

Jókai Mór

Fekete gyémántok

TARTALOM

Első rész

Mielőtt ember lett volna a földön

Második rész

Mikor már nem fér el az ember a földön

Egy fekete táj

A fekete gyémántok rabja

A másik fekete gyémántok

Az emberevő

A pénzcsináló

Doktor úr!

Theudelinda grófnő

Az album és lakói

Az ördögűző

A kellemetlen ember

Sublimior mathesis

Soirées amalgamantes

Iván felolvasása

Mágnes lovag

Egy kis niaiserie

A harmincháromféle asszony

Kettőt „előre”

Adieu!

A tizenharmadik próba

A pénztudomány

Az előénekelte tallérok

Nem! - Evelina!

A halina-tisztelet

A két imádó

Ahol a gyémánt nem fog

A Bonda-völgyi vasút corollariumai

A szegény jó herceg

Dies Irae!

Du sublime au ridicule

Két gyermek

Immaculata

Férj és férfi

Dirmák Éva

Semmivé lenni

A köszén!

A görög végrendelete

Mikor a föld ég a talpunk alatt

Gyermekjátékok

Heuréka!

Al pari!

Harc az alvilággal

Apoteózis

Angela Iváné lesz

Ki hogyan gyászol?

Nem! - Evila

Utolsó fejezet

Jegyzet

Első rész

Mielőtt ember lett volna a földön

A Pentateuchnak igaza van a teremtés hatnapos voltára nézve. Csakhogy a napokat isteni fővényórával mérte, amiben minden lecsorgó fővénytiszta: egy év. Az egész nap azután százezer év.

A kezdet maga is oly emberi számoknak helyt nem álló végtelenség, mint az örökkévalóság maga. A „mikor” kérdése ott is oly kevélységmegalázó rejtély, melyre a tudósnak azt kell felelni: „nem tudok semmit!...”

Annyit már megtudtunk, hogy a lételünket megelőzőt „tegnap” legalább százezer évnyi távolban van tőlünk. Csak a *tegnap*! Hát a hét első napja?

Hanem a tegnapot már ismerjük.

Van egy nagy könyvünk: a föld kérge. Annak valóságos lapjai vannak, mint a könyvnek a levelei, egyik a másikra fektetve; minden lap tízezer, százezer (ki tudja, mennyi?) évet képvisel. A vakmerő emberi tudásszomj keresztülfúrta e lapokat ásóval, kalapáccsal, vésővel, fúróval. Minden lap tele van írva betűkkel, tudósításokkal, miket egyik százezred év a másiknak hagyott hátra: örök halott és örök beszélő tanújelekkel. Az emberi szellem megtanult azokból olvasni.

Megszámlálta a föld leveleinek a lapjait; kihallgatta a titkos betűk beszédét; tanult titkokat a sziklából, a hegyalkotó ázalogok parányáiból; lenézett a görcsővel a földkebel alig látható állatmaradványaiba, mint ahogy behatolt távcsővével az égboltozat végtelenjébe, s rájött a tudatra, hogy lefelé úgy, mint felfelé, nincsen „vég”.

A legelső lapja e könyvnek, melyet ember felforgatott, a gránit- és porfirréteg. Azon alul már nem hatolhatott. Hogy ezen alul mi van, arról csak a vulkánok beszélnek. Tűz... De milyen tűz? A réteg, mit a vulkán teremt, az már csak második lapja a könyvnek. A vulkáni tűz csak a bazaltot szülte; a gránitalapot „plutói alkotásnak” nevezik. Plutó neve a mítosz magas értelmében: a föld alatti Isten.

És a tűzön túl van a gőz. A mindent egyesítő gőz, melyben együtt él a vas, a gránit, a gyémánt, az arany. Valóban él. - Mitől él?

Egyik lapot alkotta a tűz, másikat a tenger, az özönvíz, harmadikat vegytani működések, de az az erő, mely a gránitot, mint rezgő kocsonyát tolt elő a földkéreg hasadékaiból, az azt mondja: „Az én nevemet ne kérdd! Én vagyok az Isten!”

A gránit az tiszta lap; az nem mond semmit. „Végtelenség!” - az a felelete. Nála be van csukva a könyv.

A vulkáni alkotás már beszél, hogy a Föld élt, de rajta még nem élt semmi. Csak ő maga élt, lételét senkivel meg nem osztó viharos életet. Nagy harcai voltak! A tűzzel és léggel, saját körforgásával s a hold vonzerejével.

A földülepések egyes lapjai aztán kezdenek homályos régeket beszélni elmúlt évezredekéről.

Az eltemetett idők állat- és növényvilága ott fekszik kővé vált maradványaiban ez örök lapokon; s a vizsgáló szemei előtt hosszú sorban megelevenül mindegyik.

A legelső rétegben még nincsen más növény, csak tengerhínár és páfrányok, zsurlók, korpafüvek, mikkel semmi állat nem él, lopva nőszők, s az állatvilágnak csak a legelső nemei: csigák, kagylók végtelen változatosságban. Még akkor ezeké volt a világ.

A felsőbb, a sziluri rétegben már megjelennek a halak, csodaalakú vízlakók, miknek másfélezernyi fajából most már sem tengerek, sem folyamok egyetlen hasonlót sem mutatnak fel. A még felsőbb, a *devoni* rétegben már elkezdődik a szauruszok országa. Egy állatfaj, mely hajdan királya lehetett a Földnek, hétöles szörnyek, rettentő csontokkal. Ezekkel együtt sincs még egyéb növény eltemetve, mint páfrány és likopódium. Egymás húásával élt minden állat.

A legelső fűevő, az óriási iguanodon a *jura* alkotásban jelenik meg a krétarétegben; a krétaréteg maga is merő apró csigahéj.

A felülkerült földkérgék aztán teli vannak az óriási emlősök maradványaival, s azokkal együvé temetve egy elmúlt világnak egész összes növényzete, fajokként összegyűjtve, lenyomtatva egy irtóztató fűvészkönyv lapjára.

E fölött élünk mi: a „ma” urai. Ami fölött járunk, az a „tegnap”.

Milyen lehetett az a *tegnapi világ*?

* * *

Kétszerte magasabb volt a légkör, mint most, s annálfogva az ég nem azúrkék, hanem a porcelán színeiben játszó: este, reggel tűzvörös. Nap és hold, feljöttkor, lementekor, kétszerte nagyobbak látszó, mint most.

A föld rétegei még át vannak fülve; a tenger még tízszer annyi, mint a föld; annálfogva örök nyár van a két pólus között, a víz melegétől s a lég magasságától egyenlősített nyár.

Csak a két földsarkot fedi jég és hó, hol a nap harántos sugára a föld melegét nem szítja többé. Ott egyszerre átmegy a világ a télbe. Mint ahogy Mars vörös fényű csillagzatán látszik a póluson az a fehér folt, mely a perihéliumban fogy, az aféliumban ismét megnő.

A szárazföldet még csak szétszórt szigetek képezik; a legtöbb szigetnek vulkánja van; némelyiknek több is. Azok körületét kopár lávaomladék fedi; egy-egy a hórégiókba emelkedik, jégcsúcs lángkoronával; lábaiknál pedig ott terül el az őstermékeny föld azon melegen és nedvesen, ahogy a forró tenger méhéből a napvilágra feljött.

Ki tudja hányadik alakulása már ez? Még mindig nem utolsó.

A páfrányok, a zsurlók, miket most mint törpe harasztokat ismerünk, akkor óriási szálfák, minőeknek a mostani fenyőfákat ismerjük; a fenyők pedig toronymagasságú kolosszok, s ahol fenyő él, ott díszlik a pálma, keverve egymással. A növényrendszer még zavarban van önmagával; vannak nádak, mik hasonlítanak a pálmához; rejtélyes növények, mik közvetítőt képeznek a pálma és a fenyő, s a fenyő és zsurló között. Az előrement korszak növényóriásai közül még hiányoztak - a virágok, a rétek tarka színű ékessége; az illat, a méztermő virágsereg még nem volt sehol. Azt még nem álmodta meg a vajúdo Föld.

S minthogy virág nem volt, tehát méhe sem volt, sem pillangó, sem az ezernyi döngő bogár, mely a virágokat körülrajongja most.

És így madár sem volt, a lég még üresen állt. Az énekes madár mind rovarral él. Ha a rovar született volna előbb, mint az énekes madár, örökké le volna tarolva minden erdő, s ha a madár jött volna a rovar előtt, első nap éhen veszett volna.

Daltalan, énekhangtalan volt a világ, csak óriásai voltak és szörnyei, s azoknak hangja mennydörgés.

A mi „tegnap”-unkban már az megváltozott. Van már virága fünek, tollas dalnoka, pillangója a légnek, a mezőnek, az erdőnek.

Az *ifjabb* teremtes korszakának nevezik azt - „pliocén”.

Szép álmom volt ez a teremtető istenségtől!

A szárazföld minden része örökzöld és örökké termő.

A fű, mely a rónát borítja, magasságra, növésre a máléval egyenlő, csak hogy örök. A tavak vize, a mocsárok felszíne nem henyél, az is be van vonva virágszőnyegekkel. Az ifjabb tavak felszínét még csak a tórongy zöldje fedi, tarkítva a vízirózsák, víziherék virágaival, későbbi korában sűrűn betakarja annak széleit a lótusz és nymphaea, kalap nagyságú rózsaszín, fehér és sárga tulipánjait himbálva a rőt eres pergamenlevelek szőnyegén, míg a tó közepét mint egy lángoló mozaik lepi be a sárga-vörös *utricularia* virága. Azután mind jobban úrrá lesz a növényzet a víz tükre felett. A víziciprus már egész bozótot képez rajta, bogyós növények, futóindák tele szövik-fonják; végre áthatol rajta a pandanus és a majomfüge, a növényvilág architektora, mely gyökeret hajt minden ágból, ahány gallya, annyi törzse, míg beépíti, áthidalja sugárkarcsú oszlopaival s betakarja egyetlen, külön választhatatlan lombpadmalyával a vizek országát, s elhódítja azt a mindig terjedő föld birodalmának.

Az emelkedett lapályt aztán örökzöld lomb fedi. A növényvilág bábéli napja még nem érkezett el: nincsenek zónákra megosztva pálma, cser és fenyő; együtt tenyészik mind, Szibériától kezdve Atlaszig. Ugyanazon a palakövön egymás mellé hullva látszik megkövesült lenyomata az ambrafa maghüvelyének, a fűzfa barkájának, s a kámforfa tobozának. Amaz a késő ősz, a középső a kora tavasz, az utolsó a derék nyár terménye. Tehát folyvást és együtt tart ősz, tavasz és nyár. Folyvást új virág, új gyümölcs, örök lomb a fákon. Egyik virágot hullat, a másik gyümölcsöt, levelet soha; s ahol végezte, ismét újra kezdi.

S minő csoda alakú növények!

A páfrányfa ölnyi vastagságú sudár, pikkelyes hagyma, és koronával, mint a pálma. A calamit egyetlen magas üres szár, levél nélkül, tetején gerezdes magbuzogánnyal. A *sphenophillum* egy csupa gyűrűkből összerakott szálfá, s minden gyűrűn levélkoszorú. A *lepidodendron*, mintha embervastagságú macskafarkakból volna összeállítva, egy csodabokor. A *phaseolites* az ismeretes paszuly, csak hogy fa és erdőt alkot. Az *equisetum* fenyőalak, melynek hegye fészekidomú gyümölcsben borul össze. A *banksia* hosszú ágai virágbokrétaikat nyújtanak, mikben ehető gyümölcs csoport lakik; képzeljünk egy szem epret, melynek minden bogyócskája egy alma. És ezek közt a mostani kor minden csodás délszaki növénye: a kenyérfa, a fűszerfahéj, a pizang és ambrafa, illatot gerjesztő, virágot hintő, gyümölcskínáló, mézhullató, borostyánkő-izzadó fák, mik csoporttal nőnek ki a földből, mint a pázsit, mint a nádbozót, összenöve, gubancolva virágzó folyondárokkal, fenn tarkítva elütő levélszínű, gyöngytermő élősdiekkal, alant tündérhaját képező mohokkal s lenn alattuk a napvilágtalan sötétben a foltos áronvirág s a sárga korallgomba. Nincs egy foltja a földnek, mely sűrűn benöve nem volna minden pompájával a természetnek; s mily szörnyű pompájával!

Képzelet, költői fantázia nem elég azt kifejezni, a számot kell segítségül hívni. A tudomány kétszerkettője vet fényt a tájra. Egy mostani őserdő minden szene azon erdőéhez képest, mely alatta fekszik, úgy áll, mint hét vonal a huszonegy lábhoz; tehát sokszorozd a *mai* rengeteget négyszázharminckettővel, s előtted áll a *tegnapi*.

Valóban szükség volt óriási lakókra e földön, hisz nem járhatott volna azon más, mint az egér, mely a bozótban átsikamlak, s a majom, mely az ágak tetején tovaszökell: ha nem lett volna annak a világnak *mamutja*.

A tegnap lakóit vastagbőrűeknek hívja a természetbúvár (pachydermis). A mostani korba is származott át néhány faj az aprajából: az elefánt, a szarvorrú, a víziló, a tapír, a bivaly, s az abessin meztelen kutya. Mind feketék; kevés serteszőrrel, vastag bőrpáncéllal. Az óriások maguk alattunk vannak már az agyagrétegben. A sivatherium, két öles négy szarvával, melyből kettő előre, kettő hátra hajlik, a megatherium a fejénél nehezebb lábfejekkel, a dinotherium elefánt alakja mellett lefelé forduló két agyarával, a mastodon, a négy agyarával, a felső két agyara szarv inkább, a koponyájából egyenesen kinőve öles fegyverül.

Hanem mindezek között a király, az uralkodó család, a mamut!

Az ő négyszáz mázsás alakja töri az utat a rengetegeken keresztül a szibériai partoktól, hová sőt nyalni járnak, az ibériai édes vizekig. A mamut a tegnapi teremtés útszínélője.

Azután neki van organizált állama, ő tart rendes hadsereget; húsz, harminc, negyven tagból álló család elfoglal egy határozott tért, az az ő országa, ott ő tart rendet. A vezér kiáltására összetartanak, veszély idején egymást megvédik, utazni társaságban mennek, előőrseiket kiállítják, harcolnak csataterv szerint, és ébren vannak mindig. A mamut nem fekszik soha.

Mert már azon kornak megvannak a rendbontói, az állatvilági rablók, vérengzők: a barlangi hiéna, az óriási kutya, a barlangi medve, ez a legfalánkabb gonosztevő; s a minden dúvadak legszörnyetegebbike: a machaerodus, a királytigrisnél kétszerte nagyobb; s azok ellen védni kell az élnemű alattvalókat, a nyomorult hylobates, ki kétöles termete, s iszonyú karmai mellett csak jajgatni tud; a lomha mylodont, s akinek utódai képezendik a későbbi kor állatnemességét, a hippotheriumot, a lovak ősapját.

És azután rebellei is vannak e világnak! Az elmúlt évezredekben átmaradt szörnyek. Elmúlt fajok késő maradványai, mik még mindig azt hiszik, hogy egy új földelfordulás restaurálja nemzetségeiket: a saurusok mindenféle faja, kiknek foguk van még elég, csak hogy a pachydermist nem tudják vele keresztülharapni, azért csak a vizekben bujdokolnak; a pterodactylus, melynek nyaka kígyó, feje krokodil, szárnya denevér, lába négy és ujjain úszóhártyák vannak: valamikor vízben, légtérben, szárazon úr; most sehol sem: azért csak éjjel röpködi át a léte.

És végre vannak ügyetlen kártevői a tegnapi világnak, minő a paleotherium; mely otromba fickó az orrán nőtt két óriási szarvat arra használja, hogy a gyümölcstermő pálmát gyökeréből kifeszegeti vele, nem lévén egyéb eszköze, amely őt a pálma gyümölcséhez segítse.

Ezek között van hivatva a mamut-család rendet tartani.

* * *

S hol volt ez a csodaszép táj? Itt, ahol állunk. Talán a Zsil völgyében? Talán az oravicai mederben? Talán a pécsi hegycsoportban? Talán a nógrádi bérmedencében? Százötven lábnyira a most zöldülő pázsit alatt!

* * *

A hylobates jajkiáltása hangzik az őszbozótban. A hylobates az ősidők lajhárja.

Éppen az a lomha, erős körmű, gyenge fogú állat, ami most, csak hogy kétöles példányokban. Ártatlan teremtés, csupán falevéllal él. Nagy dolog neki egy fára felmászni! napos utazás; de még nagyobb dolog onnan lejönni. Fel csak felmegy, mert éheznek: de jóllakva lejönni nagy feladat. Azért csak ott marad, míg újra nagyon meg nem éheznek, míg egészen el nem soványodik, s felakasztja magát első lába erős karmainál fogva a lelegezt fára, s ott himbálózik és kiabál, mintha könyörögne, hogy jöjjön oda valami könyörületes szív, és vegye le.

De kiabálni is rest, csak hajnalban és naplemente után kezdi rá. Mai nap az indusok az erdők órájának csúfolják; ő jajgatja meg a hajnalt és az alkonyt.

A nap a kopár bazaltsziklák mögött megy le, miket még nem öltöztetett fel a teremtés, s az eget tűzvörös szín borítja el egész a keleti láthatárig: ott acélszínű párázatok közül megnagyítva, mint egy refraktorban, emelkedik ki rézvörös arccal a hold. Talán még akkor annak is izzottak a vulkánjai? Talán a „Ptolomeus”, a „Hipparch” vagy a „Plato”, melyet még ezelőtt kétszáz évvel is láttak a csillagászok izzani?

A lajhár „ái” kiáltásaira csakugyan megérkezik a szánakozó teremtés, ki segíteni akar rajta.

A víziciprusok bozótjából, hol az egész napot töltötte, előcsörtet a paleotherium, az őszarvó. Vastag, kérges bőre, mint egy tág páncél, lötyög idomtalan hosszú termetén, teleragadva mocsári csigákkal, mik az ő parazitjai. A szörnyeteg három öl hosszú, s az orrán két rendbeli három láb magas túlköt visel; az neki fegyver, ásó és kapa. Mert a paleotherium fűvel és fűgyökérrel él. Nem veti meg a „trapát” sem, a vízidiót, a sulymot, de különösen bolondul a jóféle szárazföldi csemegéért, aminőt a diópálmák nyújtanak. - Csakhogy azokra ő nem tud felmászni. Aztán olyan kajmóval sem bír, mint a dinotherium, hogy lehúzhassa a pálma koronáját magához; ereje volna hozzá; az orrán sincsen keze, mint a mamutnak, hogy öt ölnyi magasságból holmit leszedegethessen vele. De legfőbb baja az, hogy közellát; rosszak a szemei, nappal nem tűrheti a fényt, éjjel meg nem látja meg a diót.

Hanem viszont éles elméje van. Azt tudja, hogy a lajhár csak gyümölcsstermő fa levelét eszi. Honnan tudja? Az titok. Arra éppen úgy nem tudok felelni, mint arra, hogy a gyűrűhernyó lepkéje honnan tudja meg, hogy neki a „moszkvai nalivia” almafa ágaira nem szabad rakni a petéit, mert az csak május végén hajt ki, s hernyói éhen vesznek rajta.

Azt azonban tapasztalásból tudhatja a szarvorrú, hogy a pálma dióját nem eszi meg a lajhár: az annak fáradságba kerülne.

Annálfogva, mikor meghallja a lajhárt kiabálni a fán, tudja, hogy most „emberére” akadt, s odasiet, hogy segítsen rajta is, magán is.

A lajhár egy szép adansonia koronájára akasztva magát csontkarmaival, himbálózik a légből; a szarvorrú odamegy a pálmához, s legelőször is odadörgöli hozzá az oldalát. A sok csigát jólesik magáról ledörzsölni, ami beleragadt az iszapban, mint a sertésbe a bojtortján. A pálma és a rajta levő lajhár e dörgölözés következtében sebes himbálásba jönnek. A lajhárnak tetszhetik nagyon az az önkénytelen gyorsaság, ami nem került neki semmi fáradságába.

Akkor aztán a szarvorrú elkezd a pálma szétfutó gyökereit egyenkint feltépegetni a földből hegyes túlkeivel, abból a célból, hogy majd azután az egészet ledönti a földre.

Ez igen hibás nemzetgazdászati, mely méltó megrovást érdemel.

Ez a munka időbe kerül. Az idő éjjelre válik, s a holdvilágnál megjelennek az éj lakói.

Kijön odújából a rhamphorhynchus, mely sokáig azt hihette magáról, hogy ő is madár, mert szárnyai vannak és madárlábai, és hosszú csőre; hanem krokodilfarka és füles lófeje hozzá; most aztán nem tudja, hogy kihez tartozik, s kijön bámulni saját lábnyomait a nedves agyagban.

Előlubickol a pterodactylusok elkésett ivadéka a mocsárból, hattyúnyakán krokodilfőt tátogatva, s bőrszárnyait megsuhogtatja a légből, ha tudna-e még repülni.

És kimászik a partra az óriási trionyx, az ősvilági teknőc; nem tekenősbéka, inkább tekenősgyík, oly hosszúra kinyúlik a nyaka és hegyes, pikkelyes farka a kemény pajzsteknő alul, s megkísérli elásni emberfőnagyságú tojását a homokban, ha kikölné azt még a nap.

Ezek már csak bujdosók a pliocén ezredéveiben.

S a parti bozótból hason csúszva előbúvik az éjjeli rabló, a fojtogató machaerodus; az óriás macska, mely megöli az egyedül talált elefántot, s barlangjáig hurcolja a bölényt s tűzszemeivel az éjben és sűrűben ragadmány után néz.

A pterodactylus jó, kövér falat. Puha bőre hájtermő a haleledeltől; hanem az nem engedi magát meglepni. Finom hallása van. Az újkori szülött lépését is meg tudja különböztetni, s a tigris mozdulatára visszaveti magát a mocsárba. Jobb neki már az a szárny uszánynak, mint röpnék.

Hanem a trionyx meglephető, az süket. A tigris egy szökéssel a hátán terem, mikor az legjobban takargatja hátulsó lábaival tojását a homokba.

Az ősmacska ismeri ennek a húsát is, jó puha az, és ízletes. Az urak is szeretik.

Csak hogy a trionyx nem olyan teknőnc, mint a többi. Neki fegyvere is van, a farka. A fejét és négy lábát hirtelen berántva széles teknője alá, pikkelyes farkával, mint egy vaskorbáccsal elkezd megátadóját végigverni. A machaerodus e fogadtatásra nem volt készen. Más teknőnc engedi magát a hátára fordíttatni s onnan, mint egy tálból, a pecsenyéjét szépen kilakmároztatni: ez még verekedni is tud. S a pofont nem adhatni vissza. Páncélja van: köröm nem hat bele.

Ezalatt kidöntötte a szarvorrú a pálmát. A lajhár nagyot nyekkenve esett a földre, aztán csak ott is maradt. Megvárja, míg reggel lesz, hogy onnan felkeljen.

A szarvorrú pedig nekiesett a ledült adansonia datolyás fürtjeinek, s falni kezdte a csemeget, vígan ropogatva a vaskemény magokat.

A rabló dúvad figyelmes lesz e zajra. Hát ott mi kínálkozik? A teknőncel fel kell hagyni; az nagyon drága: talán a másik fogás étel olcsóbb? Egy lajhár, meg egy szarvorrú. A lajhár olcsóbb, de rossz vendégség. Sovány, szikár, ízetlen. A szarvorrúnak tehénhúsa van. A talpai különösen ínycsiklós. Hanem goromba állat. S a bőre vastag.

Hanem a szarvorrú és észrevette válogató ellenfelét, s neki az a szokása van, ami a disznónak, ha ellenfélt lát, annak nem engedi át a támadást, kivált mikor eszik. Szereti, ha békét hagynak neki, s a báméskodót elmarja.

Nem nézte, úgysem lát jól, ki lehet az ott, mekkora állat lehet, aki rábámul azokkal a tűzszemekkel; tudja ő jól, hogy semmiféle állattól sem fél, ha szembeszállhat vele; hát csak nekirohant egyenesen.

A tigris nem várta be, hogy legázolja ez az esztelen, hanem megugrott előle, s aztán útjából állt, mire a bőrcsuhás nagy diadalmasan cammogott vissza félbehagyott ozsonnájához, jókedvű rőfögéssel.

Hanem a tigris nem futott el. Háta mögé került a bozótban a szarvorrúnak, s mikor az legjobb ízűen porcogtatja az édes magvakat, egy roppant szökéssel a hátán termett.

A paleotheriumnak jó vastag bőre van, hanem azért a machaerodus körmei áthatnak azon, s a fogai megtalálják a loricán alul az elevent.

Hanem hát még ez sem végső veszedelem.

A vastagbőrű szörnyeteg a hátába csimpajkozott másik szörnyeteggel belefutott a mocsárba, ott lemerült a víz fenekére, s annak az lett a vége, hogy miután ő tovább el szokott lenni a víz alatt, mint ez a szárazföldi rabló, ez volt kénytelen abbahagyni a harcot, s étlen éhkoppal visszaúszni a partra.

A tigris dühös volt annyi sikertelen kísérlet után. Ezalatt a trionyx is elmenekült. Nem maradt ott más, csak a lajhár.

No, ha mind eltűntek, hát jer te! Megrohanta a lajhárt.

Az nem menekült előle. Ott feküdt hanyatt, a négy lábát szétvetve, ahogy a pálmáról leesett.

Hanem amint a tigris beleharapott a mellébe, egyszerre összekapta fölötté mind a négy lábát vaskörmeivel, s szívós, kemény, csupa inas karjaival úgy odaszorítá megtámadóját magához, mintha vaskalodába lett volna zárva.

A tigris vonaglott dühödten; felhányta magát a légbe. Martaléka együtt ment vele: ha harapta, az annál jobban szorította a nyakát; s a lajhár körmei alatt éppen úgy recsegték az ő oldalbordái, mint annak a csontjai az ő marásától. Iszonyú állat az a lajhár, csakhogy szeret passzív maradni.

Most egyszerre mennydörgő bömbölés szól bele a küzdelembe. Mintha a vihar kiáltana bele egy óriási trombitába.

A két harcoló ellenfél megriadva ereszti el egymást. A machaerodus felugrik; még a lajhár is talpra áll, s egy fa derekához támaszkodik nagy renyhén.

Az őserdő tört útján, a kétfelé választó palma- és píniafalak között egy méltóságos alak közeledik: a pliocén királya, a mamut...

Valóságos király!

Egy négyölnyi magas alak; roppant izomzat: erős fej, széles, boltozatos homlok. Két agyara, mint az elefánté, kürt-idomúan felfelé hajlítva; orrmánya szintén hasonlít az elefántéhoz, de kétszerre nagyobb alakján kívül megkülönbözteti attól az egész alakját belepő sűrű szőr; homlokától kezdve egész hátán végig tömött, hullámzó sörény borul kétfelé, mely az egész alaknak valami fenséges, félelmetes jellemet kölcsönöz. E fekete, bolyhos sörény között, mint állandó udvaroncok üldögélnek az ezüstkócsagok, melyek öfelségétől a bosszantó rovarokat távol tartják.

A mamutjárás tört útja egy édes patakhoz vezet, mely a rengeteg aljából a tóba ömlik. Ide szoktak járni éjente az ősvilág kolosszai.

Elöl jött a vezér és nyomában még huszonnégy hasonló óriás, a taposott szűk úton végig.

Amint a machaerodus ellenfele makacs öleléséből kibontakozva, rémítő fejedelmét meglátta maga előtt, az éhség, a düh, a szenvedett kudarcok vak veszettségével rohant reá szembe. Vérért akarta inni! A kisebbek, a nyomorultak által szenvedett bosszúságért megtorlást akart magának szerezni a legnagyobb, a leggyűlöltebben.

Egész erejét összeszedve, izmainak minden acélát megfeszítve, szökellt fel a komoly kolosszus fejére.

A mamut csöndesen, izgalom nélkül emelte fel orrmányát a rárohanó fenevad előtt, s midőn az egy dühös szökéssel a légen át fejének repült, gyorsan, mint a villám, lecsapott hozzá, derékon kapta orrmányával, s azzal sebesen körülcsóválva őt a levegőben, lecsapta maga elé a földre.

És azzal rátette irtóztató lábát a kábult fenevad fejére. Egy percig úgy tartotta azt mozdulatlanul. Azután ránehezedett. És odább lépett. Vissza sem nézett rá. - „Voltál és nem vagy!” - A kegyetlen vérivó összezúzott koponyája a mamut lába nyomával együtt ott maradt besüppedve a lágy földben.

Az egész kolossztábor haladt a pálmaúton, a holdfényben, az édesvizek felé tovább.

Mikor arra a legázolt térre kiértek, hol a szarvorrú a pálmát kidöntötte, hol a tigris a szarvorrúval küzdött, hol a lajhár és ellensége hentergőztek, a vezérmamut lépte megakadt a kitépett adansonia törzsében.

Mint könnyű kórót emelte azt fel társai előtt iszonyú orrmányával és ordító hangját hallatá.

Társainak ordítása visszafelelt rá.

A friss tettenkapott gonosztevő!

Íme, itt van a pálmairtó, a gyümölcsfanyűvő, a köztársaság gonosz ellensége!

„Meg leszen büntetve!” - ez volt az általános ordítás.

A legázolt téren összeálltak a szörnyű kolosszok, valamit dörmögtek egymás közt. Csatatervet alkottak.

Azután egy része elindult jobbra, más része elindult balra. Néhány a vezérrel helyben maradt.

Rövid idő múlva hangzott az eltávozottak rövid jelkiáltása.

Akkor minden oldalról nekiindultak a mocsárnak, belegázolva egész nyakig.

A társadalom üldözőbe vett száműzöttje valahol ott aludt a mocsárszigetben a bambuszterek között, s jólesett a langy vízzel kiszívnia a tigriskörmök sebeit a hátán.

A recsegő ostromrivallás körös-körül tudatá vele, hogy mi jön ellene.

Nem fél ő attól!

Az ő családja nem uralkodik; nem szapora, nem összetartó. Még párjával sem jár soha. De egyedül sem ijed meg senkitől.

Tudja jól, hogy a mamut négyszerre nagyobb tömeg, mint ő. Nem bánja ő azt. Tudja, hogy seregestől szokott járni. Hadd jöjjön! Ha negyvened magával jön is, ott tör ki közüle, ahol neki tetszik. Háromszor jobb futó amannál. Nem bánja, hogy az a király, azért, ahol találkozik vele, mégis az hal meg. Alája fut, szarvait hasába vágja, ledönti és átgázol rajta. Az őt sem agyaraival, sem orrmányával el nem ejti.

Hanem ez új hadicselre nem volt készen az ellentmondások szörnyetege. - A mamut a vizek közepén jön üldözöttjét megtámadni. S a víz megváltoztatja az arányokat.

A síkon ő tud jobban futni ellenfelénél, a vízben egyenlő úszók.

A földön alája férközhetik, a vízben fej fejjel áll szemben.

Ha lemerül a víz alá, ütésének erejét elveszi a víz, lábát nincs mibe megvetnie, hogy taszításának sikere legyen.

Aztán huszonöt egy ellen.

A paleotherium vette észre, hogy nagyon egyenlőtlen harcot fogadott el. Ellenségei körbe fogták, úgy úsztak feléje, magasra emelt orrmányokkal; a kör közepén az ő zezugos futása látszott, amint kétszarvú orrát kiemelte a vízből, s orrlukaiból szökőkútként fújta a vízszugárt.

Megpróbált kitörni a körből. Nekivágatott egyenesen legközelebbi ellenfelének. Az nyugodtan hagyta őt közelébe jönni, s abban a pillanatban, midőn eléje ért, orrmányának egy ütésével lenyomta a víz alá.

A paleotherium hidraulikai leckét vett. A víz alatt működő izom bénítva van, a víz feletti teljes erejű. A vízben úszó állati testnek súlya szemernyi.

És amint újra felbukott a víz színére, már ismét egy másik ellenfél állt vele szemben, s egy ütésével ismét a víz alá meríté.

Szokva volt hozzá, hogy percekig járjon a víz alatt, de hogy szüntelen odalenn maradjon, lélegzetvétel nélkül, ahhoz nem voltak idomítva életműszerei.

Ellenfelei pedig egy percig sem hagyták a víz színére felül kerülni; oly szűkre szoríták már az ostromkört, hogy a vonagló paleotherium ott lubickolt folyvást közöttük. Szüntelen a víz alá nyomták. Órákig, hajnalfeljövetelig elküzdöttek így vele. Végre a paleotherium hasával felfelé fordulva merült fel a víz színére.

Akkor egy harsogó diadalordítással emelték fel fejeiket a mamutok, s kiúsztak a vízből, otthagynak a holt ellenfélt magára.

A hylobates jajsza az erdő felől kiáltá a hajnalt. A lajhár most is ott állt, a fának támaszkodva első lábával; még egy lépést sem tett azóta.

* * *

Miután őfelségeik ily diadalmasan legyőzték a társadalom kül- és belellenségeit, a sötétben bujdokló konspirációt visszariasztották odúiba, ünnepélyes „Te Deum”-ot tartanak, hatalmas trombitaharsogást üvöltve a feljövő nap elé, s azután kielégítik legmagasabb szomjukat a tiszta patakvízből.

Délig azután látnak saját civillistájuk után. Nem tartanak adószedőket, ők maguk horzsolják le a túlelvő fákról a lombot, maguk tépik le a cikkszár bugáit, amivel napi kiadásait fedezik. Deficit soha sincs.

Délben, mikor a nap nagyon süt, mikor már a szüntelen hátukon ülő ezüstkócsagok testőrserege nem képes elverni őfelségeikről a szemtelen darázsok és bögölyök bosszantó seregét, megtérnek fejedelmi hűselőjükbe, és sziesztát tartanak.

Az a hűselő egy nagy kerek tér, melyet a pálmák és theobromák sűrűjében tágas teremmé taposott a mamutok látogatása; az óriási terebély fák körül összeborulnak, fölötté zöld templomkupolát alkotva, mely ezer élő pilléren nyugszik, körül a pálmák és equisetumok korintheta és brahmani oszlopfőivel.

Ez volt a királyi palota.

Őfelségeik hosszú orrmányaikon keresztül élvezik a virágillattól terhesült élenyt, mit az erdők mélye lehel, innen vehették az indus szultánok a nargilé eszméjét.

És kedélyes szórakozással töltik az időt.

Megjelennek előttük az ősvilág histriói, a négykezű pithecosok és szatyrok, s csodaugrásaikkal pantomiát, saltimbankot produkálnak. A karomászok és kötél tánccsok. Vannak közöttük nagy akrobaták is és híres zsonglőrök, kik diókat hajigálnak és kapkodnak el a légtérben. Clownjaik pedig egyáltalában kitűnők. A társaság csodadoktort is hord magával: a cercó ismeri a faleveleket, mikkel összerágott állapotukban a marás-sebeket begyógyítja.

Művészeknél ez szükséges dolog.

Azután jönnek az énekesek. Az ősvilági fülemile, melynek tollazata a paradicsommadárét mülja felül, a fuvolamadár, a pávafark-rigó hangversenye édes merengésbe szenderíti őfelségeiket, míg tollas fészken, a ringó ágak között egy búgó égszínkék galambpár, aransárga tarajjal, szerelmi idillt produkál, s a pillangók tarka serege táncolja hozzá a tündér balabillét, világítást ad hozzá a falevelek között beszűrődő arany napsugár.

Aztán túlkiabálják valamennyit az ágak széleire telepedő kajdácsok karai és rendei. Elpusztíthatatlan szónokok. Valóságos országgyűlés, amit ott tartanak. Őfelségeik engedik őket végigszónokolni és szelídeden szundikálnak mellette, állva, s úgy tesznek, mintha az argus-pöffeszpulyka komoly kitöréseire nagyon hallgatnának.

Majd jön egy-egy panaszos is, akit ki kell hallgatni. Az iszákos halmaturus végigmászik az ágak közt, nagy keservesen nyávogva; milyen baj az neki, hogy napszámba kell járni, még azon felül a két porontyát is a szügyén kell hordani az iszákban, míg megnőnek. Őfelségeik megbiztatják kegyesen; majd másképp lesz esztendőre.

Majd meg odajön hozzájuk hason mászva a páncélos glyptodon, a hangyász, s csókolja kezét, lábát őfelségeiknek, engedjék meg, hogy lábaikat megnyalja, egyrészt nagy alázatos tiszteletből, másrészt meg, mivel olyan szép nagy hangyákkal vannak teleragadva. Őfelségeik azt is fogadják kegyesen leereszkedő orrmánnyal.

Azután megvizsgálják a hazai ipusztria előmenetelét. Mennyire haladt az építészhangya a csodabazár emelésében? Már a századik emeletet rakja: finom kemény agyagból, mészből; ezer folyosóra, millió szobára. Ezt bámulni fogja az utókor. Hát az ácsdarázs hányadik tetejét ragasztja már össze roppant pavilonjának? Csodálatos kézműves, aki így dolgozik műszer nélkül, kéz nélkül. Megérdemli az elsőrendű *nummulitest*, medaillonképpen.

Hasonlóul egy kitüntető keresztet az az iparos takácspók, ki oly remek szöveteket tud készíteni sodrott selyemből, amikkel a királyi palota ágainak közeit befonja, hogy tolakodó legyek és bögyölyök fennakadjanak benne. Ez igazán megérdemli a maga érdemkeresztjét: „honoris causa”.

Kígyó még nincs. Az a mi kortársunk. Mi találtuk fel az ördögöt.

A mamutnak még nem volt vele baja.

A végzett napi munka és szórakozás után őfelségeik ismét kiindulnak egész udvarostól a sós forráshoz, mely szükséges a kellő emésztésre.

A só már ekkor is „douane”, királyi tulajdon; a forrásnál saját előőrs által őriztetik, s a nagyközönség számára csak a sóstó medencéjében szolgáltatattik, csupán bizonyos oldalbaütési percentek mellett.

Itt ez édes, sőt sós élvezet mellett váratik be az est, melynek leszállyával előjönnek az éjt bevilágító „lampyris”-ok, s a dalos „cicadák” közreműködésével a kajdácsok legkitűnőbb szónokainak fáklyászenét adnak.

Az éji erdő repülő csillagokkal népesül meg, s a mamutfelség szemeiben ez a mai diadalnap fényes illuminációja.

* * *

De hát miért kellett ennek a szép világnak elpusztulnia?

Azért, mert még hiányzott belőle valami.

A természetnek örök törvényei vannak, amik ellen magának a teremtető erőnek sem szabad vétetni.

A teremtető erő megalkotta már a föld felszínét szépnek, gazdagnak, gyönyörűnek. Volt pompás növényzete, csodálatos állatai, rend az alkotásban.

És mégis le kellett törölni az egész képet a tábláról, mert egy lény ki volt belőle felejtve.

Az a lény, aki a -*fákat pusztítja*.

Ennek a neve ember.

Meglehetősen lehűti a dicsekedési kedvet annak a tudata, hogy az emberre azért volt legelőbb szükség a világon, hogy segítsen a fákat pusztítani.

Aminthogy a legelső dolga az is volt.

Amint a legelső követ megtanulta baltává élesíteni, már a fairsáshoz kezdett vele, s az első ember, ki még meztelen volt, kapcát még nem tudott magának szőni, de már a házat cölöpökre építette.

A pliocénben semmi állat sem fogyasztotta a fát. Nőtt az egymásra. Hatszáz lábnyi föld alatti erdők rétegei bizonyítják, hogy ezredévekig egyik erdő a másik romjain nőtt fel, s ismét egymást temette el.

Aztán az erdőbőségnek más következése is volt.

Tudja azt minden ember, hogy a falevél a megfordított állati tüdő. A tüdő élennyel táplálkozik, s azótot lehel vissza, a falevél pedig az azótot szívja fel táplálékkul s élenyt lehet ki.

Az ősvilágban tehát ezerszerte több az éleny, mint most, a légkör csaknem egészen abból állt. Az állatok serege nem volt képes azt elfogyasztani, a növényóriások működése túlnyomó volt az állatoké felett.

Az éleny az állati gyönyör levegője. Gyorsabb abban a vérkeringés, élénkebb minden indulat; csupa élenyt lehelni be minden idegnek együttes kérézete; az a boldogság a testben; emberi érzékekben az egy folytonos extázist idézne elő, mely egy szakadatlan földi gyönyörben fölemésztene a testet és lelket.

Ki nem látta már, hogy az élenyben, az üvegharang alatt a tapló lánggal ég, hogy a parázs szikrázva lobog el, mint a meteor, s hogy az élenyben meggyújtott foszfor vakít, mint a napfény és a kén halványkék világa gyémántsugárokat szór.

S most képzeljük ezt az egész légkört egész fel a báránfelhőkig megtöltve élennyel.

Hisz itt csak egyetlen fának kell egy erdőben meggyulladni, hogy egyszerre a világ olthatatlanul lángba boruljon.

Azonban hát azt állatok nem csinálnak tüzet; köztük nem támad Prometheus; a fa pedig magában meg nem gyullad.

A villám gyújtott ugyan akkor is, mint most, csak hogy az akkori eső nem olyan volt, mint a mostani. Az egy égből leszakadó tenger, mely a villám tüztét azonnal kioltja.

A vulkántűznek sincs mit felgyújtani. A vulkáni alkotás körül kopár még a vidék.

Hanem támaszthat tüzet a földön tiszta, derült idővel - a „tűzgolyó”.

Egyike azoknak a lángfarkú meteoroknak, amik Lőrinc éjszakáján berajongják az eget; amik november 13-án ismét rendesen előjönnek, amik keresztülszelik a Föld útját, s újra meg újra találkoznak velünk.

Igaz, hogy tízezer közül egy eset, hogy azokból valamelyik a földre leessék. És a földre leesők közül ismét tízezer közül egy hull véletlenül oly tárgyra, mely meggyulladhat tőle. De ilyen százmilliomodik eset mégis fordul elő. A belmonti háztetőket ilyen égi tűzgolyó gyújtotta fel ezelőtt 34 évvel, s Szentpálfalvát huszonhárom év előtt ilyen égi tűz égette porrá.

Tehát egy ilyen százmilliomodik hullása az égi tűznek a pliocén egyik késő ezredében felgyújtotta a halomra dült erdőt, s azzal lángba borult az egész növénylakta Föld.

Nap lett egyszerre az éjszakából! Hisz az élenben úgy ég a fűrészpör, mint a csillag, hát egy egész erdő, mely ambrát és gyantát izzad, s mely két mérföldnyi magas élennel vette magát körül!

A lángtengerek összeölelkeztek körös-körül, s az égig érő lángforgatagok átsaptak a szomszéd kontinensekre.

Az állatok menekültek a mocsárokba, folyamokba, tengerekbe, fel Szibéria havas mezőire, ki Ázsia, Afrika erdőtelen, köves pusztáiba.

A világegés a pólusokig elhatott; a passzát és a monszun minden szele tűzfelhőket hajtott maga előtt; az ezredek óta feltornyosult jéghegyek egyszerre elkezdtek olvadni a tűzfergeteg alatt, a rettentő ár aláhömpölyödött egyszerre, mint egy istentől elszabadult örült tenger, a világra, söpörve maga előtt a felforgatott hegyeket, a letörölt országokat, elöntve a mély völgykebleket, betöltve iszappal a hegláncok közeit, tengercsigákat torlasztva fel a magas bércevárakban, s összesajtoltva sziklatördelékekkel a lezúzott égő erdőket.

Ha akkor a Jupiterben - melynek lakó népe bizonyosan messze előttünk jár a kultúrában - egy Tycho de Brahe véletlenül az alkonyi égen megpillantott egy új csillagot, mely másodrendű, majd elsőrendű fényre alakul, ragyogóbb lesz a Szíriusznál, egyre jobban fénylik és aztán ismét lassan elhomályosodik, visszavész az éjszakába, harmadrendű csillaggá lesz: az volt a Föld.

A megolvadt jégsark eloltá az égő világot, s egy új, sima táblát temetett föléje.

A Jupiter csillagászkai bámulva nézhették nagy refraktoraikon (ők bizonyosan előbbre vannak már e tekintetben nálunk), hogy idomul át a nemrég zöld foltokkal tarkázott közeli bolygó egy időre fényes nappá, s azután ismét acélfényű gömbbé, mely egészen sima; csak pólusán van koronázva néha kör alakú északfényel.

Ez új lap: a legutolsó földalakítás.

E táblára van rajzolva a mi világunk.

Hány év kellett arra, míg ez új iszapból a legelső fű ismét kizöldült? S hány évi távolban van az első fűszáltól az első ember - a semmit nem tudó, a semmivel nem bíró, a meztelenül született, tehetetlen, mindent kölcsönkérő ember?

Az agyagréteg alatt ott fekszenek a mamutok, dinotheriumok, mastodonok, machaerodusok, az egész Föld be van hintve velük. Nincs ország, ahol fölöttük ne járnánk.

Óriási barlangokban halommal fekszenek a csontjaik eliszapolva, ellenséges és füevő állatok együtt, miket csak az ítéletnap rémület hajthatott ide össze, csak a tűzvihar rémülete, mert vízözön elől nem menekültek volna barlangokba.

És mélyen alattunk ott fekszik az ősvilág egész fűvészkönyve. Néhol ötven lábnyi vastag rétegekben; a hajdankor óriás erdői, mikben négyszázféle külön fajt számláltak meg: pálmák és piniák, a páfrányok és tölgyek és miknek neve sincs már. Valamennyit úgy híjják együtt, hogy: „kőszén”.

A kőszén a tegnapi világnak kővé vált flórája...

Második rész

Mikor már nem fér el az ember a földön

Hány ezer év kellett hozzá, míg a hatodik teremtmény meleg iszapja, egy sugalmas csillagképlet napján, tán egy üstökössel találkozás mennyei csókjának órájában megterhesülve az üstökös teremtmény erejű monádjaiktól, megszülte az első embert? Mint ahogy megszüli egy éj alatt a meleg eső a gombát, a mézharmat az aphist, s egy csepp mézga a vibriót, aki már atyánkfia.

Nem! Ne tessék félni! Nem volt ősrünk majom. Nem eredtünk a gorilláktól. Nagypapáknak nem volt négy keze.

Hanem bizony szegény legény volt az, mikor legelőször körülnézte magát abban a bozótban, aminek a tradíciók szerint paradicsomkert lett volna a neve; meztelen, védtelen, tudatlan. Fogai nem valók marakodásra, körmei nem verekedésre, bőre nem védi az időjárás szeszélyei ellen, erősebb állat megveri, a gyöngébb elfut előle; orrának nincs állati szimatja, hogy az ennivaló fűvet felismerje; a lajhártól tanulja el, hogyan kell makkal élni; s a bagoly vezeti rá, hogy a sáska húsa is jó eledel.

Bizony nagy bátorság kellett hozzá, hogy ily körülmények között elhatározza, hogy megházasodjék.

Pedig hát ősnagyanyánk sem volt az az eszményi szépség, akinek azt a festők bemutatják. Igen lenyomott, lapos homloka volt, és előre álló fogai, kirúgó állal; pisze orra és kidülledt pofacsontjai. Lábszárai pedig görbék voltak, nagy lábakkal és bütykös térdekkel.

Ezt már megtapintható bizonyítványokkal igazolja az archeológia, geológia és paleontológia. Sok tanú van ellene.

Keserves élet lehetett! Nappal alig hiszem, hogy merték volna magukat mutogatni; éjjel járhattak keresetük után; gyökér, gumó, gomba, vackor, makk és mogyoró, sóska, paréj, fészkekről orozva elhordott tojás, kagyló, csigabiga képezte gazdaságukat, mint utódaik közül milliókét még most is. S ha rossz volt az idő a kijárára, ráfanyalodtak a földre, s ették a kövér márgát, mint testvéreink a Niger partján most is. S míg a hím kinn járt keresgélni, nőtényét, porontyát eldugta a tövisbozótok közé, ahova csak hangjáról talált vissza. És hangjának nagyon kevés szótagja volt még akkor; alig kétannyi, mint a kutyanak, és felényi, mint a kakasnak. Tessék csak megfigyelni egy kakast, mikor az tyúkjaival beszél, mily bő szótárral rendelkezik. Ha pedig éjszakai kóborlásában egy magához hasonló alakkal találkozott a rengetegben - hogy rikácsolt fel egyszerre mind a kettő, hogy futott vissza saját bozótjába! Azt már tudta, hogy farkas, medve nagy ellenség; de ez a legnagyobb.

Mikor aztán a legelső rájött arra az ötletre, hogy egy követ a másikon élesre lehet köszörülni, azon egy hegyes kővel lyukat lehet fúrni, abba a lyukba hosszú póznát lehet dugni, s azzal a fegyverrel meg lehet támadni a bölényt, a medvét, az oroszlánt! Az lett egyszerre nagy úr! Király! Mihelyt megtudta, hogy fegyver a kiegészítő része az embernek.

Az már aztán nem járt meztelen; szerzett lompos irhabőrt magának, feleségének; az már nem dugta el vackát a bozótba; fákat döntött le kőfejszéjével, cölöpöket vert le tavak vizébe kőszulokkal, tuskóvárat épített a vízbe, oda hordta íját-fiát.

Az a kőfejsze urává tette az egész világnak.

Tessék azokat a kőfejszékét megnézni a múzeumban; igen érdekes darabok azok. Azok a mi nemesi armálisaink.

A kőfejszés úr már királya lett saját fájának. Aki meghódolt neki, azt rabjává tette. Ő vállára tette az elejtett vadat, a ledöntött fát a rabszolgának, s a rabszolga cipelte azt. A beszéd már tökéletesült. A szerelem még nem találta fel a beszédet: az megvan az állati gügyögéssel, csicssergéssel, kuncogással, hívogatóssal, de a parancsolónak már beszéd kell. A szótagok fejlődtek.

És aki meg nem hódolt? Azt ősapánk agyonütötte. Volt kőbaltája hozzá. S ugyan miért ütötte agyon a meztelen embertársat, akinek még csak egy lábáról lehúzni való csizmája sem volt?

Szégyenpírral arcunkon, valljuk be, hogy bizony ősapánk azért ölte meg ellenfelének fogadott embertársát - hogy megegye. Ezt is kideríték az ősbúvárok, hogy őseink emberevők voltak. Sokáig azt tartották, hogy aki leölt ellenfelének a szívét megeszi, annak kétszeres bátorsága lesz, s ellenségének erejét is örökli.

Íme, nagyságos és méltóságos, excellenciás és felséges uraim és asszonyaim, ilyen ember volt a mi ősapánk!

Hanem azért tisztelet, becsület neki, ő hagyta ránk ezt az egész szép világot.

Ezt az egész kerek Földet; aminek szárazán nem férünk már mind el; milliók laknak a tengereken és milliók a föld mélyében, s keresik a kenyeret a vízen és a föld alatt.

Hány ezernyi év kellett hozzá, míg a legelső kőbalta medvebőrös urának utódaiból e selyemben járó ivadék alakult?

Aki gözzel utazik, napsugárral fest, villámmal üzen a Föld egyik oldaláról a másikra, aki lehatol a föld mélyébe s távcsövével a végtelenség központját keresi; aki az éjnek világot ad, a télnek meleget teremt; - aki megnyergeli a tengert, s összeköti a vizektől elválasztott világrészeket; - aki kenyeret teremt a sárból; aki milliárd emberkéz munkáját végzi géppel; - aki nedvet készít, mely a bánatot legyőzi; - aki elleszi a füvek titkait, hogy megküzdjön a halállal; - aki hasonlatosságot követel Istenhez, s átveszi annak tulajdonait: szeret, alkot, jutalmaz, büntet, teremt, költ, magasztosul, dicsőség, szabadság, örök élet után vágyik, s mikor meghal, egy másik életet követel magának, s hite az erő, mellyel fogva tartja az Istent!...

Hány ezredév kellett idáig!

Egy fekete táj

Egy föld alatti mély üreg tárul elénk.

S mintha nem volna elég a sötétségre az, hogy a barlang a föld alatt van, még azonfelül a falai is feketék, oldala, boltozatja fekete. Kőszénből van.

A fenekét egy nagy fekete tükör képezi. Valami tó, sima, mint az acél.

E sima tükrön egyetlen úszó fény vet maga körül valami világot, egy Davy-lámpa sodronyhálótól fátyolozott világa. Egy férfi evez egy keskeny csónakon.

E kétes fénynél, amint a lélekvesztő sikamlik, magas tömör szaloszlopok látszanak kiemelkedve a tó vizéből egész fel a boltozatig; karcsú oszlopok, mint egy mór palota pillérjei. Azok az oszlopok félig fehérek, félig feketék. Bizonyos magasságig mintha feketére volnának edzve: azon felül világos színük van.

Mik ezek az oszlopok?

Kővé vált pálmák és piniák törzsei; a pikkelyek, a gyűrűk még kivehetők rajtuk.

Hogyan kerültek azok ide? A kőszénbányák *fölötti* rétegekben szoktak e kővé vált óriás sudarak lakni; de hogy szálltak ide alá? Egy egész világ választja el őket egymástól. Hogyan lett belőlük oszlopszat e kőszénüregben?

A kőszénréteg bizonyosan meggyulladhatott egyszer magától, addig égett, míg a fölötte levő réteg talajából a meszesült burkokból e kővé vált kolosszok lezuhantak belé. Azoknak nem ártott meg a tűz, megmaradtak sziklának.

A kőszénbánya sokszor meggyulladt magától, annak az okát minden újonc tudja; de hogy *mi oltotta el*? Ez a kérdés.

A keskeny lélekvesztőt alá s fel hajtja az evezőlapáttal a benn ülő hajós.

Harminc év körüli férfi, sápadt, ritka szakállú arccal; vékony ajkai rideg komolyságot kölcsönöznek annak, míg összevont, sűrű szemöldei s magas homloka erősen kidomborodó szemcsontokkal a mélyen gondolkozót árulják el. Hajadonfővel van, mert e boltozat alatt fülledt, meleg a lég, s erős, fekete haja sűrű tömegben áll felfelé, s nem tűri a főveget.

Mit keres itt?

Körül-körülhajtja csónakát a fekete tó tükrén, s feltartott lámpásával végigvizsgálja a fekete falakat, mintha betűket keresne rajtuk, titkosírást, amit egy évmilliárd eltett a másik számára.

Talál is ilyen betűket.

Egy-egy ősvilági falevél lenyomata foszlik le a fekete falból. Becses kincs.

Másutt ismeretlen jegecekre akad, miknek a tudomány még nevet sem adott, vagy új, ismeretlen konglomerátumra, sokféle ércből, fémről, kőből, egy új, névtelen gyurmává forrott tűzszülöttre. Az is beszél.

Ezeket az oszlopokat itt a tó vize lassanként valami apró jegecburokkal vonta be. Attól is lehet valamit megtudni.

Mert ez a tó maga is oly csodás tünemény. Árad és apad. Minden huszonnégy órában kétszer egészen eltűnik, s kétszer újra megtölti a medencét. Jön a maga rendes órájában nagy bőfögéssel, korgással mély föld alatti hasadékaiból, s ömlik zuhogva a medencébe; lassanként megtölti azt, s emelkedik mindig magasabbra, egész odáig, ahol az oszlopok elkezdenek fehérek lenni, ott azután megáll és nem mozdul két óráig. Akkor elkezdi ismét alábbszállni, s nemsokára ismét egészen elfogy, visszahúzódva rejtélyes odúiba, ahonnan előjött. A hátrahagyott iszapban gyakran találni borostyánkődarabokat és cápafogakat, erdők és tengerek mélyének tanúit.

A csónakos megvárja, míg a tó egészen leapad, s ő csónakjával a medence fenekén marad.

Az utolsó fekete hullám lassanként behúzódik egy kőszén-sziklahasadékba.

A férfi leveti kabátját, csizmáit; nem marad rajta más, csak egy kék festett ing és durva vászon lábravaló. Azután derekára köti bőrtarisznyáját, abba vésüt, kalapácsot tesz; a Davy-lámpát elől derékszíjára akasztja, azzal bebúvik abba a keskeny, alacsony üregbe.

Utánamegy az eltűnt tónak.

A halál palotájának folyosói azok, amiket vakmerően bejár. Acélszív és kőhomlok kell hozzá, hogy ember oda le merjen szállni és egyedül, senkitől vezérelve, fel merje kutatni a titkok titkait, és bekopogtasson az évezredek óta alvó nagy csodáihoz az örök természetnek.

Ez meri azt tenni.

Odabenn van órahosszat. Két-három óráig is néha.

Ha volna azalatt valakije, aki idekinn várná: egy nő, egy gyermek, egy cseléd vagy egy kutya, kétségbe lenne esve elmaradása fölött.

De nem vár rá senki, csak a mélységes éj.

Pedig az eltűnő tó szeszélyes! Nincs bizonyos határideje pihenésének. Egyszer két óráig tart szünetet, másszor háromig, némelykor pedig egy óra múlva visszatér. Jaj a merésznek, ha a titokteljes labirint szűk odúiban kapja!

Hanem a férfi kitanulta már az ő szeszélyeit. Régi ismerősök. Tudja a jeleket, amikből hozzávethet, meddig tart a szünet. Érti a föld alatti szelet, mely a tó jöttét megelőzi. Ha arra várná, míg a hangját is meghallja, már akkor veszve volna. Az üreg hörgése, böffenése után csak percek vannak hátra a föld alatti dagály megjelenéséig.

A sötétségben valami kísértetes nesz hangzik végig, mint egy hosszú sóhajlás, mint távoli szélfuvallat, mint a Memnon-szobrok sziklazengése.

S arra nem sokára megjelenik a révedező világosság a sziklahasadékban, s néhány perc múlva előlép a föld alatti rejtélyes bűvár.

Arca még sápadtabb, mint az előbb volt, s homloka verítéktől izzadt. Oda alant még fülledtebb a lég; vagy tán a mélységek rémnyomása okozza a verítéket arcán.

Tömött táskáját a ladikba veti, s maga is beleül.

S alig lép ki a sziklaodúból, midőn újra hangzik a hegy gyomrából az ökreendező bugyborékolás, s az odú nyílásából nagy buggyanással lövell ki az első fekete hullám, mely rögtön megtölti a medence fenekét. Akkor egy percig szünetet tart. Azután ismét jön a másik habroham, és azután folytonosan buzog elő a mélységes odúból. A medence sebesen megtelik, a víztükör emelkedik. Egy ideig látszik még sima felszínén a fal mellett feltörekvő forrás dagálya, utóbb egészen elsimul a tükör, s csendesen, észrevétlenül emelkedik fel az oszlopok fekete vonaláig. A csónak a benne ülővel, mint a mesék föld alatti réme lebeg fölötte, alig merülve meg benne egynegyedéig. E víz ércsvakkal van jóllakva, s oly nehéz, mint az érc. Ember és csónak csak leng fölötte.

Hanem a csónakász most nem ügyel sem a víztükörré, sem a falak titkos jegyeire; csupán a légbe néz fel komoly aggodalommal, s sodronylámpáján vizsgálja a zárat, ha nem nyílt-e fel?

A lámpa ezúttal nagy gőzudvart mutat maga körül.

A lég valami kékes borulatot vesz fel a föld alatti éjben.

A csónakász tudja, hogy mi az!

A sodronylámpában folyvást sziporkázik a láng, néha nagyokat lobban a mécsbél, s a sodrony izzó kezd lenni és vörösen világít.

A halál angyalai járnak a föld alatt!

Két rém lakik a kőszénbányák üregeiben; két ádáz szellem, a halál szolgálai.

Az egyik a „zuhatar”, a másik a „viheder”.

Nem örömet csinállok új szókat, csak a végső szükség kényszerít rá. Ezúttal kénytelen vagyok vele.

Olyan két hatalmast kell megneveznem, akiket még nem ismert Páriz Pápai és Márton. A tárnák rémei azok.

Németül „das schlagende Wetter” és „das böse Wetter”.

Amahhoz a „zuhan” és „zivatar”-ból készítettem a nevet; emehhez egy régi tájszót kértem kölcsön, a „vihedert”. A föld fölött úgyis ritkán használjuk, hadd szolgáljon a föld alatt.

Ez a két rém rettenetes ura a kőszéntárnáknak.

A *viheder* csak suhanva jön, fojtó nehéz párjával elüli a mellet, együtt jár-kei a dolgozókkal, megnémítja nyelveiket; jelen van munkáiknál, kitart velük, gyönyörködik rettegéseikben, s ha jól megtanította őket imádkozni, akkor elül, eltávozik, visszahúzódik odújába.

Hanem a *zuhatar* rettenetes! Az rohanva jön, lángot robbant, meggyújtja maga körül a tárnát, boltozatot tör, aknát vettet, földet omlaszt, embert pozdorjává tör.

Aki a föld alatt keresi kenyerét, sohasem tudhatja, mikor találkozik velük, egyikkel vagy a másikkal.

A zuhatar titkát nem fürkészte még ki senki. Azt tartják róla, hogy a könlég érintkezéséből támad a szabad lég élenyével.

És azután a vihedernek is csak egy szikra kell, hogy zuhatarrá váljék. Csak egy Davy-lámpának könnyelmű kinyitása, mellyel valaki tréfából pipára gyújt. Azzal vulkánt gyújtott maga körül.

A magános férfi növekedő aggodalommal látta maga körül a léget egyre opálszínűbbé tömörülni; egész ködöt képezett már az körülötte.

Nem várta be, míg a vízár tetőjét eléri; egy keskeny lejáró volt vágva az üreg falába, amint annak alsó párkányához elért, kiugrott csónakjából; azt láncánál fogva maga után húzta, s a felső párkányzaton egy kiálló vashoroghoz kapcsolva, körülfutotta a barlang oldalát. Egy helyütt alacsony gátanafolyosó tárult eléje, az nehéz vasajtóval volt elzárva, azt felnyitá, s ismét gondosan bezárta maga után.

A gátanafolyosó a tárnákba vezetett. Szűk, szabályszerű sikátorok voltak a kőszénrétegbe vágva, miknek oldalfolyosóiban félmeztelenre vetkőzött férfiak kopácsoltak hegyes csákányokkal, a fekete réteget fejtve darabokra.

Nem hangzik semmi más, csak ez az egyhangú kopácsolás. A kőszénbányában nincs dal, nincs enyelgés, még csak a bányász-üdvözlő sem hallszik: „Szerencse föl!” Itt csak egy szerencse van, s balszerencse.

Minden munkásnak a szája be van kötve sűrű kendővel, azon keresztül vesz lélegzetet.

Némely folyosónak oly sekély a szénrétege, mely két palaréteg közé szorult, hogy a mívelő munkások csak hanyatt fekvé vághatják csákányaikkal maguk fölött a szénpadot; úgy hatolnak előre, s a szekéreké, melyre a teher rakatik, hasmánt csúsztatva tolják ki maguk előtt.

Az üregből jött férfit a munkásoktól semmi sem különbözteti meg, öltözete éppoly szenes, mint azoké. Kezei éppoly durvák; ő is kalapáccsal jár s csákánnyal, hanem azért mégis megismerik; s amíg végigmegy a folyosókon, a munkások mindegyike, aki előtt elhalad, egy percre megáll munkájában, s csákányát leeresztve, csak e rövid szót suttozja: „Viheder jár”.

„Isten vigyáz!” - rá a felelet.

Minden szemközt jövő, a terhészek, a targoncatolók, mind e szomorú mondást ismétlik: „Viheder jár”.

Valóban az jár. És ezek az emberek mind, kik itt nyugodtan járnak-kelnek, kopácsolnak, talicskáznak, olyan bizonyos halál torkában élnek itten, mintha a siralomházban volnának. A lég, mely keblüket elfojtja, melynek szagát érzik, mely lámpáikat egész a sodronyhenger tetejéig szokatlan tűzzel megtölti, a túlvilág lehellete, a halál levegője az; nem kell hozzá, csak egy szabad szikra, és mindazok, kik most itt élnek, halva és temetve vannak, s odafenn száz özvegy és árva sír a fejük felett. A Davy-lámpák mellettük egész színültig fényes lánggal töltve, melyen keresztül az olajmécsből, mint vörös széndarab, izzik, az ott a halálvész lángja, mit csupán a sodronyhenger (ez a tűz börtöne) tart fogva; a sodrony is izzó vörös, de azért fogva tartja a tűzszellemet, mint Salamon király gyűrűje a démont.

És azért ők nyugodtan jönnek-mennek a halál lelkén keresztül-kasul, s az angyal lábára taposva végzik napi munkájukat, mint más, ki Isten napsugara alatt az illatos mezőkön friss füvet kaszál.

Az a férfi pedig, ki ott jár közöttük, az a bányatulajdonos maga.

Neve Berend Iván.

Ő maga a felügyelő, az igazgató, a bányamérnök és számtartó egy személyben.

Elég sok dolga van vele.

Hanem hát jó mondás az, hogy: „Ha kell, tedd magad; ha nem kell, bízd másra!”

A munkás lelkének egyik acélozója az, ha azt látja, hogy munkaadója is ott izzad vele.

A bányaúr szájából csak úgy hangzik az üdvözlő a szemközt jövőre: „viheder jár!”, mikor a vészterhes léggel megtelik a bánya, mint amazéból. Látják, hogy annak sem drágább az élete, mint másé.

A tulajdonos nem fut el a vész érzetére. Nyugodtan, hidegvérrel adja ki a rendeleteket, hogy működésbe kell hozni a légszivattyút, időváltozást (Wetterwechsel) kell csinálni a tárnában; a munkásokat hat órai munkatartam helyett három óránként felváltani parancsolja; beleül a bivalybörtömlőbe, s az aknakútba leereszteti magát, megvizsgálni, hogy az újabb nyitások nem veszélyesek-e, vasdoronggal átkémeleli a széntörmeléket, nem fülledt-e át, nem fejlődött-e ki benne kénsav, mely önlobot okoz. Mikor a ventilátor idelelni és a légszivattyúgép odafenn a föld felszínén működni kezdenek, ő maga áll az anemométer elé, ami egy finom kis gép, olyanforma, mint a gyermekek szélpörgettyűi: szárnyai vékony aranyfüst lapok, tengelyei rubinban forognak, s korongja egy százfogú kereket mozgat. E kerék mozgása tudatja, milyen erős a légváltozás a tárnában. Sem erősebbnek, sem gyöngébbnek nem szabad lenni, mint a viheder tolama, ő maga ügyel fel arra, s mikor minden intézkedést megtett, mikor mindenhez maga is hozzányúlt, s bevárta, míg az elrendelt munka be van végezve, akkor ő marad leghátul, kit a tömlőben felvontatnak napvilágra.

Napvilág? - Hol itt a napvilág?

A Bonda-völgyben nem szokott a nap sütni. Miért nem?

Azért, mert örök füstfelleg árnyéka van fölötte.

Az egy fekete tájkép, mely korommal van festve.

Az utak, melyek hozzávezetnek, feketék a köszénsalaktól, a házak feketék a lehullott koromtól, erdő, mező fekete a finom köszénportól, melyet a szél messzire elhord azokból az óriási köszénhalmokból, miket nyikorgó talicskákon magasra kúpozna, s onnan ismét teherkocsikra lapátolnak, s az emberek, az asszonyok, akik ott dolgoznak, azok is mind feketék a koromtól. Talán még ha madarai vannak az erdőnek ott körül, azoknak is mind feketéknek kell lenni.

A kőszéntárna egy lejtős domboldalban nyílik, körül rakva ércfényű kőszéntömegekkel; e domb szelíd emelkedéssel egy fennsíkot képez, melynek távolában egy úri várak tornyai látszanak. Azok már csak az ódonságtól feketék.

A lejtő vége pedig egy völgynek megy alá, melynek fenekét a kőszénizzasztók foglalják el. Terjedelmes épületcsoport, négy magas kéménnyel. Azok a kémények éjjel-nappal okádják a füstöt, hol fehéret, hol feketét. Ott paráholják ki a kőszénből a ként; az ércolvasztáshoz csak így lehet azt használni.

Mert a kőszénbánya egyik főfogyasztója a szomszéd hegyoldalban dolgozó vashámor. Annak csak öt kéménye gomolygatja a füstöt. Mikor a hámor fehér füstöt fúj, akkor a szénizzasztó feketét, és viszont cserében. A kettő aztán oly álló felleget terjenget a völgyben, melyen keresztül maga a napsugár is megbarnul. A vashámorból egy rozsdavörös patak omlik a hegyszeredélyen alá, a szénbányából pedig egy tintafekete. A völgyben egy mederben összejönnek s tovább futnak. Egy ideig védi magát a rozsdavörös a fekete ellen, utoljára megadja magát s elvégre a fekete erdőkön, mezőkön keresztül, győztesen száguld végig a fekete patak.

Szomorú tájkép biz ez, azzal a gondolattal nézni végig rajta, hogy egy ember itt töltse végig fiatalsága legszebb éveit, társtalan, örömtelen.

Mikor Berend Iván a föld mélyéből feljutott a föld színére, egy ütessel sem érzette sebesebben verni szívét, mint odaalant.

Ugyan mi különbséget talált volna?

Odalenn a könlég, idefenn a kénfüst. Odalenn a fekete kőszénboltozat, idefenn a sötét égbolt. Ugyanazok az emberek odalenn, akik idefenn.

Késő őszi este volt. A nap lenyugodott már, s amint a távol várkastély mögött az alkonyég felhői kissé megnyíltak, egy hosszú vonalon végig a láthatár és a felhő között aranyvörös fényt sugárzott az ég. Az ódon kastély tornyai még feketébben ütöttek el az alkonyfényű égtől, míg a kőszén izzasztó kéményei, a bérцерdők párkányai, a szénhalmok tuskói arany zománcot kaptak tőle. A fekete tájképre arany szegélyeket hímezett az égi tündér.

A munkások végezték napi szakmájukat. A talyigázó asszonyok, leányok siettek csoportostól haza. Valamelyik énekelni kezdett közöttük. Egy tót népdalt. Valami románcforma az. Egy anya férjhez adja a leányát és búcsúzik tőle, leányának gyermekkorát hívva vissza emlékébe:

*„Mikor fésültelek,
ugye nem téptelek?
Mikor mosdattalak,
ugye nem szidtalak?”*

A dallam olyan busongó, melankolikus, mint a tót dallamok szoktak lenni, mintha sírva készítették volna.

S a hang, mely azt énekli, szép, csengő, érzelemmenteli.

Iván azon vette magát észre, hogy megáll egy helyben, s utánahallgat a méla nótának, míg az a házsorok közt el nem enyészik.

S abban a percben úgy tetszett, mintha volna mégis valami különbség a föld alatt és a föld felett!

A dal elhangzott, a felhő elnyomta az alkonyfény vékony szíronyát, s most lett már igazán fekete a tájkép. Sem csillag, sem fehér ház rajta.

Csak az átelleni hámor ablakai világítanak az éjbe, mint egy éjéber csoda tűzszemei, s az izzasztó kemencék füstje kóvályog fel a kéményekből, most már sápadt sárga gomolyokat rajzolva az égre.

A fekete gyémántok rabja

Nem mondunk vele semmi újat, ha felfedezzük, hogy a „fekete gyémántok” alatt értjük a köszenet.

A gyémánt sem egyéb, mint égeny, jegec alakú szénanyag; a köszén is az, csakhogy az átlátszó, emez fekete.

És mégis amaz a démon, emez az angyal.

Több mint angyal - demiurgusz! Az a közvetítő szellem, akire az úr rábízta, hogy hajtsa végre a teremtés nagy gondolatait.

A köszén mozgatja a világot. A gyors haladás lelke ötöle jön; vasút, gőzhajó tőle kölcsönzi csodaerejét; minden gép, mely alkot, teremt, a köszén által él; ez teszi lakhatóvá a mindinkább elhidegülő Földet; ez ad éjjeli fényt a világvárosoknak; ez az országok kincse, a föld utolsó adománya a tékozló emberiségnek.

Azért a neve „fekete gyémánt”.

Berend Iván még atyjától örökölte a Bonda-völgyi köszéntárnát, melyet az minden részvényes és segítő társ nélkül kezdett meg.

Csendes üzlet volt. A közeli hámorok, s egy pár vidéki város közönsége elfogyaszták rendes árért az évi termelést. Nagyobb kiterjedést adni a vállalatnak nem volt hivatott dolog, miután a tárna mind a fővárostól, mind a hajó- és vasutaktól távol esett, s így a nagyobbyszerű fogyasztókra nem számíthatott.

Így is behozott évenként átlagosan tízezer forintot. Csinos jövedelem egy embernek, ki maga tesz a saját üzlete érdekében minden lépést. Azt azonban jól tudjuk, hogy ha mindezt másra bízna, először is tízezer forintot az igazgatásra elfizetne, és másodszor még egy másik tízezer forintot fizetne rá az üzletére „veszteség” cím alatt. Ezt értik, akik próbálták.

Hanem hát a gazda *maga lát* minden után, és *érti* a dolgát alaposan és van *kedve* az üzletéhez. Három dolog, ami ha együtt találtatik, azt mondják róla, hogy „szerencse”.

Pedig nem „szerencse”, hanem „önerő”.

Berend Iván maga van mindenhez, ami saját magának kell.

Mikor annak a kis koromlepte háznak az ajtaját beteszi maga mögött, mely lakásául szolgál: nem várja sem nő, sem gyermek, sem cseléd, még csak egy kutya sem. Maga van.

Maga szolgálja magát. Nagy úr! Nem szorul senkire.

Háztartásához nem kell cseléd. Ott eszik, ahol napszámosai, és abból az ételből, amiből azok. Az evést tartja a leghaszontalanabb időtöltésnek, hanem azért eszik sokat, mert erős testalkata, s a nehéz napi fáradtság követelik a megfelelő táplálékot; de nem szokott sokat válogatni az ételben, s sok időt tölteni mellette. Siet belapátolni a parasztkorcsmáros készíttette ételeket, s aztán fűtve a gép! Különbség az ő életrendje s a közmunkásé között csak az, hogy ő nem iszik semmi szeszes italt. Azok csak izmaikkal dolgoznak; de ő izmaival és agyával is. Szüksége van idegeinek egész erejére, nem bocsáthat rájuk alkoholt.

Ágyát nem szükség megvetni, hárság az, pokróccal leterítve, takarója juhászbunda. Ruháit nem szükség tisztogatni, a szén csak újra belepi. Mosni sem kell rá, vászonneműje kékre van festve.

Aki pedig azt a szolgálatot akarná neki tenni, hogy szobáját összetakarítsa, az a legnagyobb merényletet követné el rajta. Szanaszét hever abban egymás hegyén-hátán kinyitott könyv, ásványdarab, természettani műeszközök, rajzok, képek és görebek. Hanem annak mindeniknek ott kell lenni, ahol van. Ő tudja már azt, hogy mi hol van, s a legcsekélyebb papírszeletkét, melyre valamit feljegyzett, sötétben is megtalálja a látszólagos zűrzavar közepette. Nem szabad azokból semmit megmozdítani.

Abba a kis oldalkamarába pedig még csak betekinteni sem enged senkit, mely vegytani műhelyét képezi.

Ki is értené e rejtélyes műszerek hivatását az őt környező emberek közül? Mit világít meg Locatelli lámpája? Mit számít fel Lavoisier tűzmérője, Berard gázhőmérték-hasonlítója? Mit tanít a csodateljes napspektrum? Mit mível a Bunsen villanygép, mely a vizet elemeire felbontja? Mi lakik Wollaston villanytelepében? Mit idéz elő a *hővillany-oszlop*? És az a számtalan, csak a beavatott előtt felfogható titokszerű üst, katlan, lombik és kemence, a sublimáló *üvegkályha*, az átlátszó üvegbuzogányok, agyaggyűrűiken, Berzelius vegytani mérlege, Woulff *kéklő-leszűrője*, az *élenyifúvó* éterlámpa, a *folyékony széneny lehűtője*, a *villósűritő cső*, a kálium-kemence, a *zöldlőmeszeny-csőveg*, Marsh *mirenykémlője*, az elemvegybontó edények és mindezek között a legtitokszerűbb lény maga az, aki éjeket eltölt közöttük, vajon mi szüksége van neki mindezekre?

Más halandó ember, ha kifáradtan megtér napi munkájából, jólesik neki, ha hozzáülhet az ízletes estebédhez, ha megoszthatja falatját vidám feleséggel, csevegő gyermekkel, vagy legalább egy durmoló macskával; s ha jóllakott, legalább egy percre kiül háza elé, s egész napot a föld alatt töltve, egyet lélegzik az éj szabad párázatából; ez pedig, amint hazajött bányájából, bezárja magát tudákos barlangjába, tüzet gyújt, izzót szít a gázfűző kemencékben, vakító fényt gerjeszt görcsövei alá, köveket tör, nedveket főz és halálos légnemeket idéz elő, mikből egy lehellet elég a túlvilágba jutásra.

Vajon mi üldözi?

Tán az aranycsinálás titka égeti agyát? Tán a bölcsek kövének rémképe kínozza? Tán annak áldozza álma, hogy a szénenyből gyémántot jegecítsen? Tán felismerhetetlen mérgek pokolhatását kísértgeti? Tán a léghajózás titkán töri fejét? Vagy egyszerűen nem tesz egyebet, mint a szenvedéllyé vált tudás démonától hagyja magát ragadtatni, s kutat, kísért, bűvárkodik, míg megőrül bele, s a sivatag tudásban elhagyja futni maga fölött az életet, istenáldotta örömeivel?

Egy sem bántja őt ezek közül.

Ez az ember nem csinál aranyat, nem keres csodás meggazdagulásra való titkokat, nem főz mérgeket, nem bolondja a meddő kutatásnak.

Ez az ember egy nagy és az emberiséggel jóltevő titokforrást kutat: hogyan lehet a szénbányák rémeit leküzdeni? *Minő szerrel lehetne eloltani egy kigyulladt kőszénbánya tűzbe borult pokoltárnáit?*

E titok üldözésében tölti el éjeit, ifjúsága, férfikora örömtelen éveit. Lehet, hogy belebolondul, lehet, hogy belehal; de a tudás, amelyet keresett, megérdemelte, hogy belehaljon, beleőrüljön; az emberiség nagy jóltevőjének, a köszénnek szolgálatában történik az.

A tudomány rabjának is megvannak a maga élvezetei. Emésztő, idegrontó élvezetek, de túlvilági gyönyörrel járók. Csak e gyönyör teszi érthetővé azt a szomjat, mely a tudást keresi. Hogyan zárkózik be valaki egy ércgőzőktől füledt odúba, s ifjú leányok, vidám cimborák helyett társalkodik lényekkel, kiket millió év és billió mértföld választ el tőle, olyanokkal, kik nem megfoghatók, olyanokkal, kiket el kell előbb társaiktól választani, hogy láthatókká legyenek, olyanokkal, kik még nincsenek, kiket még *teremtenie „kell”*, és keresi a meleget nem a szívben, hanem a holt földben, és vére forr a szerelemvallomástól, melyet egy vegytani műtét sikerült házasságában a teremtő természet maga vall a merész halandónak! Bujálgodik a világalkotó elementumokkal, s gyermeket nemz a tüzek és vizek génuszaival!

És ez nem bűvészet többé, nem ördögösség, hanem tudomány, az Istenbe mélyedés tudománya.

Ez estén Berend Iván egy új találmánnyal tett ismételt kísérletet. Ez a bolygó-rendszer magyarázata.

Egy mély és széles üvegedény közepén van egy pörgettyű, melynek tengelye egy sárgás színű gömböt fűrt keresztül. Ez a gömb szappan-, olaj- és alkoholvegyítékből készült. Az olaj és alkohol könnyebb, a szappan nehezebb a víznél; a három egymással örömet egyesül, s ha helyes arányokban összevegyítettett, lesz belőlük egy lágy gyurma, mely éppenoly súllyal bír, mint a víz, s így ott áll meg a vízben, ahová helyezik. Az egész lágyan marad, s a vízben fel nem olvad.

Iván a pörgettyűvel elkezdte e lágy gömböt forgatni a vízben, mire annak két vége a tengelyeknél lassan behorpad, s oldalai kidudorodnak. Ezek a pólusok és az egyenlítő.

Amint még erősebben pörgeti a gömböt, az egyenlítő annál jobban kidudorodik, utóbb lencseélt kap; egyszer a lencseél elszakad a gömbtől, s ottmarad gyűrűalakban a gömb körül. A gömb ismét narancs alakú lesz. Ilyen a Szaturnusz gyűrűje.

A pörgettyű tovább forgatja a gömböt, a róla levált gyűrű ugyanazon sebességgel forog vele együtt.

Egyszer a gyűrű szétpattan, s egyes részecskéi, nagyságuk, súlyuk szerint, kisebb-nagyobb távolba ellökve, rögtön apró gömbökké idomulnak, s mindenik apró gömb folytatja körútját az anyagömb körül a vízben, s egyúttal forog saját maga körül.

Íme a Nap és bolygódjai!

Iván félretette a kísérő medencét, s elővette jegyzőkönyvét.

Végigment benne, s az utolsó lapokon jegyezgetett, igazgatott.

Sok törlés volt e könyvben. Hisz a legbölcsebb természettudós is bolondságnak találja ma azt, amit tegnap isteni megoldásnak vélt, s a tegnapi hipotéziseket a holnap tudás letörli a tábláról. Pedig egész tudományunk ilyen letörölt hipotézisekből áll. Eppur si mouve. Mégis mozog! Előre halad. És óriási léptekkel.

Sok bizarr, sok vakmerő tétel volt Iván jegyzetei között. Hanem egyet nem lehet tőlük eltagadni, azt, hogy volt bennük következetesség.

Azt mondta:

„Az egész világot a tűz tartja fenn. A nap maga, s minden állócsillag nem egyéb, mint tűz. Teljesen olvadt állapotban levő anyag.

Élet, állati, emberi, növényi élet csak az önvilágtalan bolygódokon lehet, vagy azokon a láthatatlan központot képező sötét napokon, mik körül a kettős csillagok forognak. A leghírhedettebb csillagászok bizonyítják, hogy vannak napok, mik a földek körül forognak: maga a Szíriusz egy láthatatlan, de a mechanika törvényei által bebizonyított létező nagy, fénytelen égitest körül kering.

A Napnak nem lehet lakható kérge, mint a Földnek. Már csak azért sem, mert a Nap óriási tömegének vonzereje mellett semmiféle életműszeres mozgás azon nem képzelhető. Egy magunkforma emberi alaknak súlya a Napban négyezer mázsát tenne, s kétszáz lóerejű gőzgép kellene hozzá, hogy csak az egyik lábát fel tudja emelni, sőt egyáltalában meg sem tudna állni, hanem oda volna tapadva a porondhoz, s ember csak bas-relief alakban volna képzelhető a Napban. Egy légynek pedig éppen fél mázsát kellene cipelni a szárnyaival. S ha a Napban fák volnának, s azoknak az ágai mind öntöttvasból volnának, akkor is elég volna egyetlen egy alma, mely ilyen fán teremne, hogy negyven mázsányi súlyával az egész fát kifordítsa gyökeréből.

A napfoltok nem bizonyítanak a Nap sötét kérge mellett. Az érckohó olvadékán is tűnnek fel sötétebb és világosabb foltok, minők a napfoltok és a napfáklyák.

A Földnek ugyanazok az alkatrészei, amik a Napnak. Ezt a napspektrum segítségével a kémia és optika egyesülten kiderítette.

A Föld éppen úgy szakadt el a Nap testéből, mint a többi planéták, együtt váltak le róla, mint a Szaturnuszról a gyűrűi.

Egy égő tűzdarab volt mindegyik, önmagában világító, mint a Nap.

De mi oltotta ki tüzeiket? Mi foglalta körülöttük azt a szilárd, tömör kérget, mely a belső tüzet eltakarja?

Ha pusztán a világéter hidegsége okozta volna azt, akkor a Nap maga is rég ilyen sötét burkolatot kapott volna.

A tűznek tehát valami hatalmas ellenfele van a földeken, a bolygódokon.

Az üstökösöknek is mind bolygódoknak kellett lenni valaha, mik részei a szétpattant napgyűrűnek, éppenszóval szabályosan keringtek a Nap körül, s forogtak öntengelyeik körül, mint a Föld. Az első kéregalakulásnál végződhetett katasztrófájuk. Mikor a plútói alkotás a bazalttréteget meghasítva, keresztültolta rajta a gránittömeget. Száz bolygónál sikerült ez a világteremtő műtét első legnagyobb próbája, azok között van a mi Földünk s hat első ismeretes társa; százezernél pedig azon végződött, hogy a gránithegyláncot a porfíron és bazalton keresztül taszító erő hatalmasabb volt az ellenálló buroknál, s kilövellt az összeszorult gáz a támadt nyíláson, a teremtés fele munkájában talált burkolatot levette magáról, s annak darabjaiból támadt lebkövekkel teleszórva a Naprendszer. Tán amaz aszteroidcsoport, mellyel Földünk augusztus 13-án összetalálkozik, éppen ily széthullott bolygó maradványa, mely szétszórtan folytatja az örök mechanika törvényszabta útját a Nap körül, míg elszabadult lelke, a tűzlélek, mint üstökös bolyongja be a planétákon túli végtelen űrt.

Az üstökös útja nem tökéletes ellipszis, hanem spirál, csigaút. Az ellenálló világéter okozza azt. Egyszer e csigaúton minden üstökösnek vissza kell térni a Napba, véglegesen behullani, s vissza kell neki adnia a nem sikerült anyagot. Az 1860-i óriási üstökös a Naphoz már egy hatodrészes napátmérőnyi közelségbe jutott, s meg fogják látni a földlakók, hogy legközelebbi visszatérésekor egyenesen bele fog olvadni a Napba. Igaz, hogy nyolcezer esztendő múlva.

Az üstökös magvának anyaga még gáz sem lehet. Mikor elhalad az álló csillagok előtt, azok keresztülvilágítanak a testén.

Ha ez a test bárminő gáz volna, a csillagsugárnak törést kellene szenvednie, midőn eléje jut; de nincs semmi sugártörés benne. Tehát az nem lehet más, mint láng, mely folyton ég. Ha bárminő gáz volna, mikor az üstökös nyolcezer éves pályáját a bolygóalan világűrben megfutja, negyvennégyezer nagyobb távolban a Naptól, mint az Uránusz: tízlábnyi lassúsággal percenként suhantja végig tizenhét-szer ezer millió mérföldnyi útját a világéterben, mit nem melegít más, csak a csillagok, amik között maga az a nap is, mely az üstököst fogva tartja, csak mint egy másodrendű csillag jelenik meg: ott e mérhetlen hidegben minden gáznak cseppfolyóvá s minden cseppfolyónak jegeccé kellene idomulnia.

Igaz, hogy a polaroszkóp fényképletei szerint az üstökösnek visszavert fénye van. De hisz a lángnak is lehet visszavert fénye. Valamint, hogy a Vénusznak a Naptól visszavert fényén kívül saját kisugárzása is van, s bizonyosan a földi északfény is átsugárzik a szomszéd csillagokig a kölcsönzött fényen keresztül is.

1842-ben két napig benne volt a Föld egy üstökös lángsörényében, anélkül, hogy abból valamit érzettünk volna.

Ha a kellő közepén menne keresztül az üstökösnek, az az üstökös elmúlnék nyomtalanul, legfeljebb a föld gőzköre terjedne ki vele még nagyobbra, s azáltal a zónák hőmérséklete emelkednék ismét azon fokra, amely alatt Szibériában pálmák nőttek, s a megolvadó jégsarkak fenyegetnék egy új özönvízzel a szárazföldet.

De ez sem lehető. Az üstökös mozdulatlanul közelít a Földhöz, de a Föld nem őhozzá. A Földnek *szabad tengelye* van. Ha egy elpördített csigát köveccsel meghajítunk, a csiga elrúgja magától a kövecset s folytatja körfutását; ez a szabad tengely. Hanem ha két pörgőcsiga ütődik össze, az kétfelé rúgja egymást, s kizavarja pályaköréből. Ha az üstökösnek is volna körforgása, akkor összeütődhetnék a Földdel. Így, amint a Föld gőzköréhez érne, mely nálánál sokkal tömörebb, a gőzkör, mely a Földdel együtt másodpercenként négy mérföldnyi sebességgel forog tengelye körül, messze ellökné őt magától.

Hanem az megtörténhetik csillagászai számítások szerint, hogy két planetáris üstökös, mely a bolygók körén belül jár, egyszer egymással összetalálkozhatik, s a halandók látni fognak egy mennyei csatát két üstökös között. Melyik ragadja el a másikat? Tán egyéolvadnak, s csak a két külön fénysörény marad meg. Tán azok az üstökösök, amiknek kettős lángkévéje látszik, ilyen két összetalálkozott napszáműzött egyesülése. 1846-ban a Biela üstökösét a Mars a csillagászok szeme láttára osztotta kétfelé, s csinált belőle kettőt.

És az is megtörténhetnék vele, hogy a holdunkkal találkoznék össze. A Holdnak pedig nincs gőzköre, mely őt feltartóztassa, forgása is igen lassú. Az tehát megtörténhetnék, hogy a Holdat és az üstököst láthatnók az égen összeütődni. És annak az lenne a következése, hogy az üstökös a holdunkat vagy odább vinné tőlünk még néhány ezer mérfölddel, vagy egészen közel hozná hozzánk, hanem a Hold viszont az egész üstököst megtartaná magának, s körülvenné vele magát, mint új atmoszférával. És akkor a Hold is megelevenülne, lennének folyói, tengerei, növényzete, állatvilága, s látnók még a mi szemeinkkel tengereit kéklenni, rónáit kizöldülni, s tán gyorsabb forgást is kapna e találkozástól, s túlsó oldalát is kezdené a Föld felé fordítani, és újra föléledne benne a kihalt tűz.

Hát azt a tüzet mi oltotta ki?

Vannak légnekem, amiknek találkozása: tűz; és légnekem, amiknek találkozása: kialvás.

Ez a teremtés és újratemítés titka.

Ezért a titokért érdemes bejárni az üstökösök útját, a világéért fel a napfoltokig, s aztán lefelé a Föld rétegeit, keresztül kagylómészen, juraképleteken, Caradoc-kovarcon, Venlock-agyag-palán, Ludlow-sziklázaton, Llandilo-palán, Aymestry-csillámmészen a kőszéntelepülésig, ahol már járnak, mint a felleg, mint az orkán, a tűzokádó és tűzfojtó szellemek.

Ezeket *meghódítani!* Érdemes egy emberélet fáradságának.”

A másik fekete gyémántok

Ivánnak ezen éjszakán nem volt szerencséje tudományos kísérleteivel. Számvetéseiben egyre csalatkozott, s félőrai munka után jött rá, hogy az alaptételekben hibázott el egyetlen betűcskét. Az a betű azután az egész számláncolatot összezavarta. Vegytani kísérletei sem sikerültek. Ügyetlenkedett. A tenyerét is megégette, mert az elszigetelő üvegnyél helyett a forró csipetűt fogta meg. El nem tudta gondolni, mi lelte ma.

Mindig az a melankolikus parasztnóta járt a fülében, amit az este hallott. A németek úgy hívják az ilyen fülből kimenni nem akaró vendéget, hogy „singedl”; mi nevezzük „dudolkának”.

Beköszönt az a legpedánsabb tudósnál is. Meghall egy nótát, s egész nap ki nem megy a füléből, ott hangzik minden tanulmányán keresztül, vele alszik el, vele ébred; s azon veszi észre magát, hogy minden szillogizmusát annak a dallamára fogalmazza. Szeretne tőle menekülni, de nem lehet. Ahhoz veri az ütenyt a percinga, azt fújja az alkohollámpa, azt füttyöli a gőzgép szellentyűje, arra megy ki minden sor, amit olvas.

*„Mikor fészültelek,
ugye nem téptelek?
Mikor mosdattalak
ugye nem szidtalak?”*

A dallam maga oly egyszerű, tán a hangban kellett valami sajátságosnak lenni. Olyan búsongó, méla és mégis meleg hang volt az, ami ezt énekelte. Valami parasztleány lehetett.

Mindenesetre alkalmatlan. Zavarja az embert.

Holnap este meg fogja tudni, hogy melyik énekel a nők közül - s azt mindjárt lerendeli a szénizzasztóhoz. Onnan nem hallik ide a nóta; ha ugyan addig ki nem megy a fejéből.

Pedig nem ment ki.

Másnap a tárnába sietett korán reggel Iván; a légváltó kemence derekasan működött, már csak egy tizedrész könlég volt vegyülve a tárnák levegőjéhez, s a szelelő kapukat félig be lehetett csukni. Iván ráért a tárnán kívül tölteni az időt.

Mikor a délharang jelt adott a munkásoknak a szakma félbenhagyására, megint felhangzott az a boszorkányos nóta. Az ebédre siető pórnők között énekelt valaki.

Gyönyörű, tiszta csengő hang volt, mint az erdei rigóé, akit még nem tanítottak kintornára énekelni, csak a maga vad dalait csattogtatja.

A leányok közül, akik csoportban haladtak el előtte, könnyen kivehető az énekest.

Egy fiatal leány volt az, legfeljebb tizenhat éves. A kék mellényke a legtökéletesebb szűzi formákat tünteti ki minden szorongató vállfűző nélkül, s amint kurta piros szoknyájának egyik szeglete munka közben övébe fel volt tűzve, a még kurtább ing térden felül engedé láttatni

lábait. Azoknál tökéletesebbet Hébének nem faragtak. Karcsú, szűk bokák, domború lábfejek és egyöntetű szépségvonalak. A leány feje tarka kendővel volt körülkötvé, s minden haja az alá szorítva. Arca kormos volt a szénportól, mint a többieké, hanem e szénporon keresztül is meg lehetett becsülni szépségét, mint a műértő megbecsüli a rozsdán keresztül az antikot. Sajátságos bűbáj volt e vonásokban, szelídség és dévajság, szabályosság és kivétel, sűrű fekete kígyózó szemöldök és szelíd, mosolygó, piros ajkak; földi szenny és túlföldi glória.

S volt valami ez arcon, amit nem takarhatott el a szénpor: az a két nagy fekete szem, az a két nagy fekete gyémánt. Csillagokkal teljes sötétség!

Mikor azokkal a szemekkel odavillantott Iván szemeibe, úgy érzé a tudós, mintha ezek a gyémántok valamit odakarcoltak volna arra az üvegfiolára, amiben szívét tartogatja, jól konzerváltan, érintetlenül. Azt az üveget még át is fúrja az a két fekete gyémánt.

A pórleány üdvözlé gazdáját, s a jó nap kívánását mosollyal adta, s mosolygó ajkai közül a legszebb fogsor gyöngye világlott elő.

Iván úgy érzé, hogy meg van ígézve. Elfeledé, hogy miért jött ide, s mit akart mondani. Megállt egyhelyben, s utánaézett a távozó nőknek. Várta, hogy visszatekint még egyszer a leány. Az visszavette volna az ígézetet. Mert jegyezze meg magának minden leány, hogy az első nyíl hegyét, amit első tekintetével a férfi szívében hagyott, ha visszanéz rá, ismét kivonja abból. A férfi azt fogja rá mondani: „Közönséges nő!” - s elvesz a varázslat.

Hanem a leány nem tekintett rá vissza, pedig egyik társnője, ki háta mögött ment, nevén is kiáltá: „Evila!” Arra sem fordítá vissza fejét. A társnő csintalan dolgokat suttoghatott fülébe, a leány csak vállat vont azokra. Azután társnőivel együtt letelepedett a hosszú, nyitott színben, s ott leült a földre és előkereste tarisznyáját, kivett abból egy darab fekete kenyeret meg egy fűzfaalmát, és ebédelt.

Iván ámolyogva tért haza. Először életében jutott eszébe, hogy milyen üres ez a ház. A csillagrendszer nem érdekelte most. Maga is olyan pályakörében megháborított bolygód-formán érezte magát.

Mindenről jegyzéket szokott vezetni. Volt egy könyve, melyben minden munkásának kiléte be volt jegyezve. Ezt is praktikus indokból kezelé. Tudta, hogy a jó erkölcsű, becsületes munkás drágább bér mellett nagyobb haszon, mint a korhely és gyanús, olcsó díjjal. Azért minden egyes munkásáról fel szokta jegyezni, ami annak magaviselete felől megtudható volt.

E név után: „Evila” ez a jegyzet állt: „Fiatalkor; keresményéből tartja nyomorék öccsét, aki mankón jár, s fulladva beszél. Városba nem jár.”

Bizonyosan látta ő már azt a leányt másszor is, de nem ügyelt rá. Hisz minden szombaton maga szokta kifizetni munkásainak a bért, olyankor a számoktól nem látja az ember a szemeket.

De hát most hogyan látta meg e szemeket?

Jegyzőkönyvében ezúttal nem szaporodtak a vegytani és csillagászati tanulmányok. Hiszen több ága is van még a tudománynak. Például az archeológiai miszticizmus. Egy geológára és antropológára nézve az is nagyon érdekes, hogyan rajzolták a teremtés munkáját a régi bölcsek. Mit képzeltek ők az özönvíz előtti időkről?

Mamutokról és szauruszokról ők nem tudtak még semmit. De tudtak az angyalokról és ördögökről, az óriásokról és Isten fiairól. A miszticizmus az „elesett angyalok”-at nevezi „Isten fiai”-nak. Egy régi iratban Egregores a neve azon angyaloknak, kik elhagyták az eget a földért, s lejöttek édessé tenni a bűnt. Ha férfi angyal volt, nő nem tudott neki ellenállni, ha nő

angyal volt, minden férfi meghódolt neki, s sietett vele elkárhozni. Járed idejében jöttek le az égből, a Haemon hegyéről szállva alá. Kétszázan voltak. A halandók és bukott angyalok ölelkezéséből származtak az Eliudok, Nephitimek és óriások. Az óriások emberevők voltak. Az elpártolt angyalok közt legbűnösebb volt Azáel, a legsábítóbb Szemiázáz; mind a kettő megkötözve fekszik a Dudáel-pusztá közepett, eltemetve nehéz kövek alá, Rafael és Michael angyalok által. S ott fognak feküdni hatszáztíz emberöltő időn keresztül, s akkor megítéltetnek az Úr által. Kainán fiai voltak a legelsők, kik a lángruhákba öltözött női angyaloktól elhagyták magukat csábíttatni, s azontúl égett a föld lábuk alatt, bárhova léptek.

Milyen együgyű mesék, miket a hajdankor tudósai olyan komolyan adtak elő.

Hisz a diluvium előtt még ember nem is élt. A Nephitim és Eliud lábszárcsontjai nem mások, mint az őszarvorrú maradványai, s ha az Egregores vezérükkel, Szemiázázzal hatszáztíz emberöltő időre voltak fogságra ítélve, az az idő ugyan régen eltelt, s most már kellene látnunk őket.

De hát nem látjuk-e őket? Nem járnak-e közöttünk? Ki tudja azt? Ez az arc olyan, mint azoké lehetett.

Ilyennek adhatja a képzelet az ördögök arcát, amikor még angyalok voltak!

Mennyei fény és pokoli árny, mely egyesülni akar a földi létben.

Az egész Nephitim és Eliud tradíció mese, abszurdum, kiméra! Hanem ezt az egyetlen egy arcot semmi geológia, archeológia el nem bírja disputálni innen! Ez a Nephitim leánya!

De hát mi ez, egy komoly, egy tudományosan képzett embernek az agyában? Ez a minden rendszeren keresztül-kasul száguldó fenomén? Mi a neve ennek az új vegytani szüleménynek, ami a számításon túl eredményül?

Szerelem? Az nem lehet. Az a bölcsék definíciója szerint két ellentétnek rokonszenve, a mikrokozmosz középponti napja, mely életre melegít stb. Tulajdonképpen a bölcsék maguk sem tudják, hogy micsoda. De ahhoz két lélek találkozása kell, hogy szerelem legyen.

Tehát állati ösztön? Akkor ki venné figyelembe? A bölcs parancsol ösztöneinek, nem azok öneki.

Kiokoskodta végre. Egészen szabályos és neutrális érzelem az, minden kábító szublimátum, s minden korrozív praecipitatum nélkül. A száanalom érzete az. Száanalom egy szegény, fiatal gyermek iránt, ki apa, anya nélkül maradt, s kinek még amellet egy szegény nyomorék testvért is kell tartani, akit nem enged házról házra koldulni, hanem hazahordja neki falatja felét; drága orvosságot vesz neki a patikában, s maga száraz kenyeret s fűzfaalmát ebédél mellette; és mégis jó kedve van, és erkölcsös, becsületes; még hátra sem tekinget. Óh, bizonyára Iván egészen megnyugtatta magát afelől, hogy mikor e szénlepte nájász-arcot meglátta, a száanalom mozdult meg szívében, s mikor e térden felül felleplezett nimfai lábszárakra tekintett, nem jutott eszébe más, mint az, hogy milyen kár e gyöngé lábaknak a durva szénporondot járn.

Feltette magában, hogy ez egészen emberbaráti érzelmet nem fogja magától elutasítani, sőt azt engedi következetességre fejlődni.

A metafizika szerint a jótékonyság, a száanalom és a hála: rokonérzelem a szerelemmel és a gyönyörrel; de éppen azért, mert rokon, vele nem azonos, valamint nem azonos a testvérek közti szeretet a hitvesek közti szeretettel.

Valóban egészen más dolog szegény árva parasztleányokkal jót tenni, mint beléjük szeretni.

A következő szombaton este, mikor a munkások eljöttek hetibérüket kivenni a gazdától, ki maga volt a pénztárnok is, Evila legutolsónak maradt. Úgy illett, mert ő volt a legfiatalabb.

A kis lakháznak volt egy nyitott folyosója, arra volt kitéve egy festetlen asztal, amelyre Iván le szokta számlálni a munkások bérét, beírva egy nagy vonalzott könyvbe, ki mennyit dolgozott, s mi jár neki érte.

Evila is odalépett az asztalhoz. Egy pár társnője, kivel együtt szokott hazamenni, ott várt rá a kapuban.

A leány most is úgy volt öltözve, mint egész héten; csupán a piros szoknya nem volt feltűrve a végzett munka után. Arca most is poros volt a széntől.

Mikor odaállt a leány az asztalhoz, Iván a jótékony nagylelkűség filozófi nyugalmaival mondá neki:

- Gyermekem! Én elhatároztam magamban, hogy neked ezentúl kétszeres napibért fogok adni.

- Miért? - kérdezé a leány, s azokat a nagy fellegbontó szemeket bámulva emelte fel rá.

- Azért, mert hallom, hogy egy nyomorék testvéred is van, akit te napi keresményedből tartasz; alig marad, amiből ruházkodjál. Tudom, hogy becsületes, jó erkölcsű leány vagy. Én azokat szeretem megjutalmazni, akik jól viselik magukat. Mától fogva kétszeres napibért kapsz.

- De én nem veszem azt el! - felelé rá a leány.

Most Ivánon volt a bámulás sora.

- Miért nem?

- Azért, mert ha ön énnekem több bért ad, mint társnőimnek, minden ember azt fogja mondani, hogy én önnek szeretője vagyok, s akkor én meg nem maradhatok a telepen társnőimnek bosszantásaitól.

Iván egészen meg volt zavarva e naiv, természetes, egyszerű és merész felelet által.

Semmi mondanivaló sem jutott eszébe tovább.

Kifizetette a leánynak a rendes heti járandóságát. Az egész közönyösen összehajtotta a forintos bankjegyeket, s ott az ő szeme láttára, legkisebb sejtelme nélkül a kacérságnak, kétfelé nyitá keblén a ruháját, s oda bedugta a pénzt az inge alá.

Azután jó éjszakát kívánt, bókot csinált és elment.

Iván szédelegve tért vissza szobájába.

Ezt a kedélyállapotot még nem ismerte. Sokat olvasott, a világban is járt eleget, asszonyt is látott sokat, de azt, amibe most jutott, nem bírta magának megmagyarázni.

Nem szeretné, ha azt hinnék felőle, hogy szeretőm! Fél, hogy akkor nem maradhatna meg a telepen. Tehát fogalma sincs még róla, hogy egy „úrnak” a szeretője nem hord többé talicskán kősenet a telepre. Azt sem tudja, hogy mi az a „szeretőnek” lenni? Hanem azt tudja, hogy attól őrizkedni kell. Mily komolyan beszélt, és hogy mosolygott hozzá! Sem arról nem volt tudomása, hogy mosolyog, sem arról, hogy komolyan beszél. Egy vadember - az angyal stádiumában.

Azt már tudja, hogy szép; de azt még nem tudja, hogy ez a szépség mit ér. Beszél olyan dologról, amit *sejteni* erény, de már *tudni* bűn.

Mennyivel különböző a többi némberektől! Selyemben és mezítláb járóktól egyformán.

És amellet valóságos mintaképe a bibliai Évának. Nem amilyennek azt az archeológusok összerakják, hanem ahogy azt a költők legnagyobbika, Mózes, képzelmében megteremté. Az az Éva, aki még nem tudja, hogy a mezítelenségért pirulni kell, a szépség típusa vadon, őseredetiségében, mosdatlanul. Aki még hajába nem rak szalagot, nyakára kagylót. Aki még a paradicsomban gyanútlanul jár-ke, s a kígyóval játszik. Aki tökéletes asszony egy férfiúval szemben, de még egészen gyermek önmaga előtt, s máris anyai szeretetre fejlődött egy nyomorék testvér irányában. Termete plasztikai minta, arca tele lélekkel, szemei varázslók, hangja érzelemgazdag, és kezében a targonca nyele, lelkében a mindennapi kenyérkereset gondja: arcán a munka fekete rozsdája, és dalaiban útféli ostobaságok.

Milyen kár érte!

És azután azt is utána gondolá:

Milyen kár másnak!

Iván egészen ki volt forgatva régi kedélyhangulatából.

A megszokott, magas földöntúli szellemek elhagyták, s meglepték helyette, akiket eddig nem ismert. A démonok, akik szent Antalt kísértették a pusztában. Az álmatlan lidércek, a forró vér koboldjai, kiket az aszkéták szeges cingulumokkal üztek ki elfoglalt lakhelyeikből, kiknek ellenharcosául a testkínzó remetek maró hangyákkal rakták tele öltönyüket.

Mindenütt az a csábító alak állt közötté és a hideg tudomány eszközei között. Ha vegytani kísérleteihez fogott, ha az olvasztókemence alá fekete szén rakott, s e szén elkezdett izzóba átmenni, abban is azokat a fekete szemeket látta, amik izzanak és égetnek. Ha az összeköttetéseikből szabaduló gázok sistergése elsüketíté füleit, úgy tetszék neki, mintha azon keresztül is az ő szavait hallaná, s midőn kezébe vette a tollat, hogy természetrajzi képleteket rajzoljon vele tanulmányai szélére, egyszer csak azon vette észre magát, hogy azt az arcot körvonalazta oda, és jól találta vonásait.

Akármit vett elő, az visszavezette e gondolathoz.

A penészszagú könyv, mit szórakozására elővett, hírhedett férfiokról beszélt neki, kik örjöngtek nem rangjukhoz született asszonyokért. Douglas lord egy juhásznéba szeretett, s minthogy az nem akart őerte hercegnővé lenni, a mylord lett annak a kedvéért juhásszá, s őrizte vele együtt a juhokat. Pelletier gr. egy cigányleányt vett nőül, s elment vele együtt utcai zenésznek. Bernadotte, svéd király, egy libapásztort kért nőül, s csak azon múlt, hogy az nem ment hozzá. Habsburg-Lotharingi János, császári herceg, egy falusi postamester leányát vette nőül, egy másik osztrák császári herceg egy provinciális színésznőt. Nagy Péter cár neje egy falusi pap leánya volt. Egy Napoleonida egy mosónőt vett el, ki előbb szeretője volt.

És hát miért ne? Nincs-e a darócban is szépség, kellem, hűség, igaz szív, mint a selyemben?

Ellenkezőleg! Nincsenek-e amott a *magas* vétkek?

Zoraia Albohacennel saját gyermekeit öleti meg; pedig királyleány volt. Faustina a lupanárt látogatta, s bért szedett szeretőitől, pedig apja császár és férje divus (isteni) volt. Astorgas márkinő férjének, mikor alszik, egy hosszú hajtűt szúrt a szívére keresztül. Semiramis temetőt alkot megölt férjeinek síremlékeiből. Ottó királyt a neje egy kesztyűvel mérgezi meg. Nápolyi Johanna maga fonja meg a zsineget, mellyel királyi férjét megöleti; Jeanne La Folle pedig halálra kínozza hitvesét. Katalin cárnő megcsalja s megöleti uralkodóját és urát. Hát a Borgiák, a Tudorok, a Cilleyek, akiknek asszonyai mind arról nevezetese, hogy Aphrodite övét koronájuk körül csavarva viselték?

S nincsenek-e magas erények ide alant?

Gaussin, a komédiásnő, ki a gazdag imádó charta biancajára a milliók helyett ezt írja: „örökre szeret!”; Quintilie, a másik komédiásnő, ki elharapja nyelvét, hogy összeesküvő kedvesét el ne árulhassa a kínpadon. Alice, ki férje helyett párbaft fogad el és elesik. Az abelérák, kik kedveseikért mákonnyal ölik el magukat, és mindazok, akik ide alant tűnnek, szenvednek, hallgatnak és szeretnek!

Még a filozófia és a história is Iván nyugalma ellen szövetkezett.

Hát még az álmok!

Az álom az a tündéri tükör, amelyben az ember olyannak látja magát, amilyen volna, ha saját vérére bízta volna, hogy alkossa meg magát. A kopasznak álmában haja van!

Az imádott alak, kit el nem bírt érni ébren, azt kényszeríti megjelenni álmában és úgy jelenni meg, ahogy neki tetszik. Az álom a leggonoszabb kerítő.

A következő hét végéig azt kezdte észrevenni Iván, hogy tökéletesen elvesztette jó, ép eszének a használatát.

Mentül jobban erőltette lelkét az absztrakt elméletekhez visszatérésre, annál jobban fellázadtak ellene démonai.

Utoljára egy este az történt vele, hogy mikor éppen egy klórgáz-kísérleten fáradozott, úgy aláfűtött a görebnek, hogy az szétpattant, s úgy teleszórtá üvegcserepekkel és parázzsal másfelé mélázó arcát, hogy nem győzte a támadt sebhelyeket teleraggatni angol flastrommal. Arra persze nem is gondolt, hogy azáltal egy cseppet sem lett szebb az arca, hogy az orrán keresztbe egy fekete flastromszeletet ragasztott.

Már ezért komolyan megbosszankodott magára.

Hisz az egy eszeveszett ember, akivel neki dolga van; ennek végét kell vetni. Vagy így vagy úgy.

„No hát, bolondulj meg! Ha szerelmes vagy, hát azon majd segítünk. Vedd el a lányt. Bánom is én! Magam vagyok az egész familiám! Nem parancsol senki. Vedd el, aztán lássunk egyéb dologhoz. Ez így nem mehet tovább.

Mesalliance!?

Hat mérföldnyi kerületben nincs ember, aki ezt a szót érti.

Aztán, ha volna is?

Jöjjön utánam a föld alá, mikor odalenn járok, s koromtól fekete a pofám, aztán nézze meg, hogy pirulok-e miatta nagyon?”

A következő szombatig nem látta Iván a leányt.

Akkor, mint rendesen, ismét megjelent az, szokott találkozási helyükön, a nyitott folyosón, a fizető asztal előtt.

Ezúttal Iván, midőn leszámlálta Evila kezébe a hetibért, egyúttal fogva tartá az eléje nyújtott kezét. A leány mosolygott. Tán az Iván arcán keresztül-kasul raggatott fekete flastromokon.

- Hallod-e, Evila, még egyet akarok neked mondani.

A leány ránézett és hallgatott.

- Én téged feleségül akarlak venni.

A leány tagadólag ingatta fejét.

- Micsoda? - szólt Iván kétkedőleg.
- Az nem lehet! - felelt a leány.
- Nem lehet? Miért nem?
- Mert énnekem már van vőlegényem, akinek el vagyok jegyezve.

Iván elereszté a leány kezét.

- Kicsoda az?
- Nem mondom meg! - szól a leány gyanakvó tekintettel. - Mert ha megmondanám, ön bizonyosan elkergetné innen, vagy nem adna neki előmozdítást. Pedig hamarabb nem vehet el, mint amikor tárnalegénnyé lesz.
- Tehát egy köznap számos?
- Az ám!
- S te azt többre becsüled, mint engem, aki úr vagyok?

A leány vállat vont, fejét félrehajtá, szemszögleteiből egy kétkedő pillantást vetett Ivánra, mely azt még bódultabbá tette, s azután egész merészen rendbe szedte magát, és megfelelt a kérdésre.

- El vagyok ígérve régen, még az anyámtól s azt meg kell tartani.
- Ördög vigye apádat, anyádat! - tört ki haraggal Iván - mit bánom én, mit ígértek ők egy bivalynak. Én tőled kérdezem, akarod-e velem elcserélni a vőlegényedet?

Evila ismét tagadólag ingatta fejét.

- Nem lehet az! Az én mátkám dühös vad ember. Képes volna engemet megölni, s önnek a tárnáját felgyújtani, mikor legjobban zúg a viheder. Jó éjszakát.

Azzal hirtelen elfutott a folyosóról, s a kapu előtt ácsorgó társnői közé vegyült.

Iván úgy vágta az asztalhoz jegyzőkönyvét, hogy annak minden sarka kiment a helyéből.

Egy pórleány, egy targoncatoló nőtény fenevad! Visszautasítja kezét és szívét!

És kiért?

Egy másik szurtos, rongyos, nyomorult, föld alatt furkáló parasztért! Egy vakandokért!

Iván nagy küzdelemre talált, midőn az éj magányában egyedül maradt.

Várt rá Asmodái és Leviathán.

Amaz azoknak az ördöge, akik szerelemből megőrülnek; emez azoké, kik örültségből gyilkolnak.

Fellobogott benne az aszkéta elfojtott szenvedélye.

Óh, őrizkedjete a hideg, márványarcú szenttől, a nyugodt, szelíd, becsületes embertől, ki az asszonyi arctól félrefordul, ki az idegen bájak előtt lesüti szemeit, ki nem óhajtja azt, ami a másé; mert ha annál egyszer kitör a lefojtott láng, az bosszút áll, az kárpótlást vesz magának az eddig tűrt rabszolgaságért. A csélcsep szerelme kis kutya, hanem a remete szenvedélye oroszlán!

Ezzel az elszabadult oroszlánnal szívében járt-kelt egész éjjel szűk lakában alá s fel a tudás embere, le-ledobta magát nyugágyára, de nem pihenhetett meg; böszült démonai tovább üldözték.

Eszébe jutott mindaz, amit ritka inkunábulákból olvasott, a rémtörténetek szentnek híresztelt emberekről, kiket egész környék tisztelt, becsült, s kik egyszerre egy pár fekete szem miatt megbolondultak, s sorba mentek a hét főbűnön, s csináltak belőle hetvenhetet; az őrzőökről, kik Isten tiltó kezén keresztül törtek szenvedélyük tárgya után. Eszébe jutott a Cenci-történet, átkozott vérellomosított átkozottabb csókok. Ninon fia, ki megölte magát, mert anyját szépnek találta; Ödipusz és Myrrha, Salomé szent János fejével egy tánc jutalmául; Thamár, Absolontól széttépett ruháival; Dinah, egy kiirtott város férfigüllőjének halmán; Iréne szultána mosolygó feje, leütve szerető férje által... De minek a szent mesék? Hisz itt van Pitaval! A rettenetes lélektani talányok, ahol rögtön az átmenet a szentből az ördögbe.

Iván tudta érteni, tudta érezni annak a lelkésznek szívháborgásait, aki megszeretett egy szép parasztnőt, gyónás ürügye alatt magához csalta, egy csókért megölte, s azután nem tudta hova elrejtetni a hullát. Széttépte darabokra, ahányat, annyifelé dugta. Egyet vízbe dobott, mást elásott, harmadikat elégette.

Óh, ő ezt mind meg tudná tenni. És ügyesebben, mint az a pap.

Vannak édes mérgek, rejtélyes varázsitalok, mik a vérbe tüzet gyújtanak, s a szemérmességet eloltják. Ő ismeri azokat. Nemcsak Bánk bán feleségét ronták meg azzal. Hanem az, akit ily méreggel Astarte misztériumainak megáldoztak, megőrül, elszárad, elvész utána.

De az nem jönne napvilágra soha.

Hát ha elvész, meghal, megölve ott marad? A hullá, akitől már nincs kérni semmit! Akkor igen jó csendes hely van a számára.

Mikor az a tó a köszénbarlangban visszavonul, a rejtélyes odú labirintjában nem egy olyan hely van, ahova egy megölt leány holttestét el lehet rejtetni. Ott nem sejtheti, nem keresheti senki. Ez a víz nem árulkodik, ez a sír nem veti fel halottait. Csak késő századok múlva, mikor már ezeket a sziklát is feltépik, fognak majd ráakadni egy emberi holttestre, mely kristállyal van bevonva, s maga is kővé vált, s hogy fognak az akkori idők tudósai teleírni föliánsokat afelől, hogyan került az eocénkorszakán alul, a köszén- és porfir-alakulások közé egy emberi alak?

Hahaha!

Nevetett. Odáig jutott.

Vagy pedig úgy tenni vele, hogy vegytani úton kivonni az egész testből azt, ami érc, kohóban, olvasztókemencében, lombikban egy maradék salakot higgasztani le belőle, s abból azután egy karperecet készíteni, s viselni a kéz csuklóján az egész leányt örökké.

Ez volna még a kézfogó; ez volna a házasság!

Mit?! Ha szabad volt ezer meg ezer csillagnak fellázadni az Isten ellen, a Nap ellen, kirúgni a pályakörből s egy örült parabolával kirohanni az állócsillagok közé, hát egy embernek ne volna-e szabad?

Iván úgy érzé szívében, mintha ő volna az az üstökös, kit önlángja a végtelenbe visz. Úgy dobogott, úgy hullámozott e szív, mint mikor egy rabszolga elszabadul, s saját urát lába alá taposva, annak parancsolatokat ad.

Jaj annak, akit útban talál!

Iván az ágyon feküdt, örült szívdobogása felkölté onnan.

Hát „ki” az a szív?

Én vagyok-e „ő”, vagy ő az „én”?

Iván felmagasult, s nehéz öklével - pedig jó férfiköl volt! - úgy ütött egyet a szívére, mintha gonosz ellenségnek lett volna szánva az ütés.

Hallgatsz?!

Ki itt az úr? Te-e vagy én?

Végezd a dolgodat, szolga! Én vagyok a te urad és királyod! A te dolgod pedig semmi egyéb, mint a kék érből felszivattyúzni a carbonicumot, átkergetni a tüdőre, a tejmirigyből átszívni a chilust, vért alkotni belőle, az artériákat ébren tartani, a vénák zsilipjeit kinyitni! Bajodat atrofiának, hipertrofiának hívják, de úr nem vagy itt! Mert az úr az akarat!

És midőn szívét oly kegyetlenül megütötte e férfi, úgy tetszett, mintha saját magát, mint egy bűvtükör alakját látná megjelenni maga előtt, s e másodalakjával saját énjével kelne küzdelemre. Mintha az a bünszomjas arc szemei előtt állna idegen emberként, ki saját vonásait rabolta el.

S midőn öklét fenyegetőleg maga elé taszítá a levegőbe, mintha az előtte lebegő tüneménynek adna ütest, lezúzó, megsemmisítőt, s mintha mondaná neki: „Többé ily arcodat ne lássam magam előtt”.

És azzal, mint a mágus a meghódított démont, kényszeríté szívét, hogy leüljön vele az íróasztalhoz csendesen, és figyeljen nyugodtan a prózai számadások tételeire, és kísérje elvont figyelemmel a hideg kétszerkettő örök igazságait, míg körül a vérben és rózsafényben úszó légkör lassan áttisztul és átlátszó lesz, mint a világéter, melyen keresztül vonulva hallatják a planéták a nem emberi hallműszereknek szóló szférák zenéjét.

Az emberevő

Ivánt a reggel szürkülete még íróasztalának lámpája előtt találta.

Mikor a hajnalfény és a lámpa már kettős árnyékot kezdtek vetni papírára, eloltá a lámpát.

Hazatért magához.

Lelkében ki volt egészítve a terv, amit végrehajtani fog.

Tiszta, angyaloktól jóváhagyott terv.

Vasárnap reggel volt.

A szénizzasztók gépei ilyenkor pihennek. A nagy vízmedence, mely a gőzszivattyúkat táplálja, vasárnap reggel a munkásoknak van átadva, hogy abban a hetes szennyet magukról lemossák.

Hat órától hétig a női munkásoknak van átadva a medence langyos hulláma a fürdésre; azután fél nyolctól kilencig a férfiaknak.

E nagy medence szivattyúgépéhez vezető kulcsot szombat este Ivánnak szokta átadni a gépmester. Kíváncsi, pákosz, alkalmatlan ember ne férhessen oda.

Ivánnak sohasem jutott még eszébe, hogy e kulcsnak hasznát lehetne venni.

A szivattyúgép fülkájából egy tüköruveg ablakocska nyílik a medencére. Innen lehet a gépből kitekinteni, ha nincs-e a medence vízállása megzavarva, mikor a szivattyúk működnek.

Pedig ott vasárnap reggel hat órakor olimpi látvány lehet!

Evila is ott van!

Iván leakasztá a szegről a kulcsot, és zsebébe dugta.

De nem hat és hét óra közti időben, hanem nyolc óra után. A férfi munkásokat akarta meglesni.

Miért?

Mert tudta azt a szokást a tárna népe között, hogy akinek szeretője vagy jegyese van, az annak a nevét a mezetlen testére szokta tűszúrásokkal kipontozni. Azt az embert akarta megtalálni, aki Evila nevét viseli.

Honnan került tárnámunkásaink közé ez a vad indián gyöngédség? Régi ez már. Más európai népnél is megvan.

A férfiak kedveseik nevét vállaikra, karjaikra tetovírozzák, tűszúrásokkal, miket aztán tetszés szerint cinóberrel vagy berlini késsel bedörzsölnék. Az ilyen írás aztán ott öröklök. Többszörre egy páros szív, nyíllal átlöve, vagy két galamb, vagy a bányászjelvények: kalapács és csákány vannak a név fölé pontozva.

Nők közül csak azok utánozzák ezt a divatot, akik nem mennek férjhez. Ők nem a karjaikra pontozzák ki a nevet és jelvényeket.

Néha aztán úgy jön, hogy az örökre odaírt nevet jólesnék letörölni az albumról. Az is egyszerű dolog; hólyaghúzó flastromot ragasztanak az egész névre, s az aztán leveszi az írást, a pergamennel együtt. Nő helyébe új bőr, s új nevet lehet rátetovírozni. Valóságos palimpsest.

Némelyik azonban nem olyan skrupuloszus. Alája pontozza az új nevet a réginek, s hagyja nőni a lajstromot, míg minden üres tér megtelik vele.

Ivánnak nem nagy fáradságába került megtalálni azt, amit keresett. Amint a koromlepte alakok lemosták vállaikról a szennyet, mindjárt megtalálta az egyiken Evila nevét. A név betűi kékek voltak, a kettős szív fölötté piros.

Az egyike volt a legértelmesebb, legszorgalmasabb munkásoknak. Igazi neve Szaffrán Peti, gúnyneve társai közt „az emberevő”.

Iván előtt rég feltűnt ez az ember, sajátos magaviselete által.

Hallgatag volt, sohasem szokott senkivel feleselni. Ha gúnyolták, ha ingerkedtek vele, hallatlanná tette, látott dolga után. Nem panaszkodott semmi bajáról, s nem járt a többiekkel sem templomba, sem korcsmába.

És különös ellenszenve volt a gyermekek iránt. Amint egy közelébe akadt, azt üzte, kergette, fogakat vicsorított rá, s megdobálta, amíg érte. Félték is tőle valamennyien. Gyermekes asszonyok dugták előre porontyaikat, mikor már jött.

Pedig különben igen jól ki lehetett vele jönni mindenkinek.

Iván megtudta, amit keresett, s azzal hazament és kapujába kiállva várta, míg a tárnámunkások egész csoporttal megindulnak a közeli faluba, a déli misére. Látta Evilát is köztük.

Hidegvérrel vizsgálta már, tudományosan meghatározva magában, hogy az egész különösség, amiért ez az arc oly feltűnő, onnan ered, hogy az több faj sajátosságainak keverékét egyesíti magában. Ilyen külön emberfajtypus Cuvier szerint van három, Blumenbach szerint öt, Prichard szerint hét, és Desmoulin szerint tizenhat.

Az előttünk álló alak valami vegyülete az ural-altajinak az aramaeivel, némi vonatkozással az austro-kaukazihoz. A kicsiny kéz, láb, a karcsú termet, a keskeny, gömbölyű homlok, az emelt

finom orr, a finom fekete haj: azok az ind-típusra mutatnak; hanem a felvetett felső ajk, a kigyóvonalú szemöldök a szláv-szkíta eredetről tanúskodik; az égő nagy szemek az aramei rassz tulajdona; az áll, az arcszín a maláji faj sajátja, melyen azonban uralkodik a kaukázai faj kizárólagos kiváltsága: az elpirulhatás. Csak a kaukázai fajnak adatott meg, hogy el tudjon pirulni, s ennek saját magyarázata van a sejtszövet alakulásában.

Ezt magyarázta meg magának Iván, mikor Evilát ismét meglátta maga előtt elhaladni.

„Hát a vőlegénye miért nem kíséri a leányt a templomba?”

Az leült a tárna légtisztító kemencéje elé, s két tenyerébe támasztva állát, bámult a világba.

Iván odament hozzá.

- Jó reggelt, Peti!

- Jó reggelt.

- Hát te mit csinálsz itt?

- Hallgatom a szelet, ami a föld alól jön.

- Hát te miért nem megy a templomba?

A munkás felnézett az úrra s azzal felelt neki, hogy:

- Hát ön miért nem megy a templomba?

- Én kálvinista vagyok, s nekünk itt nincs templomunk.

- Eszerint ön el fog kárhozni.

- Mikor egyedül vagyok, imádkozom.

- Én pedig sohasem imádkozom.

- Miért nem?

- Mert nem véték senkinek, nem lopok el semmit, s ha van Isten, az jobban tudja, hogy nekem mi jó, mint én magam.

- Nincs igazad, Péter! Ebben a dologban különbség van a tanult ember és a természet fia között. Engem minden bajomban, minden kételyemben megnyugtat a tudás, a bölcselkedés; minden kísértetben megóv a tapasztalt ész, a következmények előrelátása; de a magadsorsú ember nem úgy van; ki nem bír egyéb tudással, mint amit kézimunkája körül gyűjtött, annak szüksége van hitre, reményre, vigasztalásra, bűnbocsánatra.

- Azt a pap nekem mind nem tud adni - szólt a munkás mogorván, s térdeire fektetett két karjára tette féloldalt arcát, s úgy tekintte vadul Ivánra.

Iván leült melléje a gerendára, s vállára tette kezét.

- Neked valami nagy bajod van, Péter.

- Az van.

- Valami nyomja lelkedet?

- Lelkemet, testemet, mindenemet.

- Titok?

- Nem titok. Ha meg akarja ön hallani, elmondom.

- Gyilkosság?

- Több annál.

- Nem veszélyes rád nézve, ha velem közlöd.

- Akár a piac közepén kibeszélhetem; emberi hatalom nem bánt engem azért. Tudják felőlem elegendő! Ha nem restell ön vele beszélni.

- Mondd el.

- Rövid történet az. Mikor húszéves suhanc voltam, elmentem szerencsét keresni a tengerre; beálltam egy trieszti gőzösre fűtőlegénynek. Braziliába mentünk lisztteherrel. Utunk odáig szerencsés volt; visszajövet megrakodtunk kávéval, gyapottal. Az egyenlítőn innen útba kapott bennünket egy tornádó, gépünket tönkretette, árbocainkat letördelte, a hajót egy zátonyra verte, s ott elsüllyeszté. Egy része az utazóknak a dereglyén menekült odább; nem messze mentek, midőn a dereglye elsüllyedt, s mind belefűlt a vízbe. A másik rész a tört hajó roncsából tákolt össze egy tutajt, s annak a hátán bízta magát a tengerre. Ezen a tutajon voltam én is. Harminckilencen voltunk együtt; köztünk a hajóskapitány, a kormányos, azután egy Rio de Janeiró-i fiatal kereskedő, feleségével és egy kis háromesztendő fiával. Több asszony és gyermek nem is volt velünk; mert a többiek a dereglyébe furakodtak, vesztükre. Ah! Dehogy vesztükre! Boldogságukra! Hamar végezték. A harminckilenc közül kilencedmagammal szabadultam meg. Bár ne szabadultam volna!

Nyolc napig hanyódtunk a tutajjal a tengeren. Hajók mentek el mellettünk a láthatáron, amik nem vettek bennünket észre. Akkor szélcsend állt be, s mi mozdulatlanul oda voltunk szegezve a sík tengerhez, egy csepp ivóvíz, egy harapásnyi eledel nélkül.

Már akkor két nap óta nem evett senki semmit. Tízen már meghaltak éhen, ragályban.

A kilencedik nap sem hozott menekülést; a nap égetően sütött felülről és a tengerből vissza, s felforraltta agyvelőinket.

Este elhatároztuk, hogy egyet magunk közül feláldozunk; akit a többiek meg fognak enni. Kalapba dobtuk neveinket, az ártatlanságra, a gyermekekre bíztuk, hogy húzza ki a nevet.

A saját nevét húzta ki.

Engedje el, uram az ezután következtek elmondását. Sokszor, mikor végig álmodom azt, egész odáig, ahol a szerencsétlen anya megátkozott valamennyiünket, hogy soha ne legyen nyugalomunk e rettentő vendégség után, kiugrom ágyamból, s nekifutok az erdőnek és várom, hogy mikor változom át farkassá? Az jó volna nekem.

Csak kilencen maradtunk élve ez átkozott lakoma résztvevőiből.

Ez nyom, ez éget, ez él bennem mindig.

A saját véremen kívül még egy idegen embernek a vére jár bennem.

Rettenetes gondolatok üldöznek. A végítélet napján hogy fog egy csontváz sorba járni és elrabolt testét huszonhét embertől visszakövetelni!

Aztán az iszonyatos! A megevett emberhúsdarab odabenn éheznek!

Én értem a kannibálok gyönyörűségét! Nem láthatok meg egy pirospozsgás gyermeket anélkül, hogy eszembe ne jutna: hejh, milyen harapás esnék ennek a kövér vállába. Ha pedig egy nyávadtt, beteges kölyket látok, éppen elfog a düh: hát ennek miért kell élni? Nem lehetne ezt mindjárt...

A beszélőt itt elhagyta az emberi szó, csak ajkainak felnyitása, fogainak összeharapása s fejének marcangoló megrázása mutatá, hogy mit akart mondani, fenevadi mordulás mellett.

Azután összeborzadt és felállt; keblébe dugta mind a két kezét.

Kisvártatva nagyot sóhajtott, s így szólt:

- Már most mondja meg ön, uram, hol van ennek a bajnak a számára templom, hol patika, pap, aki megbocsássa, doktor, aki meggyógyítsa? Elmondtam a papnak, az meghagyott vele, hogy böjtöljek, vezekeljek; elmondtam a doktornak, az azt mondta, ne igyam pálinkát s vegyek köppölyt. Nem ér az semmit, az még rosszabbá teszi a dolgom.

- Én tanácslok neked valamit! - szólt Iván. - Házasodjál meg.

Szafrán meglepetve nézett urára, s gyöngé villanata a mosolynak jelent meg arcán.

- Magam is gondoltam arra. Talán ha saját gyermekeim lennének, elmúlnék tőlem az iszonyat a gyermekek irányában.

- Hát miért nem teszed azt?

- Hja! „Szegény ember szándokát boldog Isten bírja.” Mikor két koldusból egy pár lesz, akkor kétszeres koldus mind a kettő. Előbb a betevő falatról kell gondoskodni.

- Az is megjön. Te szorgalmas, értelmes munkás vagy. Én tégedet már régen akartalak előmozdítani tárnalegénnyé; csak arra vártam, hogy megnősülj. Nálam elv, hogy nagyobb fizetésekre csak nősülteket alkalmazok. Tapasztaltam, hogy ha nőtlen legényt juttattam jobb fizetésbe, az rendszeren a fölösleg által elkorhelyedett, iszákos lett. A nős munkásban pedig jobban lehet bízni. Nem is olyan könnyen hagyja el a helyét. Hát gondold meg a dolgot. Amely vasárnap bejelentetted nálam, hogy ma fognak kihirdetni a templomban a mátkáddal, az arra következő hétfőn, mint tárnalegény fogsz működni a tárnában, s külön házat kapsz lakásul.

A munkás arcán egyszerre végigcsordult a könny. Leesett térdre Iván lábaihoz, s annak térdeit átkarolva, zokogott, s érthetetlen hangokat fuldoklott közötte.

- Nos? Hát? - szólt Iván egy jótékony buzdítással. - Ma is egy vasárnap. Nem gondoltál semmit?

A munkás felszökött térdeiről, s megtörlé szemeit, mintha látni akarná gondolatait, miket agyában eligazítani nem bír.

Iván segített rajta.

- Még nem kezdődött az isteni tisztelet, még útban vannak a templom felé, ha nagyon sietnél, a templomajtó előtt beszélhetnél a mátkáddal és a pappal is.

A munkás nem szólt semmit, csak egyszerre nekiindult a futásnak; nem is az úton, hanem a torony irányában. A kalapját is otffeledte; még azt is Ivánnak kellett hazavinni, hogy el ne vesszen.

Iván utána nézett a szaladónak, míg a völgy rekettyéi el nem fedték szeme elől.

„Milyen bolond ez!”

Aztán lakába tért. Beírta üzleti könyvébe, hogy Szafrán Péter, eddigi tárnamunkás, jövő héttől kezdve tárnalegényi fizetésbe kerül, s helyébe egy tárnamunkás fogadandó.

„Nos, hát meg vagy-e velem elégedve? - kérdezé tőle a szíve. - Te kegyetlen, parancsosztogató nagy úr?”

Iván pedig gyanakodó volt, s azt mondta a szívének:

- Nem hiszek én neked. Amióta már egyszer jégre akartál vinni. Ezentúl vigyázni fogok az utaidra. Hát ha arra gondolsz most, hogy az a leány, mint menyecske is elég szép fog lenni, s

akkor nem lesz olyan drága s hozzájárulhatlan. De bevágom az utadat. Engem nem csalsz meg többé. Megállj csak.

És azután ismét tanácsot kért Iván üzleti könyvétől, s úgy találta, hogy az idei bruttóbevétel emelkedése megengedi azt a fényűzést, hogy egy tárnafelügyelő szereztessék az üzlethez, ezerötszáz forint fizetéssel.

Az az iránti felszólítást rögtön megírta, s felküldte néhány külföldi német és francia hírlapba hirdetményképpen.

Így nem fog többé minden nap közvetlenül érintkezni munkásaival.

A pénzcserináló

Két hétre azután, hogy Iván hirdetményét a külföldi lapokba iktatá, éppen egy szombati nap reggelén jön hozzá Péter és jelenti, hogy két idegen úr érkezett ide, akik a tárnát meg akarnák nézni. Külföldiek lehetnek, mert egymás közt franciául beszélnek. Péter a franciákhoz is sejtett valamit, hajdani matrózéletéből.

- Mindjárt szolgálatjukra leszek - szólt Iván, ki éppen akkor valami zölde nedvet csepegtetett le hegyes nemezsüvegén. - Csak addig öltöztessétek fel őket a szokott bányászgúnyákba. A tárna nem divattoalethez való.

- Már az megtörtént, csak önre várnak.

- Megyek. Hát a te dolgod mennyiben van már? - kérdé Iván, midőn útnak indultak.

- A házassággal? Egészen rendben van. Holnap hirdetnek ki bennünket a templomban harmadszor.

- S mikor esküsztek?

- Hát most éppen advent van. Az alatt tiltja a pap a lakodalmaskodást, hanem vízkereszt után az első vasárnap átesünk rajta. Magamnak is jólesik az a kis haladék, mert hát egy kis pénzt is csak kell azalatt gyűjteni. Ha az ember házasodik, faedény, cserépedény, egy kis télire való zsiradék csak kell a házhoz.

- Hát te sohasem takarítottál meg eddig a keresményedből semmit?

- De igen, uram! Már egyszer volt százötven forintom egyrakáson. A szájamtól fogtam el. A dohányt tagadtam meg magamtól, hogy tízest tízesre rakva, összegyűjtsek ennyit. Akkor idehozta az ördög az újoncozó bizottmányt, s én az egész százötven forintomat a vizsgáló felcser markába nyomtam, azért, hogy adjon róla bizonyítványt, hogy fegyverképtelen vagyok, mert kancsalítok. Tudniillik, hogy tetszésem szerint tudok szemeimmel néhány percig erőszakosan kancsalítani. Ezért felmentettek az asszentálás alól. Ide ment a százötven forintom. Még az esküvés alatt is folyvást kancsalítnom kell; mert a pap csak úgy esket meg, mint fegyverképtelent. Ezt a rendeletet így adta ki az Isten a Horeb-hegyen.

- Jól van Péter. Majd egy kis pénzzel én is segíthetek rajtad.

- Köszönöm! De előlegezni nem szeretek; az olyan, mint mikor az ember délben megeszi a vacsorárávalót.

Eközben eljutottak odáig, ahol a két idegen úr várt rájuk.

- Ah! Félix, te vagy az? - kiáltá Iván, az egyik úrban régi ismerősére találva, s szívélyesen megrázta kezét.

A régi ismerős, kit Iván Félixnek szólított, vele egykorú férfi lehetett; finom arcszíne, fekete bajusza, művészién felkunkorítva, franciás kecskeszakáll, villogó, tüzteli sötétkék szemei még az elegáns öltözet fölé öltött bányászgúnyában is elárulták a világfit; az egész szurtos burokból pusztá fejtartásával kivált messziről az „úr!”. Mikor megszólalt, meglepte az embert az, hogy csaknem gyermekhangja volt, oly lágy, mint egy asszonyé, s oly csengő, mint a vatikáni énekeské.

Félix sietett régi barátjának segítségére jönni az első találkozás legnehezebb pontjában.

- Megbocsátasz, hogy nem szállottam hozzád. Te a munka embere vagy, én pedig üzlet embere. Te nem tartózkodol itt uraskodásból, én pedig nem utazom itt mulatságból. Aztán teleped vendéglője igen tisztességes. Íme, bemutatom neked útitársamat, Rauné Gusztáv bányamérnök urat.

Iván ugyan lekötölezve érezte magát e mellőzése által a vendégszeretet igénybevételének. Volt ugyan házában régi időkből fennhagyott ágynemű elég, amikben évek óta nem hált senki; talán némelyik kályhát a soha nem lakott szobákban be is lehetett volna fűteni; de mégis egész életrendszerét összezavarta volna, ha egyszer egy pár vendéget kellett volna ellátnia saját házábanál. Erre a megeshető szerencsétlenségre nem is gondolt.

- Igaz - szólt egész nyíltsággal -, hogy biz az én házam nincs vendéglátásra berendezve, hanem a telep vendéglője is az enyém: legyen szerencsés benneteket ott is vendégeimül fogadhatni.

- Elfogadjuk az ajánlatot - szólt Félix könnyeden -, annyival inkább, minthogy úgyszólván saját érdekben, saját hívásodra jöttünk ide! A napokban olvastam a zszurnalok hirdetményei közt egy felhívásodat, melyben tárnafelügyelőt keressz.

- Igen! - mondá Iván, s kétkedve tekintte az egyik úrról a másikra.

- No, én nem vállalkozom rá, mert nem értek hozzá - szólt Félix nevetve. - Hanem útitársam, Rauné úr, hajlandó volna veled megegyezni; ha vállalatodat tehetségeihez mértnek találándja. Rauné úr régi ismerősöm; a creuzoti tárna növendéke, igen alaposan képzett férfi.

Rauné úr kevés szavú ember volt, amire ezúttal annál több indoka lehetett, mivel hogy a két másik úr olyan nyelven társalgott, amit ő sohasem hallott életében. Alacsony, szikár alak, földszínű arccal, hegyes arcéllel, és ijesztő hosszúságra meghagyott kecskeszakállal.

- Én pedig igen köszönöm baráti érdekltségedet irányomban - szólt Iván, s azután Rauné úrhoz fordult, s a legfolyékonyabb franciául adá tudtára, hogy örülni fog, ha tárnatelepe minden részleteit személyesen megmutogathatja neki.

Azzal lementek a tárnába együtt. Késő délig odalenn jártak. Két szakember tartott egymás fölött kölcsönös érettségi vizsgát. Rauné úr Iván fölött, s Iván Rauné úr fölött. Mind a kettő meggyőződött felőle, hogy a másik a maga tudományát alaposan érti. Némely intézkedésekre nézve különbségek támadtak a két férfi véleményei közt, s azokon elvitatkoztak sokáig, a régebbi és újabb módszer előnyeit hasonlítgatva, hanem arról mind a kettő meggyőződött, hogy a másiknak e téren semmi újat nem mondhat.

Rauné úr tudományos képességéről leginkább tanúskodott az, hogy mielőtt Iván tárnájának átmetszeti térképét látta volna, hozzávetőleg meg bírta becsülni a réteg alakulásáról, mennyi köbtartalmat ígér ez a tárna, és meddig terjedhet ez a kőszételep, még az Iván tulajdonát képező birtokon túl. E tekintetben hozzávetései csaknem az aprólékokig találkoztak Iván kiszámításával.

Minőségre nézve pedig a köszönet a jobbak közé sorozandónak találta.

Délre átmentek a vendéglőbe ebédelni, rövid időközönként engedve egymásnak a kimosakodásra és átöltözködésre. A köszénbányai séta nem igen tiszta mulatság.

Ebéd utánra volt halasztva a köszénizzasztók meglátogatása s estére a vashámoré.

Mikor a vashámorból visszajöttek, a kocsi Iván háza előtt állt meg; Félix bekísérte őt lakába, míg Rauné úr felment a vendéglőbe.

Iván csodálatos rendetlenségű dolgozószobájába vezette régi ismerősét, s ott leültetett egy valahonnan nagy könyvcsomagok alól kiszabadított székre s biztatta, hogy gyűjtsön szivarra egy kémiai csodalámpánál.

- Te nagy tudománybúvár voltál teljes életedben Iván, az iskolában első voltál közöttünk, míg én csak dilettánskodtam melletted; már most hát mondd meg nekem őszintén, annyi tanulmány, szorgalom és fizikai fáradtság mellett, mi tiszta jövedelmet hozhat neked ez az egész telep?

- Évenként tízezer forintot.

- Más szóval: a telep maga semmit. Magad vagy az igazgató, a felügyelő, a pénztárnok, a bányamérnök, a titkár, a könyvvezető és a speditőr. Tehát csak azt kapod, szűken, amit ezeknek fizetnél, ha magad nem volnál mindez egy személyben. Más szóval, a munkádat, a talentumodat, a tanulmányodat, a buzgalmaidat megfizeti neked a saját tárnád úgy, mint ahogy a legszigorúbb idegen birtokos megfizetné; de mint realitás, mint százezreket képviselő érték, neked ez a tárna nem vet egy vörös batkát sem.

- Annak sem a tárna nem oka, sem magam. Hanem egyedül az a körülmény, hogy a „consumo” korlátoltsága mellett a produkciót nem lehet oktanul kiterjeszteni.

- Én majd rávezetlek, hogy hol a hiba. Mai világban minden erő a konglomeráció után törekszik. A politikai világban nem létezhetnek többé az apró államok, kénytelenek nagyobb tömegekké olvadni össze, mert kis államgazdaságot kormányozni nem lehet. Az iparvilágban szintén nem létezhetnek többé az apró iparvállalatok, mert az újabb igények szerint a kisebbnek is olyan nagy a rezsije, mint a nagyobbaknak. Egy száz lóerejű gőzgéphez éppen csak annyi felügyelet kell, mint egy négy lóerejűhöz, s a kis vállalatnak éppen annyi strazzával van dolga, annyi kontókönyvet kell ellátni, mint egy nagynak; s a leglukratívusabb vállalkozásoknál a kis vállalatokat leszorítja az „üzleti tőke” hiánya miatt az azzal rendelkező nagyobb vállalat.

- Azért viszont a kis vállalatok nem veszélyeztetik olyan nagyon a csendes életben maradást.

- Dehogynem. A te tárnádnak például nem kell egyéb, minthogy egy szép napon a bécsi kereskedelmi miniszter írja alá egy angol vastermelőnek a folyamodványát a nyersvasbehozzátal végett, s másnap kiolthatja katlanait a szomszéd hámor; te meg aztán elmehetsz a szenedet kosárszámra árulni a cigánykovácsoknak.

- Ezen is eszem már át egyszer. A nyersvasunk kiállta a külföldivel a versenyt, s nem kellett kioltanunk a hámor katlanait, s nem kellett betemetnünk a tárnáinkat. Vasunk, szenünk kivívta magának azt a helyet, ahonnan nem lehetett azt elűzni.

- Eggyel több ok azon eszme foganatosítására, amely engem idehozott. Mert azt talán csak nem gondolod, hogy Rauné urat idekísérni jöttem csupán a Bonda-völgybe, hogy ő meg ne unja magát az úton. Idetalált volna ő magában is. Nekem egy nagyszerű tervem van veled. Én téged gazdag emberré akarok tenni. Amiből természetesen magam is hasznot akarok húzni.

- Nos?

- Nem tudom, micsoda adomás könyvben olvastam a nemzetek különböző kifejezéseit a pénzszerzésre nézve. A magyar pénzt „keres”, a német pénzt „érdemel” (Geld verdienen), a francia pénzt „nyer” (gagner d’argent), az amerikai pénzt „csinál” (to make money). Tökéletesen jellemző kifejezések. A szegény magyart mintha látná az ember, hogyan keresi a pénzt, melyik bokorban találhatná meg; a jámbor németet, ahogy izzad, dolgozik kézzel-lábbal, míg megérdemli azt a pénzdarabot, a könnyűvérű franciát, ahogy kockáztat és nyer, ha akad egy másikra, aki veszít; míg a nehézvérű jenki ül egyhelyben, s a körmét faragva csinálja a pénzt. Mert sok millió pénz hever még, ami csak csinálásra vár. Hol hever? Életrevaló, de élni nem tudó vállalatokban. Egy helyen a föld rejtett kincseiben, miknek kiaknázásához nincsen forgalmi tőke, más helyen halomra gyűlt tőkében, aminek felhasználásához nincs biztos vállalat; új találmányokban; az ipar és kereskedelem számára még meg nem hódított területekben; a közlekedési eszközök kiterjedésében; az emelkedő luxusban, az emberek bolondságaiban s a tudomány vívmányaiban és főleg a pénzféltő kis tőkepénzesek ládáiban. Mindezeket a heverő kincseket felszínre hozni, a stagnáló kapitálisnak gyors forgalmú csatornákat nyitni, a sok apró tőkét egy naggyá egyesíteni, az iparnak piacot, a piacnak árkeletet szerezni, a hitel által minden tényleges forintot két-három helyen szerepeltetni; ez az, amit mai nap pénzcsinálásnak nevezünk. Szép tudomány! Tisztességes tudomány. S úgy látszik, hogy eltartja az emberét.

Félix ez értekezés után azon önteltséggel dugá mellényzsebeibe két kezének ujjá hegyeit, mely szerint bizonyos lehete afelől, hogy Iván barátja nagyon is jól fogja ismerni a Félix Kaulman firmát, mely dolgozik bankárügyekben Bécsben és Párizsban. Jó hangzású név, ha akarom francia, ha akarom német.

Iván ismerte azt. Félix hajdani iskolatársa volt: bankár fia. Apja üzletét örökölte. Sokat lehetett a nevet olvasni újabb vállalatok, üzletkötések alatt.

- De hát hogy akarsz az én bányámból sok pénzt csinálni?

- Nagyszerű tervem van vele.

- De hisz maga az egész tárna sem nagyszerű.

- Mert nem látod olyan magasról, mint én. Rajta taposol a gyémántokon, s mikor aranyat kérhetnél a földtől, megköszönöd, ha vasat ad. Ez a tárna teneked, mint mondád, tízezer forint hasznót hajt. Ez 200 ezer forintnyi tőkének a kamatja. Én tehát alakítok egy konzorciumot, mely ezt a te egész telepedet, ahogy áll, megveszi kétszázezer forintért.

- De nem válok meg semmi pénzért a tárnámtól. Ez nekem elementumom, mint a csíknak az iszap.

- Hiszen nem is válsz meg tőle. Dehogyan válsz meg. Azután leszel még csak hozzáláncolva egész kedved szerint. Ha futni akarnál, sem eresztenélek. A konzorcium egyelőre négymillió tőkével fog megalakulni, s nagyszerű établissement-t rendez be, mely egyfelől a poroszországi szén konkurenciáját megöli, másfelől az angol vasúti síneket és gépvasat leszorítja az osztrák piacról. Te ez établissement-nak főigazgatója maradsz tízezer forint évi fizetéssel, két percent tantièmet kapsz a tiszta haszonból, s szabadságodban álland a neked vételárban adandó összeg egy részét részvényekben al pari magadnak tartanod, s miután e vállalat biztos húsz percentet fog jövedelmezni, biztosítva vagy róla, hogy a mostani tízezer forint jövedelmed helyett 30 ezer forint évi biztos jövedelmed van, s tőkéed ötven százalékkal megnövekedik. Dolgod pedig éppen egy hatodrésnyi lesz, mint most.

Iván félbeszakítás nélkül hallgatta mindezt végig. Azután egész csendes vérrel azt felelé rá, hogy:

- Kedves Félix, ha én egy konzorciumnak, melynek négymilliója van, azt mondanám: add ide a pénzedet; én csinállok neked olyan iparágból, mely nekem csak tízezer forintot jövedelmezett, jövőre nyolcszázezer forint évi jövedelmet, akkor én legfeljebb semmirekellő volnék; hanem ha még ezenfelül azt is megtenném, hogy ennek a társulatnak a részvényeibe a magam pénzét is belekeverjem, már akkor éppen azzal kellene magamnak hízelkednem, hogy bolond vagyok.

Félix nagyot kacagott e szóra. Tréfás mondat volt az nagyon. Azután hajlós sétatálcáját nyaka mögé téve, s két kezét annak két végére felakasztva, magas fensőbbbségi tudattal beszélt le Ivánhoz.

- Mert még nem hallgattad végig, amit mondani akarok. Hiszen nem csupán a te telepedről van itten szó. Tudod jól, hogy a te tárnád csak egy kis kiszögellése a Bonda-völgyi óriási szén-rakványnak, s az mérföldnyi területben halad odább, folyvást erősebb rétegben messze el Bondavár alatt, egészen a szomszéd völgytechnőig. Én ezt az egész köszénmedencét akarom megvétni, aminek most még bagatell az ára, s amin milliókat lehet nyerni, tisztességes, okos, raisonabilis úton, anélkül, hogy valakitől lopnók a pénzt, anélkül, hogy valakit megcsalnának érte. Egy heverő kincset akarok felvenni a földből, ami itt van, megvan, kínálkozik; csak éppen a kincs súlyának megfelelő erőt követel.

- Ez más. Így értem a tervedet. S nem tagadom meg tőle, hogy az így jogosultan nagyszerű. De éppen azért, mert nagyszerű a terved, annak a hibái is óriásiak. Az igaz, hogy a kincs, amit az egész Bonda-völgy rejt magában, valami óriási. Legalább százmillió. Ki sem lehet számítani, mennyi. Hanem ahhoz nem lehet hozzányúlni, először, mert ez az egész bondavári uradalom, így, ahogy áll, nem eladó.

- Ah, dehogy!

- Elmondom, miért nem. Először is a birtok az öreg herceg Bondaváryé, ki jelenleg leg-gazdagabb úr az országban.

- Milyen gazdag úr valaki, azt mi jobban tudjuk.

- De legbüszkébb úr, annyi bizonyos, aki előtt nem mernék azzal az ajánlattal megjeleni, hogy családja ősi fészket, nevének predikatumát képező birtokát adja el köszénbányának.

- Óh, hó! Láttunk már büszkébb urakat is hasonló elhatározásokra jutni. Az olasz király koronás úr, mégis túladdott Savoyán, ami nemzetségének előneve, s keresztjét címerében viseli.

- Én pedig ellenkezőleg láttam egy magyar családot, melynek hajdan oly kiterjedt birtoka volt, hogy a Dunától a Tiszáig folyvást saját jószágán utazhatott, s mely később mindezen birtokát elveszté, elpazarlá, de egyetlen egy folt földet, egy kerek nyárfaerdőt Bánkházán, semmi áron és semmi nyomorban nem bírtak megvenni tőlük, mert az képezte predikatumukat.

- No, ezen én fognék segíteni.

- Azután. Ha az öreg herceg hajlandó lenne is birtokát áruba bocsátani, nem tehetné azt, amíg leánytestvére, Bondaváry Theudelinda grófkisasszony él. Mivelhogy atyjuk e várat és uradalmat vitalitiumképp hagyományozta leányának, aki jelenleg valami ötvenyolc esztendősen lehet, s még szándékozik valami harmincig élélni. Az pedig hozzá van nőve a várához, még soha egy napra tudtommal ki nem jött belőle. Az egész világot gyűlöli. Azt ugyan rá nem veszi semmi emberi hatalom, hogy Bondavárát átengedje akármi világboldogító konzorciumnak, ha mindjárt arról lenne is szó, hogy őalatta van az utolsó köszén, s ha azt ide nem adja, megfagy a világ.

Félix nevetett rajta.

- Ennél nehezebben bevehető erősségeket is kapitulációra bírtam én már. Asszonyszíveken különösen nincs Bramah-závár.

- Jól van - szólt Iván. - Tehát tegyük fel, hogy sikerülend a herceget is, meg a grófnőt is rábírní, hogy a birtokot eladják; még akkor mindig nincsen nagyszerű établissement-od. Következnek a technikai akadályok. Mi a legfőbb szükséglet ily vállalatnál?

- A készpénz.

- Nem az. A kész ember.

- Ahol a pénz van, van ember.

- Ember és ember között nagy a különbség. Ez azon árucikk, amelyben a legnagyobbyszerű csatlódások lehetők. Nálunk először is hiányzik a közmunkás.

- Hozatunk Belgiumból, Franciaországból.

- Csakhogy amely munkás Belgiumban, Franciaországban vállalkozik arra, hogy hozzánk eljöjjön, először is nem azért jön, hogy kevesebb bért kapjon nálunk, mint ott, hanem megfordítva. Tehát ily forszírozva támasztott iparvállalatnál a legelső hiány az, hogy néhány percenttel többbe kerül nála a munka, mint a fennállóknál. Szerintem minden iparvállalatnak a maga természetes útján kell kifejlődni. Erőnkhez és a piachoz mérten kezdeni, a munkásokat magunknak nevelni, hozzánk édesgetni, összetanítani, lassan, de biztosan terjeszkedni, kicsinyben experimetnálni, a készre alkudni, s inkább szívósan kitartani, mint rohammal megindulni. Ez az én regulám.

- Múlt századbeli nézetek. Ily elvek mellett Amerika sohasem hagyta volna el Európát.

- A másik baj a külföldi munkásokkal az, hogy aki onnan hozzánk átjön, az többnyire a nyugtalan, helyhez nem kötött rész; a titkos társulatok szövetségese, mely amint beteszi ide a lábát, azonnal elrontja a mostani jószellemű munkásainkat is, s meghonosítja a grève-et.

- Nálatok soha sincs grève?

- Soha.

- Hogyan előződ meg?

- Az az én titkom. Hosszú volna elmondani. Annyit bizonyosnak tartok, hogy egy erőszakolt gyártelep nálunk legelőször is a kézmunka drágaságával fog első akadályul találkozni. Második akadály egy hozzáértő technikai vezető hiánya.

- Azt biztosan kapunk külföldön.

- Meglehet. Én, magános ember, ha van mire és miből, bizton hiszem, hogy kapok; mert utánajárok, s kikeresem, megválasztom a legjobbat, s ha megkaptam a legjobbat, megfizetem, úgy, ahogy én értem, hogy megérdemli. Ez nem úgy megy nyereszkedésre alakult konzorciumoknál; ott először is szerepel a protekció. Az igazgatótanács tagjai a legtöbb részvénnel bíró alapítók. Azok rendesen annyit értenek ahhoz az üzletághoz, amelynek kormányzatát vizsik, mint a hajdú a harangöntéshez. Többnyire az elnök, az igazgató imponál. Azoknak van valami protezséjük, akinek alkalmazás kell, Az talán bádogos volt, annálfogva kell értenie a vasöntőde vezetéséhez. A legjobb esetben takarékosági szempontból indulnak ki, s tíz ajánlkozó közül kiválasztják a legjutányosabbat. Az első év azután magán viseli az experimentáció jellegeit. A feldolgozott nyersanyagnak fele kárba vész. Kisül, hogy senki sem ért ahhoz a munkához, amit magára vállalt. Rosszul teljesített kötelezettségek miatt kárpótlási pörök zúdulnak a jogfelügyelő gallerjába özönnel. Vége felé rájön az igazgató bizottmány,

hogy ünnepnapokon, mikor a gépek pihennek, sokkal kevesebb a veszteség, mint munkanapokon, mikor dolgoznak. Végre nagy későre észreveszik, hogy a vállalatnak nagyobb a teste, mint az ereje, s nem bír mozogni. Van sok épület, gép, anyag, készlet, de nincs elég üzleti tőke. Új befizetés rendeltetik. Nem fizetnek. Vetik ezerével a részvényeket a piacra. Következik egy prioritási kölcsön a társulat ingatlanaira. Ez egy percre megállítja a bukást. Akad uzsorás, ki a százforintos prioritási papírért ad 60-at. Akkor az igazgató bizottmány iparkodik a saját csizmáit kimenteni a sárból, s ha szabadulhatott, nyakra-főre leköszön, magára hagyva a felügyelőt, hogy tegye amit akar. Az azután amíg a készletben tart, szórja potom árért, ami eladható, okosnak, bolondnak, hogy a munkásait fizethesse, hogy maga élhessen. Végre az is megszökik, s az üresen maradt nagyszerű etablissement előtt megüti a címeres ember a dobát: „*Ki vesz téglát?*” Ez a története az én tudomra minden erőltetett nagyszerű iparvállalatnak, ami nem a maga természetes kifejlődési stádiumain keresztül a korkíváncs és közszükséglet mellett nőtt nagygyá.

Félix sokat nevetett Iván elbeszélése alatt.

- Igaz! Valóságosan így van! Mintha nyomtatásból olvasnád! Hanem hát éppen ezen baj elkerülése végett akarok e vállalat igazgatására egy olyan embert megnyerni, aki az egész üzletet az „F”-ből érti, tégedet.

- No ez a legveszedelmesebb csalódás. Én értem és ismerem a magam iparvállalata szűk feladatait ebben a kis keretben; de nem ismerem sem a nagy világpiacot, sem a magasabb üzleti követelményeket. Sok embert tett már az a káprázat tönkre, hogy jó kisgyáros, kiskereskedő létére nagygyárosnak, nagykereskedőnek hitte magát fölemelhetni; holott az két „ellentétes” talantum és tanulmány. Az egyiknek minden apró nyereséget meg kell ragadni, a másiknak észre sem szabad azokat venni. Az egyiknek csak bizonyosra szabad dolgozni, a másiknak feladata mindig nagyokat kockáztatni. Az egyiknek alkalmazkodni kell a helyi viszonyokhoz, a másiknak a kerek világra spekulálni, hogy ha egy helyről kiszorult, más helyütt szorítson magának tért. Ehhez nekem nincs elég tanulmányom, ismeretem, hivatásom.

- Túl szerény vagy. Majd meggyőzlek az ellenkezőről.

- No de hát tegyük fel, hogy minden megterem úgy, ahogy képzeletedben létezik. A nagyszerű gyártelep itt áll, működik, jó anyagot szolgáltat, olcsón, eleget; most következik a legfőbb baj: a topográfiai akadályok. A Bonda-völgyi széntelep húsz mérföldnyire esik a legközelebbi vasútállomáshoz, huszonöt mérföldnyire a legközelebbi hajózható folyamhoz. Amíg idejöttél, láthattad, milyen utak vannak idáig. Van négy hónapja az esztendőnek, amikor éppen nem lehet semmi szállítmányt küldeni távolabb helyre, de a legkedvezőbb szakában is az esztendőnek, mire a nálunk előállított szén és vas tengelyen azt a pontot eléri, ahol a legelső piacot megtalálja, már akkor a magas fuvarbér által úgy megdrágult, hogy azzal a vassal, azzal a szénnel, amit Liverpoolból vagy Poroszországból hoztak, nem versenyezhet.

- Azt én mind tudom - szólt Félix, pálcikája kláris faragványával egyengetve fodorított bajuszát. - Hanem azon könnyen segít egy szárnyvasút a Bonda-völgyből a főemporiumig.

- Egy Bonda-völgyi vasút! - kiálta fel Iván elbámulva. - Tán csak nem gondolod, hogy a négymillió tőkével még húsz mérföldnyi vasutat is ki lehet építeni.

- Óh éppen nem! Az megint más vállalat feladata lenne.

- S te hiszed azt, hogy tisztán pusztán a Bonda-völgyi gyártelep kedvéért akad tőkepénzes, aki egy semmi kereskedelmi forgalommal nem biztató vas zsákútnak a kiépítésére vállalkozik?

- Hogyne vállalkoznék! - szólt Félix, pálcája klárisfejét szája elé téve, mintha kétfelé akarná vele osztani a szót. - Ha az állam megadja az útvonalra nézve az alkotmányos kamatbiztosítást.

(Azon időben a Reichsrath volt az alkotmány.)

Iván most még jobban felnyitá szemeit, s minden szót külön megnyomott.

- Az állam... adjon... ennek a... vasútvonalnak... kamatbiztosítást! De hisz az a legvilágosabb megrövidítése volna az államnak. Én nem képzelem annak a lehetőségét!

Félix meggondoltan felelt.

- Vannak kulcsok, melyek a magas urak hivatalszobáinak ajtaját megnyitják előttünk.

Többet nem engedett magának elmondani, sétabotja korallbunkójával mintegy visszatömve szájába a további felvilágosításokat.

Iván erre a szóra kihúzta asztalfiókját, s kivett belőle egy darab fekete kenyeret.

- Látod ezt? Akik ilyen fekete kenyérral élnek, azok nem fognak az excellenciás urak előszobáiban alkalmatlankodni.

Félix kolerikus nevetéssel vetette hátra fejét, s szélalmot csinált ujjai között pálcájával.

- No hát n'en parlons plus! Majd ráérsz későbben is hozzánk csatlakozni. Mert én, amit egyszer feltettem magamban, azt ki is viszem. Fogadom neked, hogy kihúszom a Bonda-völgyi uradalmat a herceg lába s a kegyes grófnő imázsamolya alól, hogy felépítem rajta a legnagyobbyszerű gyártelepet, ami a birodalomban lehet, s hogy odatolom azt a világpiac közepébe mindenestől, amilyen igaz, hogy Kaulman Félix a nevem.

- No sok szerencsét az expedícióhoz, hanem én itthon maradok.

Rauné úr megérkezése megszakítja a beszélgetést.

A francia elmondá, hogy megismerte feladatát, Iván föltételeit elfogadja, s azonnal beállhat hivatásába.

Iván kezét nyújtott az alkura, a szerződést aláírák, s azután rögtön átadta neki a kézi pénztárt, s a munkások jegyzékét, kérte őt, hogy a ma esti bérfizetést végezze a vendéglő csarnokában, ahol állandó lakás lesz számára rendelve.

A vendéglő átellenben volt Iván lakával.

A munkáscsoportok szombat este ott gyülekeztek össze a két ház közötti téren. Iván az ablakhoz ment utánanézni, hogy milyen renddel fog menni az új felügyelő alatt a fizetés sora? Félix is odaállt mellé, s óraláncán csüggő kis miniatűr lornyonján keresztül szemügyre kezdé venni a munkásokat.

- Ah ça! - szólt egyszer, nyelvével csettentve -, az a kis cendrillon abban a piros rokolyában nem volna rossz bronzfigura! Ettől meg kell tanulnom, hogy hívják tótul azt, hogy „szeretsz-e engem?”

- Vigyázz vele - szólt Iván féltréfásan -, mert vőlegénye van, akinek a mellékneve „emberevő”.

A kifizetés rendén ment. Szafrán Péter kihozta a vendéglőből Evila hetibérét is, s azt át akarta neki adni. Evila visszaadta neki. S aztán jó kedvvel haladtak hazafelé. A lány elkezdett dalolni, s Péter vállára tette kezét.

- Teringettét! Milyen hang! - kiálta fel a bankár. Ha Párizsban volna, levágná vele Theresát!

Iván szivarra gyújtott, leült egy szegletbe és hallgatott.

Doktor úr!

Másnap vasárnap volt. Iván korán reggel elvezette Félixet és Rauné urat a gyártelepbe, hogy megmutogassa nekik a munkások lakását, amik egész kis falut képeztek már. Azt a falut Iván atyja alapította. Szegény, rongyos, burgonyán tengődő lakosok vidéke volt az. A köszén uralma óta tisztos viseletű, jól élő nép növekedett rajta. Minden családos munkásnak külön házikója volt, s kis gyümölcskertje hozzá.

Mikor az előtt a ház előtt elmentek, amelyben Evila lakott, kénytelenek voltak mind a hárman betekinteni annak az udvarára. Először is azért, mert a háznak az ajtaja nyitva volt; másodszor pedig azért, mert annak az udvarán oly látványnak voltak tanúi, ami bármely arramenőt megállítana.

Szafrán Péter verte Evilát.

A vőlegény rácsavarta bal kezére menyasszonyának hosszú, tömött fekete haját, s a jobb kezében egy kétrét fogott szíjat gyakorolt abban a foglalatosságban, hogy azzal a leány hátára, vállaira csattogó ütésekkel osztogatott.

A fickónak az arca egészen megérdemelni látszott gazdájának „emberevő” gúnynevét; szemeinek fehére felül kilátszott, szempillái alul, szemöldei találkoztak egymásnak egy mély homlokránc tövében, arca sápadt volt a dühtől, szétnyílt ajkai összecsikorgatott fogait láttatták.

Minden ütésnél, amit tett a leányra, valami kurta morduló kérdést tett hozzá, mintha olyasmit mondana: „Ellenkezel még? Makacskodol még? Fogsz még velem dacolni?”

A leány pedig nem sírt, nem könyörgött, csak felemelt kötényét ajkaihoz szorítá két kezével, s mikor a brutális fickó nagyokat rántott a fején hajánál fogva, olyankor olyan szelíden nézett fel rá engesztelőleg azokkal a lélekteljes szemeivel! A Brontes nem értette a szemek beszédét.

- Ejh ni! - kiálta Félix. - A cendrillon és vőlegénye egy szerelmes pásztorórán.

- Az ám - felelt rá Iván egykedvűleg.

- De hát ne engedd annak a gazembernek, hogy azt a szép gyermeket úgy üsse.

Iván vállat vont.

- Joga van hozzá. Az övé. Menyasszonya. Ha beavatkozom, csak még jobban megveri. Aztán meg úgy látom, hogy ez alkalommal erősen fel van pálinkázva a fickó. Ilyenkor nem bírn vele.

- No, én majd megmutatom, hogy bírok vele - szólt Félix. - De azt nem nézhetem, hogy ezt a szép gyermeket üsse itt előttem.

- Nem jó lesz odamenned - inté őt Iván. - Ezek a föld alatti munkások nemigen tartják tekintélyben a selyemkabátos embereket.

- Majd meglássuk. Te csak annyit tégy meg, hogy mikor azt látod, hogy ennek a ciklopsznak a karját megfogom, kiáltsd rám e szót: „doktor úr!”

Azzal az útmagaslatról aláugorva, egész önbizalommal sietett be a kis ház udvarára az elegáns nagyvárosi úr.

Szafrán Peti bizony fel sem vette a jövetelét, még jobban cibálta Evila haját.

- Hát te fickó! - kiálta rá Félix - miért vered ezt a lányt?

Szafrán visszafelelt rá nagy pimaszul:

- Kinek mi gondja rá? Az én mátkám!

Csakugyan nagyon dült a szájából a pálinkabűz.

- Ah, te házasodni készülsz? - szólt Félix, odalépve egészen a herkulesi alak mellé, kinek alig ért a válláig. S vajon szabad már neked megnősülnöd? Nem vagy te még katonaköteles?

Ennél a szónál csakugyan leereszté a felemelt szíjat Szafrán Peti, mintha tízmázsás pörölyé lett volna kezében.

- Fegyverképtelen vagyok - dörmögé fogai közül. - Bizonyítványom van.

- Ah! Te fegyverképtelen? Te jeles verekedő! S ki volt az a derék becsületes orvos, ki neked erről bizonyítványt adott? Ilyen karokkal! Kérem!

S e szóval megtapintá a legény karjának kidülledt izmait.

„Doktor úr!” - hangzék e pillanatban Iván szava.

Amint e szót hallá, s amint Félix ujjainak motozását megérzé karjának izmain Péter, egyszerre lecsavarta kezéről Evila haját, s ijedten bocsátá azt el.

- No megállj, fiam - szólt Félix, vékony kis halháj pálcáját megsuhogatva az orra előtt -, majd holnap reggel a felülvizsgálatnál megnézem, hogy micsoda nagy bajod van, amiért nem szolgálhatsz fegyver alatt. Azért vagyok itten!

Szafrán Petinek egy percre az a mentő gondolata támadt, hogy elővegye rögtöni kancsalítását.

Félix kinevette vele.

- Jaj fiam, úgy én is tudok - s visszakancsalított a szeme közé. - Holnap majd megvizitállak.

Szafrán Peti erre a szóra megfordult a sarkán, nekiiramodott az udvar ellenkező végének, keresztülvetette magát a kerítésen, s addig vissza sem pillantott, míg az erdőt el nem érte.

Iván bámult a csodálatos sikeren. Neki minden testi ereje s személyes bátorsága mellett nem ígérkezett jó kimenetel e fickó elleni beavatkozásnál, s amaz a másik, azzal a finom kényes alakkal két perc alatt keresztülveti a kerítésen a maga óriását, s elkergeti a világba.

Iván restellte a dolgot és szégyenlette magát. Láta, hogy Félix még jónak találja ott időzni, s a leánnyal szóváltásba elegyedni. Erre a jelenetre meg éppen nem akarta Iván a száját tátani.

- Jerünk odább - szólt Raunénak - majd utánunk talál Kaulman úr.

Azzal továbbmentek. Összevissza néztek minden meglátnivalót, hanem bizony Kaulman úr csak egy jó óra múlva találkozott velük össze, mikor már ők visszafelé jöttek. Azt mondta, hogy kereste őket, de nem bírt nyomukba találni.

Mikor Félix egyedül maradt a leánnyal a kis ház udvarán, az úri leereszkedés részvéthangján kérde tőle:

- Mit vétettél annak az embernek, hogy úgy vert?

A leány hirtelen megtörölte kötényével szemeit, s azután mosolyogni törekedett. Olyan sajtóságos volt a fájdalom, a keserűségen keresztül ez a mosolygás. Visszafelé fordított drámai művészet.

- Óh uram, tréfa az egész. Csak tréfált velem.

- De köszönöm az ilyen tréfát. Nézd a nyakadon, ahogy átcsapott a szíj, milyen daganatfoltot hagyott.

Félix kis zsebfésűje tükrét tartá a leány elé. Az egészen elpirult, mikor meglátta magát benne. Talán az ütés foltja gerjeszté haragra.

- Hát lássa, uram - szólt a leány elkomolyodva -, ez az egész dolog. Nekem van egy kis öcsém, aki nyomorék. Egy apától, egy anyától valók vagyunk. Mikor az apánk meghalt, az anyánk férjhez ment egy másik emberhez. Az részeges volt. Mindig ütött, hajsolt bennünket. Egyszer azt a kisöcsémet, mikor még háromesztendő volt, haragjában ledobta az asztalról, ahova az anyám felültet. Attól az eséstől kitörött a dereka. Nyomorék lett: a melle és háta meggörbült, a lábait nem bírja, s a lélegzete elfullad, mikor beszél. Mindennek a mostohám az oka. Azután, hogy e gyermek nyomorék lett, még jobban üldözte, kínozt. De sok verést kaptam helyette! Kivált miután az anyánk meghalt. De nem sokára a mostohánk is ittas fővel lebukott az aknába, s nyakát szegte. Azóta magunkra maradtunk. Amit én napszámmal keresek, abból megélünk mind a ketten. Most a Péternek el kellene engemet venni. Aztán a Péter ki nem állhatja azt a szegény kis nyomorékot. Azt mondja, miért nem megy koldulni? Ilyen két mankón járó csodaszörny sok szép pénzt összekoldulhatna a vásárokon, a templomajtóknál. Ma is azon történt a civakodás. Eljött értem, hogy majd felkísér a templomba. Ma hirdetnek ki bennünket harmadszor. Én mondtam neki, hogy mindjárt készen leszek, csak egy kis burgonyapépet melegítek az öcsikémnek tejben. A gyerek ott ült a küszöbön és várta az ételét. „Mit? Ennek a békának még tejben burgonyát? - kiálta Péter. - Moslékot neki, abban hízik meg a tekenősbéka.” Azzal odament hozzá, s megfogta a fülét és felhúzta a földről, hogy csak úgy ropogott bele a füle. A gyereknek pedig az a szokása, hogy nem sír, ha bántják, csak a szeméit forgatja, s a száját nyitja keserves könyörgésre, de hangtalanul. Én mondtam Péternek, hogy ne bántsa a gyereket, mert azt én nem szeretem. „Hát miért nem megy koldulni, a varangy? Miért nem ül ilyenkor a templomajtóban, miért nem megy faluzni tarisznyával? Soha fertelmesebb nyomorék két mankóval nem járt még házról házra, mint ez. Idehaza akar lebzselni? Ez a lidérc!”

A leánynak már ennél a szónál kicsordultak a könnyei.

- Hát mit tehet ő arról szegény, hogy olyan csúnya? Nem az Isten tette olyanná, hanem a mostohám. Én mondtam Péternek szép szóval, hogy annak a gyereknek hagyjon békét, az az én apámnak-anyámnak a fia; ha azt bántja, annyi mintha engem bántana. Inkább üssön engem. „Téged is megverlek - kiáltá aztán rám -, ha még egyet szólsz!” Azzal elkezdte a gyermeket fülénél fogva hurcolni kifelé az udvarra: „Gyere te víziborjú, gyere a templomajtóba, vagy megeszlek!” - s azzal olyan arcot meresztett rá, hogy a gyerek felordított ijedtében. Erre én elkeseredten odarohantam hozzá, kirántottam a gyereket a kezéből. „Ezt a gyereket nem szabad kendnek kínozni, vagy vége van közöttünk mindennek!” A gyerek aztán bebújt a kemencébe; Péter pedig megharagudott rám érte, hogy nem hagytam őt neki gyötörni, s megfogta a hajamat és jól megvert. Már most ez mindennap így lesz.

- De lányom - mond Félix -, nem lesz az így mindennap, mert legényednek még ki kell szolgálni a maga kapitulációját. Az nem megy, hogy ilyen izmos, erős fickó kihúzza magát a fegyver alól. Ha mindenki így tenne, ki az ördög védelmezné a császárt, meg az országot? Ezt nem lehet elengedni.

- Ön csakugyan doktor? - kérdezé a leány félig kétkedve.

- No, hogyne volnék az, ha mondom?

A leánynak egy gyenge örömsugár derítette fel az arcát.

- Akkor ön talán meg tudná mondani az én kisöcsémről, hogy meg lehetne-e azt gyógyítani, vagy sem?

- Hogyne tudnám megmondani. Hozd elő a kisöcsédet.

Evila bement a konyhába, s nagy kéréssel, engeszteléssel, kicsalogatta a nyomorékot a sütőkemencéből, ahova üldözője elől bebújt.

Csakugyan rendkívüli példánya volt egy kárbaveszett emberi anyagnak. Mintha a teremtés kifogyott volna már a kovászból, s az innen-onnan összekapart hulladékból gyúrt volna össze egy embervakarcsot. Egyik tagja sem szolgálta a másikat, s valamennyit nem kormányozta egy közös akarat.

Evila ölébe vette a félénk, nyavalygó szörnyeteget, és úgy biztatta, a pergamentbőrű vén gyermek pofáját csókolgatva, hogy ne féljen ettől az úrtól.

Félix orvosi komolysággal tapogatta össze a nyomorék tagjait, s azután egész nyegle tudákossággal mondá:

- Óh, ez a baj még kigyógyítható. Csakhogy sok időbe és ápolásba kerül. Van Bécsben egy olyan intézet: orthopédiai gyógyintézetnek hívják, ahol csupa ilyen nyomorékokból építenek derék szál legényeket.

- Igazán? - szólt a leány, megkapva Félix kezét. - Bevennék oda a Jánoskát? Hanem az sok pénzbe kerülne, ugye? Nem lehetne az úgy, hogy én odamennék abba az emberkiegyenesítő intézetbe szolgálni, aztán amiért én szolgálnék, azért gyógyítanak a Jánoskát?

- Dehogynem! - állítá Félix komoly arccal. - Kivált az én ajánlatom mellett, kinek ott nagy befolyásom van. Csak egy szavamba fog kerülni.

- Óh, tegye meg, az Isten is meg fogja áldani, tegye meg! - rebegé a leány, teljes szívéből elkezdve zokogni, s odaveté magát Félix lábaihoz térdre és kezeit elhalmozá csókjaival. - Én szolgálni fogok, dolgozom nekik éjjel-nappal. Még kutyát se tartsanak, mert kutya is leszek a háznál, csak a Jánoskát gyógyítsák ki, hogy ember legyen belőle, ne üljön a templom küszöbére koldulni. Messze van az a Bécs?

Félix elnevette magát.

- Csak nem gondolod, hogy gyalog viheted fel az öledben odáig az öcsédet? Ne legyen rá gondod. Ha egyszer valamire szavamat adtam, azt megtartom. Én a magam kocsiján járok itten. Elviszlek benneteket magammal, ha akarod.

- Óh! Én elülök a kocsis mellett s a Jánoska az ölemben.

- Jól van leányom - monda Félix kegyes pártfogói arccal -, én szeretek jót tenni a szegényekkel. Ha el vagy határozva az öcséd kedvéért feljönni Bécsbe, s ott őt kigyógyíttatni, most jó alkalmad van rá. Csak készen légy, hogy jókor hajnalban, mikor a postakürtöt hallod, felvehesselek benneteket. Azt a goromba legényt pedig verd ki a fejedből, mert az a jövő héten be lesz sorozva az árkász-kompániába, s négy évig onnan nem szabadul. Most pedig itt van valami kis pénz, szerezz az öcsédnek meleg takarót az útra, mert éjszaka hideg van, s én éjjel-nappal utazom.

A leány úgy elbámult a kapott összegen, hogy el is feledte azt megköszönni. Két darab tízes bankjegy volt az. Nagy pénz egy szegény leány kezében. Ez az úr nem tréfál! Ez rettenetes nagy úr! Ez igen jótékony úr! Csak akkor jutott eszébe, hogy meg is kellene köszönni az ajándékot, mikor már Félix messze járt az utcán. Oda nem illett már utánafutni.

Evila örült, mint egy gyermek (hiszen gyermek volt még); nevetve, csapongva játszott körül kisöccsét, leülteté a lócára, maga elé térdelt, s átölelte nyomorék derekát.

- Elmegyünk, Jánoska szívem! Kocsin, Bécsbe. Hottó lovam, hottó! Négylovas gyorskocsin, csengős lovakon. Gyih te fakó, gyih te szellő! A Jánoska az ölembe. A Jánoska kap jó édes orvosságot, amitől keze, lába megerősödik, melle, háta kiegyenesedik; olyan legény lesz, mint a többi. Gyalog jövünk haza, teringtét! „Szekéren ment, gyalog jött!” Mankó nélkül!

Végtére is megnevelteté a kis szegény nyomorékot.

Azután átszaladt a boltoshoz, összevásárolt nála meleg zubbonyt, sipkát, téli botoskákat a gyermek számára, de felét sem tudta elkölteni a kapott pénznek. Gondolta: a többit majd visszaadja annak a jóltevő úrnak.

Azután elment a templomba. Ismerősei kérdezgették: „Miért ily egyedül, hát Péter hol maradt?” Evila azt felelte nekik, hogy még ma nem látta. Nem illett ugyan úrnapiján, mise előtt, hazudni. De mikor van egy eset, amelyben hazudni kötelesség. Az asszonynak, a leánynak, kit a férje vagy a vőlegénye megvert, kötelessége elhazudni, hogy megverték.

Az Isten elengedi azt a hazugságot, s az emberek követelik.

Szafrán Péter pedig a templomban sem jelent meg.

Evilának szégyenszemre egyedül kellett végighallgatnia, hogy harmadszor kihirdeti a pap a szószékről. Úgysem lesz már abból semmi.

Délután azonban nagyon elővette a búbanat, hogy hát már most ő végképpen itthagya ezt a tájat, vőlegényét, ismerőit, minden megszokott tárgyat, s elmenjen messze világba, ahová innen madár sem jár!

Ez a búbanat azt a tanácsot adta neki estefelé, hogy nekiinduljon az erdőnek, Szafrán Pétert felkeresni.

Sejtette, hogy hol fogja megtalálni.

Van az erdők mélyén egy hegykatlan fenekén egy rejtett kopanicsár, ahol rendszeren katonaállításkor össze szoktak gyűlni az újoncozást kerülő legények, s hetekig eltanyáznak ott, míg a bizottság másfelé veszi az útját. Senki sem adja fel őket.

Evila vaktában bolyongott csalitokon, bozótokon keresztül, az éj is sötét volt, az erdő még sötétebb; oldalvást a hegyoldalban éhes farkasok vonítása felelgetett egymásnak. A leány remegett, de mégis el volt szánva, hogy vőlegényét felkeresi. Pedig tudta, hogy az megint meg fogja őt verni. Az útban egy dorongot lelt, azzal ütögette maga előtt a borókabozót. „Hess te farkas!” - s nagyot dobbant a szíve, mikor valami futó állat felriadt előtte a zörejre. Mindig mélyebb, mindig sötétebb lett a völgy, mégsem riadt vissza. Utoljára meglátott a völgy sötétében egy magányos ablakvilágot. Az ott a kopanicsa.

Lelkendezve sietett a ház felé. Amint közelebb ért hozzá, megüté füleit a dudaszó s a rikongatás, ami belülről hangzott. Itten vígan vannak.

Odalopózkodott csendesen a világító ablakhoz és benézett rajta.

Legények táncoltak odabenn néhány ismerős néemberrel, akiket Evila mindig kerülni szokott mosdatlan szájuk miatt. A dudás fenn ült a siska padján, és fújta a láb alá valót.

Evila megismerte a legények között Szafrán Pétert. Jó kedve volt, táncolt, s akkorákat ugrott, hogy megütötte öklével a gerendát. Egy leánnyal táncolt, akinek bécsi piros ronggyal volt kerek folt festve a két arcára.

Szafrán Péter két izmos kezével derékon kapta a leányt, s feldobta a levegőbe, s aztán megint elkapta s megcsókolta az orcáját.

Ugyan mit tud azon a bécsi pirossal mázolt kerek piros folton csókolni?

Evila eltántorgott az ablaktól, s visszafordult erdőnek, bozótnak, ahol a csikaszok felelgetnek egymásra vonítva, s most már a botot sem vitte magával, hogy a bokorra ráüssön vele: „Hess te farkas!”

* * *

Estefelé még egyszer elment Kaulman Félix Ivánhoz.

- Barátom, még egyszer eljöttem, hogy felszólítsalak, akarsz-e azon vállalatban részt venni, amelyre felhívtalak?

- Ismétlem, hogy nem akarok.

- Tehát kereken és röviden visszautasítod?

- Nem szoktam meggyőződéseimet könnyen változtatni.

- Jó. Én teneked ajánlottam, en bon enfant a szövetséget és most ismét cavalièremment bejelentem, hogy miután velem tartani nem akarsz, én a tervemet létesíteni fogom nálad nélkül, mindig tártan hagyva az ajtót, ha kedvező siker esetére hozzá akarnál járulni. Addig is maradunk jó barátok. Te meg fogsz nekem azért bocsátani, ha azokat a gyémántokat, amiken te rajta taposol, én felszedem, s bűbájos titkaikat kitalálom.

- Teljesen felszabadítalak rá.

- Élni fogok e szabadsággal, s lesz idő, amidőn emlékeztetni foglak engedélyedre.

Iván összeráncolta homlokát, s hirtelen végiggondolt rajt magában: „Vajon mit vehetne el tőlem, ami az enyém? A tárnámat nem; ahhoz jogom van a bányatörvény szerint. A szomszéd földön való turzást? Tessék! Nekem elég a magamé.”

- Sok szerencsét minden vállalatodhoz! A felügyelőért köszönet.

Ezzel elváltak egymástól.

Másnap korán hajnalban felébreszté Ivánt egy percre a postakürt szava, mely Félix elutazását jelenté.

Szerencsés utat kívánt neki, s aztán aludt tovább.

Reggel, mikor felöltözött s házából kiment, ott találta az ajtóban Szafrán Pétert.

A munkás egészen ki volt kelve arcából. Egy átdőzsölt éj s gonosz indulatok nyomai látszottak meg minden vonásán. Szemei véresek voltak és haja szerteszét kuszáva.

- No, mi kell - kérdezé Iván kedvetlenül.

- Uram! - szólt a legény rekedt hangon - mi a neve annak az orvosnak, aki tegnap önnel járt?

- Mi bajod vele?

- Elszöktette magával Evilát! - ordíta fel magánkívül a legény, s kalapját lelökte fejéről, s hajába markolva, kitépett abból egy csomót s aztán összeszorított ökleivel az égre fenyegetődzött.

Ivánnak az első percben kegyetlenül jólesett ezt hallani.

- He eh! Úgy kell neked, veszett barom! Jólesik neked! Hát meg kellett verned a mátkádat, harmadik kihirdetés napján?

- Óh, uram! - csikorgott, ökleivel dörzsölve homlokát Péter - hiszen részeg voltam. Mit tudom én, mit csináltam? Aztán micsoda verés volt az? Egy rongyszíjjal? Hisz az megszokott dolog minálunk parasztnál. A parasztasszony nem hiszi, hogy szereti az ura, amíg egyszer meg nem verte. Azért itthagyni engem! Megszökni egy úrral!

Iván vállat vont s odább akart menni, hanem a munkás megfogta kabátja szárnyát.

- Most mit tegyek én? Mit tegyek?

Iván keserű volt és bosszús.

Félrelökte maga elől Pétert, s elmondá neki röviden az utasítást.

- Eredj a pokolba! Keresd fel a csapszéket! Igyál meg még egy kupa vutkit! Aztán válassz magadnak másik mátkát a repedtsarkúak közül, amelyik örülni fog rajta, ha mindennap végigdöngeted!

Péter felvette kalapját a földről, s azután egészen higgadt hangon szólt:

- Nem én uram! Több pálinkát nem iszom ez életben soha! De egyszer még iszom. Egyetlen egyszer. Ráemlékezzék ön, amit mondok. Amikor megérzi ön rajtam még egyszer, hogy pálinkát ittam, vagy meglát a korcsmából kijönni, vagy meghallja, hogy ott voltam, aznap maradjon otthon a házában, mert azon napon nem tudhatja senki, miért, mi módon, és mi által hal meg!

Iván otthagya a legényt, s visszament házába, bezárva maga után az ajtót.

Csak akkor vette észre, hogy mennyire fel van a kedélye dülva ez esemény által.

Az első pillanatban jólesett apátiába fullasztott kedélyének ez a rázkódás, hogy tehát a nyomorult parasztnak, kit a leány nálánál többre becsült, mégsem jutott ez az irigyelt kincs, hogy kiejtette a kezéből, az ostoba, a nem becsült gyöngyöt; hanem azután egész zúrhangra kelt szívében minden gondolat annál a tudatnál, hogy az a gyöngy maga is értékét veszíté. A leány, kit erényesnek hitt, kinek hűségét bámulá, kinek naivságába beleszeretett, íme, elesik a legelső hízelgő szavára! El tudja utasítani az úri férjet, ki tisztességesen, mint hitvest kéri őt, s meg akarja vele osztani házát; mert ez az úri férj maga is munkás, komoly ember, s mert ez a ház egyszerű falusi hajlék; de elfut a másik úrral, ki délceg viselettel, felpiperézve jön elé, ki merészen hízelkedik, s nem ígér neki főköttöt, tisztességes nevet, de cifra házát, cifra ruhát!

Vadmadár a némbér! S igaza van a mahomedánnak, ki nem ad neki lelket a földön, új életet a másvilágon.

Theudelinda grófnő

Bondavár úrnője csakugyan volt ez idő szerint ötvennyolc esztendő, mint Iván állította. Nem véljük vele megsérteni, ha e más nőnél félénken tapogatható titkot népszámlálói indiszkrécióval kibeszéljük.

Theudelinda grófnő rég lemondott a világról. Tulajdonképpen sohasem is vette a világot birtokába.

Tizennégy éves koráig atyja, a herceg házábanál növelteték, akkor anyja, a hercegnő, meghalt. A guvernántnő szép volt, a herceg öreg volt, a grófkisasszony (csak az elsőszülött viselheti a

hercegi címet, a többi családtag csak gróf volt) nem maradhatott tovább az atyai háznál. Indikálva volt rá nézve, hogy egy időre kolostorba menjen.

Mielőtt azonban odament volna, eljegyeztették marquis de Calomirano egyetlen fiával, don Antonio di Padua márkival, aki akkor tizennyolc éves volt.

Az apák abban egyeztek meg, hogy mikor don Antonio di Padua huszonnégy éves lesz, akkor Theudelinda grófnő húszéves lesz, kijön a kolostorból, és együtt a szent házasság kötelékeivel összefűzetnek.

Theudelinda grófnő hat évig volt egy minden kifogáson felül álló kolostorban, akkor hazavitetett, hogy férjhez menjen.

De óh, borzalom! Mikor meglátta a vőlegényét, felsikoltott és elszaladt. Ez nem az, akivel őtet eljegyezték! Hisz ennek bajusza van. (Persze, huszártiszt volt.)

Hat év előtt még, amíg az atyai háznál volt, sohasem látott bajuszos férfit. A mágánok, a külföldi követek és úri vendégek, maguk az inasok és kocsisok, mind a füle gombjáig simára borotvált arcokkal jelentek meg a világ előtt; azontúl a kolostorban csak borotváltképű gyóntatóatyákat látott, s most egyszerre egy bajuszos ember állt előtte, azzal a pretenzióval, hogy őt nőül vegye.

Elviselhetetlen gondolat.

Hiszen bajuszt és szakállt csak egyedül a szentek viseltek és a próféták, ahogy az ájtatos képeken látható. De bajuszt magában, szakáll nélkül, nézze bár végig a kálváriai stációk minden képeit valaki, senkinél sem fog találni, egyes egyedül Pontius Pilátus hóhérlegényeinél. Azok vannak szóló-bajusszal festve minden ábráin a *passiónak*.

A szenteket még csak lehet ájtatosan tisztelni, azokkal a bajuszos és szakállas ábrázatokkal; de ugyan képzeljen magának valaki egy olyan sacrilegiumot, hogy ha egyszer egy festő arra a bizarr ötletre jönne, hogy urunk, megváltónk, a Jézus ábrázatjáról a szakállt elhagyja, azt pusztán bajusszal tüntetné fel! Mindenkinek, aki rátekintene, egyszerre torkán akadna az imádság. Theudelinda grófnő hallani sem akart többé a házasságról; ő Pontius Pilátus hóhérlegényének a felesége nem lesz. A jegygyűrűket visszacserélték, s az összeköttetésből nem lett semmi.

Igen természetes, hogy a világi multságokat is kerülte a grófnő, nem volt rávehető, hogy bálba, színházba járjon. Bűnös és frivol multságok helyei azok.

Hanem azért arra sem határozta el magát, hogy az apácafátyolt felvegye; sőt inkább nagyon is erős követelése volt a világ iránt. Azt kívánta, hogy az egész világ alakuljon át olyanná, amilyenben ő tudná gyönyörűségét felfalálni. És követelte a káosztól, hogy teremtsen neki egy olyan ideált, amilyennek ő alkotá agyában a férfit; az legyen sima arcú, tiszta lelkű, csengő hangú, gyöngéd, engedelmes, hű, bornemissza, nem pipás, nem kártyás, nem veszekedő, érzelgő, szellemdús, türelmes, nyájas, szelíd, ábrándozó, otthonülő, ünnepmegtartó, kegyes, vallásos, szűz; azonkívül eszes, olvasott, mindent tudó, nagy hírű, magas rangú, köztiszteletű, címeket, érdemrendeket viselő, lojális, vitéz és gazdag; amely sok szép tulajdonság együtt és ilyen kvantumban, meglehet, hogy megvan valahol, csak hogy igen nehezen felfalálható.

Theudelinda grófnő a keresésben eltöltötte a legszebb idejét. És pedig mentül jobban múltak az évek, annál inkább követelő lett, s mentül magasabbra nőttek követelése, annál kevésbé talált azoknak keretébe illő arcképet.

Bátyjának, Gusztáv hercegnek volt rá egy észrevétele, mely a grófnő lelki helyzetét legjobban jellemzi.

„Az én Theudelinda nővéremnek bajosan fogunk addig férjet kapni, amíg valamiképpen az ökumeni koncílium el nem törli a cölibátust.”

Nem is kaptak.

A grófnő túlment a harminc éven is, s mégsem talált ideáljára, s amellet abba a balhelyzetbe jött, hogy a világból követelt, de a világot úgy, amilyen az valóban, elfogadni nem akarta, s így sem a kolostori lemondás, sem a világi élvezet között nem választhatott.

Az öreg herceg meghalt, s végrendeletében Theudelinda grófnőnek hagyományozá bondavári uradalmát, az ősi kastéllyal együtt. A grófnő már több év óta oda menekült legörömetesebb, sértett ábrándjai közül. Életfogytiglani használatra volt az neki hagyományozva, s testvéreinek, ki csak jogi birtokosa volt az uradalomnak, semmi beleszólása abba, hogy a grófnő mit tesz-vesz azon, amíg él.

Theudelinda grófnő bondavári magányában teljesen szabad kifejlődést engedett bajusz- és szakállgyűlöletének.

Ilynemű kinövések viselői láttávolába nem vetődhettek.

Később „a minori ad majus” a bajusz után az egész férfinem száműzetett udvarából. Nem tűrt maga körül mást, mint nőnemű cselédet. Szakácsa, kertésze, kuktája, fűtője mind leány volt; belső cselédei, szobalány, komorna, varrónő annál inkább. Mind leányok és nem asszonyok; férjhezmenésre nála senkinek sem volt szabad gondolni; aki ily tilos hajlamokat árult volna el valami fejkötő után, rögtön mehetett a háztól. Még kocsisa is fehércseléd volt, kivételképpen az özvegyi osztályból udvarképessé emeltetve. Ennek az egynek, szintén kivételképpen, meg volt engedve, minthogy női viseletben a hintóbakon ülni nem illik, a hosszú kocsisködmenhez férfikalapnak s még egy bizonyos öltözetfajnak viselése, melynek megnevezésére angol hölgy „shoking”-ot kiált és elájul; melyet a régi rómaiak nem viseltek, a skótok máig sem viselnek; mely pedig éppen történetünk éveiben jó Magyarországon fontos szerepet játszott, az levén az alkotmányhűség és alkura ingadozás shiboletje és látható jelvénye, hogy vajon ez elmondhatatlan nevű öltözetnek szarait a csizmaszáron belül vagy a csizmaszáron kívül viseli-e valaki?

No tehát Örzsik asszonynak szabad volt ezt az állatot viselni, az egyedülit az egész kastélyban. Örzsik asszony bort is ihatott és pipázhatott is. Meg is tette.

Azonkívül volt azután még egy társalkodónője is a grófnőnek, Emerencia kisasszony, aki tökéletes kiegészítő része volt grófnőjének. A grófnő magas, szikár alak volt, finom vonásokkal, fehér arcszínnel, csaknem keresztüllátszó orral. Ajkai szokatlanul pirosak s tökéletes kézjí formára metszettek, valaha szépek lehettek. Sovány termete meghajolt és előregörnyedt; szempillái mindig lankatagok. Sok évi megszokott mórlikálás miatt nem egy egész arc, hanem két fél arc, melynek mind a két fele más kifejezést és - nem udvariasság ugyan a fotográftól -, de más ráncokat is mutat. Hajfodrozata most is Karolina Pia menyegzője korából való, mellyel, ha kitart egy pár esztendeig, éppen megint belejön a divatba; ruházata szintén azon kor feszes divatja szerinti: krinolin, rikiki, bufándli, volán, vertügin, nem türetik el senkin. És ezután kezei finomak, átlátszóak, reszketegek: egy könyvet felvágni a papírvágó késsel képtelenek. Az egész alak túl ideges, érzékeny; minden kis zörejre felretten, görcsöket kap, rángásokba esik, és kitalálhatatlan ellenszenvekkel kínlódik bizonyos tárgyak, állatok, illatok, mozdulatok, ételek, tapintatok iránt; egy macska láttára elájul; ha testszínű virágot lát meg, felháborodik a vére; a pusztas ezüstnek ízét érzi, azért kanálainak meg kell aranyozva lenni; ha valaki egyik lábát a másikra teszi, azt kikergeti maga elől; le nem ül az asztalhoz, ha kés, villa vagy kanál egymásnak keresztbe van fektetve, s ha valami bársonyfélét lát meg női környezetén, ideges rángásokat kap attól a gondolattól, hogy ha neki véletlenül hozzá kellene

érni a kezével ehhez a borzasztó lány és mégis ragadó, elektrikus és antipatétikus boszorkányszövehez!

Jó szerencse, hogy éjjel nem háborítja ideges rigolyáival környezetét, akkor be van zárkozva legbelső szobájába, s reggelig ki nem nyitja az ajtót, ha a ház égne is a feje fölött.

Emerencia kisasszony, kiről azt mondtuk, hogy tökéletes kiegészítő része grófnőjének, először is azért kiegészítő része, mert mindaz megvan nála, ami a grófnőnél nincs. Emerencia alacsony, gömbölyű, kövér, hízott, feszes arc, hanem szép fehérre festve, mint a grófnőé. Písz orr, mely titokban kedveli a burnótot. Ruházata, hajbodorzata éppen olyan, mint a grófnőé, a feszes ruha az ő természetén nincs minden humorisztikus kifejezés nélkül. És azután éppen olyan ideges, mint a grófnő. Kezei éppen olyan erőtlenek egy könyvet felválni; szemei éppen oly érzékenyek a világosság iránt, ellenszenvei éppen oly számosak, s idegei éppen oly készek mindennemű rángásokra és ájulásokra, mint a grófnőéi. Sőt e tekintetben még előnye is van fölötte, mert amint észreveszi, hogy most következik valami, amitől a grófnő meg fog ijedni, meg fog iszonyodni, ő az ijedésben és iszonyatban egy perccel meg tudja őt előzni; előbb elkezd a reszketést, az ideges elmeredést, mint a grófnő, s legalább egy perccel tovább bírja a csuklást, mint a grófnő, s ha az elájul az egyik pamlagra, ő végigájul a másikon, s ott feküsznek egymással vizaví, s elvégre is a grófnőnek kell előbb magához térni.

Éjjel pedig rettenetes mély álma van Emerencia kisasszonynak; a grófnőtől harmadik szobában alszik, de oly mélyen, hogy Theudelinda ugyan minden csengettyűzsinórt letéphet anélkül, hogy Emerenciát az ajtajához csálja. Ez is egyik neme az ideges álomkórnak, mint Emerencia állítja.

Egyetlenegy férfinak volt bejárása a bondavári kastélyba.

De mit mondunk? Dehogy férfi! Nem masculinum. A dogma nyelvtana feltalálta a „neutrus generis” embereket. Ez a pap. Több és kevesebb, mint a férfiúnemen levő ember: lelkiatya. Testileg senkinek sem, lelkileg ezer embernek atyja.

Semmiféle emberszólást, csipkedést, gyanúsítást se várjon tőlem senki. Mahók plébános úr igen derék, tisztességes ember. Veszi a hivatását úgy, ahogy az van: misézik egész ájtatossággal, keresztel, kopulál, eltemet annak rendje szerint; éjjel is felkel, ha haldoklóhoz hívják, s nem szidja érte a sekrestyést, hogy minek költi ki az ágyból, mikor izzad? A húga, ki a házánál gazdasszonykodik, tíz esztendővel öregebb, mint ő, s minden gyanúsításon felül áll. Plébános úr nem ír a veszekedő hírlapokba polémiát; nem is olvassa azokat; kölcsön néha elkéri a tisztartótól a „Pesti Naplót”. Ha a kántora péterfilléreket gyűjtött, azokat ő, egy forint megtoldással a maga részéről, beküldi az „Idők Tanúja”-nak; hanem azért este csak mégis összeül tarokkozni a luteránus tiszteletessel, s a szkeptikus tisztartóval. Sokat ad a jó pincére, a baromfiudvarra; nagy méhészt és gyümölcsoltó. A politikában lojális és középpárti; ami falun annyit jelent, hogy megszavazzuk a dohánymonopóliumot, de magunk szüzdohányt szívunk; mert jó, mert van.

Az előrebocsátottakból sejtheti mindenki, hogy a tisztelendő úr ez egész történet folyamán keresztül senkit megbántani nem fog. És nekünk egyáltalán nem lenne utunkban soha, valamint hogy annyi ezer emberséges falusi plébános nem volt utunkban ez ideig; ha történetesen a bondavári kastélyba nem volna hivatalos mindennap tizenegy órára a grófnőhöz gyóntatásra, melynek végeztével ott marasztaltatik ebédre, s mindkét feladatának meg szokott felelni becsülettel. Meg is látszik az ég áldása domború természetén és kettős tokáján, s mindig életpiros arcszínén.

A tisztelendő úr pontos, hanem a grófnő nem az. A lelkiatya, amint üti a tizenegyet, ott kopogtat a társalgószoba ajtaján; de a vékony „herein”-t csak Emerencia kisasszony hangja fuvalazza elé, s a belépő üdvözlő mosolyára az ő mosolya felel vissza. Két egymásra sütő telehold!

- A grófnő még be van zárkózva szobájában - susogja Emerencia kisasszony, mintha félne, hogy a harmadik szobába is áthallatszik a hang.

Plébános úr kezének kenetteljes mozdulatával s fél szemölde felhúzásával int, hogy nem kell háborítani az igazak álmait.

S kivált az igazak *toalettjét*. Fenn van már ilyenkor a grófnő, de öltözködik. Egyedül öltözik, nem bocsát senkit magához közel, míg tökéletesen fel nincs hüvelyezve. Azért minden öltönye előlfűző.

Plébános úr az egyedüllét meglesetlen perceit felhasználva, tógája hátulsó zsebébe nyúl, s abból egy titkolva rejtegetett tárgyat kimarkol, s óvatosan széttekintve, ha nem nyit-e rájuk hirtelen valaki, azt a kisasszony kövér markába nyomja, mit a kisasszony éppen oly sietve dug el ruhája zsebébe, s miután biztos helyre rejté, hátateljes pukkedlivel fejezi ki néma köszönetét, melyre plébános úr éppen oly szótlanul válaszol udvarias kézmozdulattal, hogy minek a köszönet ily csekélységért. Mely után Emerencia kisasszony szemérmesen félrefordul, s a kapott titokteljes tárgyat óvatosan elővonva zsebéből, annak belsejébe tekint, egészen közelvíve azt orrához, s nagyot sóhajtva belőle, s a sóhaj szimatolása alatt gyönyöríttasan emelve fel szeméit félig az égre, félig a papra, ki viszont maga részéről bal keze hüvelyk- és mutatóujjának hegyes összeszorításával igyekszik ugyanazon eszmét kifejezni: „Pompás! Igen pompás!” Elvégre a kisasszony jobb keze hüvelyk- és mutatóujját az említett titokteljes tárgyba belemártva, azokat onnan orrának majd egyik, majd másik nyílásához vándoroltatja, csendes extázissal szíván fel a mennyei illatú spanyol burnótot.

A plébános úr szokta ellátni a kisasszony burnótos szelencéjét igazi eredeti sárga spanyol burnóttal. Ez a plátói viszony létezik közöttük. Két szagló műszer vágya egy közös ábránd után.

A sárga tubák különben nem ábránd. Kapni azt eleget, fertályfontját bádogostól egy forint nyolcvanöt krajcárért a trafikában. Hja, de mi az a papok tubákjához képest? Az, ami a sartrőz a vutkihoz; ami a grand vin de Cliquot a „Preszburger mussirender”-hez. Ezt csak az érti, aki studírozza.

Honnan veszik a papok e minden aromát egyesítő tubákat? Hogyan készítik? Hol készítik et cetera! Ezek mind oly kérdések, miket liberális embernek firtatni nem illik, ha tudnánk is, denunciálni nem fognánk; annyi bizonyos, hogy bírnak vele; egy legközelebb meghalt püspök hagyatékában másfél mázsa találatott e mennyei porból, s az volt a boldogabb, ki kaphatott belőle négy latjával egy aranyért. Ezt ismerve, senki sem fogja paradoxnak tartani Mahók plébános úr azon mondását, mellyel egy káplánját kifizette, ki megirigylé a jól élést tőle, hogy jól eszik, jól iszik, jó dohányt szí, s még az orrát is jó burnóttal tartja: „Bizony, fiam, csak még valamit tudnék, amit a fülembe is tömjek!”

E csendes „nez-à-nez”-t (vide: „tête-à-tête”) megzavarta egy sajátszerű csengettyűpendülés, melyre a grófnőhöz vezető ajtón egy réztáblácska felnyílt, s annak elfordultával a túlsó felén levő tálcán megjelent egy üres teáscsésze.

Ez azt jelenté, hogy a grófnő megreggelizett.

Minden ajtaja a kastélynak úgy volt felszerelve, hogy azon kisebb-nagyobb táblácskák nyíltak ki. A táblák rézből voltak, s az ajtók keményfából, sarkaikon vas ütközőkkel. A grófnő hálószobájának ajtaja éppen vert vasból volt, belül paplanszőnyeggel bélelve. Férfi nem levén a háznál, a deffenzív rendszert kellett tökéletesíteni, netaláni erőszakos betörések ellen. E rendszert kiegészíté egy gépezet, mely a grófnő hálószobájában egy lábnyomásra az ajtaja előtti padlót egy perc alatt velencei sóhajhíddá alakítja, s a vakmerő látogatót valami kijárástalan sötét üregbe lecseppenti. Az alkovenből pedig egy villanytelegráf szolgál fel a tűztoronyba, mely egy ujjnak gyöngéd nyomására rögtön félreveri a harangot, hogy veszély estén a major és vadászlak férfi lakói rögtön segítségre siethessenek.

Emerencia szobájában is ilyen villanygép csengettyűje ad jelt, s az ajtón feltároló forgfülke (tourniquet) jelvényezi, hogy ki hívatik?

A csésze azt jelenti, hogy a szobaleány jöjjön.

A könyv a társalkodónőt hívja.

Emerencia tehát előbb beküldé a szobaleányt. Az végezte dolgát. Azután következett a második csendítés a könyvvel, akkor bement a társalkodónő. Kis idő múlva az is visszajött, s ajtót nyitott a pap előtt, ezt súgva neki:

„Látásai voltak az éjjel. Sok mondanivalója van.”

Kövessük a tisztelendő atyát a grófnő belső szobájába.

Ne tessék visszarettenni e gondolattól! Jelen lenni egy hölgy gyónása alatt! Azok, akik be merték járni velem a mamutkorszak kísértetes világát, ez ismeretlen régióba is követni fognak merni, előre meg levén afelől győződve, hogy ha produkálok is néha kísérteteket, azok igen dresszírozott kísértetek, s gondom van olvasóim idegeire, midőn őket rejtelmes helyekre vezetem. Elvégre mindent meg kell tudnunk!

Tehát miután a pap gondosan becsukta maga után az ajtót, odajárult a grófnő elé, s kezét szorított vele. A grófnő egy nagy karszékben ült, s nagyon bágyadtnak látszott. Intett a papnak, hogy üljön le az átellenben levő karszékbe.

- Ismét látta őket? - kérde a lelkész.

- Ismét - felelt a grófnő suttogó hangon. - Éppen úgy kezdődött, mint máskor. Amint az éjfél ütötte a vártoronyban, lenn a mélyben, mintha a kripták fenekéről jönne, megzendült a „de profundis”. Kísértetes, borzadályos ének. Hallatszott a pontifikáló pap magánéneke; az antifona, a kórus. És azután közben hangos kacagás, kicsapongó kiáltozás, asszonyi vihogás, pohárcsörgés, vad gúnydanára fordított éneküvöltés. Azután ismét a csendes, áhítatos korálé. S az felváltva ment így tovább. Én karomba csíptem, hogy nem álmodom-e? Itt a csípés foltja, nem álmodtam. Felkeltem. Meg akartam felőle győződni, hogy ébren vagyok-e? Fogtam egy írót és egy hangjegypapirost. És mikor egy világosan kivehető kádencia vagy akkord abból a kísértetes danából felhangzott hozzám, a papírra lekottáztam azt. Íme, itt van. Ön ért a hangjegyekhez.

A pap átfutotta a lejegyzett kísértetes akkordot és mindjárt ráismert: „Csicseri borsó, vad lencse! Fekete szemű menyecske!”

Ez bizony elég borzasztó nóta éjfél után a kripa fenekén.

- És sohasem hallotta a grófnő ezt a nótát azelőtt, parasztoktól, a mezőn?

A grófnő neheztelő méltósággal felelt:

- Hát járok én olyan helyekre, ahol a parasztok dalolnak?

Azután folytatá az elbeszélést:

- Íme, ez világos tanújele annak, hogy ébren voltam. Nem is lettem volna képes többé elaludni. Valami oly ellenállhatatlanul hívott, hogy menjek le magam is oda, ahol ezek a hangok hallatszanak. Felöltöztem. Bizonyosan tudom, a füzöld gros de Naples ruhám vettem magamra, a pálma kasmírszegélyezettel. Nem hívtam magammal senkit: aludt mindenki a háznál. Csodálatos bátorság támadt szívemben; lementem egyedül a lépcsőkön a családi kriptáig. Amint az ajtóhoz értem, annak kettős szárnya rögtön kétfelé tárult előttem, s én ott találtam magamat ismét abban a társaságban, amelyben annyszor voltam már elhunyt családtagjaink között. Minden emlékkő ki volt mozdulva helyéből, minden fülke üres. És azoknak lakói ott ültek mind a hosszú asztal körül, mely a krypta közepén áll. Ugyanazon öltözetekben, ahogy a címerteremben arany rámaikban festve láthatók, és mindenkit jellemzett elmúlt életének hivatása. Érsek nagybátyám teljes ornátusban a krypta oltára előtt pontifikált. Grandaieulöm, a kancellár, az asztalfőn ült, s az ország pecsétjével nagy pergamenokmányokat pecsételt. Nagyonklím, a tábornagy, páncélban és allonge-parókával, parancsokat osztott, marsallbotját csípőjének támasztva. Ősanyám, Katharina, az udvarhölgy, ki hódító szépség volt, most is folyvást forgatta szemeit és semmi más nem mozgult arcán, csak e villogó, hódító szemek. És nagynéném, Clementina, az ursulita fejedelemasszony, psalmódiákat énekelt nagybátyámmal, mihez a kórust az elébb nevezettek képezték, közbe-közbe.

- De hát a kacaj, a viháncolás, a gúnydalok? - kérdezé a lelkész.

- Rátérek arra is. Az asztal alsó végén ültek további néhai rokonaim. Fiatalon meghalt ös-nièce-em Clarisse, ki halálra táncolta magát, és egy nagyöcsém, ki híres fuvolázó volt; azután Ottó nagybátyám, kinek szenvedélye volt a szerencsejáték, s ki most is kockákat zörgetett egy bádogkehelyben, s szitkozódott, mikor vakot vetett. Azután egy ös unokahúgom, ki menyasszonyfővel halt meg esküvője előtti éjszakán, s most is koszorús fővel ült ottan. És végre az asztal túlsó végén László nagybátyám, kinek arcképrámája üresen van hagyva címertermünkben; száműzve a család köréből még a tizenkilencedik század elején.

- Akkor hogyan ismert rá a grófnő, hogy ő az? - E kérdéssel vélte megakaszthatni a vízió folyamát a lelkész.

- Majd megmondom - szólt a tudás nyugalmaival Theudelinda. - László ösöm kivált a családból, lázadó lett, eretnek lett, anatómia alá esett és megnótáztatott. Elfogatott, elítéltetett és lefejeztetett. Azért nem is volt arca a többiek között, hanem arc helyett egy halálfejt viselt a fején. Erre a halálfejtőre pedig ráismertem ekként: László ösöm volt az első, ki az országba be merte hozni a pipázást, dacára a király peremtórius parancsának; amiért is suppliciumakor előbb a pipázók ellen hozott büntetés hajtattott végre rajta, keresztülszúratván az orrán a pipaszár. Most pedig, midőn ott ült a többiek között, ismét ott volt a csontfő fogai között a fatális nagy tajtékpipa, amiből füstölt rémségesen, hogy tele volt dohányfüsttel az egész krypta.

A pap meg volt felőle győződve, hogy ezt már csak álmodta a grófnő.

- A két őshúgom, az apáca és a menyasszony között volt egy üres szék; nekem oda kellett leülnöm. A menyasszony mindig divatról akart velem beszélni, s dicsérte toalettemet; különösen zöld gros des Naples ruhámat összetapogatá, magasztalva a kelmét. Olyan hideg sugárzott ki az ujjából, mikor hozzámért. Az asztal felső része zöld posztóval volt terítve, az alsó sárga selyem virágos abrosszal. Ide alant lakomáztak, vígan voltak, kacagtak, vidám kupletteket énekeltek, odafenn az antifóna zsolozsmáit mondták, s ez a kettő együtt olyan borzasztó volt nekem. Fácánok, császármadarak voltak a tálakban, épen meghagyott tollas fejekkel, gránátvillogású bor a kelyhekben. Engemet kínáltak étellel-itallal. Sem ételnek, sem italnak nem volt semmi íze. Egyszer őshúgom, a menyasszony, mint ifjú lányok tréfásan tenni

szoktak, odanyújt elem, két ujjá közé fogva egy fácán mellcsont-sarkantyúját: „Törjük el, kedvesem, melyikünk megy hamarabb férjhez?” Én megfogtam a sarkantyú másik ágát, húztam, húztam, s egyszer csak eltörött: nekem jutott a nagyobbik fele. A menyasszony őshűg kacagott: „Theudelinda megy elébb férjhez.” Én pedig úgy pirultam. Ugyebár, az nem illik, az összellemeknek ilyen frivol tréfákat űzni?

A tisztelendő úr is úgy találta, hogy biz a megboldogultak más foglalkozást is kereshetnének a túlvilágon, mint férjetlenül maradt élő nőrokonaikkal fácánfantomok sarkantyúcsontját tördeltetni.

- De ami legjobban háborított, az László bátyám magaviselete volt. Egyre kiabált, kacagott, triviális dalokat üvöltött; káromkodott, gúnyolta a szenteket, a pápát, a szakramentumokat, a hölgyeknek pironkodni való élceket mondott, s orrlyukain keresztül fújta a dohányfüstöt felém. Én ráztam a zöld selyemruhám szárnyait, hogy a füst rájok ne ragadjon, de úgy éreztem, hogy az mégis keresztül járja azt. László ösbátyám rámfogta, hogy a nászjósuló mellcsontot eldugtam ereklje gyanánt zöld ruhám zsebébe. Én égtem a szégyentől, mert igaz volt. De eltagadtam, azt mondtam, nem igaz. Arra ő elkezdett esküdni oly pogányul, hogy a boltozat reszketett bele, s verte az asztalt csontökleivel. Neveu-im befogták a száját, akkor a szemüregei beszéltek; megfékezhetetlen volt. Szidta a szenteket és a császárokat! Ekkor ösbátyám, az érsek, kiveté ellene kezét elátkozólag; grandaieulöm, a kancellár megpecsételé az ítéletet, s ösbátyám a marsall, kivoná hosszú pallosát, s egy ülő helyéből leüté László bátyám csontkoponyáját. A fej odagördült lábamig, még akkor is foga között tartotta a pipát, s még akkor is fújta rám a füstöt. Arra elfutottam onnan.

A plébános látta, hogy itt egy hisztérikus álommal van dolga.

Csak az volt a különös, hogy ezt az álmot olyan sokszor újra látja a grófnő, s a kezdete mindig ugyanaz.

- Még mikor levettem is a zöld ruhámat, éreztem rajta a keserű pipafüstöt.

- És hol van az a zöld ruha? Ha szabad ily tárgy után kérdezősködnöm.

A grófnő némi kényelmetlen feszengést árult el.

- Azt valóban nem tudom. Ruhatáram Emerencia kisasszony felügyelete alatt áll.

- De hát megengedi a grófnő e kérdést? - nem itt vetette le felöltönyét?

- Azt már nem tudom. Emerencia kisasszony azóta járt idebenn, talán tud felőle.

- Megengedi a grófnő, hogy behíjjam a kisasszonyt?

- Rögtön itt benn lesz. - A grófnő kettőt csendített a villanycsengettyűvel, s arra bejött a társalkodónő.

- Kisasszony - szólt hozzá a grófnő -, ön emlékezik a füzöld gros de Naples zubbonyomra, a palmaszegélyzettel.

- Igen. A bő felöltő, japáni szabással, melyet bojtos selyemzsinórral átkötve szokott viselni a grófnő.

- Éppen az - monda a grófnő. - S hol van ez az öltönyöm?

- A ruhatárba van eltéve, magam akasztottam fel, és pacsulit tettem az ujjába, hogy a molyok a kasmírszegélyzetet meg ne rágják.

- Mikor tette ön oda?

- A múlt nyáron.

A plébános kezdett mosolyogni. Most mindjárt meg lesz győzve a grófnő afelől, hogy álom volt, amit látott.

- S azóta nem volt rajtam ez a ruha?

- Egyszer sem, nem is viselhetné ilyen időben a grófnő, mert a nyitott japáni ujjak csak nyárra valók, mikor legmelegebb van.

- Lehetetlen!

- De hiszen meggyőződhetik felőle a grófnő - monda a plébános -, ha saját szemeivel megtekinti ruhatárát. Kinél áll a kulcsa?

- Emerencia kisasszonynál.

- Parancsolja a grófnő? - kérde a kisasszony.

- Látni akarom - monda a grófnő, s felkelt helyéről és inte a lelkésznek, hogy menjen vele.

Emerencia kisasszony némi durcás szelességgel indult meg a kulcsosomaggal csörömpölve, s a mellékszobában egymás mellett álló nagy faragványú cifra ódon szekrények közül egyet felnyitva, annak szárnyait kitárta.

Legalább ötven selyemszoknya volt ott egymás hegyire-hátára akasztva. A grófnő soha semmi ruháját idegen kézre nem hagyta jutni. Profán emberi alak azokat meg ne szentségtelenítse.

E felaggatott öltönmúzeum tömegébe biztos tájismerettel benyúlva, előhúzá Emerencia valahonnan hátulról a kérdéses füzöld ruha egyik lebernyegét, azokkal a kasmírpálmákkal a szélén.

- Itt van!

A pap már diadalmaskodott. De a grófnő, kinek túl érzékeny idegei minden iránt fogékonyabbak voltak, mint más vastagbőrű emberé, egyszerre elsápadt, megérzett valamit, reszketni kezdett.

- Vegye ön ki azt a ruhát onnan.

Emerencia nagy dér-dúrral leakasztá azt helyéről, mint aki meg nem foghatja, mi köze lehet a gyóntató papnak a japonikával?

A grófnő kikapta azt kezéből, s fejét félrefordítva, odatartá a pap elé.

- Szagolja ön!

A pap meg volt lepetve. Annak a selyemruhának valóban oly kapadohány szaga volt, mintha fél éjjel valami tarokk-klubban lett volna elfoglalva. Ezt érezte a grófnő már messziről.

- Nem pipafüstszag-e ez?

- De bizony az.

Most még egy jutott eszébe a grófnőnek. Belenyúlt a füzöld selyem japonika zsebébe, s amit kivett belőle: az volt a kettétört fácánmell-sarkantyú.

- Hát ez?

A grófnő abban a pillanatban elájult és leroskadt egy karszékbe; Emerencia kisasszony nagyot sikoltott, s elájult a másik karszékbe; a tisztelendő úr pedig úgy megzavarodott, hogy egymásután három falszekrényajtóba nyitott be, míg rátalált az igazi szőnyegajtóra, mely a szomszéd szobába vezet, hogy a cselédséget fellármázza.

Itt valami természetfölötti boszorkányság van a dologban.

Az album és lakói

Mahók tisztelendő úr e dohányfüst járta szalúp rejtélyét nem tartotta egészen a természet rendes törvényei szerint megoldhatónak. Mind hivatalos állásánál, mind hajdankori nevelésénél fogva nagyon illett hozzá, hogy az ördögi működés jelenségeit komoly megfontolásra méltóknak tekintse.

Ebéd fölött nem szólt e tárgyról semmit Emerencia kisasszonynak. Csak ketten voltak az asztalnál. A grófnő szobájában maradt, mint szokta rendszeren, ha görcsös rohamai voltak, s tiszta levesnél egyebet olyankor nem vett magához.

Ebéd után hívatta magához a szentatyát. Nyugágyán feküdt, s nagyon ki volt merülve.

- Már most meg van felőle győződve tisztelendő úr, ugyebár, hogy amit elmondtam, az nem álomlátás?

- Valóban, kell valami szokatlan dolognak lenni benne.

- Jó vagy rossz szellemek munkája-e ez? - kérdezé a grófnő, szemeit kenetteljesen emelve feltartott mutatóujja felé.

- Ezt csak a kipróbáltatás mutatná meg.

- Minő kipróbáltatást gondol tisztelendő úr?

- Az egyházi megtisztítás kipróbáltatását. Ha jó lelkek azok, akik sírjaikat ekként éjente elhagyják, a szelleműzés ájtatos mondatainak erejétől kell hogy visszatérjenek ítéletnapig tartó nyugodalmuk helyére.

- És ha nem térnek vissza? - kérdé a grófnő aggodalmasan.

- Akkor nem jó szellemek.

- Azaz: elkárhozottak! - szólt a grófnő csüggetegen. - Miről lehetne ezt megtudni?

Mahók tisztelendő úrban a bevett fogalmak küzdeni látszottak az egészséges ép kedéllyel. E kérdésre azt a bátor feleletet adta, hogy:

- A legközelebbi éjjel én fogok virrasztani a kastélyban.

- És ha hallani fogja ön azt a föld alatti éneket?

- Akkor leszálok magam a kriptába a szentelt vízzel, s eloszlatom a kísérteteket.

A grófnő arca felhevült.

- Én önnel fogok menni.

- Nem, grófnő. Nem ön fog velem jönni, hanem a sekrestyés.

- A sekrestyés! - kiálta fel a grófnő. - Egy férfi! Hogy jönne egy férfi e kastélyba?

- Kérem, hisz én is az vagyok! - szabódék a plébános. - A sekrestyéssem éppen úgy egyházi személy, mint én magam. Nekem nélkülözhetetlen asszisztensem minden szent ceremóniánál; ő viszi előttem a lámpást, a szenteltvíztartót, a tömjénfüstölőt, a crucibulumot; az nekem minden szertartásnál nélkülözhetetlen emberem.

A grófnő nagy nehezen beleegyezett, hogy ma este, kivételképpen a sekrestyés is bejöhet a kastélyba; de csak a földszintre, az emeletre nem szabad feljönnie. Inkább a plébános úr is megígérte, hogy odalenn marad a növényházban, midőn éjszakára a lépcső rácsajtaja elzáratik.

Az egyezmény szerint este újra eljött Mahók tisztelendő úr a kastélyba, a sekrestyés kíséretében, ki egy negyven év körüli férfi volt, nyírott bajusszal és nagyon rezes pofával.

A plébános úr a vacsorát is odafenn költé el, melynél a grófnő is megjelent már, de nemigen evett semmit. A plébános úr is étvágyhiányról panaszkodott. Emerencia kisasszony is. Ez mind nagy dolog.

Vacsora után rögtön hálósobájába vonult a grófnő; a lelkész pedig lement a növényházba, ahol az alatt sekrestyése egy üveg bor és pecsenye mellett azon fáradozott, hogy a vas-kályhában ki ne engedje aludni a tüzet.

A cselédségből senki sem volt beleavatva abba, amik történni fognak. A grófnő nagyon kérte a tisztelendő urat, hogy az ártatlan hajadoni szíveket el ne rémítse ama föld alatti jelenetek tudatásával, mikről azon nem is sejtenek semmit. Egy sem hallotta még közülük azt az éjszakai misemondást a kriptában, mert egy sem említette azt a grófnő előtt soha.

A tisztelendő úr tehát egyedül várta a történendőket sekrestyésével, s e várakozás hosszú időközét iparkodott valami régi könyv olvasgatásával megrövidíteni; erősen küzdve ólomnehézségű szempillái ellen, mik a rendes órában leragadni készültek. Attól tartott, hogy ha elalszik, mind azt fogja végigálmodni, amit a grófnő elbeszért előtte, s amit még mindig félig-meddig hitt is, nem is.

Az olvasás pedig rendesen arra szolgál a derék úrnál, hogy az álom ágyvetője legyen. Egy kis appetitorium az alvás előtt.

Annálfogva abbahagyta azt, s diskurálni kezdett a sekrestyével.

A „belső ember” e várakozásteljes órákban miről beszélhetett volna egyébről, mint csupa merő kísértetes történetekről: a félkerékről, a fejetlen barátról, a Lucaszék látványairól, a valóságos prikulicsról, a Márce Zäre boszorkányról, „táncos kovács” líderchordta sok pénzéről s más efféle históriai dolgokról, miket részint saját szemeivel látott, részint ott volt, ahol a leghitelesebb személyek elbeszérték.

„Bolondság, hazugság!” - mondá mind valamennyire a tisztelendő úr; - hanem azért az ilyen éjfél előtt hallott mesékből „tamen aliquid haeret” valami megmarad.

Csak legalább pipázni lehetne! De ebben a kastélyban nem szabad. Megérzi azt a padlón keresztül a vár asszonya, mint a sárkány az emberbűzt.

A sekrestyés, miután látta, hogy minden igaz történetére az mondatik, hogy „hazugság”, gondolta magában, hogy nem szól hát többet. Abból az lett, hogy mihelyt elhallgatott, elaludt. Olyan édesdeden tudott a széken ülve aludni, fejét a támlára hátra hajtva, a száját tátva, hogy tisztelendő úr megirigylé tőle.

De nem soká tarthatott irigykedése; mert a jó ember amint aludni kezdett, elkezdett horkolni is. S azt oly kísérteties akkordokban tudta adni, mindennemű variációiban a „bőrhúzásnak a fagyon” és a „kásafúvásnak”, hogy tisztelendő úr kénytelen volt őt időközönként megintetgetni, hogy ne horkoljon olyan csúnyául.

Végre ütötte a tizenkettőt a vártorony órája. Ekkor végleg felrázta álmából a sekrestyést a pap.

- Ne aludjék kend, nem azért hoztam kendet ide magammal, hogy itt nekem aludjék.

A sekrestyés álomittasan dörzsölé szemeit; a pap elővette burnótos szelencéjét, hogy az álmot elűzze szemeiről egy szippantással; de rögtön elmúlt mind a két férfiúról az álom. Egyszerre megüté füleiket a tizenkettedik óraütés elrengő hangja után a föld alatti mise kísérteties zengése.

Az éjféle mély csenden keresztül világosan hallható volt a papi énekhang, amint azt a legbetanultabb áldozár a kegyes latin mondásokon végigzengeti, és azután a rázúduló kar, néha-néha valami orgonahanghoz hasonló zene, csak hogy annál sokkal élesebb; mintegy paródiája az orgonának, mintha az orgona az orrából énekelne.

Mahók plébános úrnak egész testi felszíne lúdbőrré borzadt e kísértő hangokra.

- Ah! hallja kend? - szólt a sekrestyészhez.

- Hogyne hallanám? Miséznek valahol.

- Itt alattunk.

- A kriptában.

- Mi lehet az?

- Az ördög.

- Minden jó lélek dicséri az urat! - rebege a tisztelendő, háromszor vetve magára keresztet.

De úgy látszik, hogy a rossz lelkek is dicsérik.

Gyorsan meg lett cáfolva a sekrestyésznek e jámbor véleménye a rossz lelkek felől, mert a legünnepélyesebb antifóna hangjaiból egyszerre mintegy ördögi kardal rivallt fel a kriptából: „Gyere be rózsám, gyere be, csak magam vagyok idebe. Két cigánylegény hegedül, csak magam járom egyedül!” S a dal vége elvegyült a felsivítő kacagás, ujjongás, asszonyi nyihorászás és férfiúi hahota pokoli hangzavarában.

A tisztelendő, ha az ájtatos szólnál csak reszketett, e fertelmes ensemble-ra egészen összeesett ijedtében. Meg volt zsibbadva minden tagja, a homlokát kiverte a hideg izzadság.

- Ez a pokolbeli sátán műve odalenn.

Éppen így beszélte azt el előtte a grófnő.

- Mihály! - monda fogvacogva - hallotta kend ezt Mihály?

- Hogyne hallottam volna? Süket volnék akkor. Gonosz lelkek szombatja van odalenn.

Ekkor csengettyűhang szólt közbe, a lárma elhallgatott s újra folytatta az éneklő hang a misét.

- Mit kellene tennünk? - szólt Mahók úr.

- Mit tennünk? Leszállni a kriptába s exorcizálni a gonosz lelkeket.

- Micsoda? Egyedül?

- Egyedül? - szólt Mihály hetvenkedve. - A seregek urának nevével. Aztán ketten vagyunk. Volnék csak én pap, volna csak énrajtam a stóla, meg a fejemben a négyszegletű sipka: egyedül lemennék közéjük a szenteltvíztartóval, s ha elkiáltanám magam: „Apage satanas!” elűzném magam elől a pokol minden légióit.

A tisztelendő úr restellte, hogy a sekrestyésznek több bátorsága van és erősebb hite a gonosszal megküzdeni, mint neki magának.

- Hiszen én mennék szívesen; de egyszerre úgy beleállt a lábaimba a köszvény, hogy nem vagyok képes a térdeimet meghajlítani.

- Márpedig az nagy szégyen lenne ránk nézve, ha mi most, hallván a kísértetek lármáját, nem mernénk közülük lemenni.

- De ha nem bírom a lábaimat.

- Mondok valamit. Üljön fel a tisztelendő úr az én hátamra, vegye kezébe a szentségeket, majd én viszem a lámpást.

Ezen ajánlat elől nem lehetett kitérni.

A pap az Istennek ajánlotta lelkét, megkeményíté szívét, s elszánta magát, hogy megvívja hát az alvilági harcot a hit szent fegyvereivel.

- Ne költenénk fel még valakit a háznál? Mindenkit. És processióval mennénk ellenségeink ellen.

- Dejsz ez a sok félénk leánycseléd ki nem bújik a dunnája alól, ha azt mondjuk neki, hogy kísértetek járnak, ezért az egész kastélyért. A férficseléd meg nem jöhet be a majorból, mert minden ajtó be van zárva.

Mahók úrnak el kellett magát szánni, hogy segítő felével egyedül induljon meg a kemény ütközetbe.

- Jerünk tehát!

Mihály gazda leguggolt a pap előtt, s felvette nagybecsű terhét nyakába.

- De el ne ejtsen kend! - inté őt a lelkész úr, mikor már rajta ült, mint Anchises Aeneáson.

- Ne tessék félni. Nem roppant még meg az én derekam.

Azzal kezébe vette Mihály gazda a lámpást, a papnak kezébe adta a szent szertartási eszközöket, s megindult vele kifelé.

Az előtornácba érve, úgy érzé Mahók úr, hogy ott még hidegebb van, mint a növényházban volt. Azaz egy kis homályos szövétnek, amit Mihály mester tartott a kezében, nem világította meg a hosszú folyosót, csak éppen a legközelebb eső falakat, amik mellett elhaladtak, s amiken végig nagy elfeketült rációkban festett páncélos vitézek avult képei jöttek és tűntek el kétfelől: a bondavári hős vezérek hadnagyai és alvezérei, kik bandériumaikat vezették egykoron törökre, velencésre és kurucra. Azok is integettek a két lelki harcosnak, hogy csak menjenek, majd megtalálják őket együtt odalenn uraik széktámlája mögött.

A folyosó közepén következett a lejárát a kastély föld alatti részeibe. Az egy vasajtóval volt elzárva. Tisztelendő úrnak csak az ajtónál jutott eszébe, hogy hisz az ajtónak kulcsa is van, s azt ő a növényházban feledte. Tehát oda vissza kellett lovagolni. A növényház ajtajában Mihály gazda azon észrevételt kockáztatá, hogy egy valami kemény tárgy nagyon ütögeti az ő testi oldalbordáit, vajon nem a kérdéses kulcs az a tisztelendő úr reverendája zsebében? Mahók úr odanyúlt, s valóban úgy tapasztalá, hogy a keresett kulcs ott van nála. Tehát harmadszor is végig kellett tenni a vesszőfutást az őskori harcosok fenyegető arcképsorozata között a lépcsőátdörögig.

A kulcs nyikorogva fordult el zárában, s a gádorba lépőket azonnal megüté valami nehéz, dohos szag, minő a ritkán szellőztetett föld alatti helyiségekben szokott lenni.

- Az ajtót hagyjuk magunk után nyitva - monda a plébános, gondolva a netaláni gyorsított visszatérés esélyeire.

Azzal megkezdődött az alászállás a lépcsőkön.

Tisztelendő úr minden lépcsőfoknál jobban kezdé észrevenni, hogy a paripája még jobban fél, mint maga; annál fogva még jobban megragadá baljával annak gallérját, s lábszáraival erősebben átszorítá a nyakát.

- Jajaj, tisztelendő atyám, ne szorítson a térdeivel, mert megfulladok!

Huh, mi volt ez? Egy fekete tárgy suhant el fejeik fölött.

Egy denevér! A kísértetek előpostája!

- Mindjárt odaérünk! - biztatá lovasát Mihály gazda, és fogai vacogtak bele.

Amíg a csigalépcsőn aláhaladtak, a föld alatti zaj kevésbé hallatszott, hanem amint a pincefolyosóra leértek, ismét előtört az teljes alvilági borzasztóságában.

A pincefolyosó hosszú volt, s egyik szárnya a lépcsőzettől balra a pincékhez vezetett, a másik a kriptákhoz. Átellenben a lépcsőlejárattal pedig volt egy keresztfolyosó, mely a szabadba kivezetett, nyolc lépcsőnyi felhágással egy áttört művi rácsajtóval záródva, melyen keresztül a folyosót szabadon járta a külső lég.

- Huh! Szinte elfűtta a lámpásunkat a légvonat! - jegyzé meg a tisztelendő úr.

Légvonat? Jó lett volna, ha csak légvonat lett volna; de amint Mihály gazda három lépést tett előre a kriptajtó felé, mindjárt kitűnt, hogy minő dolgok várnak ott reájuk.

A folyosó túlsó végén lobogott valami kékes láng, hasonlatos azokhoz a lángokhoz, amik szent György éjszakáján felvetik magukat a földből, ott, ahol a kincs van elásva, midőn „*tisztul a pénz*”.

A kékes láng előtt pedig ott állt, vagy ült, vagy guggolt, vagy mit csinált egy törpe fehér alak. Alig volt három lábnyi magas; de nagy idomtalan feje volt.

Amint a törpe rém észrevette a közeledőket, egyszerre magasra lobogott fel a kékes láng, most már sápadt halotti fényt árasztva el az egész folyosón, s a fény mellett a törpe alak elkezdett lassanként felnyúlni, elébb hat láb, aztán nyolc láb, végre két öles magasra! Még hosszabb árnyékát a fellobogó szürke láng, mint fekete kígyót táncoltatá végig a folyosó márványpadlatán, míg az emelkedő fő kísértetes bikabömböléssel veré fel a boltozat visszhangját.

De Mihály gazdának sem kellett több. Megfordult terhével együtt, s elkezdett inálni visszafelé. Egy fatális magános lépcső volt a pincefolyosó közepett, amit nem vett észre, abban elbukott, jó, hogy el nem harapta a nyelvét, s végigesett a rajta ülővel együtt a kövezeten. Estében a lámpást is összetörte; az kialudt, sötétben maradtak, s azzal egymás hegyin-hátán iramodtak, ki merre látott. Azaz, hogy látni nem lehetett semmit, mert egyszerre pokoli sötét lett; hanem csak tapogatózni. A lépcsőfeljárást a világ minden tudományával sem bírták többé megtalálni, hanem ahelyett rábukkantak a keresztfolyosóra, melynek rácsajtáján keresztül a holdvilág sütött be nyájasan. Arra menekülnének. De azt az utat meg a rácsajtó zárja el! Hogyan, hogyan nem, a rácsajtót Mihály gazda csak felnyitotta, s azzal ki a szabadba!

A szuterin rácsajtaja a kertbe vezetett, a kertajtó ki a mezőre; így történt, hogy az ördögűző férfiak a legnagyobb sebességgel iramodának bogáncsos tarlókon, iglicés bozótokon keresztül. Nem fájt már a papnak a lába! De úgy kígyógyult a köszvényből, hogy versenyt bírt futni az ösztövérek sekrestyével, s három másodperccel hamarabb ágyában volt, mint a sekrestyés, kinek szavát nem bírta venni a felesége három nap.

Mahók úr nagy szorongások közt ment fel másnap a grófi várba.

Becsületes, egyszerű ember volt, ki inkább hitt az ördögökben, mint a rossz emberekben, s amit szemeivel látott, azt kételyével nem fürkészté egész a tilos homályok mélyéig. Hitte már világosan, hogy itt elkárhozott lelkek járnak, s éjféli lakomáikon csirkesarkantyúkat tördelnek: „Ki hamarabb férjhez megy?”

A grófnőt azonban szokatlanul jó kedvében találta. Nyájas, izgékony volt, nevetett, exaltáltan fogadta az érkezőt; mely kedély túlsapongások nem voltak meglepők Mahók úrra nézve; megszokta már, hogy a grófnőt egyik nap nagyon rosszkedvűnek, a másik nap túl kedélyesnek találja.

- Itt virrasztottam az éjjel - szólt a pap, egyenesen rátérve a dolog velejére.

- Óh, hála, ezer köszönet érte, tisztelendő atyám. Önnek pusztá jelenléte száműzte a kastély rémeit. Ez éjjel nem volt semmi zaj odalenn.

- Nem volt semmi zaj odalenn? - kérde bámultában felemelkedve székéről a lelkész. - Az éjjel nem hallott a grófnő semmit?

- Bibliai csend és árkádiai béke volt a háznál, fenn és alant.

- No márpedig én nem álmodtam, s hacsak kék foltok és könyökről lehorzsolt helyek kellenek, olyan tanúbizonyságaim nekem is vannak, nem számítva az élő sekrestyést, kit most is lel még bele a hideg, hogy soha olyan istencsúfoló pokoli láрма sehol nem hallatszott, mint az éjjel a kastély kriptájában, ahova én személyesen le is szálltam, s találkoztam magával a gonosszal, a küzdelemben gyarló sekrestyésem által megháborítottam; s ezúttal csak azt jöttem a grófnőnek kijelenteni, hogy az én tudományomnak vége. Ez a kastély el van átkozva. S én a grófnőnek nem tanácsolhatok egyebet, minthogy minél előbb hagyja el ezt a helyet, költözzék a városba, hová nem fognak a rémek utánamenni.

A grófnő bal keze középujjának hegyét mellére nyomva, büszke felmagasztaltsággal szólt:

- Én elhagyjam e kastélyt azért, mert őseim szellemei éjente feltámadnak benne? Ah, akkor rosszul ismer ön engemet! Eggyel több erős ok, hogy ittmaradjak. Egy olyan házban, hol ősapáimmal, őshölgyrokonaimmal találkozom, kik engem ismernek, megszólítanak, meglátogatni méltóztatnak, magukhoz meghívni kegyeskednek. Sőt inkább ez előttem a legfőbb ingere a bondavári lakásnak. Ez ősréme jelenléte a pretium affectionis, mely e vár becsét megszázsorozza.

Mahók úrnak erre az a válasz lebegett nyelvén, hogy: „No, ha a grófnő ittmarad, akkor én nem maradok, keressen magának más gyóntatót!” Hanem erről más jutott eszébe. Ad vocem gyóntató!

- De mondja meg nekem a grófnő, hogy amíg ön oly benső összeköttetésben áll ama bizonyos rémekkel, hogyan lehet az, hogy a grófnő éppen a múlt éjjeli *ördögszombat* zajából semmit sem hallott?

E kérdésre a grófnő fehér arcán két kerek piros folt jelent meg, s szemeit zavarodottan süté le.

A pap pedig folyvást élesen szögezte tekintetével, nem lehetett előle menekülni. A hölgy lassan térdre roskadt előtte, s kezével mellére dobbanva, susogá:

- Pater, peccavi! Van egy dolog, amit önnek nem gyóntam meg soha. És ami oly régen nyomja lelkemet.

- Mi lehet az?

- Óh, félek!

- Ne félj, leányom! - szól a pap malasztal -, Isten megbocsát.

- Azt elhiszem. De attól tartok, hogy ön, hogy ön kinevet.

- Ah! - A pap egészen hátrahőkölt székében erre a furcsa nyilatkozatra.

A grófnő felemelkedett térdéről, s írószekrényéhez sietett. Annak egy rejtektírókját felnyitva, elővett egy albumot. Pompás kötés volt, elefántcsonttáblával és zománcolt aranykapcsokkal és foglaltánnal.

- Tekintse ön végig ez albumot.

A pap kinyitá a kapcsokat, feltárta a táblát, s látott azután egy szokott fotográfgyűjteményt arcképekből, amelyet akárhányat látni a hölgybudoárok asztalain.

A lelkész ki nem bírta találni, mi bámulnivalója legyen neki mindezekben az arcképeken. Hiszen derék, híres emberek vannak ott, nagy államférfiak, zenészek, költők, színészek, akiket érdekes dolog megismerni; és egyetlen egy botránygerjesztő alak nincsen közöttük. Hanem azt az egy megjegyzést mégis tehettem magában, hogy valamennyi arckép van az albumban, mind simára borotvált arc. Egynéhány ismerősre is talált közöttük, Liszt Ferenc, Lendvay, Reményi, Vadnay Károly, Szerdahelyi több külföldi celebritások között, kik sem bajuszt, sem szakállt nem viselnek.

És még egyet tapasztalt: azt, hogy némely lapon a betett kép helyett az üres foglalatba egy fekete fátoldarab volt alkalmazva. Ez már kissé gondolkodóba ejtő körülmény.

- Ez bizony igen érdekes gyűjtemény! - szólt a pap, végigforgatva az albumot -, de hát mi jelentősége legyen mindennek voltaképpen?

- Gyónom - szólt a grófnő a lelkész fülébe sűgva. - Ez az album az én bolondságaimnak és bűneimnek tárháza. Egy bécsi műárosnak rendelete van tőlem, valahol csak egy sima arcú férfi fényképe megjelen, azt nekem azonnal megküldeni. Én ezekben keresem az én ideáomat. Hosszú évek óta keresem. Néha azután azt hiszem, hogy megtaláltam. Egy megragadja lelkemet. Övé leszek. Azt elnevezem jegyesemnek. Elém helyezem és órákig elábrándozom fölöle. Azt hiszem, hogy beszélek vele. Mondunk egymásnak csodaszép dolgokat, boldog hízelgéseket, s ez ámitó képzelettől csaló boldogság mámora lepi el szívemet. Bolondság ez; de nekem valami azt sűgja ezen felül, hogy bűn is. Nem voltam képes eddig elhatározni magamat, hogy meggyónjam-e ezt, mint bűnt, vagy elhallgassam, mint bolondságot? Mi az ön nézete, atyám?

Mahók úr meg volt akadva. A Biblia a Tízparancsolat magyarázatánál beszél ugyan valamit a „szemmel való vétkezésről”, hanem a fotográfíákról egy szóval sem emlékezik. Ezt a zsinatnak kellene elhatározni.

- Mondjad leányom tovább! - A grófnő tovább gyónt.

- És midőn egy-egy ily kiválasztott arckép előtt sokáig ábrándozom, ezáltal kényszerítem azt, hogy megjelenjék előttem álmaimban. Mint égi tünemény szokott előttem az ábrándozott alak megjeleni, s járunk egymással karöltve, túlvilági fénytől elárasztott mezőkön, virányokon, hol minden falevél átlátszó árnyékot vet, s hol az ember fiatal és boldog.

A gyónó sírt.

- Nem véték ez?

Mahók úr fellélegzett. Megtalálta már a ritka bűneset nevét.

- Sőt igenis. Ez varázslat.

De mi bűnhődést találjon ki erre?

- Én is úgy hiszem - sietett rámondani a grófnő -, s a bűbajos víziókért azzal szoktam vezekelni, hogy az álmomban megjelent arcképét a kandallóban elégetem, s helyét egy fátoldalarral borítom be.

Tehát innen azok az üres fülkék az albumban!

Mahók úr a penitencia nemét is igen jól választottnak találta. Égő áldozat! Az írásban ugyan „gödölye” van rendelve; de a fotográfia is megjárja. Theudelinda folytatá:

- E víziók alatt mély álomom szokott lenni; lelkem nem jár a földön többé, égben vagyok, semmi földi érzés nem köt ide; szellemmé váltam. Azért nem hallok semmi zajt, mely ide alant történik, bárminő legyen is az.

- Tehát ez éjjel is azért nem hallád e kísértetes zajt, mert ily álomélet másvilágában jártál.

- Confiteor - susogá a hölgy, arcát lehajtva.

„No ez szép kis kastély! - gondolá magában Mahók úr. - Az ősök haláluk után feljárnak misézni és dorbézolni, az unokájuk meg életében fellátogat a mennyországba. Utoljára is azt tehetik, amit jónak látnak, mert grófok. Szegény embernek ily extravaganciák nem jutnának eszébe. Hanem hát mit csináljon velük egy jámbor falusi pap, akinek a szűrös emberek csak hétköznapi vétkeket szoktak meggyónni. Ebben a komplikált ügyben nem bánta volna, ha erősebb zseni tesz helyette igazságot; mert a grófnőnek sem kísértő, sem elcsábító szellemeivel nem tud mit csinálni. Amazok már megkergették, emezeket pedig nem éri utol! Legjobb lesz ráhagyni a dolgot.”

- Leányom. A vezeklés, melyet magadra mértél a varázslattal határos víziókért, igen helyes és jól sugalmazott. Elégetted-e már a legutóbb megjelent varázsalak fényképét is?

- Nem - felelte a grófnő.

- És miért nem? - kérdezé a pap szigorúan; kapva rajta, hogy mégiscsak találhatja valami vétekben a bűnbánót, ami érdemes az abszolúcióra.

- Lehetetlen azt a képet tűzbe vetni.

- És miért lehetetlen?

A grófnő válasz helyett az albumnak egy rejtekét nyitá fel, s megmutatá, ami a rejtek alatt volt.

- Ah! - kiálta fel a pap, az eléje tárt képet meglátva, melyre rögtön ráismert.

Ez Sámuel apát, egy névtelen, vagyis inkább soknevű rendnek főnöke.

- Bizományosomnak az a rendelet van adva - szólt a grófnő -, hogy mindenféle sima arcú deli férfi fényképét megküldje, ő tudtán kívül követte el a vétket, hogy egy felszentelt egyházi személyt is megküldött. A bűn az enyém.

- És álmodban ezzel is jártál karonfogva a paradicsomi tájakon?

- Mea culpa!... - nyögé a grófnő, mellére téve ökleit.

A papnak egy mentő gondolata támadt.

- Úgy az ég sugallta azt, hogy e képet is a tűzbe ne vedd, miként a többit; mert azáltal lelted meg lelki betegségednek orvosságát. E képnek hozzád tévedése a gondviselés munkája; mert íme a hiú világi ábrándok után meglelted azt az igazi ideált, akinek vezetése alatt e világon is üdvöt találhatsz, s kinek magasztos jelleme, felszentelt homloka távol űzi a földi érzelmek minden salakját szívedből, s a megtisztult kegyesség boldog régióiba, nem álmokképpen többé,

de valóban átvezetni képes, és aki elég lelki hatalommal bír várad mindennemű rémeit elűzni innen, legyenek azok kísértők avagy csábítók, mert mindnyájan egy helyről erednek.

Az ördögűző

Mahók úr unszolására rászánta magát a grófnő, hogy felhatalmazást adjon lelkiorvosának olyan intézkedéseket tenni, aminőket akar. A lelkész még aznap meghívta Sámuel apátot, ki éppen akkor Pesten tartózkodott.

Sámuel apát nagyhírű férfi volt, azon papok közül való, akiket szabadgondolkodásúaknak hívnak. Barátságos viszonyban élt a szabadelvű kitűnőségekkel, s az ellenzéki irányzatú vezércikkek elé jegyzett nagy (S.) betűről tudták a beavatottak, hogy ezek az ő tollából kerülnek. Társaságban kedélyes volt és szellemdús, a vidám hangulatot nem rontotta meg. A tudományos körökben is fényeskedett, felolvasásait az elit látogatta, mik felületesek voltak ugyan, de mindig sok szellemmel alkotva. S mindezek felett az ultramontán lapok is fáradhatatlanul szidták. Sőt egyszer a rendőrség is házmotozást tartott nála, maga sem tudja, mi után? Mindezek igen kedvező hírben tarták fenn Sámuel apát úr nevét, kinek, midőn arcképe is megjelent valamely képes újságban, teljesen meg volt számára nyerve a közvélemény, oly deli alak tűnt fel benne; magas, szabad homlokkal, férfias, kifejezésteljes vonásokkal, erős szemöldökkel és merész szemekkel; csupán az az egy vonás árulta el arcán hivatását, mely minden papot jellemez: a szájszegletek sajátos behúzása, mely bizonyos kegyteljességet kölcsönöz az arcnak s egyúttal az arcizmokra állandó grácia kifejezését erőlteti, úgy, hogy e malasztteljes szájszéthúzással úgy tűnnek fel, mint érett korú amourettek. A többire nézve nem látszott rajta semmi papos. Kifejlett természetének idomai éppen egy gladiátornak illettek volna oda.

Általában hírhedett volt országszerte, mint szabadelvű pap, ki a hatalommal szemben is meg meri mondani az igazat.

Ezért nagy respektussal viseltetett iránta tisztelendő Mahók úr. Ő, mint afféle szegény falusi plébános, nem sokat tehetett a hazáért, legfeljebb hogy egyszer, „akkor!” egy honvéd zászlóaljjal együtt járt valami húsz csatában, s prédikált nekik abban az időben hazaszeretetről, amiért el is ítéltetett egy kicsit halálra, azután megkegyelmeztetett tíz esztendőre nehéz vasban, leült belőle ötöt, a vastól most is sebes a lába; hanem mindezek olyan csekélységek, hogy Mahók úr szégyell velük dicsekedni egy olyan nagy férfiú érdemeivel összemérve, minő Sámuel apát, ki nevének kezdőbetűjét merészen kitéve, bátorkodik szabadelvű cikkeket írni a hírlapba! Most! Hayнауval, a muszkával bajoskodni, ágyú torkába nézni, akasztófa alatt állani, az mind tréfa; de most! most! a rettenetes policiával kikötni, az a valami!

Mahók úr tehát végtelen sokat tartott Sámuel apát magas tehetségei felől, míg jómaga bizony nagyon ellágyultnak érzé már hajdani erélyét. Hja bizony, tizenöt év szép idő! Kivált mikor öt belőle kettős kapitulációba megy.

Néhány nap múlva megérkezett a meghívott vendég Mahók úr parókiájára. A plébános tudatá vele a grófnő körülményeiről mindazt, amit a gyónási titok megsértése nélkül el lehetett mondania. A kísértetekkel való esetet is elmesélte neki. Abba már saját élménye is vegyült.

Sámuel úr szuverén nevetéssel fogadta ez elbeszélést.

- Hiszen engem tessék kinevetni; hanem a grófnőt, kérem, ne gúnyolja ki nagyságod, mert az nagyon sokat tart a kísérteteire - mondá szerény meghunyászkodással a plébános.

Az apát úr leírta magának körülményesen a kastély fekvését, a szobák és lépcsők egymásba nyílását, s különösen kikérdezett a plébánostól minden körülményt apróra abból a jelenetből, ahol a sekrestyével a föld alatti rácsajtón kimenekültek.

A grófnő hintaja a szokott órában lejött érettkük a kastélyból, mely kissé távol esett a falutól, s felszállítá a becses vendégeket.

A grófnőnél igen természetes dolog volt, hogy Sámuel apát meglátása percében zokogó görcsöt kapjon, mely görcs makacsul nem múlt el addig, amíg az apát kezével nem érintette a grófnő homlokát. Bevett szokás szerint Emerencia kisasszonyt szintén utolérte a zokogó görcs, melyet a szimmetria kedvéért Mahók úrnak kellett volna elmulasztani, de biz az nem törődött vele nagyon, hanem hagyta a görcsöt görcsnek lenni, míg magától el nem múlt.

Csak e roham után ocsúdott azon nyilatkozattételre a grófnő, hogy az ég küldte e napon ide az apát urat!

Az apát úr az ebéd alatt, mely lucullusi gazdagságú volt, egészen prózai körülmények felől tudakozódott, a cselédség számáról, a leányok hozzávetőleges életkoráról, a pincekezelésről, a borok szüretelési idejéről, s többet foglalkozott Emerencia kisasszonnyal, mint a grófnővel. Kérdezte a kisasszonytól, hogy szabad-e a poharába bort tölteni, s csodálkozva hallá annak tiltakozását, hogy sohasem iszik bort, még tenyerével is letakarta a poharát. Azt is meg akarta tudni, hogy nem jegygyűrű-e az az ujján, mire a kisasszony szemérmesen elpirulva szabadkozott, hogy még csak gondolatában sem foglalt férfi helyet soha.

Ebéd végeztével Mahók úr künymaradt az étteremben Emerencia kisasszonyt mulattatni, ami abból állt, hogy leült a kandalló mellé egy karszékbe, s két kezét domború termetén imára kulcsolva, szemeit lehunyá és édesdeden szundikálván, remekül tudta magát álmában tettetni, mintha arra hallgatna, amit Emerencia kisasszony beszél.

Az apát úr pedig a grófnővel annak belső szobájába vonult.

A grófnő remegve várta, mi ítéletet hoz a főtekintély a kísértet-pörben.

- Elmondta önnek gyóntatóatyám a kastély rémtitkát?

- Megtudtam tőle, amennyit ő tudott.

- S mi véleménye van e celebris ügyről szent Ágostonnak, s az egyházi tekintélyeknek?

- Az én egyéni véleményem az, hogy itt közönséges emberi csíny működik.

- Emberi csíny? - kérdé a grófnő elszörnyedve. - Az én vízióim?

- Pszichiátriai összefüggésben vannak e csínnyel. A grófnő egy részét hallja, más részét álmodja a történetnek. Az eleje az érzékek felfogása, a kifejlődés pedig hallucináció, idioszinkrazia. Látható szellemek nincsenek, mert aki nem anyag, annak alakja nincs. Aki egyszer meghalt, az többé mozgásra nem képes, mert organizmusa szétbomlott.

A grófnő kedvetlenül rázta fejét. Egy magas állású egyházi úrtól nem ilyen magyarázatot várt. Ha csak ennyit akart volna megtudni, ahhoz nem hivatott volna apát urat.

Sámuel apát olvasta szavai hatását a grófnő arcán, és sietett a gyökeres orvoslással.

- Grófnő. Én ismerem önnek kételyeit és erős hitét abban, amit látni és hallani vél. Ön azt hiszi, hogy számtalanszor leszállt már az elbűvölt sírboltba, hol ősei összegyülekeznek.

- A múlt éjjel nagyon zajosak voltak, s megígérték, hogy ma ismét összejönnek és magukhoz várnak.

- S ön megígérte, hogy ismét közjük fog menni?

- Nappal borzadok tőle, de éjjel oly különös erővel vonz valami, hogy odamenjek; leküzdöm félelmemet és nem tudok maradni.

- Jó. Tehát ma éjjel én együtt fogok önnel menni a kriptába.

A grófnő arcán e szóra ismét megjelentek azok a tűzrózsák. Az élő arckép! Vele együtt leszállni! Hová? Talán a pokolba? De néhány perc múlva visszanyerte önuralmát, s kétkedve kérdezé:

- Hogyan lehetne az? Az egész cselédséget beavassam a legmélyebb titkaimba?

Az apát úr átértette a kérdést minden consecrariumaival.

- Nem szükséges, sőt azoknak éppen nem szabad efelől semmit tudniok. Az egész háznál egy lélek se gyanítsa szándékomat kettőnkön kívül.

A grófnő zavarodottan tekint rá. Ez esetben mulhatatlanul szükséges volna, hogy az apát úr egész éjjel a grófnő szobáiban maradjon, vele egyedül.

Az apát úr ezt a gondolatot olvasta Theudelinda arcán.

- És most eltávozom a plébánossal - folytatá -, s nem jövök vissza, csak éppen a kitűzött órára, éjfélkor, s akkor jelentkezni fogok a grófnő ajtaján.

A grófnő hitetlenül rázta fejét.

- Hogyan lehetne az? Gondolja meg, hogy télen este hét órán túl kastélyomnak minden ajtaja zárva van, s önnök belső szobáig nem kevesebb, mint hét bezárt ajtón kellene észrevétlenül áthatolni. Először is jön a várkapu. Azt a kapusnő, egy ritkán alvó éltel asszony őrzi, azonkívül két óriási szelindek, valóságos véreb jár ki két oldalfülkéből éjszakára, hosszúra eresztett láncon. Akkor jön a korridorajtó, mely két kulcsra záródik, egyik van a kulcsárnőnél, másik a hetesnőnél, azt nem lehet kinyitítani anélkül, hogy mind a kettőt fel ne költse. A harmadik a lépcsőajtó; annak a szakácsnénál van a kulcsa, aki oly mélyen alszik, hogy mire azt feldörömböli álmából valaki, már az egész házat felköltötte. A negyedik a zárt folyosó rácsa, azt a szobaleány nyitná fel, de aki annyira félénk, hogy éjjel a szomszéd szobába sem mer átmenni egyedül. Az ötödik ajtó a komornám szobájáé. Az egy szemérmes hajadon, ki férfi szavára, habár egy szent, egy próféta legyen is az, éjjel ajtót nem nyit. A hatodik ajtó Emerencia kisasszony, a társalgónő szobájáé, ki görcsöket kap és elájul, ha éjszaka valaki a kilincset meg találja zörrenteni. A hetedik ajtó végre saját ruhásszobámé, mely csak egy általam kezelt gépezet által nyílik fel. Tehát hogyan jöhetne ide főtisztelendőséged éjfélnél, észrevétlenül?

- Engedjen nekem egy kérdést tenni a grófnő. Miután a grófnő innen a legbelső szobájából annyiszor járt le éjente a sírboltba, hogyan tehette azt saját maga annyi zárt ajtón keresztül?

A grófnő arcán diadalmosoly ragyogott; a babonahívó a bölcs csapását győztesen bírta visszaadni.

- Óh, oda én nem azon az úton járok. Hálósobámból egy rejtett lépcső vezet alá előbb a könyvtárba, onnan ismét le a sírbolt kápolnájába. Én a családi lépcsőn szoktam odajárni.

Erre igen természetes ötlet talált volna lenni az apát úr részéről, ha felajánlja, hogy tehát majd ő elrejtőzik a könyvtárban, s ha a grófnő rábízta a rejteklépcső kulcsát, közvetlen közelében találndja magát. Csakhogy a grófnő jellemét ismerve, az ilyen expediens felemlítése által oly érzékenyen meg lett volna sértve uralgó prűderiája, hogy képes leendett az ajánlattevővel rögtön félbeszakítani minden további értekezést. Közönséges emberi (s tehát asszonyi) felfogás útján nem lehetett őt megközelíteni.

Az apát úr tudta azt jól.

- Grófnő, én maradok amellet, amit mondtam. Ma éjjel, a csillagászati nap középpórájában, itt fogok kocogtatni ezen az ajtón.

A grófnő ideges borzadással rázta meg vállait.

- Vagy azt hiszi ön - folytatá az apát -, hogy vannak föld feletti lények, amik a természet szabályait megcáfoló hatalommal bírnak, s zárt ajtókon keresztül járnak; egyik emberre nézve láthatók, másokra nézve láthatatlanok; e törvény szerint én is bírhatok ugyanazon emberentúli hatalommal. Vagy pedig nem hiszi ön, hogy én, mint földből alkotott ember, mást tehessek, mint amit a természet örök szabályai megengednek, azon esetben minden rendkívüliségnek meg fogja ön találni természetszerű magyarázatát. A bűvészet mai világban nem boszorkányság, Boscót és Galuchet-t nem égetjük meg a máglyán többé. Tehát vagy tartson ön Boscónak, vagy higgyen Paracelsusnak, én ismétlem fogadásomat. Amely órában a kastély rémei orgiáikhoz kezdenek, én itt fogok zörgetni a grófnő ajtaján e szóval: „In nomine Domini, aperiantur portae fidelium!” Az Úr nevében nyílnak meg a hívek ajtajai. De senki ne tudjon erről kettőnkön kívül. Addig is Isten malasztja legyen önnel grófnő.

Theudelinda el volt ámulva, meg volt bűvölve e rendkívüli ember biztos fellépésétől. Olyan magasból beszélt le hozzá, hogy szinte szentségsértésnek tartotta szavaiban kételkedni. És mégis lehetetlenségeket mondott! Hogyan történhetnék meg az? Csakugyan föld feletti hatalmú lény volna?

A grófnő látta ablakából, midőn a hintó a két pappal elhagyta a várlakot. Az apát úr benn ült, s még kezével üdvözlést intett az ablak felé, melyben meglátta a grófnőt. Azután ottmaradt a grófnő az ablaknál, míg visszatért a hintó üresen.

A kocsisnő dicsekedve mutogatta az oldalzsebéből kivett borravalót. Egy új ezüst forintos volt az. Az összefutott leánycelédség kézről kézre adva bámulta azt sorba. Csoda volt az! Magyarország tizenötmillió lakosából tizennégymillió-ötszázezer nem látott soha ezüst forintost.

Ez aztán a pap! Nem az a másik, aki papirosba takart négykrajcárosokat szokott osztogatni, vasárnaponként, borravalóképpen.

A grófnőnek hosszúak voltak a percek az est közelegetéig. Nyugtalanul járt minden szobáján végig. Törte rajta a lelkét, minő úton, minő résen repülhetne be ide valaki, aki nem lélek? És azután, amint a hét órát ütötte, maga felügyelt rá, hogy lakosztályának minden ajtaja rendesen be legyen zárva, csak azután tért magánszobáiba vissza.

Ott elővette a florenci művész terveit, amikben e várlak építészeti rajzai voltak. Nem először vizsgálta ő azokat. Midőn e várkastélyt atyjától megkapta, hosszasan keresztütanulmányozta a kastély tervrajzát. Az háromszor oly nagy volt, mint amekkorát ő elfoglalni szándékozott belőle lakásul, tehát ki kellett választania, hogy melyik lakosztályba költözzék. A középosztályban roppant termek voltak, gyűlések, nagy lakomák termei, fegyvertárak, képek, régiségek múzeumai. Az nem volt lakályos.

Abból is vezetett ki egy föld alatti folyosóhoz egy rejtett csigalépcső; tán arra a célra szánva, hogy ha egyszer a török megszállja a várat, az őrség észrevétlenül kimenekülhessen; hanem annak a lépcsőit felszedette még nagyatyja, mint egészen szükségteleneket, s a kijáratot betömte; ott nem jöhet fel senki. A szemközti bal szárny az élvezetek után hajhászó ősök kedvenc tanyája volt, annak már voltak rejtekei, titkos fülkéi, sejtetlen átjáratok egy vastag fal üregén végig egyik szobából és emeletből a másikba; leskelődő szegletek, képek mögé dugott ajtók, kandallók hallgatózó üregei. Mindezeket részletesen felfedezte az építész terve.

Theudelinda szüzi borzalommal sejté, hogy e titokkal teljes lakosztály nem felel meg az ő magas eszmejárásának. Azért választá azt a szárnyát a várkastélynak, mely a legegyszerűbb építészeti alakítás volt; fenn egyszerű, egymásba nyíló lakszobák, földszint a könyvtár, és alant a kriptá. Ennek a szárnyaknak a hű terv nyomán semmi egyéb rejteke nem volt az imént említett titkos lépcsőzetnél, mely kegyes célokból csupán a könyvtárba s a sírbolti kápolnába vezetett.

E kastélyban gondoskodva volt a várurak egész biotikai metamorfózisáról. Míg fiatal, bonviván; ha megérett, államférfi; ha megvénült, pietista.

Theudelinda grófnő azonban minden átjáratot befalaztatott, mely e harmadik lakosztályból a középosztályba vezet, s így onnan semmi közlekedés az ő folyosóival nem lehet. Kijárat csak az udvar felől van.

Tehát az ő lakosztályában sem rejtett folyosók, sem elforduló szobrok, sem gépsüllyesztők, sem álcázott kandallók, sem felnyíló padmalyok, sem kétfelé váló üres oszlopok, sem kiemelkedő márványkockák nincsenek, ellenben minden ablakon és kürtőn erős vasrács van. Ide emberi fortéllyal bejutni nem lehet.

Csak egyetlen egy eset volt feltehető, az is csak a természetten, de nem a lélektan szabályai szerint.

Ez az eset, ha az apát úr az összes várbeli cselédséggel egyetértene. Ennek a lehetőségéhez ugyan nem enged közelférni az apát úr magas jelleme; de az idő is rövid hozzá, hogy azalatt, míg egy kastély szobáin végigmegy, minden vele szemközt jövő teremtetést megvesztegessen, kivált olyan tanú jelenlétében, aminő Mahók plébános úr. Vagy annak is egyet kellene vele érteni.

Ez pedig lehetetlen.

És elvégre, mi szüksége volna az apát úrnak e rejtélyes alakoskodásra, ha alakoskodás akarna lenni.

Theudelinda korán feküdni küldé cselédeit; Emerencia kisasszony előtt féloldali főfájásról panaszkodott, mire Emerencia kisasszonynak rögtön a másik féloldalon fájdukt meg a feje, s midőn a grófnő aludni ment, a társalkodónő egész fejét bebugyolálta melegített bodzavirágos vánkoscákkal, és nyögött halálosan.

A grófnő bezárkózott hálósobájába, s azután számlálta a lefolyó perceket. Pasziánsz játékhoz fogott, de az egyszer sem jött ki; bizonyosan nem volt figyelme hozzá. Elővette Doré pompás metszvényekkel kiadott bibliáját (az Approbata szerint), s a metszvényeket nézegette benne; megszámálta, hány nő-, hány férfialak van e kétszázharminc nagy műlapon. Azután azt, hogy hány ló, hány teve van benne. Hány emberölés fordul elő? Azután a szövegével töltötte az időt. Megszámálta, hogy minő magánhangzó van legtöbb egy lapon. Legtöbb volt az „a”, azután az „e”, azután az „o”, azután az „u”, legkevesebb az „i”. Ez a francia szöveg volt. Összehasonlítva azt a magyar szöveggel, úgy találta, hogy abban legtöbb az „e”, azután az „a”, azután az „o”, azután az „i”, végül az „u”, utóbb az „ö” és „ü”.

Ebbe is belefáradt. Zongorájához ült, és sokszor ismételt ábrándművekkel igyekezett lelkét megnyugtanni. Az sem ment. Kezei reszkettek és lankadtan siklottak le a zongoráról. Mikor már a rémóra közeledett, nem tudott másra gondolni, csak a vonzó, kényszerítő látványalakokra. Azoknak rabja, megigézettje volt, s az idő lassú folyása kínoztá, míg a rémzaj bekövetkezett.

Ilyenkor rendesen meglepte a láz ez ismeretlen kísértetvihaj alatt; sietett levetközni, ágya dunnái közé bújt, füleit betakarta, míg a nehéz verejtékes álom elnyomta. Késő reggel aztán, mikor felébredt, azt hitte, hogy ott járt, ahova álmodta magát.

Ma este elővette talizmánját, amiben erőt keresett; az apát úr arcképét. Odahelyezé maga elé olvasóasztalkája támlányára, s elmerengett rajta. Valóban emberfölötti lény volna-e ő, akinek szavára a záruk lehullanak, a kísértetek eloszlanak, a poklok bezárulnak? És mégis lehetetlen arra gondolni, hogy ez teljesüljön.

Mentül tovább haladt az éj, annál nyugtalanabbul dobogott a szíve. Nem a minden éjjeli rémektől dobogott az most, hanem ez új rémtől.

Ha mégis lehetséges volna, hogy ez ember ez órában megzörgesse belső szobája ajtaját. Mi volna akkor ez az ember? Egy bűvész vagy egy szent?

A lassan forduló idő elhozta az éjfél. A toronyóra kondulásai végigrezgettek a hallgató éjben.

Pontosan, amint szoká, az éjfél utolsó órakondulása után rákezdé a föld alatti dana a kísértetes misét.

A grófnő nem arra hallgatott most.

Hanem azt neszelé, nem hallatszik-e a mellékszobákban ajtónyitás, kilincszördülés, kulcsok elfordulása a zárukban, közeledő léptek?

Semmi.

Ajtajához lapult, úgy hallgatott. A szobákban semmi nesz.

Már egy óranegyed is elmúlt éjfél után.

S a föld alatti boszorkányorgia azalatt már áttorzult az áhítatos virginálásból a förtelmes dombérozásba. Úgy üvöltöttek, hörögtek, viháncoltak, nyihorásztak odaalant, mintha a pokol minden ördöge szavát adta volna egymásnak, hogy ma különösen kitesz magáért.

- Nem fog ő eljönni - mondá magában a grófnő, s már minden tagját rázta a hideg. Képtelenség volt azt várnia, hogy ember olyasmit tegyen, amire csak kísértő lélek képes. Alkovenjéhez indult, hogy lefeküdjék.

Abban a percben hangzott a kocogás az ajtaján.

És az ismeretes hang, halk, de szilárd szóval mondá az egyezményes jelszót:

„In nomine Domini aperiantur portae fidelium!”

A grófnő felsikoltott.

Minden lélekerejét összeszedte, hogy eszmélete el ne hagyja.

Ez való! Ez nem álom! Nem hallucináció.

Ő itt van az ajtó előtt.

Előre!

A grófnő az ajtóhoz futott, s felnyitotta azt.

A pillanat hevélye felmagasztalt erőt kölcsönzött lelkének.

Ha rabló, ha varázsló, ha szent az, aki idáig tudott jönni, álljon vele szembe! Az a padló, amelyen az most áll, egy mélység sóhajhídja, egy nyomás a titkos rugó gombjára, s az lehull a sötét mélységbe. A grófnő e rugóra tette a lábát, midőn ajtaját felszakítá.

Ott állt előtte az apát úr. Semmi papi ornátus nem volt rajta, egyszerű térdig érő fekete kabátot viselt és kezeiben semmi szent tárgy, monstrantia, szenteltvízhintő, hanem egy jó rinocéroszbőr-pálca a jobbában, bal kezében egy zárt lámpa.

- Maradjon ön ott állva, ahol most van! - kiálta rá a grófnő parancsoló hangon. - Mielőtt átlépné e küszöböt, mondja meg ön, hogyan jutott idáig, Istennek, embernek vagy ördögnek segítségével?

- Grófnő! - szólt az apát -, nézzen ön végig szobáin. Minden ajtó tárva van. Tárva talált ajtókon jöttem a kastélyba fel. Hogy miként jutottam be az udvarra, azt majd elmondom, ha végeztünk.

- És cselédek? - kérde a grófnő elbámulva -, kik e szobákban alusznak?

- Minden ágy mennyezetének le van bocsátva a függönye; én oda nem néztem. Ha alusznak, az igazak álmát alusszák, amely mély.

- Megfoghatatlan!

A grófnőt elhagyta erélye.

- Kérem, lépjen ön be!

Azzal egy karszékbe roskadt.

A kriptai zaj tetőpontját érte.

- Hallja ön e zsvajt?

- Hallom és értem! Azért jöttem, hogy szembeszálljak vele.

- A hit adott önnek ahhoz fegyvereket?

- Csak egy botot! - szólt az apát szívós pálcáját marokra fogva.

- Nem hallja ön keresztül László ősbátyám ordítását e zsvajon? - kérde a grófnő, megragadva mindkét kezével az apát úr karját. - Nem hallja ön ősnénéim rémséges kacagását?

- Hogy kitől jönnek e hangok, azt mindjárt meg fogjuk tudni - szólt a pap szilárdul és nyugodtan.

- Hogyan? Mit akar ön?

- Odamenni közéjük.

- Oda? Miért?

- Ítéletet tartani fölöttük. Ön azt ígérte, hogy együtt fog velem jönni.

- Én ígértem? - szólt a grófnő, két tenyerét keblére nyomva ijedten.

- Ön kívánta.

- Igaz, igaz! De úgy meg vagyok most zavarodva, hogy eszem nincs helyén. Önnek jelenléte e helyen! S e borzasztó rémjaj odalenn! Én félek!

- Hogyan? Ön, ki máskor egyedül ment le e rémek közé, most velem együtt félne ugyanazt tenni. Nyújtsa kezét.

A grófnő remegve tette lankatag kezét az apát kezébe, s midőn annak férfias szorítását érzé, szokatlan melegség, önbizalom, erély terjengett át erein, megszűnt reszketni, szemei nem kápráztak, szíve nem lüktetett sebesen. A férfi kezétől fölelevenült.

- Jöjjön velem - szólt a pap, korbácsát hóna alá véve, s jobbjával a grófnőt vonva maga után.

- Hol vannak ama lépcsőnek s a többi termeknek a kulcsai, amiken át kell mennünk?

A grófnő érezte, hogy a férfi kezét nem bocsáthatja el. Sem testi, sem lelki ereje nincs hozzá. Rábízta magát. Szárnyai alá bújt. Most már kénytelen követni a legborzasztóbb helyekre is; az alvilágba is.

Némán mutatott az antik rostélyzatú kulcstartóra, hol csomóba kötött kulcsok álltak.

A pap egyenesen kiválasztotta az igazi csomagot. Az sem volt csodatétel. A kulcs tollán rajta volt az ismertető kereszt. Ez a kápolna kulcsa.

A szőnyegajtó felnyílt, s az első lépésnél már tanúskodott valami az apát úr előtt afelől, amit úgy is tudott: egy pókháló szövevénye akadt keresztül az arcán. Nem járt e lépcsőn a grófnő soha.

Hanem a grófnő még nem ocsúdott fel káprázatából. Vannak ideges álomlátók, kik oly elevenen megálmodják a soha nem látott helyeket, hogy mikor egyszer ugyanazokat ébren végigjárják, azt hiszik, hogy már egyszer voltak ottan.

Mikor a grófnő vezetőjével végighaladt a lépcsőkön, azt súgá neki:

- Egy ablak ki van törve odafenn, s azon keresztül úgy süvölt be a szél.

S valóban, amint a csigalépcső kanyarult, ráakadtak egy kis fülke ablakára, mely nappal a lépcső megvilágítására szolgál, s az ki volt törve.

Pedig sohasem látta ő azt. A könyvtárajtóhoz értek.

- Az a legborzasztóbb rám nézve mindig, amíg a könyvtáron végigmegyek - mondá a grófnő. - Mikor a hold a tetőzet üvegnégyszögein keresztülvilágít, s fehér udvarokat rajzol a márványpadozatra, annak a mozaikja mintha titkosírás volna. Egy szögletben, két szekrény között ott áll egy csontváz, üvegfülkében. A bal oldali üvegalmáriumban szent Loyola Ignác halottálarca van viaszból.

Meglehet, hogy kicsiny gyermekkorában valamelyik dajkától hallotta ezt a grófnő.

Úgy volt, ahogy ő mondta. A hold felülről világított le az üvegpadmalyon keresztül; a csontváz ott állt az üvegszekrényben, s a viasz halottálcák sorban feküdtek egy üveglap alatt.

Hanem a grófnő nem járt itten soha. A szoba padlata fedve volt azzal a finom porral, amit „nap-por”-nak neveznek, aminek atomjait látjuk táncolni az ablakunkon besütő napsugárban, s mely évtizedek alatt réteget képez padlón, bútorokon. Lábnyom nem volt abban észrevehető.

Abban a percben, amelyben a grófnő és az apát a könyvtárba beléptek, nem volt a szomszéd kriptá kápolnájában zűrzavaros zaj hallható. A rémek elhallgattak. Hanem a rémnesznek nem volt azért vége. A kápolnaajtón keresztül hallatszott valami orgonaszóféle, minő a preludium szokott lenni a mise előtt. Csakhogy az is oly csúfondáros hang volt, mintha még az orgonának is volnának elkárhozott szellemei, amik gúnyt dudorásznak.

A grófnő fulladozó kebelével támaszkodott a kápolnaajtó küszöbéhez, s kezének görcsös rándulásával tartóztatá vissza az apát urat, hogy ne nyissa még fel az ajtót. Reszketett minden tagja.

Minő rémhangok ezek?

És azután megzendült odabenn a „vesperae”.

Egy hang, mely a misemondó énekkanyarulatait utánozta, rákezdé: „Bacche, ad haustum intende!”*

Más hang hasonló tónusból ráfelelt:

„Et ad potandum festina!”

S következett, mintha szent könyv textusát olvasnák gyorsan:

„Gloria Baccho, et filiae ejus Cerevisiae et Spiritui Vini, sicut erat in Baccho natus, et nunc et semper et per omnia pocula poculorum, Stramen!”

A grófnő jéggé fagyni érezé tagjait; a félelemhez jött a borzadály!

A grófnő értett latinul.

Most az orgonakíséret mellett megszólalt az antifóna:

„Date nobis de Cerevisia vestra; quia sitiunt guttura nostra!”

S rá a Psalmus:

„Dixit frater fratri suo:
Potes ne bibere pocula duo?
Haec duo, tria, et adhuc quinque,
Nec sufficient meae sitiendi lingvae.
Beati sint Bacchus, cum Cerere in uva,
Ut non cruciet nos sitis saeva.
A solis ortu usque ad noctem potabo,
Et nullos nummos curabo.
Nisi quis biberit, ut ruat ter quater,
Non poterit dici noster sincerus frater.
Nos enim subinde tempore matutino,
Solemus bibere more palatino.
A meridie etiam bene facimus,
Ut Baccho grati simus,
Dicimur fratres esse bibaces,
Diu noctuque bibere capaces,
Et ideo, qui vult ad nos venire,
Debet sicut nos generose haurire.
Gloria Baccho.”

A grófnő az elkárhozottaknak azt a kínját érzé, amit kell azoknak érezni, mikor legelőször megtudják, hogy miről beszélnek az ördögök egymás között.

Következett a „Capitulum”.

„Fratres attendite, et sollicitemini, ut ex popina redeuntes omnes amphoras visitetis, et quid in illis invenietis, illico epotetis, ne in vanum veniat vinum, et hoc facite per omnia pocula poculorum. Stramen! Baccho Gratias.”

---

* E mondat s az alább következő latin szöveg magyarul (Jókai fordításában) a regény végén olvasható.

S most egy egész pokolbeli kórus, egész sereg férfi és női ördög zendíté rá a csúfolódó himnusz:

„Bacche, genitor Cereris,
Deus haustum diceris,
De tua clementia
Potum in abundantia,
Et bibemus alacriter
Tuam laudem jugiter
In haustu propagabimus,
Quandocunque potabimus,
Sit tibi Bacche Gloria!”

Most a csengettyűszó hangzott.

És aztán a papi hang áhítatos áldása:

„Bacchus vobiscum!”

Rázendült a kórus:

„Et cum cantharo tuo!”

Folytatá az „oratio”:

„Voremus! Vomipotens Bacche! Qui sodalitatem nostram in tuum honorem erigere constituisti, da, quaesumus, ut eadem sodalitas, ab omni persecutione libera, strenuis potatoribus augeatur. Per omnia pocula poculorum...”

A kórus rázengé: „Stramen!”

A grófnő nem bírta tovább lábain állani, térdre roskadt, s önkívületben tekintte fel a papnak arcára, kinek alakját megvilágítja a felülről besütő holdfény, mintegy glóriát alkotva büszkén fölemelt feje körül.

Az apát úr a kápolna zárába taszítja a kulcsot.

A grófnő eléje tartá kezeit, irtózáttal, borzalommal:

„Ne nyissa ki! Ne tárja fel! Az ott a pokol.”

Az apát úr bátran, büszkén, haraggal mondta:

- „Nec portae inferi!...”

S azzal elfordítja a kulcsot, s feltárta a nehéz vasajtót.

A felnyílt ajtón keresztül egyszerre végig lehetett tekinteni az egész látványt, amit a kápolna és a sírbolt kivilágított ürege nyújtott.

A könyvtárból négy lépcső vezetett le a kápolnába, a kápolna szentélyétől aztán ismét nyolc lépcső le a sírboltba.

A kápolna oltárán mind meg voltak gyűjtva a gyertyák, ez világította meg a sírbolti jelenetet.

De minő jelenetet!

A sírbolt hosszában elnyúló asztal mellett ültek és lakmároztak, de nem a grófnő ősapái és ősnénjei, hanem valamennyi cselédje.

A házába bezárt némbercsoport mulatott a házából kizárt férfihaddal.

Abban a percben, amint az apát felnyitá az ajtót, a torzmise éppen végződött, s az egész cótus egyszerre rákezdé a tivornyadalt utána.

Most már látta a grófnő, hogy micsoda kísérteteket tart kastélyában.

Minden nőcselédjének volt egy férfi udvarlója: a szomszéd major írnokai, majorosai, vadásza.

A félénk szobaleány, ki éjszaka ki nem merne menni a folyosóra, az urasági írnok poharát töltögette, az erényes komorna az ispán hajdújával ölelkezett; a kapusnő, az öreg matróna, ki mindig józan, az asztal tetején táncolt, s egy boroskancsót tartott két kézre fogva, annak dalolt, valamennyi rikácsolt, kurjongott, vihogott és verte az asztalt, mint az öreg dobot. A juhász, a grófnő ösátyja, a kancellár sírkövének tetején ült, lábait átvetve a kereszten, és fújta a dudát. (Ez volt az, ami az orgonát paródiázta a gúnyvesperae alatt.) S a főpap sírlapjára volt felállítva a csapra ütött hordó.

Valamennyi némben a grófnő selyemruháiba volt öltözve, kivéve a kocsisnőt, ki férfiruhát viselvén, szimmetria kedvéért a szeretőjét, a majorkocsist öltöztette fel némben; a nagy, bajszos fickó fején megismerte a grófnő hálófölkötőjét és termetén a csipkés frizírozó köpönyeget, amit naponként használni szokott.

És ami legborzasztóbb volt! Ott látta az asztalfőn elnökölni Emerencia kisasszonyt, egy fiatal diáknak kétségbevonhatatlanul bizalmas közelségében. A kisasszony a grófnő lángszín selyem szalüpjét viselte (a grófnő sovány volt, a kisasszony kövér). És piros volt a bortól és - hallatlan! - kegyetlenül pipázott egy öblös tájképpéből - Emerencia kisasszony!

A férfinép részegen üvöltött, a némbenhad féktelenül sivalkodott, a duda nyegezte a nótáját, a vert asztal puffogott; s a kápolna oltára előtt kiterjesztett karokkal éneklé az álpap az istengúnyoló végáldást: „Bacchus vobiscum!” melyhez teljes erejéből kolompolt egy csengettyűvel a ministráns.

Hát ezek kik voltak?

Az álpap, senki sem volt más, mint maga a sekrestyés, felöltözve plébánosának az ő gondja alá bízott díszöltözetébe, fején egy improvizált infulával. A ministránsa volt maga a harangozó.

A grófnőt hármassal borzalom némítá meg e látványra. Ez a keserű hálátlanság elfacsarta szívét! Ő ezeket a leányokat úgy tartotta, mint saját gyermekeit, ártatlan angyaloknak hitte őket. Vasárnaponként maga orgonázott előttük a vártemplomban, s énekelt velük együtt. Abból az ételből ettek, amiből ő, soha egy pirongató szót nem hallottak tőle. És ők meggyalázzák érte ősei sírboltját, rémítik ideges asszonyukat kísértetjajukkal éjre éjre, míg félőriült álmokórost csinálnak belőle, s ami legnagyobb vétük, viselik az orgiákon asszonyuk ruháit, hogy az a férfi érintéstől megszenteltségtelenített, borral leöntözött, dohányfüsttől átjárt öltönyöket viselje ismét sorban hajadon termetén!

De nagyobb volt e keserűségnél a szentségtörés feletti borzalom. Minő ördögi gondolat: a vallás kegyes szertartásaiból förtelmes bacchanált torzítani: papi ruhát, oltárt, infulát, szentséget megfertőztetni, breviáriumot, litániát, zsoltárt korcsmadalból szerkeszteni. Mekkora „JAJ” ez a botránkozó! Ez a „jaj!”, mint az írás említi, minden emberi fájdalom között a legnagyobb, mert írja nincsen.

És végre a rémület.

Egy csoport ittas férfi, és ugyanannyi bősüzt megéra! A legszörnyűbb vétek forró tettén kapva! Ha ezek észreveszik, hogy őket valaki megleste: azt ízekre fogják tépni. Húszt örült, démoniákus vétkezővel szemben egyetlen férfi és egyetlen asszony!

A grófnő látta az apát úr szemében villámlani az apostoli haragot, s megijedt tőle. Megragadta mindkét kezével a pap kezét, hogy visszatartsa őt.

Az apát azonban kirántá kezét, s egy szökéssel a négy lépcsőn leugorva, odaszökött az álpaphoz, s amint az éppen paródiázó mozdulattal kiterjeszté karjait a tivornya gyülekezet fölé, e gúnyszóval: „Stramen!”, az apát úr olyat húzott neki kettőt a hátán végig a rinocérosz korbáccsal, hogy szétrepedt a cifra stóla, a ministráló harangozót pedig egy rúgással úgy lelökte a kriptába, hogy az a hosszú asztal alá gurult, valamennyi lépcsőn végig.

S amit azután most látott a grófnő, az valóban álomszerű vízió volt.

Mint rohan egyetlenegy férfi, egy korbáccsal kezében egy egész pokoltábor közepébe; megkapta félkézzel a hosszú asztalt, s egy lökéssel felfordítja azt kancsóstul, lakomástul együtt, s azzal nekivág ostorával az egész csoportnak.

Azok, mintha az ítélet napja következett volna be, s az apokalipszis csodái zuhannának alá a felhőkből, rémülten, örülten ugráltak fel helyeikből s ordítva, sikoltva tódultak a kriptaajtó felé. Ez egyetlen bátor alak úgy dült közöttük, mint egy szent György a sárkányok között. A korbács puffogott a hátakon, a jajszó, az üvöltés szaporodott; férfi, leány egymást legázolva törte magát a lépcsőkön fel, mik a kriptafolyosóhoz vezettek, aki hátul maradt, ordított, azt hitte, őt viszik a pokolba; a dudás négykézláb menekült, veszedelmére a rajta keresztül bukdosóknak. A pap nem ismert irgalmat, emléktelenül el nem bocsátott senkit. A rémült csöcselék között senki sem mert védelemre gondolni. A tetten kapott bűn gyáva: a meglepetés rögtöni volt és váratlan; aztán a papnak irtóztató öklei voltak; egyetlen vadásznak jutott eszébe, szegletbe szorultan, az a kétségbeesett gondolat, hogy megkapja a pap kezében a korbácsot, hanem kapott azután annak a bal kezétől egy olyan pofont, hogy jobbnak találta a hátával fedezni a visszavonulást.

„Vágjad! Vágjad!” - suttogá a grófnő, amint látta kényeztetett cselédeit egymás hegyén-hátán bukdácsolva egy gomolyba rekedni az ajtónál. Emerencia csak a fejét dugta, hogy az arca ne kapjon a korbácsból. Leghátul maradt a sekrestyés, ki hosszú stólájától nem tudott szaladni, annak a hátát addig paskolta a pap, míg rongyokban hullott le róla a papi palást.

Mikor az utolsó *convívát* is kilökte a küszöbön az apát úr, becsapta utánuk a sírboltajtót. És azután visszatért a grófnőhöz.

A pap arcán sugárzott valami, ami a dicsfényhez hasonlít. A férfierő volt az.

Amint a grófnő elé ért, a hölgy leborult előtte a földre és megcsókolta a pap lábait. Szólni nem tudott, csak zokogott.

A pap felemelte őt a földről.

- Térjen magához, grófnő. Küzdje le gyöngeségét. A helyzet, amelyben ön most van, mindent testi, lelki erőt összeszedni parancsol. Gondolja meg, hogy e percben rajtunk kettőnkön kívül egy élő lélek sincs e várkastélyban, mert az ajtót, mely az udvarra visszavezet, én bezártam. Legyen ön józan. Legyen eszénél. A bolondságnak vége. Azt láthatja ön, hogy rossz szellem csak emberi testben kísért, s azok ki vannak üzve.

- Mit tegyek? - kérde a grófnő, s erőltette magát, hogy ne reszkessen.

- Vegye a lámpásomat, addig, míg én kimegyek a kriptarácsajtóját bezárni, hogy a kastély ez oldalról nyitva ne maradjon; s azon az úton, amelyen idejöttünk, térjen vissza hálószobájába, keresse elő teakatlanát és főzzön magának teát, mert fázik.

- Egyedül?

- Mondja ön szívében: „Ha Isten velem, ki ellenem?” - s nem lesz egyedül. A rémlátás nagy betegség. A gyógyszer heroikus volt. Akarom tudni, hogy használt-e.

A grófnő összeborzadt.

- Mitől retteg ön? A csontvázról a szögletben? Jöjjön oda velem.

S azzal megfogva a grófnő kezét s felvéve a lámpást a székről, odavezeté Theudelindát a csontvázhoz. Ott felnyitá a hosszú üvegszekrény szárnyát.

- Nézzon ön ide. Nem rémületnek, de az Isten bölcsességét hirdetésnek alakja ez. Az egész csontépület minden egyes ízcsejke egy titkot magyaráz meg, hogyan tette az Úr a halandó ember uralkodóvá a föld felett. Tekintse ön e koponyát. E boltozatos homlokra van írva az emberi nem joga a világhoz. S e derékszöget képező arcél a fehér faj előjoga a többi fajok fölött. E koponya tanít bennünket arra, hogy mennyivel tartozunk Isten végtelen kegyelmességének, ki minket ily csontalkatúvá teremtett, s minden teremtsései fölé s minden emberi fajok fölé emelt. Egy koponyának látása ne borzadályt, de ihletet költsön szíveinkben; mert a Mindenható legnagyobb szerelmének jele az, kiválasztott, kitüntetett gyermekeihez.

A pap rátette a grófnő kezét a csontváz koponyájára.

A grófnő megszűnt reszketni. Úgy érzé, hogy ez ember szavai új vért öntenek ereibe.

- Most térjen ön szobájába vissza, sietve jövök én is. De az oltáron is el kell oltanom a gyertyákat, hogy tűzveszély ne legyen, ha légnék.

- Jó. Megyek egyedül - szólta a grófnő. - Magamért nem félek többé, de az ön életét féltem. Ha ön most kimegy a sötét folyosóra, meglehet, hogy a gonoszok bosszút forralnak; azóta magukhoz tértek, s önre rálesnek és megtámadják.

- Arról is gondoskodtam - szólta az apát úr egy revolvert vonva ki oldalzsebéből. - Készen voltam rá, hogy gyilkosokkal is találkozhatom. Tehát Isten nevével menjen előre a grófnő!

Theudelinda kezébe vette a lámpást, s végighaladt a hosszú könyvtáron.

A pap utánanézett, míg az ajtón kilépni látta. A grófnő nem esett vissza betegségébe.

Sámuel apát sietve tért vissza a kriptába; onnan a krypta lépcsőin felhaladt a folyosóra. A folyosóban egy cintálban lobogott még a kísérteties láng.

„Alkohol szalmiákkal vegyítve!” - dörmögé magában az apát. - „Ez volt az, amitől Mahók úr megrettent.” Mellette hevert a hosszú lepedő, a nagy kísértetfejjel. Az apát bevonta a lángoló edényt a szögletbe. Tudta, hogy sötétben találkozásnál nem előny az egyik félre nézve, ha meg van világítva, s azzal óvatosan haladt a sötét folyosón előre. Nem találkozott senkivel! Dejszen elfutottak azok, még tán most is futnak. A rácsajtó tárva maradt. Azt bezárta, s levonta róla a kulcsot. Azzal ismét visszatért a kriptába; annak is bezárta az ajtaját belülről. És azután eloltogatta az oltáron égő gyertyákat. Az utolsót kivette tartójából, s azzal világított magának, míg a grófnő szobájához visszatért.

A grófnőt ott találta asztala előtt ülve, a párolgó teakatlan előtt.

Szót fogadott.

Mikor Sámuel apát belépett hozzá, a grófnő áhítattal tette össze kezeit és rebegé:

- Én szentem! Én apostolom!

- Nem illetnek ily magas címek, grófnő! - szólt az apát. - Megelégszem ha e nevet megérdemeltem: „ember!” Azt látja ön, hogy csodákat nem tettem, mert csupán halandó emberekkel volt dolgom; amit előre tudtam, s hogy a csodálatosnak, a rendkívülinek minden aureoleját lefűjjam ez eseményről, azt is elmondom, hogyan jöttem idáig annyi zárt ajtón keresztül. Hanem kérem előbb, töltsön magának teát a grófnő, s ha részeltet vendégszeretetében, nekem is; kissé fel vagyok indulva a lefolyt jelenetek által, s azután beszéljünk a tárgyról, mintha a legegyszerűbb történetről fecsegnénk unalmas téli estén.

A grófnő töltött teát magának és vendégének, s azután elhelyezé magát karszékében, selyemburnuszát összevonva magán. Még mindig fázott.

- Tehát arról, hogy itt közönséges emberi csínnyel van dolgom, az első értesülés után meg voltam győződve - kezdett hozzá az apát. - Amit egyszerű barátom, a plébános elmondott, abból észlelhettem a következőket. Akik az éjjeli lármát csinálják ideleinn, azok nem lehetnek mások, mint a házi cselédek maguk. Hogy mire való e zaj, azt megmagyarázta előttem az a helyzet, amit a grófnő itt maga körül teremtett; csupa leánycselédekkel véve körül magát, akikhez férfinak nyíltan közelíteni nem szabad. Ők találtak más, bűnös találkozási módot, s hogy a grófnő azt soha fel ne fedezhesse, a kísértetek rémvilágításával vették azt körül. Ha csendben, suttogva újták volna vétkes kicsapongásaikat, a grófnő rég megtudta volna azt. Abból, hogy Mahók plébános a sekrestyésével a rácsajtón keresztül menekült ki, megtudtam azt, hogy az a rácsajtó az, amelyen a férfiakat be szokták eresztetni a kastélyba; és azonfelül azt is, hogy a sekrestyésnek be kell avatva lenni e szövevénybe. Azután így számítottam: hogy a fehércselédség a várból a kriptába juthasson, szükségképp a pincegádon át kell leszállniok. Akkor, midőn a szobákat így elhagyják, okvetlenül minden ajtót tárva hagynak maguk után, nehogy a későbbi ajtónyitogatással, midőn visszatérnek, a grófnő figyelmét felköltsék. A grófnő társalkodónőjének arcán, szemein, bőre színén olvasható, hogy az a némben élvsóvár, ingyenc és sörissza. És az első ebédnél láttam, hogy hipokrita is. Tiltakozik a szeszes italok ellen. Tisztában voltam vele. Semmi kétségem sem volt az iránt, hogy mindent tárva fogok magam előtt találni. Hogy neszt ne költsek, gyalog jöttem el a kertajtóig. Friss havon számos férfilábnym vezetett odáig; tudhattam, hogy a társaság ismét együtt van. A nyílt kertajtótól egyenesen vezettek a lábnyomok a kriptafolyosó rácsajtájáig. Az csak be volt támasztva. A folyosó jobb szárnya vezet a kriptához, a bal a pincegádonhoz. Ennek a lépcsőin felhaladtam, annak az ajtaja is nyitva volt. Bizton számítottam rá, hogy azon túl is minden ajtót tárva fogok lelteni. Úgy is volt. Most csak egy nagy kérdés van még hátra. A grófnő legközelebbi szobája a ruhatár. Annak az ajtóját nem kulcs zárja be, hanem egy ütköző, melynek rugóját a grófnő innen saját szobájából szokta kezelni. Pedig annak az ajtónak is nyitva kell lennie. Ezt a dohányfüst-átjárta öltöny tudatta velem. Ezek a némberek éji orgiáikhoz kilopogatják a grófnő selyemruháit. A luxuries szereti a luxust. De hogyan lehet ez ajtó nyitva? Annak is igen egyszerű magyarázata van. Mikor a grófnő hálósobájába távozik, hirtelen odadugnak egy kést a ruhatár ajtajának ütközője elé. S amint aztán a grófnő a gép rugóját megnyomja, az ütköző nyelve a kés lapjára csapódik, onnan rögtön visszaugrik, s az ajtó záratlan marad. A kés most is ott volt az ajtó közé dugva. És így a grófnő éjre egész hálósobája ajtajáig tárva-nyitva hagyott ajtók mellett aludt, kitéve rablók megtámadásának; egyedül hagyva és agyonrémítve kísérteties zajgás által, hogy szobája ajtaján kilépni ne merjen, hogy cselédeit szólítani ne is próbálkozzék. Grófnő, ez szörnyű büntetés volt önre!

- Büntetés! - rebege a grófnő elképedve.

- Igen, büntetés! Mert ön e szenvedést megérdemelte.

Theudelinda megrettenve tekintte az apátra.

- Grófnő! - szólt az apát úr szigorral. - Önnek nagy része van azoknak a kárhozatában, kik az ön környezetéből a bűn meredélyén lesikamlottak. Ön vitte őket oda. Az ön makacs szeszélye, az ön bizarr ötletei kényszeríték e némberekre a hazugságokkal teljes életmódot. S a természet megbünteti az ellene lázadókat. S a lázadást ön követte el, ki hosszú évsoron át kizárta magát a világból, s azt hitte, hogy másokat is kizárhat onnan magával együtt. Ez nagy tévedés volt s nem maradt bosszúlatlanul. Most két bíró előtt áll ön. Egyik az ég, másik a világ. Az ég haragra, a világ nevetésre kész. S a mennydörgés s a gúnykacaj egyaránt kínzó lesz önre nézve. Mi védelme van ellenük?

A grófnő megbénultan rogyott karszéke támlányára. A rohammal végigzajlott ijedelmek, botránkozások és undorodások után most még a pap vádja által önlelkiismerete kínzó rémétől is kiszenvedni! Ez a nagy szorongás még a kiállott izgalmakat is túlhaladta.

Mély hallgatás állt be.

S e hosszú csend alatt folyton hangzott az idéző harangszó a grófnő lelkében: „Mi védelme van önnek az ég haragja s a világ gúnykacaja ellen?”

Végre azt hívé, hogy megtalálta a védelmet, s egy eszmétől felvillanyozva, felemelkedék s ezt rebegé az apát úrnak:

- Kolostorba fogok menekülni, hová a világ gúnykacaja el nem hangzik. Ott fogom a hideg kövön térdepelve az ég haragját éjjel-nappal imádkozva megengesztelni. Ön, főtisztelendő atyám, kegyes lesz mellettem közvetítő szót szólni egy zárdafőnöknőnél, ki legszigorúbb rendet tart. Ott élve eltemetem magamat, és senki nem fogja nevemet emlegetni többé. Összes vagyonomat, melyet sok éven át fukarkodva szereztem, és egész ősi birtokomnak éltem fogytáig való haszonvételét hagyományozom azon szerzetnek, amelynek ön főnöke; egyedül azt kérve, hogy megszenteltelenített családi sírboltom kápolnájában minden éjfélnél egy ájtatos vesperae tartsanak, míg e kastélynak birtokában lesznek.

A grófnő az életről lemondás szomorú hangján rebegé e szavakat; hangja sokszor suttogássá vált s el-elcsuklott, midőn erőt akart neki adni.

Az apát úr is felkelt helyéről s amint a grófnő eléje nyújtá reszkető viaszfehér kezét, megzorítá azt, s aztán büszkén felemelve arcát, mondá:

- Üljön le, grófnő és már most hallgassa, amit én beszélek. Hogy legelőször is az iránt tisztában legyünk, amit ön szavai végén említett: sem nekem, sem az én rendemnek az ön kastélya, birtoka, pénze nem kell. Az nem a mi feladatunk: gyöngeszívú emberektől a lelki összerokadás perceiben világi vagyonaikat eláhitatoskodni. A középkori örökségért csúszás által mi magunkat gyűlöletesekké nem tesszük. Nem is az a dolgunk, hogy az ön családi kriptájában minden éjfélnél mezítláb vecsernyézzünk, a nap többi részét meg az ön jövedelmeinek konyhai és pincei művészet útján való elfogyasztásával töltsük el. Erről az eszméről tehát egyszer s mindenkorra tegyen le a grófnő.

A grófnőt meglepték e szavak. Minden érzelmein a vonzalomnak keresztül ment már ez ember irányában, most még csak az volt hátra, hogy önzetlenségéért, a világi vagyon magas visszautasításáért *becsülni* is kényszerüljön, hogy teljesen alá legyen vetve ez ember uralmának.

- És már most arról a gondolatról is tegyen le a grófnő - folytatá az apát -, hogy magát valami klastromba eltemesse. Ott nem fogná a grófnő megtalálni azt, ami keres: a nyugodalmat. Csak gondolkozzék rajta kissé. Az ön felfokozott képzelgése mellett, mit a kolostori idegrontó magány még kínzóbbá szokott tenni, lehetne-e önnek egy misét végighallgatni? A psalmus, az oráció elzengése alatt nem örökösen a gúnyszöveg kísértene-e az ön lelkében; a legájtatosabb

énekhangok alatt nem ott állna-e az ön fülei mellett az a démon, ki a kórusba belerivallja a korcsmadalt? És valahányszor egy apácatestvért látna ön ájtatos arccal az oltár előtt térdepelni, nem mindig az jutna-e eszébe: az én kegyenceim is ilyen ájtatos arcokat hazudtak imádkozva, és imádkoztak akkor nem az Istenhez, hanem az ördöghöz! Nem! Grófnő, ön rossz helyre menekülne a kolostorba, az oltár elé. Más emberre nézve lehet az menedék; önre nézve kárhozat helyei azok és botránykozás kövei, amikben minden nap felháborodnék önmagában és úgy járna, mint a költőtől megénekelt remete, ki elfelejtette az imát és ahelyett átkozta az Istent!

A grófnő szemei lángoltak e rémlátvány alatt: „Igaz, igaz!” rebegé és oly elevenen látta mindazt, amit az apát elmondott.

- Önt a botrány kínzó emléke száműzte e templomból és megfosztotta az imádságtól!... - folytató a pap kegyetlenül.

- Igaz! igaz! - hörgé a grófnő, mellét verve ökleivel. - Én nem láthatok többé templomot és nem vehetek többé ajkamra imádságot! - s azzal kétségbeesetten veté magát oda a pap lábaihoz és megragadá annak kezét egy kárhozatra menő görcsös erőszakoskodásával, és magánkívül kiálta: - De hova meneküljek hát, ha a templomba nem? S mivel védjem magamat, ha imádsággal nem lehet?

A pap kenetteljesen válaszolt:

- Meneküljön a grófnő saját szívébe: ott a menedék. És védje magát jó tetteivel. A jó tettek majd imádkoznak ön helyett.

Theudelinda forró homlokához szorítá a pap kezét. Azután töredelmesen felemelkedék s karjait széttárva, mondá:

- Rendelkezzen ön velem. Parancsoljon, mit tegyek?

- Térjen vissza a nagyvilágba, s foglalja el helyét, mely önt ott megilleti.

A grófnő megdöbbenően hátrált vissza, s merev szemekkel tekint a papra.

- Én térjek vissza a hiú nagyvilágba, melyet huszonöt év előtt elhagytam? S amely világnak örömeit magamtól elutasítottam, most annak a gúnyját hívjam fel magam ellen?

- Grófnő, ön életének azt a felét, mely örömeiket oszt, eltékozolta hibásan, helytelenül. Most még hátra van életének az a fele, melyben a világ tiszteletét lehet megszerezni. Még jó idő van a megtérésre.

- Atyám, gondolja meg ön, hogy azon körökben, amikben megjelenésre ön engem kényszerít, számomra csak gúny, megaláztatás terem. Engem az új nemzedék nem ismer, rokonaim kicsúfolnak.

- De van egy bűvkör, amelyen belül mindenkit rögtön megismernek és senkit ki nem gúnyolnak. Akarja ön e bűvkört maga körül vonni?

- Helyezzen ön bele. Minő bűvkör az?

- Elmondom grófnő. Az ön nemzete egy nagy küzdelmen megy most keresztül: a szellem küzdelme az. Mindenki törekszik az előrehaladt nagy nemzeteket utolérni: a tudós, a költő, az állambölcs, a nemzetgazdász, az iparos, a népnevelő; a férfi, a nő, az ifjú, az agg, a főúr, a közpolgár. Ha úgy tudnák mindannyian, mennyire egy cél után törekednek, csodákat művelhetnének; de el vannak egymástól szakítva s külön magára fárad és kifárad sikertelenül mindenik.

A grófnő feszülten figyelt; még nem érté a pap célzatait.

- Mije hiányzik ez óriási törekvésnek? Egy központ. Az országnak nincsen központja. Debrecen egészen magyar, de vallásfelekezeti kizárólagossága megfosztja az univerzalizástól; Szeged jó helyen van, de a kezdetlegesség stádiumában és egészen demokrata város; Kolozsvár magyar is, elég jól is vannak benne vegyítve az arisztokrata elem és a hazai kultúra alkatrészei; de túlesik a Királyhágón s a Bethlenek, Bocskayak korszakának vége. Pest volna hát az egyedüli központ. Sajátságos egy tanya! Beutaztam mind az öt világrészt, de sehol a világon ehhez hasonló alakulást nem láttam. Ott minden úgy áll elő, mintha senkinek a másik emberre nem volna gondja, s minden ember azt hinné, hogy a világ megáll ott, ahol ő elhagyta. A Dunán érkezőt meglepi a nagyszerű partsor, tágas előterével, s most e gyönyörű hosszú tért elkezdik beépíteni hatemeletes bérházakkal; természetesen ahány ház, annyiféle stíl. Látjuk egymás mellett a római, a mór-spanyol, a reneszánsz kori palotákat, miket hatalmasan inzultál egy szemközt emelkedő félig hollandi, félig gótidomú középület. E látványt kiegészíti néhány falusi torony. A Lánchíd monumentális alakjával szemben emelkedik egy kőskatulya, négy toronnyal: erről azt mondják, hogy „bazilika”, most úgy néz ki, mint egy nagy vesztőhely; hanem annál több óriási gyárkémény mered elő mindenünnen, a város közepéből, örök füstöt terjengetve el fölötte. Gyár, lerakóhely, akadémia-palota, bálház, bér-kártyaház, múmalom, egymás hegyén-hátán, az akadémia szöglete elszorítja a rakparti közlekedést, s a rakpart lármája elnyomja a tudósok értekezletét; a múmalom füstje elfojtja mind a kettőt, s a városházának igazi ősmuzulmán mintára alkotott minaretje hirdeti az idegennek, hogy: gyere csak beljebb, itt van Konstantinápoly.

A grófnő már mosolyogni is tudott a pap előadásán.

- Úgy is találja. A belváros egy tömkeleg, amelynek az utcáit még akkor alapították, mikor a városháztéren a rác kereskedők sertéspocsolyái voltak, szűkek, rendetlenek; hanem a kirakatokban európai fény és pompa; a szél szemétkupacokat hány szemeink közé; hanem az utcán járó közönség toalettje vetekedik Párizssal. Sehol annyi gyönyörű nőarcot, s annyi rongyos koldust nem találni, mint ott, minden lépten. A szűk utcákon egymást éri az úri fogat, s a nyúzott bőroket szállító szekér. A külvárosok mesés mohósággal épülnek, kis ház, nagy ház, ki-ki a maga gusztusa szerint, s az építés miatt örök a por a szél minden lendületére. Egy-egy kis zöld oázis, akkora, mint egy nemesi kúria kertje, a többi sivatag közhalmaz. A város körül egy Szahara, melyet szorgalmasan szántanak, hogy a sirokkónak legyen mivel bajlódni. Ez a város külső képe. Nem tudni, gyárvárosnak indul-e, kereskedelmi emporium akar-e lenni, tudományok, művészetek városává emelkedik-e, ország-város lesz-e, vagy pedig csak amerikai telep, ahova a világ minden részéből mindenféle osztályú ember siet pénzt keresni, de ha egyszer meggazdagodott, ott meg nem marad, hanem menekül falura vagy külföldre.

A grófnőt érdekelte a leírás.

- A társadalmi viszonyok aztán éppen olyanok, mint a külső alak. Külön kínai fallal körülvárva minden osztály. A kereskedelem, a börze-üzem német és zsidó. Ez nem olyan baj, mint az, hogy szédeleg, és a bécsi pénzpiac minden szeszélyétől halomra omlik. Magyar elem a táblabíróosztály és az iparos. Ehhez járul valami húszezer Fölvidékről jött tót, ki az alsóbbrendű kézimunkával foglalkozik. Van ott a nemzetnek művészete is, de nem divat azt pártfogolni; van tudománya is, de nem tartozik a bontonhoz vele foglalkozni; van irodalma is, de kevesen tudnak róla; vannak előkelő körei is, van magas arisztokráciája, de azoknak a termei zárva vannak mindenki előtt, aki nem hozzájuk tartozik, vagy nem oda hivatalos. Szétziláltan magára hagyva küzd, sóhajt, panaszkodik, emeli a terhet külön-külön minden ember, s a legjobb eszme is elvész, a meg nem értés miatt. Hiányzik a találkozási tér. A közélet meg van bénítva; kivételes törvények eltiltanak minden összejövetelt az országban. Megyeház, országgyűlés bezárva. Egyedül a társadalom parkettjei azok, ahol még annyi nemes törekvésnek találkozni lehetne. De ki nyissa meg termeit e célra? Főrangúink egy része

közönyös, más része élvezetet hajhász, melynek semmi egyéb célja, mint éppen az, hogy magát mulattassa; vannak elegenden, kik értik feladatukat, teljesítenék is örömet, de akiket az utóbbi évtized veszteségei úgy megrontottak vagyonukban, hogy nem képesek a nyílt terem költségeit megbírní; s aki végre tudná is, tehetné is, hogy a nagyvilág sorompóit megnyissa saját úri lakában, azt meg oly tragikus gyászemlék számúzi a fővárosból, mely örökre eltiltja a jókedv zaját a lefátyolozott képek termeiből. És így nincs az egész vízözönben, mely bennünket eltakar, egyetlen száraz pont, ahol a jók, a bölcsek és igazak minden osztályból találkozhatnak. Olyan pont nincs!

- Lesz! - szólt a grófnő, felmagasztosult arccal kelve föl helyéből. Egész lelke áthévílt már az új gondolattól, melyet a pap még jobban ki tudott színezní.

- Ön megértett engem! Ez a menedék egyúttal önnek is mentsvára. Ha ön felköltözik Pestre, ha ott rangjához és jövedelméhez méltó házat tart, termeit megnyitja a nemzet „krémje” előtt, melyhez nemcsak az előkelő rang tartozik, de melyhez hozzászámítjuk az egész művelt világban a tudomány, a művészet, a politika, az egyház kitűnőségeit, ha lesz egy tér, amelyen a tudós a főpappal, a költő a mágnással egyenlőnek van bemutatva; ha a vagyon és szellem arisztokráciája egyesül, hogy életerős eszméket eredménydús tettekké érleljen, ha lesz egy szalon, melynek közepéből indulnak meg a közművelődés, a népboldogítás, a segélyezés apostoli missziói, nem áldáson és köztiszteleten fog-e nyugodni e szalon úrnőjének feje, a honpolgári dicsőítés glóriájától körülvéve?

A grófnő mindkét kezével megragadá az apát úr kezét s csókjaival halmozá el e kezét, és zokogta hozzá: „köszönöm, köszönöm, köszönöm!”

- Most tehát elhiszi nekem a grófnő, hogy más útja is van a mennyországnak, mint amelyhez a zárda ajtaja vezet?

- Ön próféta.

- Azonban engedje meg a grófnő, hogy most egy prózai kéréssel zavarjam meg kedélyét. E feladathoz, melyet ön oly lelkesüléssel karolt fel, bizonyos anyagi médiumra is van szükség. Ahhoz bőséges jövedelem kell. Szabad e kényes tárgyban önnek bizalmát kérnem?

- Én gazdag vagyok - szólt a grófnő. - Van saját szerzeményemből Pesten úri házam, most bérlak, s jó helyeken fekvő tőkepénzeim.

- A házat a grófnő a maga számára fogja átalakítani, mert ott bérlak többé nem lehet, a tőkepénzeket pedig jó lesz a mostani zavaros pénzvviszonyok közt fel nem mondani. Mennyi rendes jövedelme van a grófnőnek a bondavári uradalomból?

- Mintegy húszezer forint.

- Mekkora terjedelmű ez uradalom?

- Kilenc-tízezer hold.

- Akkor ez a jövedelem kevés. A hibás házi kezelés az oka. Kevés a birtok nagyságához s kevés ahhoz a háztartáshoz, amire a grófnő vállalkozni akar. Húszezer forint jövedelemmel Pesten nyílt szalont vinni nem lehet.

A grófnő elbámult.

- Én pedig azt hittem, hogy az nagyon sok pénz.

- Sok, falun. De Pest olyan drága város, mint Párizs. Önnek legalább negyvenezer forint évi jövedelemre van szüksége, ha Pesten termeit nyitva akarja tartani a rang és szellem igényei számára.

A grófnő zavarodottan tekintte rá.

- Hogyan?

Az apát úr közönyös ajkbiggyesztéssel felelt:

- Az nem nehéz. A gazdálkodási rendszeren kell változtatni; a házi kezelés helyett a bérletgazdászatot hozni be. Én pénzügyihez nem értek, de vannak a pénzügyiokrokra körökben megbízható ismerőseim, kik közül valamelyikkel majd értekezhetik a grófnő, ha Pesten leszünk. Annyiról mindenesetre biztosíthatom, hogy a „farm”-rendszer mellett ezért az uradalomért évenként negyvenezer forintot kell a grófnőnek kapni. Ennyi ismeretem már van a nemzetgazdászati terén.

A grófnő el volt bájolva e szavak által. Ez a pap napról napra szeretetreméltóbbá lesz! Már meg a jövedelmét is megduplázza a grófnőnek. Hisz ez valami kedves ember!

- Rendelkezzék ön teljhatalommal minden ügyemben - szölt a grófnő elragadtatással.

- Ha rám bízva a grófnő, akár a kész bevezetett szerződést hozhatom el, előre biztosítva mostani jövedelmének megkészszeresését. Legalább a grófnő nem költ alkuszra.

Theudelinda gyermekké érzé magát lenni örömeiben. Úgy tekintett a papra, mint valódi atyjára. Mint arra az emberre, kit nemes jóvalta minden tekintetben kijelölt azon egyedüli alakként, akit szeretnie lehet, szabad, szükség.

Meglehet, hogy meg is érdemelte azt ez a pap.

...Hanem annyi bizonyos, hogy ezzel a bondavári uradalom már az egyik birtokos lába alól ki volt húzva!...

A kellemetlen ember

Theudelinda grófnőt egész önfeledtté tette az öröm. Annyira önfeledtté, hogy gépcsengettyűjéhez rohant, s elkezdte annak rugóját működtetni.

- Mit csinál a grófnő? - kérdé az apát bámulva.

- Rögtön hívatom tisztartómat.

- De ki által?

A grófnőnek csak akkor jutott eszébe, hogy hiszen egyetlenegy élő lélek sincsen a háznál. Erre nagyon elkomorodott megint.

- Ez, valóban, egyike lesz a nehezebb problémáknak - mondta a pap -, hogy mint jut ki legközelebb a grófnő ebből a kastélyból.

- Hogyan? - A grófnő oly gyöngélméjű volt, hogy a legközelebbi helyzetet sem bírta magától felfogni.

- Úgy, hogy mindössze ketten vagyunk a kastélyban. Ha én elmegyek most a grófnő számára valahonnan szolgálattevő lelkeket előteremteni, akik lovaikat befogják, úti szükségleteiket összemálházzák, s akikre elhagyott kastélyát rábízhassa, akkor a grófnő arra az időre egyedül marad itt.

- Ó, én itt egyedül nem maradok egy világért.

- Akkor a másik választás, hogy velem együtt kell gyalog jönnie a legközelebbi uradalmi lakig.

Éppen a havas ónos eső kezdte verni az ablakokat.

- De hisz itt vannak a lovaim.

- Csakhogy én sem lovat befogni, sem hajtani nem tudok.

- Óh, azt nem is engedném.

Most azután itt volt a dilemma: vagy egyedül maradni a kastélyban, míg a pap segélyért jár, vagy együtt menni vele erdőn, mezőn, havas esőben gyalog.

- Valaki dörömböz a kapun - mondá az apát.

- Az bizonyosan a tisztartó lesz - szólt a grófnő -, megtudta cselédeitől, hogy mi történt itten, s most sietve jő.

- De nem fogja neki senki kinyitni a kaput, mert valószínűleg maga a kapusnő is azok között van, akik kinn rekedtek.

- Az ám. Az volt az a vén boszorkány, aki az asztal tetején táncolt.

- Nincs a grófnőnél a várkapunak másik kulcsa?

- A legvaskosabb kulcs az az antik fogason. Mit akar ön vele?

- Lemegyek és kinyitom magam a kaput.

- Az ebek nem ismerik önt, és szét fogják tépni. Erős juhászszelindekek.

- Majd nevükön szólítom. Hogy hívják?

- Nem tudom én.

Törődött a grófnő olyan plebejus dolgokkal, mint a parasztkutyák nevei!

- Akkor nem tehetek mást, mint hogy lelövöm őket.

- Csak ne nagyon.

A grófnő nem azt értette ezalatt, hogy a kutyák ne halljanak meg nagyon, hanem hogy a lövés ne szóljon nagyot.

Az apát úr tehát vette a revolverét, s lement az udvarra. Lámpásra nem volt szüksége, mert hajnalodni kezdett.

A két komondor olyanformán volt a kapu alá beszállásolva, hogy midőn éjszakára láncukat megeresztették, éppen csak annyi menzúra maradt közöttük, hogy egymással össze ne marakodhassanak, ellenben a közöttük elhaladni akarónak vagy a Scylla vagy a Charybdis torkába kellett esnie.

Az apátnak nem volt más választása, mint az egyik ebet agyonlőni, hogy a másiktól a kapuig mehessen. Társa szomorú példáján okulva aztán a másik is bebújt odújába, s ereszté a papot a kaput kinyitni.

Sámuel apát, amint a kaput kinyitá, egy férfit látott maga előtt, annak is revolver volt a kezében.

Egyszerre mind a ketten egymásra szegezték a revolvereiket, s aztán úgy kezdtek el egymással értekezni.

- Ki ön? Mit akar itt? - kérde a pap.

- De ön ki, és mit keres itt? - szólt a másik.

- Én Sámuel apát vagyok, a grófnő gyóntatója.

- Én pedig Berend Iván, a grófnő szomszédja.

Az apát úr leereszté fegyverét, s szelídebb hangon mondá:

- Szokatlan idő, ugyebár?

- Honni soit, qui mal y pense - viszonzá Iván, s zsebébe dugta a pisztolyt. - Szokatlan időben jövelelem magyarázata az, hogy levelet kaptam most éjjel, melyben tudatják velem, hogy a kastélyban nagy zavar van, jöjjenek a grófnőnek segélyére.

- A zavar abból áll...

- Tudom, hogy miből áll, az is meg van a levélben írva; hanem azért a rendelkezésére állok a grófnőnek. Ámbár tudom, hogy a grófnő nem szokott elfogadni férfiakat, különösen ily korai órákban.

- Önt bizonyosan elfogadja. Engedje meg, hadd zárjam be a kaput, mert kapus sincs már a háznál, s vigyázzon, a bal oldali fal mellett ne menjen, mert onnan még egy eleven kutya jár ki.

- A másikat agyonlőtte ön?

- Igen. Azt a lövést hallotta ön kívülről. Arra vette elő ön is revolverét.

- Természetesen. Nem tudhattam, mit lövöldöznek itt az udvaron.

A két férfi felhaladt a grófnő termeibe. Sámuel apát bement a grófnőhöz.

- Véletlen segélyünk érkezett - szólt neki -, a grófnő egyik szomszédja, Berend Iván.

- Ah - szólt a grófnő ajkcssettentve - kellemetlen ember! Egy ateista.

- Már legyen ő bár thug, mormon vagy manicheus, de e percben igen nagy szükségünk van rá. Valaki levélben figyelmeztette a grófnő helyzetére, s afelől akar a grófnővel beszélni.

- Én nem akarok vele beszélni. Kérem önt, értekezzék vele helyettem.

- Grófnő, lehet, hogy ez az ember csakugyan annyira eretnek, hogy nekem azt találja mondani, hogy én csak a grófnőnek vagyok gyóntató atyja; de nem neki is.

- Jól van hát. Kimegyek hozzá a terembe. De kérem, legyen ön is jelen.

- Ha kíváncsi fog.

A grófnő sáljába burkolta magát, s kiment az elfogadóterembe, melyet már akkor a felkelő nap kezdett megvilágítani. Sámuel apát mégis jónak látta egy kétágú gyertyatartót utána hozni.

A grófnő fagyosan kínálta Ivánt üléssel, s maga jó távol iparkodott tőle letelepedni.

- Uram?

- Grófnő, ma éjjel az ablakomon zörgettek, még ébren voltam és dolgoztam, s amint az ablakom kinyitottam, egy levelet adtak be rajta. A levelet önnek a tisztartója írta.

- A tisztartóm? - szólt a grófnő elbámulva.

- A levél stílusánál fogva nem alkalmas arra, hogy a grófnő elolvassa; a tartalmából csak annyi érdekli: A tisztartó jelenti, hogy az éjjel a grófnőnek összes mindenrendű és nemű cselédsége megszökött, és hogy ő is szökik utánuk.

- A tisztartó is? De miért?

- Annak is megírja az okát a levélben; de én azt hiszem, hogy az csak mendemonda, amivel nagyobb vétséget takargatnak. Én azt hiszem, hogy a grófnőt meglopták.

- Engem?

- Ne rettenjen meg! Nem rabló módra lopták meg, hanem ahogy gyanútlan úri birtokosokat szoktak meglopni hűtlen sáfáraik, csempészetek, sikkasztások útján. S most aztán a csalók igyekeznek futamodásuknak humorisztikus színezetet adni, hogy a világ nevéssen a bűneiken, s nevéssen a károsult rovására. Én úgy vélekedem erről.

A grófnő kénytelen volt elismerni, hogy az az ő szomszédja először is okos ember, másodszor pedig gyöngéd ember.

- A tisztartó levelében az van, hogy ő nem mer a történetek után a grófnő szeme elé kerülni, miután a grófnő sohasem fogná azt elhinni, hogy az ő egyetértése nélkül történhetek bizonyos cselédbotrányok a kastélyban. Én ezt csak ürügynek tartom. Azt hiszem, hogy a grófnő egy felindulás percében minden alárendeltjét rögtön elkergette, mert rájött, hogy mindannyian visszaéltek elnézésével; és ennél fogva ama levél vétele után első gondom volt egy emberemet azonnal lóra ültetni, s a legközelebbi távírodaállomásra egy táviratot küldeni a grófnő pesti bankárjaihoz, kik az eladásoknál a tisztartót teljhatalmú megbízottnak ismerték, azzal a tudósítással, hogy a tisztartó hirtelen eltávozván, neki semmi összeget ki ne adjanak.

- Ez igen praktikus elővigyázat volt öntől - szólt a grófnő helyett az apát úr -, ezért a grófnő önnek nagy hálával fog tartozni.

Theudelinda kegyteljesen inte fejével.

- Ez volt az egyik oka idejövetelemnek, hogy a grófnő helyeslését ez intézkedésemre kinyerjem - folytatá Iván. - Másik oka az, hogy miután a grófnő itt minden szolgálat nélkül van, s itt valószínűleg maradni nem óhajt, innen tovább költözni segítsem, s addig, míg rendelkezni fog, kastélyát saját embereimmel őriztessem, akikért magamra vállalom a felelősséget.

- Ez valóban a leggyöngédebb szomszédi figyelem ön részéről - szólt ismét a pap -, s a grófnő nagyon lekötve érzendi magát ön iránt e gondoskodásért.

- Csak kötelesség - mondá Iván. - És most még egy harmadik indok. A grófnő többé falun nem fog lakni, azt tudom. Arról sincs semmi kétségem, hogy a grófnő amilyen gazdag, olyan takarékos. Hanem arról csaknem bizonyos vagyok, hogy a grófnőnek tisztviselői, sáfárai rögtöni megszökése miatt e percben minden pénztára üres. Annál fogva nem véltem megbántani a grófnőt, ha a jelen esetben saját pénztáramat rendelkezésére adom. Rövid időre, amíg a grófnő rendezetlen pénzügyeit rendes kerékvágásba hozza, kölcsönözhetek tízezer forintot.

Sámuel apát odament a grófnőhöz, s olyasmit sugott a fülébe, nehogy az ajánlattevőnek valami uzsorát kínáljon. Annál fogva a grófnő kegyteljes mozdulattal nyújtá kezét Iván elé, helybenhagyása jeléül, ki arra tárcájából tíz darab ezrest kiszámlált. A grófnő írást akart neki róla adni. Iván azt mondá, hogy szükségtelen, hiszen rövid időre adja.

A grófnő kérte az apátot, hogy vegye gondviselés alá az összeget.

- És most - szólt Iván -, ha szabad a grófnőt kérdenem: mikor szándékozik kastélyát elhagyni?

- Most! Éppen e percben! Rögtön! - sietett mohón felelni a grófnő.

- Abban az esetben némi tervet leszek bátor a grófnőnek ajánlani az indulás első stádiumára nézve, ami nem megy minden nehézség nélkül. Az első a legszükségesebbek összemálgázása. Csak mondja meg a grófnő, hogy mit és milyen bőröndbe rakjak el. Azután majd befogom a lovait a hintójába. Azután az üresen maradt kastély főbejárásait bezárjuk és lepecsételjük.

Mindaddig, míg a grófnő valakit küld a kastély átvételére, két biztos emberem fog őrködni a kapuk előtt. Azután útra kelünk. A tiszti lakot útba ejtjük, hogy ha lehet, valamit a számadások közül megkaphassunk.

- Nem! Nem! Oda nem megyek! Nekem nem kell számadás - tiltakozék a grófnő.

- Jó. Tehát egyenesen hajtatunk az én vendéglőmhöz.

- Miért a vendéglőhöz?

- Mert ott van egyúttal a posta is, s a grófnő hintójába ott fognak postalovakat.

- Miért postalovakat? Hát nem utazhatom saját lovaimon?

- Nem.

- Miért nem?

- Mert olyan rosszak. Azok nem viszik el a grófnőt a szomszéd állomásig.

- Miért rosszak az én lovaim? - kérde a grófnő felborsoltan.

- Azért, mert rosszul vannak tartva.

Kellemetlen egy ember! - mondá magában a grófnő. - Mindenre olyan parasztul felel.

- Én vendéglőbe nem megyek - szólt durcásan. Sohasem megyek olyan helyre, ahol bort mérnek. Nem lehet az ön házánál megszállnom, míg a hintóba fognak?

- Szerencsémnek tartom. Ámbár háztájam igen rideg. Egyedül lakom, s aggregény vagyok.

- Az mindegy.

- Tehát legelőbb is határozza el a grófnő, hogy minő ruháit málházzam el, és minő bőröndbe.

- Minő ruháimat? - szólt a grófnő és sajtósággal kifejezéssel nyíltak szeméi kerekre. - És mibe? Azt mindjárt megmondom. Tegye ön meg azt a szívességet, hogy szítsa fel a tüzet a kandallóban, míg a ruhatáramba megyek. Hideg van itt.

Egy nagy zöld márványkandalló állt a terem közepén, melyben még hamvadozott a múlt esti parázs; Iván fahasábokat rakott a parázsra, s a tűz nemsokára vígan lobogott.

A grófnő rövid időn visszajött. Egész nyaláb mindenféle öltözetet hozott, amennyit csak ölébe össze tudott fogni.

- Ah, ezt mind el akarja a grófnő csomagoltatni?

- Mind! Mind! És a többit is mind.

- És hová?

- Ide ni! - szólt a grófnő, s belehajítá a kandallóba az öltönycsomagot, hogy az egyszerre megtölté lángjával a kandalló üregét. Égett a selyem, a muszlin, a krepp és a csipke sziszegve, huhogva, perlekedve.

A két férfi bámulva nézett rá, de egyik sem szólt neki egy szót is.

A grófnő pedig visszasietett ruhatárába, s új csomaggal jött elő, s az összegyűrt ruhákat egymás után hajigálta a kandallóba; az csak egyet lobbant nagyot hahotázva, mintha mindegyikből egy kipörkölt ördögös ördög röpülne ki a kéményen keresztül. Theudelinda égő tűzrózsákkal arcain járta meg az utat ruhatárába tízszer egymás után, s indulattól lihegve szórt mindent az égő tűz közé. Az öltönyök után következtek a fehérneműek, azok is mind a

máglyára kerültek, irgalom nélkül, kivétel nélkül valamennyi. Hímzett, drága finom úri készlet. Elégett.

„No ez elég egyszerű módja a málházásnak és inventálásnak!” - gondola magában Iván, de nem szólt hozzá semmit.

A pap hátratette két kezét, s nyugodt bonhómiával engedte a grófnőt garde-robe-ja autodafé-jén dühöngeni.

A bevégzett tény után azt mondta Iván:

- Ez már hát megvan, de már most miben fog a grófnő tovább utazni?

- A rajtam levő ruhában s az úti bundámban.

- Ahogy tetszik. Én megyek a lovakat befogni.

Amíg Iván lement az udvarra, a grófnő felsegíttette az apáttal magára meleg nyusztprémes bundáját, s azzal készen volt az útra. Semmit sem vitt el magával a kastélyból, amit egykor sajátjának nevezett. Minden tárgyat megfertőztetettnek tartott.

Mikor Iván visszajött jelenteni, hogy a kocsi be van fogva, már készen volt az úrnő. Az ajtókat egymásután bezárták és lepecsételték. Az udvarra leérve, a grófnőnek a szemébe ötlött holt kutyáról eszébe jutott a még meglevő eleven. Hát azzal mi lesz? Azt is agyon kell lőni, hogy éhen ne vesszen!

- Kár volna - mondta Iván -, majd szabadon bocsátom, s eljön velünk. Nálam megmaradhat.

A grófnő kíváncsi volt rá, hogy harapja meg Ivánt a láncon elmérgesült szelindek; de nem harapta meg.

Iván szépen beszélt hozzá, ahogy lelkes állathoz szokás, az nyugodtan engedte nyakáról lecsatoltatni az övet, s azután megnyalta az elszabadító kezét.

A kocsi kigördült az udvarról. A bezárt kapu kulcsát odaadta Iván az apát úrnak, ki a hintóban ült a grófnő mellett, s maga a bakra felkapva, hajtotta a két gebét, amit a grófnő ekvipázsnak nevezett, s nem tudom, hány ezer forintba fogadott el a sáfáraitól. Rossz két vén, ínpókos dikhenc volt.

Mikor az úton alákanyarodtak a szénbányatelep felé, oldalvást valami füstöt vettek észre a reggeli szürkületben az égre felkanyarogni, s a tárna felől Iván egy csoport munkását látta arrafelé sietni tűzoltó szerekkel. Kérdezte tőlük, hogy mi az, hova mennek; mondták neki, hogy a grófnő magtára ég; de hiszik, hogy rögtön el fogják oltani.

- Azt képzeltem - mondá Iván. - Múlhatatlan feladata a hűtlen sáfárnak felgyújtani a magtárt, hogy ne sülhessen ki, mi volt benne, s mi volt belőle eladva.

A grófnő skandalizálva volt az emberi süllyedés ily mértéke fölött, mire Iván igen szárazan azt az észrevételt tévé, hogy biz a mezei gazdálkodás csak olyan ember számára való, aki mindennek maga utána tud nézni, nem pedig annak, aki bezárkózik a szobájába.

Kellemetlen ember!

Fényes nappal lett, mire a hóval vegyes sárban a két rossz urasági díszparipa a grófi hintót a tárnatelepig el bírta vonszolni. Ott már füstölgött mind a kettő a nagy igyekezettől.

Iván behajtott saját háza udvarára; az elősiető postamesterre rábízta az előfogat felőli gondoskodást s a grófnő lovai elhelyezését, s addig bevezette úri vendégeit saját dolgozó-szobájába. A többi szobákban csikorgó hideg volt, mert azok sohasem voltak fűtve; hát csak itt kellett a magas uraságokat elfogadnia.

Rendetlenség éppen csak annyi volt ebben a szobában, mint egyébkor; dologba került, amíg a vendégeknek helyet lehetett csinálni, ahová letelepedjenek.

A grófnő szorongva tekingetett körül ez ismeretlen tárgyakon, mik e dolgozószobában széken, asztalon, állványon álltak, heverték, nyújtóztak. Ördögös műszerek! Titkos borzadállyal tekingetett át a vegytani műhelybe, melynek süvegkatlanában még akkor is izzott a félbenhagyott vegykémlet parázsa.

„Cagliostro officínája” - sűgá a grófnő borzongva az apát úrnak.

Gonoszat főznek itt, aminek titkát ember nem érti!

De még e szent borzadállynál is erősebb volt nála az a visszás érzés, hogy most ő ennek a barlanglakó embernek vendége, lekötelezettje, adósa, ő, a gazdag, a főrangú, az igazhitű, ennek a munkásnak, névtelennek, vallástalannak. Fizetett volna neki uzorát pénzeért, jutalmat jó szolgálataért, csak azt a szót ne kellett volna neki fizetnie, hogy „köszönöm”. Nem sajnálta volna ékszerei legszebb gyöngyét kidobni neki hintajából, mikor megválna udvarától, de sajnálta tőle e búcsúszót: „Isten önnel!” Egy ateistának ez üdvözlést! Csak le tudná tartozását róni valamivel.

Iván eltávozott néhány pillanatra a szobából, s midőn visszajött, valami nőcseléd egy tálcán a párolgó reggelit hozta utána, s egy fehér abrosszal elterítve valami kis asztalt, lerakta rá a csészéket és ibrikeket a grófnő és az apát úr részére.

Amíg a grófnő valami ürügyet keresett, ami alá preciózuskodását elrejtse, hogy a reggelit visszautasítja, addig az apát úr le is telepedett amellé, s útitársi szabadalommal szólítja fel a grófnőt, hogy kövesse példáját.

- Estig nem találunk olyan vendéglőre, ahol valami meleg ételt kapnánk, s a grófnőnek szüksége van erősítőre.

Azután, hogy látta a grófnő, hogy az apát úr fejét nem fordítják hátrafelé a manók, amint a boszorkánymester kávéjába belekóstol, hát ő is csak ráfanyalodott. Biz az nemigen jó volt. A tej megjárta, de a kávé rettenetes!

Iván az időjárásról kezdett beszélni. Kezdetleges társalgási téma. Az a különbség mégis volt benne, hogy nem a megszorult udvarló, hanem a meteorológ beszélt az időről. Biztosítja a grófnőt, hogy mind a barometrum, mind az angol strom-glass kedvező időre mutatnak; a nap oly forrón süt, mint májusban; jó ideje lesz az utazásra.

S hogy annál jobban élvezhesse a napot, félrehúzta Iván ablakáról a zöld függönyt, mire a nyájas napsugár egyszerre megvilágítja a szomorú szobát.

A grófnő e rögtöni világosságnál idegesen rezzent hátra valami, eddig a homályban nem észlelhetett látványtól.

Saját arca volt az egy átelleni roppant homorú tükörtől visszaadva.

Tény ugyan, hogy nincsen ember, aki a saját képét ne szeretné látni a tükörből. Csempésszünk a legkomolyabb szónok elé, mikor legjobban fel van lelkesülve, egy tükört, s tapasztalni fogjuk, hogy az egy perc múlva nem lát többé semmit, mint saját magát a tükörben; annak beszél, annak gesztikulál. Hanem egy nagyítótükörben meglátni az embernek magát, az valami rettenetes látvány. A saját fejét akkorának, mint egy hordó, arcvonásait egy mesebeli óriás számára kitágítva, s az ijesztő szörnyetegben mégis önmagára ismerni! Ez kellemetlen ismeretség.

- Micsoda nagyítótükört tart ön szobájában? - szólt a grófnő félig bosszúsan, félig tréfálva Ivánhoz, s hátat fordított a tükörnek.

- Grófnő, bizony ez a tükör nem toailettem rendbehozására szolgál; hanem ez egy úgynevezett gyútükör, melyet olyan vegytani műtételnél használunk, ahol a legbehatóbb tüzet akarjuk előidézni.

Az apát úr be akará bizonyítani, hogy ő is jártas a természettudományokban s beleszólt:

- Például a gyémánt elégetéséhez.

- Igen - helyeslé Iván. - Ahhoz is a gyútükröt használjuk, a gyémánt csak abban ég el, meg a ropp-gáz lángjában.

A grófnő hálával tartozott azért a mondatért az apát úrnak, mert arról egy jó ötlete támadt. Lám, ez az ember még a lelke gondolatainak is elővilágít.

- Hogyan? - szólt kíváncsiságot tettetve a grófnő Ivánhoz. - Ön az állítja, hogy a gyémánt eléghető volna?

- Eléghető biz az, grófnő, mert nem egyéb, mint szén kristályalakban! S a beható tűzben a patricius gyémántból, minek karátja 90 forint, s aztán minden további karátnál köbös emelkedésben nő a becse, éppen az lesz, ami a plebejus szénből: szénéleg, láthatatlan gáz. Ezt bizonyítja a gyútükör tűzpontja.

- Ah, ezt nem hiszem! - szólt a grófnő fejének előkelő hátravetésével.

Iván meghajította fejét.

- Sajnálom, hogy most éppen be nem bizonyíthatom, mert a gyémántot azért, mert eléghet, fűtőszerűen nem használjuk, s a kísérletekhez csak olcsó forgácsait szoktuk vesztegetni, de nálam most az sincs.

- Én szeretném azt látni, mert nem hiszem - szólt erre a grófnő, s a mellkendőjét összefűző agrafot kivonva, odanyújtá azt Ivánnak: - Kísértse ön meg ezen!

A mellű köve gyönyörű, kétkarátos briliáns volt.

A grófnő semmit sem várt bizonyosabban, mint azt a választ Ivántól, hogy „Óh, kár lenne ezért a szép drágakőért!” s abban az esetben készen volt részéről a viszonzás: „Hát tartsa ön meg akkor emlékül!”; ezzel szépen meg lett volna ajándékozva a kellemetlen ember, s aztán el lett volna felejtve a hétköznapi ember.

Ámde bámulva tapasztalá a grófnő, hogy csalatkozott.

Iván egy tudós nyugalmával, s egy gentleman engedelmességével vette át a mellűt; anélkül, hogy gúnyt vagy szenvelgő hidegvért tüntetett volna.

- De magát a mellűt nem akarja a grófnő megolvasztani? Akkor kiveszem a foglalatból a követ. Ha nem ég el, ismét visszahelyezem belé.

Iván egy kis fogóval kivette a követ ajour foglalatjából, s egy vastag, lapos agyagtégely homorú fenekére helyezé.

Azután kinyitotta az ablakot, hogy szabadon jöhessen be a napsugár.

A tégelyt, melyen a gyémánt feküdt, egy kis ércállványra állítva, odatette a szoba közepére a grófnő elé.

Maga pedig fogta a gyútükröt, és kiment vele a szabadba, mert benn a szobában az ablak keresztfái miatt nem eshetett volna teljesen a napsugárzat a gyútükörre.

A grófnő még mindig azt hitte, hogy a gauklereinek az lesz a vége, hogy a gyémánt csak nem ég el a napban, s ő annál inkább megajándékozhatja vele Ivánt, hogy tegyen vele majd kísérletet nyáron, mikor tüzesebb a napsugár.

Iván künn az ablakból, eltalálva a sugárverés legkedvezőbb helyét, ráirányzá a tégelyre a gyútükör sugárgúlájának hegyét. A gyémánt ezernyi szikrát szórt e megsemmisítésére törő napsugárkatlanban, s pillanatokig úgy látszott, mintha ő maradna e harcban a győztes, minden rálövellt nyilát a napsugárnak a szivárvány hét színére törve össze; hanem a gyútükör tűzősszpontja egyre szűkebbre szorult körülötte, s egyszerre vakító napfény töltötte meg a kis szobát, oly világító, hogy ezüstnek látszott benne minden tárgy, s elenyészett benne minden árnyék.

Egy tűzkarika lövellt szét a tégelyből, villámnál világlóbb nyilakat szórva maga körül, s a következő percben megszűnt a gyútükör működni.

Iván még ott állt künn az ablakban. Onnan kérdezé a szobában levő grófnőtől:

- Mi maradt a tégelyen?

- Semmi.

Iván visszatért a szobába, felakasztá helyére a tükröt, s átadta a grófnőnek az üresen maradt melltűt.

Az apát úr nem hagyhatta megjegyzés nélkül.

- No, ez olyan látvány volt, aminőt csak királyok engedhetnek meg maguknak.

A posta trombitált, a grófnő feladta magára utazó bundáját, s midőn Iván a kocsiba felemelé, mégiscsak kénytelen volt neki kezét nyújtani, és rávesztegetni ezt a szép szót: „Isten önnel”.

Mikor tovarobogtak, a grófnő azt kérde az apáttól:

- Ugyebár ez az ember egy bűvész?

- Nem - felelt a pap. - Gonoszabb annál. Természettudós.

- Hm! Kellemetlen ember.

Sublimior mathesis

A Kaulman-cég boltajtaja most is ugyanott van, hol ezelőtt ötven esztendővel. Még a boltajtó is ugyanaz, s ha lehetne, az üvegek is azok volnának, amiken keresztül 1811-ben a ház első alapítója mint obszervatóriumból tanulmányozta az utcán járókelő főtisztek arcáról, hogy hausse készül-e vagy baisse? Ő már tudta azt, hogy az utcai fizionómia milyen jó barometrum, s a járókelőktől elhullatott szóban mennyi prófécia van. Csak a meglepett ember s az elejtett szó mutat igazat.

Ezt a régi fakó bolteímert is meghagyták az utódok az alig olvasható felirattal. Ez a bankárok arisztokratikus tüntetése, a fakó régi címer, félszázados firma, ősnemesség! A többi fényes új boltfeliratok, kirakatok, öles betűk, aranyfürt-dekorációk, portálék között ez a kopott, fakó tábla ragyog a legjobban. Erős ház! Ötven év feketedik rajta.

Benne a pénzváltóboltban most is azon kikopott bőrvánkosú székek, azok a szúette, feketére festett íróasztalok, azok a faketrecek, s a faketreccen belül most is ott görnyed még az ősz, régi divatú könyvvezető zöld ernyővel a homlokán, shirtingborítékkal a könyökén; s ott

pompáznak a faliállványon sorba rakott komisz kötésű könyvek, de amiknek sarkain ötven évig visszamenő számok olvashatók. Nemesi családfa!

A Kaulman-firma most is folytatja a régi lombard-üzletet, s széles jó hírben áll.

Talán méltán, talán nem.

Az ifjú főnök nem helyez többé nagy súlyt az escompte- és lombard-üzletekre; neki *magasabb* tervei vannak.

Lakása ugyanazon háznak első emeletén van, de már ott úri pompával és komforttal találkozunk.

Dolgozószobája múzeum, s íróasztala csecsebecsetárlat, telerakva majolikával, bronzokkal, antikokkal. Tintatartója benvenutói remek (ha ugyan nem galvanoplasztika), benne kék és vörös karmin tinta, tollszára aguitövis, rajta aranytoll gyémántheggyel; porzója aranypor, porzohintője pávakőkanálka, tolltartója nemes korallagancs, papírnyomtatója pompeji mozaik, gyertyaernyője valódi hegykristály, portefeuille-jének táblája kínai halyotis, papírvágója török handzsár, pecsétnyomója malachit faragvány, maroken papírtartójában rezedá illatú színes levél, átlátszó szalmapapír, elefántcsont-velin, bristol-, regal-, bath-papír; hanem hogy valaha valaki ezen az asztalon írta valamit, azon még nem lehetett rajtakapni.

Az a tudomány, mivel Félix úr foglalkozik, nem jár irka-firkával; az csak szellemi munka; dolgozik ő éjjel-nappal, még tán mikor aluszik is, csak hogy az nem hagy maga után papírra tett nyomokat.

Mikor azt hiszik róla, hogy mulat, táncol, dőzsöl, lovagol, utazik, udvarol, ő akkor mindig dolgozik; van előtte egy kitűzött cél, azzal mulat, azért dőzsöl, annak udvarol, afelé táncol, lovagol, az után utazik, és sohasem veszt el szeme elől.

Nem tollat mozgat ő, hanem embereket.

Néhány nap múlva a bondavári kastély nevezetes magárahagyatása után dolgozószobájában látjuk Félix urat egy kettős balzakon heverészve, melynek átelleni vánkosán Sámuel apát úr vidám homloka dereng. A két úr bizalmas beszélgetést folytat, mely, úgy látszik, már idejövételünk előtt kezdődött.

Előttük pompás sèvres-i porcelánban illatos mokka párolog, melynek aromája a drága latakia füstjével egyesül, mit az apát úr türkizzel kirakott csibukból, Félix úr pedig tollszárvékony cigarette-ből ereget.

- No, a grófnővel a szerződésed már megvan, ahogy kívántad, harminckét évre. Itt van, alá van írva szabályszerűen. Hanem már most szeretném tudni, mit ér ez teneked és a te konzorciumodnak. Az nem elég, hogy a grófnő aláírta a szerződést, hacsak a herceg is alá nem írja. Mert a grófnő csak élethosszig rendelkezik a bondavári uradalommal, s amint meghal, visszatér az a herceg birtokába vagy a herceg unokájára, s akkor a ti szerződésnek vége.

- Tudom - szólta Félix, leütve a hamut cigarette-jétől. - De hisz éppen azért lesz rá gondunk, hogy a grófnő sokáig éljen, hogy kedvet kapjon az élethez. Óh, hidd el nekem, hogy mikor egy ilyen vén hajadon kedvet kap egyszer a sokáig éléshez, és pénze is van hozzá, borzasztó sokáig el tud élni. Aztán nem vagyok én olyan elővigyázatlan, mint gondolod. Ismerem a megholt herceg hagyománylevelét, melyben körül van zárolva az a kikötés, hogy ha Theudelinda grófnő egyszer megdicsőül, bátyja, vagy annak utódai, a megdicsőült grófnő netalán hagyományosainak, bérlóinek vagy hitelezőinek mindazon építkezéseket tartoznak megtéríteni, amiket az bondavári uradalom területén tétetett. A jó herceg arra gondolt, hogy leánya egyszer ájtatos kedvében valami fogadalmi templomot vagy zárdát építtet uradalmában, azt hadd

váltsák meg az örökösök; valakinek adósok ne maradjanak érte. Hanem arra nem gondolt a herceg, hogy valaki a klauzula alapján még egyszer tárnát, gyárat, raffinade-ot emeljen a bondavári domíniumon; s ha én egyszer beleépítek abba az uradalomba két milliomot, a bondavári örökösök sohasem fogják azt tőlem kiváltani tudni.

- Kivéve, ha egy másik konzorcium segélyükre jó.

- Az nem olyan könnyű. Azt csak egy olyan konzorcium tehetné, mely az egész Bondaváry család anyagi ügyeit rendezni vállalkoznék, s ahhoz igen sok kell. Sok ész, sok pénz és sok merészség mind e kettőt kockáztatni. Egyébiránt tovább is nézek én, s még nem pihentem meg. Nem egy „dámára” tettem fel minden pénzemet.

- Igazság! Hát azzal a kis vadmacskával mit csináltál, akit a bondavári köszénkupacból raboltál el?

- Hát egyelőre nevelőbe adtam madame Risan intézetébe; hadd művelje ki magát, mert szép tehetségei vannak, de egészen ostoba. Gyönyörű hang, de nem tud énekelni; szenvedélyes arc, de semmi mozgás; csupa érzés, de nem tud más nyelvet, mint amit az anyjától tanult.

- Színésznőt akarsz belőle csinálni?

- Először azt.

- És azután?

- Feleségül akarom venni.

A pap nagyot nevetett.

- Ne neved rajta, mert komolyan mondom!

- Jó! Hát komolyan beszélek róla. Először is nem értem azt, hogy minek *neked* a házasság. S ha megértettem, akkor nem értem azt, hogy minek viszed azt, akit feleségül akarsz venni, madame Risan intézetébe, ahol nevelnek kitűnő sarjadékot a külvárosi színházak számára, de nem szerény háziasszonyokat a homlokaik simaságára féltékeny férjeknek.

- Az az én gondom! - pattogott hetykén Félix. - Azt te nem érted. Az sublimior mathesis. Nem papnak való. Nekem szükségem van egy törvényesen megesküdtött feleségre, aki éppen Risanné asszony növeldejében végezte iskoláit. Hogy mi lesz a homlokommal, az a kalapom gondja. Hanem most olyan dolgot kérdezek tőled, amit csakugyan te tudsz jobban, mint én, mert az már pap dolga. Elvenni akarom a leányt, s akarom, hogy törvényes hitvesem legyen, *hozzám kötve*, akinek én parancsolok. De amellet úgy akarnám a dolgomat intézni, hogy én ne lennék őhozzá kötve; ő ne parancsolna nekem. Egyszóval, hogy amíg én akarom, feleségem, mikor nem akarom, nem feleségem. Ebben adj nekem tanácsot. Te ismered a mindenféle felfűgokat, amik miatt hosszan, több ideig tartott házasságok egyszerre csak megsemmisülnek; nem válópert értek; az sok kárral, sok áldozattal jár, s utoljára is, ha egyik fél megköti magát és maliciózus akar lenni, mindig meghiúsulhat; hanem valami más úton-módon, gyorsan, biztosan, csálhatatlanul.

- Óh, igen, tudok egy ilyen módot, de csak egyetlen egyet - szólt Sámuel. - Megesküszöl, akivel akarsz, a vallás rendes szertartásai szerint itt Bécsben. Mikor aztán azt akarod, hogy ez a házasságod ne legyen házasság, a bécsi bankárházaddal felhagysz, a firmádat leveszed, s átköltözöl párizsi házádba. Firmád ott is fennáll, már apád francia polgár volt, s te is az vagy. Ha egyszer aztán ott célszerűnek látod megmenekülni a hitvestárstól, egyszerűen megismer-teted azzal a körülménnyel, hogy a francia törvények előtt semmi házasság sem érvényes, mely nem polgári hatóság előtt kötöttetett. Éppen a napokban döntetett el ez értelemben egy francia grófi család pere, hol a spanyolországi oltár előtt kötött házasságból eredt fiak apjuk

örökségétől elmozdítottak, mert apjuk elmulasztá feleségével Franciaországban polgári házasság útján „is” egybekelni. A francia törvény feleségedet leánynak deklarálja, tégedet garzonnak, s mehettek jobbra-balra.

Félix felemelkedett helyéről, s megcsókolá gyöngéden az apát úr homlokát.

- Köszönöm.

Biz azt meg is csókolhatta azért a jó tanácsért.

- És valóban nagy hálával tartozom irántad; s ha gyermekkori barátságunk emléke nem súgná azt, hogy amivel neked tartozom, az szeretet, úgy azt kellene éreznem, hogy az egy lefizethetlen adósság.

- Óh, én sem felejtém el, hogy mivel tartozom atyád házának. Szegény tót diák voltam, mikor atyád felkarolt; úgy lettem nevelőd, úgy tudtam tanulmányaimat folytatni. Ezt én nem felejtettem. Tehát ne beszéljünk többé a múltak tartozásairól.

- Igen. A jövő is együtt fog bennünket találni. Most arra kérlek még, légy szíves, mint a grófnő teljhatalmazottja, a szükséges iratokat átvenni. Ez itt a szerződés. Itt a biztosíték állam-papírokban. Itt az utalvány az első félévi haszonbérre. És itt egy másik utalvány pénztárnyomhoz negyvenezer forintig.

- Hát ez kinek?

Félix nyájas szemhunyorítással nyomta oda az apát úr markába az utalványt, gyöngéden súgva:

- A szerencsés közbenjárónak.

A pap csodálkozva rázta fejét.

- Te engem meg akarsz ajándékozni?

- Ne úgy értsd. Nem én. Ez a konzorcium költsége, ami ily rubrika alatt fordul elő: „alapítási költségek” minden vállalatnál. - Ezt mondva Félix, új cigarette-t dugott szájába, s a gyufa lángján keresztül ravasz önbizalommal lesett barátjára.

Sámuel apát száját szánakozó félmosolyra húzva, csendesen négyfelé repeszté a negyvenezer forintos utalványt, s azután nyugodt fensőbbiséggel veregetett a bankár vállára.

- Kedves barátom! Nekem az az egész bondavári uradalom a markomba volt adva, s ha akarnám, most az enyém lehetne. Azzal is így tettem, mint ezzel most! - A pap szétszórta az eltépett papírfoszlányokat. - Ismerj meg engem valahára! Én nem koldulóbarát vagyok, hanem pretendens! Nem járok domínium után, hanem birodalom után!

E merész tekintet annyira megszeppenté a bankárt, hogy letette a szájába vett szivart, amit most bátorzkodott meggyújtani. Hisz ez nagy szó!

- Ül le már most, és hallgasd meg, mi dolgom van veled - szólt a pap, s maga hátratevé két kezét, úgy kezdett el a szobában fel s alá járkálni, s beszélt majd járva, majd megállva bámulója előtt.

- Az egész világ vajúdasban van most, s folyvást egereket szül, mert az oroszok restek elhatározni magukat arra, hogy szülessenek. Mindenütt káosz van: a pénzügyi téren, a diplomáciában, az egyházban, s a három káosz egymást zavarni segít. Egyetlen ember, aki tisztán lát, urává lehetne e „tohuwabohu”-nak. Aki ezt fel tudná használni! Hímzett ruhás bohócok, akiknek kezében van a világ vezetése. Itt van előttünk egy ország, amellyel nem tudnak a kormányzói mit csinálni. Ahova hívják, oda nem megy, kényszerítenék, de nem

merik, nyomják és félnek tőle, s amelyik maga sem tudja, mit fog holnap csinálni; megadja-e magát, megalkuszik-e, fizet-e, vagy vasat ragad; melyik ellenségével szövöttek, melyik ellensége ellen, vár-e még, vagy feladja állását, nevetésbe tör-e ki vagy átkozódásba. Azután ennek az országnak van egy elementuma, amely a két küzdő fél között áll: a papság. És ebben az országban az egyháznak még nagy vagyona van!

Félix összeráncolta a homlokát, mert még mindezekben nem látott semmi összefüggést.

- Mit gondolsz, fiam - szólt hirtelen megállva előtte a pap -, mire számíthatna az az ember, aki ennek az országnak először egyes vidékeit, azután egyes osztályait meghódítaná a kivihetetlen állameszmének. Nem gondolod-e, hogy a te Bondavár-völgyi vasutadnak létrejöttét semmi sem mozdítaná úgy előre, mint egy alázatos küldöttség a föld népéből s annak papjaiból, mely hűséget fogadni a miniszter elé járulna? Egyik kéz a másikat mossa. Annak a vidéknek az állameszméhez csatlakozó népét meg kell jutalmazni. Érted-e, hogy mi hasznod van neked ebben?

- Kezdem látni.

- S mit gondolsz, aki a *halinaposztót* ez országból is bevinné a törvényhozás termébe s az infulát ez országból is a bécsi felsőházba, minő állást szerezne az magának?

Félix tenyerébe csapott csodálkozva. Ez volt rá a felelet.

A pap egyet járt alá s fel, azután ajkait összeszorítva mondá:

- A primás öreg ember.

Félix hanyatt feküdt a balzakon, mintha olyan magasra akarna nézni, amit ülve nem láthat meg.

- A pápa még öregebb - mormogá a pap.

A bankár most még jobban bámulva tekintte Sámuel apátra.

Az pedig egyszerre szenvedélyesen tört ki:

- Törpe emberek állnak a hajók kormányán, fiam! És ezek azt hiszik, hogy ők fognak ellenállhatni a nagy viharoknak. S minő szegény eszközeik vannak! Halomra dül az egyház! S azt hiszik, hogy azt ócska támaszokkal fogják fenntartani. A siralomházban él minden! S epileptikus átkozódással akarná feltartóztatni a falakat. Figyelj reám! Az olasz papoknak minden erőfeszítése csak szegénységi bizonyítvány. Fillérekkel tartják fenn szent Péter székét, holott milliárdok voltak a kezükben, amiket el hagytak veszni. Csak Magyarországon van még egyházi vagyon. Tudom jól, hogy a miniszter fiókjában készen áll a törvényjavaslat, mely azt az állam javára szekularizálja. Csak egy kis ürügy legyen rá a magyar klérussal összeveszhetni Bécsnek. Ők fognak a liberális állásponton harcolni, ellenfeleiké marad a világ antipátiája. Nem kell sok hozzá. A deficit nő, a kormány szorong. Csak egy kis opposíció a birodalmi tanácsban, mely a büdzsét megnyírja, vagy egy kis külháború. A kincstár üres, kölcsönt nem kapni már. „Mikor az ördög megéhezik, legyet eszik.” De hátha megelőzi őket valaki? Szent Péter széke veszélyben forog. A magyar egyháznak nagy birtoka van. Ez is veszélyben forog. Ha valaki most egy ilyenforma eszmének adna lényegét: Álljunk a mozgalmak fölé! Legyünk hazafibbak a táblabíráknál, legyünk lojálisabbak a minisztereknél, legyünk szabadelvűbbek a forradalmároknál, legyünk katolikusabbak a főpapoknál, mentsük meg a magyar egyház-vagyont a kormánytól, s azzal ismét az egyházat a forradalomtól! S létesítenénk a világpiacon egy óriási, százmilliós kölcsönt a magyar egyházi javakra és szent Péter trónjának megmentésére! Mit gondolsz, mi lehetne az az ember, aki ezt létrehozná?

- Minden! - rebege elragadtatva e fantazmától Félix, s most már a kezét csókolta meg barátjának.

- E nagy műhöz szemeltelek én ki téged - szólt a pap, és engedte kezét csókolni. - A te bondavári vállalatod szükséges arra, hogy egy szerencsés csatánnyal egyszerre világhírt szerezz nevednek, hogy együtt emlegessenek Stroussberggel, Pereirával, talán egykor Rothschilddal is. Ez az oka, amiért segítlek benne. Ha egyszer azután erősen fogsz állani, akkor azt fogom mondani: „Most tartsd válladat, hadd lépek fel rajta!”

Félix eksztázisba merült e reveláció után. Már szeme előtt ragyogott az óriási kölesön s annak dicsfényében az ő kedves barátjának felmagasztalt alakja.

Soirées amalgamantes

Egy szép téli napon Berend Iván hivatalos levelet kapott a Magyar Tudományos Akadémia elnökétől, melyben tudtára adatik, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Természet-tudományi és Matematikai Osztálya által ajánlatva, a legutóbbi közgyűlésben megválasztott levelező tagnak a fentnevezett osztályba.

Egy másik levélben pedig szintén a Magyar Tudományos Akadémia titkára felszólítja hivatalosan, hogy miután tudóstársasági tagnak megválasztott, serénykedjék e megválasztásnak az alapszabályok (nem tudom, melyik) paragrafusa értelmében tartandó székfoglaló beszéd által a szankciót megadni.

Iván elbámult ez ajándékokon.

„Hogy jövök én ehhez a megtiszteltetéshez? Soha életemben egy betűt se írtam semmiféle tudományos folyóiratba, még a tudománytalanokba sem. Se közeli, se távoli atyafiságban nem állok egyik akadémiai taggal sem. Mágán sem vagyok. A politikai küzdőtéren sem szerepeltem. Hol veszem hát azt a renomét, amiért tudós-társasági tagnak megválasztanak? Híre futamodott volna kémiai laboratóriumomnak? De hisz akkor minden tárnadirektort, minden vasúti gépgyárfelügyelőt meg kellene választani tudósnak, mert annyi tanulmánnyal azok is bírnak a fizika és mechanika dolgában, mint én!”

Azonban hát a megtiszteltetést el kellett fogadni. Ki tudja, hátha szüksége van az országnak arra, hogy minden emberét, aki valamivel többet tanult a többinél, összeszedje, hogy a tömeggel imponáljon. Iván megköszönte a választást, s válaszolt a titkár úrnak, hogy mielőtt az alapszabályokban kikötött év lefoly, ott lesz a székfoglalójával Pesten.

Aztán nagyon lelkére vette a dolgot, s keresett magának egy témát, amiről székfoglaló értekezést írjon.

A mikroszkopikus crustaceák leírása volt az, amiket tíz évi szorgalmas kutatás után rendszerezett egy artézi kút fúratása alkalmával, s mely tárgyról jegyzeteit a késő őszi birta egy egészé alakítani.

Az igaz, hogy ezzel az egy nyomtatott ívre terjedő értekezéssel bárhol a világon, ahol hasonlóval foglalkoznak, szenzációt gerjesztett volna; hanem az is igaz, hogy annyit nem ásítottak tudós-társasági felolvasás hora canonicája alatt (csak 7 óráig szabad olvasni, akkor az elnök megvonja a szót a felolvasótól), mint mikor Iván göröcsövi héjancai beszéltek magukról, míg azt viszont a méltányosság kényszerít feljegyeznünk, hogy ez értekezésért, az Akadémia közlönyében kinyomtatván, Ivánnak pontosan kifizeték a húsz osztrák értékű forintokat.

Hanem ez nem tartozik a regényre.

A felolvasás után, aki a neofitát legelőbb üdvözlé, kezét szorítva véle és „nagy érdekű” értekezését megdicsérve, az Sámuel apát volt.

Szintén tudós. Hogyne lenne tudós!

Egyszerre világosság támadt Iván agyában.

Rájött, hogy mi érdeme van az akadémiai tagsághoz.

Itt van a titkos pártfogó és felfedező! Ezt Sámuel apát barátságának köszönheti. No, ez is jól van. Apró ajándékok erősítik meg a barátságot.

Néhány napot kellett még Ivánnak Pesten időznie; voltak eligazítani való ügyei. Ezalatt a lapok obligate referáltak akadémiai értekezéséről. A legirgalmasabban bánt vele, amelyik azt állította róla, hogy a csepegőkő vulkáni származásáról értekezett - igen alaposan.

Ivánt csak az biztatta, hogy idebenn nem olvassa a referádákat senki, odakinn pedig nem érti senki.

Valaki mégis olvasta idebenn is, odakinn is.

Egy napon, mikor már éppen hazakészült távoli odújába Iván, kap egy meghívást három nappal későbbre, Bondaváry Theudelinda grófnő estélyére.

- Aha! Még egy lerovás - gondolá Iván. - Ugyan jó, hogy hamarabb nem jött.

Mindjárt leült, hogy választ írjon a meghívásra, a legudvariasabban megköszönve e kitüntetést, s elmondva indokait, amiért azt nem élvezheti. Holnap utaznia kell, minden dolga aszerint van berendezve, mulaszthatatlan teendők s a többi.

Mielőtt lepecsételhette volna a levelet, látogatója érkezik. Sámuel apát.

Iván nagyon örült a kitűnő férfiú láthatásának, s e nem várt megtiszteltetésnek. Úgy voltak már, mint akik rég idő óta ismerik egymást.

- Nem mulaszthattam el, hogy önt meg ne látogassam, amíg Pesten van. Nemcsak tartozásból teszem ezt, a bondavári szíves látogatás visszaadásául, hanem valóban ösztönözve éreztem magamat egy ily jeles, fiatal tudósunknak kifejezni, mennyire örvendek, hogy megismerkedhettem vele.

Iván szerette volna mondani, hogy ő bizony sem nem jeles, sem nem fiatal, sem nem tudós; de csak elhallgatott vele.

- Reményilem, hogy hosszabb ideig fogjuk önt bírni a fővárosunkban - folytatá az apát Iván mellé ülve a pamlagra.

- A lehető legrövidebb ideig maradok itt - viszonzá Iván szárazan -, holnap haza kell utaznom.

- De abból semmi sem lesz. Nem eresztjük el önt olyan könnyen. Úgy tudom, hogy Theudelinda grófnő legközelebbi estélyére ön is meg van híva.

- Sajnálom, hogy e gyönyörtől meg kell fosztanom magamat, de mulaszthatatlan dolgaim vannak, amik hazahívnak.

- Ugyan, beszéljen ön őszintén! Ne nevezze gyönyörnek. Hanem vallja meg, hogy fut ez elől a mulatság elől, mert előre unja a dolgot.

- Hát ha jobban illik az igazmondás, megvallom, hogy úgy van. Nekem akármelyik grófnő estélyét végignézni a lehető legéldelhetlenebb mulatság.

- No hát értse ön meg a dolgot! Ezek nem olyan estélyek, mint a szokott „cercle”-ek a societében a kizárólagosság sajátságaival, amikben persze egy nem-habitué sehogysémit érzi magát. Ez új valami. Theudelinda grófnő megnyitotta termeit az elegancia és az esprit crèmeszávéára. Ott találkoznak az előkelő társaság legfőbb szereplői a politikai, művészet, tudomány és költészet celebritásaival. Valódi high life! A rang, szépség és szellem arisztokráciája.

Iván hitetlenül rázta fejét.

- S mit csinál az a sokféle ember egymással egy teremben?

A pap erre egy kicsit összehúzta szemeit, s az orrát vakarta.

- Igaz. Igaz! Míg megismerkednek, kissé feszesen megy a dolog. Senki sem tudja, hogy mivel kezdje a diskurzust, mikor egy olyan emberrel jön össze, aki egy egészen más csillagzathól való. Hanem szerencsére van egy közvetítő, amely minden társaságot képes amalgamázni, ez a szellem. Ahol csupa szellemdús emberek vannak együtt, lehetetlen, hogy a társaság eggyé ne forrjon. Csak a kezdetét kell tudni. Azt is könnyű volt kitalálni. Első kezdet volt a művészet. A társaságba hítt művészek s a magasabb körök dilettánsai hangversenyeket rendeznek, szindarabocskákat adnak elő, egyik hegedül, másik zongorázik, harmadik énekel. Szép grófi hölgyek hazafias költeményeket szavalnak; azután hírneves poéták mulattató felolvasásokat tartanak, tablókat rendeznek, s így lassankint élvezetessé teszik a heterogén találkozást.

- De miután én sem nem hegedülök, sem nem szavalok, sem eleven rébuszokat nem találgatok...

- Ellenkezőleg! - vágott szavába az apát - ön nagyon is jó előadással bír; azt én bámultam a székfoglalójánál.

- Micsoda? Csak nem gondolja ön, hogy Theudelinda grófnő estélyén felolvassam az értekezésemet a mikroszkopikus crustaceákról?

- Hahaha! Nem. Azt nem. Az jó volna az Akadémiában. Kevesen értjük. Akik értjük, nagyra becsüljük. De nem asszonyoknak való. De tud ön valami mást. Fog felolvasást tartani a társaság előtt valami másféléről, olyasvalamit, amit tudományos dolog is legyen, aztán poézis is legyen benne. Érdekelje is a hallgatókat, aztán meg is lepje újdonsága által. Mélyebb alappal is bírjon, és mégis élvezhesse mindenki. A fantáziát is foglalkoztassa, aztán a tudományos bűvárlatot is kitüntesse. Ilyesvalamit.

Most már Ivánon volt a sor kacagni.

- De főtisztelendő úr, ilyen genre-nek én még sem látója, sem hallója nem voltam, sem soha ehhez hasonlótt nyomtatásban vagy írásban soha fel nem fedeztem.

A pap maga is nevetett.

Ezalatt a háziszolga egy levelet hozott Ivánnak, mely „per express” jött a postán: tehát az átadás percét konstatálni kellett a vevényen.

Iván engedelmet kért vendégétől, hogy e sürgetőss levelet elolvashassa.

Az apát nagyon kérte, hogy csak tegye azt.

Iván arcán észrevehető változás ment keresztül a levél olvasása alatt. Előbb elsápadt, azután összevonta szemöldeit; néhány percig kigyulladtak arcai, míg végre elbámult maga elé, s amíg a végigolvasott levelet folyvást kezében tartá, mintha újra meg újra elolvasná azt, merev tekintete a levél szélén túl bámult elmélázva.

Egyszer aztán elnevette magát.

Eszébe jutott, hogy ezen végződött a diskurzus.

A levelet összehajtá és keblébe dugta.

- Hát jól van! - szólt nevetve. - Elmegyek Theudelinda grófnő estélyére. Tartok felolvasást. Olyant, amilyent sem nem láttam, sem nem hallottam még magam se soha. Tudományt poézissal vegyest, fantazmákat és adatokat úgy összekeverve, hogy minden tudóst kétségbe ejtek vele, míg szét tudja válogatni; amivel minden geológót herceggé, s minden hercegasszonyt geológgá teszek.

- Úgy, úgy! Nagyon jó lesz! - biztatá az apát.

- Mit szól ön hozzá? Valami villanydelej-világítási produkcióval illusztrált előadást?

- Nagyon jó lesz! Ez mulattató! Igen érdekes fog lenni.

- Szabad önt kérnem, hogy ez iránt a grófnő helybenhagyását kieszközölje? Sok apparátus jár vele.

- Előre biztosíthatom róla, hogy a grófnő el lesz az ön ajánlatától ragadtatva, a műtani készletek elszállítását bízza ön egészen rám. A grófnő magánkívül lesz örömeben, ha ezt megtudja. - Az apát úr szárnyakat kapott a sietséghez, s megölelve tisztelt kollegáját („Nevezzük egymást ezután így!”), nagyon meg volt elégedve idejötté sikerével, s azzal elsietett.

Iván pedig újra elővette kebléből a levelet, s kitérve azt maga előtt, folytatta, ahol elhagyá, a levél széle fölötti merev elmélázást a végtelenbe.

* * *

Sajátszerű *szezon* volt biz az! Egyszerre feltette magában minden magyar ember, hogy ő ezentúl magyar lesz.

Bizarr gondolat!

Tessék ezt lefordítani valami más nyelvre.

A hírlapok ditirambokat írtak a pompás magyar viseletről, mely minden rendű néposztály rögtöni divatruhája lett, az atilláról, a dolmányról, a bogláros övről, hát még az aranycsipkés főköttőről! Hát még az eszményi pártáról!

„Százszorta szebb minden asszony!”

N'en parlon plus! S'is scho' vorbei!

Az utcán pengett a sarkantyú, nagy, nagyobb, legnagyobb taréjjal; az ékszerészkirakatok antik gombokkal, csatokkal voltak tele, sastoll, darutoll röpködött a kalapok mellett, s nem volt a Somogyban kurta szür, a Székelyföldön zeke, Debrecenben fürtös guba, Gyöngyösön gombos mente, Kecskeméten tornyos főköttő, Túron süveg, Kőrösön viktória-dolmány, mely biztosítva lett volna, hogy hímet nem varrnak felőle, s Pesten bálokban, reüniókban, magas körökben be ne mutatják. Ősapáknak, Attilának, Budának helyt kellett állni, hogy köntöseiket leszabják; rég megholt poétáknak, Csokonainak, Kazinczynak meg kellett engedni, hogy zsinór-hieroglifokban örökíttessenek. S e hieroglifoknak értelme volt!

Azok a zsinór kacskaringók egy látható protestáció voltak, melyet ha írni, nyomtatni nem lehetett, kivarrták zsinórból.

A legelőkelőbb körökben ki volt adva a rendelet, hogy csak nemzeti öltözetben fogadtatnak el látogatók; s ha valaki megkísérlé egy úri estélyen fekete frakkban megjelenni, azt kockáztatta, hogy a legelső úri ember, akivel találkozik, azt fogja neki mondani, hogy „Ugyan lieber Johann, bringen Sie mir ein Glas Wasser.”

A népviselet szükségképpen összekeverte az osztályokat. A gróf olyan divatot hordott, mint a kocsisa. Sokan úgy érezték, hogy jó volna egymással megismerkedni.

E nemes óhajtnak eleget tettek a főúri estélyek, amik között Theudelinda grófnő soirées amalgamantes-jai egyik nevezetesebb korrajzi vonást szolgáltatottak. Ott találkozott egymással főúr és költő, akadémiai tag és prelátus, művész, hegedűs, zongorász, festész, szobrász, színész, kritikus és mecénás, tanár, orvos, publicista, újságíró, sportsman és minden színezetű politikus.

Ragyogó társaságok voltak azok: úgy - in thesi.

Ami csak szépség és bűbáj van a főrangú körökben: a legdelibb hölgytársaság, oly pompában, mintha királyi táncestélyre jött volna, s ami még a pompánál is fényesebb, a fiatalság, a kellem, a műveltség nimbusza, mely őket oly megkülönböztetettekké teszi; ami csak történelmi név van a főnemesi aranykönyvben s népmegellette név a szellem világában együtt, egymáshoz közel hozva.

Hanem az amalgama bizony nehezen fogott. Pedig Isten látja, hogy megvolt a jó szándék mindenkiben.

Emánuel gróf, a kedves öreg, ha megfoghatott egy újságíró celebritást, oly nemes igyekezettel törte a kedvéért azt a nyelvet, mit csak most tanul, a magyart, hogy lehetetlen volt el nem ismerni felőle, miszerint azon szilárd elhatározásával, hogy ezentúl csak magyarul fog beszélni, ha nehezen megy is, csak az a másik fogadás versenyez, miszerint ezentúl csak magyar csizmát fog viselni, melynek felhúzása-lehúzása egy álló órát szokott igénybe venni.

Cserében viszont egy fiatal publicista izzad hatalmasan abban a fáradságban, hogy egy idegen születésű, de Magyarországért rajongó grófnőnek francia nyelven adjon feleleteket olyan kérdéseire, amiket nem értett. Persze tökéletesen ért franciául, de csak ha nyomtatva látja.

Azonban a nyelvészeti akadály még nem olyan nagy baj. De a téma!

Emberek, akiket először mutatnak be egymásnak, s kik egészen különböző életkörben forognak, s azután keresik, hogy mi módon tudjanak a másik világába valahogy áthatolni.

Leo gróf dicséri Nándori drámaírónak tíz év előtt látott drámáját, amit a kritika kegyetlenül lerántott. Első műve volt. Maga is rossznak találja. Az utóbbiak persze jobbak. Már most ezután ez azt hiszi, hogy vagy nem látta a többi műveit a gróf, vagy ironizál vele.

Vizont Kinizsi, a tudós, meg akarja mutatni Oszkár bárónak, hogy ismeri nevezetes érdemeit a sport terén, s beszél neki a legközelebbi lóversenyről s firtatja, hogy mely díjakra fog futtatni. A körülállók elfordulnak. Mindenki tudja, hogy Oszkár eladta a versenyparipáit a tavalyi veszteségei miatt, s visszavonult a turfról. Most már csak néző.

Kákori, fiatal újdondász azonban egészen otthonosan akarja magát érezni az idegen társaságban, fecseg sans gêne mindenkivel, aki szemközt jön rá. Akad témája elég: napi pletykák. Egy szép sasorrú úrral, aki igazi mágnesi típust visel minden vonásán, beleereszkedik abba a pletykába, hogy most már a budai várban is fognak estélyeket adni, s oda is hivatalosak lesznek a magyar főurak. „Vajon elmegy-e valaki?” - kérdi a főúr. „Legfeljebb Guidó gróf?” „De én ugyan nem megyek!” Az újdondász akkor veszi észre, hogy annak mondott egy nagy

sottise-t a szemébe, akivel ismeretlenül beszélt. Ki tudja, hány emberrel gorombáskodhatott már inkognitó, amióta itt van!

István gróf, Theudelinda grófnő unokabátyja, tökéletes olvasott és művelt ember, ki a világ minden költőjét összeolvasta. Annálfogva igen jól véli mulattatni azt a fiatal poétát, aki hazafias verseivel hirtelen népszerű nevet szerzett magának, ha odaszorítja egy szegletbe, s ott elkezd vele értekezni a világirodalomról. Idéz neki Burns-ből, Shelleyből. Ismeri-e Spencer „Fairy Queen”-jét? Bevégzett műnek tartja-e Milton „Elveszett paradicsom”-át? Mi véleménye van Dryden iskolájáról? Wordsworthot szereti-e jobban vagy Byront? Talál-e szellemrokonságot a Frithiofs saga s Ossian regéi között? Mit szól a „Légende des siècles”-hez? Vajon lehet-e, hogy ezáltal Hugó Viktor Dante fölé emelkedik? Nem kár-e, hogy az „amadisze”-ok genre letűnt? Tassónak ad-e elsőséget az olaszok közt vagy Ariostónak? Tart-e valamit Metastasio improvizációi felől? Mi a véleménye az olasz „Commedia erudita” hatása felől? Ismeri-e már francia fordításban Hariri arabs költeményét: „Antár élete”? Hát az indus „Sakuntalá”-t ismeri-e angol fordításban? Pláne egyszer azzal támadja meg, hogy az Odüsszeia mennyivel szebb görög eredetiben, mint latin fordításban.

A szegény versíró pedig azalatt porhanyóvá fő a pirító tűzben, mert ő sohasem szokott egyebet olvasni, mint a saját verseit. Zseniális ember, de saját kádenciáin kívül semmit sem ismer; annálfogva, amint e veszedelmes recontre-ből megszabadulhat, úgy fogja jövőre messziről kikerülni ezt a tudományban telhetetlen gróft, mint a csörgőkígyót.

De akik a „japáni expedíció”-ból legjobban megijáztak, azok lehettek, kiket azon kitüntetés ért, hogy Bondaváry Angela grófnőnek bemutatassanak.

Angela grófnő klasszikus szépség.

Angela grófnő nagyatyja politikai celebritás. Nagy név. Különféle nimbusz környezi. Jó is, rossz is.

Annálfogva semmi sem természetesebb, mint hogy a szép grófkisasszonynak bemutatott halandó lakója a lateiner világnak, a harmadik szóváltásnál már elkezd Bondaváry Tibald grófról, nagybátyjáról beszélni és obligate tudakozódni.

Arra azután Angela grófnő egy szót sem szól többet az előtte állóhoz, hanem hagyja azt ott állni és beszélni, amíg ki nem fogy, s odább nem megy. Több szavát nem hallja az a grófnőnek.

Pedig talán még egy tudósnak is megfájdul tőle a szíve, ha ezek a szép szemek, amik egy perc előtt a tavaszi ég mosolyával néztek szemébe, egyszerre csak ilyen jégviasszfényt vetnek reá.

Angela grófnő ideálszépség. Már egyszer mondtuk, de nem győzzük eléggé ismételni. Az ember visszatér a bámulására. Tiszta, nemes arc antik tökélyű vonásokkal; gyönyörű szabású orr, finom metszésű ajkak, hosszú sugár szemöldökök s árnyékot vető szempillák, amik istennői szemeket takarnak. Mikor e szemek villogásban vannak, vagy mikor elrejtőznek, azt hisszük: feketék; csak mikor mosolyra derülnek, akkor látjuk, hogy kékek. Hajzata dúsgazdag, aranyban játszó sötét gesztenyeszín. S az egész arcon, az egész alakon előmlik valami öntudata a bűbájnak, mely érzi azt, hogy ő egy bizonyos világnak a központja, s meg van elégedve helyével. Ő tudja, hogy a szépség: hatalom!

De hát miért vetnek olyan fagyos tekintetet ezek a szép szemek arra az árva jövevényre, ki igen természetesnek találja, hogy Bondaváry Angela grófnő előtt bevezetésül nem lehet okosabban kezdeni, mint Bondaváry Tibald gróf érdemeit felemlíteni?

Ezt bizony a société tagjai mind jól tudják. De a lateiner világ nem tudja. Egyszerű a talány. Tibald gróf egyetlen unokáját, Angelát, Sondershain német hercegnek szánta nőül. Angela grófnőnek ez nem tetszett. Ezen nagyapjával úgy összezőrdültek, hogy Angela felfogadta,

hogy sohasem fog Tibald grófhhoz szólni, s minthogy éppen akkor Theudelinda grófnő házat nyitott Pesten, Angela grófnő lejött nagynénjéhez, és nála maradt, s azóta még csak fel nem bontott egy levelet is, melyet nagyjapja írt hozzá.

Ez a titok. Tudja a societé minden tagja; de az olyan jól meg tudja őrizni a maga titkait, hogy soha abból a külvilágba semmi ki nem párolog. Egymás közt közlékenyek, de az idegen előtt „know-nothing” valamennyi, mint egy tősgyökeres jenki.

Sámuel apát úrtól jó gondolat volt az, hogy e heterogén societásnak valami közös mulatságot kellene kitalálni. A puszta konverzációból meg nem élnek. Az összejöveteleken egyik teremben vannak a fiatal hajadon úrhölgyek, másik teremben az uraságok, a harmadikban ülnek a férjes úrasszonyok: mintha még nem és kor szerint is osztályt képeznének.

Elkezdtek művészi előadásokat, költői, tudományos felolvasásokat rendezni. Az mindjárt elevenítette a társalgást, közelebb hozta azt „idegeneket” egymáshoz. Látták egymást próbákon is: nem bal paréhoz öltözve, meg merték egymásnak a kezét fogni. Megtanulták egymásnak a neveit. Még az utcán is ráismertek egymásra. És örültek, mikor egymást látták. Később már bele is találták magukat egy-egy olyan témába, amiről élvezettel társaloghattak együtt.

Hanem - valljuk meg az igazat - mégiscsak mikor úgy éjfél felé vége volt a koncertnek, felolvasásnak, műkedvelő előadásnak, s tudós, művész, poéta eljöttek látta az időt, hogy hazamenjen, és a societás egyedül maradt, olyan jól érezték magukat mind a ketten: akik hazamentek is, meg akik ott maradtak is.

A societásban még azután kezdtek el igazán mulatni. Az ifjak táncolni, az öregek whistezni, tarokkozni kezdtek, s folytatták reggelig.

Azt bizony tették volna, ha a tudósok, művészek, poéták mind ott maradtak volna is! Minek mentek el? Ők is részt vehettek volna mindebben a mulatságban; hanem hát nem nekik való az. Jobb volt, hogy hazamentek.

Sámuel apát nagyon jól értett a reklám csinálásához. Mikor valami nevezetes előadásnak kellett történni Theudelinda grófnő termeiben, azt elég jókor megtudta tőle mindenki. Az előadóművész, író, tudós, hegedűs vagy ezermester egész élettörténetét, előzményeit, hogy azután mindenki tudhasson miről beszélni az est hőseivel.

Az interkaláris három nap Theudelinda grófnő legközelebbi estélyéig elég volt rá, hogy Berend Iván előélete a legkisebb részletekig köztudomásúvá legyen, s az előadást megelőző társalgás alatt minden tulajdonságáról beszéljenek.

„Igaz, hogy egész esztendőn át a köszénbánya fenekén lakik?”

„S csak egyszer, minden holdújságban, szokott megmosdani?”

„Parbleu! Most éppen utolsó negyed van!”

„Soha életében asszonnyal nem beszélt.”

„Nem társalkodik, csupán mamutfogakkal.”

„A felolvasásában négyszázötven görög, latin, arab és zsidó szó fog előfordulni.”

„Igaz, hogy Theudelinda grófnőnek egy háromkarátos briliántját experimentum gyanánt elégette, ami nyolcszáz forintot ért?”

„Négykarátost, ezerötszáz forintot ért.”

„Könnyű neki, ha tud gyémántot csinálni.”

„Vajon tud-e?”

„És nem eszik soha egyebet, mint fokhagymát.”

„De ma talán csak nem?”

„Végül produkálni fogja magát az elektrizír-masínán.”

„Muzsikálni fog vele?”

„Nem az, megelektrizál mindnyájunkat.”

„Arra ugyan nagy szükség van!”

„Az szép lesz, ha a vén báró Stefit felállítja az izolátorra, ahol az embernek az elektricitástól elkezdenek a hajaszálai ég felé állani, s egyszer csak elrepül a parókája.”

„Hol van az az ördögös masina?”

„Ott az olvasóállvány háta mögött; de nem szabad hozzányúlni, mert aki hozzányúl, rögtön félrehúzódik tőle a szája, s úgy marad.”

„Áh, dehogy! Az egy villanyvilágító-gép; én ismerem. Láttam Párizsban olyat. Hanem ennek az a sajátsága van, hogyha valaki a társaságban ki van festve, azon a festéket egyszerre feketévé változtatja.”

„Diable! Ezt jó lett volna az ajtóra affichírozni.”

„Vajon tudja ezt Theudelinda grófnő?”

„Ma különösen fehér az arca.”

„Olyan azzal a nagy gyémántdiadémmal a fején, mint a márványmenyasszony »Zampá«-ban.”

„Hanem Angela húgom ma különösen igéző!”

„Úgy találod?”

„Az a fehér gyöngypárta valami szelídséget kölcsönöz az arcának.”

„Ami a pártájának a hibája.”

„No, ha a mi vademberünk egyszerre bele talál botlani ebbe a sok asszonyi fényességbe, nem tudom, nem feledi-e el a delej villanyvilágítást?”

„Majd hozzászoktassuk apródonkint! Fogadjuk szívélyesen, hogy érezze magát fesztelenül. Ímhol jön; a mi papunk eszkortírozza.”

Az utóbb szólt gavallér, ki Angela grófnőt hűgának nevezte, mintegy húszéves ifjú, finom, tökéletes alak, eléje sietett Ivánnak, kit Sámuel apát vezetett be a terembe, s bemutatta neki magát mint Ödön gróf, a háziasszony unokaöccse, azután karon fogta, s elvitte István grófhhoz, a háziasszony unokabátyjához, ki igen olvasott férfi, azzal megismerkedtette, engedte, hogy annyi szót váltszon vele, amennyi elég rá, hogy Iván meggyőződjék, miszerint itt műértő közönség is van, azután még néhány barátjával szorítottatta kezét. Azok is mind igen nyájasak voltak hozzá. A fogadás e societásban a legbuzdítóbb. Azután az apát úr átvitte Ivánt a másik terembe, hol az úrhölgyi kör volt; ott a háziasszony elé vezeté. A grófnő kezét nyújtott neki, s néhány szíves szóval fogadta. Azután ismét Ödön gróf fogta meg karját, s a szomszéd terem ajtajában álló ifjú hajadon csoporthoz vezetve, bemutatá őt Angela grófnőnek.

Iván kissé elfogult volt, de nem volt sem méla, sem zavarult.

- Önt ritkán látni Pesten! - szólt a bemutatotthoz Angela grófnő.

- Rég ideje, hogy utolszor voltam itt. Úgy tudom, a grófnő is először van itt. Eddig nem Pesten lakott.

Angela arca hidegülni kezdett. Most mindjárt következik a Tibald grófról való kérdezősködés.

- Igen - felelt szárazon. - S mi következik abból, hogy most én először vagyok Pesten? - kérdező élkereső faggatással Ivánt.

- Az, hogy lehet igen közönséges véletlen, ami egy embert valahova elvisz, ahol még nem volt; de amidőn nagyon sok ember találkozik egy olyan helyen, abban már van valami „misszió”. S midőn e helyen annyi fényes alak ad egymásnak találkozt, egyedül *ebben* a gondolatban találom mentségemet, hogy én is itt vagyok, sötét, csekély pont. Talán a gondviselés küldi az embereket most szokatlan helyekre.

E szóra fellángoltak Angela szemei.

- Ugye, ön hisz a gondviselésben? Ön hiszi azt, hogy vannak „missziók”?

- Hiszem.

- Akkor én önt szeretem.

Azzal másfelé nézett, amit Iván jelnek vett, hogy odább mehet.

Egy negyed órai kölcsönös ismerkedés után tudatá vele Ödön, hogy a felolvasóterem el van rendezve, a társaság átvonult oda. Iván helyet foglalt az emelvényen, mely a terem háttérében számára volt elkészítve, s kivéve tárcájából iratait, hozzákezdett a felolvasáshoz.

Megnyerő hangja, nyugodt, követelés nélküli előadási modora volt, hallgatta mindenki figyelemmel.

Iván felolvasása

„A hatodik világrész”

Öt világrészt már ismerünk, a hatodikról még csak azt tudjuk, hogy „van”.

De azt, hogy „van”, már bizonyosan tudjuk.

Hol van?

Az északi földsarkon.

Egy egész világrész, tele ismeretlen növényzettel, ismeretlen állatokkal és így bizonyosan emberekkel is.

A legünnepeltebb tudósok bizonyítják lételet, s merész hajósok egy századnál több idő óta törekeshnek a jeges tenger úszó bércein keresztül, hogy e *hatodik* világrészbe eljuthassanak.

Lehet, hogy még egy *hetedik* is van, a déli földsarkon. Maury kapitány felszólította az angol kormányt, hogy küldjön oda egy expedíciót, s előadta kellő tudományos bizonyítással, hogy a barometrum állása szerint, mely a délsarki folytonos esőzés alatt nem változik, ott ritkább légnek kell lenni, s a felső sűrűbb lég nyomása az alsó, ritkább rétegre okozza a magas hőmérséklet, mely alatt új életnek kell támadni a jéghegyeken túl.

De ez csak sejtetem. Az éjsarki világról már pozitív tudatunk van.

Ennek a keresésében vészett el Franklin és hős társai. Példájuk nemhogy elriasztott volna, hanem követőkre talált; férfiak, vasszívvel és tűzakarattal, támadtak nyomdokában, kik utánatörtek, keresve a végtelen jégmezőkön az elveszettek hulláit és jegyzeteik kincsét.

Felhatoltak a csupán eszkimó vadászoktól látogatott örök tél országaiba.

Két írlandi hajós rátalált a Wellington-csatornára, mely a tenger jéghegyei között szabadon folyik, s annak legvégső szigetét elnevezték „Írland szemének”. Ama csatornát az oroszok „Poliniá”-nak nevezik, mi nyelvükön vízi utcát jelent.

Ez van az északi szélesség $77^{\circ} 49'$, s nyugati hossz $115^{\circ} 35'$ alatt.

A legtöbb utazó odafagyott hajójával a jégtenger örök kolosszai közé, s szánokon menekült vissza, mindenét odavesztve, jegyzésein kívül.

1852-ben így kényszerült *Belcher* hajóskapitány négy hajóját hátrahagyni a *Barrow-útban* odaékelve oly jégtömegek közé, amik hegyek volnának a szárazon.

E négy elhagyott hajó közül egy, a „Resolute”, a következő tavasszal megszökött társaitól. Elindult utazni a maga fejétől. És ment tizenhat hónapig vitorla nélkül, kormányzó nélkül, kapitány nélkül, egyetlen hajóslegény nélkül, vezetve csupán a tenger rejtélyes folyásától, míg végre ezerkétszáz tengeri mérföldnyire a Barrow-úttól, a *Hogarth Sundban*, csaknem a föld másik oldalán elfogta *Buddington*, amerikai hajóskapitány.

Tehát ez a „barom” hajó meglegelte magától azt az utat, mely a szabad tengerre visz; s kétségtelenül keresztül kellett mennie a „meleg tenger” egy nagy részén.

Ha ez a hajó beszélni tudna!

De valamit mégis tudott beszélni.

A bal oldala teli volt ragadva csigákkal. Valószínűleg egy időre zátonyra jutott, s míg onnan újra kiszabadította a dagály, ragadtak oldalsófalánjaiba a csigák. *Murex* fajok voltak. Azok pedig tengeri növényekkel élnek. Tehát ahol ez a hajó járt, ott már csigák vannak és tengeri növényzet. Ott már nem fagy be a tenger soha.

És még egy tanút hozott magával: egy madárfészket. Azon a fészken egy anyagólya ült két fiával. A mi gólyánktól annyiban különböző, hogy tollazata világoskék, fején bóbitával; minden eddig ismert madárfajtól elüt.

Mikor az anyagólya az idegen férfiakat az elfoglalt hajó födélzetére látta lépni, egyiket a két fia közül hirtelen hosszú csőrébe kapta s elröpült vele. A kapitány nem engedte, hogy lelőjék. A madár röpte sebesebb volt, mint a közönséges gólyáé; percenkint harminc ölnyi gyorsasággal szelte keresztül a levegőt, ami óránként huszonhét mérföldet tesz.

Az elhagyott madárfiókot ápolás alá vették a hajósok, de nem evett semmit. Harminc óra múlva visszatért az anyja. Akkor már a hajó szintén annyi időn át folytatta útját dél felé a vontatóba vevő gőzössel. Tehát a madárnak, leszámítva a hajó útját, hétszáznyolcvan mérföldnyi tért kellett átrepülnie, míg a legközelebbi szárazföldről visszatért.

Hogy ott járt, azt bizonyítja a szájában hozott béka, melyet fiókja számára röptében a légből a hajófödélre levetett. Olyan alakú békát sem láttunk még eddig. Hátán olyanforma pikkely volt, mint a chiton squamosus páncélja.

Azt mohón elköltötte a fiatal madár.

Még egyszer visszatért negyven órai út után az anyagólya fiókjának egy újabb hasonló hullót hozva, de már a kis madár akkor megszűnt élni. A hajósok a madarat kitömték, a hullót borszeszbe tették, s mind a kettőt a New York-i múzeumnak ajándékozták. Minden természet-

búvár, aki azokat látta, elismeri, hogy azok egészen ismeretlen állatfajok példányai, éppen oly különöcök, mint az ausztráliai fauna az európaival szemben.

A szárazföldnek, mely azokat tenyésztí, a madár röpte után leszámítva, az északi szélesség 85. fokánál kell kezdődni, az ahhoz vezető szabad tengernek még néhány fokkal idább, és ott már meleg égaljnak kell lenni!

De hát mi adja annak az égnek a meleget? Holott már a 72-ik foknál a kéneső is megfagy, s kalapálható lesz, mint az érc.

Az éjszarkkutatók viszontagságai a legiszonyatosabbak, és nőttön nőnek, amint feljebb közelítenek a föld sarkpontjához.

A legmerészebb, a legszerencsésebb s a legtöbbet kiállt éjszarki kutató Kane kapitány.

Amiket a föld 80-i északi szélességi foka alatt tapasztalt, az a képtelenségek fantáziája, az elaludt természet csodaálma.

Ott örök a tél, csak fokozatai vannak, a nyár csak kegyelmesebb tél.

Egy őszi estén utoljára megy le a nap a láthatáron, és azután fél esztendeig nem jön fel többet az égre. Fél évig tartó éjszaka lesz. Csak a távol elterülő hómező világít és a hold, nagy ünnepélyes napokon a titokteljes *aurora borealis*, az északi fény.

A hőmérő 40 fokot mutat a fagypontra alul. (F.)

Semmi állati és növényi szervezet nem létezhetik itt. Az utolsó jégmadár is eltűnt a légből, az utolsó rozmár a vizekből, s a legmakacsabb életű növény, a zuzmó, eltűnt a kősziklákról. Az ember egyedül maradt.

Oly rettenetes egyedül, hogy mikor egyszer Kane nyakát egy szőrszál csiklandani kezdte, örömmel nyúlt utána, azt hitte, bolha. Megörült neki, hogy van még rajta kívül állat a semmiségnek ez országában. Hiú öröm! Még ez az utolsó hű kebelbarát is elhagyta itt az embert. Nem lakik itt más, csak a *Semmi*.

S milyen szeszélyes alakításokat teremt a *Semmi* mindabból a Valamiből, amit vakmerő emberek idehoztak az ő országába?

Mivé lesznek az élelmiszerek?

Az aszalt almából kalcedon szeletkévé váltak. Igen szépen lehetne belőlük gyűrűbe való pecsétnyomókat köszörülni. A savanyú káposzta a hordóban bizonyos új ércnemet képez, mely rétegekre hasítható, mint a csillámpala, törése gyöngyházfényű. A cukor ellenben, mely itthon kristályalakban ismeretes, ott olyan, mint a fagyott kaucsuk fűrészporról keverve; törni, vágni nem, csak fűrészelni lehet. A vajból igen jól lehet elefántcsontalakokat esztérgályozni, törése csillámfényű. A hús a legszebb márványmozai, mely a florencivel vetekedik; a fejsze éle elpattan rajta, csak a vas emelőruddal széttörhető. Egy hordó lámpaolaj, melyről a dongákat lefeszgették, hogy pöröllyel széttörhessék, olyanforma köhenger, amilyennel a makadámos úton a kavicsot lehengerezik.

S ez a hajószobában van, ahol fűtenek, s melyben a folytonos tüzelés mellett 34 fokra engedett fel a hideg.

Az emberek, kik ott a fűtött szobában ülnek, oly köddel vannak körülvéve saját párázatuktól, hogy nem látnak hat lépésnyire. És ki egy percre leveszi a kalapját, az a főveg, mintha egy tál főtt burgonyát tartalmazna, úgy gőzölög. Aki nagyot kiált, s nem a fogai közül beszél, oly gőzt lövell ki a száján, mintha ágyú volna, s aki valami erőfeszítő munkát végez, annak gallérjából úgy emelkedik ki a gőz, mintha ő volna a gejzír. Kés, villa oly hideg, hogy aki nem vigyáz,

mikor eszik vele, odaragad a nyelvéhez meg az ajkához, s lehúzza a bőrét. Aki elalszik anélkül, hogy süvegét szemére húzná, mikor felébred, nem tudja kinyitni a szemeit, mert pillái lefagytak.

Künn az éjben, a jégpusztában még hat fokkal mélyebb a semmin alóli fokozat.

S a vasszívű emberek nekiindultak ennek a riasztó tájnak és éjnek, hogy az éjsarkhoz közelebb jussanak.

Hajóik mélyen oda voltak fagyva, de gondoskodtak egyébről. Hoztak magukkal szánkókat, a szánkókra voltak téve hat ember számára való dereglyék vasból és kaucsukból. El voltak rá szánva, hogy ahol hajóikat elfogja a jég, szánkón utaznak tovább, s ahol rátalálnak a szabad tengerre, a dereglyébe vetik magukat, mégis elhatolnak a földsarkig. Hoztak magukkal hatvan szibériai kutyát a szánkókat vontatni. Hanem már a 79-ig foknál a kutyák mind állkapcagőrcsöt kaptak, s elhullottak bele. Nem maradt hátra más, mint maguknak vontatni szánkóikat, attól sem riadtak vissza. Negyven fokú hidegben tizenöt napig haladtak kínosan előbbre. Két fokkal jutottak az éjsarkhoz közelebb.

És amidőn a 82-ik fokot elérték, a tizenhatodik napon a hőmérő elkezdett emelkedni. Azon a napon tíz fokot emelkedett.

A diadal előérzete visszaadta kedélyük rugalmát. Nem maradtak pihenni tovább, folyvást haladtak fölfelé, s a következő napon a hőmérő egyre magasabbra emelkedett, s egyszer elérte a zérust.

Az már meleg volt.

A szikla, amelyen állnak, még jég, de ami előttük terül, az a szabad tenger.

S mintha a bátrak üdvözlétére jőne, az égen egyszerre kiemelkedik az észak hajnala, a villám-koronás északfény, egy nagy, kerek sötét kúp körül kilövellő sárga és rózsaszín fénykévék, mintha egy fekete napból kisugárzó küllők volnának, magasra átszeldesik az égboltozatot s kitarják az utazók előtt a legigézőbb látványt, mely után vágytak, de melyet képzelni sem tudtak.

Előttük állt egy háromezer négyszögmérőföldnyi területű tenger. Egészen a láthatárig szabadon, tisztán, jég nélkül. Közepe, ahol az aurora sötét belső kúpját tükrözte vissza, acélkék fényű, a többi rózsafényben úszó.

S e tengert hosszan elnyúló körben fogta el az a jégpart, melyen Kane és társai álltak. Mindenütt ötven-hatvan ölnyi magas jégsziklák, bearanyozva a csodálatos éjszaki hajnaltól.

Ötvenhat óráig álltak a jégparton az utazók, ötvenhat óráig érezték fűjni az éjszaki „meleg” szelet, mely a jégsziklákat lassan, de folyton hátrálni kényszeríti. E hosszú szél egyetlen jégdarabot sem hajtott feléjük észak felől. *Ott élő világ van és meleg táj!*

De hát miért nem szálltak dereglyéikkel arra a régen keresett szabad tengerre? Miért nem törtek evezve tovább a sejtett világ rész felé?

Azt megmondta maga a tenger.

Ez nem olyan tenger, mint a többiek, amiknek tizenkét órára rendezett ár-apálya van. Ennek a dagályát valami más erő szabályozza, mint a hold vonzereje, annál hatalmasabb és erőszakosabb. Ennek a hullámai *óránként* szállnak és emelkednek, oly erőhatalommal, mely dereglyét hátára venni nem tűr; s mikor a dagály visszatér, tizenhat lábnyi rögtön emelkedéssel rohan előre, s hosszában zeng a végtelen jégpart, amint hullám hullám után csapkodja oldalát. A mennydörgés az, mely üvegharagon játszik.

Úgy tetszik, mintha az a langy tenger folyvást fogyasztaná maga előtt a jégziklát.

Csak Belcher hajója tudná megmondani, hogyan bírt eljutni e türelmetlen óceánra, hol találta meg annak olyan folyását, amely elvezette a Polinia másik bejárásáig, hogy nem zúzódott össze e jégpartokon.

Kane-nek be kellett érni a látvánnyal, ami halandó elé először tárult, s a meggyőződéssel, hogy amit keresett, az csakugyan való; s a csigahéjakkal s ismeretlen növények töredékeivel, miket a tenger a partra kihányt, mint látogatójegyeit egy meg nem nevezett világnak az óvilág kapujában. A tenger felett ismeretlen madarak csoportjai röpködtek.

E tengeröböl a *Peabody-öböl* név alatt jegyzék fel a földrajzon a tudósok, s a csatornát, mely ez öbölhöz a jégen át vezet, *Kennedy csatornájának*. A pont, hol Kane és társai azt fölfedezték, 82° , $2'$ alatt fekszik az északi szélességnek, nem egész nyolc foknyi távolban a föld éjsarkától. S mert a pólusoknál a földgömb be van lapulva, a fokok hossza rövidebb. A földszark onnan már talán csak tíz napi járó!

Tegyük magunkat annak a helyzetébe, aki e látványtól felmagasztosulva, képzelete lázálmába oda röpítette magát, hova evező, vitorla, nehéz láb nem bírta elvinni többé!

Milyen lehet az az éjsarki más világ?

A föld a két sarkán be van horpadva.

Ezt a percinga sebesebb mozgása matematikai pontossággal igazolja.

A két tengelyén oly lapos a Föld, mint a narancs két végén. A többi bolygók is. Lágy korszakukban kapták ez idomot.

Annálfogva, aki a földszarkon áll, az előtt hatszorta nagyobb láthatár terül, mint minálunk, mert nem hajlik oly gyorsan a föld felszíne. Képzeli, mintha innen Pestről látnók nyugatnak Bécs István-tornját, keletre Debrecen, északnak Kassát és délnek Belgrádot, és ami közbe esik, mind!

S e szédítő látkör felett félig kiemelkedve vöröslök a sötétkék atmoszférán keresztül egy izzó kupola. Az a Nap!

Naphosszant ott vöröslök a láthatáron. Fel nem jön rajta. Hanem körös-körül járja az egész láthatárt. S minthogy a látkör szérűje mintegy hússzorta nagyobb kört képez, mint a mienk, szemmel lehet figyelni, amint halad gyorsan körül rajta. Egy-egy halom elállja útját s eltakarja, perc múlva megint előtör. Éjjelben az átelleni oldalon vöröslök, mint délben - és délben, este, éjjel egyforma magasan jár, mindig féltesttel a láthatár felett. Ez az ekvinokciális nap.

Az év nyaratszákán felemelkedik két foknyira a láthatár fölé délben, s lemegy egy órát pihenni a látkör alá éjjelben; de oly magasra sohasem jő fel, hogy a gőzkört meghaladja; sugára soha sincs itt a napnak, meleget sohasem ad. Többnyire nem is a nap maga az, csak a légkör sugártörése által felemelt csalképe. Egy óriási óragép az éjsarki világban, melynek körüljáró mutatója maga a napgömb.

A nap itt csak egy izzó égi csoda, egy tünemény, miként a hold; de nem teremő lelke a világnak, nem éltető lelke a földnek. Itt a föld maga az úr!

Kegyetlen, istentagadó eszme volna az, ha ennek az egész világnak, mely a mi világunk, oly matematica kiszámított irgalom nélküli halállal kellene elveszni, aminő rá volna mérve, ha semmi egyéb nem melegítené, mint a veszendő belső tűz s a közönyös napsugár, mely nem melegít többé, hol a belső tűz elfogyott. S ha millió év kell is hozzá, hogy az bekövetkezzék, de bekövetkeznie kell! Hiszen ki van számítva, hogy a kőszén alakulásakor a föld évszaki átlagos melegének 22 fokig kellett emelkedni, s a mostani átlagos melege már csak 8 fok. Az

olvasztott bazalt kihűléséből ki van számítva, hány század kell még, hogy még tizennégy fokkal alább szálljon. S akkor vége legyen mindennek?

Meghaljon-e a föld?

A föld azt mondja: „Nem! Én élni fogok az örökkön örökké való időkig!”

A földnek van saját hatalma, mit nem kér sem a naptól, sem a firmamentumtól kölcsön: *a delej, a villany*.

Az az *ő tulajdona*. A többi bolygónak is van. A *Jupiternek*, a *Vénusznak* ön-delejfényét távcsöveink rég hírül hozták, a polaroszkóp kétségtelenné tette.

S ez a hatalom, a föld deleje, annál magasabbra fejlődik, minél jobban kihűl. Az izzó vasnak semmi delejessége nincs; amint hideggé válik, akkor delejes lesz.

S a delejben tűz van, mely erősebb, mint a nap tüze. Az összpontosított napsugárban megég a gyémánt, de a delej tűzében születik a gyémánt. Ezt mindenütt tudják, ahol a delejvillanyvilágítást alkalmazzák. A pólust képező hársszén hegye abban a tűzben, mit a Volta-oszlop idéz elő, meggyémántosodik.

Az, ami az éjsark országának életet, meleget ad, a föld deleje az.

A véghetetlen látkört alig szakítja meg magasabb orom.

Hegyláncok nem tolazkodnak elő. Sík, hullámos róna terül messze.

E róna közepett emelkedik fel magasra egy óriási hegytömb, mintha zárt vulkánok csoportja volna egy helyre gyűjtve; meredek, sima, fényes oldalú bércecsüvegek, feketés, barnás, vörhenyeges színnel, hegyeiken sötétkéssel, lila színnel zománcozva.

Nagy kerületben e hegydiadém körül még kopár, sima talaj terül, mintha merő meteorvasból volna az egész föld; hanem, azután következik egy tó, mely az egész hegycsoportot mint szigetet öleli körül. E tóba folynak mindenünnen, a róna minden tájékáról jövő folyamok, patakok, tanúsítva, hogy itt van a földnek legmélyebb horpadása, ez az éjsark.

A tó menedékes oldalait képezik a *szigetdelták*, miket a folyamok torkolatai alkotnak köröskörül.

Magasan a hegykorona fölött, széles kerek tért foglalva el az ég zenitjén, ott világol az örök északi hajnal, mint egy sugárkoszorú ezernyi szivárványból, majd erősebb, majd szelídebb fénnel. A föld delejének kisugárzása ez, világító, éltető, melegítő sugárpiac. Maga a körülölelt közép fekete, az örök éjt mutatva szüntelen, közepett az éjsark csillagával s a Nagygöncöl körüljáró fényes pontjaival; hanem a külső tér a fény minden színeiben ragyog; világoskék, sárga, zöld, rózsaszín, ami pásztáinkint az eget átszeli, s a földre viaszasüt, a fénylő csillagok átragyognak rajta.

A tájék, a messze láthatárig és azon is alul, fényárban úszik alatta. Nem a nappal égető, perzselő fénye az, hanem egy tündérvilági ég szelíd, melegítő, változó ragyogása; az éjsarkot körülfogó szigetdelták emelkedései virágzó erdőkkel vannak koszorúzva. Minden lomb világosabb zöld, mint az óvilágban; a ligeteket kiszínezi a fák virága, gyümölcse, váltakoznak ultramarinkéktől tündöklő pagonyok, rubinvörös ligetekkel, kék borókával, vörös bogyókkal rakott fák tömegei azok; másutt aranysárga a geszt a bokrok gyöngye hajtásaitól, s a faóriások itt-ott hófehérek, mintha pillangósereg szállta volna meg; virágözön az rajtuk, s a távoli rónán, hol halmok, dombok hajladoznak, egymást váltva olvad össze a sárgazöld mező, lilaszín virányokkal, rézbarna dülőkkel, mik közt színes szalagként kanyarognak a színes eget tükröző patakok, szegélyezve ezüstzöld bokrokkal.

Itt a tél nem hideg, a nyár nem forró; tavasznak és ősznek virágából, gyümölcséből fonott koszorúi csaknem összeérnek.

S a rét, a mező, állatsereggel népesült, a lombok alatt madárzaj, a hullámok közt hallubickolás van. Élet van minden elemében.

Az emlősállatok közt nem uralkodik a rőt egyszínűség, a tollasok közt meg a tarkaság, mint az óvilágban. Amazok a tarkák, emezek egyesülnek a fehér, szürke vagy kék színben: a szelídülés jele mind a kettő.

Hát az *ember*?

Embert ne szült volna a táj, mely annyi életet tenyészt?

Bizonyára az is van itt, s ha van, tökéletesebb, mint mi.

Hogyan került volna oda?

Hát aki megmondja nekem, hogyan került Amerikába az *azték*, a *részszínű*, Polinéziába a *hottentot*, a karibi szigetekre az *indián*, ki vitte őket oda és „*honnán*”, annak majd megmondom én is, hogyan került a földszarki szigetre az ottlakó ember. Mert sziget minden darab föld e planétán. A víz a földteke felszíne.

Hogy pedig tökéletesebb az ottani ember, mint mi, annak az első oka az, hogy régiebb ember, mint mi.

A pliocén nagy alakító rombolása után a legelső lakható földnek a pólus alatt kellett lenni: az hűlt ki legelőbb, s mikor még Európa helyén a vulkán küzdött a tengerrel, mikor még Helvécia sziget volt, az egész orosz róna tengerfenék. Olaszország Afrikának egy része, akkor a pólus alatt volt a mérsékelt égöv. És mikor azt a dögletes mocsárt, melyből a görögök és asszírok országa felmerült, még az a nap szikkasztá, mely most Dél-Amerika szavannáit teszi lakhatlanokká, akkor számíthatatták az éjsarkvilág tudósai, miként a mieink most, hogy mi lesz az ő világukból, ha évezredre így hűl ki a föld; a telek mindig hosszabbak, a nyarak rövidebbek lesznek, a fa, a tüzelőanyag elfogy. És számítottak tízezredek át.

Mert akkor tele és nyara volt az éjsarknak is.

Hanem amint a földszarkon áthűlt a föld, azonnal megkezdődött ott a delejesség, s az éjszaki fény anyamelegével felváltotta a mostoha napot.

Ezt a mágnesű lehajlása a láthatár felé igazolja.

Az éjsark emberei tízezredeivel az éveknek elébb kezdődnek, mint mi, valamint mit is megelőztük tízezred évekkel a szigetlakókat. S amennyire fölöttük állunk mi emezeknek, annyira kell, hogy fölöttünk álljanak amazok. Az ő első prerogatívájuk az ansziennitás.

A másik előjoguk a *delej*.

A delej hatalmas mindenre kiterjed, fűre, állatra, levegőre. Csodaerőt kölcsönöz a vasnak s a vassal vetekedő emberi szívnek.

E valószínű hatást majd később elemezzük. Most szóljunk arról, milyen lehet az éjsarki ember.

Színtelen.

Mert arcát soha nem éri a perzselő nap, fehér az, mint az alabástrom. Vonásai túlfinomak; haja a hajcsövekben rejlő túlságos vasfestvénytől csaknem acélfekete, kékes fénnel, szemei, szemöldei is olyanok. Termete kicsiny, de karcsú, ideges, erőteljes. Növénnyel él, az állattól nem vesz el mást, mint tejét; a húseteltől a delej alatt irtózik. Azért ruganyosabbak izmai, tisztább kedélye, sohasem beteg.

Beszédük tökéletesebb, mint a mienk. Oly nagy darab földön nem lehet, hogy többféle nyelvidom ne fejlődött volna ki, de van valamennyiben valami zeneszerű, amiről egymást megértik, mint a dalos madár.

Ruháik könnyebbek, mint a mieink; posztóra, állat bőrére nincs szükségük: az évszak egyenlő. Nincs náluk divat. Hogy miért nincs, majd arra is visszatérek.

Az ő egüknek planétája a föld. Igazi, uralkodó csillaga. A jó, kifogyhatatlan, anyai szerelmű föld. Az a sugárkoszorú, mely egüket bevilágítja, légüket bemelegíti, talajukat termékenyíti, a föld anyaszerelme.

És ők messze vannak már a tudományokban. Messzebben, mint mi, kik még csak tapogatózunk. Ők már tudják, hogy a föld mágnesereje hatalom, melyet kölcsön lehet kérni, égtől, földtől el lehet vonni, annak a segélyével mindent lehet alkotni.

Hiszen annyit már mi is tudunk, hogy ha egy sárkányt, melynek zsinagógáján ércsodrony van végigerezve, felbocsátunk a légbe, e sárkány zsinagógájából féltelen villámsugarakat lehet előcsalni. Ezt már Franklin is tudta.

De ők már kitanulták, hogy e mindenütt jelen való delejét az égnek és földnek hogy lehet egy helyen összpontosítani; itt lángot szítani belőle, mely kőkolosszokat olvaszt meg üveggé, amott gépeket hajtani vele tűz nélkül, gőz nélkül, s parancsoló szükség esetében fegyverül használni és sújtani vele, messzebbre és biztosabban, mint Armstrong-ágyúval, Congrev-röppentyűvel.

E tudomány felemelte őket a földről. Kitalálták a *röpülés* titkát. Nem a tehetetlen léghajó öblében van ez a titok, hanem a mozgásban. A fecskének nincs léghajó a hátán. Vannak gépeik, miket a villany hoz mozgásba, s e mozgás légbe emel. Tudják az *üveget* használni, mint ércet és mint tollat. Hiszen idáig mi is eljöttünk már, hogy e merev üveg, ha selyemszállá vékonyul, gombolyítható és szőhető és kötélle csavarható.

S mert utazni, terhet szállítani ott van az istenadta lég, nem vesződnek azzal, hogy az áldott földre hosszú vonalakon kőhalmazokat rakjanak, miket mi utaknak nevezünk, hanem engedik annak minden foltját zöldülni, kenyeret teremni.

A légbe emelkedés, a *röpülés* feltalálásával *lehetetlenné* lett minden *háború*. A legnagyobb hadsereget, mely kívülről ágyúkkal, monitorokkal törne be e nép határán, szétvernék, tengerbe fojtanák, villámokkal agyonpaskolnák a légből, és anélkül, hogy egyetlen rendes katonát tartanának hozzá; ott nincs harci dicsőség, csatatéri halál, ütközetben ellőtt kéz, láb, honvédrokkantak és elesettek özvegyei, árvái.

Ebből természetesen következik, hogy *hódító zsarnokok sincsenek*. Ki tudna egy népnek fejére ülni, mely röpül?

Még az igavonó barmok szolgálata is megszűnt náluk. A villanydelej ekét hajt, kévét út nélkül hazaszállít; mozdorőnek szolgál kicsiben és nagyban; *a jármot elvetették* ott már, mint haszontalan barbáreszközt.

Ártó állat, dúvad ellen sem kell fegyver. Ami volt, azt kiirtották, s kívülről nem jöhet hozzájuk. Nagyon erős fala van országuknak.

Rossz embert, tolvajt sem kell üldözni ottan. Miért lopna valaki? Miért ártana másnak? Mindenkinnek annyit ad a föld, amennyi kell neki. Minden ember dolgozik s megél utána.

A földművelés nem kockajáték ott, mint nálunk. A magot bizonyosra vetik el. Jó év, rossz év nem tesz különbséget.

Ott nem könyörögnek, zászlót, keresztet hordozva, esőért, napsugárért, hanem hozzálatnak, hogy szerezzenek azt.

Leszármaztató huzalaik által, mikor esőre van szükség, a föld delejét a tavak, tengerek tömege ellen fordítják, felhőket támasztanak belőlük, találkozást idéznek elő ott, ahol akarják, emberi tudománnyal villanyterhes felhők között, s megáztatják velük az aszályos vidéket; ha pedig erősebb meleg kell a növényzetnek, visszavezetik a villanydelejt a központhoz, intenzívebb központi kisugárzást adnak neki, s olyankor látja néha magasan fellobogni az égre a távol földlakó a csodálatos aurora borealist, s kérdezi magában: „Mit jelent az?” Mit jelent? Azt, hogy az éjsark országában most szürethez, aratáshoz készülnek!

Így csinálnak éjszakát is, mikor a föld növényeinek álomra van szükségük. A tavakból támasztott köd eltakarja az égi fényt, s nyugalomra tér a világ.

S mert mindezt egyszerre, egy akarattal kell tenni az egész országnak, ott egyetértés van mindig. *Ott nincs nemzetiségek közötti viszály*, nincs határvillongás, nincs jobboldal, baloldal közötti harc, csak egy van: a hazaszeretet.

Ott nem lehet főrang, születési előny. Mindenki munka után él és ész után. A földműveléshez is ész kell, és tudomány az, mint a csillagászat.

Hát a kormány? Ó, igen, *kormány* is van ott. S ott valóban megérdemli e nevet: gondviselés. Mert nem azzal vesződik, hogy alattvalóit hogy tanítsa be katonáknak, hogy szedje be tőlük az adót, hogy lessen bele az üstjeikbe, mit főznek, hogy küldjön rájuk paragrafusözönt, mihez tartsák magukat, hogy őrizze őket börtöneikben, hogy regulázza őket iskoláikban, hogy énekeltesse templomaikban, hogy esküdtesse, vallassa, kínozza, ítélje őket, hogy rakja meg városaikat hivatalos henyéivel, akik szerzik az izgágát, s numerusok szaporításában keresik érdemeiket; hogy tartsa félelemben egyik nép fiaival a másikat, s hogy osszon parancsokat: mikor dolgozzanak, mikor pihenjenek, mikor szabad és mikor nem szabad mulatniok, és elcserélje gabonájukat, selymüket, érceiket papiros darabokért. Nem, itt a kormány nem azzal foglalkozik. Hanem azt cselekszi, hogy kezében tartja az egész világgrész meteorológiai észleletét. Tudomást szerez a lég és villany tünetényeiről, figyelemmel kíséri a keletkező szelet, s tudósítja róla az egész országot; várai nem erődök, hanem obszervatóriumok, szövetségese nem az államvallás, hanem a tudomány. Amit összpontosít, az a bűvárlat, a találmányok tökéletesítése, az egyetemes észlelet felhasználása, a felfedezések gyors elterjesztése. Sok ez és nagy feladat, s többet nem kíván kormányától az éjsark népe.

De hát ha adót nem vesz a kormány, miből tartja fenn egész szervezetét, miből fizeti észlelő tudósait, kik nem szánhatnak; a tömérdek apparátust, az egész meteorológiai hálózatot, az experimentumokat, a találmányokat, a növeldeket, az akadémiákat? Úgy hiszem, igen egyszerűen. *Az állam kereskedik*. Övé a villanyközlekedés eszközei, mikkel egyik világpart terményeit a másikéval kicseréli. A kereskedelem az állam szolgálatában áll. A delejkörön innen eső új világban is tudják már ezt a mesterséget, s úzik a kormányok szép sikerrel. (Lásd: dohánymonopólium.) Csak azzal a különbséggel, hogy Delejország kormánya nem veszi el Pétertől a földjén termett dohányt tíz forintért, hogy ugyanannak a Péternek egy óra múlva eladja ötvenért, hanem szállít onnan, ahol sok van egy terményből oda, ahol nincs, hanem van más, s azon nyer annyit, hogy deficitje ne legyen.

Azután az államé minden gyár, bánya, összpontosított erőt követelő iparműhely, azokból él és hatalmas, mint amilyen gazdag és hatalmas nálunk Rothschild, anélkül, hogy valami törvénybe volna iktatva a civillistája.

Tehát itt nincs *börzeszedelgés*, nincs *bukás*, nincsenek milliomosok, kiknek fölösleges pénze az erkölcsökben vásárt üssön, az asszonyokat fényűzőkké, a férfiakat sóvárokká tegye. De koldusok sincsenek. Milliomos csak az állam, szegény csak a miniszter.

Hát házaik milyen legyenek? Hát ők építkeznek-e?

De még hogyan! A mi óvilági architektúránk ott nevetség. Összehordunk százféle anyagot, nekiállítunk tízféle mesterembert, összetákolunk fát, követ, vasat, homokot, üveget. És azután szobáink sötétek, minden szél keresztülfúj rajtuk, egy század egy háznak már öregség, ha azt megéri anélkül, hogy egyszer legalább leégjen. Ez a sok baj Delejországban mind nincs. Ott másként építenek. Kavicsuk van elég, mert utat nem csinálnak belőle, sziksót bőven adnak a tavak és tengerpartok. Tehát az üveg általános náluk. A hatalmas villanydelejtűz egy üvegtömeggé olvaszt kavicsot és sziksót, és mikor folyékony a tömeg, két óra alatt kész belőle a ház. Hogyan? Ki nem játszott gyermekkorában szappanvízzel és szalmaszállal? A szalmaszálat beledugtuk a szappanvízbe s belefűjtünk, és azzal egyszerre egy csoport színes hólyag emelkedett ki a híg tömegből, egymáshoz tapadva, középett a legnagyobb. Ezek is úgy tesznek; egy nagy fűvógépet a híg üveglávéba bocsátanak, s percek múlva kiemelkedik a ház gömbölyű üvegfalakkal, üvegtetőkkel, körül a kisebb szobácskák, középett a nagy kupola, az ott bizonyosan családi étkező. S az egész épület kész, az építésznek csak ajtókat kell rajta vágni egyik átlátszó szobából a másikba. Azok azután egymáshoz illenek pontosan, nem repedeznek, nem kívánnak tatarozást, nem nedvesek, nem sötétek, nem légvonatosak, nem égnek el és eltartanak örökké! Fő előnyük a Delejország lakóira az, hogy az üveg mint elszigetelő pihenést ad a küldelejtől izgatott idegeiknek.

Ilyen az építés falun. Tulajdonképpen faluról beszélni nonszensz itten, mert ha utak nincsenek, utcák sincsenek, minden ember háza külön áll a kertje közepén, mintha nálunk a Balaton partját látnók a veszprém-zalai oldalon.

Hanem a fővárosuk építkezése kolosszális. Ott is üveg az uralkodó épületanyag; mert a gyárak, obszervatóriumok villanygépezetének elszigetelés kell a külvillamosság ellenható befolyása ellen, s a roppant épületek falai vulkanizált üvegmázzal vannak bevonva.

A főváros közepét foglalja el egy óriási körépület kétszáz toronnyal; az a villanyközlekedés indóháza; a magas tornyok az útra induló s megérkező léghajók kikötőhelyei, mik a tornyokból néha százával egymáshoz csatolva, mint egy óriás vadlúdcsapat, indulnak meg a távol útra, ütenyre verő hajlékony vitorlaszárnyaikkal suhanva végig a biztos levegőben, mely nem oly hűtelen, mint a tenger. Az éjszarki égnék nincsenek viharai, ott nem jár sem monszun, sem passzátszél, sem tornádó, a nap hősege nem hozza elő a jégesős zivatart, sem a légvillany túlterheltsége a villanyforgatagot, sem a jégsark fagyai a nemerét, a buránát, sem az afrikai sivatag izzása a számumot; rend uralkodik a légben, s emberi tudomány szabályozza a szelet. Másutt égnék emelkedő kolosszális tornyok merednek fel, ezek az obszervatóriumok; nagy tereken ezernyi öntött bazaltoszlopokon nyugvó üvegtetők, bazárok, raktárak s tarka épületbohócok, enkausztkai művészet remekei titáni mérvekben. Az egész óriási város üvegekupoláit varázsfényben ragyogtatja az örök éjszarki hajnal szivárványos színváltása.

Hát viseletük miből van ez éjszarkiakkak? Az is a delej égálgájához van mérve. Ott minden ember selyemben jár. Minden fának van hernyója, mely megannyi selymet köt, finomat, durvát, minden színűt, s a selyem hűsítőleg hat a villanydelej ingere ellen. Ez ingyen terem, fáradság nélkül, és oly tömérdek, hogy minden pótol, amit nálunk kender, len, gyapjú és gyapot állít elő, még a papír is.

Tehát ott írnak és nyomtatnak is? Írnak is, nyomtatnak is. De már azon rég túl vannak, hogy amit egy ember ír, azt tíz más betűnként szedje ki utána; a leírt lapról tudnak nyomtatni egyenesen.

Tehát vannak költőik is, kik színműveket írnak és színészeik, kik azokat eljátsszák? Vannak, de a színészek maguk a költők, az óvilági szokás elavult már, hogy egy ember megírjon egy darabot, azt tízen betanulják s előadják sűgő után. Az ő színészeiknek csak elmondja az igazgató a darab meséjét, melyet játszani fognak, kiosztja szerepeik címét, s a költemény, a

dráma ott születik meg a néző előtt, nem a sűgő szájából, hanem a költő-színész inspirációjából. Betanult szavakat ott már az országgyűlésen sem mondanak.

Talán dalművészetük is van? De még milyen! Énekeseik hangterjedelme harmadfél oktávát ér át, érces és csengő. Sohasem rekedtek. Dallamaik érzéssel tele, hallásuk csálhatatlan, s nem az énekes itt a zeneköltő maga, kinek dalát a szenvedély sugallja, nem a hangjegy. Üveghangszereik túlföldi bájt adnak a zenének.

S mennyire előbbre kell náluk lenni a világismeret tudományának, mint minálunk. Míg a mi tehetetlen széntüzünknel hutáink akkora refraktort sem bírnak kiállítani, mely az ötvenezer mérföldnyi közelben járó holdat annyira látkörünkbe hozza, hogy embermagasságnyi tárgyakat kivehessünk rajta, azalatt ők a végtelenig fokozható villanytűzzel oly óriási nagyítótűkröket állítottak elő, mikben a *Sirius* úgy jön fel, mint a delelő nap, a csillagködök mint új világrendszer, s a szomszéd planéták lapja előttük áll, mintha az ég helyett egy új földboltozat függne odafenn. És akik látják ez óriási nagyítótűkrökben a szomszéd planétát megnépesülve ugyanolyan emberi alakokkal, mint mi vagyunk, beültetve ugyanolyan ligetekkel, mint a mieink, kik látják azt az életet, melyet mi itt elkezdtünk, folytatva a szomszéd csillagokban, szerzett érdem, kiküzdött tökély szerint, amottan, odaát, hatmillió mérföldnyi távolból idehozott csillagzaton; kell-e azoknak pap? Kell-e templom? Kell-e hit vagy reveláció?

Ők nem „hiszik”, hogy van Isten, van lélek, van túlvilág, van örök élet; ők „tudják” már, hogy *van!*

Kell-e ott erényt, szorgalmat, hűséget, jóságot „*prédikálni*”?

Nem. Az éjsark alatt *nincsen pap*.

De hiszen maga a föld teszi nekik könnyűvé az eget megérdemelni.

Ameddig a delej befolyása elhat, csodaerővel száll az meg nemcsak eget és földet, de mindent, ami a kettő közt lakik. Az ember szíve alája van vetve annak.

Az aurora borealistól átmelegített ember igaz és szavatartó, vidámságának nincsen mámora, szenvedélyének csak lángja van, korom és hamu nélkül; becsületére büszke, gyönyört talál a munkában, örül a mások jólétének, a szomorkodóval együtt érez, érti saját emberbecsét, és tiszteli a magánál erősebb szellemet; izgalmas, ideges s azért közlékeny; haragot nem tart, tréfára hajlandó, elmés, élcés, bosszúállásban nem keresi sértett becsülete helyreállítását. Az éjsark alatt nem verekesznek.

És végre az éjsark alatt *igazán szeretnek*. Ha két szív deleje ott egymást feltalálta, soha el nem szakad az többé egymástól, nem választja el őket más, csak a halál; s még akkor is, aki előbb meghal, nem költözik el újjászületni társa nélkül a más csillagzatba; ott marad körülötte, él tovább szíve emlékében, s a föld delejsugarában, s rávár, míg az meghal, s együtt mehetnek a közös új hazába. Ez az éjsarki emberek szerelme.

Nincs ott hűtlenség s a *hűtlenség konstitúciója*: nincsen „*divat*”. Senki sem kíván másnak szép lenni, mint annak, akit szeret.

Az éjsarki emberek tehát *soká élnek*, mert soká boldogok. Betegség, járvány nem pusztít közöttük. Ott nem lehet beteg a föld, mint nálunk a kolerában, nem lehet ragályos a lég, mint nálunk a tífuszban; nincs meghülés, mert nincs hirtelen időváltozás; meghalnak az emberek, mikor megöregszenek. Hisz az az előnyük már az erdők vadainak és madarainak is megvan, hogy nem betegek soha, élnek, ameddig napjaik határa tart. A betegségek lajstromát az óvilág emberei maguk nyújtották hosszúra, és örökítették meg magukon.

Tehát ott *nincsen orvos*.

A vénség sem olyan, mint nálunk, az arcokat szenvedély, nyomor, fájdalmak, sivár élvek nem ráncosítják össze, a hajakat nem őszítik meg, a fogakat nem hullatják ki. Az élet kialszik, mint a mécs, csendesen, ha olaja elfogy.

De hogyha olyan soká élnek az emberek, s ha sem ragály, sem háború nem fogyasztja őket, hogy férnek el lassanként azon a körülzárt helyen?

Először is: a nemes faj nem szapora.

Azután: a világrész, melyen laknak, egyre terjeszkedik.

Amily mértékben kihűl a föld felszíne, oly arányban növekedik delejének kisugárzása; ez a kisugárzás olvasztja lassanként az éjsark körül terjengő jégövet.

E jégöv egyre tágul, partjait egyre mossa az éjsarki meleg tenger, s e tenger ismét odábbhalad, s partjaiból a delej országának új szárazföldet enged át, mit hozzáfoglalnak, beültetnek, benépesítenek.

És amellet az előre üzött jégöv egyre terjed alább az ismert világ zónái felé, és szorítja ezeket összebb. Mivelünk süllyed a föld alább. Közép-Ázsia már mélyen a Csendes-tenger színmagasa alatt áll, csak bércepartjai őrzik, s ki van számítva, hogy tízezer év múlva Franciaországnak utolsó hegyei mint szigetek fognak csak kiállni a Földközi-tengerből.

Az ismert világ tökéletlen emberfajai mindjobban összeszorulnak az utolsó meleg délöv alatt, s midőn az utolsó darab földért küzdenek, egymást kölcsönösen fölemésztik.

Midőn Franklin, Kane, MacClintock, Kennedy és a többi merész hajósok kiindultak a föld jégövéen keresztültörni, s a rajta túl sejtett, bebizonyított új világrészbe elhatolni, tudták, kiszámították, hogy ez a kettős jégöv bennünket közbeszorult tökéletlen emberiséget, egyszer össze fog sajtolni, s letöröl a föld színéről, mint letörölte egy más katasztrófa a mamutok világát; de oda mi nem vagyunk képesek betörni.

Hát azok tudnak-e mirőlunk valamit?

Én azt hiszem, hogy igen.

Hogyan? Ha soha nem jönnek közénk, ha nem jártak köztünk?

Ismét a villanydelej által.

Ha ezelőtt harminc évvel azt mondta volna valaki, hogy lesz idő, amelyben azt a trónbeszédet, melyet az angol királynő tart délben tizenkét órakor Londonban, már délután két órakor szóról szóra utána fogják olvasni Pesten, Szentpétervárott, Konstantinápolyban és még aznap az Óceánon túl, Amerikában, ezer meg ezer tengeri mérföldön túl, azt mondták volna neki: „*Poéta vagy!*”

S ha valaki húsz év előtt azt mondta volna, hogy lesz egy gép, melynek egyik felébe beletesznek egy műremeket, melynek ezüstjén Benvenuto Cellini fél esztendeig dolgozott, s két óra múlva azon gépnek másik feléből ugyanazon műremek fog előkerülni, hajszálnyira hasonlatos a másikhoz, hogy egymástól meg nem lehet őket különböztetni, azt mondták volna neki rá: „*Kontár vagy!*”

És íme ezek megvannak. A villanydelej eszközli e csodákat.

Nem lehetne-e ugyanaz képes évezredes tökéletesülésében egy általa áthatott, erejével felmagasztosított *emberi agyban* is ugyanazt a csodát előidézni, amit *rézen és horganyon* elkövet? Hogy a villanydelej magát a *tudatot* is elszállítsa egyik világrészből a másikba, s *galvanoplasztikai* alakítást teremtsen az emberi agyban???

„Poéta vagy! Kontár vagy!” - kiáltások uraim és úrhölgyeim!

De hát ha olyan nagyon ismernek bennünket a magasabb képességű rokonok, miért nem jönnek ide közénk? Hiszen őket nem gátolja a jégmező, ők röpködni tudnak. Miért nem röpködnének ide, miért nem hódítanak meg bennünket?

Azért, mert nem használhatnak bennünket.

Mit csináljanak ők mivelünk?

Megmérgezett vérünkkel, mely nyavalyáink magvát hordja? visszás fogalmainkkal, undok fajgyűlöletünkkel? kapzsi pénzvágyunkkal, önző szerelmünkkel, nevetséges büszkeségeinkkel, örült divatjainkkal? százféle mitologikus hitünk fanatizmusával, ezerféle nyelvkülönbségünk bábelével, fegyverben álló népeink milliányi szabadalmas gyilkosával? didergő nyomorúságunkkal, dobzódó gazdagságunkkal? tudatlan köznépünkkel, önhitt tudósainkkal? vérengző lakomáinkkal, kábító italainkkal? hiú becsvágyunkkal, „enyém-tied” fölötti civakodásunkkal? igaztalan törvényeinkkel, részrehajló bírjainkkal? dözsölő ifjúságunkkal, köszvényes öregségünkkel? állatkínzó gazdaságunkkal, emberkínzó igazságunkkal? börtöneinkkel? akasztófáinkkal? pénzen vett gyönyöreinkkel? hamis hajú divatszépségeinkkel? papjainkkal és orvosainkkal? prókátorainkkal és generálisainkkal? újságíróinkkal és minisztereinkkel? királyainkkal és rabszolgáinkkal? mikor mi ezekben vagyunk a tökéletesek!...

Ugyan mire használhatnának ők minket?...

Ha tudnak rólunk, szánakoznak rajtunk.

És hagyják csendes kontemplációval beteljesülni rajtunk a végzetet.

Az ő világuk a jövőendő.

Az éjszark országa egyre terjed; az éjszark fénye, melege folyvást nagyobb tért világít, melegít be; a jégövek északról, délről folyvást előbb haladnak a zónákon. - A föld folyvást hidegül, és a nyarak hőmérsékének általánya folyvást közeledik a fagypontra felé.

Egyszer azután eléri azt. Elfogy a köszén, s a kiirtott erdők, mesterséges tűz sem ad meleget többé.

De ugyanazon mértékben, melyben belső rétegei kihűlnek, erősödik delejvillanyos hatalma a földnek, s mikor magára hagyja a mostoha, a nap, ki oly rosszul bánt vele eddig is, akkor önfényében fog ragyogni, s bevonja maga körül az eget sugárkoronájával, s bemelegíti a légkört örökké boldog népei felett, és akkor lesz „*egy akol - amelynek nem kell pásztor!*”

Mágnes lovag

A felolvasás után minden lámpát kivittek a teremből, egyedül a középcsillár gyertyái maradtak égve. Iván a villanydelej-világítást készült bemutatni.

Voltak a társaságban elegen, akikre nézve új volt és meglepő, mikor egyszerre kigyulladt az a fénylő csillag, mintha a Venus szállt volna le valaki kedvéért az égről, sugárszóró fehér világával beragyogni az egész hosszú teremsort, mely fényárban a csillár gyertyáinak lángjai mint kékes lobogványok táncoltak árnyékot vetve.

Minden arc elvesztette színét e világításban. „Nézd, a delejországi emberek!” - suttogták itt-amott. Iván maga az emelvényen úgy tűnt fel, mint egy fényövezte varázsló, szoborkemény vonásaival, sötéten árnyalt szemeivel. A pompás nemzeti jelmezek, a hölgyek antik ékszerei, boglár, csat, kösöntyű, vitézkötés és mentekötő, másvilági zománccal bevonva tarkítá a magában is nemes csoportozatot.

De ami mindenki ajkáról egy önkénytelen „ah” sóhajt csalt elő, az két tünemény volt e napontúli fényáradatban. Az egyik Angela grófnő. Az új fény megfosztá arcát saját büszke ragyogásától, a földi, paradicsomi, úri igézete néhány pillanatra elveszett arról, s lett helyében egy égi tünemény víziója, egy megdicsőült arca, ki elhagyva a földet, őrangyala karján emelkedik a csillagok felé, s csak azoknak a fénye, mi arcára süt, mintha keresztül is sütné rajta, árnyékot nem vet: egy arc, mely kristály, melyen nincs semmi földi szenvedély, öröm, bánat, gúny, dac, kevélység! Ilyen csodálatos az a delejfény.

A második tünemény volt Theudelinda grófnő. Egy emelvényen ült, magas karszéken, mely a többiek csoportjából kitünteté. E varázsló fény arcának valami tündéri fenséget adott. Az úgysis halvány szokott lenni, most tündöklő lett. Nemes vonásai átszellemültek. S amint fején pompás diadémja briliántjait érte a fény, mint hullócsillagok özöne, szikrázott homlokáról a fénysugár. Magasztos volt. Öt percig volt a leghódítóbb alak a szépek között. Pedig már az régen volt, mikor neki a tükör azt mondta: „Szép vagy, szép vagy, szép királyné!”

És az olvasóterem két oldala végtől-végig egy tükörtáblázattal volt fedve, melyben a társaság csoportjai megháromszorozva tűntek elő, s mindenkinek látnia kellett magát. Theudelinda öt percig látta magát tündérszépnek. Azt gondolta magában: olyan vagyok, mint Mab királyné.

Egyszer aztán kialudt a tündércsillag, s ismét itt volt a gyertyavilágos sötétség.

Sajnálkozó „ah” hangzott végig a csoportozaton. Kár, hogy nem tartott tovább! Az emberek szemeiket dörzsölik, s ismét egymásra ismernek. Nincs többé se Áriel, se Tündér Ilona köztük, s mennybe szálló üdvözültek, se felhőkből leszálló égkirálynék, se a hun monda hősei, hanem becsületes hétköznapi grófok és tudósok és ünnepi grófnők; Angela grófnő arca ismét hódító és büszke; Theudelinda ismét rideg és lehangolt.

Iván is leszállt olvasóemelvényéről, s fogadta az eléje sietők üdvkívánatait és megjegyzéseit.

Természetesen különfélék voltak felolvasása felől a vélemények.

Legelső és legelragadottabb hallgatója volt Géza gróf, ki, amint leszállt a rostrumról, rögtön elfogta és esküvel fogadta, hogy ő behatol abba az éjszarki világba, s addig el nem eresztette, míg meg nem mondja neki, hol lehet erről többet megtudni. Iván azután utasította, hogy a Nemzeti Kaszinó könyvtárában, a IX-ik szekrényben egy egész könyvsorozatot fog találni, mely a legpontosabb adatokkal szolgál minden további kérdésére.

Hanem Eduárd báró egészen szkeptikus felfogással szólt e tárgyhoz, eredeti erdélyi kifejezéssel téve ezen észrevételt: „Maga ugye minket most gyöngén bolondnak tartott?”

A tudós-társaságnak egyik legtekintélyesebb tagja mosolygó iróniával fejezte ki bámulatát afölött, hogy tisztelt kollégája mennyi *poézist* bírt kihozni e tudományos tárgyból; míg egy szintén igen tekintélyes költőnk sajnálkozását tudatá vele, hogy ily *költői* tárgyban miért engedte fantáziáját száraz tudományos adatok által korlátoztatni.

Egészen más szempontból fogta azt fel a nagy olvasottságú István gróf maga.

- Érteni kell a célzatokat. Ez az egész egy erős szatíra mostani állami és társadalmi viszonyainkra, a tudomány és költészet színeivel befestve, hogy csak a látók ismerjenek rá. Hasonló mű a régi korból Klimius Miklós története, melyet a gyermekek úgy olvashatnak, mint kalandos mesét, míg a filozofáló ész megleli benne a papi és világi kormányok ellen intézett keserű szatírát. Nemde eltaláltam az ön intencióját?

Iván köszönte alássan a kegyes észrevételeket. S azután ment a ház asszonyának megköszönni szívességét.

Theudelinda mosolygó arccal fogadá. Karszékéhez támaszkodva állt mellette Angela grófnő.

Mikor Angela grófnő nagynénjéhez sietett, ezzel a szóval üdvözlé:

- Néném, olyan nagyszerű voltál, mint Mab királyné.

Ez a találó mondat mosolygott Theudelinda arcán, mikor Ivánt közelíteni látta. Óh, azért az öt percért, melyben magát oly szépnek látta, örökre hálával fog neki tartozni.

- Nagyon köszönöm önnek az élvezetet, melyet mindnyájunknak szerzett - mondá, kezét nyújtva Ivánnak.

- Tartoztam vele a grófnőnek - mondá Iván. – Mikor a grófnő megtisztelte szerény hajlékomat, akkor a grófnő adott nekem egy gyémántot, hogy azt szeme láttára elégessem; most cserében én adok a grófnőnek egy gyémántot, mely szeme láttára született.

Azzal átnyújtá neki a Volta-oszlop vezető huzaláról levett széndarabot.

- Mint előadásomban említém, a szén a delejtűzben meggyémántosodik, s az üveget karcolja.

- Ah, ezt kísértsük meg - szólt Angela grófnő fellángoló szemekkel. - Hol itt valami üveg? Ah, itt a tükörfalon? Jöjjön!

Ezt Theudelinda grófnő is látni akarta. Felkelt helyéből, s együtt a tükörfalhoz mentek.

- Írjon ön valami betűt e tükörré - mondá Angela grófnő, s kérése után figyelve nézett Ivánra.

Vajon minő betűt fog választani az alfabetből? Ha hiú, a maga névelőbetűjét, az I-t, ha hétköznapi hízelgő, akkor a háziasszony névelőbetűjét, a T-t, ha pedig elszédült bohó, akkor az A betűt. Mindenik esetben kap egy kis gúnyfintorítást ez istennői arctól.

Iván fogta a széndarabot, s annak a hegyével odaírt a tükörlapra egy X-et.

No, azon senkinek a neve sem kezdődik a keresztyén római katolikus kalendáriumban, hacsak Spanyolországban nem, ahol volt egyszer egy Ximene, de nálunk erre nem keresztelnek.

Megcsodálták a betűt, a szentet, az utóbbit Theudelinda grófnő átvette, és biztosítá Ivánt, hogy bizsuteria-gyűjteményébe fogja tenni.

Angela grófnő szembeállt Ivánnal olyan közelségben, hogy ruhájának fodrai érinték őt.

- Tudja ön, hogy én azt mind hiszem, amit ön most felolvasott. Nos, kérem, ne mondja rá azt, hogy az egész felolvasás csak arra való volt, hogy a laikus közönséget fantasztikusan zománcolt rendkívüliségekkel becsalogassa a száraz tudomány bűvárlatába, hogy az egésznek csak az a célja, hogy ez a sok fiatal unatkozó holnap reggel fusson a könyvtárakba, a

tanárokhoz: megtudni, mi igaz, mi nem igaz ebből a leírásból, s így beleízleljen a fürkészetbe, s még kedvet is kapjon hozzá. Én úgy hiszek mindent, mint ahogy ön leírta. De szeretnék még többet is megtudni arról a világról. Hogyan van tovább? Mit lát ön még többet? Mert a delejes látónak látnia kell mindent.

Valóban Angela grófnő szemei oly delejező erővel tudtak valakire nézni, hogy annak csodadolgokat kellett látni e befolyás alatt. E szemsugaraknak sok álomjárója akadt már.

- Beszélte ön arról - folytatá Angela -, hogy az emberek ott mily hévvel, mily erővel tudnak szeretni, de az náluk nem erény, a delej okozza azt. Elhiszem. De már most a delejnek két pólusa van: dél és éj. Úgy olvastam, hogy az ellensarkak egymást vonzzák, az egyensarkak egymást eltaszítják. Tehát ha Delejországban az oly szívek, kik egymást vonzzák, egymást fel is keresik, s azt hívják szeretetnek, mely meg nem változik soha, akkor kell lenni gyűlöletnek is, mely éppen oly változhatatlan, melytől a világ túlsó végére kerül ki egymást az emberek, s melyről éppen úgy nem tehetnek, s az náluk éppen úgy nem bűn. Igaz-e?

Iván sarokba érzé magát szorítva. Ő értette jól, hogy Angela grófnő mit kérdez, s Angela is sejté, hogy kérdésért értik. Megint csak a fizikának kellett kisegítenie Ivánt e bűvös kelepceből.

- Igaz, grófnő, hogy ahol csak élet van a földön, ott rokonszenv és ellenszenv egyenlően jogosult. A grófnő tanulmányozta a delejességet. Olvasott annak pólusairól. Ugyanott bizonyosan azt is olvasta, hogy a delejnek *egyenlítője* is van, egy vonal, mely sem nem dél, sem nem éj. A magnetikus ekvátor. Ott a delej sem vonz, sem taszít. Ott nyugalom van. Ilyen delej ekvátort minden ember visel szívében, s ha gyűlöletben és szeretetben a legnagyobb szökéseket teszi is szenvedélye, ez a vonal változatlan marad, s akik az alatt laknak, nyugodtan laknak ott.

- S kik laknak a delejkekvátor alatt? - kérde Angela grófnő.

- Például egy gyermeknek a szülői, s egy apának a gyermekei.

Angela grófnő arca kigyulladt, szép szemei villámbattériákat ürítettek ki Iván szemeibe, hanem annak az arca nyugodt maradt.

- Erről még többet fogunk beszélni egymással - mondá Angela grófnő, s a terem belsejébe távozott. Iván meghajtá magát a büszke szépség előtt, s ment a férfitársaságba vissza.

A felolvasás után napirenden volt a büfé. Az elől már tisztul a lateiner-had. Ha valahol, úgy a büfében árulja el magát, hogy ő csak táblabíró. Ez ahhoz van szokva, hogy ha enni akar, szépen letelepedik valami biztos, elmozdíthatatlan állomásra. Ha a két könyökét is felteheti az asztalra, annál jobb. Saját asztalánál legjobb. Ott saját kés, villa, kanál van számára rezerválva, amire a fogásáról ráismer már. Nem kívánja tőle senki, hogy két kézre egyék. Felesége választ számára a tálból, természetesen mindenből a legjobb darabot. Ha ízlett, újra megkínálja, s erőlteti még, hogy egyék. Ha nem ízlett, kikérdezik, mi baja. Ha az ételnek volt baja, a szakácsné komolyan megrovatik. S ha semmi sem akar ízleni, eszébe jut a mindenkor kisegítő univerzálé házibarát: „Egy kis pirítós kenyeret!” Óh be felséges az! Kivált ha egy kicsit megkenik fokhagymával, hogy csak az árnyéka érezzék rajta. Milyen más ebben a grófi büfében falatozni. Itt egy halom tányér, amott egy kazal kés, villa, azokból via facti egy ember számára valót el-primaokkupálni, a sok felrakott cifra tálból valamelyiket lefoglalni, két-három coquisitor tyúkszemét letaposni, egynéhány krinolinon keresztül botlani, könyökkel utat fúrni az asztal túlsó végeig, ahol poharak kaphatók, kiválasztani a fácános tálból, melyik a legrosszabb darab, nehogy az utóbb jövők azt mondják, nézd a neveletlen, a mellehúsát veszi ki, pedig azt más is szereti! Az elrabolt fácáncombbal azután menekülni valami szegletbe. Egyik kezébe fogni a tányért, másikba a kést, harmadikba - ha volna! - a villát. Csak legalább egy kutya volna itt, hogy az ember a kezében rekedt csontot neki adhatná, amit nem tud hová

tenni. Azután egy olyan lapátnak született négyágú ezüst villával szurkálni helytállásra nem bírható kocsonyaféle után, aközben jobbról-balról védelmezni a poharát, hogy el ne vigyék az orra elől, könyörögni úrnak, szegénynek, hogy ne igen töltögessék a zsebébe a cukros befőtt levét, nyiszálni imposszibilis késekkel a lúdmájpástétom dragonját, mely protestál a „consumo”-ba vonatás ellen, pedig az a java: a pirítós héj; hébe-hóba feldönteni egy ott lábatlankodó ecetes, olajos sziámi iker-palackot, borzalommal ismerni rá a már lenyelt zselatinra, hogy az teknősbéka volt! Végül nem találni senkit, akinek az ember megköszönje a vacsorát. És az otthoni boldog fogpiszkálási kérőzés helyett palam et publice a száját öblögetni az embernek.

Jobb otthon! Vagy akinek az nincs, a jó ismerős vendéglőben, ahol az ember parancsol, kritizál, és a kellert tegezi.

Iván nem tartozott a menekülők közé. Odavegyült a társaságba, s úgy tett, mint aki ott jól érzi magát.

Az urak és úrfiak csoportja igen szívélyesen fogadá, minden 40 év alatti ifjú tegezve szólt hozzá. Be volt véve a társaságba. Hiszen nem kerül semmibe. Holnapután hazamegy Mezopotámiába, s senki sem tud róla többet.

Kezdek vele kötekedni felolvasása tárgya felett. S akkor kiderült, hogy ez a troglodit tudós ember igen fidélis cimborá. Felveszi a tréfát, maga nevet legkedélyesebben, ha találó szúrást kapott, de vissza is adja, mielőtt teheti, éppoly kedélyesen, anélkül, hogy sértene.

Megkezdte a rohamot ellene egy huszár egyenruhá, annak lakója Salista őrgrof, indigenált nemes, kit egymás közt kapitánynak neveznek az urak. Széles vállú, domború mellű boxertermet, hátraszegett göndör hajú fejjel, piros, nevető arccal, felkunkorított fekete bajusszal. Ezúttal sántítva jön, mint akinek egyik lába rövidebb, mint a másik, s amint Iván kezét megrázza, egyúttal be is mutatja neki magát.

- Salista őrgrof huszár kapitány. Ne hidd azonban, hogy azért volnék sánta, mintha ellőtték volna a lábamat. Hanem azért járok ilyen bicén, mert valami jámbor poéta ráhágott a sarkantyúmrá, s azzal egyszerre lemaradt az egyik sarkam kérgestül.

Biz azon Iván is nevetett, mert nagyon furcsa volt.

- Poetica licentia! Hexameter voltál, jámbust csinált belőled.

- Hahaha! - nevetett élesen a kapitány. - Ez jó élce, halljátok! Hexameter voltam, lovas katona, hatlábú; jámbus lettem: egy hosszú, egy rövid. Hanem most én mondom neked egy élcet. Azt mondtad a Delejországod embereiről, hogy azoknak a hajuk kék; akkor a szakálluk is kék; de akkor nem igaz, hogy ki-ki egy feleséget tart, mert kékszakállnak hét feleség dukál.

- Vagy pedig hét kosár - felelt rá Iván.

- Hah! Ich bin erkannt! - kiálta fel bonhomiával a kapitány az ifjúság kitörő hahotája közt. Ő volt arról nevezetes, hogy mindég feleséget keresett, de sohasem jutott el a negociált konzorcium végleges megalakulásának stádiumáig.

A societásban szívesen látják az olyan embert, akit csipkedni lehet, és visszacsíp.

- Hanem érdekes ország lehet - folytatá Salista őrgrof a harcelírozást. - Minden ember egy leydeni villanyos palack, csak úgy jön ki belőle a szikra, ha duellálni megyünk, nem viszünk magunkkal pisztolyt, csak a kezemet nyújtom ki ellenemre.

- S akkor betelik a *példabeszéd*, hogy még a kezed is *elsül*.

- A példabeszéd ugyan határozottan „disznólábat” említ - szólt nevetve a kapitány -, de elviselem a karambolt, amire magam adtam az „aufsitzer”-t.

- Hanem az még érdekesebb lehet ott, hogy ha az ember az utcán szivarra akar gyújtani, azt mondja a szemközt jövőnek. „Kérek, kisasszony, egy csókot, hadd gyújtsam meg nála a szivaromat.”

Most azután Iván rovására nevettek, Iván nem haragudott érte, pedig tudósnak, poétának ez az egy fájó oldala van, ha az ötleteit megtréfálják; ő folytatta neki a tréfát.

- Ah - ott már nem járja a szivarozás! - Hát mi? - Hát úgy van, mint most a gázvilágítás. A státus éjjel-nappal fűtet a dohány-abaldóban egy nagy katlant dohánnyal, annak a füstjét csöveken, mint a gázt, elvezetik a házakba, minden szobában van egy csap, azon egy borostyánkő szopóka, akinek mennyi tetszik, annyi füstöt szí ki az államnargiléből.

- Groszartig! - kiálta fel Salista őrgróf.

- Csak az nem tetszik nekem a te országodban - szólt bele Oszkár báró -, hogy ott nincsenek lovak, és így nincsen turf.

- Igen, de ebben megint az a jó, hogy nincsen bettinghouse.

Most azután ki-ki félrefordult nevetni. Oszkár báró sok szép pénzt elhagyogatott abban a házban.

- De nekem mégsem tetszik az egész államod - folytatá a kapitány. - Mert mi lennék akkor én ott, ha senki sem tart katonát?

- Senki sem! - erősíté Iván. - Még őszentsége a pápa sem.

De már erre kitört a kacagás a körülállók között, mire a kapitány kissé hátrahőkölt és elvörösödött; hanem azután csak ő is nevetni kezdett.

- No nézd, a csillagvizsgáló Paracelsusát! Milyen komoly képet csinál hozzá; pedig fogadni merénk, hogy olyan jól tudja, mint magam, hogy én is voltam egyszer pápai zuáv, meg is kergettek Castelfidardónál; olyat szaladtam, hogy hazáig meg sem álltam. Hahaha!

Erre a témára Sámuel apát is megszólalt.

- Az én apprehenzióm még nagyobb ön ellen azért, hogy a Delejországból egészen kiakolbólitotta a klérust.

- No, azon még lehet segíteni - szólt Iván barátságosan. - Ha megismerik a vesperaeink szövegét, talán még kedvet kapnak hozzá.

Ez a vágás az egész erdőt levágta Iván előtt. A vesperaeek történetét mindenki ismerte már, mert Theudelinda grófnő bírt annyi helyes érzékkel, hogy inkább maga mondta azt el ismerőseinek, minthogy mástól tudják meg, hanem a pappal senki sem mert erről szemtől szembe tréfálni. Az nagyon komoly dolognak tartatott. Most azután, mikor azt látták, hogy Iván calembourjára maga a pap úgy kacag, hogy a könnyei csorognak bele, elismerték felőle, hogy ez egy kreuzfidel cimbora, akivel lehet mulatni.

Hisz ez „adeptus”.

Ez már tudja zsargonunkat, mi kacagunk, s aki kívülötlünk áll, meg sem tudja, min kacagunk.

Már ennek „ciao!”

„Jó fiú ez a tudós! Csináljunk neki egy jó napot!”

- Igaz, hogy te sohasem iszol bort? - kérdé a kapitány Ivántól.

- Esztendőben egyszer.
- S az idén még nem került elő ez az anniversárium?
- Nem.

- No, hát akkor iszunk ma egy esztendőre valót! Ki tart velünk?

A férfitársaság egy része visszaszüremkedett a termekbe. Egypár széptevő ifjú, néhány obligát táncos. A hölgyek a tea után egypár quadrille-t szoktak ellejteni zongora mellett, talán egy kis csárdást is, ha nagyobb kedvük kerekedik; István gróf a teremben volt, míg a legutolsó tudóst és poétát is eltűnni nem látta, s csak akkor ment haza, mikor az egész társaság oszlófélben volt már. Azaz, hogy nem az egész társaság, mert annak egy része dezertált, felvéve magát István gróf szállásába, ki Theudelinda grófnő palotájában az egész második emeletet bírta, s azok ott mulattak a maguk módja szerint.

A félreeső szobában, honnét a zaj nem hallatszott alá, folyt a vidám beszélgetés, tósztozás a pezsgős poharak mellett.

Iván itt megint új oldalról mutatta be magát. Győzte a bort. Tósztajinak veleje volt, élceinek szikrája volt, adomái újak voltak és érdekesek. S azután akármennyit ivott, egy makulányit nem változott a kedélye. Olyan szelíd volt, mint a tej.

- Bruder! - mondá neki akadozó nyelvvél úgy két óra felé Géza gróf. - Abban egyeztünk meg, hogy majd ha te elázol, mi ketten a kapitánnyal szépen hazaviszünk s lefektetünk. De már megbocsáss, kedves barátom, mágnes lovag, én magam sem tudom, hogyan kell egy lépcsőn lefelé gurulni, maccs vagyok. Hát csak vedd fel a szárnyaidat, add fel a kapitánynak a szárnyait, s repüljetek nálam nélkül!

Azzal lefeküdt egy pamlagra s elaludt.

Kacagtak az őszinteségen. Iván maga is kacagott.

Rajta maradt a „mágnes lovag”.

- Nomen est omen - mondá Iván. - Nevemben van az „iván”, ami annyit tesz, hogy: „getrunken!”

- Hanem valljuk meg az igazat - mondá a kapitány -, ami a röpülést illeti, az én termetemmel Delejországbán sem röpülnek.

- Már nem tudom, mennyire becsülöd az értékedet - szólt Iván -, de tudtomra egyedül a „skíz” az, aki nem „volát”.

(Gyöngébbek kedvéért, miután sokan lehetnek, akik ezt nem tudják, megmagyarázzuk, hogy ez a „skíz” bizonyos infallibilitással bíró legfőbb hatalmú egyéniség, kit himzett ornátusban szokás festeni, ki minden királyoknak fölötte áll, s általános hierarchiai tiszteletben részesül; a „volát” pedig bizonyos szabadkőművesi jelszó, mely azon állapotot fejezi ki, amidőn az eltiport jog a tényleges hatalomnak kénytelen egy időre meghódolni.)

- Ah! - szólt a kapitány. - Te ehhez is értesz? Szoktál kártyázni is, tudós férfiú?

- Minden három esztendőben egyszer.

- Az nem elég.

Hogy miért nem elég, azt nem mondhatta el, mert éppen érkezett alulról István gróf s tudatá, hogy a társaság odalenn már eloszlott; a grófnő nyugodni megy, már most tehát idefenn is ideje véget vetni a lármásabb mulatságnak. Ezt mindenki természetesnek találta.

- Hanem azért hazamenésről szó sincs - mondá Salista őrgrof. - Adjatok tarokkot! Ne töltsük a munkára rendeltetett időt hiába!

Ki vállalkozik?

Legelső természetesen az apát úr, ez neki stúdiuma. Azután mindjárt Oszkár báró, ez neki szenvedélye. Harmadiknak a kapitány, ez neki métier-je. Hát negyediknek?

- Nos, tudós barátom?

István gróf nem tartá fölöslegesnek annyit megjegyezni vendége előtt, hogy ezek az urak igen nagy pénzben játszanak.

- Ah, mit? - szólt Salista őrgrof. - Egy krajcárban pointjét.

- Az ám, hanem ezen az egy krajcáros játékon egyetlen egy partiban elveszthetni hétszáznyolcszáz forintot. Ezek hazardjátékot csináltak a társasjátékból.

Iván mosolygott.

- Én mindennap hazardjátékot játszom egy igen nagy úrral: a természettel; mindennap egy lapra van feltéve az összes vagyonom egy ezredrésznyi nyereségért.

S azzal odatette a székét a zöld asztalhoz.

Szép játék ez, amit ezek az urak játszanak. Kinn a falun is játsszák azt, csak hogy még nem jöttek rá, hogy mint lehet az hazardjátékká felfokozni. A közönséges hazardjátékhoz nem kell egyéb, mint szerencse és vakmerőség. A holtrészeg is nyerhet - véletlenül. De ennél kombinálva van mindaz, ami szerencse, vakeset, bolond véletlen: azzal, ami számítás, elővigyázat, óvatosság és vakmerőség. A tarokkjátszó nemcsak a kártyáiból játszik, hanem az ellenfelei arcvonásaiból. Az megannyi Lavater a más arcából, s megannyi Tartuffe a saját magáéval. Az nagy színész, ki kétségbeesést mutat, mikor örül, s hetvenkedik, mikor legjobban fél. Az hadvezér, ki csatatervét minden ütésnél újra tudja alakítani; az Bosco, ki az első kihívásból megfejt az egész kártyaállást; és nagylelkű, ki, mikor „kell”, fel tudja magát áldozni a „jövendőért”, a „közügy” megmentéseért.

Azért a körülállók nagyon sajnálták Ivánt, mikor leült ezzel a három nagymesterével a játéknak a kártyaasztalhoz. Nem olyan embernek való ez, aki minden három esztendőben egyszer veszi kezébe a kártyát, s minden esztendőben egyszer a borospalackot, kivált azon a napon, amelyen éppen ivott.

Reggel hét óra volt, mikor az urak felkeltek a játékasztaltól.

Akkor azt mondta Ivánnak Salista őrgrof, mikor a székét félretette:

- No bajtárs, az nagy szerencse a világra nézve, hogy te csak egy esztendőben egyszer iszol, s három esztendőben egyszer játszol; mert ha mindennap tennéd, nem maradna Jálics pincéjében bor, s Rotschild kasszájában pénz.

Iván mind a három urat ad peram et saccum kitisztogatta.

- Tud ez mindent! - sóhajt fel az apát úr.

- No, de elválás előtt még igyunk egyet búcsúzóra! - mondá az őrgrof. - Hol az abszint?

S azzal megtöltött két pezsgős poharat a mérges, dühös zöld villogású lélel, melyet okos emberek, akik restellik, hogy olyan sok eszük van, csak gyűszűnyi pohárákból szoktak szürcsölgetni.

- No ezt búcsú fejében!

István gróf fejét csóválta e tréfához; hanem Iván csak felvette a kínált poharat, s összekoccintva azt a kapitányéval, felhajtotta az erős ürömlét.

S azzal, mint aki mindent megtett, amivel tartozott, igen udvariasan búcsút vett István gróftól, ki viszont a maga részéről felkérte, hogy tekintse magát ezentúl is szívesen látott vendégnek, s azzal még megvárta az apát urat, s együtt távoztak.

Hanem Salista őrgrof már alig talált ki az előszobába. Az az öröm mégis igen nagy adag volt! S az előszobában azzal lepte meg barátait, hogy erővel elfoglalta Iván perzsiánprémes kucsmáját, hogy az az övé. Utoljára is Ivánnak kellett az ő aranygombos katonasüvegében hazamenni.

Amint pedig a lépcsőre kiértek, a kapitány erővel be akarta bizonyítani, hogy ő csakugyan tud repülni, mert ő az az ember Delejországból, akinek szárnyai vannak; Ivánnak meg a papnak dolgába került levinni őt az első emeletig. Ott meg az jutott eszébe, hogy ő bemegy Theudelinda grófnőhöz megköszönni neki, hogy olyan kegyes volt az ő gyalgó felolvasását végighallgatni; mert ő az a tudós, aki ma itt felolvasást tartott, s mindjárt betöri a koponyáját annak, aki azt mondja, hogy ő nem tudós. S addig nem lehetett odább vinni, míg valami nőcseléd ki nem nyújtotta egy ajtón a kezét, hogy azt ő megcsókolhassa. Alig bírták a bérkocsiba betuszkolni, s mire a hotelbe megérkeztek, Ivánnak kellett őt felcipelni a lépcsőkön, mert már akkor nem tudott a külvilágról semmit.

Délben az apát ő referált István grófnak az eltávozottakról. Salista őrgrof fekszik és alszik otthon, mint a káposztakő, Iván pedig ül az íróasztalánál s leveleket ír.

- Átkozott kemény feje van! - mondá István gróf.

- Pihent erő... - jegyzé meg rá az apát széttekintve, hogy nem hallja-e meg valaki - sequioris sexus?

Ivánon rajta maradt a társaság előtt a „mágnes lovag” név.

Mágnes lovag azontúl mindenütt látható volt; látogatásokat tett, s a kaszinóba is megválasztatta magát rendes tagnak. Azelőtt is eljárta ugyan oda, be lévén vezetve az apát úr által; hanem a kaszinónak öt világrésze van, mint a földnek, s lakói, mint a lepidopterák, három osztályhoz tartoznak; nappali pillangók, esteli lepkék és éjjeli pillék. Nappal a könyvtárat búvárkodják a tudós tagok, mely egyike a legérdekesebb és becsesebb könyvtáraknak, este hattól nyolcig ott whisteznek és politizálnak a septemvirek és fiskálisok, nyolctól éjjel utánig végre elfoglalja a tért a magas societas. Annálfogva megesik, hogy két ember mindennap eljár a kaszinóba anélkül, hogy valaha egymással találkoznék.

Iván előbb a könyvtárat búvta, később azután a „noctuák”-hoz osztályoztatta magát.

Nem gondolt már hazamenetelre. Sőt inkább eljárta minden multságba, s a színházban egyike volt azoknak, akik a Bondaváry grófnők páholyába felvonásközökben fel szoktak látogatni.

A másik héten táncvigalom volt Theudelinda grófnőnél. Iván oda is hivatalos volt. El is ment.

- Szoktál táncolni? - kérdé tőle a kapitány.

- Egyszer valamikor, nagyon régen; van annak már tizenöt esztendeje.

- Jobb már nekünk csak nézni. Okos ember harmincöt éven túl nem táncol.

Az igaz, hogy volt mit nézni; az utánozhatlan kellem és simulékonyság, amit a magas világ hölgyeinek tánca kifejt, istenek számára való nézőjáték.

Ma Angela grófnő különösen szép volt rózsaszínű ruhában, gyöngyökkel kifűzött magyar derékkal, csokros csipkeujjakkal, mik gömbölyű vállait közbámulatra bocsáták, két tömött hajfonadéka hosszan le volt eresztve szalagok közé fonottan, parasztosan, ami fejedelmi alakját még elragadóbbá tette.

Hanem hát az ember az istenek számára való látvánnyal is betelik. Vacsora után „ne lopjuk hiába az időt”, menjünk kártyázni.

Iván kártyázott minden nap. Elegánsul játszott. Nem veszekedett társaival. Gráciával tudott veszteni, flegmával nyert, gavallérosan bevágott, nem húzott helyet, ha rossz kártyája járt, és nem csinált hibákat. Igen jó akvizíciónak tartatott. Hasznavehető ember egy tudósban!

Vacsora után egy mellékszobában játszogattak csendesen az öreg és meglelt korú uraságok; míg a ménkü fiatalság (Blitzjung?) rakta a táncot a teremben.

Ivánnak megint nyerő napja volt.

Egyszer jön a szobába Ödön gróf nagy sebtén, s azt mondja Ivánnak:

- Dobd le a kártyád csak szaporán, Angela húgom akar veled egyet táncolni a magyar cotillonban.

- Játsszál addig helyettem, kérlek - szólt Iván, átadva Ödönnek a kártyáit és kasszáját, s azzal sietett át a terembe Angela grófnővel magyar cotillont táncolni.

Magyar cotillon! Tüneményes idők!

Hogy magyar királyi udvart látunk, magyar minisztériumot, magyar honvédeket, magyar ezüst-, aranypénzt: abban semmi különös nincsen, az igen természetes, azzal tartozott nekünk a sors; de magyar cotillont! Már az, valljuk meg, a hódítások közé tartozik. A csárdásra jártuk a cotillont.

Tehát Iván odament Angela grófnőhöz, s meghajtotta előtte a fejét.

- Ön felém sem jönne, ha érte nem küldenék - hangzott elé a kedves szemrehányás.

- Királyné elé csak híva szokás menni.

- No, ne hízlegjen, ahhoz ért más is. Ha ön hízlegesen kezdte volna nálam, sohasem szóltam volna önhöz többet, de megbántáson kezdte, s ezt szeretem.

- Nem emlékszem rá.

- Mert még mindig benne van a bántalmazásban. S azt ön igen jól tudja.

A sor éppen rájuk került, a táncba kellett menniök. Ivánon nem látszott meg, hogy tizenöt év óta nem táncolt, most is értett hozzá.

A kártyázószobában maradottak között azalatt osztás közben Ödön gróf ezt az újdonságot bocsátá közre:

- Tudjátok, mi újság? Az én Angela húgom ebbe a mágnes lovagba bele van bolondulva.

- Ah, a mágnes lovagba! - kiálta hitetlenül az őrgrof.

- Ne higgyetek neki - szólt bele István gróf -, én ismerem a mi szép hűgunkat! Tele van annak a kedélye finom malíciával. Ha észreveszi, hogy valamely férfinak van egy vesszőparipája, azt ő azon a pálcalovon úgy meglovagoltatja, úgy ugratja, caracolíroztatja, az egész haute école-t végigjáratja vele, hogy madame Schlezák sem különben. Így tesz mindenkivel; ha kedvenc témájára talál, komoly képpel, nagy részvéttel a tökéletességig idomítja, s akkor kineveti. Így járt vele a szegény Sondershain is, aki igen derék fiú, s csak az az egy hibája volt, hogy nagyon

meghódolt Angelának, s Angela ezért megutálta. Kinevet ez mindenkit, aki fel engedi magát ültetni általa a pálcálóra.

- Igen. De nem szemében magasztalja ám Ivánt, hanem én előtttem, s nem azért, hogy akadémikus és geológ, hanem azért, mert derék férfi.

- Ez is egy mesterfogás! Tudja jól, hogy az idegen előtt elejtett magasztalás a legcsábítóbb csalétek.

- Csakhogy én az Ivánnak nem mondom el.

- Azzal pedig Ivánnak teszesz nagy barátságot - végzé be nevetve Salista örgróf.

A táncoló pár pedig ismét visszatért helyére.

- Ön el készült már menni Pestről? Az apát mondá - kérdezé Ivántól Angela.

- Olyan ügyem akadt azóta, mely hosszabb ideig itten tart.

- Van önnek családja otthon?

- Senkim a földön.

- Mért nincs?

Nehéz egy kérdés.

- A grófnő talán hallotta azt már, hogy én mi vagyok odahaza? Kőszénbányász. A nap világos részét a föld alatt töltöm.

- Igaz. A többi könnyű megmagyarázni - szólt Angela. - Egy nőnek a helyzete borzasztó lehet, akinek a férje bányász, és éppen kőszéntárnában. Az elviselhetetlen gondolat. Mindennap úgy venni tőle búcsút, mint aki megy a föld alá, mindennap azt tudni róla, hogy el van temetve, minden gondolatban azért fohászkodni, hogy újra feltámadjon; tudni azt, hogy akit legjobban szeret, az itt jár most mélyen a föld alatt, honnan kiáltása sem hallik fel, és tudni azt, hogy ez a föld mélye teli van ellenséges rémekkel, hogy egy egész halál-ég veszi körül, melynek csak egy szikra kell, hogy pokollá váljék, s az érte élő szív örökre temetve maradjon. Azt értem, hogy ily izgalomra nem vállalkozik asszonyi szív. Hah! Mikor egy anyának azt kell kiáltani futó gyermeke után: „Ne fuss olyan nagyon, apád fejére odalenn kő esik!” De hát miért lakik ön ott a tárnában? (Ez utóbbi mondás bosszús arckifejezéssel volt kísérve.)

- Mert az nekem elementumom, mint a katonának a csatatér, a hajósnek a tenger, az utasnak a sivatag; s ami azokat viszi, visz engem is: a szenvedély! Én szeretem azt a föld alatti sötétséget!

A melegség, mellyel Iván e szavakat mondta, gyújtott.

- Minden magasztos, ami szenvedély! - viszonzá Angela. - Kivált a teremtmény s a romboló szenvedély. Én tudom érteni a nőt, ki férjét a csatamezőig kíséri; még azt is felfoghatom, ki a csatába is vele megy együtt, bárha maga a harc folyamata a mai mód szerint eléggé prózai és piszkos, s minden eszményiségétől meg van fosztva. De a földbúvár heroizmusát nem vagyok képes kedélyembe átültetni. Az az ember, ki a holt kövekkel társalog, eszembe juttatja Badrul Budur herceget, ki félig kővé vált, s ki fölött neje egy rabszolgát kitüntetett. Annál jobban tetszik nekem az, aki a földet a sík végtelenben kutatja fel. Óh, egy Sir Baker nejét tudom érteni, ki férje oldalán nekiindul Dél-Afrika sivatagainak, egyik fegyver az ő kezében, másik a férjeében; együtt tűrnek őrjítő hőséget, együtt rohannak gyilkos fenevadak közé; kéz-kézben lépnek a vad szerezcsen rablókirály elé, s ahol a férj karja bénult, a nő szemei győznek. Annak a nőnek a helyzetébe tudom képzelni magamat, ki egyedül, magára hagyatva a mangave-erdőben a sebesült utazó fejét ölében tartja, s nehéz éjszakáit felvont fegyverrel őrzi, sebére írt

keres; ki ételét megfőzi a pusztában a tevehulladék mellett, s európai embertől soha be nem járt vidékeken az egyetlen férfival, kinek ő egyetlen asszonya, megjelen, és büszkén jelen meg tízezer asszony előtt azzal a tudattal, hogy ez egész országban egyedül én vagyok a szép, egyedül én vagyok a nő, aki megérdemli e nevet!

Ismét rájuk következett a tánc, s félbeszakítá a beszélgetést.

Mikor helyükre visszaérkeztek, Angela visszatért az elhagyott tárgyra.

- Amit az elébb mondtam önnek, az egy gyáva hiúság kitörése volt nálam. Nyomorult képzelődés! Olyan országban járni, ahol minden asszony csak a két lábon járással különbözik az állattól, ahol a szépség ideálja az, akinek a felső ajka úgy keresztül van lyukasztva, hogy mikor nevet, az orra keresztülátszik rajta. Nevetséges! Itt akarni azzal büszkélkedni, hogy én vagyok a legszebb! Itt kevélykedni azzal, hogy mi vagyunk egymáshoz a hívek. A monstrok közt, a szörnyetegek közt, a csúfok birodalmában. Nem! Nem! Én merészebb dolgot is tudnék. Egy nő, Christiani kisasszony, megtette már azt, hogy egyedül végigutazta ázsiai Oroszország sivatagait lóháton. Hátha egy férfi és egy nő bátorsággal bírna a Polinai csatornáján végighatolni és betörni a meleg tenger öblébe, amit Kane felfedezett? Ha egy nőnek és férfinak az óvilágból volna elég bátorsága kikötni az éjsarki ország partjain. S ott merészen azt mondani a delej embereinek: „Íme, jöjjetek versenyre velünk! Mi szebbek vagyunk, mint ti, erősebbek, mint ti, hívebbek, mint ti, és boldogabbak, mint ti!” Az volna a diadal! Egy ilyen útra én is képes volnék!

Angela szemei ragyogtak az éjsarki aurora fényében e szavaknál.

Iván egy merész nyilatkozatra szánta el magát.

- Grófnő! Ha önnek oly szenvedélye van ismeretlen világreszeket felfedezni, s azoknak lakóit felhívni, hogy „versenyezzünk! melyikünk jobb, hívebb, szeretetreméltóbb?”, én ajánlhatok önnek egy ilyen országot, mely sokkal közelebb fekszik.

- Melyik az?

- Magyarország.

- Ah! Hát nem vagyunk-e itt?

- A grófnő nincs itt. Ön csak látogató nálunk, s arról, hogy mi kik vagyunk, nem tud semmit. Grófnő, nincs önnek mit keresni sem Abyssiniában, sem a pólusoknál, de egy új világ áll ön előtt, ahol van mit alkotni a teremő szenvedélynek.

Angel kiterjeszté legyezőjét, s egykedvűen hűsölte fehér keblét vele.

- Mit tehetek én? Nem vagyok független nő.

- Nem független, de uralkodó.

- Ki fölött?

- Grófnő, önnek egyetlen szavába kerülne, és a bécsi zöld palota „mindenestül” Pestre vándorolna le. Egy nagy vezéralakra volna szüksége idelenn a társadalomnak, ki most odafenn csak egy tespedő semmi, s ez önnek nagyatyja, aki őnt imádja. Egy szava önnek új fordulatot adhat egész létünknek. Egy szavára önnek Tibald gróf Pestre jönne lakni.

Angela grófnő haragosan csapta össze legyezője lemezeit, s két kezét leeresztve ölébe, villámló tekintettel nézett Ivánra.

- Tudja ön azt, hogy az a tárgy, amit ön most felemlített, előttem oly gyűlöletes, hogy még eddig mindenkinek, aki ezt előttem felhozta, az lett a jutalma, hogy meggyűlöltem vele együtt.

- Tudom, grófnő.

- S mi adja önnek azt a ritka bátorságot, hogy ezt tudva, elöttem mégis előhozza?

- Megmondom, grófnő. A grófnő családja és az enyém között van egy bizonyos régi összeköttetés.

- Ah, ez új dolog! Sohasem hallottam felőle.

- Elhiszem. Önnek egyik őse kardinális volt, s ugyanazon időben az én ősapám pataki prédikátor. Nem magyarázom önnek, grófnő, hogy mi különbség volt a kettő között. Ez a különbség végre indoka lett annak, hogy a kardinális a pataki prédikátort a gályákra küldé. Csak egy szót kellett volna kimondania a prédikátornak, melyet a kardinális eléje diktált, és megszabadult volna; ez a szó volt „abrenunció”. Nem mondta ki. Mikor a vasat összekovácsolták a nyakán, mert nyakánál fogva szokott a gályarab padjához láncolatni, önnek az őse, a kardinális, elébb a harag villámaival, utóbb az érzelm könnyeivel szemeiben unszoló, kérte a prédikátort, hogy mondja ki e szót: „abrenunció”. Ősöm visszautasítá: „non abrenunció”. Ugyanazon villámok előtt állok grófnő, ugyanazt a szót mondom: „non abrenunció”. Ez az összeköttetés a mi két családunk között. Ön is azt teszi-e velem, amit őssömmel a kardinál?

Angela grófnő ököltre szorítva összegyűrt legyezőjét, karikára felnyílt szemekkel suttagá Ivánnak, szép fehér gyöngyfogsorát kegyetlenül összeharapva:

- Kár, hogy nincs az az idő többé! Ha én volnék az ősom helyében, én vasszegeket veretnék most önnek a körmei alá.

Iván kitörő hahotára fakadt e válasz után. Egy perccel utóbb Angela grófnő is osztotta e kacagást.

Merész riposzt volt szemébe nevetni villámló haragjának; de jó válasz volt rá. A grófnő maga is megtalálta benne a nevetnivalót.

És azután durcásan elfordítá tőle fejét, s leült székére.

Iván nem hagyta el.

Jó az a cotillon, még ha magyar is, avégre, hogy az ember nem hagyhatja el egymást, mikor akarja.

Egy fiatal gentleman érkezett ezalatt Ivánhoz, egyike a kártyaasztal melletti *néma személyeknek*, s odasúgott neki:

- Ödön üzeni, hogy gyere már vissza; minden pénzedet elvesztette, amit ott hagytál.

- Jól tette - mondá Iván, s kivéve tárcáját zsebéből, odanyújtá azt ifjú gentlemannek. - Add át neki, kérlek, hogy veszítse el még ezt is.

És ott maradt.

Angela felé sem fordítá többé a fejét.

A cotillon pedig soká tartott. Géza gróf, az előtáncos, meg akarta mutatni, hogy a magyar cotillonban mindazon figurákat ki lehet vinni, amiket a valcerben, s e demonstráció közel két órát vett igénybe. Iván végig maradt.

Angela pedig egy szót sem szólt hozzá többé.

Mikor rájuk következett a tánc, akkor vállára borult, kezét szorítva tartá, lélegzete arcát érte; mikor helyre mentek, leült, és fejét elfordította tőle.

Mikor vége volt a cotillonnak, Ödön gróf előkerült, s tudatá Ivánnal, hogy ez a hosszú tánc éppen ezer forintjában van. Iván vállat vont rá.

Ödön pedig azt kérde szép hűgától:

- Úgy látszik, egészen magadnak tartottad a „mágnes lovagot”.

Angela bosszúsan rázta meg a szép vállait.

- Eh! Terhemre van már ez az ember!

Attól a szótól fogva, hogy „terhemre van ez az ember!” egészen megváltozott a társaság ábrázatja Ivánra nézve.

A „mágnes lovagot” nem tekintették többé egy fidélis cimborának, hanem egy tolakodó parvenünek.

Angela nem mondott többet, de ebből divinálni lehetett mindent.

Vannak alacsony származású, kevésre jogosított emberek, kik a nagyok és fenségesek leereszkedő kegyeit hiú tetszelgéssel másra magyarázzák. Ezeket megbüntetni szükséges. A merész vágyak nem az ő számukra vannak feltalálva.

Ivánt is ez osztályba sorozták.

Egy nevetséges ember, aki nem tudja megítélni, mi jutott neki, a hazai tudósnak kegyadományul a főrangú hölgytől, a *honleánytól*, s összetéveszti azt a viszonylatokkal, melyek egy *nőt* és egy *férfit* érdekelnek, akik egymással egyenlők.

Ennek *ugornia* kell innen.

Ezt eléggé jelezte Angela grófnő nyilatkozata: „Terhemre van ez az ember!”

Ugorni fog!

A kiugratás legelső módja a nevetségessé tétel. Sok módja van annak. A megtámadott veszi észre, hogy gyöngeségeit *keresik*, hogy nem hagyják nyugton maradni, minduntalan előre tolják oly helyzetekbe, ahol a kritika kérlelhetlen. Szemébe nem nevetnek: dicsérik; de a dicséret módjáról észreveszi, hogy gúnyolódnak vele. Rájön, hogy e körbe senki sem jó barátja. Nem bántja senki, meg nem sértik; de bizonyos mondhatlan tréfálkozási mód, határos az enyelgéssel, tudatja vele, hogy ha esze van, vegye kalapját, menjen odább.

Ez történt Ivánnal is. Új ismerősei nagyon szorgalmasan tanulmányozták „Don Quijote” II-ik kötetét, s mikor maguk közt voltak, nem egy szó lett elejtve Barataria sziget eseményeiről.

Hanem Iván mindezt valami sajtászerű flegmával fogadta. Komolyan vette a helyzetet, amiben tréfának kellett volna lenni.

Felbiztatták, hogy egy műkedvelő előadáson, amit a magas társaság tagjai rögtönöztek, a vista énekelje Ernaniból a király szerepét. Ráállt. Énekelt nekik. Gyönyörű basszus hangot mutatott be. Tökéletlenül énekelt, de hangja csodálkozást gerjesztett. Elvirát Angela énekelte. Ernanit Salista őrgrof. A király maradt győztes. Az őrgrof azt mondta róla: „Az ördög vigyen el, ha ez az ember valaha komédiás nem volt!”

Másszor meghívták rókavadászatra, István gróf jószága Pesttől néhány órai távolban feküdt pompás vadászkastélyával; a tavaszi hajszákra ott a fél ország elitje szokott összejönni. Ivánt különösen meghívták e vadászatokra. István gróf paripái közül kiválasztották számára a legtüzesebb arab mént.

Ez már csak elég tréfás karikatúra lesz! Egy könyvmoly, aki felmászik a nyeregbe. Egy olyan ló nyergébe, mely válogat a lovagban! Hanem ebből is kevés vígjátéki jelenet fejlődött ki. Iván úgy ült a számára kikeresett telivéren, mintha hozzá lett volna nőve.

Salista őrgrof, mikor először meglátta őt a nyeregben, a ló oldalához szorított sarkantyúkkal, azt mondta: „Vesszek el, ha ez az ember valaha huszár nem volt!”

Hja bizony, ki tudja, ki mi volt valaha ebben a mi bolond időnkben!

A legelső rókahajszában, mely István gróf jószágán tartatott, Angela grófnő is részt vett.

Pompásan ülte a lovat. Egészen otthon volt rajta.

Mintegy tízen voltak úrlovarok, kik megindultak a hajszára. A kopók szerencsésen felverték a rókát a csalitból, s a lovasiram utánaeredt.

A róka kiszorítva a cserjésből, egy hegyoldalnak vette futását, ahol megsejtett egy szakadékot, melynek vágányában gyors hegyi patak zuhogott alá, s ebbe a völgyelésbe menekült. Valószínűleg remélte, hogy valamelyik ottani üres rókalyukba beszabadulhat. A lovasokat mindenesetre lerázza a nyakáról, mert azok ott a kövek közt nem üldözhetik, s legrosszabb esetben az egyik védtelenül hagyott parton felszökve, kijátssza őket.

A rókának sánszai voltak. Ha a kopók a szakadékból kiugrasztják, menekülhet jobbra, a vadásztársaság a bal oldalon van.

- Eleibe! - kiálta merészen Angela grófnő, s ostorával rávágva nyargoncára, nekiugratott a meredélynek.

Nyaktörő tréfa volt! Vajon hányan csinálják utána?

Mikor a grófnő átjutott a meredély másik partjára, visszatekintett, hogy ki jött még vele. Iván egyedül.

A kopók lenn hajtottak a patak mentében, a társaság többi része a hegyvágány bal oldalán vágatott fölfelé.

Angela éppen úgy nem ügyelt másra, mint más őreá e pillanatban. Mindenkinek a róka volt legnagyobb gondja.

A grófnő a vágány szélén nyargalt végig a szédítő meredeken, a kitörni akaró rókát egypárszor visszariasztva az árokba, míg az egyszer egerutat nyerve a kopók elől, hirtelen felfutott a bal partra, s elébe vágva a lovasoknak, egyet fordított, s visszafelé kezdett futni a csalitnak, ahonnan kiugratták.

Utána mindannyian! A „tally hó!” nemsokára a távolban zengett, s a cserjés eltakarta a lovasokat a grófnő szemei elől.

Ekkor a grófnő is visszafordította a lovát, s hogy előbb összetalálkozzék a társasággal, egy friss vágáson keresztül vette egyenesen az útját.

Nem bánta, kíséri-e valaki vagy sem.

Amint azonban a vágásba ért, hirtelen felszökött egy nyúl a lova előtt, s arra a megijedt paripa nagyot szökve, oldalt vetette magát, s a grófnő lebukott a nyeregből.

Estében hosszú uszálya beleakadt a nyeregkápa térdfogójába, s Angela az ijedt paripához maradt kötve. Az alélt hölgy feje szétbomlott hajzatával a földre csüngött. A rémült paripa a vágás felé iramodott; ha odaviszi lovagnőjét, annak a fejét a kiálló tuskókon darabokra kell zúznia.

Iván ott termett és megállítá a lovat.

Azután megszabadítá róla a ruhájába keveredett lovagnőt.

Az el volt ájulva.

Iván lefekteté őt a puha gyepre, fejét egy mohos fatörzsre nyugtatva; s amint a grófnő a lovagmellénykéjéről estében három összefoglaló malachit gomb lepattant, s a mellényke szárnyai árulón szétnyíltak, Iván saját melltűjét kivonta nyakkendőjéből, s gondosan összetűzé vele Angela mellényét.

Mikor Angela magához tért, egyedül találta magát, a két ló oda volt kötve kantárjánál fogva egy fatörzshöz. Távolból, a lemenő naptól megvilágítva, közelített felé egy férfi a völgy felől. Az Iván volt, ki kürtjében vizet hozott számára a patakból.

A grófnő nem várta be, míg odaér, felkelt magától.

Iván, mikor odaért, megkínálta a vízzel.

- Köszönöm. Semmi bajom - mondá a grófnő.

Iván háta mögé öntötte a vizet szarujából.

- Jó lenne talán mégis, ha most a kastélyba visszatérne a grófnő.

- Azt teszem.

- Nem messze van. Rövid útját tudom az erdőn keresztül. Lovainkat gyalog vezethetjük odáig.

- Jó lesz úgy.

És megindultak egymás mellett lovaikat féken vezetve.

A grófnő arca kigyulladt, mikor keblére tekintve, megismeré a mellénye szárnyait összefoglaló melltűt.

Hallgatott.

Mikor az erdőbe értek, a terebélyes fák árnyéka alatt végighaladva, egyszerre megszólítá Ivánt.

- Ismeri ön Gonzaga Júlia történetét?

- Nem, grófnő.

- Fondi úrnője volt. Barberousse éjjel megtámadta Fondit, hogy Gonzaga Júliát elrabolja. Egy nemes lovag megelőzte a martalócot, s az őrgrófnőt megszabadítá. Az őrgrófnő *mezítláb* menekült, ahogy a fekhelyéről felugrott. Tudja ön, mivel jutalmazta meg megszabadítóját?

- Mivel?

- A legelső tört, ami a kezébe akadt, szívébe döfte.

- Igaza volt a hölgynek - felelt Iván. - A férfinak nem volt szabad az ő lábait fedetlenül látni.

- És a férfi? - kérdezé Angela.

- Annak szerencsétlensége volt túlságosan szerencsésnek lehetni.

Egy kis niaiserie

A rókát csakugyan elfogták. Az erdő mélyéből felhangzott a diadalmas hallali, s arra mindjárt a társaság elszéledt tagjait összehívó kürtszó. Angela grófnő kísérijével már ekkor elérte az erdő szélét; Iván feleletet adott kürtjével, hogy már útban van hazafelé az, akit keresnek.

Így mintegy óranegyeddel hamarabb érkeztek vissza a kastélyba, mint az egész vadásztársaság.

Angela grófnő és Iván azután egész a vacsora idejéig nem látták egymást. A vadász urak élményeiket variálták, a hölgyek pedig toalettjüket végezték.

Angela grófnő nagynénjének elmondta, ami vele történt. Nem tudott hazudni soha. Ez a plebejus lelkekre ragadó kűteg idegen volt az ő kedélyétől. Ha nem akart valamit megmondani, hallgatott - de mást, mint a való, nem mondott soha.

Vajon Iván is el fogja-e beszélni a történeteket a férfitársaságban? Férfiak nagyon jól szoktak mulatni az ilyen aventure-ökon. Hogy ne érvényesítené az ilyen szerencsés témát? Egy megmentett úrnő! Egy deranzsírozott szépség.

A vacsorához gyűlve, könnyen feltűnhetett bárkinek is, hogy Angela grófnő bizonyos feszélyt mutat magaviseletében, s hogy tekintete Ivánt különösen kerüli. Szokatlan halaványságához fekete selyemruhát is öltött, s nagyon szótalan volt.

Azt kérdezte magában: „Vajon ezek mind tudják azt, amit Iván tud?”

Az urak igyekeztek őt mulattatni. Beszéltek neki a pompás hevélről, mellyel a rókát üldözőbe fogták, már-már kimenekült, míg végre nyakoncsípték. Sajnálták, hogy a grófnő nem lehetett jelen, a hegyszakadék túlsópartján rekedve; csakugyan jobb volt hazatérnie, mint az új vágáson át botorkázni lovával, ott könnyen érhetne volna valami szerencsétlenség.

Nem beszélt senki arról, hogy hátha érte is valóban. Hanem hisz ezek a finom társalgók úgy tudnak közönyös arcot mutatni, hogy az ő nem-tudásukban bízni nem lehet.

Hanem aki azután meggyőzte Angela grófnőt afelől, hogy Iván nem beszélt senkinek a balesetről, az unokabátyja volt, Ödön gróf.

- Téged Berend kísért hazáig? (Már nem nevezték mágnes lovagnak, már nem *tréfáltak* vele.)

- Igen.

- Neked ez a kíséret kellemes volt?

- Honnan gondolod? - kérdé Angela hevesen.

- Iván magaviseletéből. Amióta visszajöttünk, egy szavát nem lehet venni. Nem elegyedik a közlarmába. El van fogulva. Most pedig a tekintete kerüli a tiedet. Úgy látszik, hogy szeretne már *itt nem lenni*. Eltaláltam-e?

- Eltaláltad.

- Segítsek-e neki, hogy ne legyen itt?

- Nem bánom. De minden durvaság nélkül.

- Teheted-e azt fel rólam? Igen ügyes tervem van hozzá.

- Én azt akarom tudni. Mert én erre az emberre nem haragszom, de terhemre van. Egy ujjal megtaszítva látni nem szeretném, hogy induljon már; hanem ha talppal állna felénk valahol az izotermák túlsó felén, azt szeretném.

- Tehát elmondom a tervemet. Ez tudós ember és filozóf. Sok társadalmi szokásról egészen más felfogása van, mint minálunk be van véve. A párbajt különösen utálja. No, ne fitorítsd el, kérlek, azt a te szép arcocskádat. Nem őróla van szó. Őtet senki sem hívja ki. Ez nagyon otromba tréfa volna. Hanem azt tesszük, hogy ma este vacsora után majd mi ketten Salistával valami kis niaiserie felett összefelelünk. A semmiskedésnek az lesz a vége, hogy egymást kihívjuk. Én Berendet fogom egyik segédemnek választani, másiknak Gézát. Ha Berend nem fogadja el a segítséget, akkor mindjárt kénytelen lesz társaságunkból kiválni, s semmi közünk egymáshoz többé. Ha pedig elvállalja, akkor a négy segéd a köztem és Salista közt fennforgó párbaj modalitásainak megállapítása felett egymás között disputál össze, aminek az a konvencionátus következtetése, hogy a négy segéd kénytelen egymást provokálni. Ekkor azután az én tudósom bizonyosan összekapcsol, megköszöni az eddigi szíves barátságot, és hazamegy levegőt főzni. Mert azt lehetségesnek tartom, hogy még egy filozóf is, ha megsértik erősen, azt kiáltja: „Hol a pisztoly?” hanem, hogy valaki párbajnak álljon csupa merő társadalmi etikettből, ahhoz csakugyan autochton gentlemannek kell lennie.

- És ha mégis meg találna történni, hogy annak is helytáll?

- Hát akkor megbukott a tervem. Becsületbíráóság ül össze, mely kimondja, hogy nem történt semmi sérelem, s senkinek sincs oka a verekedésre, s azzal be van fejezve a dramolette.

Angela vállat vont.

- Nem bánom, tegyetek vele, amit akartok. De vigyázzatok rá! Ennek az embernek fogai vannak. „Ça mord!”

- Azt bízd rám!

Vacsora felett szándékosan belehozták a társalgásba a párbaj feletti eszmecsérét, hogy Angelát annál jobban megnyugtassák Iván elkülönített nézetéről. Alkalmat szolgáltatott erre a legújabb napi újdonság: egy párbaj, melyben egy előkelő család egyetlen sarja „egy kis niaiserie” miatt életével adózott.

- Én a párbajt nemcsak bűnnek, de még többnek: hibának tartom társadalmunkban! - mondá Iván. - Általában minden ügy, ahol a fegyver képezi az istenítéletet, valóságos istentagadás. A „Te Deum”, melyet a győztes fél zeng azért, hogy neki sikerült több embert halomra löni, mint a vesztesnek, az ég bemocskolása. De a fegyveres igazságtétel még nagyobb hiba a társadalomban; mert itt előli az igazmondást. Aki nekünk hibáinkat szemünkbe mondja, az nekünk jótevőnk, s a társadalmi szabályok köteleznek bennünket az ilyen jótevőnköt megölni. Itt nincs más választás, mint egymásra mosolyogni vagy egymásra löni. Bókot mondani vagy verekedni.

Ödön gróf felfogta a vitát.

- Ellenkező nézetben vagyok. Ha nem volna a társadalomban törvénnyé emelve a párbaj, az lenne az istentagadás. Mert arról, hogy az egyik ember gyöngének született, a másik izmosnak, erősnek, csakugyan nem tehet mást, mint a teremtető. És így a civilizáció közepett a csontosabb embernek rabjává volna téve a vékonyabb csontú; az azt pofon ütheti, inzultálhatja, s fizet törvény útján a bántalmazás súlyához mérten öt forinttól száz forintig való fájdalompénzt. Ezt az úrt az emberi és isteni igazság között tölti be az az egy kicsi ólomgolyó, mely erőset és gyöngét egyenlővé tesz. Nem *bíró* az a golyó, mert sokszor igaztalanul dönti el a pert, de a *törvény*, amelyet respektálva a brutalitás és műveltség egymással megférhetnek.

- Az is a társadalom hibája, hogy így van - válaszolt Iván. - Mert valami álbecsületérzés diktálja a külön véleményt. Ne tartana magának külön véleményt a társadalom, hanem fogadná el azt, amit a kódex úrnak, szegénynek egyformán hozott. Ugyebár, ha most a

societásban valakit arcul ütnek, s az magának fegyveres elégtételt nem vesz, a societás azt kirekeszti kebléből? Fordítaná meg az elvet a társadalom, s rekesztené azt ki, aki a bántalmat elkövette, akkor ő volna a bíró, nem egy ostoba golyó.

- Mind szép ez így teóriában, édes barátom; de kérlek, csak tedd magadat abba a helyzetbe, ahol akár kérve, akár adva, a fegyver után kénytelen az ember nyúlni.

- Nem képzelek magamra nézve olyan helyzetet - mondá Iván -, én senkit akarva, komolyan meg nem sértek. S ha akaratom ellen megtörtént, bírok elég komolysággal a megsértettől bocsánatot kérni. Becsületesem megsérteni nincs senkinek alkalm; s ha tenné, apellálnék mindazokra, akik ismernek, s jaj volna nekem, ha ez a fórum fel nem mentene.

- Hátha valakit, aki neked kedves, sértenének meg?

- Olyan valakim pedig nekem nincs...

Ezzel el volt metszve a vitatkozás fonala.

Pedig dehogy nincs.

Vacsora után mindjárt ott az asztalnál megmutatta neki Salista örgróf, hogy ilyen valakije neki is lehet.

Elkezdett a forradalmi hadjárat eseményeiről beszélni Angela előtt, s borzasztóan blaguírozott. Ő akkor vértess alhadnagy volt. Milyen pusztítást követett el a huszárok között! Huszadmagával megkergette Isaszegnél az egész Lehel-huszárezredet, s Ó-Szöynnél a Vilmos-huszárokat az utolsó emberig levágta.

Ivának egy arcvonása sem mozgott. Pedig Angela is megsokallta már a dicsekvést s a magyar fegyverek ócsárlását, s egyenesen Ivánra tekintve kérdezé: „De hát mind igaz ez?”

Iván vállat vont.

- Hogy tudnám én azt, én, szegény föld alatt lakó bányászember, mi történik idefenn a dicső föld színén?

Angel megnyugodhatott felőle. Filozóf biz ez. Akit nem lehet féltetni attól, hogy tűzbe jöjjön.

Mikor a társaság vacsora után eloszlott, István gróf, Theudelinda grófnő, néhány hölgyvendég a terembe vonultak; szép holdvilág sütött az erkélyen át, s míg Theudelinda grófnő zongorázott, Angela egy percre találkozott Ivánnal.

- Visszaadom önnek a melltűjét - mondá. - A néphit azt tartja, hogy jó barátoknak nem szabad szúró és éles tárgyakat ajándékozni, mert meg lesz sértve a barátság.

- De hozzáteszi a néphit - mondá Iván - az ellenbűvszert is, mely a rossz varázst megtöri, ha az ajándékhoz mindketten nevetnek.

- Ah, tehát azért nevetett ön is, mikor hegyes szegeket kínáltam önnek! Tehát vegye vissza a tűjét, s mosolyogjunk - babonából.

S mosolyogtak egymásra babonából.

Angela grófnő azután kiment az erkélyre, s a meleg májusi estszellővel tartott tanácsot.

Ödön gróf megígérte neki, hogy még ma tudatja vele a tréfa továbbfejlődését.

Az úri társaság sokáig ébren maradt; neki az éj az élet.

A hold már meghaladta a jegenyék hegyeit, midőn a teremből Ödön gróf lépteit hallá az erkélyajtó felé közelíteni Angela.

A teremben még mindig a piano zsongott; beszélhettek egyedül.

- Nos, mi történt? - kérde Angela.

- No, mi szép bolondot csináltunk a mi semmiskedésünkkel - szólt bosszús sóhajrással Ödön gróf.

- Hogyan?

- Hallgasd végig! Nem volna ugyan szabad afelől beszélnem, de a helyzet olyan, hogy nem titkolhatom el előtted. Mi úgy tettünk, ahogy mondtam. A férfi társalgóterembe érve, elkezdtek a tréfálkozást. Arról kezdett el valaki beszélni, hogy milyen kedves dolog az, hogy te most Magyarországon vagy.

- Ah, ez ostobaság volt! - kiálta haraggal Angela.

- Tudom, hogy ostobaság volt. Most már én is tudom. A megtörtént baj után minden embernek megjön a helyes esze.

- Minek kevertétek bele az én nevemet? Azt én nem engedtem meg.

- Az bizonyos, hanem már az a rossz szokás megvan a férfitársaságokban, hogy nem kérnek előbb engedelmet egy érdekes hölgytől arra, hogy beszéljenek-e róla vagy sem. Éppen nekem mint unokabátyádnak volt fenntartva az a szerep, hogy tiltakozzam mindennemű mendemonda ellen, mely neveddel vonatkozásba hozatik; s mikor Salista azt fogja mondani, hogy: „De ő tudja, hogy te valakinek a szép szemeiért vagy most idelelni”, akkor én meg fogom neki tiltani, hogy erről véleményt mondjon, s ezen összeveszünk.

- Ah, hisz ez diákos semmiskedés! - szólt Angela reszketve a haragtól.

- Hiszen jó volna, ha még csak diákos semmiskedés lett volna belőle. Ámbár én előre megmondtam neked, hogy egy kis niaiserie-hez készülünk, s te azt mondtad rá: jól van. Hanem nem az lett belőle, amit kicsináltunk. Berend ott ült szemben Salistával a sakkasztal előtt; Salista a kandallónak támaszkodott. Mikor Salista ilyesmit mondott, hogy: „Én tudom, a szép grófnőt minő egy pár szem vonta el Bécestől”, mielőtt én válaszolhattam volna neki, Berend egyszerre odavágta eléje: „Ez hazugság!”

- Ah! - kiálta fel Angela, s minden idegén végigfutott a villanyos rázkódás.

- Mi elképedve ugrottunk fel. Ez a rossz fordulata a tréfának, Salista elsápadt. Erre nem számított. „Uram! - mondá Berendnek. - Ezt a szót vonja ön vissza! Ezt a szót nekem még soha az életben nem mondta senki.”

- És Berend? - kérdezé Angela megragadva Ödön gróf kezét.

Berend felállt az asztal mellől, s nyugodt, hideg hangon azt felelte: „Meglehet, hogy még eddig sohasem adott ön okot e szóra, hanem most hazudott ön!” Azzal csendesen kiment a szobából.

Ödön úgy érzé, mintha e percben össze akarnák törni Angela grófnő ujjai az ő kezét. Angela gondolhatta, hogy valami rosszabbat is mondhattak ott öfelőle, amire ilyen feleleteknek kellett jönni.

- Én rögtön utána futottam, hogy ezt a balul kiütött ügyet szépszerével kiegyenlítssem. A folyosón utolértem. Ott egész nyugalommal szembeállt velem és azt mondá: „Kedves barátom! Ami ezután következik, azt tudod. Kérlek, hívd fel Géza grófot nevemben s legyetek ez ügyben segédek. Amit határoztok, azt tudassátok majd velem. A többi a ti dolgotok.” S ezzel nyakamba vágta a neki szánt szerepet, s most én vagyok az ő segéde, s ő a verekedő fél. Én sarokba akartam őt szorítani. Kérdőre vettem, mi ád neki jogot Angela grófnő miatt odavetni valakinek a kesztyűt, ő erre azt felelte: „Az a kötelesség, mely minden gentlemant

felhív egy hölgynek védelmére, akinek az ember - vendége”. A felelet egészen korrekt volt a „lovagias” szempontból, de rettenetesen eltérő a filozóf nézeteitől, aki azt mondja: „Nekem senkim sincs, akiért verekedjem!”

Angela lerogyott egy karszékbe.

- Óh, be rettenetes ostobaságot követtünk el mi valamennyien! Nem! Ennek a párbajnak nem szabad megtörténni. Én megtiltom azt nekik!

- Szeretném, ha tudnád valami módját a megtiltásnak.

- Beszélni akarok Berenddel rögtön.

- Azzal már nem beszélsz. Mert az, amint engem elhagyott, rögtön ment le befogatni. Hallod már a kigördülő kocsik neszt? Géza is vele ment, s mi négyen szinte rögtön fogunk utánuk menni. Mert az ilyen dolgot egy idegen háznál nem végezheti el az ember. Az csak a színpadon járja. A feleknek saját szállásukon kell azt bevárni, miben egyezünk meg felőlük.

- De, Istenem, én nem akarom, hogy az megtörténjék! Én szólok István bátyámmal.

- Hiszen azért mondtam el neked a dolgot, hogy világosítsd fel majd eltávozásunkról, hanem amit ő fog neked e tárgyban véleményezni, azt előre mondhatom, hogy ez lesz: „Mentül csendesebben hagyni a dolgot lefolyni és mentül hamarább, hogy jobban el ne mérgesedjék. Azután a szekundánsoknak legyen eszük.”

- Mit tesz az, hogy a szekundánsoknak legyen eszük?

- Amennyiben tőlük függ, a történt sértéshez képest a párbaj lehető kimenetelét enyhíteni vagy súlyosbítani. Mi enyhíteni fogjuk. A sértés indokai között a te neved nem fog előfordulni. Berenddel azt a nyilatkozatot adjuk, hogy ő Salistának azon blagúrozásaira mondta, hogy: „hazugság”, amiket a magyar seregek felől mondogatott. Ez a plauzibilis indok lesz mind a két részről elfogadva. Te nem kerülsz bele semmiképpen.

- Nem rólam van szó! Hanem arról, hogy miattam még megölhetnek valakit.

- Afelől megint légy nyugodt. A szekundánsoknak azért van eszük. Harminc lépésre tesszük a barrière-t, adunk nekik olyan komisz katonapisztolyokat, amik egy ölnyre egy arasszal hibáznak; ki lesz kötve, hogy egy percnél tovább célozni nem szabad; s légy bizonyos felőle, hogy ha mind a kettő akkora volna, mint egy elefánt, s olyan lövő volna, mint Robin Rouge, s egy óráig mindig löne egymásra, mégse találná el egymást. Tehát csak kérlek, eszesen viseld magadat. Ilyesmin, ha egykor férjed lesz, az is át fog nemegyszer esni a te szép szemeid miatt. Kocsimat hallom zörögni, sietnem kell, mert hajnalban végezőnk.

Ödön gróf igyekezett odább jutni.

Ez a kis niaiserie nagyon elrontotta a mulatságot. Az egész sportszezon meg lett zavarva vele. Egyszerre hat férfi tagja a társaságnak távozván el, lehetetlenné tette a hátramaradtakat. Mindenki elhatározá, hogy holnap reggel korán vissza fog menni Pestre, ki hamarabb hozzájuthat.

Ez az éj többekre nézve nyugtalan éjszaka lett.

Angela grófnőről azt beszélte a társalkodónője, ki vele egy szobában aludt, hogy a grófnő hatszor kelt fel az éjjel gyertyát gyújtani, azt állítva, hogy már reggel van, s készülni kell az úthoz. Nagyon nyugtalan alvása lehetett.

Másnap tíz órakor már nemcsak a vendégek, de maga Theudelinda grófnő és hozzátartozói is otthon voltak Pesten.

Angela grófnő nyugtalanul járt alá s fel szobájában.

Tizenegy óra tájon jelenték neki, hogy Ödön gróf van itt. Kérte, hogy jöjjön be hozzá.

Ödön sápadtan, kedvetlen, lehangolt tekintettel lépett be Angelához, ki arcából igyekezett a történeteket előre leolvasni.

- Nos, mi történt? - kérdezé Angela. - Van valami baj?

- Senkinek sincs semmi baja - felelte Ödön fanyarul. - Hanem azért rosszabbul áll az egész ügy, mint tegnap.

- Végbement a párbaj?

- Igen is, meg nem is. Megtörtént, de nem egészen.

- No, erről nincs fogalmam.

- Magamnak sem volt ez ideig. Egy párbaj, mely megtörtént, de nem egészen. Nekem is új dolog ez. Ha akarod, elmondom, hogyan történt.

- Nagyon kérlek.

- Hát ma reggel hat órakor egyezségünk szerint én Berend szállásán megjelentem, őt magammal viendő. Géza az orvossal előre ment. Összebeszélésünk szerint a Laszlovszky-major előtt kellett a két félnek egymást bevárni s onnan a Lipótmezőre kocsizni, hová a párbaj színhelyét kitűztük. Berend Ivánt már készen találtam.

- Milyen kedélyben volt?

- Szokatlanul tréfás volt. Az egész úton anekdotázott. Mikor a Laszlovszky-majorhoz megérkeztünk, abban a percben szállt le Salista is a kocsiból. Iván süvegét megemelve kívánt neki jó reggelt. Nem tudta talán, hogy ez nem szokás. A vívó felek párbaj előtt nem üdvözlök egymást. Salista nem viszonzá a köszöntést. Ámbár, ha már Berend eltért a szokástól, neki is jó lett volna azt követni. Innen azután együtt kocsiztunk a Lipótmezőig, ott leszálltunk, s gyalog mentünk az erdőbe. Amint a kívánt tisztásra akadtunk, szabály szerint felszólítók a feleket, hogy béküljenek ki, mire néma elutasítás volt mindkét részről a válasz. Azzal kimértük nekik a barrière-t, zsebkendőkkel jelölve a harminc lépést, s megtöltöttük a pisztolyokat; a felek helyet húztak szalmaszállal, s azután kiálltak a jelpontokra, a pisztolyokat kezeikbe adtuk. Egy kézcsattanás jelt adott nekik, hogy indulhatnak, Salista két lépést tett előre és lőtt. Mint előre gondoltam, nem talált semmit. Ekkor Iván szava hangzott tompán: „À barrière!” Salista a fehér zsebkendőig ment eléje, s Iván is a saját sorompójáig haladt. Mikor odaért, azt mondá Salistának: „Ön nem fogadta el a köszöntésemet, pedig mikor én süveget emelek, akkor önnek is le kell vennie a magáét.” Azzal célzott. Az a fél perc, mely alatt pisztolyát kifeszítve tartá, meggyőzött bennünket arról, hogy keze nem reszket. A pisztoly eldőrdült, s Salista hajadonfővel állt. Huszársüvege két ölnyire a háta mögé repült; az aranyrózsa le volt szakítva róla.

- Ah! - sóhajta fel Angela csodálattal.

- Úgy lő az az ember, mint Robin Rouge. Mi újra megtöltöttük a pisztolyokat, mert az egyezkedés szerint háromszor kellett löniök.

- Háromszor! - kiálta fel a grófnő.

- Azt hittük, bizton tehetjük ezt a feltételt. Harminc lépés nagy távolság, s a pisztolyok komiszak. Azután mind a két fél állig be van gombolva, az egyikén fekete ruha, a másikon szürke katonaköpeny; rossz céltábla mind a kettő, még inggalléraikat is begyűrtük, hogy ne legyen rajtuk semmi kitűzhető célpont. Hanem az a lelőtt süveg nagyon elmérgesítette a

harcot. Kiderült, hogy Berend rendkívüli céllövő. S ez felhívta Salistában a katonai dacot. A másodszori lövést már a barrière-ről kellett váltaniok. Salista most már leveté szürke felöltőjét, s huszárdolmányát is szétgombolá kétfelé vetve annak oldalait, hogy alatta piros mellénye s fehér ingelője tisztán kivirított; s ahelyett, hogy mint párbajban szokás, féloldalt állna ellenfelének, amidőn felényi céltáblát tart eléje, egészen szemközt fordult neki. S a piros és fehér szín a legjobb célszögező szín. Sőt még azalatt, hogy mi a pisztolyokat töltöttük, elővette szivartárcáját és hetykén szivarra gyújtott. A második lövésnél ismét ő volt az első, aki kezdte. Most már keményen célba vette ellenfelét. Kissé sokáig is célzott, úgy hogy én kénytelen voltam őt megszólítani, hogy lőjön már. Megint nem talált. A staphylaeabokor levelei Iván feje felett odahullottak kalapjára. Ott sodrott végig a golyó.

Angela összeborzongott.

- Ekkor Iván azt mondta ellenfelének: „Uram, az mégsem illik, hogy ön szivarozik ily pillanatban.” Salista nem felelt semmit, hanem mellét eléje feszíté, s arcát félrefordítva fújta a füstöt még erősebben. Erre azután Iván egy teljes másodpercig célzott komolyan, éles tekintettel. A lövés durrant, s Salista szájából sziporkázva repült ki a szivar.

Angela grófnő arcán egy önkénytelen mosoly villámlott át, oly gyorsan, hogy csak a ráfigyelő vehette észre; a másik percben már mozdulatlan, szoborkemény volt ez arc ismét.

Ödön gróf folytatá az elbeszélést:

- Salista dühösen vágta földhöz pisztolyát. „Az ördög vigyen el engem - kiálta -, ha ezzel az emberrel még többet lövök! Hisz ez a Belzebub maga. Lelövi a süvegemet, kilövi a számból a szivart, a harmadik lövésre le fogja löni a sarkantyúmat! Körüllövdöz, mint egy kínai zsonglőr a másikat. Engemet csúffá tesz. Én nem pisztolyozok vele többet!” Segédei odafutottak hozzá, hogy elcsendesítsék, mi is odamentünk, hogy csitítgassuk, de dühös volt. Ő nem engedi magát nevetségessé tenni. „Ha valaki Tell Vilmos, neki ne lövdözzön le almát a fejéről, hanem lőjön a szívébe; ő harmadik lövésre bolondnak ki nem áll. Ha komoly dolgot akarunk, adjunk neki kardot, eresszük őket kardra, akkor azután tűnjék ki, hogy ki a legény!” Mi váltig unszoltuk, hogy ne csináljon komédiákat. Még egyszer lőnie kell, akár fejébe, akár sarkantyújába kerül. Végre a lármát megsokallta Berend, s odahítt bennünket: „Mi baj?” Mondtuk neki, hogy Salista nem akar harmadszor löni, hanem kardra invitálja ellenfelét. Iván hidegvérrel felelt: „Hát adjatok kezünkbe kardot.” - „Hogyan, te akarnál?” - „Hát ha kaszára hív is, állok eléje.” Salista segédei kaptak e nyilatkozaton. Őket feszélyezte legjobban Salista kifakadása. Az botrány lesz, ha Iván el nem fogadja a fegyverváltoztatást, mert pisztolyról kardra visszatérni nem szokás.

- S ti elfogadtátok a kardot? - kérde Angela összevont szemöldökkel tekintve Ödönre.

- Miután a kihívott elfogadta.

- De hisz az örütség volt tőletek! - fakadt ki Angela. - Egy embert, akinek teljes életében a kardforgatás volt a mestersége, összeállítani egy másikkal, akinek soha kard nem volt a kezében.

- „Első vérre” fog menni a harc - biztatá őt Ödön.

- De tinektek nem volt jogotok hozzá, hogy ezt elfogadjátok. Ti megtörtétek a párbajsegédi kötelességet. Nektek azt kellett volna mondani Salista feleinek, hogy vagy végünk most és így, vagy semmikor.

- Az bizonyos. És Berend beleegyezése nélkül okvetlenül azt tettük volna.

- Nem kellett volna beleegyezését kérnetek. Mikor akar ez a párbaj végbemenni?

- Miután kardok nem voltak velünk, s délután vívni nem szokás, kénytelenek voltunk azt holnap reggelre halasztani.

- Én holnap reggelig meg fogom akadályozni ezt a párbajt.

- Hogyan?

- Beszélni fogok Berenddel. Felvilágosítom mindenről.

- Ha felvilágosítod arról, hogy ebbe az ügybe a mi tréfálkozásunk folytán került bele, akkor azt éred el vele, hogy egy ember helyett hattal kell neki megverekedni.

- Úgy fogom őt felvilágosítani, hogy egyitekkal sem verekedik.

- Akkor semmivé tetted Salistát.

- Hogyan?

- Hát úgy, hogy ha ez a megkezdett recontre ott marad félbe, ahol ő kinyilatkoztatta, hogy nem lő harmadszor, akkor ő lehetetlenné van téve a társaságra nézve, akkor kvietálhat, mint tiszt, szökhetik Pestről, s visszamehet megint pápai zuávnak.

- Hát menjen a Belzebub zuávjának! Bánom is én! Menjen a dahomey-i szultánhoz hadvezérnek! Vesszen el, ha veszni indult! Ki kérdi azt, hogy mi lesz őbelőle. A te kötelességed a te feledet védni, nem őtet.

Ödön elbámult a hő indulatkifejezésen, mely Angela szavain átszikrázott.

- Ez már más - monda meghajolva húga előtt. - Ha így szólsz, akkor megadom magamat. Igazad van tökéletesen. Megyek Gézát felkeresni, s azután megyünk együtt Ivánhoz véleményünket tudatni vele.

Ödön gróf egy óra múlva ismét ott volt.

- Nos? Végeztetek?

- Halld meg, hogy mit! Én rögtön mentem Gézával együtt Ivánhoz. Tudattam vele, hogy mi kötelességünk szerint az általunk megállapított feltételektől vissza nem léphetünk, s a kardpárbajt nem fogadhatjuk el. Erre ő megszorította kezeinket, és így szólt: „Köszönöm eddigi szíves baráti szolgáltatásokat. S miután ez ügyben tovább segítségemre lennetek meggyőződések szerint nem lehet, nem erőltetem veletek a dolgot. Hanem el fogok menni a Károly-kaszáryai tiszti kaszinóba, ott a legelső két katonatisztet, akivel találkozom, felkérem, hogy ismeretlen lévén a városban, szíveskedjenek egy ügyben segédeim lenni, amit karddal kell bevégezni.”

Angela grófnő bámulva csapta össze kezeit.

- Jól mondtad, hogy ennek az embernek fogai vannak - szólt Ödön. - Ça mord! S amit egyszer megharap, azt ugyan fogva tartja. Mi felhoztuk neki, hogy Salista híres vívó és nevezetes verekedő a karddal! Erre ő egész indulattal kiálta fel: „S ha maga az ördög lakik is benne, én a szeme közé akarok nézni!” Ez az ember harap!

Angela grófnő leült egy asztal mellé, s kezébe hajtá fejét.

- Nekünk azután nem volt más választásunk, mint biztosítani Berendet, hogy ha kívánja, segélyére állunk mindenben. És már holnap verekedni fognak. Hogy mi lesz belőle, azt az Isten tudja.

Ödön gróf elment, és Angela grófnő nem vette észre, hogy mikor ment el.

* * *

A következő éjjel Angela grófnő nem feküdt le. Órahosszat elsétált szobájában alá s fel, mikor egyszer fáradtan leült, azt suttogá magában: „Úgy tettem vele, mint Gonzaga Júlia.”

Csak hajnal felé dült le egészen felöltözötten ágyára, s reggel vánkosát, ahol arca feküdt, igen nedvesnek találta komornája.

A harmincháromféle asszony

Hanem hát már most a mi filozófunktól azt kérdezheti minden ember: „Óh! te bölcs, te tudós ember, de nagy bolond vagy te a világon! Hogy te elhagyod a te mesterségedet, mely után élsz, egyszerű falusi lakodat, ahol jól érzed magad, a tüzek és vizek titkos szellemeit, kik neked jól ismert barátaid, s kievickélsz, mint a ponty a vetésre, egy nem neked való világba; hogy te komédiát csinálsz a tudományból, sarlatánkodol fantasztikus felolvasásokkal, színi tablókba kiállsz státuának, énekelsz operákat, táncolsz magyar cotillont, kártyázol reggelig s vesztegeted a pénzt, kergetsz rókát, nyulat, nyaktörő futamban, iszol versenybe tivornyákon, csapod a levet magas úrhölgyeknek, beleártod magadat idegen, előkelő családok magánügyeibe, összeveszel katonatisztekkel szép grófnők miatt, pisztolyozni mégy, golyó elé állsz, sipkát, szivart lövöldözöl le ellenfeled fejéből, s végre még kardot is ragadsz, mint valami barbár massageta! Ugyan mi közöd teneked a két pólus vászonszínű embereihez s a pesti szalonok uraságaihoz, a horvát testvérek javára rendezett koncertekhez, a magyar cotillon figuráihoz, a kaszinó pagát ultimóihoz, a sportsmanek steeplechase-ihez, a grófkisasszonyok elvesztett mellénygombjaihoz, a huszárkapitányok szablyáihoz? És különösen és legkülönöbben mi a tatár bajod van neked azzal, hogy egyik Bondaváry grófkisasszony miért van haragban az öregapjával, hogyan, miként béküljön ki vele, ő menjen-e fel hozzá Bécsbe, vagy azt csalja le magához Pestre? Mi szükség teneked egyáltalában itt lenned, és ily módon lenned itt? Mert ha mindennek okát nem tudod adni, akkor te vagy a világon a legnagyobb bolond, aki valaha regényt íratott magáról, s maga sem tudta, hogyan jött bele?

Hanem hát el fogjuk mondani az indokokat, amikért Iván mindezeket végigment, s akkor azután tessék róla ítéletet hozni, hogy bolond volt-e, vagy bölcs volt, vagy valami a kettő között. Közönséges emberi érzésekkel járó ember, aki tesz valamit, amit a szíve parancsol. S a szívnek jogai vannak!

Emlékezzünk rá, hogy Berend Iván, mikor Sámuel apát Theudelinda grófnő estélyére hívogatta, már akkor meg is írta a megköszönő levelet a grófnőhöz s félig útban volt hazafelé. Hanem ezalatt egy levelet kapott, mely elhatározását egészen megváltoztatta.

Ez a levél Bécsből jött, írója egy fiatal zongoraművész, kinek neve néhány év óta a zenevilágban a kedveltebbek között említették: Belényi Árpád.

Mintegy tizennégy év előtt Berend Iván Belényiéknek a házánál tartózkodott huzamosabb ideig. Hogy miért volt ott, azt majd megtudjuk a maga helyén. Belényi Árpád akkor ötéves fiúcska volt, szülőinek egyetlen gyermeke. Már akkor csodagyermeknek tartották, a zongorán egész indulókat el tudott játszani. Abban az időben a harci indulók voltak divatban.

Egy napon hirtelen meghalt a családapa. Hogy mi módon halt meg? Az is el lesz majd egyszer mondva. Az özvegy kétségbe volt esve, különösen árván maradt gyermeke miatt. Iván azzal vigasztalta őt, hogy gyermekének pártját fogja, s neveltetéséről gondoskodik. Pár hónap múlva

aztán Ivánnak bizonyos körülmények miatt hirtelen úgy el kellett hagynia Belényiék házát, hogy maga sem tudta, fogja-e még őket valaha látni. Elválásakor Iván összes, csupa aranyokból álló pénzét odaadta az özvegynek, azt mondva neki, hogy azon a pénzen taníttassa Árpádot zongorázni, képeztesse ki művésznek, lesz belőle híres ember és megél utána.

És Iván nem volt sem Belényinek barátja, sem feleségének szeretője, sem rokona, sem lekötelezettje. Hanem hát különös dolgok történtek abban az időben.

Ivánról azután évekig nem hallottak Belényiék semmit, valamint Iván sem őrlük. Egyszer tudott meg kérdezősködésére annyit, hogy elköltöztek abból a bizonyos városból; pörös ügy miatt elvették a házukat is, anya és fia eltűnt valamerre a világba.

Majd ezt a viszontagságot is megtudjuk, amikor sorra kerül.

És azután évekig nem tudtak egymás felől semmit kölcsönösen. Míg egyszer Belényi Árpádot, mint ifjú, meglepő művészi jelenséget kezdtek el emlegetni a lapok. Ez időtől fogva zenészi lapokat járatott Iván és kísérte figyelemmel fogadott fia haladását. Hanem az még mindig nem tudott arról semmit, hogy az ő fogadott apja él-e még valahol?

Míg egyszer azután Iván is követett el olyasmit, amivel a hírlapok szájára került. Az ő akadémiai debut-je nyomára vezette fogadott fiát, ki is azonnal sietett neki levelet írni, mely levél ezen kezdődött: „Kedves jó apám!”

A levél naiv természetes gyermeteg érzelmekkel volt tele, miken keresztül tört a művész szilaj humora.

Tudatta Ivánnal, hol járt-kelt ez ideig. Mindig együtt van az anyjával azóta, akinek most is számat kell adnia minden jártáról, keltéről a legkisebb részletig és igazán, mert aki hazudik, az virgácsot kap. Hangversenyezett már fejedelmek előtt is, s kapott érdemrendeket is, de azokat nem szabad viselni, csak vasárnap, máskor a mama nem adja ki. Keresett már sok pénzt, de nem szabad ám elkölteni, a mama nem ad többet egy napra egy fertálybankónál; a többit elteszi, hogy egyszer visszavásárolhassa a kis házukat, amit elegzekvált tőlük a „vén rác”. Azért nemcsak művészettel kell foglalkoznia, hanem leckeadással is. Zongorázni tanít és éneket kísér. Azt is jól fizetik. Különösen van itt egy művésznő, aki mesésen fizet. Valami Kaulman nevű bankárnak a soi-disant felesége, s egyúttal gengre-énekesnő...

Ennél a sornál megdobbant Ivánnak a szíve.

Most kezdte már színét változtatni, s nagyobb figyelemmel olvasni a levelet.

„Ez egy tökéletes menádba száműzött múzsa. Pajkos gyermek, keverve dühöngő amazonnal. Született művésznő, egy lángész, aki soha sem fogja a középszerűségig vinni. Szemtelen szerencséje volna, ha nem félné a szerencséjétől, olyan esze van, mint a tűz s olyan ostoba mellette, mint a föld. Úgy viseli magát, mint egy kurtizán, s én esküdni mernék rá, hogy a gyermekcipőket még nem vetette le. Úgy hancúrozik előttem, mint egy iskolás leány; én pedig szidom, korholom, mint egy professzor. Látnád csak kedves papa, milyen szörnyű komoly ember vagyok én. Most fényképeztetem le magamat egyenesen a te számodra. Ne hidd pedig, hogy csak azért firkálom neked teli ezt a papirost egyik elève-emnek a monográfiájával, hogy nem tudok okosabbat írni, hanem azért, mert valami olyan dolognak jöttem általa a nyomára, ami tégedet bizonyosan érdekel. Mert ez az eszeveszett angyal nekem mindent elmond, ami vele történik, mintha én volnék a gyóntatópapja. Néha az egész leckeórát azzal tölti el, hogy elfecsegi, hol járt, mit csinált, s sokszor olyan dolgokat is, amiket én, ha neki volnék, nem mondanék el.

Várj csak, kérlek, kedves jó papa, majd mindjárt rátérek arra, ami téged érdekel.

Hát énnekem ezzel a delnővel az a dolgom, hogy van őneki harminchárom szerepe. Megannyi egymástól elütő genre. Nem színpadi szerepek, hanem csak egyes jellemek. Azokhoz neki valami poéta írt verseket, azokra valami muzsikás írt szimfóniákat. Ezeket azután együtt elpróbáljuk, én a változatokat játszom, ő a szerepet.

Mindjárt rájövök a tárgy érdemére, csak ne légy türelmetlen.

Csak annyit engedj meg, hogy a szerepek jellemét ideírjam.

1. Loreley.	17. A hűri.
2. Cleopatra.	18. Hero kétségbeesése.
3. A napkirályné.	19. A frígiai sipka.
4. A görög rabnő.	20. Turandot.
5. A bacchánsnő.	21. A parasztleány.
6. Nourmahal szultána.	22. Az anya.
7. A menyasszony.	23. Jeanne la folle.
8. Az első főköltő.	24. Ofélia.
9. A bajadér.	25. Judit.
10. Claudia Leta, a vesztaszűz.	26. Zuleika Potifárné.
11. Amalazuntha.	27. A markotányosnő.
12. Magdolna.	28. A grizett.
13. Ninon.	29. A kreolnő.
14. Az alvajáró.	30. Lukrécia.
15. Medea.	31. A villi.
16. Salome.	32. Gonzaga Júlia.

A harmincharmadikat nem ismerem. Azt soha nem próbáltuk el még együtt.

Hát azután mire való ez a sok bolond szerep, ha sohasem jön színpadra?

Nekem azt mondják, hogy éppen arra való, hogy az úrhölgy színpadi tálentuma minden oldalra kifejlődjék, mert az operaházhoz szándékoznak őt szerződtetni.

No ezt persze érteni kell. Egy bankár, aki maga milliomos, s akinek a felesége négyezer forintos szállásban lakik, és mégis a színpadra akar menni, ahol adnak neki, ha nagyon sokat kap, tizenhatezer forintot. Abból hatezer dukál az énekmeisternek, aki berekommendálta, kétezer a karmesternek, négyezer az újságíróknak, akik folyton dicsérik, s háromezer a klakőröknek, akik tapsolnak és koszorúznak; marad neki ezer, s az éppen elég parfümre.

Hanem hát ez nem addig van. A szép nőnek, ki egyszersmind szép művésznő is, udvarlói is vannak. Amikhez annál kényelmesebben juthat, minthogy külön szállása van a férjétől. No az természetes. A bankár csak nem zavartatja magát komoly spekulációi közepett éjjel-nappal solfeggiókkal.

Tehát vannak kiválasztott egyéniségek, sub titulo »Kunstmaecen«, a művészet pártolói. Magas urak, kiknek szava dönt az intendatúra és a főudvarmesteri hivatal előtt. Ezeknek megadatik a kegy a fentebbi harminckét próbán jelen lehetni. A harmincharmadik még senkinek sem adatott.

Kérem, minden a legnagyobb illemmel megy. Jelen vagyok én, jelen van maga a férj, míg önagysága komédiázik.

A műbarátok között vannak grófok, hercegek, uralkodó fejedelmek. Respekt!

Akiket mi egymás között csak per Frici, Náci, Muki, Mancsi szoktunk titulálni.

Tehát a többek között van két hercegünk, Mári herceg és Baldi herceg. Amazt Waldemárnak, emezt Tibaldnak keresztelték egyszer.

Tegnapelőtt nagyon rossz kedve volt a tanulásnál Evelinának (ez az asszonyság neve) s anélkül, hogy kérdeztem volna, mi baja, egyszer csak kirukkol vele: - Képzeld azt a kiálthatatlan Waldemár herceget, tegnap a páholyban azt mondta nekem, hogy ha próbáimon el nem fogadom, hát ruinálni fogja Lixit. (Ez a férj díszneve: Félix.) - Hát miért nem ereszti be? - mondék neki - az sem tátáná jobban a száját, mint más. - Mert ki nem állhatom ez embert! Elmondtam Lixinek, hogy mit beszélt Waldemár, s Lixi azt mondta, hogy majd ruinálja ő a herceget; csak várjon. És egyúttal tudtomra adta, hogy Tibald herceg előtt fogom próbámat bemutatni. - No ez derék öreg úr, annak ön már unokája lehetne. - Az asszony a száját harapdálta. Valamit ki kell tőle nyernem. - Gondolom, hogy mit! - Ah biz azt ön nem gondolja. Csak egy aláírás, azután olyan dologra, ami neki semmibe sem kerül, míg Lixit egyszerre felülkeríti. Tudja ön, Lixinek van egy nagy vállalata, egy nagy köszöntársulat, mely sok millióval indul meg, de a hely, ahol a telep van, a bondavári uradalom Tibald hercegé; Theudelinda grófnő már átengedte, de az ő engedélye nélkül a részvények nem fognak kelni a börzén. Ez ellen dolgozik Waldemár, azért kellene Tibald herceget megnyerni. Lixi azt mondja, hogy az most legkönnyebb volna, mert Tibald herceg az egyetlen unokájával, Angela grófnővel meghasonlott, s az őt itthagytá. A herceg bús; aki őt most felvidítaná, az nagyon sokat kivihetne nála. S a bondavári köszén a világ első szene. - Én nem állhattam meg, hogy el ne nevessem magamat. Arra a delnő meghúzta a hajamat, s azt mondta: Maga számár! Maga mit nevet? Én csak tudom, hogy mi a köszén, mert tíz esztendeig talicskáztam azt napszámban Berend Iván úr tárnájában. Én elbámulva ugrottam fel helyemből. - No ugye, most azután eltátja a száját arra a szóra, hogy szenet talicskáztam. Mégpedig mezítláb. - Nem az ugratott fel, madame, hanem Berend Iván neve. Mit tud ön róla? - Hát az a Bonda-völgy mostani tárnatulajdonosa, aki mellett Félix az egész bondavári uradalmat kiaknázó új nagyszerű telepet akar nyitni. Az volt az én régi gazdám, az Isten áldja meg, ahol jár.

No már most itt vagyunk hát, kedves apám, amiért ezt a hosszú preludiumot végig kellett hallgatnod. Mert hát én a magam muzsikusz eszével így fogtam fel a dolgot: Hohó! Az én kedves apámnak van egy köszénüzlete a Bonda-völgyben. Oda most egy sokmilliomos társaság nagyszerű gyártelepet akar lerakni. Ezt az én kedves apámnak talán jó lesz megtudni. Hátha valami hasznod, vagy károd támadhat ebből? Itt tele van spekulációval a levegő. Látod, már rám is elragadt! Tudasd velem, érdekel-e tégedet ez a dolog, s mennyiben érdekel? S azután majd én is megírom neked, hogy minő haladást tesz az itt a kulisszák között; mert ez a bohó teremtség nekem mindent elmond.”

Ez volt, ami Ivánt arra a nyilatkozatra bírta, hogy el fog menni Theudelinda grófnő estélyére, tart csodálatos felolvasást és megismerkedik a magas társaságokkal, Árpádnak pedig azonnal válaszol, kérve, hogy őt mindennap tudósítsa arról, amit Evelinától megtudhat a köszéntárna érdekében...

E naptól kezdve minden héten két-három levelet kapott Iván Bécsből.

„Az öreg herceg már pedzi a horgot. Kaulman maga vezette be őt a madame *tündérpróbáira*.

Evelina úgy játszik, énekel, varázsol, mikor négy fal között van, s csak ketten-hárman látják, hogy ha a színpadon is így tudna, világhírű művésznő válnék belőle. De amint a proscénium lámpái elé lép, trémát kap, elfelejt mindent, tuskó lesz és hamisan intonál.

Pedig az a titulusa a *tündérpróbáknak*, hogy a műértő herceg győződjék meg a talentumáról s eszközölje ki a szerződtetését az operához.

Én tudom, hogy mi az igazi cél!

A herceg nemcsak *műértő*, hanem *szakértő* is.

Ő tudja, hogy mi lehet az ára olyan két szép fekete gyémátnak, mint Evelina szemei?

Hozzájárul még az az inger is, hogy Waldemár herceg örülden szerelmes ebbe az asszonyba, s Tibald hercegnek, *tudva levő okoknál fogva*, nagy érdeke van Waldemár herceg kezére nem hagyni jutni Evelinát, ha mindjárt saját magának kellene is elütni őt a kezéről.

Waldemar herceg a minap rajtam rontott s száz aranyat kínált minden egyes lapjáért annak az albumnak, mely Kaulmanné jelmezalakjainak fényképeit tartalmazza.

Mert mindennap előbb elpróbáljuk en famille a gengre-képet, zongora mellett, azután jön a fotográf s a leghatásosabb attitűdben lemásolja a művésznőt. Ott kell neki mindent a háznál elvégezni, s négy példánynál többet nem szabad levonnia a matricáról. Abból aztán egyet kap Tibald herceg, egyet megtart a nagysám, eggyel boldogít engemet, az utolsó jut Félix barátomnak.

A fotográfától pedig elveszik a matricát.

Hát én pedig nem adtam el a fényképeket Waldemár hercegnek, hanem inkább elküldöm neked, ahogy következnek egymás után. A mama úgysem szereti az *ilyen* képeket a háznál.”

* * *

Tehát Iván minden levéllel kapott egy fényképet is, mely Evelinát új meg új és mindig elragadóbb alakban tüntette elé.

Árpád nem is sejtette azt, hogy milyen pokoli gyönyörűséget szerzett e cseppenként beadott méreggel „kedves apjának”.

Az első kép volt Loreley, a tündér, ki a Rénus örvénye fölött búvdalát énekli s hosszú, leeresztett haját fésüli aranyfésűvel, jobb válláról a haböltöny alácsúszott; szemei búvólón néznek a veszni vonatottra.

A második kép volt Kleopátra, amint Tarsusban hódítója elé indul, nőisége minden bűbájával azt visszahódítani. Gazdag, ragyogással túlterhelt kép, kifejezve benne a nagyravágyó királynő s az élvsóvár asszony; a lágyság és a büszkeség együtt.

Harmadik kép volt a napkirályné: Atahualpa, az utolsó inka királyi nője, merész és magasztos tekintet, melynek emelkedettsége elvonja a figyelmet az ujjatlan öltözet által végig meztelenül hagyott gömbölyű karokról, miknek egyike ég felé emeli a napnak felmutatott áldozatot, egy emberi szívet, melyre a napkirálynő hidegen tekint fel. Egész arca az ég hidegségét látszik visszatükrözni.

Negyedik kép a görög rabnő. A kínzott szépség, a sértett szemérem, mely a kezére vert láncokat szét akarja szakítani. Egy merész márványszobor, melynek szokatlan koncepciója Pradier agyában született, s Thorwaldsen eszményítése által tökélyesült.

Az ötödik volt a bacchánsnő. Minta egy órómai basreliefhez, mely a Bacchus-menetet ábrázolja. Szilaj, merész, kihívó, mánortól ittas kifejezés. Meglepő redőzet. Párducbőr, thyrus és serleg. Az eszményített részegség maga, villanytól szilajult idomokkal.

A hatodik volt Nourmahal szultána. Egy ülő kép, melynek minden tagja, arcvonása mozdulatlan: de aki műértő, az megtalálja, hogy az a két sötét szem beszél, csak értő szem által hallható titkokat, s üdv és kéj annak, aki azokat megérti.

A hetedik kép a menyasszony. Fehér csipkés öltözet, fején fehér koszorú, a fátyol körültakarja alakját. Arcán az ismeretlen boldogságtól félelem reszketeg kifejezése, a szemekben a könny, az ajkakon halvány mosoly. Kezét mondhatatlan bájjal nyújtja előre a jegygyűrű elfogadására.

Utána a nyolcadik kép az ifjú nőt mutatja, midőn legelőször előlép a főkötővel a fején. A büszkeség szemérempírja s a meghódolás diadalérzete arcán. Érti, hogy az a főkötő fején megérdemelt korona, melyért egy koszorú esett cserébe.

Óh, milyen keserű örömöket szerzett Ivánnak az ő kedves kis fia ezekkel a képekkel!

A kilencedik kép volt a bajadér. Az indus táncosnők festői öltözetében, a csengő tamburint verve feje fölött, karcsú derekát arannyal áttört sál köríti, nyakán arany pénzfüzérek csüggnek, lábszárait térdig gyöngysorok fonják körül.

A tizedik kép megint ennek ellentéte. Claudia Leta, a vestaszűz abban a pillanatban, midőn halálra viszik, mert Caracalla csábjaianak ellenállt; arcán a szűz erény borzalmával, félkezevel palástját arca elé emelve, mintha a sértő tekintet elől védené magát.

Hogy tudnak a nők mindent *játszani*!

Hát még az a magyarázat e képekhez, miket Árpád leveleiben közölt!

És az eredmény!

A herceg a varázskörből nem tudott már szabadulni. Minden újabb próba után kifejezést ad azon véleményének, hogy itt egy olyan kincs rejlik, melynek nem szabad a művészetre nézve elveszni.

Még egyéb kincsre is rájönne öhercegsége, ha nem volna hatvannyolc esztendő, s az ilyen kincsek fölfedezésében nagyon sok tapasztalatot nem tett volna.

Azok igen „drága” kincsek.

Mikor már az ember hatvannyolc esztendő, azután már férjhezmenő unokája van, hát akkor mégiscsak eszébe jut beletekinteni a bankárja számadásaiba, hogy húsz millióra menő aktivái és sejtelmes mennyiségű passzívái között mekkora különbség lehet még, hogy azután ahhoz képest határozza el: lehet-e egyszerre, egyidőben az egyetlen unokát is kiházásítani, meg egy idegen szép asszonyt is bevezetni a világba?

A herceg éppen most rendeztette be, nem rég, Maximilián utcai palotáját Angela grófnő számára, ha az férjhez menne az ő kedve szerint. Az a palota igazi hercegi fénnel van feldíszítve.

Hanem a grófnő összeperelt a herceggel, s nem akar semmit tudni jegyeséről, amire megint bizonyos okai vannak, s míg Angela arisztokratikus daccal bosszantja nagyapját, Evelina szorosabbra fűzi körülr a búvkört s megtörténhetik, hogy ha Angela grófnő nem jön el idejében beköltözni a Maximilián utcai palotába, majd Kaulmanné találja azt elfoglalni.

Ezeket tudta meg Iván a zongoraművész leveleiből.

Ezért tolakodott Iván az úri szalonokba, ezért ártotta magát az előkelő családok magánügyeibe, ezért tagadta meg eddigi életmódját; tett mindent, amit idegen elemben úszónak tenni kell, mert őt akarta védeni! Azt a hölgyet, akit ha meg nem óvhatott attól, hogy másnak felesége legyen, legalább attól akart megóvni, hogy egy harmadiknak szeretője legyen!

Abban megnyugodott már, hogy férjhez ment a leány, akit nem szűnt meg szeretni soha. Legyen boldog! De hogy hanyatt-homlok belerohanjon a gyalázatba, azt a gondolatot nem bírta elviselni. Ha nő lett, legyen nő! S ha a férj maga vezeti őt a szégyenbe, tartsa vissza ő, aki igazán szerette.

Bolondság volt-e e gondolatában Ivánnak? Ítélt meg, aki hidegvérrel bír; de szív volt benne, s a szívnek jogai vannak.

Azután meg, ki tudja? Hátha az üzletét védte? Ha a herceget ráveszik, hogy engedje át a konzorciumnak bondavári uradalmát, akkor Iván kis telepe agyon van nyomva. Hátha ezt akarta megakadályozni? Az ily iparúzó ember mindig spekulál.

Tehát a melegvérű embereknek mondjuk azt, hogy Iván Evelinát akarta megmenteni a gyaláztatótól; a hidegvérű embernek pedig azt, hogy spekulált, és a bondavölgyi tárnát oltalmazta a veszélyes konkurenciától, s akkor „duplex libelli dos est.”

Következtek a többi képek. Egymás után megküldözte azokat Árpád fogadott apjának. Amalazuntha, az amazonkirálynő, Magdolna, a bűnbánó, Ninon, rokokó divat pompájában, az alvajáró nő, holdas kifejezésével, Medea, a szerelemföltés bosszújának gyilkoló dühével, Salome, Herodiás leánya, szent halált okozó csábtáncával, a hűri, keleties tündéri öltözetében, a forradalmi nő, frígiai sipkával s a lándzsával, Turandot, a kínai zsarnoknő, Hero kétségbeesése, Jeanne la folle kacagása, Ofélia tébolygása, Judit kegyetlensége, Potifárné élv-sóvárgása, majd egy kackiás markotányosnő, egy hamiskás grizett, egy imádkozó apáca, egy langatag kreolnő, egy túlvilági villi, amikben Iván több mesterkéltnél, betanult hatásvadászatot talált már, mint ösztönsugallt igazi kifejezést. Ez volt „madame Grissac iskolája”, ahova Félix neveltetni küldte Evilát. Hanem két kép, mi utóbb jött, mégis sajnosan hatott Ivánra. Az egyik egy anya képe, ki gyermeke bölcsőjét ringatja, a másik egy parasztleány, egy szénhordó leány, leeresztett hajfonadékkal, övébe feltűzött piros rokokóval.

Ez rosszul esett Ivánnak. Minek volt még ezeket az alakokat is profanálni? Minek játéknak venni az anya szerelmét? Nem hagyhatott volna békét ennek az utolsó alaknak? A piros rokokós leányt nem tudta már meghagyni annak, aki őt „úgy” szerette meg?

Egy napon azután ezt írta a művész Ivánnak:

„Ez az én kedves Kaulmann patrónusom egy tizenhárompróbás gazember. Eddigélé rendesen együtt volt a varázspróbákban Tibald herceggel. Ma Tibald hercegnek egész derült kedve volt, elannyira, hogy Kaulmannnak is feltűnt, s az első kérdésre elmondta a herceg, hogy annak örül, hogy Angela grófnőtől levelet kapott. Unokája igen szeretetreméltóan ír hozzá; elmondja, hogy most támadt eléje a föld alól valami Berend Iván nevű ember, akinek volt bátorsága öneki leckét tartani s szemébe mondani, hogy vannak a magyar főuraknak kötelességeik a haza iránt, amiket nem teljesítenek, hogy Tibald hercegnek most Pestre kellene átköltözni, ott a helye minden magyar úrnak. Akkor Angela grófnő kibékülne nagyapjával. A herceg boldog volt, mikor ezt elmondta. Hanem Kaulman nagyon savanyú képeket csinált hozzá. A herceg azt mondta, hogy meg fogja gondolni a dolgot. Ha Angela grófnő olyan nagyon megszerette Pestet, talán ő is lerándul oda. Kaulman nagyon szította a fogait. Örült persze ő is(!), hogy Angela grófnő mégis megtörte a jeget. Ez világos jele annak, hogy békülni akar. De ő a herceg helyzetében legalább még egy levél által megkísértené a grófnőt arra bírni, hogy ő jöjjön haza Bécsbe, s ne a herceget hívja le Pestre. A herceg ráállt, hogy ez jó lesz így, s egyelőre nem megy Pestre, hanem megkísérli a grófnőt haza édesgetni.”

Aközben pedig a két legutolsó varázspróba is végbemegy.

A harminckettedik alak Gonzaga Júliáé.

„A történetét megkaphatod valami novellagyűjteményben.”

„Az alakban csak a kosztüm érdekes, mely áll egy csalánszövetű hálóköntösből, mely a lábakat fedetlenül hagyja. Különben e kosztüm alatt a legszigorúbb női erény lakik, mint a história mondja, s Júlia késsel hadonáz a kezében, mellyel mindenkit legyilkolni készül, aki az ő lábára mer nézni. Melléklem a fotográfiát.”

„Az eddigi próbákon Kaulman is jelen volt. Gonzaga Júlia próbáján előre tudatta, hogy nem lehet ott, mert el kell utaznia. Hanem hiszen ott leszek én garde-damenak.”

„Pedig hát én sem leszek ott.”

„Amint ezt a fényképet otthon a mamának megmutattam, a mama elszörnyedt s kategorice megtiltotta, hogy az ő rajkójának ilyen kosztümben próbáló művészetet akkompanyírozni nem szabad. Izenjem meg önagyságának, hogy beteg vagyok, vagy valami más. Én bizony nem válogattam a hazugságokban, hanem egyenesen azt mondtam a jótevő tündérnek, hogy: »Hallja maga, nekem a mama nem engedi meg, hogy én magának akkompanyírozzak, mikor maga mezítláb van; minthogy pedig a szerepben éppen az a vicc, hogy nincs a lábán harisnya, hát én holnap nem muzsikálok itt.« A bolondos asszony nagyot nevetett rajtam s azt mondta, hogy majd hát segít magán másképp.”

„Bánom is én, akármit csinál! Egyébiránt a mamának tökéletesen igaza van, mikor azt mondja, hogy nem ereszt; és én azt hiszem, hogy nekem is igazam van, mikor ezt a nagysámnak megmondom.”

Ivánt nagyon leverte ez a levél.

Sokáig elnézte azt a fényképet. Egy hölgy, könnyű éji öltönyét félkézzel összeszorítva keblén, öldöklő tekintettel, szétszórt hajjal, mutat jobbajával maga elé, mely marokra fogott tört szorít, s mezítelen lábát egy szőnyeggel letakart tárgyra teszi, az a takart tárgy mintha egy férfi hullája volna. A lenge öltöny mindenütt odatapad plasztikus idomaihoz.

Ezen a napon Iván megtudta egy másik úrhölgytől Gonzaga Júlia történetét.

Másnap megint kapott levelet Árpádtól.

Akkor érkezett a levél, mikor éppen visszatért a pisztolypárbajról.

A fiatal művész megírta, hogy mi történt.

„Evelina zenekíséret nélkül produkálta művészetét a herceg előtt. És férjkíséret nélkül. A fénykép illusztráció hozzá. Mikor ilyen ijesztő szép volt, a herceg princípiumai halomra dültek. Odament hozzá és bátorkodott megfogni a hölgy kezét. A gyilkos asszony egyszerre elnevette magát.

- Herceg! Nem látja, hogy kés van a kezemben?

- Én azt el tudom öntől venni.

Az asszony kacagott, s egy kacagó asszony kezéből könnyen ki lehet venni a kést. E percben Evelina kacagásának visszhangja támadt a szobában. Amennyiben a fülemüledal visszhangjának lehet nevezni a békavartyogást, s a hüledező herceg elé kimászott a terem díszletét képező azálea- és mirtuszbokrok közül egy törpe, nyomorék szörnyeteg, két mankóval, két sánta lábbal, púpos vállalai közé bersokadt hosszú fejjel, sovány szatírpofáján a nyomorékok torz vigyorgásával s e négy-santalábú kobold odatipegett az enyelgő pár elé.”

- Herceg, nem vagyunk egyedül! - nevetett Evelina.

- Hát ez micsoda díszpéldánya egy varangyos békának? - kiálta fel elsszörnyedve a herceg.

- Ez az én kedves, szeretett, egyetlen kisöcsém - kiálta Evelina s odarohant a szörnyeteghez, ölébe karolta, összevissza csókolta az arcát, megsimogatta a fejét. Ez az én egyetlenem, drágám, mindenem. Az én zsarnokom, az én csúnya veszekedő hatalmasom, aki akkor jön hozzám, amikor neki tetszik.

- Fertelmes egy portéka! - kiáltott a herceg. - Az endori boszorkány kapujában strázsáló lidérc hozzá képest kerubim; ugyan ne csókolja meg a képét, Evelina! Az embernek örök időkre elmegy a kedve egy szép asszonyi ajktól.

Evelina azzal hirtelen egy burnuszt kerített a vállára, lábait kis papucskaiba dugta s azt mondá a hercegnek, hogy a harminckettedik próbának vége, s csak a harmincharmadik van még hátra:

A herceg azt kérde, hogy mi annak a címe?

Evelina azt súgta: azt majd megtudja ön holnapután.

- És még ki tudja meg?

- Senki más.

- Még ez a Caliban sem?

- Ez sem.

A herceg egészen elbűvölve hagyta el Evelinát, kinek utolsó varázslatán holnapután egyedül fog jelen lenni. Egy nap kell Evelinának a készülésre.

Ezt a jelenetet pedig magától a nyomoréktól tudtam meg, ki engem igen szeret, s mindennap eljár hozzám az ozsonnámat megosztani; mert bár mindennel ellátja Evelina, de nem érzi jól magát, hacsak nem koldulhat még hozzá valamit. Ez a fickó, ha herceg volna, leszállna az utcán a hintájából krajcárt kéregetni, annyira meg van elégedve a hivatásával. Nekem azután mindent elbeszél egy nagy darab árpacukorért. Az különösen megnyerte a tetszését, hogy a herceg őt úgy nevezte, hogy: »díszpéldánya a varangyos békának«. El is produkálta előttem, hogy mászott elő a két mankóval s hogyan nevetett a maga rekedt hangján, mikor az a nagy úr el akarta a nénjétől venni a kést.

Holnapután majd többet!”

Holnapután?

Ezt a holnaputánt Iván nem akarta megérni.

Vagy ha megéri, bizony mondom, harapásokat hagy maga után, amikről megemlegessék.

Azon az éjszakán két Gonzaga Júliával álmodott ébren. Mind a kettő azon van, hogy őt megölje, pedig ő egyiktől sem érdemelte azt.

Kettőt „előre”

Kardpárviadaloknak az a mulattató előnyük van, hogy azokat nem szükség titokban tartani. Azokról a megelőző estén mindenütt beszélnek, mint egy érdekes fogadásról. Legközelebb történt ugyan egypár eset, hogy a kardviadalnak halál lett a vége, hanem azért ezt mégsem környezi olyan misztérium, mint a pisztolyviadalt. Azután a segédekre nézve sem jár olyan nagy veszéllyel. Ha valamelyik fél elesik kapott sebeiben, az orvosi parere igen szépen bizonyítja majd, hogy nem a kapott seb miatt halt meg, hanem volt valami organikus baja,

mely két huszonnégy óra múlva úgylis megölte volna; s ugyan ki csapna lármát 48 órai életért a mai világban?

A Salista örgróf és Iván között végbemenő párbajról is úgy beszéltek már kaszinószerte, mint valami színre kerülendő új operáról.

Salista maga beszélt róla legtöbbit a kaszinóban a kandalló előtti társaságnak ebéd után hat órakor.

Ott volt a négy szekundáns is.

Az előkelő fiatalság jól ismeri egymás vívótehetségét a vívómesternél való gyakori összepróbálkozásból. S az ilyen találkozásoknál előre meg képes ítélni, ki mennyire lesz győztes?

Salista, mint különös jó vívó van kikiáltva. Sok párbaja volt már, s azokban mindig megpiszkolta ellenfeleit.

Van neki egy mestervágása, melyet ritka vívó tud elhárítani. Egy gyors alsóvágás, mely az ellenfél kardhegyét megkerülve, annak altestét hasítja végig. Ha pedig tökéletesen felfogta az ellenfél a vágást, azáltal úgy kijött a tempóból, hogy okvetlenül fedetlenül hagyta az arcát egy rögtön rákövetkező külső vágásnak.

Salista nem érezte magát feszélyezve a mai nap megelőző párbaja által.

Más helyzetben ugyan hasonló körülmények között az illető legalább néhány hétig nem mutatná magát a társaságban s a társaság is éreztetné vele, ha mutatja magát, hogy magaviselete nem volt egészen korrekt; de bizonyos időkben minden lehető, s azután mi nem vagyunk olyan szigorúak.

Salista örgrófnak szabad volt hetvenkedni a holnap történendőkről.

- Majd meglássuk, mit tud a tudós! Ez nem matematika, mint a pisztollyal lövés. Majd megkérdezzük, hogy tudja parírozni az alsó tercet? Mikor a kard egyszerre alulról felcsap: sutty!

Géza gróf meginté a hencegőt.

- Barátom. Neked tekintetbe kell venned azt, hogy Iván igen lovagiasan járt el irányodban, mikor elfogadta a pisztoly után a kardot. És azután azt is tekintsd, hogy ő egy igen tisztelt tudós egyéniség, akit az ország becsül és hasznára válik.

- Jól van, jól no! Ne féljete semmit. Nem ölöm meg. Csupán az orrából vágok el neki egy csipetnyit. Ejh, no! Csak emlékül eltenni valót. A patvarba! Hiszen lehet valaki orr nélkül is igen tudós ember! Hisz nem az orrával szívja fel a tudományt. Legalább nem előget neki az orra, mikor a teleszkóppal csillagokat vizsgál.

Erre azután Ödön gróf is felszólalt, s erélyes tiltakozást bocsátott közre ügyfele orrának javára.

Végre is Salista grófnak be kellett érni Ivánnak egy fülével. Többre engedély nem adatik.

Ödön gróf az ellen is protestált. „Érd be egy tisztességes kézvágással. Az egész dolog nem érdemes többre.”

István gróf azonban azt az észrevételt találta kiszalasztani:

- Kedves Salista! Hát ha az talál megtörténni, hogy az a föld alatti ember kaszabol téged össze?

- Mit? - pattant fel a kapitány, szétterpesztett lábakkal állva meg a kandalló előtt. - Két „vor”-t adok neki. Két vágást engedek tétetni magamon előre: kettőt a karomra, s akkor gázolom össze! Fogadjunk rá! Ki tartja a fogadást?

E nagyszerű hengegés berekeszté a tárgy fölötti vitát, s oszlásra bírta a társaságot.

A kérdés csak akörül forgott, hogy a szekundánsok elég ügyesek legyenek közbeelegyedni, mielőtt a ci-devant zuáv a tudóst tönkre silányította.

Másnap reggel korán találkoztak a felek a Zugligetben.

A „Fácán” vendéglő nagy tánctermet fogadták ki vívóhelynek.

A segédek eleve behinték az egész termet hosszában krétaporral, hogy a vívók el ne csússzanak rajta.

Azután a mellékszobában lévő két félt felszólították, hogy minden öltönyét vesse le övig.

Akkor kivezették őket a terembe.

Helyet nem volt szükség húzni, mert a terem köröskörül ablak.

Mikor a kardokat előhozták, tudatták velük a feltételeket.

„Első vér. A szúrás ki van véve.”

Salista protestált. Első vérré nem megy. Vívjanak addig, míg egyik fél víképtelen nem lesz.

Mind rátámadtak, hogy kapacitálják. Nem hagyta magát.

- Ugyan adjátok ide már azokat a kardokat! - kiálta közbe Iván. - Még náthát kapok itten! Félmeztelenül.

Ez az ötlete döntött. A segédek átadták a választott kardot. S azután a mezúrába állították a két félt.

Mind a kettő övig le volt vetkőzve. Salista herkulesi izmokat tüntetett ki; de Iván is izmosnak, idegerősnek látszott.

Nem volt rajta annyi hús, de csontos, inas, hosszú karokat s domború mellkast tüntetett elő.

Mindketten lehúzták fejeiket felemelt karjaik alá, kardjaik hegyét rézsút egymás ellen szegezve, s bal kezeiket hátratéve. A két kardhegy néhány percig ravaszul kerülgette egymást, kézvágást keresve, s azután összezsapódtak finoman, alig hallhatóan. A két ellenfél egymás szemébe mélyeszté tekintetét, onnan lesve ki ellenfele szándokait.

Salistának csakugyan az volt az óhajta, hogy ellenfelének az arcára adjon egy emléket. Ez nehéz vágás, mert az arc a legjobban meg van védve a kar által.

E törekvés alatt Iván egy „kettős” vágást intézett ellene, mely szokatlan gyorsaságot feltételez, s e vágással talált. Salista jobb karjának felső izmát vágta át hosszában.

E vágás után azonban nem szokott rögtön vér jönni. Az izom sejtszöve magyarázza meg azt.

- Tovább! - kiálta Salista. - Semmi vér!

S most már felhagyott azzal a szándékkal, hogy ellenfele arcát bélyegezze meg; elővette mesterfogását, az altestvágást, mely oly nehezen védhető, s ha talál, gyakran halálossá válik. Aki nem jól védi, bizonyosan megkapja, aki jól védi, a másik percben a fejére kapott vágást.

Iván pedig azt tette, hogy nem védte azt a vágást sem jól, sem rosszul.

Salista nem gondolt arra, hogy a párbajkardok rövidebbek szoktak lenni, mint a gyakorló kardok és a lovas harci szabályák, vagy azt felejtette ki a szemmértékezésből, hogy ellenfelének szokatlan hosszú karja van.

Iván nem védte a hasvágást, felemelte előtte a karját, elhagyta ellenfele vágását a teste előtt suhanni két vonalnyi távolban az eleven bőrétől, s ahelyett visszavágott neki, s ugyanoda, ahol először vágott a karjára *hosszában*, oda szabott egy másodikat *keresztben*.

Itt van a kettő „*előre*”!

A keresztvágás által ami különbség volt izomerőre nézve a két férfi között, meglehetősen ki lett egyenlítve.

Hanem Salistát ez a második vágás egészen dühbe hozta.

Veszettül, mint egy sebzett fenevad, rohant nagyot ordítva ellenfelére, s teljes erejéből vágott kettőt annak a fejéhez. Úgy vágott, mint a mészáros a taglóval. Csoda, hogy mind a két kard darabokra nem tört.

Iván azonban szabályszerűen felfogta a magasra emelt kard markolatával mind a két vágást, úgy, hogy még keresztül sem csaphatott a kard rajta, s mielőtt ellenfele a harmadik vágást intézhette volna, a tempo visszacsapott rá egy gyors „elővágással” s e csapás teljes súlyával Salista fejét és arcát érte.

Jó szerencse, hogy a kard könnyű volt, mert koponyáját kettéhasította volna.

Salista egy pillanatig ingadozott a vett csapás után, bal kezét önfeledten előre kapva feje védelmére, azután oldalt tántorodott s elbukott kardmarkolatára támaszkodva. Segédei odafutottak hozzá, hogy felemeljék s félrevigyék.

Iván kardját hegyével leeresztve, ott állt márványhideg, szenv nélküli arccal.

Segédei üdvözölve siettek hozzá.

- Meg vannak-e azok az urak elégedve? - kérdezé Iván.

- Szeretem hinni, hogy meg vannak elégedve - mondá Ödön gróf. – Ezt jobban nem lehetett csinálni. Az ügy be van végezve.

Aztán visszabocsáták Ivánt a mellékszobába, hogy ismét felöltözzék.

Midőn Iván a terembe visszatért, már akkor ellenfele felocsúdott kábulatából. Mind a két orvos vele volt elfoglalva. Az egyik a fején, a másik a karján kapott sebeket tapasztgatá.

Iván lovagias szokás szerint odament hozzá a kibékülésre.

- Megbocsáss, bajtárs!

Salista kordíáliter nyújtá eléje bal kezét:

- Ah, szót sem érdemel. Derék vágás volt. Ez az utolsó. A másik kettő nem számít semmit. Mondtam, hogy két „vor”-t adok. Hanem a harmadik az emberséges ütés volt. Nem tesz semmit. Egy hét múlva begyógyul.

Iván kérdezé az orvosoktól, hogy nem veszélyesek-e a sebek?

- Katonadolog! - viszonzá helyettük Salista. - Ilyent százat osztottam én másnak. Ideje, hogy én is kapjak egyet. Fel sem veszem. Hanem valami fáj mégis nagyon, amit sem árnika, sem jégburok meg nem enyhít. Amit csak te gyógyíthatsz meg, aki adtad. Valld meg, igaz hitedre, hogy voltál te valaha *katona*.

- Hát hogyne lettem volna! - mondá Iván. - Huszárhadnagy voltam a szabadságharc alatt.

- No hát vigyen el az ördög, mért nem tudta azt hamarabb mondani? Micsoda ezrednél szolgáltál?

- A Vilmos huszároknál. Valószínűleg én vagyok az az *utolsó ember*, akit te, mikor mind levágtad őket, meghagytál közülük hírmondónak.

Hahotával kacagott mindenki, legjobban maga a sebesült.

Az orvosok szidták, hogy ne nevéssen, mert minden flastrom felválk a képén a sebérről.

- Jól van no - mondá Salista. - Hát csak a fél szájjammal fogok nevetni. Az Isten áldjon meg bajtárs. Már most fel sem veszem a vágást. Csakhogy katonától kaptam; csakhogy nem komisz *diga* civilista volt, aki megvagdalt! Gyere, csókold meg a másik pofámat, ahol nem vágta meg. Így ni. Pusztit, bruder. A jobbomat nem nyújthatom, mert arra keresztes rendet rajzoltál. Az is jó volt. Huszárvágás. Már így nem bánom.

És azzal összecsókolóztak az ellenfelek.

Hanem Salista egy perc múlva megint elalélt a vérvesztéstől, s Iván ölébe vette a fejét, úgy tartotta, míg bekötözték s azután segítte őt hintójába átszállítani.

- Fidélis egy fickó! - mondták egymás között a kitűnő gentlamenek.

Adieu!

Az ismerős társaság István gróf lakásán várta a tudósítást a párbaj kimeneteléről. A segédek megígérték mindkét részről, hogy a végbement viadal után azonnal oda fognak sietni.

Jelen voltak a szokott ismerősök a societásból.

Történetek fogadások az eredmény iránt. Ki kap sebet?

Hoz-e emléket Salista is? Lesz-e súlyos megsebesülés, vagy csak konvencionális karcolások?

István grófnak volt elég merészsége tizez egy ellen fogadni, hogy Salista „is” kap *valamit*; sőt egyet egy ellen kockáztatott azon lehetségre, hogy éppen Salista fogja kapni a súlyosabb sebet.

No már arra, hogy Iván egészen ép bőrrel meneküljön, kereshetett volna valaki társat százzal egy ellen, és nem talált volna, aki felcsapjon.

Az előőrsek az ablaknál szüntelen lesték az érkező kocsikat.

Végre egy bérkocsi megállt a kapu előtt.

„Ödön és Géza érkeztek!” - volt a tábori tudósítás.

- Akkor én nyertem - mondá István gróf. - Amelyik fél könnyebb sebet kapott, azt hamarabb hagyhatják el segédei.

Ödön gróf ment a hölgyeket tudósítani, míg Géza gróf rohant fel István gróf lakására.

Felszakítja az ajtót s párbajsegédi diadallal rontott be a társaság közé ezzel a kiáltással:

- Serpenyőbe vágta őtet!

- Kité? Kicsoda? Ivánt? Salista? - kérdezték az eléje tódulók.

- Dehogy. Iván Salistát.

- A-a-ah! - hangzott fel erre a hitetlenség tagadó felkiáltása.

- De igen - tüzelt az ifjú gróf. - Káposztának vágta, gulyáshúsnak aprította.

- És Iván?

- Annyit sem kapott, mint én magam.

- Ah, te mókázol velünk!

- No ez ugyan tréfálni való tárgy. Kérdezzétek meg csak Salistát.

- De hát akkor hol van Iván?

- Hát természetesen az orvosát vitte haza; két orvos dolgozott Salistán, míg diribdarabjait össze tudta szedni. Iván pedig mindjárt itt lesz és semmiféle sebet sem fog a tamaskodóknak mutatni, amibe az ujjakat dughassák.

Azzal azután körülményesen elmondta, hogyan volt, mint esett. Eduárd bárónak, ki nem akarta felfoghatónak találni a dolgot, két sétatálcá segítségével megmutatta, hogyan történt. Így jött a duplavágás, így paszírozta az alsó vágást, így tette az a tempo-visszavágást. Neki magának a hajszála sem görbült meg.

- Ah, ez valódi csoda!

- Semmi csoda! - tiltakozék Géza gróf. - Hiszen katona volt! Huszárkapitány volt. (Már kapitánynak tette.) Végigharcolta az egész forradalmat, tizenkilenc ütközetben volt, verekedett a kozákokkal is. Érdemrendet is kapott.

(Ezekből ugyan semmit sem hallott Ivántól, hanem hozzágondolta maga, mint igen természetes illusztrációt; akit egyszer megszeretnek, arra azután mindent ráaknak.)

- Csodálatos egy ember! - sóhajtott fel Oszkár báró. - Három hónapig mindennap együtt van velünk, és egyszer sem hozza elő harci élményeit. Hallgatja, hogy beszélnek a 49-iki történt dolgokról mások, és egy szóval el nem árulja, hogy ő is tud arról valamit.

- No most ezt az embert szépen a nyakunkra ültettük - sopánkodék Eduárd báró. - Ugratni akartuk, s szépen felugrattuk a nyeregbe. Most aztán végképp köztünk ragad. Most beszéljen már vele valaki.

- Szászországi Úristen! - toldá a sopánkodást Oszkár báró. - Fog ez most hencegni közöttünk. Micsoda prépotenskedés lesz ebből. Hogy fogják ezt az asszonyok bámulni és a férfiak respektálni. Sacrebleu! Aki így tud löni és verekedni! Pedig mernék fogadni, hogy csak vakeset volt minden.

- Én pedig az ellenkezőtől tartok - mondá István gróf. - Én azt hiszem, hogy Iván most itt fog benneteket hagyni, megköszöni a barátságot, s soha felénk sem jön többet.

- Ah, azt a bolondot nem teszi: százat fogadok egyre!

- Hanem előbb fizessétek meg a most elvesztett fogadást!

Eduárd báró zsebébe nyúlt, de mielőtt kihúzta volna a tárcáját, egy mentő gondolata támadt.

- Ah, hátha Gézáék csak komédiát játszanak velünk. Kicsináltak egy szép mesét a számunkra s utoljára meg sem történt a párbaj, hanem kibékítették az ellenfeleket s most jönnek a löncsről, ahol nem folyt egyéb vér, mint Cliquot-é.

- Hát ha nem hiszed, eredj oda Salistához! Itt a kocsim. Győződjél meg róla.

Eduárd báró elrohant; míg az odajárt, feljött Ödön gróf a hölgyektől. Kérdezte: „Hát Eduárd hová szalad?”

- Nem hiszi Gézának az elmondottakat.

- Hát akkor Géza éppen úgy járt veletek, mint én a hölgyekkel. Azok meg nekem nem hisznek. Azt kérdik tőlem, hogy hol van hát Iván, ha nem történt semmi baja? Theudelinda néném sír, mint a záporosó, s átkoz, hogy bizonyosan meggyilkoltattuk Ivánt. Tudja mennykő, valamelyik a két delnő közül alighanem szerelmes bele. Eddig csak tudtam, de most már nem tudom, hogy melyik.

Kevés idő múlva visszatért Eduárd báró.

Nem szólt semmit, csak kivette a tárcáját és fizetett István grófnak.

Ez nagyon komoly válasz volt.

- Nos? Nos? Hogy van Salista? - kérdezték tőle.

- Borzasztóan van *helybenhagyva*.

(A *helybenhagyás* és a *helybehagyás* két különböző szó!)

Arra azután mindenki fizette a vesztett fogadását.

Savanyú képpel tették. Inkább mágnes lovag kapta volna a fejbágást!

Ekkor érkezett Iván.

A savanyú képek egyszerre mind édes mosolygással fordultak feléje s üdvözlék sorba, megrázva a kezét.

Iván arca komoly volt és szelíd.

Utoljára szorított kezet István gróffal.

- Én igazán örülök, hogy önt sértetlenül láthatom - szólt István gróf.

Két ifjú úr összesúgott a háta mögött:

- Könnyű neki örülni, mert összepakolt bennünket ezen a „hendikap”-en. Hanem hát azért a vesztesek is örülnek.

Minden ember örül.

Talán csak Iván maga nem.

- Igen köszönöm e szíves részvétet - szólt Iván, minden patetikus komédiázás nélkül. - Különösen meg kell köszönnöm gróf úrnak azon szíves fogadást, azt a szeretetreméltó barátságot, amellyel csekélységemet eddig elhalmozta. Hálával fogok rá gondolni mindig. Kérem, tartson meg ezután is szíves hajlamaiban, mert egyúttal búcsút venni jöttem. Holnap utazom haza.

A gróf fél szemöldökkel inte Eduárd bárónak: „Nem mondtam?”

És egy szóval sem igyekezett Ivánt marasztalni.

- Legyen ön meggyőződve - szólt kezét megszorítva -, hogy én önt őszintén nagyrabecsülöm, s bárhol találkozunk össze, tekintsen régi barátjának. Isten áldja.

Hanem Eduárd báró egészen másképp akarta felfogni a dolgot; megkapta két kézzel Ivánnak a karját.

- De biz abból semmi sem lesz, hogy te most közülünk megszökjél. De ilyen jó cimborát ily könnyen el nem eresztünk. Éppen most, mikor te vagy a szezon lionja. Innen ugyan el nem távozol. Te vagy köztünk most az „*Ehren-Praeses*”.

Iván erre elmosolyodott. Szelíd szarkazmus, csendes, ironikus bánat, férfias keserűség volt mosolyában s azt mondta Eduárdnak halkan:

- Köszönöm, bajtárs, a megtiszteltetést. De nem való vagyok én „Barataria kormányzójának”. Jobb nekem otthon. Megyek a „grison”-omat felnyergelni s lovagolok haza.

(Akik *Don Quijotét* forgatták, emlékezni fognak a Barataria-sziget tréfáira s a jó „szürke” érzékeny találkozására menekülő gazdájával.)

Azzal meghajtá fejét az egész társaság előtt és eltávozott.

István gróf utána ment. Demonstrált vele, hogy minden tiltakozás dacára lekísérte őt a lépcsőkön karonfogva Theudelinda grófnő ajtajáig. Őt nem érintették Iván végszavai.

Mikor visszatért, az egész társaságot még mindig az utóbbi jelenet által előidézett fanyalgó kedélyállapotban találta.

- De ki volt közülünk - tört ki végre Eduárd báró -, aki a Barataria-szigetről való persziflázszt elárulta neki?

Mindannyian becsületszavukra mosták magukat, hogy nem tették.

- Vesszek el, ha nem az apát úr fecsegte el neki! - mondá ki véleményét Géza gróf.

- De barátim, rájön ez az ember arra magától is! - szólt István gróf -, mert figyel ez mindenre, csak hogy nem engedi észrevenni, hogy valamit észrevett.

- Én esküszöm rá, hogy a pap súgta be neki!

(Mi nem esküszünk semmire, hanem az bizonyos, hogy néhány nap előtt Sámuel apát ilyen tartalmú levelet kapott Bécsből: „*Mi a bolondot csináltok odalenn? Mindent elrontasz! Az a Berend kibékíti a grófnőt az öreggel. Szöktesd meg onnan, mert ellenünk dolgozik! Félix.*”)

- Hja! Ezt bizony kiugrattuk innen! - szólt Ödön gróf. - De hát szép húgom kívánta, hogy menjen; tehát megy.

- Az ám! - szólt István gróf -, de én még mást is előre látok: azt, hogy mikor most ez az ember odalenn a hölgyeknél azt fogja mondani, hogy ő elmegy, szép húgod fel fog kelni és azt mondja rá: „*Akkor ketten megyünk!*”

„Ah! Ah!” - hangzott a hitetlenkedés szava a társaságban, hanem Ödön vállat vont.

- Az bizony meglehet.

Meglehet-e?

Ödön Poncius Pilátus-képet csinált a dologhoz. A *fait accompli* idősza van. Nagyobb hódításokban is megnyugodott mostanában Európa. Ha a két Szicíliát elvehette egy ember, akinek nem volt egyebe egy veres ingénél, mért ne vehetné el a bondavári hercegséget egy feketeinges?

- Enfin, hát mi baj lesz belőle? A fiú elég jó gentleman. Katona volt. Nemes ember. Szomszéd birtokos a bondavári uradalommal. Neki van kétszázezer forintnyi értéke, Angela húgomra néz húszmillió örökség. De ha a mennyei hatalom még tíz esztendeig megtartja Tibald nagybátyánkat s engedi az unokája javára tovább is kitűnő sikerrel gazdálkodni, úgy jöhet, hogy Iván és Angela vagyoni állapota között „partie égal” lesz. Ami pedig a titulust illeti, ha így fog táncolni a minisztérium a nemesi előjogainkkal s így emelkedik a bece a parlamenti kormányzatban a halina szürposztónak, magam is megteszem, hogy felfolyamodom érte: „*Mich in den Bauernstand zu erheben*”.

Ivánt a grófnők Theudelinda magánszobájában fogadták, mint benső ismerőst.

Mikor belépett hozzájuk Iván, szokatlanul el volt fogulva. Kemény vonásait a halványság s bizonyos meghatottság kifejezése érdekessé tette.

Theudelinda grófnő eléje ment s messziről nyújtá eléje mindkét kezét, s azután megszorította hevesen Iván kezeit. Ajkai reszkettek, nem tudott szóhoz jutni, könnyeit akarta visszaküzdöni s azután némán inte Ivánnak, hogy foglaljon helyet az asztal mellett, melynek mozaiklapján gyönyörű majolikában pompás virágbokréta díszlett. Theudelinda melléje ült le a pamlagra, átellenben vele Angela grófnő.

Angela grófnő ma reggel szokatlanul egyszerűen volt öltözve. Még csak az sem jutott eszébe, hogy egy szál virágot tűzzön hajfürtjei közé, ami máskor olyan jól illett arcához. Nagyon komor volt s szemeit fel nem veté Ivánra.

- Milyen aggodalmakat álltunk ki ön miatt! - szólalt meg végre Theudelinda grófnő, midőn szavainak urává tudott lenni. - Ön nem képzei, milyen kínos félelmeken mentünk keresztül e két nap alatt.

Angela lesütte szemeit. Ő is bele volt értve a többes számba.

- Nem fogom megbocsátani magamnak soha, grófnő - szólt Iván -, ami részem ez izgalom okozásában volt, s nyomban fog utána következni a vezeklés, amit vétkemért magamra szabtam. Holnap száműzőm magamat a Bonda-völgybe.

- Ah! - sóhajtja meglepetten a grófnő. - Ön el akar hagyni bennünket? S mit akar ön a Bonda-völgyben?

- Folytatom elhanyagolt iparomat.

- S ön szeret a Bonda-völgyben?

- Nyugodtan vagyok ott.

- Vannak ott rokonai?

- Senkim.

- Háztartása?

- Amennyit magam el tudok látni.

- Ismerősei, kik után vágyik?

- Munkásaim csupán és gépeim.

- Ott ön úgy él, mint egy remete?

- Nem, grófnő! A remete egyedül van.

- És ön?

- Mi mindig ketten vagyunk: én és a munkám.

A grófnő egy ünnepélyes nyilatkozatra szedte össze erejét.

- Berend úr! Nyújtsa ön nekem kezét. Maradjon ön itt!

Iván felállt székéből s mélyen meghajtotta magát.

- Kedves emlék lesz nálam a kegy, mi a grófnő marasztaló szavaiban nyilatkozik irántam. A grófnő jóságának kifogyhatatlanságáról tanúskodik az. Hálám viszonzozza azt.

- Tehát meddig marad?

- Holnap reggelig, grófnő.

- Ah - szólt a grófnő neheztelve -, ha én mondom önnek, hogy maradjon.

S e neheztelés oly őszinte, oly igaz volt, hogy Ivánnak lehetetlen volt félretérnie előle. Theudelinda Angela grófnőre tekintett, mintha várná, hogy az is jöjjön már segélyére. Angela pedig fel nem vetette hosszú selyem szempilláit, hanem egy rudbekkia piros szirmait tépegette virágkelyhéből, mint aki valamit kérdezet a virágtól.

- Grófnő - szólt Iván, félretolva a széket, amelyről felkelt -, jól érzem, hogy amidőn ily marasztalásra kell azt felelnem, hogy mégis távozom, annak olyan indokát kell adnom, mely súlyával túlnyomó legyen azon kegygel szemben, amellyel a grófnő engem elhalmoz. Önnek nem felelhetem azt, amit egyéb ismerőseimnek, hogy dolgaik vannak, hogy elég régen vagyok itt, hogy majd visszajövök. Önnek meg kell mondanom, hogy elmegyek, mert nem maradhatok itt, elmegyek úgy, hogy vissza ne jöjjenek többet. Grófnő! Ez nem az én világom, ez nem az a világ, amelyben én élni tudjak. Negyedév óta mindennapos vagyok a körben, melyet a magas társaság képez, együtt éltem és együtt tettem mindent. Elismerem, hogy e kör tagjainak joguk van, okuk van úgy élni, úgy tenni. De nekem nincs. Más világhoz szoktam, más életfeltételei vannak létemnek. Önök idefenn mind különálló gyűrűk, mi odalenn mind összefüggő láncszemek vagyunk. Önöket állásuk függetlenné teszi; azért úgy élnek, mint akiket önakarat vezet. Minket egymásra szorít az élet s egészen másutt van nálunk az önzés, másutt a nagylelkűség, mint önöknél. Én nem vagyok önök közé való. Szégyenlem magamat büszkének lenni azok előtt, akiket önök lenéznek s nem tudom a fejemet alázatosan meghajtani azok előtt, akiknek önök hódolnak. Nem tudom meglátni az Istent ott, ahol önök imádják s nem tudok róla elfeledkezni ott, ahol önök kigúnyolják. Valami varázslat libeg önök felett, hol mindennek háttere gúny, tagadás; ki mond itt igazat egymásnak a szemébe, s kit szeretnek itt, ha nem látják? Együtt futtatnak árkon-völgyön a jó barátok. Egy elbukik, nyakát szegi. Jó éjszakát! Nincs jó barát többé. Másik nem úgy szegi nyakát, a versenyfuttatásban, hanem elpredálja vagyonát; hagyják együtt futni, senki nem mondja neki: „Állj ki, hiszen elpusztulsz!” Egyszer aztán elbukik, itt hagy ősi vagyont, ősi becsületet, összetörve. Jó éjszakát! Kitérlik a kaszinó névjegyzékéből a nevét. Nincs jó barát. Tegnap is tudtuk ugyan, hogy elvész, és hogy így vesz el; de nem tudta más, hagytuk versenyezni velünk. Ma már más is tudja, ma nem ismerjük többé, ki volt. Ha fél a bajtárs velünk jönni, ha otthon ül, azt mondjuk: gyáva, fősvény, papucshős. S minő fogalmak a nők felől! Minő családélet! Minő drámák benn; minő komédiák künn! Mily virtus a vétkezésben! Mily bálványozása a futó öröme! S ahol ez megszűnik, mily sivatag életunalom, mily öngyilkossággal kísértő fásultság! Nem, grófnő! Én nem tudok e levegőben lélegzeni többé. Nekik igazuk van, mert őket mindez boldogítja; de nekem meg kellene örülnöm benne! Azért elmegyek innen grófnő! Bocsánat merész szavaimért! Ügyetlen voltam. Kíméletlenül beszéltem annak a társaságnak arculatáról, melynek még parkettjén állok. Háládatlan voltam, mert kifejezést adtam ellenszenveimnek ott, ahol mások türelemmel voltak az én fajtám hibái, félszégei iránt, s nyájasan kísérték ki bennünket egész az ajtóig, ahol mindvégig nevetségesek voltunk, s nem gúnyoltak szemtől szembe; de kényszerítve voltam rá, grófnő, az ön jósága kényszerített. Mert végtelen nagy volt a kegy, mellyel ön engem ittmaradásra hívott fel; s ki kellett mondanom, hogy ami innen elvisz, az még végtelenül nagyobb.

Theudelinda grófnő is felállt Iván beszéde alatt; szemei világolni kezdtek, egész arca átszellemült, ajkai jártak, mintha minden szót utána mondana. S midőn végező szavait, megfogta Iván kezeit két kezével, és magánkívül dadogá:

- Ugyebár? Ön így szól! Ön most így beszél? Ahogy én beszéltem... ezelőtt negyven évvel... mikor száműztem magamat a világból. A világ most is olyan, mint akkor!

Azzal megrázta szenvedélyesen Iván kezét.

- Menjen! Menjen haza. Menjen a föld alá. A bányába. Isten önnel. Mindenütt... mindenkor... Isten önnel. Igazán... Isten önnel!

Nem vették észre, hogy a harmadik alak is felkelt székéről, Angela.

És midőn Iván búcsút véve meghajtá magát, egy lépést tett előre.

- Ha ön megy innen, nem megy egyedül! - szólt az ifjú delnő, szilárd, elhatározott hangon. - *Akkor én is megyek!* - És arca kigyulladt e szónál.

Iván a helyzet magaslatán állt.

E szédítő magasból teljesen megőrzött lélekjelenléttel mondá a grófnőnek:

- Azt helyesen teszi, grófnő! *Holnap Tibald herceg születésnapja van.* Még holnap reggelig megérkezhetik ön hozzá, s ott ölelő karok várják.

Angela grófnő sápadt lett, mint a szobor.

Leroskadtt karszékébe. A rózsaszín virágszirmokat leszórta öléből a földre.

Iván meghajtotta magát tiszteletteljesen; megcsókolta Theudelinda kezét, és eltávozott.

Ah, a Delejországon innen is vannak emberek, akik ha egyszer megszerettek egyet, azt nem felejtik el többé soha.

* * *

Iván eltávozta után Ödön gróf meglátogató ismét nőrokonait. A kíváncsiság vitte oda.

Angela grófnő kedélyesebb volt, mint bármikor.

Mikor elváltak egymástól, azt mondá unokabátyjának:

- Eredj el Salistához s tudasd vele, hogy mintléte felől tudakozódom.

Ödön gróf bírt elég művészi nyugalommal eltitkolni bámulatát, s mikor végighaladt a lépcsőzeten, elkezdé magában dúdolni „A sevillai borbély”-ból Figaro áriáját:

*„Az asszonynak csalfaságit
Nem lehet kitanulni,
Nem lehet kitanulni!”*

* * *

...Angela grófnő pedig még aznap írt Tibald grófnak. (...Másnap nagyatyjának születésnapja volt.) A levél tartalma ennyiből áll:

„Nem megyek haza. Adieu!”

* * *

...Másnap beszéltek még Ivánról és párbajáról.

...Harmadnap elfelejtették!

„Adieu!”

A tizenharmadik próba

Tibald herceg éppen születésnapja reggelén kapta egyetlen unokája levelét, mely ezzel végződik: „Adieu!”

Minden évben ünnep volt rá nézve ez a nap: Angela csecsemő korától elkezdve a legutolsó évig, Tibald herceg minden születési évfordulóján kapott tőle egy csókot.

Ez a mai keserű egy csók volt.

Ott van a herceg ereklyéi között, egy aranytáblás albumban, melyben egyedül gyöngéd családi hagyományok vannak, minden év emléke e napról. A száraz virágcsokor, mit egyéves korában nyújtott át piciny kezével Angela a hercegnek, a kedves ákom-bákom, mit első írásgyakorlatul írt számára egy szelet bristolpapírra, s a legutolsó év finom gyöngy- és aranyhímzetű emléklapja, mit Angela saját kezeivel készített. Mind Tibald herceg születésnapj emlékei.

Berekeszti ezeket most ez az utolsó levél: „Adieu!”

A herceg kedélye érzékeny volt és ingerelhető.

Ha pedig hidegvérét hitta fel bíról, attól is azt kellett megtudnia, hogy neki van igaza unokája ellenében.

Angela grófnő tartozott magának, tartozott hercegi házában azzal, ami tőle kívántatott. Ha szíve állna útjában, nem lehetne megítélni; de Angela nem szeret senkit. Hát akkor miért tesz különbséget azok között, akiket nem szeret?

Tibald herceg izgatott kedéllyel indult el Evelina művészi próbatételére.

Ami keserítette, az forralta is véré.

Az „adieu”-re még neki is lehet egy szava.

Evelina lakására érve, a komornyik bebocsátá az ismerős urat a terembe, ahol az állítólagos művésznő tündérpróbáit szokta tartani eddig.

A herceg egyedül találta magát a teremben.

Az ablakok halvány rózsaszín függönyei végig le voltak eresztve, s a terem szögleteiben berkek voltak összecsoportozva keleti virágbokrokból. Eleven virágillat képezte a teremben a parfümöt. Egy szegletben gerlicepár turbékolt, s valahol a magas virágfák közé elrejtve egy csalogány énekelte panaszló, dicsekvő varázsdalát. Olyan volt e hely, mint tündértanya az erdő mélyén.

A herceg nem találva senkit, leült a kerevetre s végiglapozta az albumot, mely az asztalon hevert. Evelina művészi alakjának gyűjteménye volt az. Végiglapozta, képet kép után megnézve, és míg e csábító alakokat nézte, lelke előtt annak a másik otthon hagyott albumnak a lapjai forogtak le, amikben Angela rajzai, hímzetei vannak.

Csak az utolsó képnél tért vissza figyelme. A csalánszövettel öltözött alak minő csábító, mily érzéki, minden eszményítés mellett!

A csalogány dalolt, a gerlek turbékoltak, a narancsvirág illata oly kábító volt. Minő alakban fog megjelenni utoljára ez az asszony?

És ekkor úgy tetszett neki, mintha valahonnan a távolból egy régen hallott, régen elfeledett dalt hallana, csendesen, halkan dudorászva, ami egyszerre mint varázsigézet fut végig minden idegén.

Ez az a parasztnóta, mit egykor a dajka énekelt unokája bölcsője felett, mikor azt altatva ringatta. Valami tót népdal, ismeretlen szöveggel.

Néhány perc múlva elhallgatott a dal.

És nemsokára nyílt a mellékajtó Evelina öltözőszobájából.

Ő jött.

Hogyan jött? Minő csábalaknak öltözve? Minő varázsövével Cytherének?

Egy egyszerű fehér-fekete kockás krepon-ruha volt rajta, haja simás kontyba fonva, fehér, keskeny, hímzett gallérka körítette nyakát.

És szendén, bizalommal, szerényen közelített Tibald herceg felé, s mikor feléje ért, egy kis tárcát nyújtott át neki, melynek fehér atlaszára gyász-kreppfonallal egy sír előtt térdeplő gyermekalak volt finom hímzéssel odarajzolva.

És azután felemelve hozzá igazi könnyektől ragyogó szemeit, tört, elfojtott, reszkető hangon rebegé:

- Uram! Fogadja ez emléket tőlem ma, születésnapjára. Az ég tartsa meg önt sokáig!

Annyi igazság, vagy oly csalódásig hű lelemény volt e jelenetben, hogy Tibald herceg elfeledkezék magáról, s ehelyett: „Asszonyom!” azt kiáltotta neki: „Leányom!”

A delnő e szónál zokogva veté magát Tibald herceg keblére, s a fájdalom igazgyöngyeit hullatva szeméből, esdekelve:

- Óh, uram, ne vonja vissza e szót tőlem! Nincs nálamnál árvább teremtés e világon!

Tibald herceg a zokogó nő fejére tette kezét és megcsókolá annak homlokát.

- Tehát legyen ön az én leányom. Nézzen fel rám, Evelina! Mosolyogjon rám! Ön még gyermek, tehát legyen rám nézve gyermek. Én önnek atyja - nem! - nagyatyja fogok lenni. Az apák néha nem szeretik gyermekeiket, de a nagyapák unokáikat mindig. Lesz ön az én kis unokám. Fog csevegni a fülembe bohóságokat, mikor komor leszek, fog felolvasni, mikor álmatlan vagyok, fog utánam kérdezősködni, mikor betegen fekszem. Elfogadja ajándékaimat, nyitva tartja számomra házát s asztalához ültet. Meghallgatja, ha valami panaszom van, s elmondja nekem a magáét. Nehéz szeszélyeimet nem viszonozza, kedvemet keresi. Én is úgy fogok bánni önnel. Úrnője lesz ön mindazoknak, akiknek én ura vagyok. Ragyogni fog ott, ahol én gyönyörködni akarok ragyogásában. És nekem mindenben szót fogad.

Evelina néma kézcsókkal felelt mindezekre.

- Tetszik önnek az, amit mondtam? Örül ön annak? - kérdezé a herceg.

Erre azután a hölgy örömkacagása felelt; felszökött, táncolt, magánkívül volt, s ismét visszaroht a herceghez, kezét összevissza csókolni.

- Óh, kedves, óh, édes öregapa!

A herceg leveté magát a kerevetre s gúnyosan felkacagott.

Evelina megrettenve állt meg gyermekes szökdécselése közepette. Oly riasztó, oly otthontalan diszharmónia volt e kacajban.

- *Nem önnek* szólt ez, kedvesem, nem önnek. Jöjjön ide és üljön mellém, szép unokaleányom.

(Az a kacaj *válasz* volt az „adieu”-re.)

A herceg lesimítá Evelina haját gyöngéden.

- S most önhöz igen komoly szavaim fognak lenni. Ide figyeljen, mert amit mondok, az ezentúl önre nézve parancsolat. *Családunkban* csak egy parancsol, a többi engedelmeskedik.

Mennyi hízélgés volt e szóban „családunkban”!

- Ön át fog költözni rögtön Maximilián utcai palotámba, s azontúl nem fogad el mást, csak akit én önnek megengedek. Hogy Kaulman úr e rendelkezéshez beleegyezését adja, azt kieszközőlni az én gondom lesz. Azontúl Kaulman úrral sem lesz önnek szükség érintkeznie, hacsak üzleti dolga nincs önnel. Sajnálja ön Kaulman úr barátságát elveszteni?

- Nem lehet elveszteni valamit, ami nincs.

- Én ki fogom eszközölni, hogy önt az operaházhoz rendes tagnak szerződtessék. Önnek állással kell bírnia, ami a világban megjelenésre jogot ad. A színművésznek címe királyi palást, a szalonok is megnyílnak előtte. A siker iránt ne legyen önnek aggodalma. Tehetsége igen szép. Tanuljon, sokra viheti. Szerezzen magának hírnevet. Azután megélhet, ha egyszer én meghalok is.

- Csak ne félnék a színpadon!

- Hozzászokik majd. És azután majd tapasztalni fogja, hogy a színpadon is mindenki éppen annyi becsültetésben részesül, amennyire becsüli saját magát. Aki magát aprópénzre váltja fel, az mindenkinek olcsó. Azután ne fogadja ön el minden ember hódolatát. Ha valaki iránt barátságot érke, azt mondja meg nekem őszintén, hogy én is megmondhassam önnek, mit tartok felőle?

- Nem, uram - heveskedék Evelina -, én egyedül önhöz ragaszkodom!

- No, no, Evelina! Minek fogadásokat tenni az elérzékenyülés pillanatában, miket a szívdobogás órái elnémitanak? Ön még gyermek. Sohase felejtse el, hogy mi öregapó és unoka vagyunk. Kaulmanról ne szöljünk, az egy semmirekellő spekuláns. Önnek célt ért. Amit meg akart kapni, azt megkapja. Hanem viszont odaadta önnek a nevét, azt vissza nem veheti öntől. Ön majd tapasztalni fogja a világban, hogy milyen véghetetlen nagy kincs egy asszonyra nézve egy férfinak a neve! Akár ragyogni akar vele, akár szégyenét betakargatni vele. A hölgyre nézve, aki egy férfitől nevet kapott, nincs „*tíz parancsolat!*” Ezt majd meg fogják önnek magyarázni.

- Nem fogom megtanulni, uram!

- Ne ígérjen ön olyan dolgot, amit nem kérek öntől. Mert akkor azt fogom hinni, hogy azt sem tartja meg, amit igazán kértem. Egyet kötök ki magamnak öntől. Egyetlen egy embert nem szabad önnek elfogadnia soha, sem levelét felbontani, sem ajándékát elfogadni, sem koszorúját a földről felvenni, sem tapsolását észrevenni. Egyetlen egy ember nem létezik önre nézve, mintha Teophratus láthatatlanná tevő sipkáját viselné fején, s ez ember Waldemár herceg.

- Óh, uram, én gyűlölöm ezt az embert! Utálom, gyűlölöm, irtózom tőle!

- Szeretem e kitörést hallani öntől. Hanem ez az ember gazdag. És szép férfi. És ön után őrvöng. És a nőknek utoljára is hízeleg az, ha tudják, hogy valaki őrvöng utánuk. Jöhetnek kényszerítő körülmények. A gazdagság nagy csábító, s a szegénység nagy kerítő. Jön idő, majd amikor én nem leszek. Én pedig azt akarom, hogy mikor én már porrá vagyok válva, még akkor se fogadjon ön el Waldemártól semmit és ne viszonzozzon neki semmit.

- Esküszöm önnek, uram, arra, ami előttem legszentebb: anyám emlékére!

- Úgy engedje megcsókolnom homlokát. Most megyek Kaulmanhoz és végzek vele. Köszönöm önnek, hogy megemlékezett születésem napjáról. Hiszen mások is megtudhatnák azt, csak egy conversations lexikont ütnének fel, nevemet s életírástomat felkeresni. Én igen dúlt kedéllyel jöttem ide s igen nyugodt szívvel megyek el innen. Ezt meg fogom önnek hálálni. Isten önnel, kedves Evelina!

* * *

Néhány nap múlva Evelina beköltözött a Maximilián utcai úri lakba, hol Bondaváry Tibald hercegi fénnel vette őt körül.

A világ azt hitte, hogy a hercegnek kedvese; a herceg abban az illúzióban élt, hogy unoka-leánya; Evelina pedig azt hitte, hogy hitvesi kötelességet teljesít, mikor azt teszi, *amit neki az ő ura és hitves férje parancsolt.*

* * *

Szinte azon időben megkapta a köszén- és olvasztókonzorcium is Bondaváry Tibald herceg helybenhagyását a Theudelinda grófnővel kötött szerződésre nézve.

És így a bondavári uradalom mind a két tulajdonosának a lábai alól ki volt már húzva!

Azt pedig ugyan megmenthette volna Angela grófnő a maga és családja számára, ha Berend Iván szavaira hallgatott volna.

* * *

De hát miért volt e makacsság Angela grófnőtől?

Mentheti-e őt valaki azért, hogy ennyire szeszélyes, hogy ily kíméletlen nagyatyja iránt, hogy tetszik magának ebben a dacban?

Bolondság-e ez? S védelmezi-e magát e bolondság, ha az?

Mondjunk egy szót a védelmére.

Az a Sondershain herceg, akihez Angela grófnőt oly szívesen akarta volna nőül adni Tibald herceg, ugyanaz a bizonyos Waldemár, akiről már annyi szó volt.

És Angela grófnő tudta mindazt, ami szó van a neki szánt vőlegényről.

Tehetett-e másképp? Fogadhatta-e meg azt, amit Iván tanácsol neki? Ezt ítélik meg a nők, férfinak nincs joga hozzá.

A pénztudomány

A bondavári uradalom tehát már megvan.

Most még csak a tízmillió beruházási tőke hiányzik.

Azután még egy vasút, mely azt a világpiaccal összeköti.

Lássunk legelőször a tízmillió után.

A bondavári kőszénteleg megéri azt. Még többet is. De ki tud felőle? Ki hiszi el?

Zsurnalisztikai reklámok, „Beküldetett”-ek veszteni kezdik már hatásukat. Minden ember tudja ezt a mesterséget.

„Isten áldása Kaulmannál! Ki vesz hamburgi sorsjegyeket?”

Az élcet kezdik érteni. Az utóragban az élc, hogy: „nál” *van* ugyan, de „től” nem *jön* az áldás. Hanem hát sok új *dolog* van még a nap alatt.

Mikor Félix azt a *szívésséget* tette Ivánnak, hogy vitt neki egy felügyelőt, beszélgetés közben meglátott az asztalán egy darab szénlapot, melyben valami ujjas növény lenyomata volt látható. Az a Bonda-völgyi tárnából került ki.

- Ah, ez valami ősvilági madár lábnyoma! - mondá Félix.

- Nem! - mondá Iván -, ez egy növény levelének lenyomata.

- Nekem is van egy szép kövületgyűjteményem.

- Hát akkor vidd el ezt is hozzá!

Félix elvitte a kövületet.

Mikor azután a bondavári részvénytársulat fellépése közeledett, egyszer csak jön egy nagyon elterjedt német lapban illusztrációval ellátott leírása annak a legújabban talált madárnyomnak, mely a bondavári kőszéntárna mélyéből került elő. Doktor Felicius volt az értekezés alá írva.

„Hadd lássuk azt a madárnyomot!” - kiáltanak a tudósok.

A felfedező tudós nevet is adott az állatnak, mely lábnyomait a még akkor lágy(!) kőszénbe nyomva hagyta: „Protornithos lithanthracoides”.

„Hohó! Megállj!” - kiáltott rá egyszerre valamennyi geológus, fiziológ, paleontológ, tanárok, tudósok, ártézikútfűrók. - Ez nagy szó!

Egyik csoport tudós azt állította: lehet, másik azt állította: nem lehet.

Miért *nem lehet*? Azért, mert a kőszénalakulás korszakában még nem voltak madarak, sem emlős állatok, a kőszénben nem találni mást, csak növényi maradványokat, csigákat s nagy csodára egy-egy halat.

S miért *lehet*? Azért, mert amit nem talált még senki, találhat ezután valaki. Lám, Humboldt megesküdött rá, hogy nem volt az ősvilágban majom, mert ásatag majom nem találtatik sehol és íme, azóta már találtak Angliában egy, Franciaországban három ásatag macropythecust.

Erre a madártagadók tábora újra felzúdult, leszamarazta a madárhívőket; hiszen még hullők is csak a barnaszénben fordulnak elő! Hát az anthracotherium mit vétett? De madárról szó sincs!

Végre, miután minden illusztrált lapon keresztül ment a veszekedés, miután felzajdította a német, angol, francia közönséget, a nagy érdeket költött pernek akként vetettek véget, hogy egy öttagú, tekintélyes tanárokból álló választott bíróság küldetett ki a kérdéses kövület megvizsgálására és elítélésére.

Doktor Felicius ezer darab aranyat ajánlott fel fogadásul annak, aki bebizonyítja, hogy az ő madárnyoma nem madárnyom.

A tudósok tirbunálja azután megvizsgálván az illető kőszén, egyhangúlag kimondá a verdiktumot, miszerint az a nyom semmiféle Protornithosnak sem nyoma, hanem az „*annularia longifolia*” levelének lenyomata. Nem is lehet semmi másnak maradványa, mint növénynek, mert ez a széndarab nem barnaszén, de a legtisztább feketeszen, aminek korszakában nem volt még madár.

Doktor Félix Kaulman azután kifizette szépen az ezer aranyat s megköszönte igen szépen azt a szívességet az egész tudós egyetemnek, hogy a bondavári szént így elhíresztelték az egész világban. Negyvenezer forinttal nem tudott volna ilyen reklámot csinálni. Már most kiabálhatja mindenki, hogy a protornithos humbug! Hanem a bondavári köszén renoméja tudományosan meg van állapítva.

Tehát közeleg a kedvező időpont, amelyben a vállalatot a börze színpadán debütíroztatni lehet.

Mert ez a legnagyobb tudomány a világon.

Vannak a börzének derült napjai és borús napjai. Néha teli van villannyal a levegő, birkák fickándoznak a mezőn; másszor meg lehajtja valamennyi a fejét a földre, s nem akar hozzáharapni a szép zöld mezőhöz. Néha bégetve kéri a juhászát, hogy nyírja már meg, nagyon nehéz a gyapja. Másszor meg összedugja valamennyi a fejét, kifelé fordítja a hátulját s nem hallgat semmi biztatásra. Egyszer-egyszer meg - anélkül, hogy tudná valaki, miért - nekiiramodik a vezérürü s uccu, utána valamennyi. Sem juhász, sem komondor meg nem állítja futásában.

Tehát fő tudomány: megtudni, mikor van jó idő a börzén?

Mert néha vannak olyan áldott jó idők, az emberek olyan üdvözülő állapotban, a tárcák, erszények oly túlradó kedélyben, hogy olyankor minden sikerül: még ha valaki a Gellérthegy felaprózására és elárusítására keresne konzorciumot, arra is találna vállalkozót és részvényeseket. Máskor meg még a török vasúti kölcsönre sem hederítenek.

Tehát egy ilyen, minden füvet megnövesztő szép napon lett feltéve a bondavári köszénteleg vállalata a bécsi börzén, s a kiírás napján a Kaulman bankház előtt s a hitelintézet utcájában katonasággal kellett kordont húzni, hogy a tömegesen rohanó aláírók ribillióját valahogy rendben lehessen tartani.

Az aláíró publikum már reggel elfoglalta a kapukat; könyökkel tört magának utat, aki bízott az erejében; a tolongásban bevert kalap, leszakadt kabátszárny számításba nem jött; verbál injúriák a legnagyobb mértékben, tetteleges bántalmazások a második és harmadik fokig fel sem vétettek. Az utcára nyíló ablakok bezúztak, azokon kiabáltatott be: „Én írok alá tízezret, százezret, milliót! Itt a biztosíték!” Derék tornászok felhasználták testi előnyüket, hogy a szomszédjaik vállára felhágva, onnan felkapaszkodjanak az erkélyre, ott dugják be a fejüket az aláírással boldogított terembe: „Fél milliót!” S midőn végre ütötte a délutáni hatot, s a kapuk bezárattak, a fegyveres erővel szétosztatott tömegnek, mely nem volt szerencsés az aláíráshoz juthatni, fennen kiáltottak alá az erkélyről: „Az aláírás be van zárva! Óriási túljegyzés. Tízmillió helyett aláíratott nyolcszázhusz millió forint!”

De hát itt van az a sok pénz ezeknél az aláíróknál?

Dehogyan van! Az aláírt összeg tizedét biztosítékul leteszi mindenki másféle értékpapírokban. Pénzt még nem látott a konzorcium.

Azok, akik itt egymás kabátját letépik a nagy tolakodásban, sem pénzbőségben nem szenvednek, sem a szénprodukciónal legkisebb közük sincs, hanem most éppen jó idő van a börzén: lehet nyerni. A bondavári köszénrészvények parin felül vannak jegyezve; azt a kis nyereséget szeretné minden ember beerszényezni, s nem bánja azután, akármilyen lesz az aláírt részvényeivel.

Hanem gondoskodva van róla, hogy a fák ne nőjenek az égbe.

Ott áll csatakész az ellenfél: a kontremin!

Waldemár herceg az élén a kontremenek. Egyike a leghíresebb börzefejedelmeknek.

Igen természetes, hogy amint azok az emberek, akik csak rögtön nyereszkedésre írtak alá, a börzére viszik a részvényeiket s ott kezdik elárusítani: az emelkedés rögtön megakad, az agio visszamegy s lassanként egészen elenyészik. Ha életrevaló a vállalat, ha a részvények szilárd kezekbe jutottak, azután meglehet, hogy ismét felemelkedik.

Hanem ez ellen is talált ki a tudomány valami ellenszert.

Az igazgatótanács választ egy *szindikátust*. A megtörtént redukció után a szindikátus rendelkezik afelett, hogy mikor adja át az aláíróknak a részvényeiket.

Ez időközben pedig felhasználja arra, hogy a börzeágenseknek ad valami ötszáz részvényt ajándékba azért, hogy lanszírozzák a vállalatot. Ezek után gyilkos lármát csapnak a coulissában s a parketten. Verik fel kétségbeesetten a részvényeiket. A certifikátokat nagy ázsióval ragadozzák ki egymás kezéből: hanem még részvényt nem lát a börze. Hanem a kurzus jegyzi szépen a „pénz” és „áru” rovatokat.

A tapasztalt emberek tudják, hogy ez csak színpadi háború, hogy aki *igazi pénzt* akar adni, kaphat annyi részvényt al pari a kútfőnél, amennyit csak parancsol; s a contremine csak leskelődik, hogy mikor csapjon az agitátorok közé, mikor verje le egyszerre parin alul a vállalat részvényeit, hogy azután akkor vásárolja őket össze csúf áron, s azután nőhetnek megint felfelé.

Aki azután ebben a játékban elhull, az a szegény jégre táncolni ment apró tőkepénzes, akinek kiéneklei a fiókjából a keveset kamatozó kis tőkéjét a nagy bacchanáli zaj az aranyborjú tiszteletére, s aki besompolyog a bizonyos nyereségre, s mikor azután fellobban a kontremen, nagyot húznak a hátára, otthagyja a részvényeit, a differenciáit mint a rák a lábát, s szalad haza és hálát ad az Istennek, hogy legalább a csizmáját megmentette.

Ez már így megy.

Az előénekelt tallérok

X. városban van egy utca, melyet ma is „Görög utcá”-nak neveznek. Szép, díszes házak sora, melyet egykor görög kereskedők építettek; a sor közepén a templom, márvány homlokzatával, pompásan aranyozott tornyával, melynek harangjai a legcsengőbbek az egész városban; azt mondják, mikor azokat a harangokat öntötték, a görögök marokkal hányták az ezüst tallérok az olvadt ércvegybe.

Derék, élelmes, kedves faj volt ez a görög. Ők voltak a szilárd kereskedelem legelső megalapítói Magyarországon; a zsidónak még akkor nem volt szabad fekvő birtokot szerezni, azért csak a görög kereskedő házában lehetett meglátni, minő uraság van az észben és szorgalomban.

Azután macedon eredete dacára soha sem vette azon észre senki, hogy nem tősgyökeres magyar ember. Magyar volt az anyanyelvük, a többi úgy tanulták. Nem is különítették el magukat, mindenütt ott voltak, ahol más. Többnyire nemes emberré lettek, s büszkék voltak magyar ármálisaikra; ott ültek a zöld asztalnál, s csak arról tudta meg a világ, hogy különbség van közöttük és a többi lakosok között, hogy mikor már a többiek rég le is hántották a húsvéti piros tojásokat, a görögök akkor kezdtek el tizednapra egy fatáblán két kalapáccsal nagypénteket kalakolni.

X. városból ez az egész ragaszkodó faj kiveszett már. Méltó volna pszichológiai bűvárlatra, utánajárni, mi okozta, hogy elmúltak? Miért haltak el férfiak mint agglegények, leányaik mint hajadonok? Pedig délceg, daliás termet, tüzes vér, lángoló szemek, nemes arcél tüntették ki férfi- és nőnemét.

Elhaltak egymás után.

Elvégre csak egy maradt, az is agglegény már: az öreg Csanta Ferenc.

Hajdan joviális cimbora, vidám előénekes a „no gája”-ban, gazdag, bőkezű, szép asszonyoknak udvarló, gavallér, merész kártyás; időjárástával magába zárkózott, emberkerülő, fösvény, zsigori, zene- és énekgyűlölő és uzsorás.

S mentül inkább magára maradt, annál nagyobbbat nőttek sivár tulajdonai. Amint egy-egy régi cimborája, rokona, üzlettársa meghalt, annak a házát sietett megvenni; az egész utcásor az övé volt már, csak a tözsomszédjában lakott még valaki a saját házában. Az is egyik görög fajrokonának a háza volt, kinek azonban maradt egy leánya, s az a leány kivételképpen nem maradt aggszűznek, hanem férjhez ment egy zongoramesterhez, akinek Belényi volt a magyarosított neve. Annak azután született egy fia, s azt valósággal Árpádnak is keresztelték.

Mármost az az egy ház esik közbe, hogy nem lehet az övé az egész utca!

Pedig övé már a templom is. Senki sem jár bele, csupán csak ő. Senkinek sem tartja a pap a misét, csupán csak neki. Ő a patrónus, ő a gyülekezet, ő a kurátor, a presbitérium, az alapítványok pénztárnoka: minden.

Ha ő is meghal, becsukhatják a templomot s fű nőhet a küszöbén.

Abban a mellette való házban pedig éppen nem szándékozott kihalni az új ivadék. Az Árpád gyerek olyan eleven volt, mint a csík. Ötesztendős korában sokszor áthajigálta a labdáját a vén görög háza tetején annak udvarára. A vén görög a labdát persze soha sem adta neki vissza.

Még más keserűséget is okozott neki az a fiatal sarjadék.

A városon egy szép patak folyt végig, két öl széles, fél öl mély. A házaknak erre a patakra hajlanak le a kertjeik. Szép, üde hely az egész környék.

A vén görög a maga részét a pataktól elzáratta vasrostéllyal. Neki még a vizébe se mászkáljon bele más.

A patakvíznek pedig az a szokása, hogy nem marad meg egy gazdánál, akármilyen vasrácsot hűz is eleibe, hanem odábbfoly, s más jön megint helyébe. Belényiék háza fölül volt a patak mentében. Az Árpád gyereknek pedig az a gonosz szokása volt, hogy amikor csak leszökhett a kertbe, azonnal papiroshajókat csinált, azokat megterhelte mindenféle kerti virággal s más afféle giz-gazzal, s eleresztette a vízen; azok szerencsésen átvitorláztak a rács között s rendszerint kikötöttek a szomszéd partján, ki a hajótörötteket azután reggelenként ott találta, s rettentő dühös volt érte. Hogy ez megsértése a tulajdonjognak! Mit ereget az a semmiházi gyerek papirosflottákat az ő vizére? Volt is érte elég bajuk Belényiéknek, kik váltig tiltották Árpádnak a nautikai kísérleteket. De fogad is szót az ilyen rossz kölyök!

Azután valami háborús idő jött. Miért, miért nem, már nemigen lehetett megtudni, a honvédek meg a német katonák egymásra puskáztak. Az újabkori historikusok szerint az egész *gyermekjáték* volt csak, s olyasmin keletkezett, hogy a magyar sipolyok, akik mohamedánusok, nem akarták a töltényüket fogukkal leharapni, melyeket a németek disznózsírral kenve készítenek. - Vagy ez Kelet-Indiában történt? No - mindegy. Nem tudni már bizonyosan. Ami egyebet beszélnek róla, azt mind a poéták találták ki.

Nem is egyébért tétetik erről említés, csupán azért, hogy kiderüljön, mi oka volt Berend Ivánnak Belényiék házához kerülni? Hát ő ott valami ostromot vagy mit? segített visszaverni a háborús időben, s azalatt náluk volt szállva. Igen szerették, mert jó vígkedvű fiú volt. Egyszer azután a szegény zongoramestert, amikor csendesen menne haza az utcán, egy messze elpattant bomba darabja úgy ütötte föbe, hogy rögtön meghalt. Így lett árva az Árpád gyerek, így fogadta el őt fiának Iván. Akinek azután egyszer le kellett tenni a fegyvert, el kellett menni valahová, de hogy hová és miképpen? az már olyan régen történt, s olyan unalmas história, hogy jobb, ha nem beszélünk róla.

Ezért adta oda Iván minden aranypénzét Belényinének, hogy az Árpád zenei képeztetésére fordítsa. Veszendő pénz volt, okosabb helyre nem tehetette. Ha magával vitte volna, ki tudja, ki osztozott volna rajta?

Ugyanebben az időben történt az meg, hogy X. város piacán kidoboltatá egy magyar kormánybiztos, hogy akinek német bankója van, hordja fel a piacra, ott lesz egy máglya, azon azt megégetik. Aki másként tesz, rosszul jár.

És valósággal, aki rosszul nem akart járni, felhordta a német bankót, azt meggyújtották, elégették.

Belényinének is volt egy pár száz megtakarított forintocskája. Hova legyen vele? Sajnálta nagyon tűznek vetni. Azt tette, hogy megszólítá gazdag szomszédját, a vén görögöt, nem váltaná-e azt be neki magyar bankóra?

Az eleinte majd kiverte a házból, de később csak megesett rajta a szíve, adott neki érte magyar bankót.

Még többet is adott azután neki.

Egy hét múlva odament az asszonyhoz s azt mondá neki:

- Én nem akarom a te pénzedet kezelni, amit az apád nekem hat percentre átadott. Itt van a tízezer forintod, csinálj vele amit akarsz. - S kifizette neki a nála lévő tőkéjét magyar bankóban.

Másik hét múlva azután jött egy másik kommandáns a városba, az meg német volt. Az meg azt doboltatta ki, hogy akinél magyar bankó van, hordja be rögtön, hogy elégethessék, mert akinél egyet megkapnak, halál fia!

A szegény Belényiné futott kétségbeesetten a szomszéd úrhoz: mit tegyen? az egész összeg, amit neki visszafizetett, mind ott van még a fiókjában! Koldussá van téve gyermekestül, ha azt mind elveszti. Minek fizette most meg? Minek váltotta át a német bankóit, ha tudta, hogy ilyen világ következik?

- Hát ki tudta? - förmedt rá Csanta uram, s még neki állt feljebb a panasza. - Ha te koldus vagy, én háromszor koldus vagyok. Egy elátkozott fillér sincs a házamnál, nem tudok min húst hozatni a mészárszékből. Százezer forintom ég a tűzben. Odavagyok, koldus vagyok!

És azzal elkezdte szidni, átkozni mind a két hadakozó fél kicsinyét, nagyját, úgy, hogy Belényinének kellett csitítania, hogy ne kiabáljon, az Istenért! Meghallják odakinn, s még felakasztják érte.

- Hát hadd hallják! Hát akasszanak fel! De kimegyek a piac közepére s ott mondom a szemükbe, s ha ők fel nem akasztanak, majd felakasztom én magamat. Csak azon gondolkodom, hogy hova akasszam magamat, a kútágasomra-e, vagy a toronyban a harangkötélre?

Belényiné nagyon kérte, hogy azt semmiképpen ne tegye.

- Hát mit tegyek? Elmenjek a kalapomba krajcárt koldulni? Itt van az utolsó két garasom, ni! - S mikor azt előhúzta zsebéből, sírva fakadt, omlott a könnye, mint a zápor. Szegény asszonynak kellett ötet vigasztalni, hogy azért ne essék kétségbe; hiszen ad a molnár is, meg a mészáros is hitelbe; s közel volt hozzá, hogy megemberelje egy húszassal.

- No majd meglátod! - szólt zokogva a vén görög. - Gyere csak holnap reggel át hozzám s meglátod, hogy itt lógok a folyosómon a vasma felakasztva. Ezt én túl nem élem.

A szegény özvegyasszony azután hát mit tehetett egyebet, csak felvitte a nagy csomag pénzét a kommandáns úrhoz, csak elégették azt is a piacon.

Szörnyű nevetnivaló tréfa volt az. Soknak, mikor visszaemlékezik rá, még most is hull a könny a szeméből - a nagy kacagástól.

Az özvegyasszonynak azután nagyon szűk napjai következtek.

Egész tőkepénzét elvesztette, amit atyjától örökölt; nem maradt egyebe, mint a háza. Annak az első szobáit kiadta boltoknak, a hátulsókban lakott s úgy éldegélt szegényesen a sovány jövedelemből.

Mindig félve tekintgetett a szomszéd folyosójára, vajon az öreget egyszer nem látja-e ott lógni a vason? Mert ő maga nagyon sok nélkülözést kiállt.

Biz az öreg nem akasztotta fel magát. Néhány ezer forintja ugyan neki is kárba veszett; hanem az csak polyva volt: megmaradt a garmada. Volt egy pincéje, melyhez a házából egy szűk átjáráson lehetett eljutni a föld alatt. Az a pince éppen a patak alatt volt építve. Bécsi pallér készítette, a helybeliek nem tudtak felőle semmit. Az a pince tele volt félakós hordókkal és minden félakós hordó tele volt ezüsttel. Számbavehetetlen kincs volt az öreg pincéjében elrejtve. S egy titkos gépezet a hálósobájában képessé tette egyetlen rugó megnyomásával egy, a patak medrében elhelyezett zsilip felnyitására, melyen át öt perc alatt az egész pince víz alá volt helyezhető. Oda rabló hiába ment volna.

Ami ezüst-, aranydarab Csanta uram kezébe került valaha, az soha többé napvilágot nem látott, vándorolt a víz alatti pincébe.

A szegény özvegyasszony pedig nélkülözött és varrt, hímzett pénzért, hogy mindennapi kenyerét megkereshesse.

Azt az aranypénzt, amit Ivántól kapott, még éhhalás esetén sem fordította volna másra, mint amire adva volt neki: Árpád tanítására.

S a zongoratanítás olyan drága!

Az Árpád gyerek lángész volt! Hanem, mint minden gyereknek, megvolt az a gonoszsága, hogy amire az Isten talentumot adott neki, azt nem művelte olyan kedvvel, mint a hiábavalóskodást.

A házból nem volt ugyan neki szabad kimenni soha az anyja nélkül, hogy más gyerekektől valami rosszat ne tanuljon, hanem hiszen talál ki a gyerek magától is elég sok istentelenséget.

Ott volt például a kert. Amint oda levehette magát, nekiállt a bodzafának, levagdalta a tavalyi hajtásokat róla, csinált belőle malmot, rátette a vízre és azzal a gonoszsággal töltötte az idejét, hogy óraszámra elnézte: hogy forognak annak a malomnak a kerekei. Ez még hagyján. De még más gonoszságot is kitalált. Ugyanabból a bodzafából faragott magának tilinkót s azon a primitív játékszeren furulyázott mindenféle parasztnótákat. Klempner úr, a zongoramester, vigasztalhatatlan volt, mikor megtudta, hogy tanítványa tilinkón furulyál. Hisz ez öngyilkosság a zongoraművésznek! De még ez sem minden. A tilinkószóra az átellenes kertből, melyet a patak választott el házuktól, meg szokott jelenni egy kis szőszke ötesztendő leány; annak

Árpád papiroshajókat fújdogált át a vízen keresztül, az meg visszafújta neki a vízen keresztül a hajókat. Ez meg már éppen elvetemedettség! Üldözték is emiatt Árpád urat erélyesen. De soha sem sikerült nyomára jönni, hogy hová rejti el a malmához való eszközöket és a tilinkóját? Mire lejött valaki a kertbe, minden el volt takarítva szem elől.

A malmot és tilinkót Árpád úrfi elrejté egy pincegége nyílásába, rákötve egy sodronyból készített rézláncra, melyen át leeresztette azt a mélységbe, hogy senki se akadhasson rá.

Ez a tilinkózás pedig végtelenül bosszantotta a szomszédot. De még inkább a napestig hangzó zongoragyakorlatok. Minden órájában a napnak kellett azt hallania. Még éjjel is azzal álmodott, hogy c, d, e, f, g, á, h, c!

Aközben drágult a világ, szűkült a keresetmód. Belényiné rászorult, hogy kölcsönt kérjen fel a házára. A szomszédhoz folyamodott. Az adott neki. A kölcsön lassan felszaporodott. Egyszer azután a szomszédnak eszébe jutott azt megkérni. Fizetni nem tudtak; per lett belőle. A pernek meg az lett a vége, hogy Csanta uram dobra üttette Belényiék házát, s maga levén az egyetlen árverező, megvette azt negyedrészt áron. Ami visszajárt a vételárból, azt Belényiéknek kiadták, s azután „Alá is út, fel is út!”

Árpád úrfi utoljára rejtette el tilinkóját és malmát a pincegégében, téglával be is falazta azt, hogy valamiképp rá ne jöjjenek. Anyja felvitte őt magával Bécsbe, tovább taníttatni.

A vén görög már most bírta az egész utcát. Nem alkalmatlankodott többé neki senki. Közvetlen szomszédságában nem tűrt sem gyermeket, sem kutyát, sem madarat.

És rakta élére a pénzt.

A víz alatti pince félakós hordói egyre szaporodtak, s azoknak a tartalma még mindig ezüst volt.

Ami egyszer oda bement, ki nem jött onnan többé soha.

Egy napon látogatója jött Csanta uramnak.

Régi ismerős: bécsi bankár, kinek az apjával már jó barátságban volt a görög, s azóta is mindig nála szokta beváltani bankjegyeit ezüstre, aranyra.

Kaulman Félix.

- Minek köszönjem ezt a szerencsét? Mi jó hordja itten?

- Kedves urambátyám! (Így szokta az öreget híni Félix.) Nem soká kerülgetem a dolgot; önnek is drága az ideje, nekem is, rátérek, amiért jöttem. Én egy tekintélyes társulat élén egy nagyszerű köszénbánya-üzletet alapítottam a bondavári hercegek uradalmán, melyre az üzleti tízmillió tőkére 820 millió lett aláírva.

- Hüh! Hisz az hát nyolcvankétszerre több, mint amennyire szüksége van uramöcsémnek.

- A pénz a legkevesebb. De szükségem van tekintélyes férfiakra, akikből az igazgató bizottmányt összeállítsam, mert az egész vállalat sikere a buzgó, ügyes és műértő igazgató bizottmánytól feltételeztetik.

- No iszen olyan embereket is csak lehet találni, kivált ha jó dividenda akad.

- No a dividenda nem lesz megvetendő, egy-egy bizottmányi tagnak osztaléka a tantiémekből lesz évenként öt-hatezer forint.

- No, az bizony szép pénz. Szép szerencse arra nézve, aki bejuthat.

- Tehát egyik bizottmányi tagnak urambátyámat szemeltem ki.

- Nagy megtiszteltetés. De miféle terhek járnak *előtte*?

- Sem előtte, sem utána, sem vele semmi! Mindössze az a feltétel, hogy ezer darab részvényt kell az igazgatósági tagnak aláírni.

- Hhaj, kedves öcsém. Az sok pénz.

- Fizetésről nincs szó, csak aláírásról.

- De kedves öcsém, azért, ha kisvárosi kereskedő vagyok is, tudok én már annyit, hogy aláírni vagy fizetni, az mindegy annak, akinek van.

- Kivéve, ha a kölcsönös aláírások egymást kiegyenlítik. Ha például urambátyám aláír énnekem ezer részvényt a köszénvállalatomra, én pedig ugyanabban a percben aláírok urambátyámnak egy kötelezvényt, melyben obligálok magamat ezer darab részvényt urambátyámtól al pari átvenni, hát akkor nulla a nullára felmegy, s egyikünk sem vesz vele semmit.

- Hm! De hát mi szüksége van uramöcsémnek erre a tréfára?

- Egész őszinteséggel megmondom. A világ már egyszer olyan, hogy arra néz, mit csinálnak a tekintélyesebb emberek? Ha azok mozdulnak, mozdul valamennyi. Ha urambátyám nevét meglátják a börzén az ezer darab aláírásával, a sok apróbb kapitalista mind utána tódul. Urambátyám kap ezért egy szinekúrárt, amiből öt-hatezer forint évi jövedelmet fog húzni, én pedig fényes sikert aratok a vállalatommal. No ugye, hogy őszintén beszéltem?

- Hm! Majd meggondolom a dolgot. Jöjjön el uramöcsém délután a kávéházba.

Délutánig Csanta uram kihallgatta, mit beszélnek a kávéházban a bondavári vállalatról; hozzátette, hogy hiszen ő maga nem kockáztat semmit; Félix kötelezvénye által a háta tökéletesen fedezve van. Mire Félix visszajött hozzá: elhatározta magát.

- Jól van. Aláírom a részvényeket. De nekem egy se maradjon a nyakamon. Mert én a papirost nem szeretem. A papiros csak papiros, s az ezüst, hiába, csak mindig ezüst.

- Ne féljen, urambátyám. Én megtartom magamnak valamennyit. Én teszem le a biztosítékot a részvényekért s én teljesítem a részfizetéseket.

Félix megnyugtatta a vén görögöt a részvények iránt s otthagyt a nála a kötelezvényt az átveendő ezer részvény felől.

Következett azután a kulisszai manőver!

Az ágensek, a fezőrök, a szerizálok hozzáfogtak az azsiotázshoz. A bondavári köszén részvényei rohamosan emelkedtek fölfelé.

Hanem a szindikátus még egy részvényt sem adott ki senki kezébe.

A kontremin még meg volt bénítva.

Csanta Ferenc uram e naptól kezdve szorgalmasan elkezdte tanulmányozni a lapokat.

Nem az újságlapokat! Azok mindig hazudnak, hanem a börzelapokat. Azok mondanak csak aranyigazságot!

S bámulva látta, hogy mi történik a bondavári köszénrészvényekkel.

Napról napra nő a felpénzük! Már tizenötön, már tizennyolcon, végre húszon állnak a parin felül. Aki kétszázezer forintot írt alá, húszezer forintot nyert rajta két hét alatt. Pedig meglehet, hogy nem is volt kétszázezer forintja, csupán az a biztosítéka, amelyet a papirosban letett.

Borzasztó gondolat!

Kétszázezer forinton húszezer forint két hét alatt!

Szegény becsületes uzsorásnak mit nem kell fáradni, míg kétszázat húsz percent haszonnal megfordít? Mennyit izzadni, mennyit aggódni a kikölcsonzott pénze miatt! Hány szegény bolondnak le kell addig a bőrét nyúzni, hány éhenholtnak a vánkosit egzekválni, hány prókátorral vérig veszekedni, hány bírónak a markát megkenni, hány üzlettárs által magát lekasztófáralóztatni! Míg egy ilyen semmirekellő gaz spekuláns a neve aláírástásával besepri két hét alatt azt az összeget! Ejh, de csak igazságtalan a sors!

Hát most Kaulman Félix kapjon azért, hogy Csanta Ferenc aláírt ezer részvényt, húszezer kemény forintokat!

De már ugyan nem volna becsületes ember, aki az ilyen istentelenségnek nyomára jutott, ha mindent el nem követne, hogy minden erejéből megakadályozza ezt az istentelenséget és inkább saját maga kövesse el!

„Hát bolond vagyok én, hogy másnak lopjak!”

Lopni, in thesi már magában sem szép; de másnak lopni, hisz az már pláne immoralitás!

Egyszer csak megint előkerül Kaulman Félix s meglátogatja öreg barátját X. városában.

A vén görög ravasz, nyájas mosolygással ülteti őt le szobájában.

- Tessék leülni, kedves lelkem uramöcsém! Hát mi jó hordja itt megint?

- Hát tetszik tudni - szólt Félix ügyleti egykedvűséggel -, ama bizonyos részvények átruházása végett jöttem ide.

- Micsoda részvények? Úgy! A bondavári részvények? Hát sürgetős a dolog?

- Igen is, mert az első részletbefizetést teljesíteni akarom, s azután a részvények kiállításánál két forint az átíratási díj, amit, ha rögtön az én nevemre állíttatnak ki, meggazdálkodhatok s az is kétezer forint.

- Tehát mind az ezer részvényt hajlandó átvenni uramöcsém?

- Ahogy szerződésileg köteleztem magamat.

- És ha én nem adnék át belőle többet csak ötszázat?

Kaulman ajkat pittyesztett.

- No! Kénytelen volnék benne megnyugodni.

- És ha nem adnék át belőle egyet sem?

- Micsoda? - kiáltá Kaulman, felugorva helyéről. - Urambátyám talán csak tréfál?

- De nem tréfálok bizony! Talán bolond vagyok csak egy részvényt is elereszteni, amin húsz forint kész nyereség van.

Kaulman a legnagyobb mértékben felindultnak látszék.

- De urambátyám! Hiszen így egyeztünk egymással. Én önnek arról adtam írást.

- Adott ám kedves uramöcsém nekem arról írást, hogy ön tartozik tőlem al pari átvenni az ezer részvényt, de én nem adtam uramöcsémnek írást arról, hogy én tartozom azt átadni uramöcsémnek; ez a tréfa a dologban. Hehehe!

Kaulman csak hátratántorodott s tátva maradt szeme-szája.

- Hehehe! - nevetett rajta az öreg görög, fél szemével ravaszul hunyorítva - ugyebár, uramöcsém, még lehet tőlem tanulni valamit?

- De urambátyám! - pattogott a bankár - ez nem járja! Ez minden börzetörvény ellen van! Ha énnekem valaki a börzén azt mondja: adok önnek ultimóban ezer ilyen meg amolyan részvényt ezen meg ezen áron, nem kell írás; elég, ha én magam bejegyeztem a könyvembe. Ez a börzetörvény.

- Mit tartozik énrám a börzetörvény? Az énnekem nem parancsol. Én oda nem megyek soha.

Kaulman savanyú mosolyra vonta el a száját.

- No már, urambátyám, azt meg kell vallanom, hogy így még le nem főzött soha senki életemben! Már azt meg kell adnom, hogy mesteremre akadtam. Hát csak nem ád ide a részvényekből semmit sem?

- Nem én egy felet sem.

- Jól van; de akkor le kell fizetni az aláírt összeget!

- Lefizetem. Lefizetem szépen.

- De az egészet.

- Ne tessék félni semmit. Van még miből! Adja még ez a ház. Ha kell, arannyal, ha kell, ezüsttel verhetem ki a szemét az egész konzorciumnak.

- No - szólt Kaulman, cilinderét az asztalhoz vágva - ezt már nem hittem volna, hogy ebben a kisvárosban így megmeszeljen valaki!

Csanta uram rettenetes nagyra is volt vele, hogy így rászédhette a bécsi embert!

Sietett is hasznát venni a jó fogásnak. Élt a gyanúperrel, hogy ha el talál késni az első befizetéssel, majd nagy hirtelen megsemmisítik a részvényeit. Annálfogva sebtén hozzálátott, hogy az első 35 százalékot minél hamarább a bankár asztalára leszámlálja ezüstben.

Az pedig nem olyan könnyű munka. Hetvenezer forint ezüstben egy pár szekeret vesz igénybe. Azoknak zsandárkíséret kell, ami nagy feltűnést okoz, de hát hadd okozzon!

Mikor Csanta uram lement a pincéjébe, a sorbanfekvő hordók közül hetet felhengeríteni (mást nem hagyott ahhoz nyúlni), mégiscsak nagyot dobant a szíve. Ez a hordóba fenekelt ezüst olyan szilárd tőke! Igaz, hogy nem jövedelmez semmit, de nem is árt neki semmi veszedelem. A könny is kijött a szeméből, mikor választania kellett a húsz hordó közül, melyik menjen el legelőbb! Szinte megsiratta őket!

És ezért nem adnak mást, csak papirost.

„De ne tegyetek szemrehányást, ti árván maradt többiek! Visszakerülnek az eltávozottak nemsokára. Most csak elindulnak egy biztos utazásra, de ez útban nincsen tenger, nincsen hajótörés: vasúton, tengelyen mennek el pénzt szaporítani. Amint a részvények a kezünkben lesznek, eladjuk, meg sem hál a házunknál a papiros! Veszünk rajta megint ezüstöt. A nyereséget is ezüstre váltjuk, a hét hordó helyett kilencel jövőnk vissza!”

Így biztatva a honmaradtakat, kiszámítá Csanta uram a napi árfolyam szerint, mennyi az ezüstnek az ágiója? Aszerint kell neki még visszakapni. S azzal rendbehozva az egész expedíciót, maga ment fel a szállítmánnyal Bécsbe.

Azelőtt való nap, hogy Csanta uram rászánta magát az ezüstszállításra, már tett egy mozdulatot a kontremin.

Ez még csak kísérlet volt. Meg akarták tudni, nem mozog-e valamelyik foga az ellenfélnek? Elkezdtek valutákat vásárlani. Ha az ezüst felmegy, lemennek a papirosok.

Éppen kapóra érkezett tehát Csanta uram hét hordó ezüstje a vásárra.

Két szekér, melyet feltűzött szuronnyal zsandárok kísérek, a hordók lepecsételve ólommal, Bécs utcáin végig elég feltűnést okozhat. Hát még mikor megtudják, hogy azok a hordók tele vannak ezüsttel! Hát még mikor azt megtudják, hogy a sok ezüst a hitelintézetbe vándorol a bondavári részvényekre befizetendő első részletül.

Peru és Brazília ereszti meg csatornáit!

A Kaulman-cég segített a lármát szaporítani. Az átvétel hivatalos személyek jelenlétében történt s országos lótás-futás támadt, amíg az átvett ércpénzről Csanta uram megkapja a nyugtatványát, melyet délután fognak a részvényekért kicserélni, s ugyanakkor leszámítolják az ezüstátsziót. Mindent elintéz a Kaulman-ház provízió nélkül.

Kaulman a legügyesebb biztosát választá ki ez eljárásra. Megmondta neki, hogyan viselje magát a görög irányában; akármilyen borraalót ad, azért kezet csókoljon neki, s egész nap rendelkezésére álljon.

A biztost Spitzhasenak hívták.

Délután elhozta Spitzhase Csanta uramnak a leszámítolási jegyzéket, a visszajáró pénzt és a részvényeket, nagy szolgálatkészséggel tudatva a nagyságos úrral, hogy hétszáz forinttal több pénzt hozott neki, mint amennyit maga felszámított, mivelhogy tegnapelőtt óta, amikor a számítást tette, az ezüstátszió felment egy percenttel.

- Üm! Ez becsületes fickó! - gondolá magában Csanta uram. - Kellene neki adni valami borraalót.

S adott neki egy ötforintost.

Spitzhase nagyon hálálkodott, s nem mulasztotta el a kézcsókolást.

- Üm! - gondolá magában Csanta uram - talán sok is volt neki az öt forint? Adja csak vissza azt a bankót, mást akartam adni: megtévedtem.

S adott neki az ötforintos helyett egyforintost.

Spitzhase azt is megköszönte és kezet csókolt érte.

- Üm! Ez jó természetű ember. Nekem való ember. Adja csak vissza azt az egyforintost, megint megtévedtem.

Akkor azután adott neki egy ötvenforintost.

Spitzhase most már mind a két kezét megcsókolta s eláldotta egész a paradicsom kapujáig.

Csanta uram meg volt felőle győződve, hogy no ezt most minden famíliájával együtt örök időkre boldoggá tette.

- De hát ha még holnaputánig vártunk volna az ezüsttel, nem kaphattunk volna érte még többet?

- Óh nem, tessék elhinni, éppen ma volt a legjobb idő, holnapután már két percenttel lejjebb fog szállni.

- Hát azt honnan tudja maga?

- Hja! Ismerem én már a börzei időjárást.
- Maga? Hát ha úgy ismeri, mért nem spekulál maga a börzén?
- Mert oda pénz kell, az pedig nekem nincs. Csak úgy a más pénzével hajhászokodom.
- Hát maga járatos a börzén?
- Ott élek, kérem alássan, csak hogy ott nem hállok.
- Hát vezessen el engemet a börzére! Szeretnék ott körülnézni.

Csanta uram azzal a szándokkal volt, hogy ott, mihelyt emberére talál, mindjárt el is adja bondavári részvényeit. „Lehet oda este is menni?”

- Sőt ilyenkor van ott a legélénkebb világ, kivált egy ilyen napon, mint a mai.

Csanta uram be hagyta magát vezetetni a pénzbálvány templomába.

Már az ajtón kívül hallatszott a zűrzavaros lárma, mely a termet felvette odabenn; s amint beléptek a csarnokba, Csanta uramnak elszédült a feje a soha nem látott spektakulumtól. Amilyen tömve lehet egy templomnyi nagy terem, oly gombolyagban taposott egymáson keresztül ezernyi cilinderkalapos ember; mindenki beszélt, mindenki kiabált hevesen, mérgesen, mintha veszekednének; ököllel, papirossal hadonásznak a levegőben, mutogatnak az ujjakkal különböző számokat, és kiabálnak neveket és összegeket, hogy az embernek a feje szédül bele.

Spitzhase, mint járatos ember, vezette maga után a tömeg közt Csanta uramat, ki nagyon rendkívüli dolognak találta, hogy itt az ember annyi oldalbaütést kap, anélkül, hogy bocsánatot kérnének érte.

Azt szerette volna tudni, hogy mi az az „ich gebe!”, „ich nehme!” ami összevissza hangzik a veszekedni látszó felek ajkairól.

De még jobban megragadta figyelmét egy név, melyre lassankint rákezdett ismerni: „Punfafár!” - „Punfafár!” - Ez alighanem „Bondavár” lesz?

Annyit már tudott a vásár természetéből, hogy mikor valakinek valami eladója van, előbb körülkérdezi a vásárt, mintha vevő volna, hogy megtudja, mire tartsa a portékáját?

Annálfogva megszólított egyet a „wer will Punfafár”-t lármázók közül: hogyan adja ő a bondavári részvényt?

- Harminc parin fölül.

Csanta uramnak elkáprázott a szeme. Lehetetlen az.

- Hisz az nagyon sok. Tegnap csak húsz volt.

- Az tegnap volt. Ma harminc. Ha holnap akar az úr venni, harmincöt lesz. Az egész világ azt vásárol. Egy gazdag nábob Kelet-Indiából minden ezüstjét felhozta s Punfafárt vett rajta, jönnek a peruiak, a brazíliaiak, csupa ezüsstel fizetnek. Egy marokkói dej, egy muszka herceg, akinek ezüsbányája van, tízezer darabot rendelt meg egyik-egyik. Akinek csak van száz forintja, mászik egymás hátára s könyörög egy kis Punfafárért harminc forint felpénzzel. Hát mit akar az úr?

Csanta uram nem sejtette, hogy az a pundzsábi nábob, a perui inka, a marokkói dej és muszka herceg mind ő maga egyszemélyben s ennek az egész lázadásnak ő a közvetlen okozója.

Sőt inkább azt hitte, hogy ővele csak tréfálnak s lehet itt alkudni sokat. Ő beérné kevesebbel is.

- Óh, ne mondja az úr! - ellenkezék az alkuvó féllal. - Dehogy harminc forint felpénz. Én adok az úrnak ezer darab bondavárit huszonöt forint felpénzzel.

No iszen azt a lármát sem hallotta még soha Csanta uram, amit ezzel a szavával előidézett.

Elöl, hátul, oldalt megtámadták, ráförmedtek, taszigálták, fülébe kiabáltak, orra alá hadonásztak. „Ki ez? Mi ez? Kontreminőr! Baissier! Tolvaj! Gazember! Reakcionárius! Fizetett ágens! Ki vele! Üssétek be a kalapját! Huszonötöt a hátára! Ki kell dobni”

Spitzhase csak alig bírta kiszabadítani Csanta uramat a szent hajlékból, de a kalapját így is összetörték, odakinn azután még ő is nekiállt szidni.

- Mi az ördögöt csinált az úr? Hát van az úrnak helyes esze, hogy mikor a kontremin le van verve, agyongázolva, akkor előáll kontreminőrnek s lefelé akarja verni saját részvényeinket?

- Hiszen nem akartam én leverni - szabódék Csanta uram -, csak meg akartam próbálni, hogy igazán megadják-e?

- Hogy igazán megadják-e? - szólt neheztelő hangon Spitzhase uram. - Mintha a börzére azért járnának az emberek, hogy egymásnak élceket mondjanak. Deisz a puntafári papiros arany! Ma harminc „áru”, huszonnyolc pénz, holnap lesz harminckettő „áru”, harminc „pénz”. És így megy följebb. Volna csak nekem pénzem, az utolsó garasomat is abba fektetném. Én tudom, amit tudok. Ismerem a börzei időjárást. Azután amit a Kaulman-büroban megtudtam. No de nem szabad szólnom.

- Hát mit tudott meg? - unszoló a biztost Csanta uram. - Nekem csak megmondhatja.

- Csak annyit szabad jeleznem - szólt Spitzhase körültekintgetve -, hogy még nincs itt a Puntafár utolsó stádiuma. Ohó! Azok még boldog emberek, akik harminckettőn juthatnak hozzá. Én be vagyok avatva a tervbe; persze, a részleteket elárulnom nem szabad, hogy következik egyik lökés a másik után, ami azokat felfelé fogja taszítani: egyik félesztendőben ez, másikban amaz; hogy a világnak szeme-szája tátva marad. Mához esztendőre száz percenttel fognak a Puntafárok a parin fölül állni.

- Száz percenttel! - szörnyedt el Csanta uram s a falnak dült bámulatában. De azután csak magához tért. Megharagudott Spitzhasera, mit akarja ötöt bolonddá tenni. - Hallja, maga nagy Aufschneider! Menjen vissza. Hazatalálok magam is.

S elkergette magától Spitzhaset.

Hanem másnap mégis első dolga volt a pincérrel a Börzenberichtet felhozatni magának.

És íme, valóban ott állt, amit Spitzhase előre megjósolt. Az ezüst egyszerre visszazökkent két százalékkal, a „Bondavár” pedig volt 30 pénz, 32 áru. Az pedig már szentírás.

- Egyet sem adok el! - szólt markába ütve Csanta uram s felkelt, felöltözködött.

Bolond szerencse ez! Az embernek csak éjszakára nyitva kell felejtetni az ablakát, hogy reggelre tele pénzzel találja minden fiókját.

Még a reggelijét szürcsölte, mikor már jött hozzá Spitzhase. Ragyogott az arca a diadaltól.

- Nos? Hát mit mondtam? - szólt, a magával hozott Börzenberichtet Csanta uram elé helyezve, melyen vörössel voltak aláhúzva az érdeklő tételek.

Csanta uram nem mondta neki, hogy már olvasta a Börzenberichtet, s annálfogva nagyon jól affektálhatta a financiéri nyugodt vért, midőn a tételeket átnézve, fejével rábólintott.

- E biz úgy van, hallja! No! Nem nagy baj!

- De nem ám! Estére harmincötön áll a kurzus! Hej csak nekem volna!

- No hát! Itt van Spitzhase még egy ötvenes. Legyen maga is boldog ember. Vegyen magának egy Bondavárit. Ne csókoljon kezet. Nem engedem.

De megengedte.

- De el ne csaklizza azt a részvényt! Tartsa meg magának. Mikor a többi részletfizetés ideje eljön, azt is én fogom maga helyett fizetni. De ne csókoljon mindenért kezet. Én magával még sokszor fogok jót tenni. Ha maga nekem mindannyiszor kezet csókol, mikor én magával jót teszek, utoljára nem marad kezem. Hanem hát már most én is elvárom a maga háládatosságától, hogy engemet minden alkalommal tudósítani fog, mikor a principálisa valami manővert kezd a részvényeivel. Különösen tudatni fogja velem, mikor lesz itt az ideje, hogy azokat el kell adni. Ért maga engem? No hát! Hiszen most már maga is érdekelve lesz, mert magának is lesz részvénye. Annál jobban vigyázhat a dologra. Azután a provízió is a maga haszna lesz, mikor eladjuk a részvényeket.

Spitzhase minden ujját sorbacsókolta Csanta uramnak.

- De csak arra kérem - esedezett Spitzhase -, el ne áruljon Kaulman úrnak, mert ha az megtudja, hogy az üzleti titkait valakivel mással közlöm, rögtön elcsap.

- Ne féljen semmit. Becsületes emberrel van dolga.

S a becsületes ember ezzel azt hitte, hogy ezt a másik becsületes embert már most lekenyerezte, hogy egy harmadik becsületes embernek a titkait részére elárulja. Vajon a sok becsületes ember közül melyik fogja a másikat a legkegyetlenebbül megcsalni?

Nem! - Evelina!

Ugyan legfőbb ideje volt, hogy Iván hazakerüljön a közszentárnájába.

Azalatt, míg ő Pesten segített tolni a szelet, nagy dolgok történtek a Bonda-völgyben.

Legelőször is az ő gyártelepétől egy futamodásnyira óriási új épületek támadtak, varázslatos gyorsasággal, mint ahogy szoktak épületek emelkedni, amiknél nem kérdik, mi mibe kerül, csak azt, hogy mikorra legyen készen, akármilyen áron.

A részvények még ki sem voltak bocsátva, s már beleépített a konzorcium a vállalatba egymillió forintot.

Mindenütt lázas gyorsaság: itt egy téglavető dolgozik gőzerőre, amott egy sodronyvasút szállít épületanyagot az emelkedő falakhoz; egész agyaghalmok állnak már kihordott földmunkálat után; a kémények már füstölögnek, a tetőket már cserepezik. Egy egész utca épül itten! Egy új város.

Rauné úr nem írt Ivánnak az építkezésekről semmit.

Még egyebet is elhallgatott Rauné úr a távollévő előtt.

Azt, hogy a tárnában megszületett az a harmadik ijesztő szellem, mely vetekedik vihederrel és zuhatarral; a „sztrájk”.

A munkások egy része el akart menni az új tárnába, amit elneveztek „úri telepnek”. Ott felényivel magasabb munkabért ígérnek, mint amit Iván fizet.

De bizony maga Rauné úr is felmondott s kinyilatkoztató, hogy a részvényes társulatnál kínált igazgatói állomást sokkal előnyösebbnek találja magára nézve.

Természetes dolog, hogy ő maga volt az, aki Iván munkásai közül kiszemelve a leghasznavehetőbbeket, azokat nagy munkabér ígéretével elcsábította a részvénytársulat szolgálatába.

Most látta át Iván, milyen oktalanságot követett el, amikor az ő kedves barátja által idehozott felügyelőt befogadta a tárnájába.

Ilyen a tudós ember!

Azt kutatja, ha addig él is, hogy micsoda állatok éltek a kőszénben ezelőtt százezernyi esztendőkkal; hanem arra nem jön rá, hogy konkurensét nem jó odaereszteni a kőszene közé.

Azt pedig a legeggyűbb árrendás is tudta volna, hogy amint az ő kedves barátja Félix azt mondja, hogy ő itt a szomszéd uradalom köszénét kiaknázni részvénytársulatot alakít, azonnal pakolja fel mellé rögtön Rauné urat is: „Nekem, barátom, itt többé lélegzetet venni sem maradsz!”

Hisz az ellenségét avatta be üzleti titkaiba!

No hiszen tapasztalá, hogy az nem tartózkodott a legjobban hasznát venni e titoknak.

Iván, megtudva a fenyegető bajt, összehívta munkásait s azt mondta nekik:

„Bajtársak! Itt van egy új vállalat, mely nektek olyan nagy munkabért ígér, amit csak veszteség mellett adhat meg. Az én tárnámon eddig nyereség volt. Én tehát felajánlom nektek, hogy eddigi munkabéreteken felül osztozzunk jövőre a nyereségen is. Amit keresünk, felezzük meg. Esztendő végén elétek teszem a számadásaimat. Saját küldöttségeitek megvizsgálja azt, s ki-k meg szolgált bére és munkaaránya szerint megkapja belőle az osztalékát. Ha ebbe beleegyeztek, folytatjuk a munkát. Ha azonban jobbnak találjátok a részvénytárnához a magas napi díj kedvéért átmenni, én nem fogom magamat a versenyzésben egy sok millióval rendelkező társulat mellett tönkretenni, hanem eladom nekik a tárnámat, s akkor azután bizonyosak lehetnek felőle, hogy mihelyt egy kézben lesz a két tárna, a munkabért le fogják megint szállítani. Azoknak, akik híven megmaradnak velem, egész életükre ajánlom ezt az alkut. Ennek a tárnának a haszna mindenkor felezve lesz a munkások és tulajdonos között, amíg én vagyok a tulajdonos.”

Ezt az ajánlatot sokan megértették, s ezt a részvénytársulat nem csinálhatta utána. Több felénél a munkásoknak szerződött Ivánnal, hogy megmarad és nem hagyja el az őstelepet. Egy nagy csapat azonban felbuzdítva bérenc izgatók által, átcsapott az úri telephez.

A híven maradtaknak azután sok bosszantást kellett kiállni az elszakadtak részéről. Azontúl egy vasárnap sem múlt el verekedés nélkül a két tárna munkásai között.

Nemsokára tapasztalá Iván, hogy hatalmas versenytársa már talált ki valamit az ő sakkhúzása ellenében.

Egyenként tudósíták szokott vevői, akiknek szén, nyersvas és rúdvas szállítmányokat szokott küldeni, miszerint a bondavári részvénytárna és kohó ötven percenttel olcsóbbért kínálja nekik a terményeket; jövőre tehát tőle is csak ilyen áron fogadhatnak el valamit.

Ötven százalékkal magasabb munkabér, ötven százalékkal olcsóbb ára az előállított terméknek; ez annyit tesz, mint ingyen dolgozni.

Raunének kezében voltak Iván üzleti összeköttetései; azt tehette megrontására, amit akart.

Iván még erre sem veszté el bátorságát. Visszaírt minden eddig üzletemberének, hogy sem a szemet, sem a vasat egy fél fillérrel sem fogja alább adni, ha mind a nyakán marad is.

Ennek azután az lett a következése, hogy a termelt szén és vas mind ott gyűlt halomra a félszerekben és raktárakban, alig fordult meg egy szekér a bondavölgyi fekete úton. Tárna és kohó magának dolgozott.

Ez azután igen rossz kilátás volt a híven maradott munkásokra nézve. A szomszéd tárnabeli társak eleget csúfolták őket emiatt. Hol lesz a nyereség? Osztozhatnak majd a vasrudakon, meg a nyers szénen.

Iván megnyugtatta őket. Az év végén el fog minden kelni jó áron. Elvesztegetni nem szabad semmit. Ha a másik tárna teszi, tegye; ő nem megy utána.

Mikor a gyártelep nagyszerű építkezései készen voltak, az igazgatóság fényes ünnepélyt rendezett a vállalat felszentelésére.

Távol Bécs városából lejöttek a fő-fő részvényes uraságok, igazgató bizottmányi tagok és elnökök a megnyitási ünnepélyre.

A gyártelep óriási raktárának tereme nagyszerű étteremmé lett feldíszítve, az ablakok virággirlandokkal körülfűzve, a mellékasztalok a munkások számára, a főasztal az úri vendégek számára megterítve.

Előre el lett híresztelve, hogy maga a herceg is le fog jönni. Őt választotta meg a konzorcium a vállalat tiszteletbeli elnökévé. A hercegek, mint tudva van, legjobban értenek az iparvállalatokhoz, s különösen Tibald herceg kitűnő nagy talentummal bír a spekulációra és számításra. Ő maga egymillió forint árú részvényt írt alá. Azt a milliót Kaulman kölcsönözte neki, azt a milliót a bondavári uradalomra táblázták be. Az a millió természetesen nem létezett sehol.

Az ünnepélyt templomi szertartás előzte meg, melyen, mint előre ki volt híresztelve, a nagyhirű Sámuel apát tartotta a szent misemondást. Úgy is illik. Mert ilyen magas rangú vendégek előtt csak nem pontificálhat egy olyan jámbor, együgyű falusi plébános, mint Mahók tisztelendő uram.

A vendégek csupa merő üveges hintókon érkeznek a templomhoz a bondavári kastélyból, hova az előző napon megszálltak. A herceg címeres batárja jön legelől. Hátul két lakáj aranyos ruhában, elől fehér parókás kocsis, háromszögletű kalappal. A lakájok sietnek a hintó ajtaját kinyitni. S abból legelőbb leszáll egy finom öregúr, ezüst fehér hajjal, simára borotvált nyájas, szelíd arccal, úri tekintettel, s ugyanaz kezét nyújtja a hintóból kiszállásra egy bársonyban, csipkében pompázó úrhölgynek, kit a legcsaládiasabb nyájasság kifejezésével segít a földre lelépni.

A hintóból lelépéskor a delnőnek kitűnnek világos lila atlasz topánkái s fényes selyem-harisnyája.

„Milyen nagy uraság lehet ez!” - mondja magában a bámészkodó tömeg, mely a templom előtt ácsorog s kalaplevéve várja az uraságokat.

Csak egy darócruhás alak kiált fel megriadva, midőn a deli hölgyet leszállni látja: „*Evila!*”

Szafrán Péter az.

A delnő meghallotta a bámulat kiáltását s mosolyogva fordítá arcát arrafelé:

„Nem! - *Evelina!*”

S azzal fellebegett a templom lépcsőin, előkelő gráciával.

Evelinát a hiúság hozta e helyre.

Meg akarta mutatni a selyemharisnyáit azoknak az embereknek, akik látták őt facipőben és mezítláb.

A parasztleány hiúsága volt az.

Nem kevélység, csak hiúság. Nem akarta ő lenézni egykori társait, akart velük jót tenni, pénzt osztani közöttük, hálára, tiszteletre kötelezni őket; s különösen azoknak, akik őhöz jók voltak, meg akarta mutatni, hogy ő most, midőn ilyen nagy uraságra jutott, nem feledte el az irántuk való háladatosságot; óhajtja őket boldogítani.

Evelina előre örült a találkozásnak hajdani vőlegényével. Az már valószínűleg rég vigasztalta magát; talán már felesége is van. Egy kis pénzajándék azt igen boldoggá fogja tenni.

Arra is számított, hogy Ivánnal is fog találkozni. Annak is be fogja bizonyítani, hogy milyen hálával emlékezik rá s milyen hatalma van e háláját tettekkel is bebizonyítani. Annak már ajándékokat nem oszthat ugyan, de tudathatja vele, milyen veszély fenyegeti kis telepét a hatalmas konzorcium részéről s felajánlhatja mindenben döntő befolyását a társulatnál Iván javára, ha az ki akarna egyezni az óriás ellenféllel, ki őt agyon szándékozik nyomni.

Mindenkivel akart tenni valami jót. Hogy azután mondják az emberek: „Ah, de felvitte Isten a dolgát! De jó szíve van! De megismeri szegény barátait most is!”

A jóltevés hiúsága hozta ide.

Azt is kicsinálta ő szépen, hogy Berenddel összejöhessen. A környék tekintélyei, földbirtokosai a herceg nevében lettek meghíva a megnyitási ünnepélyre és lakomára. Egy ilyen meghívást visszautasítani lehetetlen. Bár ugyan Sámuel apát, mikor Evelina példálózgatott előtte, hogy nem látogatja-e meg Berendet, mint tudós kollégáját, hogy talán magával hozhatná a lakomára, azt felelte rá, hogy nincs a világnak olyan kincse, amiért ő Berend Iván barátjához azzal a szép szóval nyisson be, hogy gyerünk a bondavári főurak szalonjába. Ő tudta, miért mondta.

Amint Szafrán Péter az előtte elsuhanó tünemény után bámult, valaki a vállára ütött hátulról. Kaulman Félix volt az.

Péter arcát első percben az ijedtség, azután a düh sápasztá el ez alak láttára.

Az pedig úri fölénnnyel mosolygott le rá, mint akivel egykori kapitális tréfa emléke tartja összeköttetésben.

Jó napot, fiú! Azután a vendégségre te is feljössz!

Szafrán Péter végigbámult az előtte elhaladó uraságokon, s mikor mind bementek a templomba, ő is utánuk ment.

Ott letérdepelt egy szentkép előtt a templom legsötétebb zugában s két összekulcsolt kezét a falnak támasztva s arcát karjai alá dugva, egy fogadást tett, egy rettentő, nehéz fogadást. Akik látták, azt hitték, bűneit bánja és imádkozik. Azután felkelt, nem várta be a fényes szertartás végét, kisetett a templomból, vad tekintetet vetve háta mögé, ha nem kiáltanak-e utána a szentképek, mind ujjaikkal felé mutatva: „Fogjátok el! Kössétek meg!”

A szent szertartás után a gyártelep megtekintésére vonult az úri társaság. A fenyőgallyakból emelt diadalívnél a munkások küldöttsége fogadta az uraságokat s azoknak vezérszónoka tartott volna nekik valami ékes beszédet, ha bele nem sült volna. Hanem egy fehér ruhás lánykákból álló csoportozat egészen szerencsés volt a betanult verset elzengedezhetni; egyik kisleány Evelinának pompás virágcsokrot nyújtott át.

Evelina megcsókolta a gyermeket s azt kérdezte tőle: „Hát Micike, ismersz-e még?”

Dehogy ismertel! Rá sem mert nézni Evelinára, olyan szép volt.

A telep épületeit, a gyárat, a kohókat, a hámort, a tárnát, a szénizzasztót Rauné úr, az igazgató mutogatta meg az uraságoknak, kik azután jól elfáradva érkezének vissza az étteremmé alakított raktári helyiségbe, ahol két cigánybanda fogadta őket, természetesen a „Rákóczi-induló”-val.

Eljött biz erre az ünnepélyre hívott és hívatlan; úr, paraszt, pap és cigány.

Hanem az érkezettek között Ivánt nem találta Evelina.

Még csak mentegető levelet sem küldött. Ismét a fekete ing van rajta, nem tud bókákat hazudni, ahol azoknak ellenkezőjét érzi. Goromba ember.

Pedig talán van is rá oka?

Mikor a medve bőrére isznak előre, a medvének legalább hadd legyen joga nem lenni jelen azon az áldomáson.

Hanem ott volt Szafrán Peti.

Még az a kitüntetés érte, hogy a munkások asztalánál első helyre ültették. Hiszen vendég volt közöttük. Többen nem jöttek át a bondavölgyi tárnából, egyedül ő.

A vendégség késő estig tartott. Urak és munkások igen vígan voltak.

A lakoma vége felé odahívatta Félix magához Szafrán Pétert.

Bemutatta őt a hercegnek.

- Ez az a derék munkás, akiről beszéltem excellenciádnak.

Szafrán érzé, hogy arcába szökik vére s halántékainak tódul.

- Nos, jó fiú, hát hogy éled világodat, amióta nem láttuk egymást? - szólt Félix. - Félsz-e még a *doktortól* olyan nagyon? No, itt adok neked egy kis flastromot. Gyógyítsd meg az ijedtségedet vele! - S azzal kivett tárcájából egy újdont százforintost s odanyomta Péter markába. - Ne nekem, a nagyságos asszonynak csókolj kezet.

Szafrán Péter szót fogadott s kezet csókolt Evelinának, arra a szép gyöngéviolaszín kesztyűjére.

Lám, milyen jó, engedelmes fiú lett az emberevőből.

- A nagyságos asszony neked igen jóakaród - folytatá Félix. - Az ő szavára őexcellenciája, a kegyelmes herceg, méltóztatott elrendelni, hogy tégedet a részvényestelephez mint tárnafelügyelőt alkalmazzunk, ezer forint évi fizetéssel. Mit szólsz ehhez, fiú?

Mit szólt volna? Azt tette, hogy kezet csókolt a kegyelmes hercegnek is.

- No! És most már üríts velem egy poharat! - szólt magas leereszkedéssel Kaulman úr, teletöltve habzó pezsgővel egy serleget Szafrán Péter számára. - „Éljen a mi legkegyelmesebb elnökünk, őexcellenciája, a herceg!”

- S éljen a legszebb asszony! - tévé hozzá a herceg udvariasan, mielőtt a tósztra felsivalkodott volna a hegedűtűs s azután mind a négyen összeüték poharaikat: Szafrán Péter, a herceg, a bankár s a szép hölgy.

A parasztság el volt bájoltva e jelenettől. Hogy koccintanak poharat véghetetlen nagyságú főurak egy halinadarócós munkással. Ezek igazán szeretik a népet.

Szafrán Péter pedig azt találgatta magában, hogy e két úr közül, akiknek egyike jobb, másika bal felől foglalt helyet a szép úrhölgy mellett, vajon melyik lehet a férje s a másik miye lehet neki akkor?

Kiüríté a poharat, de attól sem tudta azt meg jobban.

Az ünnepélyt nagyszerű tűzijáték rekesztette be. Az elpattogó röppentyűk aranysziporkái arra szálltak el Iván tárnája fölött.

Másnap reggel Szafrán Péter beállít Ivánhoz és jelenti, hogy átszegődött az úri tárnába.

Iván keserűen mondá: „Te is?”

- No hát eredj!

Szafrán még sápadtabb volt, mint máskor. Várta, hogy Iván szemrehányásokat tegyen neki s miután hiába várta, mert Iván egy szót sem szólt neki többet, kitört belőle, amit mondani akart.

- Miért kiáltotta ön „akkor” arra az emberre, hogy „doktor!”

- Mert az. Doctor philosophiae.

Szafrán fenyegetőleg emelé fel az ujját.

- Azért mégis hiba volt, hogy az úr akkor azt kiáltotta, hogy: „doktor!”

Azzal megfordult és köszönés nélkül eltávozott.

Iván lelkiereje bizony nagy próbán ment keresztül.

A legjobb emberei hagyogatták el. Hatalmas kolosszális tőkepénzek hömpölyögtek kis házikója felé, hogy azt elseperjék; cserben hagyta minden régi üzlettársa, ügyfele. Erős szív kellett hozzá, hogy meg ne szökjék abból a kis kormos házikóból s ott ne hagyja diadalmas ellenfeleinek hálátlanul fizető telepét.

De maradt e nagy leveretés közepett egy igaz, változatlan jó barátja, aki nem hagyta kétségbe-esni: a kétszer kettő.

Az megmondta neki, hogy mi ez, amit lát?

„Iparúzők társulata ez?” - Nem: börzelovagoké.

„Nemzetgazdászattal foglalkoznak ezek?” - Nem: szerencsejátékokat üznek.

„Gyártelep ez itten?” - Nem: Bábel tornya.

Kétszer kettő: négy. És örökké csak négy.

És ha minden császár kiadja patensét és ukázat, hogy kétszer kettő ezentúl öt legyen, ha minden pápa kiadja bulláját, hogy kétszer kettőt ötnek higgyék és ha minden pénzkirály ötnek fogja is számítani a kétszer kettőt, az azért mégis örökké négy marad.

Ez a nagyszerű részvényvállalat e rettenetes igazság ellenére akar dolgozni. A legkönnyelműbb pazarlással épít, szerez, alapít, szerződöt, vásárol, elád; mind, mind a kétszer kettő ellenére. Nincs ennek az a célja, hogy a jövőendő haszonért dolgozzék, hanem a pillanatnyi, a rögtöni sikerért.

„Én túl fogom ezeket a halhatatlanokat élni!”

* * *

Az esztendő végén még egy meglepetés várt az üzletvilágra.

A bondavári részvények már kezdtek megállapodni a 35 és 40 között. Pedig közelgett a második részlet befizetése.

Ilyenkor visszafelé szokott menni minden „fiatal papiros”.

Csanta uram éppen azon gondolkozott: most éppen legjobb ideje lesz a részvényein túladni s az ezüstöt hazakaparintani.

Azonban ekkor kap Spitzhasétól egy titkos tudósítást, hogy őrizkedjék eladni valamit. Ma állította össze az igazgatóság a múlt két hónapról a mérleget, s a legközelebbi közgyűlésen azzal fogja meglepni a részvényeseket, hogy 20 százalék nyereséget oszt ki, amire a részvények rögtön gyorsan fognak ismét emelkedni. E titoknak vegye hasznát.

S valóban ez a meglepetés érte az üzletvilágot. A bondavári gyártelep megindulása első két haváról oly fényes nyereséget tudott kimutatni, hogy az igazgatósági tantième-eken kívül minden részvényre hat forint osztalék jutott, ami két hónapra a befizetett 35 százalék után hallatlan nyeresemény.

Iván hahotával kacagott, mikor ezt olvasta.

Ő tudta legjobban, hogy minő nyereséggel dolgozik az a gyártelep. Hanem hát az igen könnyű művészet olyan leltárt állítani össze, hogy a pénztárban lévő összeg mint tiszta nyereség figurálhasson. A sok jámbor részvényes mit tudja azt? Az igazgatóság tagjai jól tudják azt, hanem hiszen ők látják, hogy mit cselekszenek. Amit ki-kí letéteményezett részvényekben a társulatnál, ha egészen odavesz is, a többi részvényen kizsákmányolták a maguk hasznát, s a publikum hadd sírjon.

Hiszen a börze területén nincs kihirdetve a statárium.

Tehát Csanta uram nem adta el a részvényeit, befizette a második részletet is ezüstben s örült a nyereségének és áldotta Spitzhasét, aki meggátolta őt abban, hogy eladja a papírjait 35-ért, mikor egy hét múlva 45-re felemelkedtek.

Iván pedig nyugodt kedéllyel nézte a pokoli handabandát:

„Vajon meddig tart ez a tréfa?”

A halina-tisztelet

Különös találkozása volt a csillagzatoknak, hogy amidőn Iván azt mondá magában: „Vajon meddig tart még ez a tréfa?” ugyanakkor Waldemár herceg is azt kérdezé a diadalában ragyogó Kaulmantól a börzén:

- Mit gondol ön, meddig tart még ez a komédia?
- A harmadik felvonás még hátra van! - felelé a bankár.
- Igen, a harmadik részletfizetés. Akkor levegőbe röpítem önöket.
- Én is ott leszek!

A kontremine nem bírta kitalálni, mi terve lehet még Kaulmannak? Hogy valamihez készül, az bizonyos. Nem tudta azt más, csak Sámuel apát és Tibald herceg.

Ez a harmadik felvonás a bondavári vasút!

Nehéz feladat! Az állambölcsek haragban vannak Magyarországgal s haragjukban semmi vasutat sem akarnak neki engedélyezni; még az országutait sem kavicsoltatják, hadd legyen sivataggá, hadd legyen belőle egy darab Ázsia!

És nincsen-e elég dolguk a haragra? Az ő kedvenc állameszméjük megtörik ennek a kemény fajnak a nyakasságán.

Aki csak posztóban jár Magyarországon, mind ellenök demonstrál. Az összes tisztviselői kar, az ország középosztálya, az intelligencia, inkább egyhangúlag letette tisztjét, semhogy a bécsi állambölcsek kiméráját létesíteni segítse. Jól van! Fogadtak helyette másik csoportot; vendég akad terített asztalhoz mindig. Az sem ért semmit. A fogadott hivatalnokcsoport besöpörte a fizetést, gratulált, beneventált, felesküdt, zsebét megtömte, de az állameszméért nem tett semmit.

Az eltávozottak s az újon szerzetek között csak az volt a különbség, hogy azok nyíltan megmondták, hogy nem *akarnak* tenni semmit, ezek pedig mutatták, hogy igyekeznek valamit tenni, de nem *lehet*; tolnák előre a dolgot, de ha *nem megy*.

A posztóviselő osztálynál nem kapni meg, amit keresnek az állambölcsek.

Máskor legalább meg volt ellensúlyozásul a selyem- és bársonyviselő osztály; a díszmente és a reverenda, a főúr és a pap. Most azok is távol maradnak.

A primás remonstrál, a püspökök reprezentálnak, a grófok, a volt főispánok Pesten vannak s debachálnak, még talán konspirálnak is.

„Flectere si nequeo superos...”

Forduljunk a halina-daróchoz.

A halina, mint tudjuk, a legsilányabb neme a szürdarócnak, melyet csak a legszegényebb népfajok képviselnek.

Ez a halina-daróc nagy kedveltségnek örvendett ez idő szerint a császári székvárosban.

Nem mintha a divathölgyek bolondul neki vetették volna magukat a halinaszövetnek, hogy ezentúl abból varrassák saut-en-canot-jaikat, hanem mivel annak a viselői egy egész padot ültek tele a birodalom törvényhozó testületében. Galícia küldte őket.

No és? Van önnek valami kifogása ellene? Demokraták vagyunk-e még? Mit?

Óh, kérem alássan. Persze, hogy demokraták vagyunk. Egy szavam sincs ellene; sőt inkább azt akartam mondani, hogy az valami zseniális gondolat volt, a halinát beültetni a törvényhozó testületbe. Annak a viselői kétségkívül igen tiszta lelkű, becsületes emberek. Ha vezérpüspökük ásít, ők is ásítanak, ha az feláll, ők is felállnak, ha a fejét vakargatja, ők is vakarják a magukét, ami elvszilárdságot tanúsít. A nyelvet, melyen a tanácskozás foly, nem értik ugyan, de ezzel azon megbecsülhetetlen előny van összekötve, hogy nem is tartanak hosszú szónoklatokat, s a viták folyamát közbeszólásokkal nem zavarják. Valami mély ismereteket a törvényhozás, alkotmánykérdés, reformügyek és büdzsétételek dolgában nem hoztak ugyan magukkal, de éppen ezen paradicsomi egyszerűségük érdemli, hogy legnagyobb bizalom kövesse eljárásukat; mert senki sem gyanúsíthatja őket azzal, hogy azért szavaznak a kormánnyal, mert hivatalt akarnak kapni.

Még egyszer ismételjük, hogy a feltalálónak becsületére válik a halinazekének bevezetése a törvényt és alkotmányt gyarapító testület kebelébe.

Pedig hát Magyarországon is viselik a halinát sokan. S száz egynéhány szék üresen áll számukra a schottenthori törvényhozó palotában.

Csak egy médium hiányzik. A papok.

Mert ezek a magyarországi papok oly barbárok, oly műveletlenek, hogy még most is elébbvalónak tartják a régi Rákóczi-korabeli hagyományokhoz való ragaszkodást, mint az újabbkori civilizáció vívmányainak elfogadását.

Mikor még egy olyan kicsi-pici ember is, mint Mahók plébános, azzal a válasszal küldi vissza a miniszter intimatumát, melyet a katedrából kellett volna kihirdetnie a nép előtt, hogy ő nem falu baktere. Ha hirdetni akarnak valamit, ott a piac, ott a kisbíró, ott a dob: dobolják ki a nép előtt; de az ő templomában kurrensek nem olvastatnak fel!

Ezt a kemény nyakú papságot is meg kell törni!

* * *

- Itt az idő a tette! - mondá Kaulman Félix Sámuel apátnak. „Itt az idő a tette!” - mondá Sámuel apát önmagának.

A primás Bécsben járt. A primás nem kapott elfogadtatást. A primás kegyvesztésbe esett. Az erdélyi püspök egyházi hivatalától felmentetett. A magyarországi klérus ellen fenve van a kard. S Damoklesz kardjának fonala ellen készül az elszakító olló!

A bondavári vasút „gradus ad Parnassum.”

Ha az sikerül: a Kaulman-ház a Pereirákkal és Stroussbergekkal áll egy sorban.

És akkor létesíthető a magyar egyházi birtokokra kötendő pápai kölcsön.

Mindent egy csapással!

A rangot a világban, a hatalmat az országban, a befolyást a császárságban, a sikert az üzletpiacon, s a diadalt az egyházi uralomban.

Sámuel apát hozzáfogott fennhéjázó szerepéhez.

Első feladat volt Magyarországról is behozni a halinadarócot a birodalmi törvényhozó testületbe, s cserébe megkapni érte a bondavári vasutat, a püspöki címet s a széket a felsőházban.

Tenyerén feküdt mind a három.

A legnagyobb emberek csak sakkfigurák voltak, akiket mozgatnia kellett tetszése szerint: a kormányférfi, a börzekirály és a szép asszony!

* * *

Egy szombati napon meglátogatta Ivánt Rauné úr. Elmondta röviden látogatásának célját. A Bonda-völgy lakóinak több szomszéd faluból azon óhajtásuk van, hogy a bécsi kormányhoz és birodalmi tanácshoz folyamodjanak vidékük elhanyagolt *közlekedési ügyének* jobb állapotba helyezése végett. Ez a dolog Ivánt is éppen úgy érdekli, mint a többit, annál fogva engedje meg, hogy az ő munkásai is részt vegyenek a holnap tartandó népgyűlésen.

Iván kereken megtagadta az engedélyt.

- *Kivételes törvények* alatt élünk. Azok tiltják a politikai gyülekezéseket. Ez pedig olyan színezetű lesz. Én a felsőbb tilalmat szem előtt tartom.

Azért másnap végbement a népgyűlés, melyen Sámuel apát tartott felbuzdító beszédet a gyülekezet előtt. Alakja maga is tekintélyadó volt, előadása érthető és megragadó.

A tárgy oly világosan közérdekű, hogy annak ellentmondani nem lehetett. S hogy a gyanú szikrája még csak tápanyagot se kaphasson, ez a megfordított népszerűsége jutott szó: „Reichsrath” sehol elő nem fordult a beszédében.

Egyhangúlag el lett fogadva, hogy egy tizenkét tagból álló küldöttség választassék a *nép által*, mely felmenjen Bécsbe s a nép kívánczságait előadja. Az ugyan jó lesz.

Sámuel apát megnevezé a tizenkét választandót s azokra a körülállók rákiáltják az „éljen”-t.

A bondavári részvénytársulat szívésségéből minden megválasztott küldöttségi tag egész úti ellátást kap, azonfelül új szűrt, kalapot és csizmát.

Tizenkét új szűrhöz lehet tizenkét vállalkozót is találni, aki azt felvegye.

Nem volt az könnyű munka! Mert a halina gyanakodó.

Nem szereti az úri komázást. Az ajándékról meg éppen azt tartja, hogy annak nagyon meg kell adni az árát. Ha kaputos ember lett volna az indítványtevő, sok ellentmondásra talált volna, de pap volt: előkelő pap. Annak a nyomában el lehet menni. Attól nem lehet tartani, hogy valami olyan helyre viszi a deputációt, ahol valami terhet kell elvállalni s egyszer csak azt hallják, hogy el kell hagyni házat, telket. Miért? Azért, mert ekkor meg ekkor tizenkét ember fennjárt Bécsben s ott elköltötte az egész népség földi és mennybeli jussát az ördögnek, vagy kinek?

A pap nem viszi őket a jégre.

De azért mégis lelkére köték a tizenkét új szűrnek, hogy odafenn egytől egyik mind eltagadja, hogy írni tud, semmi írásra a körmük vakarintását rá ne tegyék! S különösen ha afelől találnak tudakozódni tőlük, hogy kinek mennyi földje, hány legényfia van idehaza, arra őrizkedjenek egyenes feleletet adni.

A küldöttség közé természetesen Szafrán Péter is be lett választva. Őrá különös szükség volt Bécsben.

Másnap mindjárt útnak indult a küldöttség az apát úr vezérlete mellett. Harmadnap pedig idézték Ivánt a legközelebbi hadkerület katonai parancsnoka elé.

A katonai parancsnok tudtára adá, hogy Berend úr fel van adva. Az összellenlét ellen lázít, a birodalmi tanácsot a nép előtt ócsárolja, a népet, különösen saját munkásait visszatartja a hűségi nyilatkozatoktól, a magas kormány tagjait piszkolja, s titkos társulatokban vesz részt.

Hogy mindezt őrizkedjék a jövőre tenni, mert különben megindítatik ellene a vizsgálat, s annak szomorú vége lehet. Most az egyszer még a pusztasággal elbocsáttatik.

Iván tudta jól, hogy honnan jön ez a feladás.

Még csak az a csapás kellene üzletének, hogy az egyedüli igazgató és kezelő fő egy rövid évre - vizsgálati fogságba - elzárassék. Azután majd kiderül az ártatlansága, s szabadon bocsáttatik; hanem azalatt az egész iparüzlete teljesen tönkremegy.

Az volt a szerencséje Ivánnak, hogy az auditor feleséges ember volt, s annak a felesége lakott abban a szobában, mely elővizsgálati foglyok szállásául volt rendelve, s az asszonyság éppen gyermekágyat feküdt. Így inkább hazaeresztették, mint hogy a szobát elvegyék a beteg asszonyságtól; amit úgy hiszem, mindenki helyeselni fog.

* * *

Ah, az valódi ünnep volt, mikor a tizenkét új halina szűr a Bonda-völgyből a metropoliszban megjelent.

Itt vannak ők! A magyarok. A föld népének romlatlan kedélyű gyermekei. Küldöttség a birodalmi tanácshoz.

Elismerése a februári alkotmánynak. Az első úttörők.

Háromszoros „magas éljen” nekik.

Minden hírlap tele volt üdvözlésükkel. A politikai lapok komoly vezércikkeket hoztak e nevezetes jelenségről.

Az államférfiak külön audiencián fogadták őket, nevökben az apát úr tartott ékes beszédet, beleszövéen abba az országnak jelen megrekedt állapotját, melyből a nép menekülni óhajt s az igaz jóltevőket kezdi felismerni a tétlenségre kárhoztató hitegetőktől.

Különösen hangsúlyozta a népnek e józan felismerését az apát úr, mikor az *irányadó excellencia* elé került.

Az irányadó excellencia kegyteljesen szorítá meg az apát úr kezét s biztosítá róla, hogy az X-i püspökség nemsokára meg fog ürülni s betöltésénél gond lesz rá, hogy a leghívebb prelátus jusson oda.

A küldöttség tagjaival is váltott nyájas szavakat az excellencia, mely nyájas beszélgetéssel, egyik sem értvén a másik nyelvét, kölcsönösen meg voltak elégedve.

Sőt midőn az apát úrtól megtudá, hogy a küldöttek között legkitűnőbb egyéniség Szafrán Péter, ezzel még kezét is szorított az excellenciás úr s azon reményét fejezte ki, hogy a birodalmi tanács holnapi ülésén látni fogja őket a karzaton. Most még „csak” a karzaton!

Péter meg is ígérte, hogy elmennek. Ő egyedül értette, hogy mit beszélnek hozzá. Tudott németül, sőt franciául is. Hajós korában ragadt rá.

Hanem arra nem felelt semmit a miniszter úr, hogy a Bonda-völgyi vasútengedéllyel mi lesz? Pedig ez a fő kérdés.

A magas audienciák után következnek a népszerű ovációk. Három illusztrált lap szerkesztői szólíták fel a küldöttséget, hogy engedjék magukat lefényképeztetni újságjaik számára, azokban az új „festői” szűrökben. Ez érdekes csoportozatok lehető legrövidebb idő alatt megjelentek minden műáros kirakatában s csődítettek maguk körül bámuló közönséget.

A birodalmi tanács másnapi ülésén egy egész első pad lett számukra a karzaton fenntartva; ahol sorban helyet foglaltak a kedves vendégek, kikönyökölve a mellvédre s alálógatva gombakalapjaikat.

Az irányadó excellencia másfél óráig nyúló beszédet tartott a kedvükért s megszámlálták a cseh dissenterék, hogy ötvenkétszer nézett fel a karzatra beszéd közben, hogy minő hatást tett reájuk.

Egy elaludt s leejtette a kalapját. Az a kalap viszont egy, a képviselő padokon alvó tagot felébresztett. Ezt az eseményt, mint pompás calembourt cifrázta ki három napig az összes birodalmi sajtó, míg végre az illusztrált élapok martalékába jutott. Repülő szavak indítottak meg a rovásukra, amiket sohasem mondtak.

De végigvárták az egész ülést. Derék emberek.

Kárpótlásul e szenvedésért és jutalmul a kitartó állhatatosságért, a törvényhozók vezérkapacitásai pompás bankettet rendeztek számukra a hotel Munschban, ahol Szafrán Pétert az

a tisztelet érte, hogy az asztalfőn, mindjárt az apát úr jobbján foglalhatott helyet; s azon a helyen mindenki által apróra megbámultatott.

A lelkesült tósztokból, miket a kitűnő szónokok, a doktor urak, a Reichsrathok és Geheimrathok szemébe mondtak németül, megérté Szafrán Péter, hogy őbenne tiszteli mindenki a Bonda-völgyi közönség által rövid időn felküldendő Reichsrathot, a speratív kollégát, a presumatív törvényhozót. Azokból a suttogásokból pedig, amiket a háta mögött francia nyelven ejtettek el, azt tudá meg, hogy a jelenlévők úgy mutogatják be őt egymásnak, mint azt a nevezetes fickót, aki vőlegénye volt az isteni Evelinának, akit elszöktetett tőle Kaulman.

Szafrán Péter úgy tett, mintha nem hallaná sem azt, amit lelkesült szóval a szemébe, sem azt, amit gúnyos nevetéssel a háta mögött mondanak.

Hanem magában arra gondolt: „Ha ezek az uraságok itten tudnák azt, hogy én már egyszer emberhúst ettem!”

A bankett vége felé a nagy tudós tekintélyes doktor urak összecsókolóztak derék vendégeikkel, s a késő éjszaka választotta el a szerelmeseket egymástól. Másnap valamennyi Bonda-völgyi polgártársnak kóválygott a feje a sok bevett jótól, amihez ők nem voltak szokva.

Pedig még hátra volt a sok parádé. Meg kellett jelenni a császári várakban és letenni a tisztelet és hódolat adóját a legmagasabb trón zsámolya elé. A szegény halina előtt a legmagasabb kapuk is megnyíltak.

Másik nap a pompás katonai parádét kellett végignézniök. Mennyi ágyú! Mennyi lovasság! Milyen irtóztató szuronyerdő!

Megint másik nap, vasárnap következett; akkor sorba járták a templomokat. Minő templomok azok! Az ember el sem meri azokban mondani azt a közönséges parasztimádságot, amit odahaza tanult. Van is hozzávaló ének, orgonahang! Itt már csak gazdag az Úristen! Hogy szégyellheti magát a paraszt, hogy falun olyan szegény!

Délután meg népnép volt. Hejh! Ott volt még látnivaló! Csodaállatok, kötéltáncolók, bűvészek, versenyfutók, légbemelő gömbök. És azután sör, amennyi kell. Fizeti az apát úr.

Mégsem volt vége. Meg kellett nézni a császárváros minden nevezetes bámulnivalóját: képtárait, ritkasággyűjteményeit, fegyvertárát, ágyúöntödéjét, kincseit és drágaságait, hogy legyen fogalma a halinának, minő pompa, hatalom, dicsőség, gazdagság, fenség és uralom az, mely most vele kezét szorít, az ő szegénységével, pusztaságával, tudatlanságával, tehetetlenségével és alázatosságával.

A halina pedig szeretett volna már otthon lenni és nagyot nyújtózni a saját asztalánál, egy tál főtt burgonya mellett.

Az utolsó estén elvitték őket a színházba.

Nem a Burg-színházba, az nem nekik való, hanem a Treumann-félébe.

Ott adnak most olyan nekik való darabot, amin nevetni lehet sokat, bámulni még többet. A darab csupa ének meg tánc, meg furcsaság. S ami legnagyobb furcsaság benne, az, hogy a címszerepet a szép Evelina játssza benne: Kaulmanné. Vajon rá fog-e ismerni Szafrán Peti?

Evelinát nem lehetett egyenesen az operához szerződtetni, mert ott még az olasz staggione tartott; de amint annak vége lesz, kilátásba lett helyezve, hogy szerződtetni fog; egyenesen kikötetvén, hogy előbb más alsóbbrendű színpadon gyakorolja magát, amíg leszokik a lámpalázzól.

Így került, mint vendég, a Treumann-színház deszkáira.

Saját természetes bájai igézettel voltak a közönségre s már ez idő szerint úgy beszéltek róla, mint kitűnőségről s ami az arany fiatalságot illeti, az meg éppen bomlott utána.

A darab, amelyet ez este a halina tiszteletére előadtak, egyike Offenbach ledébb dalműveinek, melyben a színpad hölgyei kevés titkolnivalót tartanak a közönség előtt.

A Quirites gyönyörködik és tombol az élvezettől.

Hanem a halina nem jól mulatta magát.

Nem volt tetszésére a sok cincogás és kornyikálás, a balett és a lenge öltözetű nimfák, a kacér taglejtések, a csábos mosolygások, a merész kirúgások, s a kurta rokolyák.

Hisz a szegény ember leánya is felgyürkőzik, mikor dologban van, mikor a pataknál mos; de az akkor *dolgozik*. Ki néz oda? Ki gondol rá?

Nem a lovagrend jelszava, hanem a szűrös embereké igazán a „honny soít, qui mal y pense”.

Úgy tetszett a halinának, mintha neki kellene itt magát szégyenleni a szereplők és nézők helyett.

Hát még mikor Evelina előjött!

Tündérnő volt, mitológiai istenasszony, felhőkbe, aranyozott, napsütötte felhőkbe öltözve; s a felhőknek nyílásai voltak, amiken keresztül világlott... no igen: az ég.

Péternek mintha forró láz futott volna végig a testén.

Hát az egész világnak szabad abba az égbe benézni?

Mikor a tárnában dolgoztak is, féltő irigységgel nézte sokszor, mint látszanak ki e szép lábszárak a feltűzött ruha alól; de a leánynak nem volta akkor tudata arról, hogy lábszárait mit nézhetnek, s a dolgozóknál, „honny soít, qui mal y pense!”

Most pedig már tud kacérkodni, mosolyogni, csábítani, ezer ember bámulatára!

Azt Péter nem vette számba, hogy ez csak színpad; s hogy ezek a tündérek, kik itt most játszanak, a színpadon kívül mind igen erényes hölgyek és szófogadó leányok. Ez csak művészet.

A halinaszűrös volt vőlegény undort és elkeseredést érzett.

Játékból ölelkezni, játékból szerelmet vallani, csábítani, enyelegni!

Azután rá van ez a hölgy arra szorulva, hogy magából ily szégyent csináljon?

Vagy nem szégyen ez, hanem dicsőség?

Úgy van, dicsőség! A páholyokból koszorúzápor özönlik lábaihoz, alig tud elsökellni a virágosó között. Ez dicsőség!

A taps fölveszi a házat. Ez tisztelet. Nem olyan tisztelet, amelyet embernek adnak, nem is olyan, amilyennel a szenteket üdvözlnek, hanem valami idegen neme az imádásnak. A Bálvány imádása ez. S a nőnek tetszik, hogy ő Bálvány.

Így értelmezte a dolgot Szaffrán Péter, s semmivel sem lett általa szívesebb indulatra hangolva Evelina iránt.

Csak az vigasztalta, hogy társai közül egy sem ismert rá a színpadi csábalakban a hajdani szénhordóleányra.

Péter keserúséget és undort vitt magával a színházból.

Mikor előadás után a hotelben összejött az apát úrral, azt mondta neki:

- Mikor megyünk már haza?

- Meguntad magadat, Péter?

- Meg!

- No, csak még légy türelemmel. Holnap még egy helyen kell tisztelkednünk. Egy szép asszonyságnál.

- De hát mire valók vagyunk mi ott?

- Csak te járj el mindenüvé, s ne kérd, miért? Ha sikert óhajtunk, minden eszközt elő kell vennünk. Egy asszonyság pártfogását kell még kikérnünk, akinek egy szava többet ér az irányadó excellenciás úrnál, mint a mi egész litániánk.

- Jó, hát még oda is elmenjünk.

A két imádó

Másnap tizenegy órakor ismét bérkocsiba pakolta híveit Sámuel apát s vitte az utolsó instanciára: a nagy befolyású úrhölgyhöz, akinek egy szava többet tesz a fő-főexcellencia előtt, mint minden papnak és orátornak körmönfont szónoklata.

Egy pompás palota előtt állottak meg. Skarlátbundás, medvebőrsüveges portás húzta meg előttük a csengettyűt, s a kapu alól kettős márványoszlop-soron át haladtak végig a lépcsőzetig. Az is fehér márványból volt, kettős szőnyeggel bevonva. Milyen boldog volna otthon az iskolamester, ha ebből a szép vastag pokrócból kaphatna egy télikabáttra valót!

A lépcsők mellvédein olyan szép szobrok vannak felállítva, hogy szegény ember szinte kezét csókolhatja nekik.

Fűtve van az egész tornác, s üveggel fedve udvar és lépcsőház, hogy a szép virágok a drága porceláncserepekben meg ne gémberedjenek.

Az előszobában ezüst vállszalagos inasok fogadják a tisztelgőket, kiknek a lélekzetük is eláll, mikor az elfogadóterembe bebocsátják őket.

Itt nem látni falat; drága virágos selyemmel van behúzva minden, gazdag, aranyozott cifraságok tartják a függönyöket s a selyem tetejébe meg pompás festmények vannak akasztva, aranyos rámaikban. Az ablakok felső része üvegfestmény, mint a gazdag templomokban, s átellenben a világossággal egy nagy, fehér márványkandalló, melyen csodálatos óra ketyeg, tüneményes mozgó tündérszoborral a tetején. A bútorzat mahagónifából; a boltozatról, melyre gyönyörűség felnézni, olyan szép aranyozott freskók vannak odafestve, százkarú csillár függ le, ezernyi üvegprizmával. Lehet itt fény, ha azt mind meggyújtják!

A jámbor küldöttség még jól körül sem bámulhatta itt magát, midőn a másik teremből előjött egy finom fekete frakkos úr, fehér nyakkendővel, s aki ha nem nagyságos úr, hát akkor legalábbis komornyik, s az jelenté az uraságoknak, hogy lépjenek át a másik terembe, az úrnő kész az elfogadásukra.

Ajtó nem volt itt semmi szobán, csupán nehéz damasztfüggönyök, mint otthon a templomi zászló.

Ez a másik terem pedig még csodálatosabb volt. Vadgalambszín selyemmel szőnyegezve a falak, tetőtől a padlóig eresztett tükrök virágos porcelán rámaiban, a tükrök közt faragott konzolokon táncoló fehér márványnimfák; a padlat puha szőnyeggel takarva, mintha mohos gyepen járna a láb; a kandalló fekete márvány, ezüst rácsozattal; a bútorok a versailles-i mintára utánozva, sèvres-i porcelánból székek, asztalok lábai, karjai finom virágfüzérekből, csábító nőalakokból idomítva; egy-egy műremek mindegyik; s a közép- és mellékasztalokon tarka-barka japáni köcsögök és vedrek. Egy ablakban csodálatos tengeri növények üvegvederben, aranyhalakkal.

De egy tekintésre meg sem látta mindezt a szegény falusi ember, mert amint a sok tükrör elé lépett, azt hitte, nyilván még három másik szűrös deputáció nyomul a terem másik három oldalán be, ugyanannyi aranykeresztes apát úrral az élén.

De ami a csodálkozását mindenkinek egyszerre magára vont, az volt az eléjük jövő úrhölgy.

Valami jelenésszerű szépség. Nyakig érő hullámos violaszín selyem ruhája drága csipkéekkel díszítve, gazdag fekete haja fürtökben omlott hátrafelé és két vállára; arca oly szép, oly elragadó, oly méltóságteljes, hogy lehetetlen volt kiállni a tekintetét.

Hanem azért Szafrán Péter csak ráismert itt is. Megint ő! Itt is ő! Ni, mily tiszteletteljes bókkal közeledik felé az apát úr, hogy hajtja meg magát előtte, mily komoly nekifoháskodással mondja el kicirkalmazott szónoklatát, ajánlva a bondavári nép ügyét a nagyságos asszony pártfogásába. Mire a nagyságos asszony kegyteljesen, malasztalal viszonz, ígérve minden közbenjárást, ami tőle telik, buzgóságán nem fog múlni. És hozzátette a végén: „Hiszen magam is a Bonda-völgy szülötte vagyok”.

E szónál egy kérdező pillantást vetett rá a halinas deputáció, s aztán megfelelt magának: „Bizonyosan a bondavári főurak egyik leánya, vagy úrnője”.

Csak Szafrán évődött magában. „De hát mi vagy te? Tegnap este felhőruhában énekelsz, ugrálsz, bohóskodol, mutogatod szépségeidet a förtelmes városi csöcseléknek, mely még távcsővel néz rád, mikor a kalapját kellene a szeme elé tartani, hogy ne lásson; ma meg deputációt fogadsz el, s komoly instanciát hallgatsz ki és pártfogást ígérsz szupplikáló papi fejedelemnek? Komoly dolog volt-e az, amit tegnap este játszottál? Vagy ez is csak komédia, amit most a pappal és velünk játszol?”

Ennél a kétségnél eszébe jutottak Szafránnak a távol tenger vademberei a Fidzsi-szigeten, kiket ottjártában kinevetett az ő tudatlanságukért. Hogy bámult a hottentotta, mikor azt látta, hogy a fehér ember lehúzza a kezéről a bőrt s alatta van még egy másik bőr.

Ilyen hottentotta-butának érezte magát Szafrán.

Csak hogy itt az egész bőrről volt szó.

Az apát úr, mint ki nagyon meg volt elégedve a küldetés eredményével, jelt adott a hátul lévőeknek a kisomfordálásra, s hódolatteljesen hajtja meg magát a delnő előtt.

A delnő ekkor valamit súgott az apátnak s hátramaradt.

Az apát megfogta Szafrán Peti kezét, és azt mondá neki halkán:

- Te Péter, maradj itt. A nagyságos asszony néhány szót akar veled szólani.

Szafrán azt hívé, hogy a vére a feje tetején löki magát keresztül.

Szédelegve fordult vissza az ajtó félrevont függönye alól.

És Evelina, mikor a többiek távoztak, odasietett eléje.

Nem volt már az a csúf kesztyű a kezén, Szafrán érezheté kezének bársonyát, midőn az ő durva tenyerét megszorítá vele s újra megismerheté a hangot, melyet annyiszor hallott, a pajkos, a kedélyes fecsegés hangját.

- No, Péter! Hát annyit sem mondanál, hogy: „Isten jó nap!” - szólt Evelina hátbaütögetve kétszer-háromszor az ámulót. - Hát haragszol még rám, Péter? No látod, ne haragudjál. Maradj itt nálam ebéden; azután megigyuk a békepotharat együtt!

Azzal karja alá ölté kezét s megveregeté Péter pofáját finom fehér kezecskéjével, amin nem látszott meg, hogy valaha munkától volt érdes.

* * *

Evelina, ígéretéhez híven, mindennap meg szokta mondani Tibald hercegnek, ha valakit szalonjában el akart fogadni, hogy nincs-e ellene valami kifogása?

A herceg mindig megmondá neki atyai véleményét.

Hiszen vannak igazi tisztelői a művészetnek s vannak tisztességes gentlemanek (legalább meglehet, hogy vannak), kiket minden későbbi veszélyre való kilátás nélkül elfogadhat a szalonjában egy delnő, aki nem a férje házában lakik.

A herceg maga is szerette a vidám társaságot, s ha ízlése szerint volt az összeválasztva, jól mulatott közte, Evelina végezvén a honöröket.

Erre a napra két új elfogadandót jelzett a hercegnek Evelina.

Az egyik volt Szafrán Peti.

A herceg elmosolyodott rá.

- Jól van. Szegény fiú! Vendégelje ön meg. Az annak jól fog esni.

Ez nem veszedelmes ember.

A másik ő irányadó excellenciája.

De már erre felütötte a fejét a herceg.

- De hát hogy kerül önhöz ez az excellenciás úr?

- Nos? Talán asszonygyűlölő volna?

- Ellenkezőleg. Őexcellenciája nagy gonosztevő, csak hogy nem szereti ezt nyilván vinni. Ilyen gyöngeségekkel nagy embereknek, kik a sors kerekeit forgatják, szabad ugyan bírni, de nem szabad azt elárulni. Ilyen magas úr minden ürügy nélkül egy szép művésznő szalonjába nem vezettetheti be magát úgy, mint egy habitué a zsokéklubból.

- Hát hiszen van rá ürügye. Én kértem tőle a találkozást.

- Ön kérte tőle?

- Azaz hogy azt kértem, hogy mikor fogadhatna el kihallgatáson, s ő arra azt üzente titkárjától, hogy inkább maga jön el hozzám.

- De hát mit akar ön e kihallgatással?

- Félix parancsolta.

- Úgy? Kaulman úr? És mi végett?

- Ezen okmány aláíratása végett.

Evelina egy összehajtogatott iratot mutatott a hercegnek. A herceg beletekintett s bámulva rázta a fejét.

- S őexcellenciája tudja azt, hogy erről a tárgyról akar ön vele beszélni?

- Dehogyan tudja! - kacagott fel Evelina. - Mikor a titkárja által tudakozódtatott nálam, hogy mi tárgyban akarok vele szólni, azt mondtam neki, hogy az operaházhoz való szerződöttem tárgyában. Arra rögtön visszaüzent, hogy eljön. Erről a tárgyról, ami itt a kezemben van, semmit sem tud.

- Kaulman úr adta önnek ezt a tanácsot?

- Ő adta.

- Jól van. Kaulman úr egy raffinirozott imposztor. Hanem azért tegye ön, amit mondott. Kaulman úr csalatkozni fog, ha azt hiszi, hogy ilyen nagy vadat ilyen selyemhálóval meg lehet fogni. Hát csak fogadja el ön magas látogatóját. Önt már most nem féltetem őexcellenciájától, hanem ezt az írást, ezt már most féltetem, hogy valami baj éri.

* * *

Tehát Evelina Szafrán Péter karja alá dugta szép fehér kezét s átvezette őt egy másik szobába; az meg csupa ezüsttel volt rakva. Onnan megint egy valahára csukott ajtón át egy negyedik szobába, mely szőnyeg helyett művészi faragványú fatáblázattal volt fedve, a plafon is gerendázattal ellátva, a gerendák mind cifrára faragva, alácsüngő hegyes csigákkal, az ablakok függőnyeit szárnyas amourettek tarták, a falhoz hasonszínű fából faragva, a bútorok ódon alakú mesterművek, remek kariatidákkal, a vésművészet csodái, az óra kétszáz éves régiség, áttört óraházban, feljövő nappal, holddal és csillagrendszerrel; s amit elkomorít a faburkolat a szobán, azt felderítik a falakba illesztett porcelánfestményű gömbölyű tájképek; a három ablak is ilyen tájképet mutat fel, csak hogy azok átlátszók s egy negyedik ablak, éppen olyan gömbölyű rájával, mint a képek, a szomszéd téli kertre szolgál; a belenéző mintha egy japáni virányt látna maga előtt, tele kaméliákkal, azaleákkal és hortenziákkal. A gerendázatról csillár helyett egy virágveder függ alá s abból élő folyondárok futnak fel a gerendákig, onnan ismét lecsüggyve s összevissza tekerőzve zöld leveleikkel, piros virágfürtjeikkel a rokokóizlés halfarkú, kétszarvú emberalakjain.

Itt leülteté Evelina a kerevetre az asztalhoz Szafrán Petit. Ő maga odaült mellé, egy karszékbe.

Nem volt senki a szobában, csak ők ketten.

- Látod, Péter! - szólta Evelina, a darócruhás férfi karjára téve kezét. - Az Isten akarta úgy, hogy én akkor tetőled elváljak. Nehezemre esett az nekem, hidd el, mert már háromszor ki voltunk hirdetve. De hát nem kellett volna bántanod a szegény Jánoskámát. Engem is megvertél. Jól van, erről ne beszéljünk. Az nem fájt nekem. Azért én nem haragudtam terád. Te azt nem is tudod, hogy mikor vissza nem jöttél, én utánad mentem, hogy felkeresselek, éjjel a sötét erdőn keresztül, egész a völgyi csárdáig. Ott meglestelek az ablakon. Láttalak, hogy táncoltál a Cifra Mancival. Meg is csókoltad. Akkor haragudtam meg rád.

Péter a fogait csikorgatta. Érzé, hogy meg van fogva, meg van kötözve. Még ő a hibás! Nem is védheti magát. Nem mondhatja azt, hogy ami szabad a férfinak, az nem szabad az asszonynak! Ha ilyenért a tisztességes, jámbor embernek szemrehányást tesz otthon a felesége, annak csak meg tud felelni; jól végigveri, az a felelet; de hogy lehet egy ilyen úri asszonyt megcáfolni, akinek nem markolhat az ember a hajába, hogy addig cibálhatná, míg elismeri, hogy nincs igaza.

- No, de ezen már túl vagyunk! - szólt vidám enyelgéssel Evelina. - Látod, az Isten jóra fordította ezt a dolgot. Neked örökös keserűséged lett volna velem, mert én szeretek ellentmondani, dacolni, féltékenykedni; most pedig azt teheted, amit akarsz. Nekem pedig, lásd, milyen uraság a sorsom. Annyi emberrel jót tehetek! Mindennap húsz szegénynek találunk a házáznál. Sok panaszos embernek az ügyét-baját elvégzem a nagy uraknál egy jó szóval. Egész völgyeknek jótévedője lehetek. Olyan nagy dolgokat vihetek véghez, hogy ezren meg ezren megáldanak érte. Hát rosszul van-e, hogy így van?

Evelina feleletet várt. Szaffrán Peti látta, hogy be kell végre bizonyítania, hogy nem némult meg.

- És mindez a nagy gazdagság a bondavári kőszénből kerül ki?

Evelina mélyen elpirult. Mit feleljen e kérdésre?

- Nem egészen. De magam is keresek a művészetemmel. Látod, egy föllépésemért a színpadon kapok ötszáz forintot.

„Ötszáz forint!” - gondolta magában Péter; a bizony szép pénz. Már ez sokat megmagyaráz. Azért a díjért ugyan kissé több ruhát is vehetne magára az asszonyember; de hátha ez a fővárosi csócselék így jobban szereti. Ez tehát mégiscsak *dolog*. Jobban is jövedelmez, mint a szénhordás. Ehhez is fel kell kötözködni. De hát a „munka tisztesség!”

Kezdett Szaffrán Péter enyhülni.

- No, hát ne csinálj olyan haragos képet! - szelidíté őt Evelina. - Ha hazamégy, mondd el, hogy beszéltél velem, együtt voltunk. Ha valakinek otthon nálatok valami baja van, csak egy sort írjatok nekem, amint lehet, mindjárt segítek rajta. Azután te házasodjál meg, ha még nem nősültél, ott van a Panna, az szép, derék lány, nekem jó barátnőm volt; vagy az Anica, az mindig járt utánad, jó asszony lesz belőle. Csak a Mancit ne vedd el, kérlek, azzal nem lennél boldog. Azután ha megházasodol, itt van, nézd, a jövőendő mátkádnak küldök egy pár fülönfüggőt, egy nyakláncot, meg egy mellboglárt, menyasszonyi ajándékkul; neked meg emlékkul adom ezt az órát; a lapjára, nézd az én képem van festve. Azután rólam megemlékezzetek, mikor boldogok lesztek.

Mikor Evelina e szót mondta s az ajándékokat Péter zsebeibe tömte, könnybe lábadtak a szemei s ajkai körül görcs vonaglott; Péter azt látta ebből, hogy ebben a nagy fényben nem lakik boldogság.

Valami gondolat kezdte olvasztani szívében a jeget. Nem a kapott drágaságok, nem a menyasszonyi ajándékok. Nem eszik azokból semmiféle menyasszony! Akár aranyból vannak, akár ólomból volnának, mindegy ez rájuk nézve; nem látja meg azokat soha senki! Hanem arra gondolt, hogy hadd legyen hát minden úgy jól, ahogy van.

Szaffrán keveset szokott fennhangon beszélni, magában annál többet.

„Jó szíved van, adakozó vagy. Tele marokkal osztod az aranyat. Látod, ha azt akarnád, hogy megáldjalak, nem kellene hozzá semmi arany. Adhatnál nekem egy csókot. Mi neked egy csók? Alamizsna. Egy csók, amiből annyi van! Amit még a festett képű komédiásnak is adsz a színpadon!”

Szegény bohó! Nem tudta, hogy azok csak kasírozott csókok, miket a színpadon adnak, valamint kasírozott torták, amikből esznek. Az mind papirosból van.

Péter azt hitte, hogy ettől az egy csóktól lecsillapulna minden szomszárja, minden éhe. Pedig rettenetes vágyat érzett: embereket apróra megrágni. Mindazokat, akik szemébe áldomásoztak, a háta mögött nevetgöztek, kincseikkel dicsekedtek, szépségeiket fitogtatták, dicsőségükkel

parádéztak és azokat, akik amazoknak a beszédein elaludtak, akik ugrádozásait szemüvegezték, és a papot, ki őket idehozta, és idehozott társait, kik tátott szájjal bámulnak az újkapura, úgy szerette volna fogai alatt összemorzsolni! Úgy égett a *pokla* a szomjtól.

Mindezt a kint elmulasztaná egy csók.

„Egyedül vagyunk, egymás szeretői voltunk, mi volna benne lehetetlen?”

De nem tudta, hogyan kezdjen hozzá, hogy ezt megmondja neki.

- Hát most együtt ebédelünk, Péter! - monda nyájasan a hölgy. - Hej, képzelem, hogy meguntad már azt a sok úri kotyvalékot, amivel itt Bécsben naponként traktálnak. Hát megállj, ma én főzök számodra. A te kedvenc ételedet, amiért annyiszor megdicsértél; azt mondtad, senki sem tudja azt olyan jól csinálni, mint én. Készítek neked haricskapuliszkát.

Szafrán Peti képe galvanikus mosolyra vonult el. - A kedvenc étel nevére-e, vagy arra, hogy a nagyságos asszony még most is tudja azt készíteni és az ő számára?

De vajon hogy kezd hozzá? Hiszen itt nincs se tűzhely, se bogrács!

- Mindjárt lesz minden! - szólt gyermeteg élénkséggel Evelina -, csak öltönyt váltok, ez nem főzniláló.

Azzal egy benyílóba suhant s két perc múlva már visszajött átöltözve. (A színésznők jól tudják azt.) Fehér hímzett pongyola volt rajta, fején csipke főkötő.

Nem hitt magával segítségül semmi cselédet, maga felterítette az abroszt az ódon tölgyfa asztalra; rátette az ezüst bográcsot, mely alatt ezüst katlanban lobogott az égő borszesz, annál megforralta a vizet; azután felgyűrte otthonkája bő ujját könyökig s gyöngéd rózsaszín markával eregette bele a forró lébe a barna haricskalisztet, nagy ezüst kalánnal kevergetve azt folytonosan, míg sűrűvé dagadt. Akkor azután megfogta az ezüstbogrács két fogantyúját, kifordítá az egész drága főzeményt egy mázas cseréptálba; igenis, egy cseréptálba, ráöntötte a langytejszint s elővett két fakanalat, az egyiket odaadta Péternek, a másikat magának tartotta.

- Együnk egy tálból, Péter!

És ettek egy tálból fakanállal, haricskapuliszkát.

Péter azon vette észre, hogy szeméből valami forró hull a kezére. Talán könny!

Olyan jó is volt az a haricskapuliszka.

Bécs városának minden szakácsa egymáshoz verné a fejét, mégsem tudná azt úgy elkészíteni.

Bor nem volt, sem pohár az asztalon. Parasztember nem iszik evés alatt.

Hanem mikor jó sort ettek a tálból, Evelina előhúzta az asztal függönye alól a cserépkorsót s megkínálta vele Pétert, előbb maga húzván belőle egy kortyot tisztesség szerint.

- Igyál, Péter! Ezt is szereted te!

Méhsőr volt benne. Péter kedvenc itala. Ártatlan hűsítőszer. Péter azt hitte, hogy azt neki kötelessége az utolsó cseppig kiinni.

Mindent eloltott az odabelől. Az egész lánggal égő pokol kialudt tőle.

„Igen! Úgy lesz! - mondogatá magában. - Visszamegyek a templomba, ahol azt a szörnyű fogadást tettem: visszaimádkozom a szenttől kezébe tett esküvésemet. Nem bántok senkit, nem állok bosszút semmiért. *Hadd zöldüljön a szép fű a mezőn!* Te pedig ragyogj tovább aranyban, selyemben, nagy urak mosolygásában: nem haragszom rád tovább. Elfeledem azért

a napért, amelyen fogadtál, azt a napot, amelyen elhagytál. Hanem adj most még egy csókot. Hadd ne emlékezzen azután egyébre, csak erre az egy csókra!”

A delnő arca oly nyájasan ragyogó volt, ajkai olyan pirosak, oly hízelkedők, szemei oly epedők; olyan volt hímzett fehér köntösében, mint a kívánság; és Péter mégsem tudta, hogyan kezdjen hozzá, hogy megmondja neki ezt a nagy szót: „Adj hát eldobott vőlegényednek először és utoljára egy csókot!”

S addig-addig keresgette a nyitját a nehéz szónak, míg egyszer sebesen felnyitják az ajtót s berohan a komornyik és jelenti, hogy itt van az excellenciás úr!

No most, Péter, Isten hozzád! Siess innen! Nem kapsz már se csókot, se puliszkát többet. Ki sem kísérhet a nagyságos asszony, mert sietnie kell újra átöltözni. Majd a rejtekajtón kitol szépen a komornyik, ott egy inas majd levezet a hátulsó lépcsőn, s majd kiereszt a kiskapun s kicsuk egy ismeretlen utcába, ahol még sohasem voltál: onnan azután, míg hazatalálsz a szállodába, gondolkozhatol rajta, mit mondanál a szép asszonynak, ha még egyszer egy óra hosszát egyedül volnál vele a gömbölyű ablakos szobában?

Szafrán Péter az öklével verte a homlokát, s fogait csikorgatta, mikor az utcára lekerült.

Az alvilág égő folyamai tomboltak ereiben! A kénköves folyamok, mikben az elkárhozottak lelkei kínlódnak!

„Ne zöldüljön hát a fű azon a mezőn!”

Mikor feljött ebbe a nagy Babilonba, csak a bosszút és szerelemfúltást hozta fel magával. Most megszerezte hozzájuk még a gyűlöletet, az undort, az irigységet, a szégyendühöt és a politikai fanatizmust. Szép társaság, ha egy helyre kerül!

Ahol a gyémánt nem fog

Hogy mit beszélt az excellenciás úr a szép asszonnyal ez óhajtott találkozáson azt hitelesen nem mondhatjuk meg, mert sztenográfunk nem volt jelen.

Bizonyosan magasztalta művészi tehetségeit, ígérte magas pártfogását; s mivel hogy a világon semmi sincs ingyen, s amint a herceg bizonyos tekintetben őexcellenciáját nagy gonosztevőnek nyilvánítja, valószínűleg példálózott a pártfogásért járandó foglalóra.

Mire viszont Evelina, mint okos asszony, elébb „feketével fehérre” téve akart látni bizonyos vívmányokat, s eléhúzá fiókjából azt a bizonyos írást.

Arról a bizonyos írásról őexcellenciája valószínűleg azt hitte, hogy az az operaházhoz való kinevezési dekrétumért folyamodás, s lehető, hogy vidám mosolygással mondá: miszerint az annyi már, mintha alá volna írva.

Több, mint valószínű pedig, hogy amint azután a kétfelé nyitott írásba belepillantott, azonnal a hivatalos ráncokba húzódott magas ábrázatja, levén abban nem színházi históriáról, hanem a Bonda-völgyi vasút engedélyéről szó.

Hogy akkor azután mindjárt felkelt a szép asszony mellől őexcellenciája s minden szépelgési kedve megsavanyodván, elkezdett neki beszélni elháríthatlan akadályokról, nagy ellenzésről a birodalmi tanácsban, még nagyobb ellenállásról az urak házában, ahol Sondershain herceg eget-földet megmozdít a bondavári vasút engedélyeztetése ellen; politikai feltételekről, a pénzpiac nehézségeiről, az állam túlterheltségéről, stratégiai szempontokról, territoriális

nehézségekről s több effélékről, amik miatt lehetetlen, vagy legalább mostanában nem lehető a bondavári vasút engedélyezése állami kamatbiztosítás mellett.

S hogy azután nagy hamar vette a kalapját őexcellenciája s otthagya a szép asszonyt, ez már tény.

S hogy midőn a lépcsőn végighaladt fanyar képpel, magában ilyesmit mondott: „Tudtam volna csak, hogy nem a színésznő, hanem a bankár felesége akar velem beszélni, majd jöttem volna ide!” Ez pszichológice dedukálható.

Az meg már éppen historikum, hogy mikor a bérkocsiba beült, annak úgy becsapta az ajtaját, hogy az üvege kitörött.

* * *

Tibald herceg palotájában ezalatt igazgató tanácsi ülés volt. A harmadik részletfizetés elrendelése forgott szóban. A legkritikusabb műtét a közönség erszényén.

Erre kellett volna nagyon a bondavári vasút.

Kaulman mulhatlannak hitte, hogy egy hét alatt meglesz rá az engedély. A Bonda-völgyi deputáció nagyon jó szenzációt gerjesztett.

Azután van még egy hatalmas pártfogója a konzorciumnak, aki az excellenciáknál mindent kivihet, még a vasutat is.

Az elnök finom, nagyúri ábrázatja egy vonással sem árulta el, hogy ő ismeri ezt a bizonyos titkos pártfogót.

Kaulman fel sem tehetette Evelináról azt az átkozott naivságot, hogy az a hercegnek, ki számára palotát tart, mindenkit bemondjon, akit e palota kiskapuján az ő távollétében magához bebocsát.

Az ilyesmi unikum, ha megtörténik. S éppen Kaulmanon történik meg.

Az ülés alatt egy levelet hoztak Kaulmannak.

Félix megismerte rajta Evelina írását.

Sietve bontotta fel azt.

S azután fanyagolva tette azt le az asztalra.

Olyan képet mutatott hozzá, mint aki megitta az ecetet s el akarja titkolni.

- Mi az? - kérdezé Tibald herceg, önhatalmilag elfoglalva az okmányt.

Az aláíratlan okirat volt az.

Kaulman mérgesen csapta a tollát a papirosra.

- A vasutunkat megint elvitte az ördög!

A herceg mondá magában:

„Hanem az asszony megint megmenekült.”

Azután odahajolva Kaulmanhoz, s kezét vállára téve, súgá neki:

- Nem adják azt egy pár szép fekete szemért! Jó barátom!

Spitzhase volt a jegyző a bizottmányban.

E jelenet után kis papírszeletre valamit írt s azt Kaulmannak nyújtá.

Kaulman átolvasta s azután széttépte és vállat vont.

- Ezt bolond nélkül is tudom.

A mai bizottmányi ülés nagyon rossz kedvvel oszlott szét.

A Bonda-völgyi deputáció bohózatának színpadi költsége kétezer forintba került s nem használt semmit.

Az utolsó eszközhöz kell folyamodni.

* * *

Csanta uram szentül el volt szánva, hogy a harmadik részletfizetés kiírásánál de bizony nem fizet be többet. Veszik, ahogy veszik, ő minden részvényét a piacra veti.

A kiírás napján azonban kap egy levelet Spitzhasetól, mely így szól:

„Uram!

Holnap odamegy önhöz Kaulman úr, s minden részvényét átvenni kínálgatik 45 felülfizetéssel. Vigyázzon ön. Bizonyosan mondhatom önnek, hogy a kormány által már aláíratott a Bonda-völgyi vasút engedélye, mely amint létrejön, a részvényeket újabb 20 percenttel egyszerre feljebb fogja szöktetni.”

Csanta uram most már úgy hitt Spitzhasenak, mint az orákulumnak.

Ha hitt neki, hát nem is csalódott.

A harmadik részletfizetés kiírása után, mikor a részvények egy kissé meggyökcentek, csak megjelenik ám nála Kaulman uraöccse és kínálgat 45 felülfizetést a részvényeire.

Nem adta neki: állhatatos volt.

Inkább az utolsó hordó ezüstjét is kihengerítette pincéjéből s vitte fel Bécsbe, semhogy egyetlen részvényétől megváljon.

Meg is volt a jutalma érte.

Harmadnapra a befizetés után olvasá a hírlapokban, mily nagyszerűen meg lett szavazva a Bonda-völgyi vasút a birodalmi tanácsban s az urak házában.

Ő legnagyobb excellenciája maga védelmezte az ügyet az alsó- és felsőházban s napnál fényesebben bizonyította, hogy a Bonda-völgyi vasút állami kamatbiztosítását mind a politikai célzatok, mind a pénzpiac jelen kedvező hangulata, mind az állam nemzetgazdasági érdekei, mind a stratégiai szempontok, mind a territorális kedvezmények mindenkifölött ajánlják, s mind a két helyen keresztülment az, alig észrevehető ellenállás mellett. Waldemár herceg lármázott ellene, de senki sem hallgatott rá.

* * *

A Bonda-völgyi konzorcium számadásvizsgáló küldöttsége pedig a legközelebbi vizsgálat alkalmával talált egy ilyen pozíciót a kiadásokban:

„Alapítási költségekre 40 ezer forint.”

- Mi az? - kiáltának egyhangúlag.

Kaulman valamit súgott az elnök fülébe. Az azt tovább súgta. Arra a gallerja közé húzta mindenik a fejét, s azt mondta, hogy jól van.

A bondavári részvények a vasútengedély után felmentek 70-re a parin felül. Csanta uram puncsot ivott örömében!

* * *

Evelina találkozott később a Treumann-színház öltöző előcsarnokában az excellenciával.

Őexcellenciája idején látta érvényesíteni a tanúsított protekciót az instáns fél előtt.

- Nos, kedves? Hát kivívtam a bondavári vasutat, ugye?

Evelina mélyen meghajtotta magát előtte. Éppen a gerolsteini hercegnő jelmezében volt.

- Örök hálára lekötelezettje vagyok excellenciádnak. Legközelebb küldök érte *negyvenezer* csókot.

Miért, miért nem, őexcellenciája a „negyvenezer” szóért nagyon felütötte az orrát, s többet nem udvarolt a gerolsteini hercegnőnek. Hanem Evelina is bizonyos lehetett felőle, hogy akárhogy énekeljen ezután, az udvari operaházhoz dekrétumot kapni nem fog.

A Bonda-völgyi vasút corollariumai

A Bonda-völgyi vasút tehát épül. Waldemár herceg meg van verve, vele együtt az egész contremine. Mert vannak emberek, akiket a jó termés halat meg éhen.

A zseké-klubban találkozott Waldemár herceg Tibald herceggel s szembeállt vele.

- Te az én ellenségeimnek feje lettél. Te mindent elkövettél, hogy engemet letromfolj.

Én ajánlkoztam neked, hogy pénzügyeidet rendezem, amik nagyon ziláltak: te azt a velem ellenséges lábon álló Kaulman-házra bíztad.

Én unokaleányod kezét kértem, te ideigérted; akkor mindenféle ürügy alatt eltávolítottad Bécsből, s most hallom, hogy valami Salista nevű condottieri kapitánnyal jár jegyben, Pesten.

Nekem fogam volt egy szép menyecskére, azt te, csak hogy nekem ne jusson, a saját palotádba vitted s meghagytad neki, hogy akárkit mást, de engem soha el ne fogadjon.

Te odaadod az egyetlen adósságmentes ősi bondavári uradalmat egy szédelgő kompániának, mely az én fejemre akar felmászni s magad elnökévé leszesz e társaságnak.

Te kimesterkéled, hogy állami kamatbiztosítással engedélyezzenek egy vasutat a te köszén-társulatodnak, mely vasút két száztólit nem fog behozni.

Te magad sem tudod, hogy milyen magasra felmáasztál.

Én téged sajnállak, mert mindig tiszteltelek.

De vigyázz rá, mert ha egyszer azt az emberpiramist, aminek a hegyén állsz, megrúghatom, te esel róla legnagyobbat!...

Azzal otthagya a herceget.

Tibald herceg a sok kellemetlen mondat közül csak azt fogta fel, hogy Angela Salista örgróft választotta férjül.

És neki még csak meg sem írta ezt. Idegentől kellett megtudnia.

* * *

A bondavári vasút tehát épül. A szép asszony két szép fekete gyémántszeleire nincsen többé semmi szükség. El lehet már dobni.

Egy napon felkereste Evelina férjét a lakásán.

Az nagyon örült ennek a szerencsének.

- Uram! Én öntől valamit kérdezni jöttem. Tibald hercegen néhány nap óta valami szokatlan búskomorságot veszek észre. Nem tudja ön annak az okát?

- Nagyon tudom! Unokája, Angela grófnő, férjhez ment, s veje, Salista örgróf, bírói felügyelet alá kéri venni a herceget okatlan pazarlásai miatt.

- Ez okatlan pazarlások között bizonyosan én is szereplek?

- Önnek éles esze van, Evelina!

- Ennek én véget akarok vetni! A hercegnek még ma megmondom, hogy elhagyom a palotáját. Azért örökké háládatos leszek iránta. Ő nekem jóltevőm volt. Ön is az volt, uram. Önt kellett volna első helyen említenem. Önök engem tanítottak, kiműveltettek. Önöknek köszönöm, hogy érek valamit, még akkor is, ha minden gyémántot leszedek magamról; s tudok kenyeret keresni. Leszek művész nő szakmából. Hanem Bécset el akarom hagyni. Itt nincs kedvem maradni többé.

- Azt jól teszi ön, Evelina. Látja, mennyire rokonszenveznek szellemeink. Én éppen azt akartam önnek tanácsolni, amit ön most elmondott. Hagyja el ön Bécset, s menjen a színpadra, érvényesítse világra szóló tehetségeit. Én minden kötelességet teljesíteni fogok, amivel önnek, mint férj, tartozom. Én elkísérem önt Párizsba. Átköltözöm ottani házamba s ott etablirozom magamat, hogy önnek segélyére lehessenek. Ott szerencsét fog ön csinálni. És azután mindenkor igen jó barátok maradunk.

Evelina, dacára annak, hogy olyan nagyon jól kiismerte ezt az embert, elég gyenge volt elérzékenyülni s azt hinni, hogy mégis igazságtalan lehetett iránta.

Ez mégis sok áldozat, amit ő érte tesz. Hogy a kedvéért átteszi az üzletét Párizsba.

Tudta volna csak, hogy ezt éppen azért teszi, hogy egy napon azt mondhassa neki:

„Madame, ön holnaptól kezdve megint mademoiselle! Így rendelik azt a francia törvények, amik nem ismernek, csak polgári házasságot.”

A fekete gyémántok megtették a szolgálatukat, a fekete gyémántok mehetnek vissza, ahonnan jöttek!

És azután a nagy egyházi kölcsön megkötése végett is át is kellett települni Kaulmannak a párizsi házába, mert azzal főleg a francia és belga pénzvilágra kellett számítnia.

* * *

A Bonda-völgyi vasút tehát épül. És Sámuel apát fellegvárai is magasulnak.

Ez a vasút neki is út a magasra.

A Kaulman-cég világhírűvé emelkedett e siker által.

Most már világra szóló vállalatba is merészkedhetik. Fejedelmi rangja van már a pénzpiacon.

A *börzebárók* közül a *börzehercegek* közé emelkedett. Ha kölcsöne sikerül, a neve *börzekirály*.

Sámuel apát neve pedig kezd glóriától körülövezve lenni.

Fenn a kormányférfiak azt látják, hogy e hatalmas népszónok erős fegyver lehet a kezükben, ki elvágja majd a népet az úrtól s a tömeget az értő fejek nélkül behozza az álmodozott összbirodalomba.

Lenn a nép úgy bámulja őt, mint magas jóltevőjét, kinek szavai hatalmasak. Tanúbizonyság rá az épülő Bonda-völgyi vasút. Mind a tizenkét halinazeke azt hiszi, hogy azt a vasutat ő hozta szűrűjában haza.

A magyar klérus keletkező *lument* lát benne.

Rómában a szentszéknek küldött segélyeiért magasztalják. Ha püspökké ki lesz nevezve, ő lesz az első magyar prelátus, ki a bécsi urak házában helyet foglal.

A miniszter bámulni fog, midőn a magyarországi egyházi javak szekularizációjáról való tervét keresztezve találandja egy szent kölcsön terve által ugyanezen javakra, a római állam felemelése céljából.

De hozsánnával fogadja azt majd a francia és belga katolikus pénzvilág; hozsánnával a római kúria; s megmentője nevét aranytáblára fogja írni a szentszék.

És amellet még Magyarországon is úgy fog az feltűnni, mint megmentése az egyházi vagyonnak, mert a hipotékát a kormány nem veheti el soha.

Azután...

A primás öreg ember, a pápa még öregebb.

Minden kerék rendben van, már a gép beindulhat.

Mikor az első megkoszorúzott gőzmozdony végigfűtyül a Bonda-völgyi vassíneken, Sámuel apát elmondhatja:

„Ez az út Rómába vezet!”

* * *

A Bonda-völgyi vasút tehát épül. Berend Iván saját telepe tönkrementét jósolhatja magának abban.

Ez országos vasút által az egyleti tárna terményei a világpiacra juthatnak s most már nemcsak az ő csekélységével, de a porosz kőszénnel s az angol vassal fognak versenyezni. Ő már számba sem jön többé. Az óriás a világot lépi hétmérföldes csizmáival.

S amennyire előnyére van a vasút az egyleti tárnának, épp annyi hátrányára van az ő telepének.

Mert a vasútvonalt nem azon a völgyön vitték végig, amelyben az ő tárnája feküdt, s ami legolcsóbb és legtermészetesebb vonal lett volna, hanem inkább hegyet törtek, alagutat fűrtak, hogy őt kikerüljék s az egyleti tárna előtt vihessék el az utat, s ennél fogva Ivánnak fél napi kerülőt kell tennie, hogy a tárnájából a vasútig jusson, mert a részvényes társulat a bondavári uradalom határán át versenytársának az indóházig egyenes utat nem nyit, és így, mire az állomásra szállította terményét, már öt-hat százalékkal többen van az neki, mint a részvényes tárnának.

Tehát ránézve az egy eldöntő csapás.

Azonközben az év vége is közeleg. A tárnamunkásoknak az ígért osztalékot ki kellene fizetni, de sem szénnek, sem vasnak nincs többé kelete. A túlsó társaság olcsóságával minden vevőt elfog.

Azt a mesterséget ugyan Iván is tudja, hogy akinek heverő pénze van, az mondhatja azt, mikor legjobban veszt is, hogy nyert. Ezt úgy hívják műnyelven, hogy: „a saját zsebébe hazudni.”

(Pedig rendesen a „más zsebe” bánja azt meg!)

Neki pedig van heverő tőkéje, mert jó gazda volt. Félretett pénze megy pár százezer forintra, s azzal, ha folyvást veszteni fog is, tíz évig kiállhatja a versenyt magával a nagy óriással.

Csak hogy az óriásoknak méghozzá az ujjaik is nagyon ügyesek.

Még az apró mesterfogásoktól sem tartózkodnak.

Mikor a Bonda-völgyi vasút számára szolgáltatandó sínekre csőd lett kihirdetve, Iván gondolta magában: „No, most teszek egy tréfát. A részvénytársulat, tudtom és számításom szerint, hat száztólival olcsóbbért adja a közönségnek a vasat, mint amibe saját magának kerül. Most én adok be a vasúti vállalkozóknak egy ajánlatot, melyben tíz százalékkal olcsóbbért vállalom el a sínek szállítását, mint amibe nekem kerül. Vesztek rajta ötvenezer forintot, de elveszem a szomszédnak a kedvét vele az oktalan árleveréstől.”

Ártatlan ember!

Ilyen a tudós ember, aki még azt képzei, hogy azért van a pecsét a levélen, hogy azt, ami benne van, titokban tartsa s még arról álmodozik, hogy mikor a sok beküldött ajánlattevő levelet felbontják, hát akkor mindjárt, amelyik legelőnyösebb ajánlatot tett, annak átadják a vállalkozást.

Dehogyan van!

Azt előre elhatározzák, hogy ki kapja meg a vállalatot.

Mikor azután felbontják az ajánlatokat s kiderül, hogy a pártfogoltnál még olcsóbb áron is vállalkozott valaki, akkor azt mondták a pártfogoltnak: „Itt a toll, itt a papír, írd gyorsan más levelet s tégy még fél perccel olcsóbb ajánlatot.”

Ez köztudomású dolog, csak az olyan emberek nem tudják, mint Iván, akik mindig petrefáktumokat, meg csillagokat vizsgálnak.

A vasúthoz való sínek szállítását a részvényes társulat kapta meg, még $\frac{1}{4}$ rész száztólival olcsóbb árak mellett az Iván által ajánlottaknál.

Hanem azért Ivánt még most sem hagyta el a szívóssága. A kétszer kettő még most is mindig négy. S akik az ellen vétenek, azoknak vagy előbb, vagy utóbb, de el kell pusztulniuk.

Iván csak azért is folyvást vasúti síneket készítettett kohójában s rakatta őket halomra félszerei alá. Majd eljön azokra is a vásár!

* * *

A bondavári vasút tehát épül.

Csanta uram árulja a házait X-ben. Az egész ház sor eladó.

Azt mondja, hogy felmegy Bécsbe és lesz „Ausschuss!” Nagy fizetés jár vele ingyen.

Minden pénzét papirossá teszi. Nincs mai világban olyan szántóföld, olyan bánya, olyan marha, olyan ház, mint a papiros. Nem kell neki se béres, se trágya, se széna, se zab, se tűzkármentesítés! Hát még az olyan papiros, amitől nem hogy az állam fizetne valaki adót, de még az állam pótolja ki, ha a szegény tőzsér nem kapott utána elég jövedelmet.

Azért az egész ház sor eladó. Csak az a szerencséje, hogy X-ben olyan kevés a pénz, hogy az egész város nem volna képes megvenni egy egész utcát.

* * *

A Bonda-völgyi vasút tehát épül. Az egész vonalon folyik a nagy munka. Egy hosszú, végtelen hangyaboly dolgozik, fárad, talyigázik napestig. Földet vágnak, sziklát repesztenek, hegyet fúrnak, töltést emelnek, cölöpöket vernek, köveket faragnak mértföldnyi és mértföldnyi vonalakon végig.

A bondavári tárna sötét szádában egy férfi áll, mozdulatlanul bámulva a munkát. Komor, fenyegető tekintete oda van fagyva e mozgó képhez.

Ez az alak Szaffrán Péter.

Kezében egy nagy darab köszület tart.

S midőn a zajos tájról a csendes halott növényre visszatekint, azt látszanak mondani szikrázó szemei:

„És mindennek a dicsőségnek, ennek a gazdagságnak, ennek a hatalomnak Te vagy az alapja, Te vagy a kútfeje, Te vagy az élető ereje? Te!”

S odavágta a kezében tartott köszület a falhoz.

A szegény jó herceg

- Ön azt üzent nekem, hogy valamit akar velem közölni - kérdezé Tibald herceg, midőn ama napon, hogy Evelina férjével beszélt, a szép asszony levelére megjelent nála.

- Én el akarok menni Bécsből.

- Ah! Ez igazán meglepő. És hova?

- Ki a világba. A férjem Párizsba költözik s én alkalmasint vele megyek.

A herceg figyelmesen tekintette a hölgy arcába.

- Megunta ön már mellettem az életet?

- Hiába tagadnám. Én itten rabnő vagyok. Cifra fogságban élek. S még azt sem tudom, hogy mi az élet?

- Nekem adott szavát sajnálja ön? Én feloldom önt az alól. Maradjon itt!

- Arra megint büszke vagyok, valaki iránt hálátlan legyek, akinek jótéteményeit élvezem. Nekem elég tudnom, hogy ebben a palotában ön az úr, az engem önnek rabjává tesz. Én nem akarom, hogy valaki jót tegyen velem többé.

- Ön művésznő akar lenni?

- Az „is”.

Evelina szándékosan hangsúlyozta az utolsó szót.

- Becsvágyból?

- Nem. Akkor szorgalmasabb volnék a tanulásban. Élni akarom a szabad életet. Láncként akarok már egyszer járni a világban.

- Az sikamlós út a szép hölgyekre nézve.

- Nem esnek el rajta oly nagyon, hogy fel ne emeltessenek.

- Ki mondta ezt önnek?

- Látom.

- Tehát csak tőlem akar ön szabadulni?

- Igen, igen, igen! - ismétlé háromszor is türelmetlenül Evelina.

- Akkor legjobban teszem, ha mentől hamarább megszabadítom önt kellemetlen társaságomtól - szólt a herceg, kalapját véve s finom iróniával tevő hozzá -, megbocsásson asszonyom az unalmas órákért, amiket önnek egyszer-másszor okoztam.

Evelina dacosan vállat fordított az eltávozóinak, s türelmetlenül dobbantott lábával.

A herceg az előszobában vette észre, hogy sétapálcáját nem hagyta odakinn, hanem bevitte magával s ottfelejtette. Kedves pálcája volt. Azt is Evelinától kapta egyszer újévi ajándékkul. Nem akarta otthagyni nála.

Visszament érte.

Amint azon szoba ajtajában megjelent, ahol Evelinát hagyta, meglepetve állt meg.

A hölgy háttal volt fordulva az ajtónak.

És azt a pálcát, melyet a herceg keresett, két kezében tartva, hevesen szorítá ajkaihoz kétszer-háromszor és zokogott.

A herceg visszavonult, mint jött, észrevétlenül.

Értett mindent.

A hölgy összeesezett vele, hogy könnyűvé tegye neki a válást s alacsony érzelmeket színlelt, hogy elfeledtesse magát.

De miért teszi ezt?

Másnap azt is megtudta a herceg.

Evelina lakosztályának kulcsait hozta el a komornyik. A hölgy a korán reggeli vonattal elutazott.

A herceg felsietett Evelina szállítására, s ott azután megtudta, hogy miért hagyta el őt ez az asszony.

Mindent, amit csak ajándékba kapott a hercegtől, otthagyt. Ékszereit, ezüstjét, csipkéit.

Semmit sem vitt el magával.

A herceg megértette, miért hagyta el őt.

Még sétabotját is ott találta az asztalon, s csak később vette észre, hogy ahol a pálca elefántcsont fogantyúja az arany karikát éri, oda egy vékony hajszál van a nyílásra csavarva, egy szál abból a hosszú selyemhajból, mely főtől sarkig ért le.

Milyen ereje volt ennek az egy szál hajnak!

Evelina előbb érkezett meg Párizsba, mint Kaulman.

Abban egyeztek meg, hogy amíg Kaulman elrendezteté Evelina szállítását, hotelben fog lakni.

Pár hét múlva azután felkeresé a hotelben a hölgyet Félix úr s mondá neki:

- Kész a szállása önnek, ha tetszik, odavihetem.

Evelina kocsiba ült Félixszel s elhagyta magát új szállítására vitetni.

Az a világváros egyik legdíszesebb részén volt, a Boulevard Sebastopolon, az első emeleten.

Mikor szállásába belépett Evelina, nagyot dobbant a szíve.

Ugyanaz a meggyzín szőnyeges szoba, utána a vadgalambszín selyemmel díszített, a fekete márvány kandallóval, és végül ugyanaz a rokokófaragványos kabinet a kerek porcelán-festményekkel, az egyik ablak a télikertre nyíló, aminő volt a bécsi. Azok a képek, azok az ezüstneműek, az a ruhatár, azok az ékszerládikók, minden, az utolsó, az asztalon feledezett kesztyűig, amit Bécsben elhagyott.

„Szegény jó herceg!” - sóhajtja magában a delnő, ölébe csüggesztve összetett kezeit s szemeit elhomályosítja a könny.

És Félix úrnak elég flegmája volt azt kérdezni tőle e pillanatban:

- Nos, hát jól *rendeztem* be a szállásodat?

..., „Szegény jó herceg!”

És ezt bizony sokszor elsóhajtotta még Evelina. Mert attól elkezdve, hogy Párizs legkitűnőbb operaházához rögtön szerződtek, a legelső lábaihoz dobott koszorúig, mindent, de mindent Tibald nagyapó kezei intéztek ott is, ki le nem vette azokat róla többé, attól a szótól, amellyel azt mondta neki: „leányom”.

Dies Irae!

Egy borongós őszi napon Iván a hámorától jött vissza gyalog a tárnájához. S útközben elgondolkozott magában.

„Cudar világ biz ez.”

Nem a bölcseké a kenyér, nem az erőseké a diadal.

Éppen úgy, mint bölcs Salamon korában. Minden hátrafelé megy.

Egyik rossz év a másikat követi.

A természet is mostoha az ember iránt.

A nép éhezik és kenyeret koldul.

S azután mikor kapott, elfelejti azt, aki adta.

A tudatlanság legnagyobb ellenségünk.

Nagyúri birtokok elpusztulnak, anélkül, hogy birtokosaik valaha egy följegyzésre méltó jótettet hagytak volna az országon, a nemzeten, a közügyön. Minden terhe a jelennek és jövőnek egy szűk számú, kizsarolt osztályon fekszik.

Sem a nagyúr, sem a köznép nem található otthon.

Íme már ez a zsíros condra arról tanácskozik a malom alatt, hogy kit válasszon küldöttének a Reichsrathba.

S Szafrán Peti, mióta Bécsből hazajött, szóba sem áll a régi ismerőseivel: úgy megnövelték a taróját.

A bolondoké a világ.

Merni sem tud már senki.

Csak sóhajtozik a bús honfi, csak énekli a „Szózat”-ot, csak búsul a pohár mellett, csak fenyegetőzik; de merni nem tud többé.

Elveszett minden erő. Nincs egyetlen férfi az országban.

Hát asszony van? Igenis, nőnemű emberek.

Ott az egyik. Aki odaveti magát annak az embernek, aki őt rágalmazta, csak azért, hogy magas megvetését kifejezhesse ezzel a lenézett nyomorult irányában, aki őt védelmezte.

Hát a másik?

A hercegek kegyence, az egész világ csalogatója.

Az úrnőtől a parasztleányig nincsen semmi; mind a kettő szívtelenség.

S a föld alatt sincs jobb világ. A tárnában napok óta viheder jár. Olyan sűrűen jön a könlég, hogy nem lehet benne dolgozni.

Bárcsak a fejére szakadna egyszer az egész, mikor odalenn van!

A fekete tájképhez való gondolatok.

Amint Iván a hámtortól levezető úton a szélső munkásházak előtt elhaladt, a legutolsónak az ajtaján egy munkást látott kibotorkázni. Az az ajtó egy pálinkásbolt ajtaja.

A munkás háttal volt neki fordulva, nem ismerhetett rá. Látszott, hogy erőlteti az egyenes járását, hogy léptei ne ingadozzanak.

- Ki lehet az, aki ilyen korán reggel már tántorogva jön ki a korcsmából? - gondola Iván, s meg akarva tudni, melyik munkása lehet az, utána sietett, hogy szemközt láthassa.

Mikor utolérte, bámulva ismert rá. Ez Szafrán Péter.

Ivánnak felöltött ez a dolog. Emlékezett rá, hogy Szafrán felfogadta Evila eltűnésének napján, hogy soha több pálinkát inni nem fog.

Azt is tudta, hogy Szafrán megtartá fogadását.

De arra is emlékezett, hogy ugyanakkor olyasmit is ejtett ki, hogy még egyszer fog pálinkát inni s valami rejtélyes fenyegetést is kötött e mondatához.

Hát hadd igyék! Az ő dolga.

De minek jön ide, Iván telepére, pálinkát inni? Nem kap eleget a saját gyártelepe butikjaiban?

Hátha neki ez tetszik.

Iván üdvözlé a férfit.

- Jó reggelt, Péter!

Az üdvözlött nem fogadta a köszöntést, hanem ahelyett merőn, vadul a szemébe bámult, mint egy veszni készülő kutya, mely embert nem ismer többé. Ajkait összeszorította és orrcimpái széttágultak; a sipka le volt szemöldéire húzva.

Iván meg akart tőle valamit tudni.

- Jár-e a ti tárnáitokban is a viheder? - kérdezé tőle.

A megszólított erre sem felelt semmit, hanem feltolta a sipkáját homlokára s szemeit kerekre felnyitva, odahajolt hozzá egészen közel, s akkor némán szétnyitva száját, rálehelt a kérdezőre. S azzal semmit sem szólva, elfordult tőle és ment tovább a részvénytárna felé vivő úton.

Ivának valami borzadály futott végig egész testén, mikor ez a rálehelte pálinkaillat érte arcát. Ez különben sem kellemetes szag.

Utánanézett, egy helyben állva, a távozónak, ki, amint húsz lépésnyi távolságban volt Ivántól, ott még egyszer visszafordította fejét, hogy ugyanazt a fenyegető, veszésnek indult arcot megmutassa neki; ajkait felhúzta, mint a fenyegető eb, hogy ritka fehér fogsora s széles vörös ínye kilátszott azok közül.

Ez arc láttára Iván zsebébe nyúlt és egy percre az a gondolat villant át lelkén, amint revolverének agya kezébe akadt, hogy ha ő most ezt az embert úgy föbe lőné, hogy rögtön hanyatt essék, valami Istennek tetsző jó dolgot követne el vele. Iván egy idő óta revolverrel volt kénytelen járni, mert a szomszéd tárna munkásai azzal fenyegették, hogy egyszer, mikor magányosan jár, belelökik valamelyik szénüregbe, ha másként el nem tudják pusztítani; s a durva, felbőszített, idegen elemekkel összekevert hadtól minden kitelik.

Hanem azután csak hagyta menni Szafrán Pétert. Ő is megfordult, s ment a tárnája felé, a légszivattyúgépet megvizsgálni.

A tárnában három hetedrész volt az arány a könlég és a levegő között. Annálfogva Iván megtiltotta e napra a föld alatti munkálatot, előbb ki kell szivattyúzni a vészterhes gázokat.

A munkásokat mind a külső szén eltakarításához rendelte, a tárnánál nem maradtak mások, mint akiknek a szivattyúkemencék körül volt dolguk.

Iván maga egész késő estig ott volt felügyelni.

Este hazabocsátotta munkásait: éjjeli munka ma nem lesz.

Maga is jókor házikójába vonult.

Csúnya, ködös, borongós idő volt, s az ragad az ember kedélyére. Az ember együtt szenved a természettel.

Ha az ég melankolikus, az ember is az. Hát még mikor a föld is betegeskedik. Ez itt alattuk már napok óta lázban van. A köszén halálos gázokat izzad s bűzhödt lélegzetével megmérgezi a levegőt: féregtől, penésztől hull le minden gyümölcs, üszög lepi meg a gabonát, s mótely pusztít az állatok közt. Az ember maga is gornyadozik.

Iván egész nap érezte azt a névtelen borzadályt, mely egyszer-egyszer végigfutotta testét.

Kellemetlen világ!

Mikor magára maradt pusztá lakában, még jobban elővette ez a fagyos érzés. Lúdbőrzött minden tagja. Nyugtalan volt.

Kedvetlen volt minden gondolatja, akárhová fordította.

Ha saját anyagi viszonyaira gondolt, ha hazája ügyeire, ha jó barátokra, ha szép asszonyokra, egyik nagyobb undort keltett, mint a másik.

A tudomány sem vigasztalá. A vak tapogatózása az a sötétben.

A munka nem ízlett. Ez pedig a legrosszabb kórjel.

Még ha étel, ital nem esik jól, ha az álom nem kell, ha a szép nő szava nem melegít: hagyján; de mikor már a munka nem ízlik, az már nagy nyavalya.

Nem kellett testének, lelkének se álom, se ébrenlét.

Lefeküdt, csak azért, hogy feküdjék. Lehuntya a szemeit, csak azért, hogy ne nézzen velük.

S azután a lehunty szemek előtt megnépesült a világ. Eszébe jutott mindenféle a múltból.

Emlékező undorral - mert az undornak van legjobb emlékezete - gondolt Szafrán Péter pálinkaszagú leheletére, s ez az undor visszavezette az egykor mondott szavaihoz a munkásnak:

„Nem iszom több pálinkát ez életben soha. De még egyszer iszom. Amikor megérzi ön rajtam, hogy pálinkát ittam, vagy meglát a korcsmából kijönni, aznap maradjon otthon a házában; mert azon a napon nem tudhatja senki, miért, mi módon, és mi által hal meg?”

De hát mi bajom nekem a te részegségeddel? Te aludjál otthon, én is aluszom itthon.

Hanem a kísértet sehogy sem akart otthon aludni. Minden módon azt akarta, hogy Ivánnal egy ágyon aludjék.

Amint Iván kissé elszenderedett, már érezte azt a kellemetlen bűzt az arcán s látta lehunytt szemein át amannak feléje hajló arcát, amint vérben forgó szemeit rámeresztí s felhúzott ajkai, összeszorított fogai közül rálehel.

Úgy erőlködött őt ledobni magáról.

Egyszerre, mintha az ítéletnap rombolás szava dördülne meg, egy rettentő pukkanás ébreszté fel Ivánt előálmából.

Olyan jól felébreszté, hogy ágyából is kidobta: a földön szedte fel magát.

Az első gondolatja ez volt: „A zuhatar szétzúzta a tárnámat!”

Még csak ez a csapás kellene a fejére, hogy semmivé legyen téve!

Kirohant az ajtón a szabadba.

Künn koromsötét éj volt és siket csendesség, minő a fülzúgás siketsége.

Azt sem tudta, merre forduljon? Kiáltson-e? Kinek kiáltson? Van-e még élőlény ebben a völgyben? Meghalt-e és eltemetve minden? Vagy él, de meg van némulva minden ember, miként ő maga?

Mi volt ez? Honnan jött ez a dördület, mely után még most is reszket a föld, még most is zúg a levegő?

A következő perc feleletet hozott.

A szuroksötét éjszakában egyszerre vakító lángoszlop emelkedik ki a részvénytárna épületei közül, s pillanat múlva egy még nagyobb robbanás hangzik az előbbinél, melytől a házak minden ablaka bezúzva csörömpöl össze s a megrázott kémények hullanak alá a tetőkre; míg az iszonyú légnyomás Ivánt ajtajához visszataszítja.

S az alvilági fénynél ott látja Iván saját tárnája előtt munkásait térden állani, az iszonyat, a rémület kifejezéseivel tűzvilágította arcaikon. A közeli házak küszöbein nők, gyermekek alakjai; a rémület első rohamától mozdulatlaná téve.

Az egész völgy egy beomlott vulkán kráteréhez hasonlít. Gomorrához, midőn a Holt-tenger alá a tüzesebe elsüllyed.

A rettenetes láng felcsap a felhők magaslatáig s mennydörögni tanítja az eget, amilyen mennydörgést zivatar utánózni nem fog soha.

S két perc múlva vége van a lángnak; az egész táj ismét pokolsötét lesz, csak a részvénytárna fölött terjeng még valami vékony fehér felhő.

- A szomszéd tárna felrobbant! - kiáltá a kétségbeesés ordításával Iván, mintha nem hinné, hogy a pokolbeli csattanás úgylis felébresztett mindenkit, akit halva nem hagyott. - Segítségre emberek!

Nem jutott most már eszébe, hogy „cudar a világ”, hogy „ellenségei az emberek”, csak azt tudta, hogy egy irtóztató, szavakkal ki nem fejezhető szerencsétlenség történt a föld alatt, akárkié legyen az a föld.

- Segítségre, emberek! - ordítá még egyszer s a lármaharanghoz rohant és elkezdte azt rángatni teljes erejéből.

Perc múlva jöttek minden oldalról felriadt munkásai, mindenik azzal a kiáltással: „A szomszéd tárna felrobbant!” Mintha volna valaki, aki azt nem tudná.

Azután egy hosszú néma perc következett. A tárnamunkások, lámpáikkal kezeikben, körülfogták Ivánt, s kérdően néztek arcára, mit fog mondani.

- Meg kell őket mentenünk! - ez volt Iván első szava hozzájuk.

Óh! be eltalálta mindannyinak gondolatját.

Azokat, akik a föld alá temetve vannak (talán még élnek?), meg kell menteni azoknak, kik az Isten ege alatt maradtak. Nincs itt most ellenség, csak ember és ember.

- Gyorsan elő kell hozni a légszivattyút, a merítővedreket! - osztá ki a parancsokat Iván. - Minden ember lássa el magát szájtakaróval! Vegyék a faltörő szereket, hozzatok kötelet, lábtót és kaucsuktömlőket. Ne maradjon itt más, csak az asszonyok. Előre!

Ő maga egy nagy feszítő vasrudat kapott vállára s alig véve magára valami rossz öltönyt, sietett munkásainak utat törni a részvénytárna felé.

Az új birtokosok erősen körülpalánkolták birtokukat, hogy Iván szekerei ne járhassanak rajta keresztül.

A kapukon nagy betűkkel volt hirdetve: „Ezen kapun engedély nélkül bemenni szigorúan tiltatik!”

Nagyon jártak most az engedély után!

Amint a kapu be volt zárva, Iván nekifeszíté a vasrudat, egyet reccsentek a pántok s a kapu feltárult.

Az emberek nem várták, míg a lovakat befogják a gépek szekereibe, maguk fogóztak azokba s tízen tolták, húzták azokat úton, út nélkül, kemény irányában, merre közelebb volt.

Mint egy futó lidérc-tábor, olyan volt végigvonulásuk az éjszakában, amint mindegyiknek övébe volt akasztva a lámpája.

Nem sokára lett számukra kivilágítás. A részvénytárna melletti vashámoz egyik boltozata beomlott az erős rázkódástól s az izzó kohók tűzfénye egyszerre végigvörösöslött a tájon.

A munkások szétszaladtak mellőle; folyhatott az olvadt vas, amerre akart.

Egy rémületes kép bontakozott ki a tárnához érkezők előtt e tűzvilágítás mellett.

Az akna fölötti gömbölyű szivattyúkemencék nem voltak sehol, tégláikkal ezer ölnyire terítve a mező.

Az emelőgép, mely öntöttvasból volt, felfordítva feküdt, messze előbbi helyétől s a toronyszerű épületnek csak egy fala állt, arról csüggtek alá a kiszakított vaspántok. S a közel fekvő nagy épületek tetőiről lehántva minden cserép.

A tárna északi torkolata pedig be volt omolva. A pompás faragott kövekből épült portálé, mintha egy elhagyott kőbánya torkolata lett volna, egymáson hevert.

Kövek, gerendák, vasrudak, szén és terméskő csodamódon összekeverve, mintha egy vulkán köpte volna oda.

És az a rettenetes sírás!

Száz meg száz asszony és gyermek. Talán ugyanannyi özvegy és árva?

A férjek, az apák ott a lábaik alatt vannak eltemetve. És ők nem tudnak rajtuk segíteni.

Egypár férfi, inkább oktalanságból, mint bátorságból, megkísérlé egymás után behatolni az összeomlott tárnaszádába.

A kitóduló gáz leütötte őket lábaikról, társaik nagy életveszéllyel vonszolják ki őket most éppen csáklyákkal, horgos kötelekkel.

Egy már oda van kifektetve a gyepre. Kezeiket tördelő tehetetlen asszonyok állják körül.

Iván, amint odaérkezett, azonnal elkezdett intézkedni.

- Nem kell a tárnaszádához közelíteni oktalanul! Várjon mindenki, míg visszajövök!

Az igazgatósági épületbe sietett. Nem jutott eszébe, hogy fogadást tett, soha nem beszélni több Raunéval.

Hanem Raunét nem találta otthon. Az éppen a szomszéd városban volt; ott a vasúti vállalkozók adtak bankettet a nagy alagút elkészülésének örömére. Neki ott kellett lenni.

Csupán a másodmérnököt találta helyben. Az szemközt jött rá.

Átkozott flegmatikus ember volt.

Azzal vigasztalta magát, hogy megtörténik ez külföldön is. Az ilyen katasztrófákat már ott számításba sem veszik.

- Újra kell építeni a portalékat, újra felpóckolni a tárnasikátorokat s talán másutt kezdeni a túrást. Ez sok pénzbe fog kerülni. Voilà tout!

- Hány ember dolgozott odalenn? - kérdezé tőle Iván.

- Most csak valami százötven.

- Csak? Hát azokkal, mit gondol ön, mi lesz?

- Hja, biz azokat nehéz lesz megszabadítani, mert éppen most dolgoztak azon az átjáraton, mely az északi tárnát a keleti tárnával összeköti, hogy a ventilláció tökéletesítve legyen.

- És így más bejárat nincs a tárnába, csak amelyik összeomlott?

- De a keleti tárna is összeomlott! Annak a lángja volt az, ami az aknán kicsapott. Látta ön?

- Megfoghatatlan volt előttem, hogyan jöhetett több percnyi időköz után az utóbbi robbanás az előbbi után?

- Annak igen természetes magyarázata van. Az áttörendő aknafal már olyan vékony volt, hogy azt az északi tárna robbanása bedönthette. Akkor kétségtelenül nem a lángtól, mert ez már ellobbant, hanem az erős légnyomástól (az is hőséget fejt ki) gyulladt meg a keleti tárnában a gáz, s minthogy az omló szén felé nem törhetett ki, az akna torkán lövellt fel. Ez olyan, mint mikor a puska csövébe homok megy s a lőpor inkább a puskacsövet szakítja szét, semhogy a homokot taszítaná ki.

Ezt olyan hidegvérrel magyarázta meg a mérnök Ivánnak, mint akit ebből az egész afférból semmi sem illet egyéb, mint hogy már most egészen új portálémintákat kell majd neki rajzolni.

- Hogy az eltemetett munkásokat megszabadíthassuk, legelőbb a gázt kellene az üreg torkából kiszivattyúzni, hogy a romok elhordásához lehessen kezdeni. Hol az önök szivattyúgépe?

- Ott van ni! - szólt a mérnök a levegőbe mutatva -, ha még le nem esett.

- S hordozható szivattyújuk nincs?

- Annak szükségét nem látta be senki.

- Jó! Itt az enyém. Alkalmazzuk azt.

- Csak azt szeretném tudni, hogyan? Ha rézcsőve van a szivattyúnak, az a zezugos romok közé be nem tolható, ha kaucsuktömlője van, az elhajlik.

- Azt embereknek kell oda bevinni.

- Embernek? - szólt a mérnök, ajkaival prüszkölve. - Nézzen ön oda. Most húzzák ki a harmadik embert halottan, aki bolond fejjel a romok közé rohant.

- No, még azok sem haltak meg! Majd életre hozzuk őket.

- De azért nem hiszem, hogy ön ma estig valakit találjon, aki a tömlő végét bevigye ötven lépésnyire a romok közé.

- Már találtam is! Majd megteszem magam.

A mérnök vállat vont. Nem tartóztatta.

Iván visszament embereihez; kik azalatt munkához rendezkedtek. Félrehívta a legvénebb tárnamunkást.

- Pálom! Valakinek be kell menni a tárnatorokba a légszivattyú tömlőjével.

- Jó! Húzzunk sorsot!

- Nem húzunk sorsot. Én magam megyek. Ti mind családapák vagytok. Feleségeitek, gyermekeitek otthon; nekem senkim. Mennyi ideig tartja ki az ember lélekzetvétel nélkül a tárnában a gáz között?

- Míg az ér százat üt.

- Jól van! Adjátok ide a tömlőt. Kössetek egy kötelet a derekamra s eresszétek azt könnyen utánam. Ha a tömlőt nem húzom többé magam után, akkor vonjátok vissza csendesén a kötelet; de csendesén, hogy ha el találtam esni, a fejemet össze ne zúzzátok a heves visszarántással.

Iván ezalatt leoldotta derekáról a gyapotövet s belemártotta azt egy veder borecetbe s azután kicsavarva, körülkötötte vele az arcát, hogy szája és orra el volt takarva vele.

Azután hóna alá igazította a kötél hevederét, vállára vette a tömlő végét s megindult a romok közé.

A vén munkás utánadörmögte:

- Számláld a perceket, uram! Ötven oda, ötven vissza.

Iván eltűnt az omladékok között.

A munkások levették kalapjaikat s kezeiket összekulcsolták.

A vén munkás jobbujával bal keze csuklóját fogva, számlálta az érütéseket.

Már túl van az ötvenen, a tömlő még folyvást húzódott odább.

Már a hatvan, már a hetven járta, a tömlő még egyre húzódott. Iván még egyre beljebb nyomult a halálos légbe.

A vén munkás homlokáról a hideg verejték csorgott alá.

Már nyolcvan, már kilencven, már száz perc!

Sohasem fogjuk őt látni többé.

Ekkor megállt a tömlő.

Most a kötelet kezdték vontatni.

Az lankadt volt. Nem húzott terhet. Ő jön visszafelé.

Még mindig jön, még mindig lankadt a kötél. Most egyszerre megfeszül. Vigyázva húzzad! Újra lankad a kötél. A vén munkás a százhatvanadik percet számlálja. Akkor kapaszkodik ki Iván a tárnaszádából, a boltozat leesett zárkövére támaszkodva, de már azt átlépni nincs ereje; s amint egyszerre odarohannak hozzá, szédülten bukik munkásainak karjai közé. Arca sápadt, mint aki halállal küzd.

- Nincs semmi baj! - rebegi magához térve, amint arcát a friss lég éri, amint homlokát ecettel megdörzsölik. - Ah! Odabenn rettenetes lég van. Mit kell kiállani azoknak, akik odabenn rekedtek!

És nem jutott neki eszébe, hogy: „Itt vagytok most nyomorultak, kik hálátlanul elhagyatottak, kik vesztetre összeesküdtetek, kik híveimet üldöztétek, ki utánam árulkodtatok, kik orozva előlni akartatok, kik követségbe jártatok, követet küldeni készültetek tulajdon szülőföldetek ellenségeihez! Itt vagytok most a bosszúálló anyaföld sötétségébe eltemetve!” Hanem az jutott eszébe: „Mennyit kell szenvedniök nekik a föld alatt! Szabadítsuk meg őket!”

Amint a légszivattyúgép működésbe jött, hozzá lehetett kezdeni a munkához.

Most is nehéz küzdelem volt az, de lehetséges.

Iván felosztotta az embereket szakma szerint.

A romok széthordásánál egy óránál tovább egy ember nem dolgozhatik.

Mindenki bekötve tartsa egész arcát. Amint valamelyik szédelegni kezd, társai rögtön kapják meg s állva vigyék el onnan.

Mire megvirradt, a beomlott portálé el volt takarítva. Hanem az üreg torkába nem világíthatott be a nap.

Az agyagpala boltozat egyik oldalon végig le volt szakadva úgy, hogy Ivánnak, midőn a tömlőt oda bevitte, alig lehetett annyi szabad tere, hogy testével keresztülfúrhatta magát a résen. Ahol pedig a tömlő végét elhagyta, ott egészen le volt szakadva a boltozat.

Emberfölötti vállalkozás volt az, ami hetek munkája lett volna, azt most napok alatt végrehajtani. Pedig tenni kellett!

Iván munkásai tovább folytatták a beomlott tárnaszádának kibontását, amiben nagyon kevés segítséget kaptak a részvénytárna részéről.

Kisült, hogy a felrobbanás éppen azon időszakban történt, amidőn a munkásokat felváltják.

Midőn bányagázban kell dolgozni, négyszer váltakoznak.

Ez éppen az éjféλι csere idejében történt. Egy része a munkásoknak éppen akkor bocsátkozott le az aknanyíláson; azok már az égben vannak!

Más rész útban volt kifelé, azokat a robbanás s az omló tárna agyontaposta. Hanem egy rész valószínűen a lerakodó helyen maradhatott, ahol sem a láng, sem a romok nem érhatték, azok most ott élnek eltemetve.

Tehát idekűnn alig maradt húsz-harminc férfi tárnamunkás.

A hámor munkásait pedig a hámor igazgatója kereken megtagadta a tárnabontásra odakölcsönözni. Neki minden kohójában olvad az érc, ha nem ügyeltet rá kellően, csupa „medvét” fog velük.

(Medvének hívják a kohászok az olyan vastömeget, mely hibás olvasztás miatt nem jött ki a kohóból s melyet azután mint kárbavesztett tömeget, kemencéstől együtt ki kell lökni.)

Pedig a hámor munkája sürgetős. A vasúti síneknek napjára el kell készűlni, különben óriási bánatpénzek fizettetnek.

Tehát Ivánnak munkásaival csaknem egyedűl kellett végeztetni a szeretet munkáját. Csupán az asszonyok voltak kezére. Azok segítettek férjeik szabadítóinak.

S az nehéz munka volt.

Az omladozó folyosótetűt minden félőnyire aláarakott gerendákkal kellett felpócolni s amint egyszer nyílást törtek az omladványban, egy új ellenséggel találkoztak.

A robbanás után a tárnát ellepte a víz.

Most még a vízszivattyúkat is működésbe kellett hozni. Ahova azzal nem lehetett férni, merítő vedrekkel kényszerűltek kiadogatni a fekete iszapot.

Térdig bűzös iszapban állva, döglletes légtűl körülvéve, felűlrűl szűntelen hulló omladéktűl fenyegetve, haladtak nyomrűl nyomra mélyebben a föld alá a derék munkások.

Délután hazaérkezett Rauné úr is.

A legjobb mulatság közepette tudta meg a rémhírt. De ugyan dűhűs is volt.

Odajűtt a tárna elé s átkozta a bennvesztett munkásokat.

„A gazemberek! Egymillió kárt okoztak a társulatnak! Bár dűglűttek volna ott meg valamennyien! Műt veszdűnek a megszabadításukkal! Vesszenek ott! A részeg gazemberek!”

A dolgozű emberek nem feleseltek vele. Elűszűr azért nem, mert nem érték rá, másodszűr mivel mindegyiknek be volt kötve a szája. A tárnanyítás nagyon csendes munka.

Hanem egyszer azután találkoztűt egy munkással Rauné úr, aki, mikor legjobban átkozódűt s szidta az elűírlűtakat, egészen odaállt eléje és merűűen a szeme közű nézett.

Az is éppen olyan iszapos, szűnnel befent alak volt, mint a többi. Arca éppen úgy, mint a többinek, kendűvel szeműig bekűtve, azon felűl korommal belepve, hanem a szemeirűl azért ráismert.

Aki egyszer ezekbe a szemekbe nézett, sohasem felejtette el azoknak tekintetűt. Azok Iván szemei voltak.

Rauné úr elhallgatűt rűgtűn s elkotródűt onnan mérűűkűvel egyűtt, s hagyta azontűl Ivánt műűkűdni, ahogy neki tetszik.

Négy nap, négy éjjel szakadatlanul folyt az erűfeszítű munka.

A derék emberek leküzdöttek minden akadályt, utat törtek a szabad tárnáig.

Iván ez idő alatt nem evett asztal mellett, s nem hált ágyban. Ott falatozott, mikor ráért, a legközelebbi kövön, s aludt egy-egy órát, mikor elnyomta az álom, akárhol, ahol útban nem volt. Egy órára sem távozott el a tárnától.

Negyedik napon találták meg a munkások a legelső embert.

Embert? Dehogy! Egy tömeget a falhoz tapasztva. Valaha hús volt és csont.

Néhány öllel odább feküdt a földön egy másik ember, akinek nem lehetett megtalálni a fejét.

Azután találtak egy gyalogszekeret, midőn a szemet tolják kifelé, darabokra szaggatva, forgácsai egy emberi hullát szurkáltak összevissza.

És azután ismeretlenné perzselt alakokat. Azokat már a láng is érte.

Egy helyen tizenöt embert sajtolt egy csoportban össze egy leszakadt palakőréteg, száz mázsányi súlyú. Azokat ott kellett hagyni. Napokig fog tartani, míg azt a követ szétdarabolhatják.

Most a még talán élőket felkutatni sürgős az idő.

Mindenütt, a tárna minden folyosóján lehetett találni halottakat; de az még mind nem adta ki az elveszettek számát.

A részvénytárna munkásai azt mondták Ivánnak, hogy ha valahol lehetnek élve megmaradtak, az csak a lerakódóhelyen lehet, ahol munka kezdete előtt iszákjaikat le szokták tenni s munka után ismét előkeresni.

Hanem a folyosókban oly rombolás történt, hogy maguk az ott jártas munkások is alig tudták magukat tájékozni; néhol kitörte a robbanás a közfalakat, másutt betemette a bejáratokat, vagy átszakított két egymás fölött levő folyosót. Kutatni kellett még a jártasnak is, hogy merre a tájékozó főutca?

Végre úgy tetszett Ivánnak, mintha egy nagy halom kőszén- és palakőtördelék alól halk nyöszörgés ütné meg a füleit.

- Itt kezdünk el ásni! - mondá munkásainak.

Az omladékot félre kezdték hárítani s amint az eltisztult, a részvénytárna munkásai kezdték tájékozni magukat.

„Igen! Itt van az ajtó, mely a lerakodóterembe vezet!”

A légnyomás bizonyosan becsapta az ajtót, az oldalfalat rádöntötte s betakarta vele, s míg egyszerre eltemette a bennlévőket, egyúttal megvédte őket az agyonperzseltetéstől.

Úgy volt!

A nyöszörgés, a segélyhívás egyre hallhatóbb lett az omladványon keresztül, már látható lett az ajtó, s amint azt sarkaiból kiemelték, Iván volt az első, ki lámpájával bevilágított a sötétségbe.

Nem hangzott eléje örömkriáltás. Nem rohantak térdeit átölelni kárhózatból kimentett alakok. Az élet végküzdelmének torzalakjai feküdtek ott.

Száznál többen.

Még mindannyi élt! De minő élet! Kiaszva az éhségtől és szomjútól. Elfojtva a bányalégtől. Megtörve a kétségbeeséstől. Száz emberi csontváz emelé fel lankadt kezeit, bágyadt fejét a besütő világosságra. A hajnalcsillag volt az a sírban. A csontház mozdult meg a feltámadás szavára.

És egy szívreszkettető nyöszörgés, melyben már semmi emberi hang nincsen, hangzott fel száz ajakról, hogy annak, aki azt hallotta, egész életére volt elborzadnivalója tőle.

Ezek a robbanás percében iderekedtek. A légnyomás egyszerre kioltá lámpáikat s világot gyújtaniok örültség lett volna. Azóta itt vannak a sötétségben eltemetve.

Veszedelmüket szaporítja az, hogy az elboríttatás után nemsokára kezdték észrevenni, hogy a víz lassanként szivárog abba a terembe, mely nekik menedékül és csontházul szolgál. A terem fél öllel mélyebben fekszik, mint a folyosó.

Akkor a sötétben elkezdtek a terem deszkáiból és cölöpeiből emelvényt alkotni. Erre az emelvényre kapaszkodtak fel mindannyian. Ott várták a sokszoros halált. Az éhség, a bányalég vagy az emelkedő víz hozta halált.

Mikor a szabadítók rájuk nyiták az ajtót, a víz már éppen a küszöbig ért, s az emelvény padlatát nedvesíté.

Iván intézkedésére csendben, rendben szállíták ki a nyomorultakat síri fekhelyükből. Azok nem tolaokdta előre. Mindegyik feküdt vesztog a maga helyén, s várt, míg rákerül a sor.

Nagyon csendes emberekké tette őket az a halottak próbája.

Némelyik a szemeit sem bírta már felnyitni; de Iván úgy találta, hogy még mindannyi él s az emberi természet csodatevő!

Ezek tehát meg voltak szabadítva.

De még ezzel nem volt bevégezve a munka.

Hátha még az áttörésnél is lehetnek elsírolt emberek?

Azután az iránt is bizonyoságot kell szerezni, vajon csakugyan úgy történt-e, ahogy a mérnök feltételezé, hogy az első robbanás bevégezte a két tárna közti áttörést, s most ebből amabba is át lehet menni, ami nagyon megkönnyítené a szabadítók munkáját a keleti tárna áldozataira nézve.

Az áttörési alagút szájánál ott feküdt egy ismeretlenségig összeégett alak.

Kezében volt még akkor is a Davy-lámpája *kinyitva*.

Tehát ez volt az az átkozott, aki a rémtettet elkövette!

Tehát csakugyan emberi örültség gondolta ki e pokoli rombolást!

A hulla ismerhetetlen volt. Öltönyei leégtek róla. Hanem a bőrvén volt egy acéltokocska. Abban a tokban találtak egy aranyórát, melynek lapjára zománccal egy szép hölgy mellképe volt feste.

Iván Evelinára ismert e képbén.

És a kép mellett volt egy százforintos bankjegy, erősen megbarnítva az izzó lemeztől, de meg nem égve.

E bankjegy hátuljára ez volt írva:

„Kaptam ma egy éve, *visszafizetem* ma.”

Borzasztó visszafizetés volt!

* * *

Iván most már értette az egész összefüggést e rémítő ember tettei és szavai között, kit az emberevés emléke ily óriási embergyilkolásig üldözött.

A fenyegetőzés menyasszonyának elszöktetésekor.

A hirtelen elvállalt szolgálatot a részvénytárnában.

Az utolsó pálinkaivást. És azt a vészjósló lehetetet Iván arcára.

Ez egy antikrisztusi jellem volt.

Egy emberi testbe öltözött démon, ki feláldozza önmagát, hogy bosszút álljon mindenkin, aki őt megbántotta, meglopta, kinevette, kigúnyolta, lenézte, bolonddá tette, tósztokkal megtisztelte, gazdagságával inzultálta, pompájával ingerelte, együgyűségét orránál hurcolta!

Hogy fognak utána esni valamennyien, hogy rúgta ki alóluk a talpkövet s hogy fognak zuhanni az ő sírjára egymás után: pap, bankár, tőzsér, diplomata, miniszter és komédiásnő! Ennek már nincs mit tanulni a pokolban!

* * *

Iván gondolatokba mélyedve állt a hulla fölött, és e percben az eget érte fejével. Pedig a föld alatt volt.

Az ő szívében is dúltak ezek az indulatok mind!

Őt is meglopták, megrabolták, kinevették, gazdagságukkal agyonnyomták, szíve közepébe mérges gyilkokkal szúrtak ugyanazok az emberek, akikre ez a másik önté ki a bosszú mérgét!

És ő most ellenségei életét, vagyonát siet megmenteni.

Nem csak az emberéletet, hanem őszintén az emberi vagyont is.

Hisz az a roppant kincs, ami itt a föld alatt hever, nem csupán ellenségei kincse, hanem az emberisége is; az állam gazdagságának, az ipar emelkedésének titkos tárháza ez.

És még egy nagy félelme volt.

Nem merte azt senkinek mondani, mert ha közölné gondolatját munkásaival, akik eddig minden vészen keresztül követték, egyszerre visszafordulnának és futva igyekeznének a szabad légre feljutni.

A Davy-lámpák sodronyhengere színültig van telve vörös lánggal, ami azt hirdeti, hogy még mindig egyharmadrész a könlég a tárnában, csak kétharmad az éltető lég: a többi halálgőz.

De már a bányagáztól nem félnek. Ennek a rettenetes szellemnek fényárasztó szemeibe megszokták bátran belenézni. Még akkor is, midőn szétroncsolt áldozatainak tetemeit rakják a hordágyra.

De van egy másik szellem, aki lehunytt szemmel jön. Azzal nem mer találkozni senki. Az a *szénlég* a bányában.

Annak a jelenléte rettenetes!

Midőn az alagút áttöréséhez értek, csakugyan úgy találták, ahogy a mérnök előre mondta.

A közfalat kirúgta a robbanás s most csak ennek az omladékait kellett elhárítani, hogy a keleti tárnával meg legyen nyitva az összeköttetés. A feladatot teljesítő munkások egyike sem bírta sokáig az ott dolgozást.

Néhány percnyi munka után egymásután visszatértek s köhécselésről panaszkodtak, s hogy a lámpa azon a helyen rosszul ég.

A folyosón még az egész hengert félelmesen megtölti a lámpa lángja s az omladéknál már csak pislog. Ez még félelmesebb.

A legutóbb visszajött munkás azt mondá, hogy amint egy nagy széndarabot megmozdított, oly kellemetlen szag hatott át szájtakaróján, hogy nem bírta kiállani. Hasonlított az a szag a romlott savanyú káposzta bűzéhez.

A vén munkások már tudták, hogy mi az a káposztabűz a tárnában.

Az öreg Pál figyelmezteté Ivánt, ki maga ment oda vizsgáldni, hogy őrizkedjék lélekzetet venni szájkendőjén keresztül, s sietve jöjjön vissza.

Iván fogta a vasrudat és a lámpát s lélekzetét visszatartva, odasietett a romtörés felé.

Két kézre fogott vasrúdjaival teljes erejéből meglökte a széntömeget, mire az nagy robajjal omlott be túlfelől.

Akkor a rúd kecskekörme közé csiptetve lámpája fogantyúját, betolta azt a támadt résen.

A lámpa egyszerre elaludt.

S amint a sötétségből a résen áttekintett Iván, borzadva, látta, hogy a túlsó tárnában valami vörös izzó fény dereng, mely az egész folyosót végigvilágítja.

Tudta jól, mi az.

Olyan jól tudta, hogy rémültében otthagya a vasrudat is, s sietve futott onnan, ahogy bírt.

- A keleti tárna ég! - mondá elrémülten a munkásoknak.

Azok egy szót sem szóltak többet, hanem megkapták Iván karjait kétfelől s sietve vonszolták el magukkal, nehogy hátul maradjon.

Ami utánuk jön, az a rémséges bűz, az nem a rettenetes viheder többé, aki fenyeget s összezúz, ha felgerjesztik haragját, hanem az alattomos széngáz, mely a tárnaégésből fejlődik, mely nem hagy magával dacolni, nem becsüli a bátor szívet, s akit egyszer megfojtott, életre nem engedi dörzsölni, vagy visszaimádkozni többé. Ez elől futni kell.

Percek múlva üres volt a tárna.

Mikor a napvilágra kiértek, ahol a tömérdek asszony, gyermek örömsírása, vagy jajveszékelése vevé körül a kiszabadult élőhalottakat, feltalálta Iván a mérnököt.

Iván most már letépte szájáról a kendőt.

- No uram, most már megmondhatom önnek, hogy mi van odabenn! A végpusztulás. A keleti tárna ég! Több nap óta kell neki égni, mert az egész folyosót izzani láttam. E látmányt soha el nem felejttem. Ez nem emberi gonoszság műve, nem Isten csapása többé, hanem egyenesen a felügyelők hanyagsága. Azt ön, mint nagy fizikus, tudni fogja, hogy a kőszéntárna az által gyullad ki, ha a kénkovacsos kőszéntörmeléket, ami hasznavehetetlen, halomra hagyják gyűlni. Az ott megfülled, s amint szabad lég éri, magától kigyullad. Az önök tárnái teli vannak ily tűzélesztő szeméttel. És már most jó éjszakát önöknek is, nekem is! A tárnatűzet el nem oltja senki. Ismeri ön a duttweileri égő hegyet? Százhusz éve, hogy kigyulladt benne a kőszén. Még most is ég. Itt lesz neki a párja. Jó éjszakát, uram!

A mérnök vállat vont. Mit tartozik ez órá?

Iván elhagyta munkásaival együtt az istenverte telepet.

Hát az ő telepe mivé lett azóta? Saját jószágára nem is gondolt négy nap és négy éj óta...

Du sublime au ridicule

Aki meg akarja érteni e mondat jelentését: „A magasztos a nevetségestől csak egy lépésnyire van”, játsszék a börzén. Ott majd megtanítják rá.

Ma olyan voltál, mint egy „kis isten”, holnap olyan leszel, mint egy „kis kutya”.

Ma mind a hatvan „*agent de change*” rekedtté kiabálja magát vállalataid nevével a „*corbeille*” kerek sorompója mellett; ma minden börzefejedelem meglátja, hogy ott vagy a „*parquetten*” s lesik az arcodon, víg vagy-e, nincs-e valami rejtett árny az arcod ragyogásában. Ma, mikor az egy órát üti s megszólal a börze harangja, tódul utánad a *coulissier*-k serege, az *agent de change*-ok messziről mutogatják eléd „*carnetjeiket*”, telijegyezve javadra kötött „*affaire*”-ekkel. Ma a *coulisse* népe egymás hátára teszi papírjait, úgy jegyzi írónnal részvényeidre tett fogadásait. Ma minden kéz mutogatja a „*pointage*”-t ujjával a levegőben, emelkedésed tanúját. Ma elállják a *passage de l'Opéra* átjáratait a tömegek, akik nevedre spekulálnak. Ma dühösen kiabálják papírjaidra: „*je prends! je vends!*”, kötik rájuk a szerződéseket „*fin courant*”-ra, „*fin prochain*”-re. „*En liquid!*” Még a börzén kívül is, honnan a „*szépnem*” ki van zárva, mert asszonynak nem szabad a börzén játszani törvény rendeleténél fogva, tehát játszanak a börze kerítésén kívül, ezernyi pénzvágó kapzsi némből lesi a *carnetes* bizományost, ki a vasrácson keresztül kiáltja ki a „*bourse des femmes*”-nak, hogy állnak a részvényeid. S a sétány túlsó oldalán a nagy úrhölgyek, kik szégyenlenek közel jönni, de nem szégyenlenek játszani, kihajolnak hintóik ablakán, megtudni, mit nyertek „*rajtad*”. Ez ma van.

Holnap pedig nem vagy sehol.

A nevedet kitörli mindenki a jegyzőkönyvéből. A parketten azt látják, hogy nem vagy „*ott*”, s arról tudja minden ember, hogy nem vagy a *világon*.

Még a vénasszonyok is a börzerácson kívül, tudják már, hogy nem vagy *többé*. Ember sem vagy, senki sem vagy. Üres hely vagy.

* * *

A Kaulman-cég a diadal tetőpontján ragyogott.

Félix úr és kebelbarátja, az apát, egy délutáni szieszta alkalmával, az illatos latakia füstfellegébe burkolózva építék fényes fellegvárait.

- Holnap lesz feltéve a börzén a magyar egyházi javak pápai kölcsöne - mondá Félix.
- Holnap kapom meg a kinevezést Bécsből, az erdélyi püspöki székbe - szólt Sámuel apát.
- A pénzkirályok milliókig érdeklik magukat kölcsönünkben.
- A pápa áldását adta hozzá, s a bíbornokkalap már fejem fölött libeg.
- A legitimista pénzfejedelmek neheztelnek érte, hogy egy asszony, aki nevemet viseli, a színpadon van. Ez a szent kölcsönt alterálhatja.
- Könnyű elválnod tőle.
- Semmi szükségem rá többé. Holnap felvilágosítom őt helyzetéről.
- Azt mondják, hogy Waldemár herceg Párizsba érkezett.
- Úgy beszélnek, hogy a szép asszony után.
- Hátha pénzügyi míveletünket akarja zavarni?

- Arra semmi tehetsége többé. Mióta a bondavári részvényvállalatnál és vasútnál olyan érzékeny vereséget szenvedett, el fog hallgatni a kontremin hosszú időre.

- Tehát csak Evelináért járna Párizsban?

- Belé van bolondulva egészen. Azt mondják, ha Evelina utazik, mindenütt utána jár, s ahol Evelina megszállt egy fogadóban, Waldemár megvesztegeti a pincéreket, hogy abba az ágyba fekhessék bele, amelyből ő kikelt, s a fürdőintézet szolgáját, hogy abban a kádban, abban a vízben fürödhessék meg, mely előbb Evelinát fogadta be.

- Különös bolond! S az asszony pedig ki nem állhatja őt.

- Az az ő kára.

- Tibald herceg bajosan fogja sokáig vinni.

- Ahogy én megkísértém pénzügyeit rendezni, alig viheti két esztendeig hitelezői összehívása nélkül.

- Ha ugyan valamivel korábban az újdonsült vő meg nem indítja ellene a bírói gond alá vétetést.

- Volt már róla szó, mikor eljöttünk Bécsből.

- Nem fog az a bondavári ügyekre visszahatással lenni?

- Semmivel sem. A részvényeiért hitelezett tőke éppen a bondavári uradalomra van betáblázva, mely tiszta. Óh, a bondavári vállalat gyémántsiklára van építve.

A távirdahivataltól sürgönyöket hoztak a két úrnak. Kaulman házához voltak címezve az apát úr levelei is, miket bécsi tudósítóitól kellett kapnia.

- „Lupus in fabula!” - szólta, az első sürgönyt feltörve Kaulman s odanyújtva azt Sámuel apátnak.

Az apát ezt olvasá belőle:

„B. Tibald herceg ellen a bírói gond alá vétel törvényesen elrendeltetett.”

- Szegény Evelina! Ezzel ő járta meg! - mondá cinikus humorral Félix.

A pap is feltörte a magáét s egy perc alatt végigolvasta.

- Ezzel meg „én!”

A sürgönyt átnyújtá Félixnek.

Abban e sor állt:

„A miniszterek mind leköszöntek. A császár elfogadta. A rendszer változik.”

Adieu püspöki infula! Adieu kardinálkalap! Adieu reichsrathi bársony karszék!

A harmadik sürgöny felbontásánál összedugták fejeiket, hogy egyszerre olvassák azt.

Abban pedig ez volt tudatva:

„A bondavári tárna felrobbant. Az egész tárna ég.”

- Ezzel pedig mind a ketten! - rebegé Félix, kihullatva kezéből a távsürgönyt.

A három csapás úgy jött egymás után, mint a háromágú mennykő!

Ez a legutóbbi a legnehezebb volt.

Ha ezt Waldemár herceg megtudja, a kontremin minden tűzagnája egyszerre lángba borul.

Valamit kellene tenni a veszély elhárítására, de gyorsan.

Mit?

Csak a nagy egyházi kölcsön kiírásáig lehetne időt nyerni, azután ily apróság, mint holmi Bonda-völgyi vállalat, számba sem jönne többé.

De hogyan elhallgattatni az ellenfélt?

El lett határozva, hogy Evelinával beszéljen még ma a pap.

S Waldemár herceggel Kaulman.

...A ragyogó arcok milyen nagyon elsötétültek!

Hát most egy asszony mosolygásának selyemszálán függ-e a férfiak minden dicsősége?

Két gyermek

Evelina sajátos divat idején érkezett Párizsba.

Akkor volt ez, amikor Eugenia császárné letette a krinolint s monsignore Chigi, a pápai nuncius kedvéért meghagyta udvarhölgyeinek, hogy az elfogadáson mindannyian nyakig érő ruhákban jelenjenek meg.

A rossznyelvű világ és megromlott hírlapirodalom azt a megjegyzést tevő rá, hogy ez nem is igen volt kedvére a magas nuncius úrnak.

A krinolintevés epochális dátuma még ugyan nincsen a naptárban a vörös betűs napok közé jegyezve, hanem arra mindnyájan emlékezünk, hogy ez esemény valódi üdvös forradalmat (hogy ne mondjam: restaurációt) idézett elő az egész hölgyvilágban.

Sötét színű ruhák, felül nyakig felmenők, alul szűkek, feszesek, jelentek meg a közhelyeken; fekete ékszerek, nagy láncok, olvasószerű kőszén-gyöngysorok, keresztel a végükön jöttek divatba.

És a külső divattal a belső kosztüm is összhangzásba hozatott. A jó ízlés templomba járt, prédikációt hallgatott. A hölgyközönség tanult eleganciával fohászkodni és imádságos könyvbe sütni le szép szemeit.

A bűnbánat s a világ romlottsága feletti elszomorodás még intenzívebb hatású tényekben is nyilatkozott.

Az elegáns úrhölgyek elkezdtek kegyes adakozásokat gyűjteni magasztos célokra, minők a Szentszék védelmére toborzott lelkesült vitézek felpénze, elítelt igazhitű kegyes újságírók pénzbírságának helyrephelyezése, székhelyeikből az istentelenek által kizavart buzgó főpapok prófétai ellátása, mely magasztos célokra a leghírhedettebb szépségei a szalonoknak és színpadoknak nemcsak ismerőik körében gyűjtötték a szeretet adományait, hanem annyira vitték a kegyességet és alázatosságot, hogy kiálltak a templomok ajtaiba persellyel s a templomlátogató közönségtől szedték be a kegyeletes filléreket.

Kaulman úr soha kedvezőbb időszakot nem választhatott volna Sámuel apát nagyszerű tervének realizálására.

S ezen kedélyszínezete a párizsi divatvilágnak Evelina lelkületével egészen összetalálkozott.

Párizsba érkezte után néhány napra nyomorék testvére meghalt. Valami híres orvos olyan műtétet vitt rajta véghez, amitől meggyógyult örökre.

Evelinát nagyon elszomorítá e veszteség. Úgy érezte, hogy most már senkije sincs, akiért éljen.

A meghalt nyomorék kopott mankóit ott tartotta budoárjában, kétfelől a pipereasztalhoz támasztva, s minden héten kétszer kikocsizott a temetőbe, friss koszorúkat vinni sírkeresztjére.

Őt tehát egészen szíve szerint ragadta magával ez a vezeklési divat.

Sokkal örömebb énekelte a templomban Mozartot és Händelt, mint az operaházban Verdit.

Sőt egyszer arra is elhatározta magát, hogy egy kegyes hangversenyt rendez saját szalonjában magas belépti díj mellett, melynek jövedelméből valami nagyon kegyes cél fog előmozdítást *szerven*ni. Talán valami zuávcsapat, vagy más afféle. Bizonyosan nem tudom. Majd kiderül, hogy miért nem tudom.

Mikor legjobban töri a fejét a program készítésén, berohan hozzá minden bejelentés nélkül, nagy szeleburdisággal az ő régi kedvenc bohó pajtása, Árpád.

Evelina rögtön lecsapta a tollat kezéből, eléje futott kacagva és átölelte.

- Ah, maga nagy bohó! Hát hol veszi magát itt egyszerre?

- Járok a mesterségem után - szólt Árpád nevetve. - Nézem, hová tehetném le a cimbalmomat, hogy egy koncertet adhassak.

- Soha jobbkor! Mintha csak híva lett volna. De hát hogy akadt rám?

- No ugyan nagy mesterség önre ráakadni! Ha a színlapon meg nem találnám a nevét, meg kellene látnom a St. Eustace affichejein.

- Hát hallott már engem?

- Mind a két helyen. A színpadon is, meg a templomban is. Hanem mondhatom, hogy ez utóbbi helyen nagyon drága az entrée. Amíg az operában megkaptam önt tizenkét frankért, a templomajtóból el nem eresztett az a pénzbeszedő hercegasszony húsz frankon alul.

- Óh maga nagy bolond! Hogy engem megkapott tizenkét frankért! Már micsoda kifejezés az? Majd megkapom én magát mindjárt! Mennyiért kapható?

- Az a kérdés, hogy mire?

- No nézd a kis csacsit! Hisz csak nem kávédarálásra akarom elfogni? Mennyiért zongorázik egy este?

- Önnek egy szép kézszorításért, másnak ötszáz frank szabott ár.

- De hátha jóteknő célról van szó?

- Arra sem ingyen, sem pénzért!

- Nono! Micsoda beszéd ez. Maga cinikus ember! Hát senki iránt sem érez részvétet? A szegényekért nem tenne semmit?

- Nekem van egy szegény asszonyom, akinek én mindennel tartozom: az az anyám. Minden garas, amit másnak adok, a világ legigazságtalanabbul kifosztott szegényétől van elvéve: az anyámtól. Adja vissza a világ az anyámnak azt, amit tőle elraboltak s én a világnak adom mindazt, amivel bírok. Addig mindenem az anyámé.

- No, maga anyámasszony katonája. Hát megkapja az ötszáz frankot, hanem valami szép szent szimfóniákat kell zongoráznia. Liszt miséjét, vagy Händel oratóriumát.

- Mit? Talán bizony valami római zuávtohorzó koncert készül?
- No, igen! Én rendezem.
- Én abból nem eszem.
- De hát miért nem?
- Miért? Azért, mert én Garibaldi ellen nem muzsikálok.
- Óh! Maga hallatlan ostoba gyerek! Hogy nem muzsikál Garibaldi ellen!
- Nem! Nem! - tüzelt a fiú, s hogy nagyobb nyomatékot adjon ellenkezésének, felszakította mellényét a keblén s azt kétfelé nyitva, odamutatta Evelinának.
- Látja ezt?

Vörös ing volt azon.

Evelina féktelenül nevetett azon.

- E bizony vörösinges lett! Még megérem, hogy maga is elmegy garibaldistának.
- El is mentem volna régen, ha az anyámat nem nézném.
- Hát ha azután ellőnék a kezét, akkor mit csinálna?
- Beállnék valami úrhölgyhöz házikoldusnak. Valaki csak eltartana.

Ekkor Evelina egyszerre sírva fakadt.

Árpád el nem tudta gondolni, hogy mi lelte.

Odament hozzá, kérlete, vigasztalta, kérdezte, hogy megbántotta-e valamivel, míg végre kizokogta a hölgy:

- Látssa, a szegény Jánoska meghalt. Itt vannak az asztalom mellett a mankócskái.
- No, azt igazán sajnálom. Sok derült órát töltöttünk szegény fiúval.
- Ugye, ön is szerette? Látssa, nekem olyan üres most a világ, hogy nem hallom mankói kopogását a lépcsőimen. Nem tudom, hogy miért élek még. Úgy szeretnék valami olyan emberért élni, aki nem tud magával jól tenni, csak ha én ápolom. Képzlek magamnak valami festőt, aki elvesztette szemvilágát, valami zenészt, aki elvesztette jobb kezét, valami nagy politikai hőst, akit üldöznek s nem hagyhatja el a szobát, s akinek én volnék mindene, jóltevője, kenyérkeresője. Menjen ön Garibaldihoz!

És azután nevetett ő is.

- De hát beszéljen arról, hallott engemet énekelni? Nos, mit szól hozzá?
- Ha úgy tudna ön énekelni az ördögöknek is, mint az angyaloknak tud, akkor ön igen nagy művésznő volna.
- De mit ért ön az ördögök alatt?
- No, azt tudni fogja ön pater Anselme prédikációiból, hogy a színház az ördögök zsinagógája.
- No!... óh! Ön goromba paraszt! Hát nem tudja, hogy én színésznő vagyok?
- Ezer bocsánat! Én azt hittem, hogy ön nappal apáca-fejedelemasszony s csak este színésznő. Hallja! Ez nem volna rossz hivatal.
- Menjen! Maga nagy bolond! Hát miért tart engem apáca-fejedelemnőnek?
- Nem annak van-e öltözve?

- Én csak a vezekléshez vagyok öltözve. Ön is istentagadó! Gúnyt űz a kegyességből!

- Nem én, madame! Sőt elismerem, hogy szürke és fekete selyemben járni nagy vezeklés, lesütött szemmel kokettírozni nagy bűnbánat, húszfrankos tengeri rákot enni nagy böjtölés. Én még azt is elhiszem, amit a párizsi nőkről híresztel a kegyes világ, hogy azért viselik most a magas ruhákat, mert a középkori divat szerint ők is végigkorbácsolják a hátukat a flagellummal bűnbánatból s annak a nyomait takargatják.

- Ah! Az nem igaz! Azt nem tesszük! - tiltakozott Evelina.

- Én nem tudom. A világ azt beszéli. Ez nagyságtok titka.

- De nem igaz! - heveskedék Evelina. - Mi nem korbácsoljuk a hátunkat. Nézzen ön bár ide!

S azzal lehajolva Árpád előtt, felemelte hímzett gallérkáját, hogy az odaláthasson, egész öntudatlan szeleskedéssel. Árpád pedig elpirult, s nem nézett oda. Valóságos gyermek mind a kettő!

Árpád azután kalapját vette s tréfásan mondá Evelinának:

- No, csak énekeljen ön össze egy csoport zuávot Merode úrnak, majd mi meg Garibaldival széjjelmuzsikáljuk őket.

Azzal otthagya jegyét lakása címével Evelinánál, eltávozott a szeleburdi.

A másik szeleburdi csinálta tovább a kegyes programot.

Immaculata

Ez a női-sztrájk Párizsban már kissé sokáig tartott.

Mi, akik élveztünk már betűszedői sztrájkot, sütőlegények sztrájkját, tudjuk, milyen nehéz kiállni ilyen munkamegszüntetést olyan tárgyak körül, amik a mindennapi élvezetekhez tartoznak.

Hát még ha a nők csinálnak sztrájkot!

Parbleu!

Az ilyen dologgal tréfálni Párizsban veszedelmes.

Száz évvel ezelőtt abbé Páris divatba hozta az élvezetek megtagadását s a testsanyargatást, s lassankint úgy elterjedt a szent rángatózás dühe, hogy mindenütt, minden szép asszony és leány, ahelyett, hogy a kedvese után látott volna, a temetőbe járt magát korbácsolni; a secourista nők hasábfákkal verették magukat és kiáltozták hozzá: „Ah, mi jó ez! Ah, mi üdvös!”

Végre a királynak el kellett záratni a temetőket s megtiltani a szent rángatózást, mire a konvulzionerek ezt a bonmot-t írták:

„De par le Roi, défense à Dieu,
De faire miracle en ce lieu.”

(A király nevében megtiltatik az Úristennek ezen a helyen csodát tenni.)

Utoljára sem bírt neki véget vetni sem király, sem parlamenti tanács, hanem végét vetette egy új divat.

Áldott legyen, aki a chignont feltalálta, s más dolgot adott a szép hölgyek fejének, mint a magasztosért rajongni, különben még a krinolin bukása után az egész világon elterjedt volna a hölgyek aszkétai konvulziója.

* * *

Sámuel apát úr felkeresé Evelinát.

Óh, Párizsban semmi különösét nem talál abban senki, hogy az abbék látogassák a színésznőket.

Az apát úr régi jó barát mind a két háznál. Már tudniillik mind a férj, mind a nő házánál.

Evelina azzal fogadta őt, hogy megmutatta neki a programját a kegyes célú hangversenyre, melyet szalonjában akar rendezni.

Az apát úr nagy érdekeltséget mutatott e program iránt.

- No már nézze - szólt neki Evelina bosszúsan -, milyen jó lett volna ide e közé az énekrész és gordonka közé annak az ostoba Árpád kölyöknek a zongoraszáma, de nem akar eljönni!

- Hát Árpád itt van?

- Itt ám! Most szaladt el tőlem. A futóbolond. Pedig olyan szépen kértem, hogy vegyen részt a hangversenyemben. Azután a físzharmonikán ő tudná legjobban kísérsni az én „Stabat Mater”-emet. De nem hallgatott rám. Meg van bolondulva. Eretnék lett.

A pap nagyot nevetett rajta s nevetés közben valamit gondolt ki.

Ez az asszony nagyon örömet beszél arról az Árpád kölyökről. Az Árpád kölyök kezd már húszéves lenni. Evelina közel a tizenkilenchez.

A gyermekeknek kell valami mulatság „is”, hogy a komoly és nehezebb dolgokra készen legyenek. Nem jó lenne-e Waldemárt megcukrozni Árpáddal?

- No, hát én kicsinálom kegyednek, hogy Belényi Árpád itt fog zongorázni a hangversenyén, a „Stabat Mater”-t is fogja kísérsni físzharmonikával, hanem azután mit ád nekem ezért?

- Óh, nem teszi az azt. Ismerem én. Nagy buksi az! Ha valamit feltett abban a kakadu fejében! Azután ha „én” nem bírtam vele!

Evelina meg volt győződve szemeinek varázshatalmáról.

- No én rá fogom venni. De mit kapok érte? - erőlteté a pap.

- Mivel akarja rávenni? - kérdé Evelina. (Még mindig nem felelt arra, hogy mit ád érte.)

- Azt majd meglátom. Például azzal, hogy ha itt fog játszani, akkor a császárné termeiben is fog játszhatni, s ezzel az egész szezonra meg lesz alapítva a szerencséje. A művészember fel tudja fogni az ilyesmit. Azután meg egy kis pénzféle.

- Ah, hisz azt én is kínáltam neki. Ötszáz frankot.

- No, az meglehet, hogy amit ötszáz frank meg nem tett egy fiatallembérsnél, egy szép hölgy által kínálva, megteszi száz Napóleon-arany egy öreg asszonyságnál, egy pap által küldve. Árpád anyjával kell megegyezni, amit azután az öregasszonyság elhatározott, azt a fiúnak meg kell tenni. Ismerem én a viszonyokat.

- Ejnye, ön csakugyan okos ember, apát úr! Erre én a magam esztől rá nem jöttem volna. Persze, hogy nem a tacsóval kellett volna alkudnom, hanem az anyjával. Tehát ön magára vállalja ezt! No ha ezt megteszi, akkor kérjen tőlem akármit!

Az asszonynak oly derült kedve volt, hogy mindent lehetett nála merni.

A pap mert.

- Tehát amit én kérek kegyedtől, az egy meghívójegy a jótékony hangversenyébe.

- Óh, akár tized! - kiálta Evelina örömmel.

- De a meghívás névre szól s azt ön maga írja fel.

- Mondja ön tollam alá, kinek írtam e meghívást?

Evelina reszketett a kedélyizgalomtól, midőn íróasztala fiókját kihúzta s egy meghívójegyet maga elé tett.

- Nos? A név?

- Sondershain Waldemár herceg.

Evelina e névre úgy belevágta a tollat az asztalba, hogy a hegyével megállt benne s felugrott hevesen.

- Nem!

Az apát úr kacagott rajta.

- Ah, be jól illik önnek ez a harag! Törjön össze, kérem, még egynehány tollat.

- Sondershain hercegnek nem adok meghívót - szólt Evelina, s durcásan veté le magát a pamlagára.

- Kellemetlen embernek találja kegyed a herceget?

- Kiállhatatlannak.

- S azt képzeled kegyed, hogy a világnak csupa Belényi Árpádokból kell állani?

Evelina felpattant s mérgesen tépte szét az egész programot.

- No hát maradjon Árpád is odahaza, az anyja szoknyája mögött! Nem kell sem ő, sem más, sem az egész hangverseny! Vége van. Nem tudok róla semmit.

S a kandallóba dobta a széttépett papirost.

Ekkor a pap is fölkelte helyéről s megfogta az izgatott delnő kezét.

- Csillapítsa le indulatait asszonyom. Én egy igen komoly ügyben jöttem önhöz, mely érdekli önt, önnek a férjét s - nem titkolom el - engemet magamat is; oly nagyon érdekel mind a hármunkat, hogy azt merem mondani: életkérdés, mely ha ellenünkre fordul, önnek a férje száműzve van Amerikába, én száműzve vagyok a kolostoromba, ön, nem tudom hová.

A nő megdöbbenve foglalt helyet.

- Legelőször is kezdjük önnek a dolgán. Azt tudni fogja ön, hogy Tibald herceg, miután ön Maximilián utcai palotáját, ami önnek volt ajándékozva, egyszerűen visszaadta, az ön számára egymillió forintnyi névértékű bondavári részvényeket letéteményezett.

- Egy szót sem tudok róla! - mondá Evelina elbámulva.

- No, ez azt bizonyítja, hogy ön nem vesződött azzal az unalmaskodással, hogy megkérdezze Kaulman úrtól, miből kerül ki e fejedelmi háztartás, a pompás előfogat, a tömérdek cselédség, télikert s a többi?

- Én azt hittem - szólt a nő zavarodottan -, hogy színpadi fizetésem és Kaulman úr...

Egy gúnymosoly a pap ajkain kettévágta szavait. A pap folytatá:

- Mindennek vége! Ma érkezett távirat szerint a herceg ellen veje bírói gondnokságot kért s azt megadták neki. A gondnokság kétségtelenül lefoglalja az ön javára letéteményezett bondavári részvényeket is.

- Hát foglalja le! - szólt a nő könnyelműen.

- No, ezért még lehetne perelni. De most jön a nagyobbik baj. Egy másik távirat szerint a bondavári tárna a múlt héten a zuhatar által légbe röpítettett.

Már erre felsikoltott Evelina:

- Berend úré is?

A pap bámulva nézett rá s folytatá a nő arcára figyelve:

- Az nem! De a részvénytárna egészen. S amint a távirat tudósít, azonfelül a tárna ki is gyulladt s eloltása lehetetlen.

A pap azt olvasá a nő égnek emelt szemeiből, mély fohászából, hogy: „Hála Istennek! Csak hogy Berendnek nem történt baja!”

- Most ebből egy igen nagy veszedelem támad - folytatá az apát. - Ön talán hallott róla valamit, hogy Kaulman a pénzvilágban mily fényes hírre emelkedett a bondavári ügylet által. Milliók vannak reális értékben befektetve és tízannyi milliók ideális értékben, mint börzejáték tárgyai, függnek a levegőben. Egy ilyen katasztrófa, mely meglehet, hogy még kiheverhető, meglehet, hogy a tárnatüzet elolthatják, de mostanra elégséges fegyver az ellenfél kezében, hogy Kaulmant megbuktassa. A fellobbant tárna egyúttal a kontremin tűzagnája is. Egy pénzkirálynak nem azokban a milliókban fekszik az értéke, amiket vasládája őriz, hanem azokban a milliárdokban, amik számára az idegenek fiókjában nyitva állanak: a hitelében. Egy csattanó esés és mindezek fiókok becsapódnak előle és még az is, ami zár alatt volt nála, elolvad; ha csak el nem fut annyival, amennyit a két kezével kimarkolhatott a saját pénztárából. Kaulman most ebben a helyzetben van. Ma százmilliót tart feléje kínálva minden kéz, holnap - egy kiáltás! - s ugyanannyi kéz zörget a kapuján visszakérni azt, amit rábízott. Ezt a kiáltást megtenni, vagy meg nem tenni, most egy emberen függ. Ez az ember Sondershain Waldemár herceg. Ő itt van. Ma érkezett meg. Valószínű, hogy titkos ügynökeiktől előbb megtudta a bondavári balesetet, mint Kaulmant tudósíták ottani igazgatói, kik talán elfojtani hitték a veszélyt. Sondershain herceg kezében van Kaulman sorsa és nem titkolom, az enyém is. Egy roppant, fél világra szóló tény mozdító ereje voltam. Holnap kellene a párizsi és brüsszeli pénzpiacokon feltétni a Kaulman által intézett egyházi kölcsönnek, mely talán a világtörténetnek adhatna új fordulatot. Ha Waldemár herceg felhasználja a bondavári katasztrófát s közbekiált, elenyészett az egész, mint az álom. Ha ő megjelen a börzén s azt kiáltja: „Kaulman-féle részvények parin *alól* hatvan!” akkor el vagyunk veszve. Ha ő hallgat, a nagyszerű terv fényesen sikerül s akkor a bondavári kicsiny malőr olyan apró dologgá zsugorodik össze, hogy a világpiacon senki sem veszi észre. Érti-e ön most már, hogy minő varázshatalom van most önnek egyetlen szavában, hogy mit tehet ön, ha Waldemár hercegnek egy szót mond?

Evelina csak némán ingatta fejét s mutatóujját ajkára tévé. A hallgatás nemtőjének képe.

- Micsoda? Ön nem akarná ezt megtenni? - szólt az apát úr szent haragra gerjedve. - Ön nem gondol arra, hogy egy magas cél elérése egyetlen szavába kerül? Ön engedné a Szentszéket összeomlani, az Angyalvárta a hitetlenek vörös zászlóját a levert kereszt helyébe tüzetni, a szenteket helyeikből ledobadni, csupán egy asszonyi szeszély miatt?

Evelina széttárta két karját, mintha küzdelemre menne egy kízó óriással s elszántan kiálta fel:

- Nem szólhatok azzal az emberrel!

Sámuel apátot most már bosszantotta ez a szeszélyeskedés. Feltette magában, hogy ha rá nem veheti az asszonyt, legalább érzékenyen meg fogja sérteni.

Azért vette a kalapját s azt háta mögé tett kezébe fogva, hideg gúnnyal mondá Evelinának:

- Én meg nem foghatom önnek az ellenszenvét. Hisz Sondershain herceg semmi tekintetben sincs hátrányban azon férfiak között, akiket ön eddig magánál elfogadott.

E megbántásra hevesen megragadá Evelina a pap kezét s a szív visszatartóztatlan önfeledtségével mondá neki e szokat:

- Uram! *Én még leány vagyok!*

A pap bámulva tekintte rá.

Az égő arc, melyet bánatpirulva fordíta félre a hölgy, a szűz szemlesütés, a gyermekzokogás esküdött mellette, hogy igazat mondott.

A pap nagyot sóhajtott.

Egész nagyságát, egész dicsőségét köddé foszlani érezte e szó előtt.

Hisz ez nagyobb eszme az Angyalvárnál!

Egy nő, a „talon rouge”-zsál a lábán s a mirtusszal a fején.

A kurtizán és az immaculata.

És a pap érté a „Spinx”-talány nyitját legjobban.

A pap kiütve érezte magát pályaköréből e szó által.

Saulust a villám nem térítette meg jobban.

Érezte, hogy mindaz, amit férfi álmodhatik, nagyot, lehetetlent, dicsőségről, magasságról, hatalomról, világ előtti hírről: füst és pára ahhoz a magassághoz, ahonnan most ez asszony öhozá alábeszélt.

Aki viselte egy férj akarataért, akinek hűséget esküdött, az áruba vetett divathölgy festékét arcán s meg tudta őrizni alatta a szemérem orcapirulását.

Nem volt szándéka őt e magasságból lerántani többé.

- Evelina! - szólt hozzá szelíd komolysággal. - Amit ön most mondott, azzal ön engem száműzött cellámba. Jól van. Odamegyek. Ön szétriasztá fényes álmaimat világi nagyságról. Jól van! Nem álmodozom többé. Ön azt mondá: „Én még leány vagyok!” Jól van, tehát legyen ön valóban „leány”. A francia törvények nem ismernek házasságot, mely nem polgári hatóság előtt kötöttetett. Önnek a házassága Kaulman Félixszel ez országban érvénytelen és semmis. Ön itt *Dirmák Éva* leányasszony, semmi más. Ezt megmondhatja ön Kaulman úrnak, hogy tőlem hallotta. Én adtam neki e tanácsot, hogy önnel így tegyen. Most megyek kolostoromba vissza Istennel kibékülni.

„Dirmák Éva” odarogyott térdre a pap lábaihoz s kezét elárasztá csókjaival és megfüröszte könnyeivel.

- Tegye ön fejemre kezét! - zokogá a leány. - Áldjon meg, atyám!

A pap csak messziről emelte feléje kezét.

- Óh, leányom, a te fejed fölött valamely láthatatlan kéz lebeg szüntelenül. Az oltalmazzon meg téged örökké.

A pap eltávozott. Fel sem kereste Kaulmant többé. Jegyet váltott a vasútra s elzárta magát csendes kolostorába.

Nem hallott felőle a világ többé semmit.

Férj és férfi

Félix sietett ezalatt a herceggel találkozni.

Nem várta az esti börze óráját, amikor a parquetten minden ceremónia nélkül szemközt kaphatja, hanem felkereste őt a szállásán.

Waldemár nem hagyta őt sokáig előszobájában várakozni, a fináncfejedelmek is szokták tisztelni egymás rangját, legalább külszínleg.

Dolgozósobájában fogadta a bankárt.

- Ah, a herceg dolgozik? - szólt Kaulman kötelezett nyájassággal, nagyot csodálkozva azon, hogy egy ilyen előkelő rangbeli úr még arra is képes, hogy saját kezűleg felmessen egy füzetet s abban vörös és kék plajbásszal neki megtetsző sorokat húzgáljon alá.

A herceg letette asztalára a kezében tartott röpiratot s megkínálta Félixet, hogy üljön le.

- E percben tudtam meg, hogy a herceg Párizsba érkezett s siettem, hogy első legyek, aki üdvözlésére jön.

- Én is éppen önnel foglalkoztam.

Félix nagyon is értette azt a sajátságos mosolyt, amivel a herceg e szavait kísérte.

- Ezúttal a parlamenti fehér zászlója alatt jövök az ellenség főhadiszállására.

A herceg gondola: „Tudom, az a zászló egy himzett zsebkendő, „E” betűvel a szögletében.”

- Nálunknál nagyobb hatalmasságok is kibékültek már - kezdé Félix - s lettek ellenfelekből szövetségesek, ha egy közös érdeken összeházaszkodhattak.

- S ilyen közös érdek ránk nézve?

- Az általam tervezett kölcsönügy.

A herceg nem felelt rá semmit, csak egy bántó mosolyt adott rá válaszul, mely a bankárt egészen kihozta hidegvéréből.

- Uram! - szólt Félix, felkelve helyéből, hogy nagyobb emfázissal adhassa elő nézeteit. - A Szentszék javára kötendő kölcsönről van szó! S én tudom jól, hogy ön buzgó katolikus!

- Vajon ki árulhatott el?

- Azonkívül ön született arisztokrata. Ön nem engedheti azt, hogy amíg Magyarországon egy bürokrata miniszter csak úgy egyszerűen zsebre készül dugni az egyház birtokait, azalatt másfelől egy szabadkőműves csócselék Szent Péter birodalmát ajándékozza a sansculotte canaille-nak, holott mi most egy csapással mindkettőt megakadályozzuk. Ön nemes ember!

- Hát még mi vagyok?

- És - enfin - financier is. Önnek lehetetlen észre nem vennie, hogy ez a mi vállalatunk egyike a legnagyobbyszerű, legrentábilisabb vállalatoknak. Ön számítani tudó okos ember.

- Vagyok-e még valami?

Félix nem engedte magát Waldemár hideg szarkazmusa által leveretni, egy merész fordulattal, a legédesebb nyájasság kifejezésével arcán, odanyújtá kezét Waldemár elé.

- És Kaulman Félix házának legkedvesebb barátja.

Kockáztatta, hogy erre a szóra vagy felcsapnak a tenyerébe s elfogadják a barátságot, vagy pofon ütik.

Még rosszabb történt vele az utóbbinál is.

A herceg felvette asztaláról azt a bizonyos röpiratot, amiben az imént kék és vörös írónnal sorokat húzogatót alá.

- No hát, édes katolikus hitfelem, arisztokrata rangtársam, financier compagnonom s legkedvesebb barátom: tekintsen ön bele ebbe a kis röpiratba s találja meg benne adandó válaszat. Kérem, tegye magát egészen kényelembe nálam.

Azalatt, míg Félix átfutotta a kezébe adott füzetet, Waldemár ráért a körmeit gömbölyűre köszörülni.

Félix letette a füzetet.

- Ez az én biográfiám lenne?

- Mint a címlap is bizonyítja.

- Ezt a herceg maga írta?

- Legalább én diktáltam az adatokat.

- Itt el vannak számlálva mindennemű üzleteim, amikkel állítólag a közönségnek port hintettem a szemébe, egész a bondavári vállalatig, amelyben a tőkepénzesektől álmérleg és költött osztalék által tízmilliót összeszedtem s az most mind veszendőbe megy a kiütött katasztrófa miatt. Ez kegyetlen pamflet.

- Talán nem igaz?

- Igaz! A hercegen hű historikusomra találtam. Hanem hát hadd folytassam az életírástomat. A tegnap okozott kárt holnap helyreépíthatom; a rossz üzletet kiegyenlíti a jó. A kis vereséget eltakarja a nagy győzelem. Mit akar a herceg ezzel a röpirattal?

- Abban az órában, amelyben ön kölcsönét felteszi a börzén, kiosztom ezt az iratot a parquetten, a coulisseban s megkezdem a kontremint azzal, hogy az ön részvényeit kitöröltetem a jegyzékből.

- Ezt előre tudtam s éppen azért jöttem ide, hogy ennek elejét vegyem.

Kaulman Félix szemeinek sűrű pislogtatásával akarta kifejezni elkeseredését; kezét mellényébe dugta s tompított hangon folytatá:

- Uram! Ha azt akarta ön, hogy szemei előtt haljak meg, célt ért.

Waldemár nagyot kacagott s a vállára csapott Kaulmannak.

- Ugyan kérem, ne komédiázzék ön itt nekem. Nem azért jött ön énhozzám, hogy itt szemem láttára föbe löje magát, hanem azért, hogy nekem valamit eladjon. Ön egy tönkrejutott szédelő, akinek van még egy utolsó klenódiuma: egy csodaszép fekete karbunkulus, amit ön

egy kőszénhalmom közt talált, kiköszörült, sokszor eladott, sokat nyert rajta, most megint visszakerült önhöz; ön tudja jól, hogy én önnek ebbe a kincsébe bele vagyok bolondulva, hogy kész vagyok rá árverezni az egész világ ellen; ezért jött ön ide! No hát értsük meg egymást. Alkuszom. Mi az ára?

A herceg levetette magát karszékébe s most már nem is kínálta Kaulmant, hogy tessék neki is leülni.

Az is felhagyott a pátosszal s visszavette természetes arcát. Ha ugyan szabad nála arcról beszélni.

- Legelőször is ez a broszúr! - szólt kezét a röpívre téve.

- Jó! Megkapja ön. Ezer példányban, az eredeti kézirattal együtt. Befűthet vele, ha ugyan meg nem akarja tartani emlékül.

- Másodszor - folytatá Félix -, a herceg lemond a kontremínról, a kölcsön aláírásának három napján ellenem és üzlettársaim ellen semmi manővert nem csinál. Ellenkezőleg, maga fog az első aláírók között nevéhez illő összeggel megjelenni.

- Jó! - mondá a herceg. - Megegyezünk! De hallja ön már most az én módosítványaimat. A kölcsönírás első napján nem teszek ön ellen semmit, de nem is írok alá semmit. A második napon sem bántom önt, de nem is segítem elő. A harmadik napon azután aláírok a kölcsönre egymilliót és azontúl hajtom önnek előre a vállalatait úgy, mintha én volnék önnek a legjobb barátja.

- De miért nem az első napon?

- Majd megmondom önnek, hogy mi történik az első nap alatt. Még ma tudatja ön madame-mal, hogy Tibald herceg bírói zár alá jutott s hogy ő Tibald herceg hotelében többé nem lakhatik. Madame már egyszer nagylelkű volt palotáját mindenestül visszaadni Tibaldnak, másodszor is megteszi s hazamegy férjéhez. A férj a kibékülés napját fényes estéllyel ünnepli meg. Ez estélyre házának legjobb barátját is meghívja. (A herceg itt jelentő mozdulattal tette mutatoujját saját mellére.) Aki ez alkalommal madame-nak be fogja mutatni azon pompás nyári palota tájképét, mely a Como partján úrnőjére vár, kinek nagy szüksége van az olasz légre és a kedélyváltozásra.

- Ön igen gyöngéd ember.

- Még ne dicsérjen, kérem. A második nap arra való, hogy Kaulman Félix úr felvilágosítja madame-ot afelől, miszerint Franciaországban okvetlenül megkívántatik a házasság érvényességére a polgári szerződés. Annálfogva elviszi őt magával a jegyzőhöz s a polgári kötést végrehajtatja.

- De uram! - kiálta fel Kaulman, igazi ijedelemmel arcán s visszahőkölt. - Miért akarja ön ezt?

- Miért! - szólt a herceg s most már ő is felkelt a helyéből, hogy jobban az orra alá beszélhessen áldozatának. - Hát azért, hogy ön, ravasz spekuláns, ne tehesse meg azt, amire számított, hogy elvesz egy országban egy szép arcot s egy másik országban, ahol túladhat rajta, eldobja azt magától. Én akarom, hogy ön el ne vehesse a nevét a madame-tól soha és sehol. Ugye? Negyednap a szemem közé nevetne ön s azt mondaná: „Hisz amit neked adtam, nem is volt az enyém soha!” Nekem a gyémántnak a foglalatja is kell! Én nem engedem azt az ön jegygyűrűjéből kitörni, uram, hanem azzal együtt akarom azt látni.

Kaulman nem titkolhatta el megzavarodását.

- Ezt a szeszélyt nem értem önnél, uram!

- Én értem! S ha akarja, ön is megértheti. Én bolondulok e nő után. S e nő engem ki nem állhat. S én annak tudom az okát, ön pedig nem is sejtí azt. Önnek a neje erényes nő! Ön bámul rajta, ugye? Nem az ön érdeme, hogy az, hanem Tibald hercege. Ezt Tibald megmondta nekem. Megeskette e hölgyet, hogy engem soha el nem fogad. Szegény öreg! Azt hitte, hogy leányát kibékíti velem, ha Evelináról lemondok. Milyen rossz pszichológ volt. Hisz ezzel szenvedélyemet szította csak. Egy bukott nő után nem szaladnék országról országra. Rég elfeledtem volna. De üldözöm, mert elárulták előttem tisztaságának titkát. Én imádom ezt az asszony azért, mert fényes, mert tiszta, mert ragyogó; ez átlátszó ragyogásnak titulus kell, hiteles stigma, ez a titulus az ön neve. Most már tudja ön, hogy mit követelek öntől!

- Herceg, ön pokolbeli ötletekkel bír! Ön hozzá akar engemet köti gyalázatomhoz!

- Gyalázatához? Hát ki hitta önt abba a vásárba, ahol gyalázatot adnak és vesznek? Hát mit kínálok én önnek? Nem azt-e, hogy a Kaulman név magasra becsültessék? Óh! A Kaulman néven egy szennyfoltnak sem szabad maradni. A Kaulman-cég főnöke egy derék respectábilis férfi lesz. Künn a világban a tekintély, a börzén cenzor, szilárd férfi, honn tisztcs családfe. Azt azután, hogy künn a világban *micsoda*, csak mi tudjuk *ketten*, azt pedig, hogy otthon *micsoda*, csak mi tudjuk *hármán*.

Kaulman belső küzdelem hevéllyét akarta mutatni.

- Ej, uram, ne dörzsölje ön a szemeit és az arcát! - szólt elfordulva a herceg. - Azért én nem fogom sem azt hinni, hogy ön sír, sem azt, hogy elpirul. Az idő rövid, jobb lesz, ha siet ön azt felhasználni.

Ez biz igaz. Sietni kell. Azért hát Félix úr csak elengedé magának az önhajkitépéssel járó végjelenetét egy a kétségbeeséssel küzdő becsületérzésnek, s bevégezett ténynek véve a kedvező alkut, kezét nyújtá rá Waldemárnak.

Hanem azért Waldemár már csak mégsem szorított vele kezét. Köszönte alássan.

- Csak írja be ön a jegyzőkönyvébe, a többi üzleti kötések közé, nincs ok miért kezét szorítanunk. Az adatokat pontosan tegye fel. Ha én holnap déli egy óráig megkapom öntől a meghívást arra az estélyre, akkor holnap nem jelenek meg a börzén. Ha holnapután déli egy óráig megkapom a hivatalos tudósítást önnek jegyzőjétől a megkötött polgári házasságról, akkor ismét nem megyek fel a börzére. S ha negyednapon déli egy óráig eljön hozzám önnek a megbízottja s hozza azon tudósítást, hogy ön elutazott a brüsszeli piacra ottan vezetni a kölcsön ügyét, s küldi számomra lakosztálya kulcsát, kérve, hogy álljak helyt itten önért, mint üzleti társ, akkor megjelenek a börzén, s fényes diadalra juttatom a kölcsönt. Már most tessék sírni vagy kacagni, de csak ne az én szobámban.

Dirmák Éva

Kaulman úr tehát a legjobban elrendezte dolgát Waldemár herceggel.

A herceg csakugyan bele van bolondulva Evelinába.

Amióta a St.-Eustache-ban hallotta énekelni, még arra is képes volna, hogy kimenjen utána egy pusztába, barlangban lakni és sáskával élni, mint Szent Antonius; csak ő lenne a kísértő lélek!

Kaulman teljes sikerre jutott vele.

A herceg nem fog a kontremin élére állni, nem fogja a bondavári katasztrófát felhasználni, nem dönti meg a Kaulman-ház vállalatait.

Ellenkezőleg, vissza fogja tartóztatni a bécsi tőzsdén a pánikot, mely a baleset híre nyomán támad; fenntartja a papírok árkeletét. Engedi feltétni a párizsi és brüsszeli börzén az egyházi kölcsönt s maga is ott lesz az aláírók között a lehető legnagyobb összeggel.

És mindez mibe kerül? Semmibe sem! Egy szép asszonynak egy szép szavába.

Még egyszer tegyék meg varázslatukat a fekete gyémántok: Evelina két fekete szeme. Akkor azután bírja, aki legtöbbet adott érte!

Kaulman várt sokáig a pap visszatértére, s azután, hogy hiába várt, csak rászánta magát, hogy maga menjen el nejéhez.

Azt nem találta otthon. A kapus mondá, hogy az asszonyság a színházba ment.

Kaulman elfelejtette megnézni a színlapot, csak most tudta meg, hogy Evelina ma játszik.

Odahajtatott az operaházhoz.

Legelőbb felfutott neje páholyába, melyben akkor a társalkodónőn kívül nem volt senki.

Onnan széttekintett a nézőtérre. A parterren volt klakőr elég, a proszcénium-páholyok egyikében megpillantá Waldemár herceget.

Ah, a herceg jobban tudta, hogy Evelina ma énekel.

Azután lement a foyér-ba, ismerték már mint az asszonyság férjét s bebocsáták Evelina öltözőszobájába.

Evelina jelmezben volt már, s jelenését várta.

Mikor Kaulmant megpillantá, duzmadt képpel fordult félre. Mit zavarja őt most? Mikor hivatását kellene teljesítenie.

- Egy szép jó estét jöttem önnek köszönni, asszonyom!

- Ezt holnap reggelre halaszthatta volna ön.

- Mit? Az estét? Haha!

- Nem azt, hanem a köszöntést. Tudja, hogy minden játék előtt úgy el vagyok fogódva.

- Nem akartam elkésni. Tudja ön, hogy a társaság krémje törli magát az ön jótékony hangversenyének belépti jegyei után. Tett ön a számomra egyet félre? - Félix úr csupa szeretet volt és nyájasság.

- Nem tettem félre.

- Ah! S miért nem? - kérdezé naiv nyafogással.

- Mert nem lesz az egész hangversenyből semmi. Lemondtam róla.

Félix úr arca hosszúra nyúlt egyszerre.

- Nem lenne ön szíves az okát megmondani: miért?

- Majd játék után. Most jelenésemre kell mennem.

Azzal kiment a hölgy az öltözőszobából, s a színpalak közt töltötte az időt, amíg jelenésére került a sor.

Kaulman egy másik színfal közét expropriálta, ahonnan nejére is láthatott, meg a proscénium-páholyra is.

Evelina nem játszott jól s nem énekelt jól. Trémázott. Nemcsak rosszul intonált, hanem egész kottákat elejtegetett. Észrevehető volt elfogultsága.

Hanem azért a jól rendezett klakk úgy tapsolt neki, majd leszakadt a ház, s Waldemár herceg úgy tapsolt a páholyában, mintha neki fizetnének azért legjobban.

A végária után pedig csoporttal repültek Waldemár páholyából a koszorúk és virágok Evelina lábaihoz.

Evelina egyet sem vett fel belőlük s sietett vissza öltözőjébe.

Kaulman utána ment.

- Miért nem vett fel egyet is a tömérdek szép koszorú közül? - kérde a hölgytől.

- Mert nem érdeklettem meg őket. Érzem, tudom, hogy igen rosszul énekeltem.

- De legalább a koszorúk hajítójáért kellett volna önnek egyet felvennie.

- Úgy? Ön azt olyan nagyon megkívánja?

- Én?

- No igen! Én azt hiszem, hogy ami koszorúkat kapok, azokat mind ön hajíttatja nekem.

- Óh, nem! Hát nem látta ön? Azok mind egy páholyból jöttek. Nem ismert ön arra, aki abban a páholyban ült?

- Nem néztem oda.

- Az Waldemár herceg.

- Ah! Az, aki önnek olyan nagy ellensége? Aki önt meg akarja buktatni?

- Óh már megtért, egészen megfordult, most a legkedvesebb barátunk.

- Kiknek? Barátunk?

- Mind nekem, mind önnek.

- Én köszönöm! Nem kérem a magam részét.

- Azt pedig nehéz lesz elkülöníteni, madame! Mert nekem már egyszer jó barátom s előtte nyitva a házam.

- De az én házam csukva.

- Már most hát kénytelen vagyok önnek egy kellemetlen felfedezést tenni. Elvégezte ön a szerepét, ugyebár? Nem izgatja fel többé...

- Igen, csak mondja el ön - szólt Evelina, finom krémmel törülve le arcáról a festéket a tükör előtt -, hallgatom.

- Ön nem sokáig fog saját házat tarthatni. Tibald herceg gondnokság alá került, s mint ön sejthette éles eszével, párizsi hoteljét az ő baráti megemlékezésének köszönheté. Ez most megszűnik. Nekem pedig nem engedik a körülményeim, hogy ön számára külön háztartást rendezek be és így kénytelenek leszünk együtt lakni, s ott azután az a természetes kényszerűség áll be, hogy akik az én szalonomban szívesen látott vendégek, azok önnek is vendégei.

Evelina levetette fényes királynői jelmezét, fejről a diadémot, karjairól a ragyogó karpereceket.

- S azt hiszi ön - szólt félvállról visszafordulva Kaulmannak -, hogy ha a pompás hotelt el kell hagynom, nem tudok magamnak egy manzárdszobát fogadni Párizsban, amelyiknek ajtaja van, az ajtaján tolózár van, s ha a világ akármicsoda hercegének az orra előtt azt becsukom, hát oda nem jön?

Kaulman a végletre hagyta jönni. Nem erőltetett már nyájasságot arcára.

- Figyelmeztetem önt asszonyom, hogy Franciaországban vannak kellemetlen törvények, amelyek kényszerítik a feleséget arra, hogy törvényes férjénél lakjék, vele utazzék, neki engedelmeskedjék.

Evelina aranyos szandáljait húzta le éppen.

Ránézett azokkal a fekete, átszegezõ szemekkel Kaulmanra.

- Én pedig figyelmeztetem önt, uram, hogy Franciaországban vannak kellemetlen törvények, amelyek egy francia polgárnak az oltár előtt kötött házasságát, polgári szerződés nélkül, semmisnek és érvénytelennek nyilvánítják.

Kaulman felugrott helyéről, mint a tarantula csípte volna meg.

- Mit mond ön?

Evelina lehúzta az aranyos szattyánszandált a lábáról. S mikor egy alsóruhában, *mezítláb* ott állt, odaveté a cifra szandált Kaulman lábaihoz.

- Azt, hogy „ez” még az öné, de én: „Dirmák Éva *demoiselle*” a magamé vagyok.

- Ki mondta ezt önnek? - kérde elképedve a bankár.

- Ugyanaz, aki önnek azt a tanácsot adta, hogy velem így cselekedjék.

Kaulman szédelegve támaszkodott az asztalnak.

- S most - inte kezével Evelina - tudja ön uram, hogy ez Dirmák kisasszony öltözőszobája!

Kaulman nem mondatta ezt magának másodszor, hanem kapta a kalapját és elszaladt.

Olyan jól nekiindult azután, hogy meg sem állt, míg majd valahol el nem esik.

Veszve volt minden dolga. Semmin sem lehetett segíteni többé.

Úgy volt, ahogy az apát mondá.

Tegnap még sok millió ura volt. Százmilliók kínálkoztak eléje, hogy fogadja; holnap ezer kéz fog utána nyúlni, hogy a meglévõt is atomokra tépje, a milliókat garasokra váltsa.

Nincs más választás, mint vagy föbe löni magát, vagy belemarkolni a saját pénztárcájába s amennyit magával vihet belõle, futni vele, amerre világ van.

Kaulman az utóbbit választotta, és futott.

Semmivé lenni

Evelina úgy érezte magát, mint akinek egy rosszul kezdett élet után megadatott, hogy újjászülessék.

Nem asszony többé.

Nem is özvegy, akinek van mit siratnia elmúlt örömein.

Leány ismét, ki előtt az élet virágos mezeje terül, azt sem tudja, mit szakasszon belőle.

Tele felébredt vágyakkal, reménnyel, névtelen ábrándokkal a szív. Egy búbajos titok, mely megoldóját keresi.

Midőn másnap meghallotta, hogy Kaulman megszökött, s vissza sem térhet többé, rabláncait érezte lehullni.

A vadmadár kiszabadult kalickájából.

Hová repül a vadmadár, ha a szabad levegőt érzi szárnyai alatt? Jut-e eszébe, milyen fényes volt kalickája, milyen nyájasan hízelgett gazdája, milyen gazdagon táplálták, mint védve volt a hideg ellen, üldözők ellen, milyen szépen tanították énekelni?

A vadmadár csak arra gondol, hogy elrepüljön.

Künn meglehet, hogy széttépik, megfagy, talán nem is tudja már, hogyan kell élelmét a földből kikeresni, de mégis elrepül. Bokrot keres. Párját keresi.

Evelinának nem jutott az eszébe, hogy Kaulman megszökési híre az ő hírét is magához láncolva hurcolja. Hogy minden ember azt kérdezi már most, kire marad a szép asszony.

A szép asszony, aki nagyobb szerepet játszik a szalonban, mint a színpadon. Itt csak dilettánsnak tűnik fel, amott gyakorlott művésznőnek.

Kit fog választani új királyának? Mert ez a rebellis birodalom, akinek szépasszony a neve, örökké megtartja királyválasztási jogát, hamar meg van nála írva a de cheance akta. Furcsa konstitucionális monarchia; minisztériummal, mely a királynak nem felelős, s ahol a civillistáról való fogalmak diametraliter különböznek a mieinktől!

Tehát most senkije sincs. A ház üres. S a szív teli örömmel, melynek nincs még neve. Vajon mi nevet adjon neki?

Kire gondoljon? Ki van hozzá legközelebb?

Kinek mondja el leghamarább, hogy boldog, véghetlen boldog, hogy új emberré lett, hogy szabad?

Asztalán ott hevert Árpád látogatójegye.

Befogatott, inasának átadta a lakás jegyzékét, s elment meglátogatni Belényiék.

Messze künn laktak azok Párizsban valamelyik külvárosában, ahol még földszinti házak vannak.

Belényiné szeretett földszinti házban lakni. Az ő háza is olyan volt, amit tőle elkótyavetyéltek.

Azután még más is jó volt abban.

Akárminő nagy városban szálltak meg hangversenyeket adni vagy zongorára tanítani, Árpád anyja mindenütt úgy intézkedett, hogy ő konyhás szállást kaphasson, otthon főzhessen, együtt

étkezhessék a fiával. Hogy ne szokják el az anyai felügyelettől, ne kerüljön korhely társaságokba, amiket a vendéglői életben okvetlenül fel kell találnia.

Az özvegyasszony természetesen maga főzött, és Árpád imádta anyja főztét, s ha valaki rossz szívességet akart neki tenni, csak úri ebédre híttá legyen magához. Ahol lehetett, kimentette magát, nem ehetik másutt: homöopátiával él.

Azt csak nem mondhatta az invitáló uraságoknak, hogy köszönöm, de az anyám otthon paszulyt főzött disznófüllel, s azt én az egész dicsőségtekért ott nem hagyom.

Munkába került Evelina kocsisának és inasának rátalálni arra az utcára, valahol a Montmarte körül, amelyben Belényiék letelepültek.

Evelina nem engedte a hintóját az utcába behajtani, a fordulónál leszállt, s gyalog ment inasa kíséretében a házat felkeresni.

Egy olyan primitív emberi építményben, amelynek még hátul kertje is van, fogadott Belényiné két szobácskát, amiket egy konyha választott el egymástól.

Valami cseléd, ki az udvaron mosogatott, megmutatta Evelinának a szobát, melyben az ifjú úr lakik.

Evelina halkan nyitott be a konyhába s vette észre, hogy az udvarszoba ajtaja is rögtön nyílik, de csak annyi rést engedve, hogy azon egy kémlelő asszonyarc kitekinthessen.

Ez bizonyosan Árpád anyja lesz, ki akarja tudni, ki jön látogatóba fiához.

Evelina lábhegyen suhant a másik ajtóhoz, s nesztelenül benyitott rajta.

Meg akarta lepni Árpádot.

Árpád szobájában meglepő csín és lakályosság volt otthon. Látszott rajta az anya keze. Asztalát, falait magas uraságoktól kapott emlékek díszíték; serlegek, faragványok, antik fegyverek, remek festmények; ablakaiban nyíló virágok, szekrényében pompás könyvtár.

Az anya úgy rendezte azt, hogy fia szeressen otthon lenni. A bérlett zongora Erardi legjobb készítményei közül való, mely most is kinyitva áll.

S e zongora előtt ül Árpád, háttal fordulva a hangszernek, és egy kis asztalon fest!

A zongoraművész fest!

Szokott ilyen bogara lenni mindenféle művészek; amelyik híres festő, az szereti hegedűszóval kínozni szomszédait, amelyik kitűnő zenész, az belekontárkodik a versírásba, s amelyik regényt ír, szereti elrontani a márványt, elefántcsontot, esetlen szobrokat faragván belőle.

Azután mit fest Árpád?

Evelina odasuhan a háta mögé. Hanem a selyemruha suhogása mégis elárulja; Árpád felriad, s a festményt hirtelen elzárja fiókjába ijedten. Evelina csak annyit lát meg róla, hogy az valami arckép.

- Ah! Ön az? - hebegi zavarodottan Árpád. - Azt hittem, az anyám.

- Ahá! Ugye most megint olyan dolgot csinált, ami meg van tiltva. Az anyja nem engedi, hogy fessen. Micsoda gondolat! Egy zongoraművészek festéssel tölteni az időt. Azután mit festett?

- Ah, bohóság. Egy virágot.

Hogy hazudik! Arckép volt.

- Adja nekem, ha virág volt!

- Azt nem adom.
- De ha virág volt!
- Nem adom önnek.
- No, hát ne haragudjék rám! Mondja már, hogy üljek le.

Márpedig Árpád haragudott rá.

Mi szükség volt őt így felriasztania? Máskor talán nagyon szívesen látta volna.

De ez a bevezetés egészen szerencsétlenné tette a további pásztorórát.

Az az arckép nem Evelina képe volt.

- Azután üljön le mellém. Különben azt hiszem, hogy fél tőlem. Lássá, azt vártam, hogy el fog hozzám ma jönni, s elmondja tegnapi játékom felőli véleményét, s hogy ön nem jött, hát én kerestem fel önt. Nos, mit mond? Ugye rosszul énekeltem?

- Igen rosszul! - felelt Árpád kedvetlenül. - Ön hátrafelé megy, visszatanul. Pirultam a nézők között ön miatt! Hát még a játék! Azt hittem, az automat-színházban vagyok.

- Lássá, igen rossz kedélyhangulatban voltam. Házi kellemetlenségeim voltak; annyira, hogy Kaulmantól végképp elváltam.

- No bizony, az egész Kaulman nem elég ok önnek arra, hogy egy hamis hangot adjon, s elválhatik tőle anélkül, hogy az ütenyből kiessék. Kaulman úr hadd üljön a milliói között. Ön eddig nem sokat törődött vele.

Árpád nem tudja még, hogy Kaulmannal mi történt. A hír még nem terjedt el a Montmartre-ig.

- Azután csak legalább koszorúkat ne hajigáltatna magának, mikor olyan rosszul énekel!

Evelina nagyon érzékeny részén és nagyon igazságtalanul volt sértve.

Csaknem sírva menté magát.

- De kérem, hisz nem én hajigáltatom magamnak a koszorúkat!

- No, hát önnek valamelyik tisztelője. Valami örült herceg. Hisz az egyre megy. Szépnek lenni, rosszul énekelni, koszorút kapni: az három olyan bűn egy bokrétában, amit a világ sohasem enged különválasztani.

- Jól van; szidjon ön, korholjon ön, zsémbes vén professzorom! Tud-e még valami rosszat felőlem?

Árpád elmosolyodott, s kezét nyújtá Evelinának.

- Bocsánat, szép asszony! Az eddigi gorombáskodások a művész tanító zsémbelései voltak a művésznő tanítványhoz. Ez megvan. Hát már most megint legyünk gyermekek és enyelegjünk. Előhozzam az ostáblát? Akar ön „hanzlit” játszani velem - vagy kézreverősdit?

Ez a vidám hang ismét átmelegítette Evelina kedélyét.

Nevetett, s ráütött Árpád ingerkedő kezére.

- Hát már most mihez kezd ön, ha Kaulman urat elcsapta magától? Férjhez megy megint? Van már földből kibújó új férj? Úgy hiszem, terem az, mint a champignon. Vagy fenntartjuk a művésznői *autonómiát*?

Evelina lesüté a szemeit és elgondolkozott.

- Nekem senkim sincs - szólt elszomorodva.

- Ühüm! De ez nem annyit tesz, hogy „én senkinek sem vagyok”.

- Ugyanazt teszi. Nem is akarok senkié lenni. Én magamon soha úrrá nem teszek mást, mint aki velem egyenlő rangú! Látta ön. A szénhordó leány, ki mezítláb szökött el a tárnából, feltartja rangját. Akinek én valaha helyet engedek a szívemben, annak szabad, korlátlan úrnak kell lenni, mint amilyen asszonynak én vagyok. Nem függni semmi úrtól, nem függni semmi mástól, mint saját lángeszétől. Csodálatos nem a pénzéért, hanem saját ragyogásáért. Művésznek és büszkének kell lennie.

Ez elég vallomás volt annak, aki érti.

Árpád értette azt. Nagyon elfanyarodott rá.

- Hm! Szép asszony! Hanem akkor olyan úton indult ön el, amelyen ilyen emberrel nem fog *szemközt* találkozni.

- Mit akar ön mondani?

Árpád szeleskedő indulattal kelt fel.

- Azt, hogy a művészfajtának vannak bizonyos bizarr fogalmai az élet felől. Nézze ön, itt az asztalomon egy szép antik billikom; Demidov hercegtől kaptam ajándékba egy hangversenym alkalmával. Ő viszont az ősetől örökölte azt, kinek Nagy Péter cár ajándékozta. Híres emlék, remekmű. Fejedelmek, hercegek ittak belőle. Meg is becsülöm. Benne tartom látogatójegyeimet. Hanem asztalomhoz, ivásra egy üveg poharat használlok, melyet magam vettem tizenöt sous-ért, s amelyből más nem ivott rajtam kívül soha.

Evelina mélyen elpirult e kegyetlen mondásra.

Árpád pedig feltette magában, hogy meg is magyarázza neki azt.

- Ön, szép asszonyom, egy művészt keres, aki büszke, szabad, korlátlan ura saját régiójának, aki önlángeszével világít maga körül, s ön azt képzei, hogy egy ilyen szabad, büszke ember fog az ön oldala mellett ülni, mikor ön a Champs Elysées-be kocsikázik, s hagyja maga után mondatni a világtól: „Nézzétek, az ott Apollónak felkentje, de a lovak, mik kocsiját húzzák, nem a Hyppocrenét rúgott Pegazus utódai, hanem X. herceg telivérei, s amitől az asszony ragyog, az nem férjének dicsősége, hanem márkí gyémántjai!” Talál ön egy ilyen embert, szép asszonyom?

Szegény Evelina! Vesztere azt gondolta ki, hogy védelmezze magát e kegyetlen gyermek ellen.

- És ha én elvetem magamtól a gyémántokat, az egész idegen ragyogást, mindent, ami nem az enyém, amit meg nem érdemeltem, amihez úgy jutottam, hogy nem adtam érte semmit, még egy mosolygó köszönetet sem; és azután leszek semmi más, mint ami vagyok önmagamtól: művésznő; ha éjt, napot egyé teszek, hogy tehetségemet kiműveljem, hogy rajtam se ragyogjon semmi más, mint a művész dicsősége?...

Árpád erre azután megmondta neki, amit még nem tudott.

„A gyermekek és a bolondok igazat mondanak!” S Árpádban mind a kettőből volt valami. Amabból életkora, emeből művészete virtuális jogánál fogva.

- Szép asszonyom! Önből soha, de soha nem lesz művésznő. Ön azok közé a mostoha leányai közé tartozik a múzsának, akiknek minden tehetség meg van adva pazarul, csak egy nincs: a bátorság hozzá. Ön gyönyörűen énekel idehaza, lángésszel, humorral játszik három ember előtt, de amint a proscénium lámpásait meglátja, hangja elfogódik, keble összeszorul, hamisan intonál, nem lát, nem hall, nincs szeme, nincs füle. És amellet úgy játszik, mint egy fabáb. Ezt úgy nevezik, hogy lámpaláz, és ebből sohasem gyógyul ki senki. Ez több szép tehetséget

megölt már, mint a kritika. Ön persze a fejét rázza erre, s kivívott diadalai tényére hivatkozik. Ne csalja önmagát! Én ismerem ezt a mi mesterségünket egész a színpadi villámcsináló gépig, s tudom, hogy mi okozza a színpadi mennydörgést. Ön diadalt ül, tapsokat kap, koszorúk között jár minden föllépésekor. Másnap magasztató bírálatokat olvas azokban a lapokban, amik asztalát ellepik. Az mind aranyfüst. Tart addig, amíg önnek gazdag pártfogói vannak. Azok tudják, mibe kerül ez a módja az udvarlásnak. De próbálja ön meg egyszer szétkergetni udvarlóit, becsukni az ajtaját a magas pártfogók előtt, s álljon ki a színpadra azzal a követeléssel: „Most ne *nekem*, de *értem* tapsoljatok!”, majd meg fogja tudni, milyen olcsó a fütty, a megölő kritika pedig éppen ingyen!

Evelina megsemmisülve hajtá le fejét.

Hiszen tudta ő jól, hogy ez mind igaz.

Árpád könnyen vette a dolgot, mint művész, s nehezen vette, mint ifjú.

A divathölgyet látta maga előtt, akinek nincs miért hízelegjen az egyenes lelkű műértő, miért szédítse hiú ábrándokkal; de szánta benne a játszótárust, aki olyan jó volt mindig hozzá. Őt sohasem bántotta. Hát miért bánt vele oly kegyetlenül?

Miért nyúlt Evelina olyan húrjához a szívének, amihez nem volt szabad nyúlania?

Minek riasztotta fel festő palétája mellől? Minek kérdezősködött az elrejtett kép felől, mi az.

Akármi!

Hadd legyen virág!

S ha virág, minek kérte azt magának?

Ha hozzányúlt, kezére kellett ütni? Az nem neki termett...

- S mit tegyek hát most? Mi van számomra hátra? - kérde Evelina elcsüggedten, s könnyben úszó szemeit választ kérve emelé Árpádhoz.

A fiú gondolkozott rajta, megmondja-e neki.

Ha kérte a poharat, igya ki fenéig!

- Megmondom, szép asszony. Önnek csak két dolog közt lehet választani. Mert a harmadikat: azt, hogy térjen vissza férjéhez, Kaulman úrhoz, én nem tanácsolom. Ha asszony volnék, inkább feküdném a Morgue asztalán, mint az ő hidegvérrel összerabolt milliói között. Tehát csak két választása marad önnek: maradni a színpadon, mint eddig, fogadni a koszorúkat, tapsokat, ahogy jönnek, s válogatni a hercegekben; vagy pedig visszamenni: szívet talicskázni!

Evelina felkelt helyéről, sálját szorosan húzta termete körül s elfogult hangon e szót rebegé: „Köszönöm!”

És azzal elsietett.

Árpád mégis megkönnyezte, mikor eltávozni látta.

De hát miért jött éppen akkor, amikor ő azt az arcképet festi?

Alig távozott el az úrhölgy, Árpád kihúzta fiókját, megnézni, ha nem törlődött e el a nagy sietséges elrejtésben az a *virág*.

Igazán virág volt.

Egy szőke gyermek kék szemekkel.

Az ajtó megint nyílik. A képet megint el kell rejteni.

Nem jön be senki, csak Árpád anyja szól be a nyíláson keresztül:

- Árpád fiam! Ki volt az a szép hercegasszony, aki most téged meglátogatott?

- Ez anyám, egy szegény asszony, aki koldul!

- Hm! Csodálatos, milyen cifra koldusok vannak ebben a Párizsban. Selyemruhában és perzsasálban! Adtál neki valamit?

- Nem adtam neki semmit, anyám!

- Azt jól tetted, fiam!

Azzal becsukta az ajtót, s visszament hátulsó szobájába; fia inggallérjait varrni.

A köszén!

Evelina úgy tett, mint aki nem akar meghalni.

Csak azért sem akar meghalni, mert az orvos azt mondta, hogy nem élhet tovább.

Ez a fiú sok igazat mondott neki, de egyben mégse legyen neki igaza:

Abban, hogy mi az, ami „lehet”, aminek lenni „kell!”

Evelina fölébredni érzé lelkében az erélyt, a visszadacolást, amint azt látta, hogy egyedül maradt a világban.

Sok embernek új erőt adott már ez a tudat: „Ha senkim nincs, legyek magam magamnak!”

Feltette magában, hogy „lenni fog!”

Művésznő fog lenni!

Csak azért is megmutatja a világnak, hogy tud, ha akar.

Fog bátorsága lenni a lámpák előtt. Abból fogja meríteni a bátorságot, hogy ezt tagadni merik mások.

Úgy fog énekelni, mintha egyedül önmagának énekelne. Teheti, hisz az egész világ, mely körülötte van, a „senkinek” és a „semminek” összessége rá nézve.

Egész éjszakája kínos volt; szorongatá a szemrehányó pompa, mely termeiben körülvette, minden remekmű asztalán, szekrényeiben; drága vázák, billikomok, drágaköves kelyhek azt beszélték lelkének: „Mit ér, hogy arany vagyok, ezüst vagyok; ha tizenöt garasos pohár nem vagyok!”, de az álom végre is elnyomta, s reggelre acélozott kedéllyel ébredt fel.

Aznap ismételve lett az a dalmű, amelyben tegnapelőtt játszott.

Délelőtti próba volt belőle.

Meg fogja mutatni már a próbán, hogy mit tud! Nem fogja látni az embereket. Úgy fog énekelni, mint a vak csalogány.

Befogatott hintójába, midőn a próbára felment, s a színházhoz érve hazabocsátá fogatát, megrendelve, hogy két óra múlva jöjjön vissza érte. A próba addig fog tartani.

Mikor azonban a foyer-ba lépett, a rendező eléje jött, és tudtára adá, hogy szerepét ma más primadonna fogja játszani.

Evelina felingerült e szóra. Miért vették el azt tőle, miért nem tudatták vele? Ez figyelmetlenség volt!

A rendező sajnálta, hogy nem adhat rá felvilágosítást. Kérdezze meg az impresszáriótól.

Evelina felindult kedéllyel kereste fel az impresszáriót. Az nem volt hivatszobájában.

Hanem a titkárja feszes udvariassággal kézbesítte Evelinának egy levelet, melyet éppen el akart számára küldeni az impresszárió rendeletéből.

Evelina átvette a levelet, s amint az előcsarnokba kiért, feltörte és elolvasta.

Felmondás volt. Rögtöni felmondás. Indokolta a tegnapi balsiker.

Hogyan jutott ki a színház csarnokából a hölgy, hogyan került ki az utcára? Maga sem tudta. Csak akkor tért magához, mikor a néprár közé kijutott, s akkor jutott eszébe, hogy elbámuljon saját magán.

Milyen különös az az ember, aki már nem él, és még mindig jár a föld felett!

Ő még látja az embereket, de már azok nem látják őtet.

Még jár, még halad, de már teste és lelke két külön úton járnak.

Milyen különös dolog semmivé lenni!

Tehát mindaz igaz volt, amit az a kegyetlen gyermek mondott!

Hogy a felhők aranyozása csak addig tart, ameddig a nap le nem megy?

Hogy kívülről jött minden ragyogás, belülről semmi sem jött?

Hogy csak bűnös játékszer volt a szép alak még bűnösebb kezekben?

Hogy a bolond szerencse csak addig tart, amíg szerencsétlen bolondok vannak a világon?

Evelina sokáig elődöngött az utcákon, míg hazatalált. Hiszen gyalog járt.

Szegenylett kocsiba ülni, vagy talán nem mert megszólítani egy bérkocsist, attól tartva, hogy az kinézi a szeméből, hogy ő már *senki*, s azt fogja kérdezni: „De hát ki fizet meg nekem azért, hogy önt valahova viszem?”

Egy csepp csodálnivalót sem talált volna rajta, ha hotele kapujában azt mondták volna neki, hogy itt nem lakik olyan nevű asszony, mint ő. Az régen meghalt, kiköltözött.

Pedig még maradt fenn a számára valami, ami csodálkozásra rázza fel kábulatából.

Amint lakosztálya termein végigment, legbelső öltözőszobájában talált egy férfit, aki egy karszékben kényelmesen ült elnyújtózva.

Ez Waldemár herceg volt.

Ideje, hogy bemutassuk e sokat emlegetett hősünket.

Hibátlan szabású gentleman, elegáns tournure, gondosan ápoltság haj és szőke szakáll, kétoldalt csüngő kotlettekben nekieresztve, felsütött bajusz, kerekre nyílt szemek, felvetett kicsiny ajkak. Mosolygása előkelő és kiállhatatlan. Szemei kedvesek és sértegetők.

Evelina a meglepetés és ijedelem dühével kiálta rá:

- Uram, mit keres ön itt?

- Önre várok, szép hölgy! - szólt a herceg szuverén orrhangon, s fel sem kelt helyéből, ahol olyan kényelmesen látszott heverészni.

- Ki adott önnek engedelmet idejönni? - kérde Evelina indulatosan.

- Nem kértem azt senkitől!

- Tehát hol veszi a jogot arra, hogy itt legyen?

- Innen veszem, asszonyom! - szólt a herceg nagy renyheséggel kabátzsebébe nyúlva, s egy hirdetménylapot vonva ki belőle, melynek minden sora veres irallal volt aláhúzva. Azt odanyújtá Evelinának. Evelina kezében reszketett a lap, midőn azt végigolvassa. Bámulva kérdezé:

- Mi ez? Nem értem!

- Pedig nagyon érthető a dolog! - szólt Waldemár herceg, elvégre rászánva magát, hogy felkeljen a karszékből. - Kaulman úr hitelezői bírói foglalást intéztek önnek ingóságai ellen. Kaulman úr elég figyelmetlen vagy szórakozott volt neje holmijait a saját magáé gyanánt jelenteni be, s most önnek mindenét lefoglalták; távollétében törvényes erőhatalommal nyitattva fel szobáit, s a hitelezők rögtön kiragaszták a hirdetményt a kapura, melyben meghívják a venni szándékozókát, hogy tekintsék meg az elárúsítandó holmit. E meghívás következtében van szerencsém itt lenni és körütekinteni. Mint látja ön, itt minden bútoron a hivatalos pecsét van. Én vevő vagyok itt!

Evelina körülnézett, s látta, hogy amit a herceg mondott, az rideg való.

- De uram, ez lehetetlen! Hisz Kaulman úr jól tudta, hogy itt semmi sincs, ami az ő tulajdona volna.

- Azt én elhiszem. Mindenesetre az ön jegyzőjének a hibája, hogy eziránt önnek biztosítékot nem szerzett. Így csak az van tudva, hogy Kaulman úr szállíttatott ide mindent. Ő vett, ő hozatott mindent. Kaulman úr pedig, fájdalom, nem fog a legjobb akarat mellett is most már ön mellett bizonyítani, mert vele az a kis fátum történt, hogy amint a calais-i vasúton észrevette, hogy a rendőrség nyomában van, kiugrott a vagonból, s oly szerencsétlenül, hogy rögtön meghalt.

Evelina fáradtan rogyott le egy pamlagra, s homlokát kezére nyugtatá.

- Ha egypár könnyet akar ön szentelni Kaulman úr emlékének, asszonyom, úgy félrefordulok - mondá Waldemár herceg hideg bókkal.

Evelina nem szólt rá semmit.

Hadd vesszen utána minden!

Ha meghalt, jó éjt neki! A tolvaj, ha futtában ejtik el, jól járt; legalább nem akasztják fel.

Egy banqueroutier neje, kinek férje halálhírét hozzák, adjon hálát az Istennek. Jól tett vele!

A hant eltemeti a férjet és a gyalázatot.

Mire gondolhatott még egyébre?

Pörölni talán az elvesztett vagyonért?

Törvényszék elé állni? Merész orcával megjelenni a bírák előtt? Tanúkat hozni elő, akik bebizonyítsák, hogy ez és ez az ékszer, ez a drága garnitúra nem a férj tulajdona volt, hanem egy ősz, becsületes, magyar főúr ajándéka, mit az minden önzés nélkül, minden szégyenletes utógondolat nélkül ajándékozott a művésznőnek, fogadott leányának? Ezt bizonyítani a gúnykacagók előtt? Keresni valakit, aki elhiggye? Átadni a köznevetségnek jóltevője nevét a saját magáé mellett?

Inkább vesszen oda minden!

- Nem sírok, uram! - szólt Evelina. - Beszéljen ön, mi jót tud még!

- Sok egyebet tudok! - szólt Waldemár, s nekitámaszkodott az ezüstrácsozatú kandallónak. - Tibald herceg, önnek magas pártfogója, gyermekei által bírói gondnokság alá vétetve megfosztatott minden további tevékeny befolyásától a világ eseményeire.

- Azt már tudom!

- S így azon egymillió forint árú részvény is bírói zár alá került, ami az ön részére volt letéteményezve.

- Arról is értesítve vagyok.

- De maga ez a substratum is nagy alterációt szenved; mert a bondavári részvények a tárna fölrobbanása és olthatatlan égése miatt egyszerre hanyatt estek.

- Mit bánom én azt!

- Azt ön hát mit bánja? De egyidejűleg megbukott az államférfi is Bécsben, ki önnek leghatalmasabb védelmezője volt.

- Nem törődöm vele.

- Még mind nincs vége. A pap, ki önnek jó barátja volt, s a püspökségről álmodozott, visszatért kolostorába.

- Régen tudom.

- Úgy látszik, mi mindent egyszerre tudtunk meg. Tehát én is tudom azt, hogy önnek, szép asszony, ma reggel az impresszáriója egy levelet írt, melyben rögtön felmondja a szerződését.

- Itt van a levél! - szólt Evelina kivonva zsebéből az összegyűrt iratot s levetve az asztalra.

S azután száraz szemekkel nézett Waldemár herceg szemei közé.

Nagyon szép volt e percben ez asszony.

- Csak azért jött ön, uram, ide, hogy nekem ezeket elmondja? - kérdezé Evelina. És szemei ragyogtak mellette: nem víztől, de tűztől.

- Nem „csak” ezért jöttem! - szólt Waldemár odalépve a pamlagon ülő hölgyhöz, s kegyesen lehajolva hozzá. - Hanem azért, hogy önnek egy okos szót mondjak. Íme, mindannak vége, amiből eddig az ön aranyálmai eredtek. A bondavári tárna ég. A részvények hanyatt-homlok esnek. Az állambölcs megbukott. A herceg gondnokság alá jutott. A férj elszökött, s agyonütötte magát. A bécsi Maximilián utcai palotát lefoglalták. A párizsi vagyont árverezik. A színháznál felmondták a szerződést. Ennek a drámának mind az öt felvonása be van fejezve. Tapsoljunk neki, ha tetszik, s kezdjük újra! Én visszaadom önnek elveszett „rente” papírjait, én megszerzem önnek a Maximilián utcai palotát, én visszavásárolom önnek elkobzott bútorait, gyémántjait és lovait, én visszaadatom önnek színházi szerződését sokkal előnyösebb föltételek mellett, mint az eddigi volt. Én nagyobb úrnővé teszem önt, mint volt eddig, s adok önnek egy sokkal hívebb, feláldozóbb, imádóbb rabszolgát, mint aminőkkel bírt eddig. Annak neve Sondershain Waldemár herceg.

S azzal mélyen meghajtotta magát Evelina előtt.

Evelina sötét megvetéssel tekintte a férfi lába hegyeire.

Waldemár arról volt meggyőződve, hogy most ő ura a helyzetnek.

S midőn a hölgy sokáig hallgatott, azt tette, hogy kivonta óráját mellénye jobb zsebéből (pompás kronométer volt), s odanyomta azt a hölgy kezébe.

- Asszonyom, az én időm drága. A börzén várnak. Megyek a Kaulman-vállalatokat tönkrezúzni. Most éppen tizenkét óra. Adok önnek egy órai gondolkozási időt. Határozzon sorsa felett. Én addig itt fogok várakozni. Rövid felelet, amit öntől kérek: „igen”, vagy „nem.”.

Evelina még annál is rövidebb feleletet adott.

Úgy vágta a kezébe adott kronométert a földhöz, hogy háromezermilliom darabban repült széjjel a nyomorult jószág.

Ez volt a felelete.

Waldemár herceg nevetett, s azzal mellénye bal zsebébe nyúlt, s egy másik órát húzott ki, s gúnyosan lehunyva szempilláit, mondá:

- Tökéletesen készen voltam erre a feleletre, szép asszony, azért még egy másik kronométert is hoztam magammal. Kérem, vágja még ezt is a földhöz. Akkor előadom majd a harmadikat.

Hanem a második kronométert nem vette kezébe Evelina. Ahelyett hevesen felpattant helyéből, s kitiltó mozdulattal kiálta Waldemárnak;

- Ha bútoraimat megvette ön, vitesse el! De szállásom még az enyim. Távozzék el ön innen!

Waldemár herceg büszkén emelé föl örök mosolygású arcát.

- Szép asszony! Ez könnyen van kimondva. De gondolja meg, mi vár önre, ha engem elutasít magától? Önnek nincs hova lennie!

- Még van egy menedékem! - kiálta keserűen a delnő. - Akihez folyamodhatom minden időben!

- És az?

- És az a *köszén!*

Waldemár herceg meghajtotta a fejét, egy szót sem szólt többet, vette a kalapját és eltávozott.

A hölgy, ki a köszénre *apellál*, nem szorult senki barátságára többé.

A divatvilág fővárosában sok szép asszony találta már ennél *utolsó pártfogóját!*

Még azon az estén Evelina ékszerésze látta a szép asszonyt.

Evelina odavitte hozzá utolsó briliánt fülönfüggőjét. Az maradt meg neki; a többi ékszere mind bírói zár alá volt véve.

Azokat a gyémántokat eladta Evelina az ékszerésznek. Az árát otthagyta nála azzal a meghagyással, hogy annak a kamatjából kis öccse sírját a Père Lachaise-ben minden évben kétszer felhantoltassa, s a minden halottak napján friss virágokkal ültettesse teli.

Azt mondta neki, hogy messze el fog utazni.

Úgy látszik, hogy el is utazott nagyon messze!

Másnap korán reggel egy csomagba kötött kasmíróltönyt találtak meg a Seine partján, amelyben az eltűnt énekesnő ruháira ismertek rá házicselédjei.

Waldemár herceg nagy jutalmat ígért annak, aki a szép asszony holttestét feltalálja.

De úgy látszik, a szép asszony még azt is oly féltékenyen el tudta rejteni, hogy sohasem akadtak rá.

Talán csak cselfogás volt tőle a Seine partján elvetett öltönycsomag, s míg minden ember a víz fenekén kereste: ő csakugyan szavát tartotta, s menekült a *köszénhez*, a csendesen betakaró, haldoklók szemeit lefogó, más világra elszállító köszénhez...

Waldemár herceg sohasem tudott meg felőle semmit. S hat hétig mind maga, mind összes cselédsége gyászruhát viselt utána.

A görög végrendelete

A bondavári részvények már hatvanon álltak a parin fölül, s még mindig feljebb akartak menni.

De már Csanta uram mégis megelégette a nyereséget.

Ami sok, csak sok. A jóból is sok, ami sok. Az ember ne legyen telhetetlen. Ne kívánja az egész világot elnyelni. Hiszen elég szép nyereség egy esztendő alatt hatvanezer forint semmiért.

Azután meg - valljuk meg az igazat - elég nagy szívszorongatás egy esztendeig ellenni valakinek anélkül, hogy az alatta levő pince tele legyen vert arannyal és ezüsttel. Próbálja meg ezt a kint valaki. Aludni azzal a tudattal, hogy nem hál tallérokra!

De már rászánta magát, hogy akármit beszél Spitzhase uram, itt az idő, amidőn jó lesz a részvényeit apránként beadogatni a börzén a beteg embereknek. Hadd gyógyuljanak meg szegények tőle.

Egy idő óta már úgyis nagyon megállapodott az áruk. Egészen megszokta már a börzeárfolyamban ott látni a sztereotip számot:

„Bondavár 60 parin fölül.”

Egy szép reggelen tehát, mikor Csanta uram éppen azzal a szándékkal kelt föl, hogy küldi a részvényeit Bécsbe, felvetődik a kávéházba, s kezébe veszi a legelső lapot, melyet éppen nem foglalt le más, s természetesen kezdi a hátulját olvasni, ott, ahol a tőzsdei táviratok vannak öreg betűkkel közölve.

Ott a legelső, amit meglát, ez a kompakt betűs sor:

„Bondavár: 60 parin alól.”

Óh, ez sajtóhiba, de öreg! Részeg volt az újságíró, az akasztófa, mikor ezt ide nyomatta. Be kell csukni a semmirekellőt! Ha van még policáj Bécsben és igazság a monarchiában, az ilyen gonosztettért bizonyosan vasra fogják verni, aki így megijeszti a becsületes embereket! Mert ez már, ha valami, hát „közcsendháborítás”.

De azután sorba nézte a többi lapokat is. S úgy találta, hogy ezen a napon valamennyi újságíró csodálatos módon összebeszélt, hogy úgy leigják magukat, hogy a „parin fölül” és „parin alól” között különbséget ne tudjanak tenni.

Pedig április elseje sincs, hogy azt valami juxból tennék.

Elvégezte magában, hogy itt valami óriási félreértésnek kell lenni, s rögtön táviratozott Spitzhasenak: „Mi baj van?”

Spitzhase távirata keresztezte az övét: az még előbb táviratozott neki.

„Nagy baj... Bondavári tárna ég... Pánik nagy... Részvények 60 parin alól... Eladni mind!...”

„Hűh! Aki áldotta! - káromkodék Csanta uram. - Eladni mind! Hatvannal parin alól! Hatvanezer forint veszteséggel! Most már igazán, hol a harangkötél, hol a folyosóvas? Hadd akasztom fel magamat! Hat hordó ezüst oda! Embert ölök! Embert eszem! Megyek Bécsbe! Szétrúgom Bécs városát, mint a hangyavackot, ha az én ezüstömet vissza nem adja! Nem azért vittem én fel az ezüstömet, hogy az ottmaradjon!”

És dült-fült, mint a veszett bivaly, és kihányta ládájából mind a részvényeket, és a hasukra taposott a sarkával.

„Ti cudarok! Ti gyalázatosak! Ti piszkos papiros koldusok! Hát ti akarjátok nekem megenni hatvanezer forintomat ezüstben? Kigyúrom a beleteket! Kihásítom a hátatokból az ezüstömet! Agyonverlek! Eltaposlak!”

Hát a nagy hányás-vetés közben valami akad a kezébe. Egy írás.

„De nini! Hát mit dühösködöm én itt, mint egy félbolond a ketrecben? Hát van énnekem valami bajom? Nincs énnekem annyi bajom sem, mint a máknyi mag! ‘Sz itt van az öcsém-uramnak a levele, ni! De jó, hogy ezt vissza nem adtam neki! Amelyben kötelezi magát, hogy ezer darab bondavári részvényt tartozik tőlem átvenni *al pari, bármikor*. Ej, de emberséges ember voltam érte, hogy pipára nem gyújtottam egyszer ezzel az írással. Megcsókolhatnám magamat érte, hogy ilyen okos ember voltam! Óh, én édes eszem! Óh, én előrevigyázó orrom! Most ebbe az írásba beletakarózom egészen. Eshetik tőlem a jeges zegernye zápor; engemet ettől egy cseppje sem érhet!”

Azzal szépen visszatette tűzmentes fiókjába a részvényeket is, meg a drága levelet is, s egészen meg volt vigasztalva.

Mindjárt leült levelet írni az ő kedves uraöccsének Párizsba, kinek fel volt nála jegyezve az üzleti irodája; felszólította egész emberséggel, hogy minekutána így meg így állnak a dolgok, tessék valakit ideküldeni a részvényeiért, aki azokat átvegye; vagy akár azt a barátságot is megteszi még a kedvéért, hogy maga helyébe viszi, csak mondja meg, hogy hová, és hogy ki fizeti ki. A közbeeső kamatok iránt majd megegyeznek.

Erre a levelére pedig egy hétig nem kapott választ. Hanem hiszen Párizs nem is bolhaugrás X.-hez.

Annak a hétnek pedig minden napján kapott reggel is, délben is táviratot Spitzhasétól, melyben az sürgetve unszolja, hogy adjon túl a részvényein, mert nagyon rohannak lefelé. Mindennap tíz forinttal buknak lejjebb. A hét utolsó napján már csak 80 forint értéket jegyeznek utánuk: az is „lanyha kereslet!” A kontremin borzasztóan felülkerült.

Csanta uram a füle gombját sem billentette mindezen táviratokra.

„Beszélj, beszélj! Csak te koptasd a körmödöt a sok táviratozásban. Bánom is én, ha már most lefelé kezdenek is nőni a részvényeitek, mint a sárgarépa, s a jövőn héten annak adnak száz forintot, aki egyet örökbe fogad közülök keresztyéni barátságból. Nekem nem részvényeim. Kell is nekem a ti papirostok! Tietek! Vigyétek el! Nekem az ezüstöm kell vissza! Én fogom a fületeket.”

És amellet mindennap eljárt a kávéházba és mutatta, hogy nincs rossz kedve. Egy csepp rossz kedve sincsen. Ami másnak fáj, annak jajgasson más!

Hanem azután a nyolcadik napon, mikor egy reggeli lapban azt a párizsi táviratot olvasta, hogy a Kaulmancég főnöke, Félix úr megszökött, hátrahagyva rémítő mennyiségű fedezetlen kötelezettségeket, s utána mindjárt a calais-i táviratot, hogy a futamodó Kaulman az üldöző rendőrség elől a gyorsvonatról leugorván nyakát szegte; akkor közel volt hozzá, hogy a guta megszimítsa.

Rögtön táviratozott Spitzhasenak, hogy adja el minden részvényét azonnal, ha veszik, 80 forintért, ha nem veszik, azon alul; akármilyen áron, csak adja el.

Spitzhase aztán visszafelelt neki, hogy:

„Jókor már! Hetvenen áll az árfolyam. Az is csak névleges jegyzés. Csak kínálók vannak, vevő senki. Oda a tárna, oda a vasút! Oda minden! Mért nem adta egy hét előtt, ahogy üzent neki. Most már befűthet vele, s süthet rajta makkot!”

„Meg vagyok löve!”

Ez volt a szava Csanta uramnak.

„Hazamegyek. Lefekszem. Meghalok. Nem lehet tovább élnem. Tiszta abszurdum, hogy még három napig éljek.”

Elbúcsúzott minden ismerősétől. Ne féljenek semmit! Nem öli ő meg magát. Meghal szépen magától, csak úgy bújában, mint ahogy meg szokott halni az ember betegségben.

Hisz ha meg lehet halni az embernek egy hideg szélfuvallattól, egy lenyelt rossz falattól, egy ragályos lehelettől, hogy ne lehetne meghalni egy ilyen veszteség fájalmától?

Kétszázezer forint oda!

Szépen rendberakott, hordóba eltett, tallérokra felváltott kétszázezer igazi forint!

Nem olyan képzeleti forint, olyan papirosra festett forint: ma veres forint, holnap zöld forint! Valóságos, igazi csengő-pengő, ezüstből kiveret forint. Ami ezer esztendő múlva is pénz!

Oda!

Csanta uram hazavezetteté magát irgalmas lelkek által a lakóházába. Magától világért haza nem talált volna soha. Az egész utca minden házát végig bekopogtatta volna, azt tudakolva, hogy nem lakik-e ő itten.

Az emberek azt hitték volna, hogy valahol nagy mulatságban volt, s nagyon sokat bevett a jóból.

Hazaérve még egyszer levezetteté magát a pincéjébe, ami oda a patak alá volt építve, hogy még egyszer lássa élő szemeivel: csakugyan valóban nincsenek-e ott az ő ezüsttelt hordói?

Nincsenek! Egy sincs ott! Az utolsóig kicsalogatta valamennyit a furfangos bécsi rabló.

Óh, hogy miért tört ki neki a nyaka? Miért nincs neki annyi nyaka, ahány hordót kihengerítettek innen a kíváratára!

Milyen szépen feküdtek itt egymás mellett! Osztályozva. Ez itt húszas. Ez forintos. Ez birodalmi tallér. Ez koronás tallér!

Milyen szép pénz az az ezüst! Milyen igazi pénz! Bukhatnak királyok, bukhathat forradalmak, ő megmarad. Hirdetheti a törvényt német potentát, magyar potentát: ezeknek nem parancsol!

S ezt a szép pénzt, ezt az igazi pénzt engedte ő kicsalogatni a pincéjéből! Abból a biztos pincéből, amibe rablónak sem lehetett betörni, mert egy nyomással a víz alatt volt minden!

- Eresszétek bele a vizet a pincébe! - hörgé magánkívül a tőzsér. - Hadd teljék meg a pince! Fulladjon oda, aki belemegy!

Késő már az!

Hamarább kellett volna azt a vizet ráereszteni a pincére!

Mikor még a hordók mind ott voltak, hogy ne nyúlhatott volna hozzájuk maga a gazdájuk sem. Akkor most is ott volnának! Szépen megzöldülve a húzasok, tiszta fehérre mosva a tallérok. Most pedig béka kuruttyol a vízben, s azt mondja: „Vak, vak, vak!”

Csanta uram levetköztetteté magát, s lefeküdt az ágyba.

Hívatta a papot, meggyónt, s felvette a szentséget.

Azután hívatta a magisztrátuális perszónákat, és testamentumot tett.

Rendelkezett világi vagyonáról.

Sok birtoka volt még. De mit ér az, ha oda az alap, oda a győzelem trófeuma, oda az ezüst?

Házait, az egész utcasort eltestálta annak az üres templomnak, amibe most már nem fog járni senki többé, aminek a küszöbén most már ki fog nőni a kövek közül a fű, s körülzöldelli az egész falat; s az udvarán pullus diákok fognak labdázni minden csütörtök délután.

Azért legyen annak a templomnak papja, egyházfia, harangozója.

A pap tartsa a misét, a harangozó húzza meg a harangokat, az egyházfí nyissa ki az ajtót mindennap, mint amikor még százan meg százan mentek be a kinyitott templomajtón, szép ezüstgombos férfiak s hosszú selyemuszályos asszonyok, akiknek ivadéka nem maradt a földön.

Az a templom hirdesse, hogy ők „voltak!”

A szomszéd ház pedig bocsáttassék vissza annak az özvegyasszonynak a tulajdonába, aki utolsó leánya az utolsó görögnek a városban, akitől ő vette azt el egykor kótyavetyén.

S minthogy ezzel az asszonnyal maradt fenn még régiebb időkből valami vitája, amiben Isten a bíró: papirosról volt szó, ami ma sokat ért, holnap semmit sem ért; tehát neki hagyományozza még és az ő fiának azt a kárba veszett, azt az elátkozott papiroshalmazt is, aminek „bondavári részvények” a neve, amik őt most megölik. Legyen az övék. Ha elvész, vesszen el nekik; ha megmarad, nyerjenek ők vele.

Ekként rendbe hagyva világi vagyonát szépen, megpecsételé a végrendeletet, aláírta saját kezével; kiosztotta utolsó ezüst-, aranypénzét az ismerősök, a cselédek között; a harangozónak megmondta, hogy húzza meg rögtön a harangokat, és minden két órában húzzon három verset, s ha kérdik, kinek szól, mondja azt, hogy a vén Csanta meghalt!

Azzal kiküldött mindenkit magától.

És másnap reggelre meg volt halva.

Nem érte semmi erőszak.

Csak a bánat ölte meg. Mint ahogy meg tud halni az öreg ember, mikor az öreg felesége meghal, akivel együtt megvénült, mint ahogy meg tud halni az olyan ember, akinek erős akarata van, s ha kimondta, hogy nem marad itt többé, hát el tud menni!

Mikor a föld ég a talpunk alatt

Szafrán Péter átka beteljesülésnek indult: „Ne zöldüljön hát a fű azon a mezőn!”

Még ugyan zöldül a fű azon a mezőn, de alant a föld keblén nem tudni, mi történik.

A részvénytárna igazgatósága azt a védelmet gondolta ki a tárnaégés ellen, hogy minden hozzájárást betömetett: tárnák, aknák nyílásait; így ha nem fű a küllég a tűzhöz, magában el kell annak aludni.

Hanem ebből azután az a baj támadt, hogy a szénkészlet elfogyott, s nem volt mivel tüzelni a kohókban.

Próbáltak fával tüzelni, erdő volt elég; hanem azzal meg nem tudott bánni a kezelő személyzet, s tömérdék vasat rakásra rontottak.

Vasúti sínek helyett csak úgy heverték a hámor körül a kilökött medvék.

Mert a hámorhoz is összeszedték a külföldi gyárakból aki csak kimustrált, hasznavehetetlen, korhely és kontár munkás volt, csak hogy ők port hinthessenek vele a világ és a részvényesek szemébe, hogy nekik nagyban dolgozó gyárak emelkedett ki egy varázsütésre.

Az igaz, hogy a varázsütés megvolt, hanem egy egészséges kalapácsütés többet ért volna annál.

Álmodni sem lehetett arról, hogy a szerződött síneket a vasúti vállalkozóknak a hatánapra elő tudják állítani. A biztosíték úszott! Viszont a vasútépítetők biztosítéka forgott nagy veszélyben, ha a kitűzött időre a vasút a közforgalomnak át nem adatik.

Így aztán egymásba fogózva a tárnarészvény-vállalat a vasútvállalattal, hengergöztek a veszedelmes lejtőn alá, hol az egyik, hol a másik alul, de folyvást lefelé mind a kettő.

Végre az egyik igazgatóság szorította a másikat, hogy venni kell a szenet, ahol és ami áron kapható. Ott van Berend Iván Bonda-völgyi tárnája, ott kell elég szénnek lenni, mert egy év óta nem volt vására, vegyenek attól.

Rauné úr tehát rászánta magát, hogy írjon Ivánnak, kérjen tőle szenet! Szép gazdaság. „Kovácsból venni a szenet.”

Az Ivánhoz intézett leveleivel azonban az a sajátságos fátum történet, hogy feltöretlenül kerültek hozzá vissza.

Mikor azután még jobban szorították Rauné urat, végre elszánta magát, hogy személyesen menjen el Ivánhoz szénre alkudni.

Ez a látogatás pedig igen röviden ütött ki. Rauné úr mindössze nem volt két percig Iván szobájában, s azután az történt vele, hogy előbb jött ki maga, mint a kalapja, és mind a kettő után Ivánnak ez a szava: „Én denúciánssal többé szóba nem állok!”

Járult-e valami tettelegesség is Iván részéről ehhez az elbúcsúztatáshoz, azt nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy Rauné úr sem pert nem indított Iván ellen, sem a kartelvivőit nem küldte el hozzá, hanem ahelyett írt egy hosszú levelet a direktóriumnak, melyben elmondja, hogy Berend egy piszkos haszonleső ember. Most fel akarja használni a részvénytárna szerencsétlenségét, s semmi áron nem ad el szenet, ahelyett inkább maga készített egyre-másra vasúti síneket arra spekulálva, hogy majd a társulat kénytelen lesz azt őtőle minden áron megvenni. Ezt nyilatkoztatá ki öelőtte.

Megfoghatatlan, hogy az alatt a két perc alatt, melybe a bemenetel és kijövetel is beleszámíttatik (az utóbbi az igaz, hogy röviden történt), hogy lehetett azt a hosszú értesülést nyernie!

Hanem azzal csak azt vitte ki Rauné úr, hogy a vasútigazgatóság egyenesen Ivánhoz fordult, s tett neki egy ajánlatot a sínkészetére, mely nagyon megtoldta a kiállítási árt. És ha Iván azt mondta volna, hogy még ötven perccel többet kíván, azt is megadták volna neki.

Mindenkinek égett a föld a talpa alatt.

Megvolt tehát a nyerevényosztalék busásan Iván hűnek maradt munkásai számára.

Az elpártoltak is visszakéredzkedtek: amott megszűnt a munka.

Hanem most már válogatva bánt velük az őstárna.

A „hívek” zsürije szavazattal határozott: visszavehető-e az eltávozott, vagy befogadható-e egy új tag a telepbe?

A „nem” számúzte az elítéltet, s Ivánnak sem volt megkegyelmezési joga számára. S a bevettnek egy évig kellett szolgálnia a tárnában rendes munkabér mellett, akkor aztán nem is a zsüri, de a suffrage universelle döntötte el, érdemesítette-e magát az új tag arra, hogy az állandó telepítvényesek sorába fölvetessék, és az osztalékban részesüljön jövőre.

A munka pedig gyönyörűen ment; minden munkás egyúttal sajátjának is tekintette a tárnát. Kevesebb volt a kár, több volt a munka látatja; nem vészett kárba sem idő, sem erő. Rend uralkodott parancsszó nélkül.

De hát a tárna jövője nem volt-e veszélyeztetve a szomszéd tárna égése által?

Igen.

A szénteleg fekvéséből ki lehetett okoskodni, hogy a tárnaégés a Bonda-völgy felé terjed. Évek kellenek hozzá, míg odáig elér; de elvégre mégis csak az lesz a sorsa, hogy az is elhamvad a másikkal együtt.

Mennyi kincsnek kell elveszni a föld alatt!

Pedig a föld felett is sok elveszett már a bondavári fátum miatt.

Eleinte a részvénytársulat igazgató tanácsa azt gondolta ki, hogy meglévő tőkéjével maga vásárolja vissza bukó részvényeit, s azzal kettős hasznót csinál; először: al parin kiadott részvényeit messze a parin alul kapja vissza, másodszor: megállítja azoknak további hanyatlását.

De nem ért el vele egyebet, mint hogy a tartalék tőkéjét apródonként ki hagyta szivárogni a pénztárából, s utoljára a legszükségesebb kiadásokra sem maradt.

A részvények hanyatlását pedig meg nem akadályozhatta. Alig jutottak szegény vízbeesettek egy kis lélegzetvételhez, megint jött a kontremin, s a víz alá nyomta a fejüket.

Waldemár herceg is tudta, hogy mire valók a hírlapok.

Kifoghatatlan rovatot képezett a tárcákban, újdonságokban a bondavári hegy égésének minden kitalálható változata.

Leírták, hogy repedezik meg a föld, rossz szagú gőzöket eresztve hasadékaiból. E gőzöknek ez a csodahatásuk van, hogy minden piros virág kék színűre válik tőlük.

A fű nagy térségeken kiszárad gyökerestől, s egész erdők lombja lehull kora tavasszal.

A szántóvető bámulva látja, hogy az a szép agyagos föld, amit ekéje feltúr, milyen veres!

Az agyagvermek fenekén jáspis alakú égett tömegek kezdenek mutatkozni, mint a kegyetlenül égetett téglákon.

A márga- és palarétegek beszakadoznak a gyps szín alatt.

A bondavári őskastély kútjában először meleg kezd lenni a víz és kén ízű, azután lassankint elfogy, szétpárolog, utoljára egészen kiszárad. Még később forró gőzök törnek ki belőle. Utoljára már szublimátumok tapadnak a köveihez, mik új ismeretlen kristályképződésekben rakodnak le.

Ott vannak közszemlére kitéve az antikváriusok, a természetrajzi kereskedők kirakataiban a jáspissá égett agyagantok, a kiforrott földsalak darabok, s a soknemű kristályozatok, mik a bondavári hegyégésről tanúskodtak, s a tudósok, a geológusok bizonyítják, hogy ezek valóban a hegyégés produktumai.

Hiába tiltakoznak a részvényesek azután, hogy mindebből egy szó sem igaz. Zöld a fű, zöld az erdő Bondavárott; hogy ezek az égett tanúk a *duttweileri* hegyből valók, mely százhusz év óta ég, meg a *planitzi* kőszénbányából, mely már kiégett; a kristályok az *epterodei* és *bilini* földkiégés alkotásai; nem használ semmit.

A megijedt ember mindig a rosszabbat hiszi.

Tény, hogy a föld alatt tűz van Bondavárott.

Ha ma nem, tíz év múlva, húsz év múlva csakugyan így lesz az összedüledezve, égve, forrva, mint ahogy most írják róla.

S Waldemár herceg szüntelen készen volt valami új riasztással.

Lenyomta már a részvényeket harmincig, húszig, még azon is alul akarta nyomni. Egész a semmiig.

Éppen akkor volt rá példa, hogy egy roppant pénztársulat részvényeit még a semmin is alul nyomták. Egy percentet kínáltak a birtokosok annak, aki egyet elfogad a maga nevére.

Szép játék volt ez! Ezer meg ezer embernek lett kezébe nyomva a koldusbot.

Az a sok szegény ember, aki egy év előtt futott a maga megtakarított forintocskáival a roppant nyereséget hirdető bondavári papírt megvenni; a kishivatalnok, ki beleölte a szállásbérét, a szatócs, ki amit a sajton nyert, sajtakaróba verte; a cseléd, ki félretett bérét vélte igen jól elhelyezni, az özvegyasszony, ki szűken kamatozó papírjait cserélte ki a gazdagon fizetővel, s a pénztárnok, ki a rábízott összeget e biztos nyereségért kockáztatni merte, s most elveszté a pénzzel együtt a becsületet is: mind, mind koldussá, nyomorulttá téve, kenyerétől megfosztva! Szilárd iparúzó emberek, kiket a kacér szerencse műhelyeikből kicsalogatott, tönkretéve! Hintónjáró urak gyalogjárókká csapva.

Jaj és jaj mindenfelé!

Hanem mulatságnak nagyon szép ez a másik fél részére, aki felülkerült.

Most is van láрма a börzén, csakhogy most a „baisse” lármázik.

Közel az idő, amidőn Waldemár herceg azzal a szóval fog a kerek sorompó előtt megjelenni:

„Kinek kell Bondavár tíz forintért? Én adok!”

És nemcsak az apró emberek sírnak. Vannak magas urak is, akiket ez a csapás ledöntött a lábaikról.

Ott a Bondaváry herceg és a grófnők.

A herceg veje tapasztalá, hogy nem lehet egy boltívnek a zárkövét kilökní anélkül, hogy az egész boltozat összeessék. A Tibald herceg ellen kért bírói gondnokság maga után vonta a hitelezők összejövételét.

És azzal az óriási birtokok, miknek tulajdonosa nagyobb úr volt akárhány uralkodó hercegnél, hitelezők kezelése alá kerültek.

Akkor égett azután igazán a föld a lábuk alatt.

Ha a tisztí gazdálkodás tolvajgazdaság volt náluk, a hitelezői bérgazdálkodás valódi rabló-gazdaság képét mutatta. Kivágták pompás őserdeiket, parkjaikat, vadaskertjeiket, elprédálták gulyáikat, méneseiket, merinó juhaikat, s felszántottak s bevetettek búzával minden darabka földet, ami csak teremhetett. Amiért azután az Úristen azzal büntette meg őket, hogy adott nekik roppant termést, de nem adott hozzá zsidót, aki megvegye. Nem volt semmi ára a nagy termésnek.

Bele lett vonva a kondolenciába a bondavári uradalom is.

Tíz per is keletkezett miatta, amikben minden egyes beavatkozó alperes is volt, felperes is volt; külön egymás ellen - együtt egy ellen! - és abban végrendelet és vitalitium, hajadonjog és örökösödés, ősiség és majorátus, bérszerződés és örök átadás, szorgalom és bányajog, betáblázás és statutumok, beruházás és kisajátítás, lefoglalás és prioritások úgy együvé kavarintva, prókatori fufanggal úgy összebonyolítva, egy olyan szövevénné gubancolva, hogy mire abból a törvényszékek ki bírnak gázolni, a jelen ivadék rég a másvilágon van már.

Ennek azután az a legközvetlenebb következése lett, hogy Theudelinda grófnőnek sem fizette senki a kikötött évi negyvenezer forintot.

Az pedig sok családi viszálynak szokott kezdő sora lenni, hogy elfogy a pénz.

Theudelinda grófnő pénzzavarát Angela grófnő érezte meg legjobban.

Salista örgróf megházasodása után úgy pazarolt, mint aki abban a nézetben van, hogy húszmillió forintot vett el; s nehéz volt őt e nézetének megváltoztatására bírni. Amiből azután igen éles jelenetek fejlődtek ki a házastársak között.

Angela grófnő is úgy viselte magát, mint aki nem becsülésből választotta magának a férjet, hanem dacból.

Tudta ezt mindenki.

Tudhatta Iván is.

Csakhogy Ivánnak most egészen máson volt a gondja.

Azon, hogy ég alattunk a föld!

Gyermekjátékok

A koncertszezon legszebb virágzása közepett kapták meg Belényiék a hivatalos értesítést, hogy Csanta uram meghalt, s végrendeletében visszaadta elkobzott házukat.

Hát ha Beethoven, Mozart és Haydn várták volna Árpádot kvartettre, nem hagyta volna-e rögtön Párizst, hogy megláthassa az elhagyott ház udvarát újra?

Még Belényiné is elfeledkezett bevételek és belépti díjak mennyiségével vesződni arra a szóra, hogy „Hívnak haza!”

„Vajon megvan-e még a szomorúfűz a kút mellett? Mekkorát nőhetett a télizöld repkény a folyosó falain? Vajon ápolta-e valaki a gyümölcsfákat a kertben? Megvannak-e még a gyöngyvirágok a fal mellett? Nem pusztultak-e el a nefelejcsbokrok a patak mentén?”

Ez volt most a nagyobb kérdés!

Dehogy időztek egy napot is tovább. Egyik jobban tüzelt, mint a másik.

Másnap már vasúton voltak. Úgy siettek, mint akik hitelezők elől szöknek.

Sem éjjel, sem nappal nem pihentek sehol. Délután volt, mikor megérkeztek X.-nek városába.

A massaecurator, a szenátor úr már akkor ott preferánszozott a kaszinóban, de biz azt csak kihúzták a kártyaasztal mellől, nem hagyták másnap reggelig a bőrében, hogy a házukat át ne adja. A jó úr kénytelen volt kifizetni a buktit és menni velük.

Belényiné azon aggódott egész úton, vajha ne töretett volna boltot Csanta uram az ő szép utcaszobájából. Bárcsak egy kis szoba volna benne felhagyva, ami ne volna bérbe kiadva, hogy ő ott hálhatna meg a maga házában első éjjel.

A szenátor úr tehát nagyon megvigasztalá, midőn tudtára adta, hogy nem lakik a házában senki. Csanta uram nem fogadott lakókat a tőszomszédjában levő házakba. Békében akart élni és szomszédok nélkül. Neki senki se leskelődjék át az udvarába. Neki ne nézegessenek be a pinceablakain. Csak egy mindenest tartott azokban, aki a házakra felügyeljen, hogy a tolvajok fel ne verjék. Annak volt egy szobácskája ottan.

A szenátor úr tehát bevezeté visszapapott házukba Belényiéket; felnyittatá előttük a szobákat.

Minden bútor úgy állt azokban, ahogy elhagyták. Még a por sem volt letörülgetve róluk, ki tudja hány esztendő óta.

Árpád első gondja lett volna a kertbe szaladni, ha a szenátor úr meg nem fogta volna.

Még valami átadnivaló van. Egy nagy vasláda. Azon hármaz zár. És abban egy nagy kincs!

A bondavári részvények.

- A patvar vigye el a bondavári részvényeit - nevetett Árpád -, hiszen nyár lesz már, nem kell most fűtenivaló!

- Bizony azok most nagyon alatt állnak! - biztosítá őket a szenátor úr. - Jelenleg alig áll az árfolyamuk tíz forinton felül. Mert hogyha úgy nem volna, hát hiszen nem is halt volna akkor meg Csanta uram.

De már csak azért el kell őket fogadni. Ajándékmarhának nem kell nézni az ázsióját.

Belényinének még azután sok beszélőnivalója volt a jó öreg szenátorral mindenféle ügyes-bajos dolog felől; Árpád nem ártotta magát abba, hanem kiosont a szobából, és le a kertbe.

De bizony megvoltak a gyümölcsfák mind, éppen teljes-tele virágzásban; a kerítés mellett ott piroslott a teljes virágú őszibarackfa, amiről hajdanában halálbüntetés terhe alatt nem lett volna szabad egyetlenegy virágot vakmerő kézzel leszakítani, a nefelejcs is ott kéklgett a víz partján, s a fal mellett egész kardalt csilingeltek a gyöngyvirágok csengettyűi. Csak az legyen, aki meghallja.

Minden megvan, minden nagyot nőtt azóta. A két átellenes part fái egészen egymásba hajlottak már.

Árpádnak első gondja volt kibontani a betéglázott pincegégét. Ott van-e még a sodronylánc, s a láncra akasztva a bodzafa-malom?

Ott volt.

Hát a tilinkó?

Az is ott volt.

Egymásba illenek-e még a rovátkák?

Tökéletesen.

A malomból nem hiányzott semmi.

Akkor azután végighasalt a sárgavirágos zöld fűben; rátette a bodzafa-malmot a vízre, s két tenyerébe fektetve állát nagy meglepéssel nézte, hogy forog a bodzafakerék, hogy kelepelnek a lapátok, hogy forog a korong rajta. Nem verik meg érte többé!

Valahára kijátszhatja magát kedvére.

Hír, dicsőség? Mit beszélnek az újságok? Hogy sajnálják hirtelen eltűntét a világvárosból? Szerelmes úri asszonyok? Mi az mindehhez a malomkelepeléshez?

Hát a tilinkó mit beszél?

Nem romlott-e el azóta? Nem múlt-e meg? Nem repedezett-e össze, nem porhadtt-e el?

Semmi baja. Igen jó helyre volt téve. Szellős, hideg, száraz hely volt az. Csak ki kell játszani egy kicsit. Úgy szól, akárcsak a rigó.

Ezért sem szidják már össze!

Mi van még hátra? A papiros hajók. Azokért sem zsémbel már a szomszéd, nem pirongat meg a mama.

Árpád kihúzza a zsebéből egy nagy papirost; az éppen az ő párizsi diadalának emléke: egy színlap a legközelebbi hangversenyéről.

Hol van az már!

Abból csinál egy jó nagy hajót, vitorlával, s hogy terhe is legyen a hajónak, megrakja azt a dupla barack piros virágával - nem vernek már érte a körmére! - s elereszti azt a vízben; s míg az csendesen úszdogál a víz fölött táncoló szitakötőktől körülforogva, ő megint végigdül a nefelejcses zöld fűben, s elkezd a tilinkóján a „Repülj fecském” nótáját tilinkózni.

S a tilinkószóra lejön a szomszéd átellenes ház kertjéből egy másik gyermek. Egy szőke tizenöt éves kisleány. Gömbölyű piros mosolygó orcája. Viola szemei. Félénken tesz egy-egy lépést, mint az őz, s bámulva figyel előre. Még elébb jön. Megint megáll. A furulyázó nem veszi őt észre. Nincs egyébre figyelme, mint a tilinkójára, a bodzafamalmára meg a virágteherrel úszó hajójára.

A másik gyermek egészen a partig jött már, mégsem veszi észre. Akkor elneveti magát. Mint a tündércsengettyű csengése, hangzik a vidám gyermek kacagása.

Árpád felriad rá. Feltekint meglepetve.

- Ah, maga az, Zsófia? Jaj, de szép leány lett magából, mióta nem láttam! Hajtsa vissza, kérem, a hajómat.

S a másik gyermek nem mondatta azt magának kétszer. Leszökkent a víz mellé. Térde közé szorította a ruháját, hogy a vízbe ne érjen, s még egy csomó fehér virágot vetve a hajóteher piros rózsácskái közé, visszahajtotta egy rekettyeszállal a hajót a túlsó partra.

S azután megint újra kezdték.

Olyan jó mulatság volt ez!

Belényiné a folyosórul nézett le a kertbe. Nem szólt rájuk. Hagyta őket mindaddig, míg lement a nap; hűs kezdett lenni, s valamelyik a kettő közül, amelyik okosabb volt (bizonyosan a leány), nem figyelmeztette a másikat, hogy harmatos kezd lenni a fű, jó lesz már hazamenni.

Akkor azután Árpád szépen kikötötte a malmát, eltette a tilinkóját, s felment az anyjához.

Belényiné nem zsémbelt rá, de nem is csókolgatta meg a fejét, mint máskor.

Megmutogatta neki, hogyan rendezte el a házat, amíg ő odalenn járt a kertben.

Árpád nagyon meg volt vele elégedve.

- Már most itt fogunk lakni mindig.

Egyszer csak rákezdte azután az anyja.

- Hja, biz én nem is bánám, ha megházasodnál, fiam! Valami jó asszonyt hoznál a házhoz.

- Én? Anyám! - szólt Árpád nevetve és csodálkozva.

- Hát persze! Nagy gyerek vagy már; én csak nem vigyázhatok rád örökké.

Árpád még jobban nevetett.

- Hát azért, hogy olyan nagy gyerek lettem, hogy az anyám nem bír velem többé, szerezzek magamnak egy másik asszonyt, aki jobban tud rám vigyázni?

- Hát bizony! Annak az a rendje! - erősíté egész komolyan Belényiné.

Mintha az nem is lehetne másképp, mint hogy a gyereket, amíg felnő, az anyja tartja felügyelet alatt, s azután átadja egy másik asszonynak, akinek feleség a neve, ügyeljen az rá. Magára csak nem lehet hagyni a gyereket soha.

- No, hisz azt is megteszem a kedvedért, anyám, elébb-utóbb. Most már megvan a házunk, hanem elébb még egy kis konyhára valót is kell összemuzsikálnom, hogy azután akkor ne járjam a világot, mikor már van valakim. Mert látod, ebben a cigányéletben egyforma baj, akár otthon hagyja az ember a feleségét, mikor Pétervártól Párizsig kóborol, akár magával hordja.

- No iszen, van is valamink. Nem rosszul gazdálkodtam a keresményedből. Azután itt vannak ezek a részvények is. No, ne neved hát, te bolond fiú! Ha tíz forintot ér is egy, de ezer darab. Ha eladjuk, tízezer forint. Kis városban az egy kapitális. Arra mindjárt megházasodhatol.

- Hja, mama. Ne úgy értsd te azt a dolgot! El lehet ám adni egy nap „egy” részvényt tíz forintért, de ha én másnap ugyanarra a helyre visszamegyek, hogy egy másikat is eladjak, fejembe verik a kalapot s kilöknék. Ha pedig azzal állok elő, hogy ezer bondavári részvényt akarok eladni, megkötnének s becsuknak a tébolydába. Csak tedd el te azokat a papirosokat a többi emlékezetes papirosaid mellé, amikről hívő szívvel várod, hogy még egyszer olyan idő lesz, amikor megint annyi forintot fognak érni, amennyi rájuk van nyomtatva.

- No hát, bizony az meg is történhetik. Nem sok nagy dolog megtörtént már? Hitted volna, hogy a házunkat valaha visszakapjuk? Azt is bánom, hogy a többi odaadtam elégetni. Ki tudja, micsoda szerencse érhet bennünket még ezekkel a részvényekkel? Hátha egyszer még al pari állnak, s kétszázezer forintot kapunk értük!

- No, én ilyen szerencsére nem számolok, mama. A legrosszabb komplement, amit az Úristen tehet egy embernek, ha a sorsjátékon engedi nyerni. Mintha azt mondaná neki: „Látod, te számár, másképpen nem tudok rajtad segíteni!” De egy embernek, akinek esze van, a lutrin nyerni nem lehet. Annak azt mondja a szerencse: „Elmégy előlem szemtelenkedni! Nem elég,

hogy a talentumot adtam? A Haupttreffereimet a hülyéimnek tartom!” Ne félj, mama, majd megélünk a művészetem után. Csak egy kicsit várjunk! Hisz ráérünk. Annak a kislánynak majd veszek addig egy porcelánfejű babát, játsszék még egy kicsit azzal. Majd csak vigyázol te énám ezután is.

Erre mégiscsak megcsókolta a fiát az özvegyasszony.

Hanem azért este holdvilágnál csak kiült a szomorúfűz alá Árpád úrfi tilinkóján azt a síró nótát elfurulyázni. Meg-megállt vele egyszer-egyszer hallgatózni, a patakon túl a másik ház udvarán hogy énekli azt vele együtt egy ezüstcsengésű szelíd hang.

Csakhogy, mikor észrevették, hogy ő abbahagyja, ott is abbahagyták; megszégyenelték.

...Mégis szép dolog gyermeknek lenni!

Isten engem!...

Heuréka!

Mikor Iván ötnapi munka után a felrobbant tárna kibontásából hazakerült, mielőtt házába lépett volna, sietett saját tárnáját megtekinteni.

Hát ott nem történt-e valami baj?

Éhség, álom, tiszta víz utáni vágy nem gyötörte annyira, mint megtudni: mi történt a tárnában?

Hisz a rázkódás az egész szénrétegre kihatott.

Ott is történt valami.

Legelőször is az lepte meg, hogy a könlég alig volt érezhető a tárnában, hanem ahelyett minden folyosó teli volt vízzel.

A közfalak itt-ott meg voltak repedezve, de beomlással még nem fenyegettek. Sietett a tó üregét felkeresni.

Abban az üregben nem volt semmi víz.

Várta, hogy majd előjön; a karzatra támaszkodva leste a visszatérő tavat; három óra hosszat nem jött az elő.

Akkor egy munkásával váltatta fel magát, meghagyva a többieknek, hogy egész éjen át egymást felváltva örködjenek a tóüregben, s amint a víz jön, neki adják hírl.

Azzal hazament mosakodni és lefeküdni.

Bizony úgy elaludt a nagy fáradság után, hogy fényesen besütött az ágyára a nap, amikor először fölébredt.

Azon csodálkozott legjobban, hogy munkásai nem költötték fel az éjjel, ahogy meghagyta nekik.

Lehet, hogy azok is elaludtak, szegények! Ki voltak fátadva.

Vagy talán ő aludt olyan mélyen, hogy nem hallotta meg zörgetésüket.

Sietett azonnal a tárnába.

Az őrt álló munkások tudatták vele, hogy a változó tó nem jelent meg egész éjjel.

Azután vártak rá még huszonnégy óráig. Nem jött elő többé.

Iván kiszámította ennek az okát.

Az időszaki források elmélete ez.

A hegy keblében van egy medence, melyet a hegyboltozat felül légmentesen elzár a küllevegő nyomásától. Ezt a vízmedencét a sziklákból leszivárgó nedvek táplálják.

Egy sziklahasadék, melynek a felső nyílása a medence vízszíne fölött torkollik, összeköttetésbe hozza azt egy mélyebben fekvő üreggel, melyhez a külső lég hozzáfér.

Ez alsó üregből felható küllég nyomására a felső medence vize alátódul a sziklarepedések közt, s addig tölti az alsó üreget vízzel, míg a közlekedő sziklanyílás alsó száját el nem takarta; akkor egyszerre megszűnik a légnyomás az alsó üregből a felső medencére, s abból nem folyik ki több víz mindaddig, míg az alsó medencébe meggyűlt víztömeg ismét szét nem szivárog a maga föld alatti útjain, az összekötő sziklaodú fel nem szabadul, s a légnyomás újra nem kezdődik.

Ha tehát a változó forrás vissza nem tér többé, akkor ennek kétféle oka lehet.

Vagy a közlekedőcső lett egyszerre légmentesen eltemetve, s a felső medence vize nem kaphat több küllégnyomást, mely azt lefolyásra kényszerítse, vagy pedig a felső medence boltozata kapott valami kis repedést, melyen át a küllég nyomása hozzáférhet, s akkor az egész víz lefolyt egy még alantabb álló üregbe.

Méltóztassék erre nagyon figyelmezni! Mert ez ád mértéket annak az istenkísértéssel határos vakmerőségnek, amihez Iván hozzáfogott.

Most már szabad a tér! Nyitva a halálország fekete folyosói előtte. Bemehet ebbe a sötét labirintba. Keresheti azt, amit oly régen keresett. Az összeköttetést a felső és az alsó medence között.

Erre a munkára már kellett egy embert vinnie magával. Az öreg Pált szólítja meg.

- Hány éves vagy, Pálom?

- Hatvankilenc.

- Szeretnéd a hetvenet is megérni, ugye?

- Csak azért, hogy megülhetném ennek a tárnának az aranylakodalmát. Akkor lesz ötven éve, hogy megnyitottuk. Én voltam az első munkás benne.

- Hátha hamarább meg kellene halni?

- Azt mondanám: „Áldassék az Úr neve!”

- Nagy emberek már a fiaid?

- De már az unokám is mind maga keresi a kenyerét.

- Kész volnál-e velem olyan helyre eljönni, ahol könnyen meg lehet halni?

- Hm! Nem voltam-e már olyan helyen önnel együtt?

- Jól megértsd, hogy hová hívlak! Az eltűnt tó vizét kell fölkeresnünk. Reánk nézve - és igen sok emberre - erre az egész vidékre nézve élet-halál kérdése ez. Azért hiszem, hogy az Isten segítségünkre lesz benne. De hátha nem lesz? Hátha azt mondja nekünk: „Mit akarjátok megakadályozni - ti férgek! - az erős ítéletet, amit egy vidékre kimondtam? Ha Lóth könyörgését meg nem hallgatám, s most a Holt-tenger úszik az elsüllyedt városok felett, ti sem voltatok jobbak, mint azok!” Értsd meg jól! Én gyakran jártam az eltűnő tó vizei után azokban a sötét,

tekervényes üregekben, amik oly szűkek, hogy néhol csak összeszorított mellel feszülhetni rajtuk keresztül, másutt hasmánt csúszva kell áthatolni az alacsony barlangi szakadáson; mély sötét örvények tátongnak a láb alatt, mik fölött a falba kapaszkodva kell végigcsuszamlani; szűk kürtőkön kell térd- és könyökfeszítve alámélyedni. Mindezen sziklarepedéseket, hasadásokat egy hajdani földrázkódás képezte, mely az egész szénrétegben egy elcsuszamodást okozott. Most, lehet, hogy a nagy tárnarobbanás e szakadékok közül némelyeket összecsukott, s másokat ismét kinyitott. Ha azt a nyílást csukta össze, mely egy alattunk levő üreget köt össze a felettünk levővel, akkor egy egész tó vize van a fejünk felett. Ha kutatásaink közben ezt a becsukott nyílást ki találjuk nyitni, ha csak annyi rést nyitunk is rajta, amekkorát egy csákány hegye üthet, az egész felettünk levő üreg vize rögtön fejünkre szakad. Mikor már meghalljuk a morgását, már akkor veszve vagyunk. Ha azonban a felső sziklába okozott repedést a föld rázkódása nyitva hagyta, akkor a tó a fejünk fölül eltűnt, s lábunk alatt van. És nekünk meg kell tudnunk, akár élünk, akár halunk, hogy hol van.

- Nem sejtem, hogy mit akarsz vele, uram. De te tudod, s én veled megyek.

- Akkor eredj haza, s végy búcsút családodtól, mintha útra kelnél. Térj be a papodhoz s áldozzál meg! Azután jöjj vissza s ne szólj senkinek semmit, hogy hová készülünk!

Iván maga is úgy készült ez úthoz, mint amelyből lehet, hogy nincs visszatérés.

Elkészíté végrendeletét. Tárnáját munkásainak hagyta, pénzét Pál családjának, ki ha elvész, vele együtt vész el.

És azután még egyszer körülnézte a világot, mielőtt az örök éj országába leszállna.

Mégis, olyan szép idefenn!

Olyan messze kék az ég! Olyan közel zöldül a fű!

Ekkor levele érkezett a postáról.

Belényi Árpád írta. Tudatta vele a Párizsban történeteket. Kaulman fátumát, a szép asszony eltűnését. Mindenki azt tudja róla, hogy öngyilkos lett.

Iván felsóhajtott. Érezte, hogy ettől a hírtől egészen vassá válik a szíve, s kezd nem érezni többé.

Nem volt már olyan kék az ég, nem volt már olyan zöld a fű előtte többé.

Jövel szénbányák örök sötétsége!

Ez a hír nagyon jó útravaló volt neki. Nem borzadozott már semmitől.

Összerakta egy bőrizzákba az útieszközöket: a vízszínmérőt, a szögmérőt, a fenékkémlő önt, a rajzoló eszközöket. Az izsákot nyakába akasztá. Pál hozta utána a csákányt, a vasrudat és a kötelet. Így szálltak le együtt a tóüregbe, s ott eltűntek a vízjárás hasadékaiban.

Hat óra múlva jöttek elő.

S ez így ment tovább nap nap után.

Iván a labirint minden odújának, kürtőjének helyrajzát fölvette és pontosan összeállította, s odahaza azután még hosszabb munka volt a mérnöki kiszámítás a szerzett észleletekről. Egész nap amellet ült.

Éjszaka pedig bezárta magát tudákos barlangjába, tüzet gyújtott kemencéiben, s főzte a halálos gázokat górcsőveiben, s kényszeríté a világalkotó elementumokat, hogy vallják meg előtte a rég keresett titkot. Küzdött az engedelmeskedni nem akaró démonnal. Melyik közületek a tűzfojtó szellem?

Jelenj meg, jelenj meg!

Nem az alfa és omega, nem a pentagrammaton nevére, nem az abraxas és meithras hatalmára, hanem a mindent kivívó tudomány erejére kényszerítelek: jelenj meg!

Hanem az mégsem jelent meg.

S e kettős küzdelem: odalenn a földdel, idefenn a léggel, a világalkotás két nagy démonával, így ment nap nap után: éjjel úgy, mint nappal.

Nem volt pihenése.

És egy reggelen azt a hírt hozták neki, hogy a vár kútjában meleg kezd lenni a víz és kénízű.

Kétségbeesett.

Tehát a föld alatti égés gyorsabban terjed, mint képzelé.

Menthetetlenül veszve az egész vidék. Egy évtized elég, hogy semmivé legyen.

Rauné úr erre a tényre otthagyta állomását, s átcsapott Waldemár herceghez. Annak a megbízásából írta meg a bécsi lapokba az egész katasztrófa történetét, mint leghitelesebb tanú.

Iván pedig a kétségbeesés erőszakával vetette magát utána a kutatásnak.

Továbbhatolt a föld alatti labirintban. Öreg kísérője már kísértetlátó lett a rémülettől, melyen keresztül gazdája vezette mindennap.

Egyszer azután olyan helyre értek a sziklaüreg tömkelegében, ahol el volt zárva minden további út.

Hanem egy helyütt döngött a fal, mintha túl rajta nagy üresség volna.

Az egymásra lapult palarétegek tanúskodtak az új összecsukódásról.

- Ezt kell áttörnünk! - kiálta Iván, s kezébe ragadá a csákányt.

Az öreg Pál borzadva lapult a sziklafalhoz s nézte, mit csinál amaz.

Így döngeti valaki a pokol kapuját, hogy kihíja párharcra az ördögöt magát!

A csákány rést vágott. Akkor a résbe belefeszíté a vasrudat Iván, s egy egész palaréteget kiemelt vele.

Most fejükre szakadhat a víz, ha a fejük fölött van!

A vén ember keresztet vetett magára, s Istennek ajánlotta lelkét.

De Iván a felfedező örömeivel kiálta:

- Hallod ezt? A befelé hulló kődarabok vízloccsanást hangoztatnak vissza: az alsó medence itt van alattunk.

De hátha a felső is tele van még?

Arra csak addig kell várakozniok, míg az ér százat üt.

Ennél kínosabb érütést nem számláltak, még akkor sem, mikor Iván a beomlott tárnában járt.

Semmi morgás nem hangzott. A föld keble csendes.

- Megtalláltuk! - kiálta Iván, reszketve a diadaltól. Most kösd oldaladra a kötelet, s bocsáss alá a kútüregbe.

Még oda is!

A vén munkás egyre imádta magában a Boldogságos Szüzet, míg a kötelet ereszté Iván után. Ne nézze azt, hogy eretnek! A lámpafény egyre mélyebben pislogott. Egyszer hangzott Iván kiáltása: „Fel!”

Vén társa csendesen felvonta őt a mély üregből ismét.

Mikor kezét nyújtá Ivánnak, hogy kisegítse, Iván megölelte az öreget:

- Célnál vagyunk! A fenékmérő ólom roppant víztömeget hirdet.

Pál agyában kezdett valami világosság derengeni e kutatás célja felől.

- Most siessünk ki a napvilágra!

Iván, amint kijutott a tárnából, futott haza. Összeveté távméréseit, s meg volt elégedve az eredménnyel.

Este felhangolt kedéllyel zárkózott be vegytani műhelyébe; azzal a büszkeséggel lépett ostromlott szellemei elé, amivel egy győztes hadvezér kéri fel az utolsó ostromlott várat a feladásra.

„Amazokat már legyőztem, most már tinektek is meg kell adnotok magatokat!”

Vannak ilyen felmagasztosult pillanatok a teremítő lelkek életében, amidőn Isten kölcsönadja nekik egy percre alkotó hatalmát.

Új lényeket szülő terhes percek, amikben a bölcs elragadtatva szökik ki az utcára, s a nép közé kiáltja örömét: „Heuréka!” (Feltaláltam.)

Tíz csepp ebből a folyadékból - csak annyi, amennyi egy toll hegyétől kifecskendeztetik - s az egész műhely egyszerre sötétben marad; az egész befűtött kemence fehéren izzó szenével perc alatt kialszik. Fekete lesz.

Ez a fekete éj volt a világosság, amit Iván keresett.

Ez a sötétség, melyben tudományának minden sugára egyesült. Egy fekete „fókusz”.

„Megtaláltam!” - kiáltá önmagának.

„Megtaláltam!” - kiáltá munkásainak, midőn kirohant közjük fedetlen fővel, egy ingre vetkőzötten, mint egy örült.

És azok nem tudták, hogy mit. De azt tudták, hogy aminek ez az ember olyan nagyon örül, annak igen jó találmánynak kell lennie.

Al pari!

A pokoli komédia még egyre tartott a börzén.

A halálraítélt papírok, a bondavári gyártelep, s a bondavári vasút részvényei egyik kézből a másikba repültek.

Most már a komikumig vitték a tragédiát, s kezdett humor vegyülni a szerencsétlenségbe.

Ez a szó: „Bondavár”, csak arra való volt, hogy derűtséget idézzon elő a börzeemberek között.

Aki az utolsó részvényén túladhatott nagy veszteséggel, nevetett azon, aki megszerezte azt.

Kezdték a részvényeket megfoghatlan becsű tárgyakért cserébe kínálgatni. Ráadásul egy új esernyőre egy ócska esernyőért.

Használták előfizetési ekvivalensül olyan lapokért, amiket valakinek a szerkesztő a nyakára köt erővel.

Ajándékoztatták jótékony célokra.

Akadtt olyan élcés ember is, aki kabátot varratott belőle magának az álarcosbálra, mint E*** herceg egy időben Tizian remek festményéből.

A tőzsdén még csak egy neme a küzdelemnek volt számukra fenntartva.

A részvények főtulajdonosai küzdöttek a mécs utolsó lobogványáért, mit a kontremin végképp ki akart oltani.

Waldemár herceg, a kontremin vezetője napról napra lejjebb nyomta a részvényeket, mik utóbb csak egy százalékkal engedtek, majd csak féllal, csak egy negyedrésszel, s e fél, e negyedrészt forint felett folyt még a küzdelem.

Sondershain odáig akarta őket nyomni, hogy végképp kitörültsenek a börze jegyzékéből. A birtokosok csak ezt akarták még meggátolni.

Azon a napon, hogy Rauné úr érkekezése minden bécsi lapot átfutott, melyben vegyelemezve volt, minő alkatrészek vegyültek a bondavári kastély kútjának vizébe a tárnaégés óta, ami nagy szenzációt gerjesztett, Waldemár herceg az utolsó csapást vélte mérhetni a bondaváriak fejére.

A börzén kikiáltatá, hogy a hónap utolján 10 forinttal fogja adni a bondavári részvényeket.

A tőzsdefogadásnak akadtak elfogadói. Érdekelt részvényesek, kik tudták ugyan, hogy veszteni fognak még ilyen ajánlat mellett is, de nem akarták engedni, hogy részvényeik végképp leszoríttassanak a jegyzékről.

Waldemár herceg délig valami ötezer részvényre kötött fogadást.

Azok a részvények sem neki voltak kezében, sem az ellenfogadó nem kívánta azokat tőle megkapni, csupán játék volt az.

Ha a hónap utolsó napjáig lemennek a részvények hat forintra, akkor az ellenfogadók fizetik ki neki a húszezer forint különbséget, ha felmennek négy forinttal, akkor ő fizet nekik ugyanannyit.

Délben egy ügynök érkezik a sorompóhoz, aki elég hangosan adja tudtul, hogy egy úr van itten a rekeszen túl, aki ötszáz darab bondavárit akar venni - *al pari!*

Mintha egy zongorára ütne valaki pöröllyel, olyan zűrhangot adott ez a szó.

Gúnykacaj, csodakiáltás, örömmordítások, szitok, hihetlenség emelkedik egyszerre a sorompó körül.

„Ki az? Megőrült az? Al pari! Bondavári részvényt! Hol az az ember?”

Az ügynök rámutatott.

Egy igénytelen külsejű falusi ember volt az. Odatámaszkodott egy oszlopnak, onnan nézte az olimpi látványt.

- Ah! Ez valami bohóc, aki meg akar bennünket tréfálni! - gúnyolódék Waldemár herceg. - Menjen ön oda - szólt az ügynöknek -, s kérdezze meg tőle, mi a neve. Ismerni akarjuk a nevét, akivel *kötünk*.

Az ügynök odament, pár szót váltott, s visszajött.

- Az az úr azt üzeni, hogy az ő neve: „százezer forint”. Pénz beszél.

S azzal felmutatott tíz darab bankutalványt ugyanannyi tízezer forintról.

- Ki ad ötszáz darab bondavári részvényt?

De már ez tökéletes revolúciót idézett elő a börzén.

Az imént oly csendes társaság, melyben csak egyes hangok emelkedtek, egyszerre összebomlott: hívők, hitetlenek tódultak az ismeretlen felé; körülfogták, ezer kérdéssel ostromolták, egymás fején keresztül nyújtogatták felé jegyzőkönyveiket; az idegen mindezt a lármát hidegen fogadta, s a hozzátódulókat odautasítá ügynökéhez, végezzenek azzal.

Végre Waldemár herceg utat nyitott magának a tömeg között az ismeretlenig.

Ott előkelő impertinenciával szemére rántva kalapja karimáját s mellénye zsebeibe dugva kezeit, kérdezé tőle:

- Uram! Ön egész forradalmat idézett itt elő a megjelenésével. Szabad megtudni önnek a nevét?

- Az én nevem Berend Iván! - szólt az idegen, vállával folyvást az oszlopnak támaszkodva.

- Ah! - mondá Waldemár, kalapját hirtelen leemelve, s gunyoros bókra görbítve meg a derekát. - Van szerencsém híreből ismerni. Ön az a híres pisztolyozó, aki az emberek szájából a szivart kilövellő? Akkor én senki sem vagyok; különben pedig Sondershain Waldemár herceg volnék. De úgy, mint ön, csakugyan nem tudok löni. Annálfogva beszéljünk egymással okosan. Ön al pari vásárol bondavári részvényeket. Kelet-indiai nábobot örökölt ön, aki azt a feltételt szabta az örökséghez, hogy bondavári részvényeket vásároljon rajta al pari?

- Nem! Azért veszem őket, mert annyit érnek.

- De hisz a bondavári tárna ég!

- Tudom, az enyim mellette van.

- Akkor ön kétszeresen ég meg vele!

- Nem mert eloltom azt két hét alatt.

Erre a szóra a zshivaj a lehetetlenségig fokozódott; az érdekelt részvényesek csaknem agyonszorították Ivánt.

„Itt van az az ember, aki eloltja a tárnát! A telep helyreállítva újra! Bondavár al pari megint!”

A kontremín egyszerre hanyatt buk fencezett, az őriöngő részvényesek karjaikra kapták Ivánt, úgy hurcolták körül a börzén, s még aznap estére nagy közgyűlést hirdettek ki, melyben fulladásig telt terem közönsége előtt adta elő Iván, hogy öneki csálhatatlan terve van a bondavári tárnaégésnek két hét alatti elfojtására; ugyanakkor meghívott mindenkit, hogy tekintse meg holnap reggel a szabadban teendő próbatételt most feltalált tűzfojtó szerével, s győződjék meg arról, hogy amit ígért, az nem hiú biztatás.

Másnap reggel nagy néptömeg előtt tartotta a kísérletet, mely meglepően sikerült, egy máglya szénből, tőzezből, meglocsolva kőolajjal s meggyújtva minden oldalról, a legnagyobb lobogás közepette öt perc alatt holtta lett téve egyetlen kézifecskendő működése által.

Az ujjongó közönség diadallal vitte vissza Ivánt a városba, s a részvényesek folytatott gyűlésén el lett határozva, hogy Ivánnak, ha a tárnaégést eloltja s a tárnát ismét használhatóvá teszi, hatszázezer forint jutalmat adnak.

Nem hiányzottak azonban az ellentmondások is. Ott volt Waldemár herceg, most egyike a legtöbb részvénnel bírónak s a legtöbb ellenvetést tevőknek: az minden módon ki akarta Ivánt forgatni a tudományából.

- Megengedem - szólta Ivánnak -, hogy ön egy akó folyadékkal elolt hat köből izzó szenet. De gondolja meg ön, hogy a bondavári tárnában, a kitörés helyétől a várlakig véve legkevesebb hatvanezer köből szénnek kell égni, arra tízezer akó folyadékot kellene önnek rábocsátani, mégpedig egyszerre, és egyenesen arra a helyre, ahol a tűz működik. Micsoda géppel hiszi ön ezt a műtétet kivihetőnek?

- Nincs kifejejtve ez a műtétel a tervemből! - felelt neki Iván.

- Azután, föltéve, hogy sikerülne önnek ez a tömeg folyadékot egyszerre rábocsátani az égő tárnára, az oly tömeg gázt fejlesztene ki abban egyszerre, hogy az ön egész tárnájának fenekestől felfordulva, a levegőbe kellene röpdülni.

- Mind előre gondoltam rá.

- És végül, ha van önnek valami fogalma gépekről és mechanikáról, akkor át kell látnia, hogy egymillióból ki nem állíthatja azt a szükségletet, ami csak a kísérlettelre mulhatatlanul megkívántatik.

- Készen vagyok a számvetéssel.

A részvényesek ráordíták, hogy minden költséget magukra vállalnak, kerüljön bár egymillióba, s azzal Ivánnak ki lett adva a teljhatalom azt tenni a bondavári telepen, amit szükségesnek és üdvösnek lát, kerüljön bármennyi pénzbe.

Sondershain herceg átlátta, hogy azt a fordulatot, amit Iván előidézett, semmi ellenmanőver egyelőre meg nem akadályozhatja.

Mikor a részvényesek gyűlése a jegyzőkönyvet hitelesíté, félrevonta Ivánt s azt mondta neki:

- Berend úr! Mármost akár sikerül önnek ez a vállalat, akár nem (aminthogy én azt hiszem, hogy nem), az én zsebemből ön egymilliót kirántott vele. Netto egymilliót. Azonfelül a saját magából is százezret, nem is számítva még a kockáztatandó kísérlet költségeit. De mindegy. Ön e manőver által fixírozta két hétre a börzén az al parit. Nem lesz ugyan sem vevés, sem eladás, mert mind a két fél tartózkodó marad, de már egyszer a táblára ez lesz jegyezve, s én tartozom az általam kötött fogadások differenciáit ezen jegyzés szerint kiegyenlíteni. Az nekem egymillió. De nem tesz semmit. Láttam én már máskor is egymilliót elveszni. Megint hazajön. Csak nyugalom kell a börzeharchoz. Ha azonban történetesen két héttel hamarabb rá találna ön arra jönni, hogy amit magára vállalt, ez lehetetlen, s ezt köztudomásúvá tenné, akkor én azt a kerek milliót egyenesen az ön kezébe tenném.

Iván valódi üzleti nyugalommal felelt rá:

- Sondershain úr! Én nagyon jól tudom, hogy a börzének megvan az a sajátos szabadalma, hogy itt lehet egymásnak gorombaságokat mondani minden következmény nélkül. Amik itt mondatnak, ajánlatnak, feltételeztetnek, mind nem kerülnek a közönséges társadalmi szabályok mértéke alá. Itt szabad akárkitől megkérdezni: „Hogy adod a becsületedet?”, s ha az azt mondja: „Nem eladó!”, hát „Ha nem adod: nem adod”, itt szabad akárkit megszólítani azzal a felhívással: „Gyerünk, raboljunk ki valakit!”, s a megszólított nem haragszik, ha nem kell az ajánlat, legfeljebb azt feleli: „Nincs rá időm!” Itt, ha leszidnak, leköpnek valakit, ha a kalapot beütik a fejébe, az sem szégyen; az ember elfordul, mintha nem hallott volna semmit, letörli a képét, kiegyenesíti a kalapját, s megint fölteszi a fejére, s egy óra múlva karöltve megy ki ellenesével. Senki sem mondja, hogy veszekedtek; csak egy kis „differencia” volt

közöttük, s az nagyon „animírozott” hangulatot fejtett ki. Azért, amit most Sondershain „úr” a börzefejedelem mondott a Bonda-völgyi köszénkereskedőnek, arra a Bonda-völgyi köszénkalmár mindössze azt mondja, hogy „Nem vehető tekintetbe”. De őrizkedjék Sondershain „herceg” a börze küszöbén kívül ezt az ajánlatot ismételni Berend Iván előtt!

Waldemár herceg nevetett.

- Azt úgyis tudom. Sokszor volt szerencsém hallani az ön nevét, s ha ön iránt jó szívvel vagyok, az, tudja ön, hogy nem esik ingyen. Ön egykor egy szép hölgynél nekem erős pártfogóm volt. Nem tudom az okát, miért tette, de tudom, hogy tette. Az egész világ tudja. Ön még saját igényeiről is lemondott, amikre annál a csodaszép hölgynél jogosítva lehetett. Mindegy! Önnek kimagyarázhatatlan intervencióját, mely ha üzleti számítás nem volt, akkor csak az őseredeti puritanizmusból származhatott, én soha el nem felejttem. Ha akkor az a szép hölgy hallgat önre, most a bondavári kútból nem merítenek kénfürdőhöz való forró vizet, mert az egész vállalatból nem lett volna semmi. Azért akármiképp beszéljünk a börze küszöbén kívül egymással, én a tett ajánlatomat bejegyzem a tárcámba. Ha sikerül önnek a tárnát eloltani, kap hatszázezer forintot, ha nem sikerül, kap egymilliót.

A részvényesek észrevették, hogy Waldemár nagyon sokáig beszélget Ivánnal, s odarohantak a fejeiket a kettő közé dugni. „Semmi Techtl-Mechtl, herceg úr! A mi emberünknek hagyjon békét!”

Féltek, hogy leveszi a lábáról.

- Ne féltékenykedjenek! - kiáltá a herceg. - Egy szép asszonyról beszélünk, akinek mind a ketten udvaroltunk. Isten úgyse!

Hanem azért a részvényesek nem hagyták magukat eláztatni.

Választottak maguk közül egy háromtagú bizottságot, mely Ivánt most már nyomról nyomra kísérje, sehol el ne hagyja, vele ebédeljen, a küszöbén háljon, az ablaka alatt strázsáljon, nehogy az ellenség hozzáférhessen. És mindezt az alatt a cím alatt, hogy segélyére legyenek, hogy a szükséges pénzeket utalványozzák a részére.

Iván azonnal visszautazott a Bonda-völgybe három kísérőjével, magával vive a vállalatához szükséges gépeket és munkásokat.

A három kísérőnek meghagyatott, hogy mindennap küldjenek tudósítást a munka előmeneteléről.

A három kísérő között volt Spitzhase úr.

Erre szükség volt ott mint a legvigyázóbb, legbiztosabb s legszemtelenebb hívére a részvénytársulatnak.

(Ez utóbbi epithetont nem megvetésképpen iktattuk ide. A pénzügyekben a szemérmetesség és szégyenlősség öreg hiba, s ennek az ellenkezője megbecsülhetetlen tulajdon. Tehát: dicséretképpen volt mondva.)

Ezt egynéhányszor ki fogja dobni majd Iván az ajtón, s ez ugyanannyiszor vissza fog menni az ablakon.

Harc az alvilággal

A háromtagú küldöttségnek az első hét nap alatt véghetetlen kevés tudósitanivalója akadt.

Berend találkozik velük este és reggel a falatozásnál a vendéglőben. A nap és éj többi részét mind a föld alatt tölti. Kérdezősködéseikre csak annyit felel, hogy minden a legjobban halad.

Hanem, hogy mi halad, azt nem lehet látni.

S ami felettébb gyanús tény, az, hogy Berend folyvást csak a saját tárnájában tölti az időt, oda vitette le a magával hozott gépeket és vegytani anyagokat mind, s az egyleti tárnának még egyetlen nyílása sincsen kibontva, vagy valami előkészület téve körülötte az oltáshoz.

Berend pedig a kérdezősködésre semminemű felvilágosítással nem szolgál. Az igaz, hogy a gépek folyvást működésben vannak, s a tárnából azóta szén helyett minden ember agyagot, követ, sziklát talicskáz ki, hanem a dolgot mégsem lehet érteni.

A nyolcadik napon Spitzhase úr nem állhatta tovább türelemmel.

- Uram - szólt Ivánhoz üzéri merészséggel -, ön két hetet ígért a tárna eloltására. Egy már elmúlt. Én még azóta nem láttam, hogy valami történnék.

- Az természetes! - felelt rá Iván nyugodtan.

- Ön pedig azt állítja, minden jól halad előre.

- Úgy is van.

- Én azt szeretném látni!

- Innen, ahol most áll ön, semmi esetre meg nem látja.

- Tehát vezessen oda, ahol meglátom!

- Igazán oda akar ön jönni? Az igen rossz hely.

- Ahova ön elmehet, én is elmehetek. Nem bánom, ha a pokol is.

- Kevés híja, hogy az legyen.

- Hát megyek oda is! Én az ördöggel is szeretnék ismeretséget kötni. Ki tudja, nem lehet-e valami üzletet kötni, hogy ezentúl tőlünk vásárolja a szenet?

- De még egyre figyelmeztetem. Ahova én megyek, oda nem jöhet velem senki bámészkodni; mert az út éppen csak két ember számára való, s a munka is két embert igényel. Ott tehát úgy kell önnek dolgoznia, mint ahogy én dolgozom.

- Jól van, nem ijedek én meg semmi munkától. Ördögös fickó vagyok én.

- Jól van, tehát jöjjön velem! - mondá Iván. - S ha a másik két úrnak is van kedve bennünket a gépezetig lekísérni, odáig eljöhetnek.

Kaptak rajta. Eddig is majd megölte már őket a kíváncsiság.

Iván mind a három úrra bányászöltözetet adott, s a szállító gépen levitte őket magával az aknaúton.

Mindegyik kapott egy Davy-lámpát az övébe akasztva, meg egy vastag nemezkalapot.

A tekervényes tárnafolyosókon át azon vasajtóig vezette őket Iván, ahol a visszatérő tó járt-kelt még nemrég. Annak a közepét most egy malomgépezet foglalta el, melyet egy felülről járó gépszíj tartott mozgásban.

Ez a malom valamit őrölt, melynek darája egy csövön ismét a dobogó alá omlott. A gépszíj a nagy kerékről a dobogó híd alá tűnt el.

Iván vezette vendégeit tovább, folyvást szűk folyosókon keresztül. Még egyszer kellett leszállniuk valami mély kútaknába, most már hosszú hágcsókon.

Amint annak a fenekére leértek, egy kis, alig harmadfél négyszögöl tériméjű kamra fogadta őket, melyben két munkás őrködött: egy öreg meg egy fiatal.

- Nos uram - szólt Iván Spitzhasehoz -, ez itt a toalettszoba: kezdjünk hozzá a kosztümirozáshoz.

- Micsoda? Hát még szebb ruhákat is kapunk?

- Igen: páncélt. Ahhoz a tornához, amihez most készülünk, páncél is szükséges.

Intésére a vén munkás és a fiatal előhozták az öltözékeket, s kezdték feladni rájuk.

Olyanforma öltözetek voltak azok, minők a tűzoltók páncéljai; bő, idomtalan dolmány és lábravaló, melynek külső szövete azbeszt, éghetetlen ércselyem, belseje a másik szövet közt több rétegben kitöltve finom porrá tört faszénnel. Elöl a karjaiknál pedig vastag kölen kesztyűk zárják el az ujjakat légmentesen.

- Szép vitézek lesznek belőlünk! - tréfálkozék Spitzhase úr.

- Tessék csak elvárni a sisakot!

Két, tizenkét iccés hordó nagyságú üveggömb az, melyen három nyílás látható.

Iván megmagyarázta neki, hogy mi lesz azzal.

- Ahova most mi leszállunk, az a hely teli van széngázzal. Annálfogva olyan készüléttel kell odamennünk, mintha a víz alá mennénk. Egyúttal, minthogy tűz között is kell néha járnunk...

- Tűz között!

Spitzhase úr kezdte bánni, hogy idejött, de szégyenlett visszamenni. Azután meg az üzletnek is van bátorsága.

- Tehát arra való rajtunk az azbesztöltöny! - folytatá Iván. - Ez a készülék a bűvárok és tűzoltók felszereléséből van kombinálva. Most erre az üvegsisakra, amit egy kaucsukszorító légmentesen a ruhánk gallérjához fog kötni, jön két cső, amiknek egyikén a lélegzéshez való levegőt kapjuk, a másikon pedig a romlott levegőt kileheljük. A két csőnek a vége itt marad, a tömlője utánunk húzódik, éppen úgy, mint a tengerben a bűvároknál. Az egyikén hajtják utánunk az éltető léget, a másikon kimegy a romlott lég a sisakunkból az első nyomás által. Kissé melegebben kapjuk azt, mint idefenn, s a vulkanizált kaucsuk szaga bűzlik rajta, de meg nem fulladhatunk. Ezt a harmadik nyílást egy ruganyos és feszes cső foglalja el, mely a két sisakot összeköti. Ez meg arra való, hogy amit egymásnak mondani akarunk, azt meghalljuk rajta keresztül, mert ezen a vastag üvegsisakon át semmi hangot nem lehetne meghallani, különösen annak, akinek még egy ilyen másik sisak van a fején.

Spitzhase úr sehogy sem érezte jól magát, mikor ezt a sisakot a fejére srófolták. Kivált mikor a csöveket is beillesztették mind a három nyílásba, s egyszerre csak azt vette észre, hogy meg van süketülve, nem hall semmi szót többé, mit a két másik úr beszél hozzá. Nincs többé ezen a világon.

Csak egy embernek a szavát hallja még: azét, akinek a feje az övéhez van kapcsolva.

- Vegye ön karjára azt a kaucsukcső-tekerceset! - hangzék az egyedüli hang szűk sisakjában, az is olyan messziről, mintha száz lépésnyi távoból vagy a toronyból jönne.

Gépileg engedte karjára öltetni az összetekert csövet.

- Induljon utánam! - hangzott Iván szava, ki egy másik tekercset emelt vállára, s azzal kinyitott egy eddig zárva tartott vastag tölgyfa ajtót.

A hátramaradt két úr nem hallott többé semmit abból, amit egymás közt beszél a két sisakos. Az egyik megszeppenve kérde, hogy ha felnyitják az ajtót, nem fog ide is betódulni a rossz levegő.

Az öreg munkás megnyugtató őkét. A szénlég sokkal nehezebb az élenynél, még inkább a könlégnél, az tehát ott alant marad, ahová a két földbúvár lemegy. Bátran utánuk lehet menni egész odáig, ahol az utolsó Davy-lámpa ég.

A felnyílt ajtón át egy tágas üregbe jutottak; az üreg falain meglátszott, hogy azt a természet alakította.

Két egymástól elvált fal, minden rovátka úgy egymásba illett, s helyenkint oly sima volt mind a kettő, mint az acéltükör. Rézsút repedt kőszéntömegek voltak.

S ez üreg át volt hidalva vastag, kemény fadeszkákkal.

A mindenütt működő gépszíj, mely a magasból alákiyózott, itt is mozgatott egy gerendelyt, melynek dobogása, mintha mély víz között járnának kelepei, hangzott a padló alatt.

E hídról egy alacsony sikátor ment be a kötömegbe, rézsútos haladással.

E sötét üreg nyílásán túl már nem égett a lámpa. Ott már a szénlég uralkodott.

Hanem a hídon volt felállítva egy villanygép, melynek tűzlámpáját sodronytakaró fedte.

A vén munkás működésbe hozta a villanygépet, s oda vetteté sugarát a sötét üregbe.

Az volt az alagút, melyet Iván négy hét alatt töretett saját aknájától a szomszéd telepig.

Addig nem is szólt senkinek, míg a munka annyira készen nem volt, hogy éppen csak a keresztültörés hiányzott.

Azt már csak a búváröltözetben lehetett elvégezni, azért tartott még egy hétig.

A villanyvilágítás hosszan felderíté a szűk alagutat; ahol pedig annak elhajlása volt, oda magas tükrök voltak felállítva fényesre csiszolt bádogból, mik a fényt továbbvetették. Egy másik tükrök ismét odább adta azt, míg végre alig maradt belőle valami csekély derengés, aminél a két búvár a tárgyakat kivehette.

- Most mindjárt sötétben leszünk! - mondá Spitzhase Ivánnak.

- Mindjárt kapunk világosságot eleget! - biztatá Iván.

S vitte őt magával.

Mennie kellett vele, mert a feje oda volt kötve az ő fejéhez.

Csodálatos szíami ikrek. Ha az összekötő cső elszakadna, egyszerre meg kellene halni mind a kettőnek.

- Megállj! - mondá Iván. - Itt a szivattyúgép. Add ide a csövet!

A pokolban „per tu” voltak. Röviden kellett beszélni.

A félhomályban egy kised, harmadfél lábnyi magas gép tűnt elő, melynek forgató kereke volt. Ezt már a megelőző nap hozták el idáig.

Iván elvette a kaucsukcső-tekerceset társától, s csavarjánál fogva ráerősíté azt a gép megfelelő nyílására. Azután elereszté a gép kerekét, s az elkezdett két nehéz súlygolyójával együtt sebesen peregni.

Akkor a cső végét megfogta, s a gépnek csapját elfordítva, visszaadta a tekerceset társának azzal a különbséggel, hogy amíg az eddig karjára akasztva hozta azt idáig, most a fején keresztülvetve a nyakába akasztotta neki.

Spitzhase úgy érzi, mintha az a csőtekerces, mely idáig alig nyomott tíz fontot, most egyszerre félmázsás teherré vált volna. A cső egyszerre megfeszült.

- Siessünk előre! - hangzott Iván szava a csövön keresztül.

- Pokoli hőség kezd lenni! - dörögve vissza útitársa.

- Ez már a kioltott tárna egy része! - mondá Iván.

A két alak lábaira üvegzsámolyok voltak kötve. Különböznök érezniök kellett volna, hogy amiben végighaladtak, az a hamu még most is forró.

A kaucsukcső lassan tekergőzött le Spitzhase válláról.

És közben egyre sötétebb lett.

Végre egészen fekete éjszaka vette őket körül.

- Nem látok! - hangzott Spitzhase szava.

- Csak jöjjön utánam bátran! - válaszolt Iván.

Egyszer azután elkezdett ismét derengeni.

A világosság, mely előttük támadt, rózsaszínű volt.

Hajnalodik a föld alatt.

Spitzhase panaszkodott, hogy nehéz lélegzetet venni.

- Még most könnyű! - vigasztalá őt Iván.

Egyszer azután, amint egy folyosószegetnél bekanyarodtak, eléjük tárult az egész infernális látvány.

A pokol maga!

Egy égő labirint, melynek izzó tömkelegében a fény minden színei váltakoznak.

A talaj kék-zöld lángja közül kiemelkednek a folyosók skarlátvörös közfalai, miknek távolságba mélyed, míg repedéseik a napfény vakító fehérét lövellik szerte. Az izzó zsarátnok ölében táncol a föld alatti lángok démoncsoportja zöld üstökével, vörös tarajával, a tárnaboltozat cinóbervöröséből aranyeső hull alá: szikrák özöne! Egy-egy oldalfal hasadékból süvöltve lövell ki rézsútosan az elszabadult gáz, világot gyújtva a föld alatti tűzéjszakának, s egy mély üregből tűzszökőkút ugrik fel magasra, szikrákat omlatva üstökéből, s az egész felett valami tejszínű felhő jár csendesén a boltozatot érintve alá s fel, s közelíteni látszik a vakmerő pokollátogatók elé.

Spitzhase elrémülten támaszkodott a falnak. E látvány megtámadta minden idegét.

- Bocsásd le a csöveket! - hangzott hozzá Iván szava.

A leeresztett csövek egyszerre, mint a kiszabaduló kígyó, előretekergőztek.

- S most jer utánam! - mondá Iván. - A csövet tartsd karodon!

És azzal vont a maga felé.

Spitzhase kénytelen volt őt követni.

Fejeik egymáshoz voltak csatolva.

Még ha erőszakkal vagy véletlenül elszakadhatott volna is tőle, csak azt nyerte volna vele, hogy a sisakján betóduló széngáz azonnal megöli.

Gépileg hagyta magát előre vonatni.

A pokol és annak minden rémei lobogtak, riadoztak eléje.

Az a másik ember nem fél azoktól.

Talán nem is ember, hanem egy másik szellem, ki bűvérővel bír a tüzek tündérei felett.

Egészen odáig megy, ahol a lángtengernek szilárd partja van még.

Ott bátran lekeríti válláról a karikába font tömlőt, s annak csövét nekiirányozva a pokol méhének, elfordítja rajta a csapot.

A cső végéből egy gyémántsugár látszik végiglövellni, mely lecsap az izzó gyehenna közé.

- Erősen állj! - hangzik Iván szava.

S a megeresztett cső hatalmától egyszerre sötétlő gőzfellegek tódulnak az égő földgyomor belsejéből elő, mik szürke homállyal borítják el az imént oly vakító csarnokot, s a rohanó gőztömeg egyszerre eltemeti a két vakmerőt. Az egyik tántorog.

- Ne félj! - szól neki a másik. - Mi biztos vagyunk itt.

- Fullasztó meleg van! Megégek! - nyögi a másik.

- Ne félj semmit, jöjj utánam! - szól az első, s vonja maga után ingadozó társát füstölgő sziklákon keresztül, gőzokádó padmalyok alatt, mindenüvé, ahol tüzet lát, lövellve fojtogató, pokolirtó vízsugarát a kaucsuktömlőnek. A gáz süvölt, a forró gőz süstörög körülöttük, a hamvadó lángok visszavillognak szemeik közé; ő nem ijed vissza semmitől. Csak előre, mindig előre! A föld alatti felhő keresztülhőmpölyög rajtuk.

- Elveszünk! - nyögi a másik halandó e rémek között, térdére esve.

- Kicsinyhitű! - szól hozzá a pokol ellenharcosa, s kezét nyújtja neki. - Térjünk hát vissza!

És felemeli őt, mint mikor a tengerbe süllyedező Pétert felemeli a Megváltó.

Azzal összegöngyölte ismét a bezárt csövet saját nyaka körül, s visszatért vele egész az elhagyott szívógépig.

Azt bezárta akkor, s visszavezette társát a tárna öltözőszobájáig.

Spitzhase csak lerogyott a földre, mikor odaért.

Mikor leoldták mind a két férfi fejéről az üvegsisakot, Spitzhase fuldokolva tátogatott levegő után. Iván szánakozva tekint rá.

A munkások siettek mindkét férfinak egy ital friss citromos vizet adni, s halántékaikat erős borecettel dörzsölték be.

Azután levetköztették mind a kettőt bőrig, s beledugták egy kád hideg vízbe, két perc múlva megint kiránták onnan, s végigdörzsölik durva gyapotkendőkkel.

A jámbor Spitzhase csak akkor kezdett életre téregetni, s mind az öt érzékének ura lenni.

Mikor újra felvették embernek való öltönyeiket, Iván azt kérte tőle:

- Nos, uram, hogy tetszett önnek oda alant?

Spitzhase nem volt fejtetőre esett ember. Jó kedéllyel felelt neki:

- Tudja ön, uram, nem adom százezer forintért, hogy ott voltam, de nem tenném meg kétszerannyiért, hogy még egyszer odamenjek!

- Már most tudja ön, hogy mit írjon meg az igazgató tanácsnak. Pálom! Vezesd haza ezeket az urakat! Én itt maradok folytatni a munkát.

* * *

Hogy Spitzhase úr mily lelkesüléssel írta le a bécsi lapokban ezt a föld alatti harcot, annak visszaadásához erősebb képzelő tehetség kellene, mint az enyém.

Iván úgy lett bemutatva, mint egy Antiprométeusz, egy Mózes, egy Szent Flórián.

Mindezek a hiperbolák és auxézisek az al pari-árfolyamnak igen nagy barátságot tevő retorikai képletek voltak.

Hogy a háromtagú bizottság ez estén nagyot ivott, az igen természetes. Folyt a pezsgő. Hogy miként jutott a Bonda-völgyi korcsmáros pezsgőhöz, azt talán Rauné úr tudná felderíteni.

A pezsgő által felhevülve s Spitzhase úr exorbitáns dicsekedései által fellovalva a másik két úr is oly tűzbe jött, hogy utoljára is fogadásra mentek, hogy ők is megteszik azt az utat a pokolba, amit Spitzhase úr megtett Ivánnal. Mindjárt másnap.

A másnap reggeli Katzenjammer idején azután már természetesen bánták nagyon fogadásukat, de a becsületérzés nem engedte a visszalépést.

Lementek a tárnába egy felügyelő vezetése mellett. Iván nem volt a tárnában akkor. Azt mondták, hogy valahol a föld felett jár.

A két úr nem hagyta magát ezáltal visszatartóztatni.

Az öltözőkamrában ott heverték éppen használatlanul a bűváröltözékek. Mondták, hogy ők azokat fel akarják venni.

Senki sem tett nekik ellenvetést.

Egyszerre akarnak a bűvárköntösökbe bújni mind a ketten.

Tessék!

Egymáshoz kötött saját fejeikkel akarnak kísérletet tenni.

Ahogy kívánják.

Felöltöztették, felsisakozták őket, s azután kivezették a tölgyfaajtón a medenceüregbe.

És akkor nem találták az alagút nyílását sehol.

- Hol itt az alagút bejárata? - kiálta az egyik.

- Hol itt az alagút bejárata? - kiálta a másik.

Azt pedig, amit kiáltottak, saját magukon kívül nem hallotta senki. A többi világra nézve ők néma emberek voltak.

Utoljára is nem találva sehol az alagutat, visszafordultak, s levetkőztették magukat.

- De hát hova lett az alagút? - kiáltának haraggal. Haragjukban volt valami a párbajvívó hengegéséből, ki miután egész éjjel mind reggelig töprenkedett azon, hogy megszökjék, a kihívott bocsánatkérő levelét kapja. Miért hátrált meg előle a gyáva! (Ugyan jól tette!)

- Hová lett az alagút?

- Be van tömve homokzsákokkal és befalazva! - felelé nekik a felügyelő.

- De hát miért van befalazva?

- Azt én nem mondhatom meg.

Az erősen csalatkozott vállalkozók siettek hárman háromfelé Berend Ivánt felkeresni. Mind a hárman rátaláltak a részvénytárna aknájánál. Ott tett holmi intézkedéseket.

- Szabad öntül megtudni, miért van betömve az alagút nyílása?

- Szolgálhatok vele! - mondá Iván a kérdezőnek. Az eddigi tűzoltási kísérletek csak kémjáratok voltak, minő eredményt fejt ki a tűzoltó folyadék. Egyszerre ötven-hatvan akónál többet nem használtunk fel belőle: egy-egy nyílt folyosót eloltani az elég volt. Így nyitottunk magunknak utat a tűz középkatlanáig, ott már egy ember munkája, egy fecskendősugár hatástalan. Amit egy percben eloltott, a másikon újra meggyullad, s a forró gőzt, mely tömegesen kifejlődik, a mentőöltözéken át sem állhatja ki ember sokáig. Most tehát leraktuk a négy hüvelyk átmérőjű csöveket egész a tűzkatlanig. Amint visszamegyek, azonnal működésbe fogjuk hozatni a felső nyomású gőzgépet, mely a medencéből négy óra alatt tízezer akó folyadékot fog az égő tárnába lövellni. Ez lesz a döntő ütközet, uraim.

- Teringettét! - mondá Spitzhase úr. - Nem fog ez a tréfa azzal végződni, hogy a kifejlő gáz szétlöki az egész tárnát, s minket is vele együtt Herculánium és Pompéji lakosaivá tesz?

- Ne tartsanak önök semmitől! Éppen azt vizsgáltam most körül. A részvénytárna igazgatósága a tárnák minden bejáratát betömte homokzsákokkal és befalaztatta. Az aknaút lejárátát pedig egy roppant vert vaskapuvál csukatta le, amire ismét vastag agyag van terítve. Ha már most az égő tárnában, melyre tömegesen kezd rohanni az oltó folyadék, oly erőre fejlődik a gáztömeg, hogy kitörjön, akkor ez az aknaút vasajtaja a mentő szellentyű, ezt fel fogja rúgni, s kimenekül rajta.

A bizottsági uraknak összevacogott a foga erre a magyarázatra

Egy kis földindulás volt készülöben.

Iván nem beszélhetett tovább a három úrral.

Sok intézkedést kellett még tenni.

Elővigyázatra, óvatosságra volt szükség. Csak délfelé tért vissza az őstárnához.

A déli harangszó után jelt adott a nagy szivattyúgép működtetésére.

Ő maga attól a perctől kezdve ott állt a gép mellett, s el nem mozdult tőle a munka bevégeztéig.

A bizottsági urak, dicséretükre legyen mondva, kiállták mindvégig, hogy vele maradjanak. És szótlanul. Ivánén kívül senki szavának nem volt szabad hallatszani.

A jeladás után halk zuhogás kezdett hangzani a föld alatt, mintha elszabadult ár rohanna a távolban, áttört zsilipjén keresztül.

A gép még csak félerővel működött.

Félóra múlva valami mély zúgás kezdett vegyülni e dobaj közé, olyanszerű zúgás, minő az utolsó harangkondulás után átrenget a légen, de nem mint a harangzúgás folyvást enyészatosan, hanem megfordítva: folyvást növekedő vibrációval.

A föld lázban volt.

Elkezdett remegni az emberek lába alatt.

S azok, akiknek a lába alatt reszketett a föld, együtt reszkettek vele. Minden emberi testtel közölve volt e láz.

Csak egy ember nem remegett: a mester.

Nyugodtan figyelt a percingára, a gép hőmérőjére, a légsúlymérő észrevehető változataira, az ózon, a villany mérlegeire, s jegyezgeté tárcájába észrevételeit.

Egy óra múlva jelt adott a gépésznek.

- Erősebben!...

És akkor elkezdődött a titánok csatája odalenn.

A földgyomor mély üregeiben tompa dörgés, mint az égzengés visszhangja, kezdett végiggördülni hosszasan, egyes taszító lökésben végződve.

Most már reszketett minden épület a föld színén, a jegenyefák hegyei, a tornyon a kereszt inogva, rázkódva hirdeté az egész völgy félelmét.

A föld alatt tombolt, harsogott, üvöltött az ölre kapott óriások tábora, vállaival emelgetve, fejeivel taszigálva az álló földet, a barlangba zárt orkán vijjogása, a láncát szaggató gigász üvöltése, Leviatán kínhatótája versengett odalenn.

Az emberek megnémulva, megkövülve tekintének Ivánra; merev tekintetük az kérdé tőle:

„Mit mívelsz? Ellenünk lázítod az alvilág istenségeit?”

Az pedig fennkölt tekintettel néze le rájuk, mintha azt mondaná:

„Ne féljetek! Rajta tartom a sarkamat Leviatán fején!”

Már három órája, hogy tart a föld alatti harc.

Az emberek kábultan szédelegnek a tántorgó földön, s szidalmazzák a mestert!

„De hát Isten vagy-e te, hogy nekünk földindulást csinálsz?”

Iván nem ügyel az ő félelmükre.

Újra jelt ad a gépvezetőnek.

- Teljes erővel!...

A gép az emberi hatalom egész istenerejével ront erre a pokol ajtajának.

A föld alatti lökések gyorsulnak, erősülnek, a mély zúgás siketítő rengéssé fokozódik.

„Végünk!” - sikoltanak a völgyben asszonyok, férfiak.

Ekkor egy bömbölő ordítás harsogja át a léget. Mintha egy vulkánnak egyszer eszébe jutna, hogy füttyöt eresszen. Mennydörgés orgonasípon keresztül.

S a részvénytárna aknakútjából fehér gőzoszlop emelkedik ki rémséges gyorsasággal, mely amint eléri a lég hideg régióit, egy kerek felhőt támaszt a tiszta égen; felhőt, melyből rögtön permetezni kezd az eső. A hanyatló nap egyszerre szivárványt von körülötte.

S arra a föld alatti lökések elmúlnak, csak az égre üvöltő bömbölés hangja kiált éktelen messzeségre. Az emberek még hat mérföldnyi távolban is megállnak s kérdezik: „Ki szól ott?”

Iván pedig körültekintő figyelemmel szól:

- Pálom. Az esőmérőben gyűjtsd meg a lehulló permeteget, meg kell tudnom, mit tartalmaz.

Azzal jelt adott a gépésznek, hogy megállhat a gép. Még csak a homloka sem volt veritékes ez ördögfeletti munkától.

Mikor tele volt az esőmérő, a meggyúlt vizet palackba öntötte, s eltette zsebébe.

- No, uraim, most mehetnek önök vacsorálni. A munka be van végezve.

- El van oltva a tűz? - kérde Spitzhase.

- Minden bizonnyal!

- S a gőzoszlop ott?

- Az eltart éjfélig, s még azután sokáig gőzölni fog. Menjenek önök vacsorálni! Nekem sietős dolgom van otthon.

Volt is kedve most valakinek vacsorálni! Hisz minden embernek olyan szűk volt a torka, hogy egy falatot be nem bírt rajta gyűrni.

A gőzoszlop az aknakútból még egyre tódult fölfelé, s most már nagy felhő támadt körülötte, összevonta a légkör párázatait, s szakadt belőle a zápor egyre. És szikrázott benne a néma villám. Hanem azért senki sem ment fedél alá, az uraság felölté gumiköpenyét, a paraszt felvette szűrét, úgy bámulták a tüneményt, mely csak este tíz óra felé kezdett lohadni; akkor lassan lejjebb süllyedt, hangjával alábbhagyott, fehér gőzgomolya lefelé kezdett hömpölyögni, egyszer-egyszer még nagyot rikoltott, egyet villámlott koronás üstöke; a kerek felhő folyton villogott, de minden mennydörgés és cikázó sugár nélkül. Egyszer azután egészen visszaesett a gőzóriás, egész barlangja odújáig, s csak percek időközeiben lökte ki ismét fehér füstös fejét, de már nem fenyegetett kiáltásaival senkit. A föld reszketése végképp megszűnt. A zúgás elmúlt oda alant. A távol templom körül hangzott valami ének. „Alleluja! Alleluja!” A nép zászlókkal és lámpásokkal járja az éjszakai búcsújárását.

A vendéglőbe visszatérő urak már ott találták Ivánt egyedül a vacsorálva.

Ez tud most enni.

Eszébe jut neki e percben, hogy ő ember, s eszik húst burgonyával.

- Én már a vegytani kémletet is elvégeztem! - mondá Iván egy gyógyszerész közönyösségével.

- S örvendetes hírül mondhatom önöknek, hogy a csapadékban 0,75 kötött szénsavanyt találtam.

Spitzhase úr ámultan kérdezé:

- De hát mire jó nekünk a 0,75 kötött szénsavany a csapadékban?

- Arra, hogy a tárnát holnap mind a két bejáratánál kinyithatjuk, s a legelső szellőztetés után belemehetünk dolgozni!

* * *

„Alleluja! Alleluja!”

Apoteózis

El volt már érve a küzdelem díja: vagyon, hírnév, közbecsülés.

A háladatos hír isteníté az embert.

S nem volt-e méltán?

Aki megmentett egy roppant kincset, mely ezreké, egy országé, az iparé, az egész emberiségé volt;

aki megállított egy pusztító vészt, mely új plútói alakítással fenyegetett egy egész vidéket;

aki ezernyi ezer koldusbotra jutott embernek visszaadta elejtett kenyerét, aki árvák és özvegyek könnyeit letörülte,

nem érezheti-e magában az Istent?

Van abban valami! Hogy ez a mákszemnyi földgömb parányi lakója azt a hitet alkotta magának, hogy az egész ég, napok, tejutak, csillagködök mind az ő láthatatlan csillaga körül forognak.

Ha vannak lakói a szomszéd csillagoknak - s én hiszem, hogy vannak - s ha bírnak azok eszközökkel a Földnek nevezett csillagot közelből láthatni - s én hiszem, hogy bírnak - csodálattól eltelve jegyezhetik fel annak változatait.

Mióta az utolsó átalakulás a zöld szigeteket a kék tengeralapból letörlé, s tarka világreszeket meríte fel újra az óceánból, mennyi új teremtés, melynek alkotója - Ember.

Kéklő mocsárfoltok eltűnnek a föld színéről, s helyeiket felváltja sárga kalászos mező.

Azokat ember szárítja ki.

Fénylő sivatagok közepett zöld pontok támadnak egyenes vonalban.

Azok artézi kutak, miket ember fűrt, s virányt erőszakolt ki a sívó homokból körülöttük.

Kígyózó folyamok idomulnak át mértani vonalakká, azoknak emberkéz adott új medreket.

Két tengert elválaszt egy földszoros, egyszer a két tenger összeér, a találkozást emberkéz szerezte.

A tengeren vitorlás kolosszok haladnak minden irányban; azok sem istenkéz szörnyei, hanem ember alkotta úszó óriások.

Sötétzöld rengetegek helyén tarka szőnyeg támad.

Ott emberkéz irtotta ki a vadont, s kihímezte helyét sárgával, kézzel, pirossal virágzó növények tábláival.

Hosszú, egyenes vonalak cikáznak egyik tengerparttól a másikig, s azokon tömör alakú kígyók vonulnak mértföldekről is látható sebességgel végig.

Azok a vasutak és gőzvonatok, miket emberész létesített.

És éjjel (vagy hiszen mi a szomszéd csillagnak a föld éjjele?), tehát mikor a föld közelbe jó feléjük, s mind a félhold, világítatlan oldalát fordítja a csillagok felé, ott ragyognak rajta az elszórt fénylő pontok.

Mik azok? Városok, miket a látni szerető ember éjente fényesen kivilágít.

Hát nem szebb világ-e ez, mint a mamutok világa volt?!

Nem büszkén járhat-e a törpe faj az óriások csontjai felett?

Ha látják ezt a szomszéd csillagok, tanúságot tehetnek róla.

De bizonynyal látja az, aki teremté!

Aki egy kezével letöröl a földről egy olyan szép világot, amelyben a kőszén mint szálfa zöldült, s az őselefánt mint király uralgott, s más kezével új táblát takart rá, s megnépesíté azt egy meztelen született fajjal, melynek nem adott semmit, csak e parancsszót:

„Eddig teremtettem én, most teremts te tovább!”

S az ember folytatja az Istent!

Ez a jutalma.

S amellet megmarad embernek.

Ez a vigasztalása.

Mert Istennek lenni: hideg gondolat.

Szeretni és a vér melegét nem érezni hozzá.

Tudták ezt már a klasszikus kor istenei is, amikor tehették, lejöttek az Olimpról érezni emberi szívvel.

Az ótestamentom Istene is felvette az újtestamentomban az emberi érző alakot.

Semmi Istent nem tud képzelni az emberi arc, emberi indulatok nélkül. Még a napimádók is kezet-lábat festenek a napnak, úgy járatják az égen.

Az istenek keresik az antropomorfóvizt, hát az emberek miért keresik akkor az apoteóvizt?

Mi van nekik abban?

Mikor valakinek azt mondják:

„Te csak szeresd az egész világot, de ne legyen benne senkid, akit egyedül szeress!”

„Te csak tégy jót ezekkel, te csak teljél be dicsőiséggel, te csak hallgasd, hogy magasztal minden ember, te arasd a koszorúkat, mikkel diadalszekered elhalmozzák, te légy gazdag!”

„De ne legyen egy mosolygó arc, mely veled asztalhoz üljön, ne hallj egy csevegő gyermekhangot, mely kér és köszön, ne legyen egy violaszál gomblyukadban, mit egyesével kaptál.”

„Koszorút, amennyiben elfűlsz, de egy szál virágot senkitől!”

„Csókot hintsenek feléd ezeren, de egy ajk ne adjon azt soha!”

„Járj az aranyesőben, mely reád hull, s ne tudja senki, hogy epedsz - az alamizsna után!”

„A szeretet alamizsnája után.”

„Ami megvan a porbanjáró embernek, de neked nincs: a porbanjáró ember, aki megy haza az ünnepi mulatságból gyalog, elálmosodott kis porontyát ölében cipelve, mikor te nagy ember vagy, ő meg kicsiny ember - és te - irigyled őtet; ő pedig nem irigyel téged!”

* * *

Ivánra minden oldalról hullott a bámulatos siker után a kitüntetés.

Kapott a kormánytól örök szabadalmat tűzoltó vegyfolyadékának titkára. A részvény-társulattól jutalmat. Az igazgatói állást monstre küldöttségek erőszakolták rá, kül- és belföldi tudós társulatok választák meg tagjuknak innen és túl az óceánon. Minden képes lapja a hírlapvilágnak közölte arcképét, életleírását. Minden falujában a Bonda-völgynek imádságaikba foglalták őt az egyszerű emberek, s mikor a legelső gőzvonat végigrobogott az új életre emelt bondavári vasúton, az első gőzmozdony „Berend” nevet viselt.

Csak az Isten őrizte, hogy valami érdemrendet is nem kapott.

Angela Iváné lesz

De mindannyi üdvözlő és hálálkodó irat között, miket Iván kapott, legérdeklőbb volt az, melyet Bondaváry Angela grófnő írt neki saját kezűleg.

A grófnő elmondott neki őszintén mindent, ami utolsó találkozásuk óta történt.

Hogy férjhez ment Salista örgrófhhoz, és nem volt boldog.

Hogy nagyatyját, Tibald herceget Salista erőltetésére gondnokság alá vették, s ennek az lett a következése, hogy az egész bondavári dinasztiai nagy vagyon csőd alá került.

Meg kellett ismerkedni a szűkölködés napjaival.

Theudelinda grófnő szerződött jövedelme is elmaradt a bondavári uradalomból.

A grófnőknek össze kellett húzni háztartásukat.

E balhelyzet sok régi barátot az igazi arcával mutatott be nekik. Többek közt magát Salistát. Az elment Mexikóba ezredesnek.

Ekkor jött Iván megmentő vállalata.

Ez kiüté legelébb is Waldemár herceget a diadalszekérből.

Azután felemelte Tibald herceg kárbavesztett millióját, mely a bondavári részvényekben feküdt.

Ezután Tibald herceg kibékült unokájával.

Kiszabadult hitelezői körmei közül, s viszonyai rendezve lesznek.

Theudelinda grófnő is kapja rendesen elmaradt birtoki haszonbérét.

A semmivé lételre ítélt nagyúri család megmenekült és újra él.

És életét köszöni egy fakó tudósnek, aki...

Itt megszakítja a levelet Angela grófnő.

Hanem mikor már a neve alá volt írva, még egy utóirat következett.

Az ebből állt:

„Küldjön nekem választ e levelemre. Csak egy sort kérek. Csak ennyit írjon: »Én önnek megbocsátok!«”

Iván rögtön válaszolt a grófnőnek.

Megírta neki, hogy igen köszöni, ha még róla megemlékeznek. De ő neki valóban semmi sem jut eszébe, amit a grófnőnek meg kellene bocsátania. Ellenkezőleg: igen nagy hálával emlékezik mindazon szíves jóindulatra, amivel őt a grófnő elhalmozta.

A levél iparkodott udvarias lenni és hideg.

Hanem erre egy új levele érkezett Angela grófnőnek.

„Ne kérdezze ön, mit vétettem ön ellen, mit nem - így szól a levél. - Elég, ha én tudom. Nem ön tesz nekem szemrehányást, de saját lelkem. Annak kell megnyugtató. Feleljen ön nekem őszintén, megbocsáthat-e valaha! Nekem nem úgy kellett volna önnel bánnom, ahogy tettem!”

Iván újra válaszolt a grófnőnek.

Most már hosszasan írt.

Elmondott neki rejtelmeket, vallomások, miket senki sem hallott még tőle. Nyugtassa meg a lelkét a grófnő! Őt meg nem bántotta soha. S előtte a grófnő alakja most is azon magasban állt, amelyben állt az első pillanattól fogva.

Arra azután egy harmadik levelet is kapott a grófnőtől.

„Uram!

Írja ön nekem ezt a sort egy papírra:

Bondaváry Angela. Én önnek szívemből megbocsátok.

Ha teheti.

Egyebet semmit.”

Iván azután megírta neki ezt a sort - és egyebet semmit.

* * *

Egy este Iván lakása előtt egy utazóhintó és egy másik szekér állt meg. Iván akkor már a részvénytárna igazgatói épületében lakott földszint.

A kapus néhány szót váltott a hintóban ülővel, s azután két látogatójegyet vitt be Ivánhoz.

Iván meglepve olvasá e neveket:

„Bondaváry Theudelinda grófnő.”

„Bondaváry Angela grófnő.”

Sajátságosnak találta, hogy a férj neve nincs mellékelve az utóbbihoz.

Iván mondá a kapusnak, hogy vezesse be a hölgyeket, készen áll elfogadásukra.

Mit akarhatnak tőle? Minő kínos megpróbáltatásnak vetik még alá szívét? Hisz ő nem bántotta őket soha. Mindig csak jót akart, jót tett velük. Miért nem hagyják már nyugodni?

Az ajtó nyílt, s Iván maga elé látott lépni „egy” hölgyet.

Egész gyászban volt, még arca is sűrű gyászfátyollal beburkolva úgy, hogy az arcához tapadó krepon mint egy szobrot, takarta vonásait.

Ez Theudelinda grófnő volt.

Hosszú, kettős gallérú útiköpeny volt rajta, az is fénytelen, fekete; amint Iván eléje sietett, a felső lebernység alul kiemelkedett egy fekete kesztyűs kéz, s ujj hegyeit nyújtó Iván elé; Iván ajkához értetvé a fekete ujjhegyeket.

- Üdv önnek! - suttogá a fátyolos alak.

- Hol az örgrófné? - kérdezé Iván szorongva.

- Mindjárt itt lesz. De nehezen tud jönni.

Iván a pamlaghoz vezeté a delnőt, s kérte, hogy foglaljon helyet.

- Ne menjen eléje! - szólt a grófnő. - Idetalál ő magától is. Ön szívesen fogja őt fogadni, nemde?

- Óh, grófnő!

- Semmi frázisok! - vágott eléje a delnő. - Nem azért jöttünk önhöz. Nem szépeket mondani, udvariasságokat kicserélni. Mi rideg követeléssel jövünk. Egyszerű a felelet: „Oui ou non!” Angela itt akar maradni!

- Itt? - szólt megdöbbenve Iván.

- Igenis itt! Ijedjen meg! Itt az ön közelében. Örökké! Mindig itt lenni. Önnel együtt lakni. Önt soha el nem hagyni. Ezt kívánja, s joga van hozzá!

Iván egyre jobban bámult.

Künn a folyosón ezalatt nehézkes léptek közeledtek, több férfi topogása hangzott. Azután ismét nyílt az ajtó, s négy tárnalegény behozott rajta egy érckoporsót, annak a közepén vert ezüstből egy fehér koszorú volt, mely a bondavári címert köríté, s a koszorú alatt arany lapidár betűkkel e név: „Bondaváry Angela”.

A koporsót odatették a nagy tölgyfaasztalra.

Iván, mint a szobor, mozdulatlanul állt a névre és a koszorúra szegezve szemeit.

Theudelinda felállt és megfogta Iván kezét.

- Itt van Bondaváry Angela grófnő, és kér öntől, Bondavár urától ősei kastélyának sírboltjában egy kicsiny kis helyet, egy kis nyoszolyát, ahol várhassa a minden kisenvedett nők vőlegényét, a Jézus Krisztust.

- Hogy lehet ez? - rebegé Iván meghatottan.

- Hogy lehet? Igen könnyen. Dobjon egy rózsát a tűzbe, s kérdezze két perc múlva, hogy lehetett belőle hamu. Még hallottam a kacagását. Igen víg volt éppen. Bosszantották. Nevetett rajta. Közel ment a kandallóhoz. A másik percben sikoltását hallottam, s lángokban állt előttem.

- Megégett! - kiálta fel Iván összecsapott kezeit arcához emelve.

- Olyan gyémántot még nem látott ön elégni.

- Hát nem volt senki közel, aki segélyére sietett volna?

- Senki közel? - kiálta föl a delnő. - Hát ki az a senki? Hát nem riadt ön fel a fekhelyéről, éjfél után egy órakor, mikor ezt a kiáltást hallotta: „Iván, segíts!” Nem hallotta nevét kiáltani? Nem látta maga előtt végigfutni ezt a lángba borult tüneményt? Egy angyal a pokollal testén! Hol volt ön akkor, hogy odaugrott volna hozzá, egy szőnyeggel elfojtotta volna égő öltönyeit, karjaival, kezeivel átölelte, itt tartotta volna, erőszakkal visszavette volna a halál kezéből? Ön az a „senki”! Most azután itt van ez a másik, azt mondja: „Most már én is senki vagyok. Legyünk ketten.”

Iván szívét vasmarokkal szorítá össze valami névtelen fájdalom.

- Két napig szenvedett: emberfeletti kínokat! - mondá Theudelinda. - Ha rá gondolok: örült vagyok, pedig mindig rá gondolok. Utolsó percéig eszméleténél volt és beszélt. Nem! Minek azt önnek megtudni, miről beszélt? Az utolsó órában írót kért, s egy papírra valamit írt fel önnek. Az itt van e levélben. Ne bontsa fel, ne olvassa el addig, míg én itt vagyok, úgysem adnék önnek semmiről felvilágosítást. Ha kérdője van hozzá, kérje meg magától. Itt az érc koporsó kulcsa. Ezt önnek adom.

Iván keze a megdöbbenés mozdulatával rándult vissza ez ajándéktól.

- Nos, mit ijed ön vissza? Mit fél felnyitni a zárat? Ne borzadjon tőle! Be van balzsamozva. És arcát nem érte a láng. Ön látni fogja, hogy még mosolyog.

Iván erőt vett magán s felnyitotta a zárat, kitérte a koporsót, megnézte az arcot.

Óh, nem mosolygott többé, de hideg volt és nyugodt. Mint akkor, midőn a vágott erdőben aléltan fekteté le a mohos fatörzsre.

Olyan nyugodtan feküdt fehér atlasz váncosán, hogy Iván azt hitte, ha most megszólítá, miként akkor, egy percre felnyitá szemeit, hogy büszkén azt mondja: „Nem kell semmi!” s azután hamvadna tovább.

Olyan szép volt e márványarc most is, mozdulatlan sugár szemöldeivel, s Iván megállhatta, hogy egy csókkal ne érintse azt, mint megállhatta *akkor!* Pedig talán nem is nehezteltek volna érte, mint nem neheztelének most.

Amint akkor egy melltűvel, most a koporsófedéllel betakarta a szép titkot. Élve, halva, nem volt szabad neki azt kitalálni.

- Tartsa ön meg a kulcsot! - szólt Theudelinda. - Öné a kulcs, öné a koporsó s a kincs, mi benne van. Ez így van rendelve. Ön a sírbolt gazdája. Az ön kötelessége őt eltemetni. Most már nem futhat el tőle.

Theudelinda a fátyolon át Iván égő szemébe nézett, s az vissza.

Ha egyik közülök csak egy könnyet engedett volna szemébe lopózni, mind a ketten sírva fakadtak volna. De meg akarta mind a kettő mutatni, hogy milyen rettenetes erős ember! Még a szemeinek is tud parancsolni!

- Elvállalja ön e kötelességet? - kérde a grófnő.

Iván némán inte fejével.

- Akkor ön maga fogja őt eltemetni, mert én a bondavári sírboltba élve be nem térek. Ön tudja, miért.

Néhány percig hallgatott mind a kettő.

Azután ismét Theudelinda szólalt meg:

- Semmi papot! Nem akarok papot látni! Átkozott legyen az is, aki engemet ez odúból kicsalt, hol azt hinném most is: őseim kísérteteivel társalgom minden éjjel; nem mentem volna a nagyvilágba boldogtalanságot keresni, nem jött volna hozzám Angela, nem lett volna Tibald bátyám világ csúfjává, nem ásták volna ki a poklot a bondavári kastély alá. Nem ismertem volna meg önt soha! Nem történt volna mindez, ami történt!...

Nem akarok papot látni többet, nem akarok énekszót hallani!

Ismét elmélázott.

- Különben is: minek ne tudná ön meg? Angela az utolsó napokban protestáns hitre tért, hogy férjétől elválhasson. Ön is protestáns, ugye? De hát mit tartozik ez önre? Semmi pap nem kell. Elviszik az emberek a koporsót a sírboltajtóig szép csendesen; ott elválnak öntől, mert be nem megyek. Ön majd mond egy imádságot fölötte - ha tud imádkozni? - Én azt sem tudok, ott elválunk. Adieu. Ön helyére teszi a koporsót. S én visszatérek oda, ahol nem vár rám senki.

Iván visszahívta a négy tárnamunkást, azok ismét vállaikra emelék a koporsót, s a folyosón át a hátulsó ajtón keresztül kivitték a kerti útra.

Az angolkert választá el a kastélyt az igazgatói épülettől.

Amint az angolkert görbe utain végighaladtak, a búcsúzó fák sárga leveleiket hullaták a koporsóra. A pintyőkék az ágakon énekelték hozzá a halotti dalt.

Iván hajadonfővel haladt utána; mögötte, nem vele egy sorban járult Theudelinda grófnő.

Mikor a sírbolt ajtajához értek, Iván letette a koporsót, lehajolt hozzá, és sokáig úgy állt.

Talán az volt az imádság.

Az Isten meghallja azt, ha nem beszélnek is hozzá fennhangon. Meghallja, ha semmit sem mondanak is akik éreznek.

Theudelinda odahajlott Ivánhoz, s a fekete fátyolon keresztül egy csókot nyomott homlokára.

- Köszönöm önnek, hogy fedetlen fővel kísérte idáig. Most már az öné.

Azzal visszautazott a kerti út tekervényein; mintha attól félne, hogy Iván még vissza találja neki adni, akit számára elhozott.

Iván levitette a koporsót a bondavári főurak családi sírboltjába, beleillesztette azt szomorú ágyába, s azután elbocsátá embereit.

Maga még hátramaradt, s az utolsó viaszgyertya világánál elővevé a levelet, melybe a haldokló hölgy utolsó szavait jegyzé fel számára.

Ez utolsó szavak voltak:

„Hát én kire fogok majd várni az aurora borealis alatt?”

Iván nagyot sóhajtott:

„Hát énám majd ki fog várni az aurora borealis alatt?”

* * *

Mire a sírboltból az igazgatói lakásba visszatért, Theudelinda grófnő úti kocsijának s a halottas szekérnek már porát sem lehetett látni.

Ki hogyan gyászol?

Elment tehát mind a kettő: az úrhölgy is, a parasztleány is; oda, ahol nem szép senki többé, s nem bűnös senki többé.

Egyiket elvitte a köszén, másikat elvitte a tűz. Bosszúálló két szellem! Amiért Iván őket legyőzte, amiért szolgálatába kényszeríté, megölték azt a két asszonyt, akikhez valami joga volt még a világon.

Joga volt rájuk keserűen emlékezni.

Most e kínzó gyönyörtől is meg van fosztva.

Mert a szép asszony, aki megcsalt, s most másnak él: az még a tied.

De a szép asszony, aki másé lett, s másnak halt meg, abból semmid sem maradt. Az nem volt!

Iván érezte, hogy most van egyedül a világon.

Pedig egész dicsőségét odaadta volna érte, ha egyiket meg tudta volna menteni közülök.

Meggyászolta őket.

Nem ruhában; nem a kalapra kitűzött jellel. Mi az?

Az európai gyászol feketében, a kínai sárgában, a muzulmán szürkében, a régi klasszikus kor gyászolt fehérben, a régi magyar violaszínben, a zsidó meghasított köntösben; a filozóf - szívében.

Nem az a bölcs gyászolása, hogy szomorúságát közölje mással. Az ellenkező. Az, hogy a maga örömeit odaadja másnak.

A Bonda-völgyi kunyhókban meghonosult a jólét. Nép támadt a pusztá erdők helyén.

Felvilágosodás foglalt tért az elhanyagolt szellemekben.

Tiszta erkölcs, jellemsszilárdság népszerűvé kezdett lenni.

Iván saját költségén ifjakat küldött ki a külföldi gyárak tanulmányozására.

Hozatott be Svájból képfaragókat, Holsteinből csipkeköti nőket, hogy tanítsák meg a vidék gyermekeit, asszonyait azokra a mulatságnak nevezhető munkákra, mik elfoglalják a léha lézengéstől az időt, s kenyeret adnak a semmiből. S a nép, melynek apraja-nagyja dolgozik, dolgozik szükségből, dolgozik mulatságból, mely megszokja a munkát, mint élvezetet, s nem mint sanyarú izzadást, az a nép megnevesül.

Gondja volt iskoláikra, emancipálta a népnevelőt a népszolgátság nyomorából, ösztöndíjakkal serkenté a tanuló sarjadékot, okos könyvekkel látta el a felnőtteket. Minden falunak könyvtárt, olvasóegyletet alapított.

Megszoktatta a népet, hogy nélkülözhető filléreit takarítsa meg. Megismerteté vele a kölcsönös segély jóltevője eszméjét. Takarékpénztárt, betegápolót alapított a Bonda-völgyben.

Saját tárnáját pedig, mely tulajdona marad, egészen átalakítá mintamunkásteleppé.

A munkás egyúttal gazda is volt abban, s a jövedelmet felezte a birtokossal.

Aki ebbe a telepbe akart fölvetetni, annak nagy bírálatot kellett kiállani, egy egész próbaévet; akár férfi volt, akár nő.

S e próba nem volt könnyű.

Különösen az ifjú leányokra nézve.

Anyja szeme előtt, a zárdában, a növelében nem volt olyan jól megőrizve, oly figyelemmel kísérve egy ifjú leány, mint a bondavári tárnában. Minden szava, minden lépése be lett neki tudva.

S aki nem vált be, aki megbukott a próbaéven, azt sem taszították el, nem lett megszégyenítve. Azt mondták neki:

„Előre lépsz! Átmegy a részvénytárnába. Ott több fizetést kapsz!”

Nem tudta meg, hogy ez degradáció.

Ott azután szabadabb az erkölcs, nem szigorú a törvény.

Aki pedig becsülettel megállta a próbaév minden kísérletét, az szép csendben fel lett avatva a telep osztályosai közé, s részt kapott a nyereimből.

És azután azon az évfordulón, amelynek napján Iván a tárnaégést eloltá, a legjobb erkölcsű, a legszorgalmasabb tárnamunkás hajadon részére erényjuttalom volt kitűzve.

Iván ötven aranyat ajánlott e jutalomra, s a munkások maguk pompás mátkatálat ígértek hozzá.

Nem volt senkinek előre mondva, hogy ilyen jutalom vár az elnyerőre. Azt öntudatlanul kellett kiérdemelni. A vének titka volt az.

Nem is volt az átadás semmi ünnepélyes parádéhoz kötve: egy munkanapon kellett annak végbemenni, mikor minden munkásnak kezében van az ásó és csákány, hogy lássa mindenki, hogy nem a szép arcot jutalmazták meg, hanem a jó szívet és szorgalmas kezet.

Milyen öröme lesz a népnek ezen a napon!

Így gyászolt Iván.

Nem! - Evila

Eljött a tárnaégés eloltásának az évfordulója.

A vén Pál felkereste Ivánt, ki mióta a részvénytárna igazgatója lett, ott lakott a főtelepen. Nem volt már ideje elzárkózni remetelakába. Az igazgatói állás a világgal folytonos érintkezést követel.

Már útban volt e napon a tárna felé, s fölvette szekerére a vén munkást.

- Ma egy éve annak a nevezetes napnak - monda Pál.

- Tudom, Pálom. Az erényjuttalmat ma fogjuk kiadni. Odaítélte valakinek az esküdszék?

- Egyhangúlag egy hajadonnak, aki kevéssel ma egy éve előtt állt be a tárnába.

- S érdemesnek találtátok?

- Minden tekintetben. A leány szorgalmas. Mindennap legelső, aki a munkánál megjelen, s legutolsó, aki azt elhagyja. S munka közben nem látszik meg rajta a munka elleni panasz, mint sok asszonyfélén, akinek a képe együtt nyikorog a talyigakerékkel. Ez úgy veszi a munkát, mintha gyönyörűség volna. Mikor talyigáját tetézik, még ő biztatja a lapátolót: „No még eggyel rája!” S aztán fut vele jókedvvel, s mikor visszajön, dalol, mintha mulatságból jönne. A pihenő óra végén ő sürgeti a többi, hogy „Fogjunk újra hozzá!”

- Nem hivalkodó?

- Nem, uram. Az az ünneplő ruhája van most is, amiben egy év előtt idejött, s az most is olyan tiszta, mint akkor volt. Csak egy sor klárist sem visel a nyakán, s a hajában csak egy vékony szalagot, mely éppen összetartja. Éjjel maga mossa ki fehér ruháit a zúgó alatt. Az az egy furcsaság van nála, hogy mindennap tiszta fehér ruhát szeret venni. De hát maga mossa ki. Az ő fáradsága.

- Takarékos-e?

- Segélypénztárunkban neki van a legtöbb megtakarított forintja betéve. Még több is lehetne; de vasárnaponként legalább egy napi keresményét kiosztogatja a templom körül ácsorgó koldusoknak. Pedig azok el vannak látva községünk részéről; de a pap azt tartja, hogy megkívántatik az istentiszteletre, hogy aki sánta meg béna, ott üljön a templom küszöbén vasárnap, hogy a nép gyakorolhassa rajtuk az alamizsnaosztás erényét.

- Szorgalmasan jár templomba?

- Minden vasárnap eljön velünk; de ami különös, nem ül be a többi leányok közé a padba, hanem letérdel félre egy szögletbe a mellékoltár elé, s ott marad arcát eltakarva egész mise alatt.

- Jó kedélye van-e?

- Sohasem bánt meg senkit, s sohasem haragszik meg semmiért. Egyszer egyik asszony valami sértő szót mondott neki. Az ilyenért mi szigorúan szoktunk büntetni. A többiek feladták. És ő eltagadta, hogy bántották volna. Nemsokára az az asszony megbetegedett. Nem volt senkije, mert özvegy, s ez a leány virrasztott mellette éjszakánként, s este munka után ment be a gyógyszerertárba elhozni számára az orvosságot.

- Nem tettető? Nem alattomos?

- Sőt, inkább vígkedélyű és örökké tréfás. Tudja ön uram, a mi fajtánk beszéd közben pajkos, nem válogatja a szót. Jaj volna annak miköztünk, aki nyers beszéd hallatára drágalátoskodnék. A parasztleánynak nem szabad ríva fakadni, ha durván enyelegnek vele, hanem vissza kell tromfolni az ostoba tréfálkozót, s jót kell húzni a kezére, ha a keze is jár hozzá. Ez nálunk a virtus. - A ríva fakadó leány megsértené a mi paraszt együgyűségünket; de ha pofont ád, azt mondjuk: derék leány! Inkább *hirtelenkező* legyen, mint *hirtelensíró* „mécses cserép”. Csak olyankor látom őt könnyezni, mikor vasárnap délutánonként az epreskert udvarán karikába ül a fiatalság, s ki tudja hányadszor, elmondatták velem azt a történetet, amikor ön, uram, leszállt a tömlőt levinni a beomlott tárnába egyes-egyedül, s már azt hittük, ottvesz. Asszonyok, gyermekek visszatartott lélegzettel hallgatják elbeszélésemet, pedig tudják már a végét. Egyik sóhajt, másik csudálkozik. Némelyik előre örül a képével, hogy már jön az a történet, ahol az eltemetettek sírjaikból kihozatnak; másik összeborzong, mikor a tárnaégés fölfedezése jön; csak ez az egy könnyezik eleitől végig két tenyerébe temetve arcát.

- És jó erkölcsű-e?

- Erre nézve összehívtuk az asszonyokat, hogy mondják el, mit tudnak felőle. És uram - nagy szó van vele mondván - egy mákszemnyi rosszat sem tudott egyik is felőle mondani. Azután sorba vettük a fiatalokat. Nem jár-e valamelyik az ablaka alá? Mind kitagadta belőle magát. Pedig hát mit tagadnának rajta, hogy úgy volna? Parasztleány parasztlegénynek való. Aki megszereti, majd elveheti.

- Jól van, Pálom.

Ezalatt megérkeztek az őstárnához. Kiszálltak a szekérből, s felmentek az őrlakba, mely az összekötő szárnyvasút mellett épült. (Volt már szárnyvasút is a hajdan tilalmazott téreken keresztül az őstárnáig.)

Ott már összegyűlve találta a munkások egy részét Iván, s intézkedett, hogy a többieket is hívják elő, a munkát szüntessék meg mára.

Asszonyok, férfiak lassankint összeszedezkedtek, csak még egy csoport leány maradozott el a tárnában: fogadásuk tartá, hogy addig nem hagyják abba a munkát, míg egy, a tárnából most

érkezett szekér tartalmát mind fel nem talicskázzák arra a roppant nagy szénhalomra, mely a vasút oldalán tovaszállításra vár, s bár mindig hordják, mégsem fogy el soha.

A halom eltakarta a tárna nyílását az őrháztól, ahol Iván állt.

Csak a leányok vidám viháncolása hallatszott a halmon túl, amint egymást tüzelték a gyorsított dologra.

Egy hang elkezdett valami népdalt énekelni.

A dallam olyan búsongó, melankolikus, mint a tót dallamok szoktak lenni, mintha sírva készítették volna.

S a hang, mely azt éneкли, szép, csengő, érzelemteli. Szövege egyszerű:

*„Mikor fésültelek,
Ugye nem téptelek?
Mikor mosdattalak,
Ugye nem szidtalak?”*

Iván komor tekintetet váltott.

Minek éneklük még ezt a nótát? Minek veszi más is a szájára ezt a dalt? Hogy nem hagyják ezt is elmúlni, elfeledtetni?

- Most jön az a leány, uram - mondá a vén Pál. - Hallom a nótáját. Most jön fel a szénhalom tetejére.

Egy perc múlva megjelent a leány a fekete domb hegyén.

Futvást hajtotta fel terhes talyigáját, s odaérve ruganyos gyorsasággal üríté ki annak tartalmát. Az öreg szénhantok gurultak alá.

Egy fiatal, kifejlett hajadon alak volt az; kék mellénye, kurta piros rokolyája.

De az a piros rokolya nem volt feltűzve az övébe; csak karcsú bokáit, domború lábfejeit engedé láttatni.

Fejéről lecsúszott a tarka kendő, s fénylő fekete hajtekercsét feje körül csavartan engedé láttatni.

Arca poros volt a széntől, s ragyogó a jókedvtől. Földi szenny és túlföldi glória.

S amit nem takarhatott el a szénpor: az a két nagy fekete szem, az a két nagy fekete gyémánt. Csillagokkal teljes sötétség.

A leány egy percre mozdulatlanul állt a szénhalom tetején, bámultan tekintve le az összegyűlt sokaságra.

A másik percben ott állt mellette Iván.

Az öröm őrjöngő rémületével szökött át a vasútmélyedésen az őrház küszöbéről, s felrohant a szénhalomra.

- Evelina! - kiálta megragadva a leány kezét.

A leány ránézett, s azután csendesen ingatva fejét viszonzá:

- Nem! - Evila.

- Te itt vagy! Ide jöttél!

A leány szelíden válaszolt:

- Itt dolgozom uram, az ön tárnájában *egy év óta*... S ha megengedi ön: itt fogok dolgozni ezután is.

- Óh, nem! Te nőm fogsz lenni! - kiálta hevesen Iván, s keblére vonta a leány kezét.

Láthatta, hallhatta mindenki, aki ott körül állt.

A leány lehajtá fejét Ivánnak kezére, mit ajkához emelt.

- Nem! Nem, uram! Engedje, hogy cselédje legyek: szolgáló a házánál. Nejének szolgálója. Én ott is boldog leszek! Nem akarok én többet!

- De akarom én! Hozzám jöttél, hogy enyim légy. Hogy lehattél oly kegyetlen, egy évig ily közel lenni és nem szólni nekem?

- Óh, uram! Ön nem emelhet föl engem magához! - szólt a leány fájdalomtelt arccal, kínos vonakodással. - Ön nem bocsáthat meg nekem. Ön nem tudja, hogy én ki voltam.

- Mindent tudok! És mindent megbocsátok.

Ezzel a megbocsátó szóval tanúsítja Iván, hogy semmit sem tud. Mert ha mindent tudna, akkor nem ennek a leánynak kellene az ő lábánál térdepelni, hanem öneki a leány lába előtt és csókolni annak kezeit, melyeket meg nem fertőzött az utálatos pénzma s megbecsült a szénpor!

Iván keblére szorítja a leányt.

Az pedig rebegve mondá:

- Ön megbocsát nekem; de azt önnek nem bocsátja meg a világ soha!

- Világ! - kiálta Iván, úrtagadó büszkeséggel emelve föl fejét. - Az én világom itt van! - szólt mellére ütve. - A világ? Nézz szét e dombról. Aki e völgyben él, mind énnekem adósom halála órájáig! Minden fűszál nekem köszönheti, hogy tovább zöldülhet itt! Hegy, völgy tudja, hogy Isten után én tartottam meg őt! Egymilliót szereztem! És anélkül, hogy valakit megfosztottam volna tőle. Ahány fillért, annyi „Isten áldjon”-t kaptam hozzá. - A hercegi palotáktól az özvegyasszony kunyhójáig én szárítottam fel a kétségbeesés könnyeit. Kiástam ellenségeimet a sírból, s árváikról, özvegyeikről elvettem az árva és özvegy nevet. Magasztalva kürtölte híremet ország-világ, s én a föld alá bújtam, hogy ne halljam. A nők legszebbikét láttam mosolyogni, s e mosolyban volt az egész világ! S én csak koporsója kulcsát tartottam meg annak, akitől a világ olyan szép volt. Az én világom itt van belül. És abban sohasem lakott senki, és sohasem fog lakni senki, egyedül te. Szólj! Fogsz-e szeretni engem?

A leány szemei elhomályosultak. A mennyországot érzé fejére szakadni. Zeusz fénylő arca volt az, melyből egy pillantás Semelét megölte.

- Óh, uram - rebegé -, ha most meg nem halok... akkor szeretni fogom önt örökké; de én tudom,... hogy most meg kell halnom.

Azzal Iván karjaiba rogyott élettelenül. Arca, néhány perc előtt még olyan piros, sárga lett, mint a viasz; szemei az imént oly ragyogók, merevek lettek, mint a kő; termete, a múlt pillanatban ruganyos, mint a fakadó rózsza, lankadt lett, mint lehullt rózsalevél.

Iván ott tartá ölében a leányt, akiért annyit küzdött, annyit szenvedett, s aki azt mondá neki, „ha most meg nem halok, szeretni fogom önt örökké”, alétan, élettelen, szívdobbanatlan.

„De én tudom, hogy most meg kell halnom!...”

* * *

De nem halt meg...

Utolsó fejezet

Ami gyémánt volt, gyémántnak maradt.

Jegyzet

Latinul nem értő olvasóim számára ide mellékelem az „Ördögűző” fejezetben előforduló gúnyvesperae fordítását.

A szövegben ez csak zavart okozott volna.

Egyúttal megjegyzem, hogy e kitűnő latin költemény egy valódi, régi, eredeti hagyomány, melynek szerzője a „vörös barátok” korszakában élt.

„Bacchus, készülj a pohártöltéshez!”

Más hang:

„És a nyakalásra siess!”

„Dicsőség Bacchusnak és leányának, a sörnek és a borszesznek, ki született Bacchusban, most és minden poharak poharain át.”

„Stramen!” (Szalma.)

Antifóna:

„Adjatok nekünk a ti seretekből,
Mert a mi torkunk szomjazik ebből!”

Psalmus:

„Monda testvér testvérenek; (Frater.)
Két poharat nem bírsz-e meg?
Ezt a kettőt, ezt a hármat, akár ötöt
Nyelvem szomja azért meg nem szökött.
Áldott légy Bacchus a szőlőszemben,
Hogy ne gyötörjön minket a szomj kegyetlenben.
Napkeltétől estig inni szép dolog.
A pénzzel én nem gondolok!
Ki nem iszik úgy, hogy háromszor, négyszer elessék,
Az nem olyan testvér, ki nekünk tessék,
Mi azért már korán reggel
Szoktunk inni egy serleggel.
Délben a jóbul beveszünk,
Hogy Bacchusnak megtetszhessünk.
Vagyunk iszákos cimborák.
Megisszuk a világ borát,
Azért, aki velünk egyesülni akar,
Tanulja meg, mi a bakar!
Dicsőség Bacchusnak!” .

Capitulum.

„Testvérek figyeljete és serénykedjete, hogy a korcsmából hazajövet minden korsót megvizsgáljatek, s amit abban találjátok, azt azonnal kiigyátok. S ezt csináljátok minden poharak poharain át. Stramen! Bacchusnak hála!”

Kórus.

„Bacchus, atyja a sernek,
Hívna ivó Istennek,
Mi élénk kegyelmedből
Mi italunkat tedd föl,
Míg lefolyik italunk
Téged magasztalunk.
Dicsőség Bacchus neked!”

Papi hang.

„Bacchus veletek!”

Kórus:

„És a te kancsóddal!”

Oráció:

„Zabáljunk!”

„Bélfordító Bacchus. Ki a mi szövetségesünk a te tiszteletedre alakítani engedted, add, kérünk, hogy ez a mi cimboraságunk minden üldöztetéstől menten, kemény nyakalókkal szaporodjék. Minden poharak poharain át. Stramen.”